ЕВРОПА И ВАСКРС СРБИЈЕ, 1933.

Садржај

Предговор

Реч у напред

УВОД

Кратак поглед на историју Срба од њихова доселења на Балканско Полуострво до пропасти српских држава (1499)

Турска управа у српским земљама. Политичко економска страна српског народа пред крај XVIII века

Сеоба Срба, њихова борба уз Аустрију против Турака и повластице које им је дала Аустрија. Укидање Пећског Патријархата (1764)

Планови Аустрије и Русије о подели Турске. Кочина Крајина. Свиштовски уговор (4 августа 1791)

ГЛАВА ПРВА

I

Срби у Београдском Пашалуку и Свиштовски Уговор. Војне реформе у Турској и реакција против јаничара. Аустрија и српски официри. Нова турска управа у Београдском пашалуку

II

Влада Хаџи Мустафа паше. Борба против одливника. Убиство Хаџи-Мустафе паше (1801)

III

Влада дахија. Режим тираније и опште незадовољство становништва. Срби и Турци спремају устанак на дахије. План за покољ свих виђенијих Срба у Београдском Пашалуку (1803)

ГЛАВА ДРУГА

I

Погубљење кнезова Алексе Ненадовића и Илије Бирчанина (4 фебруара 1804). Карађорђе Петровић. Почетак устанка у Шумадији. Скуп у Орашцу и избор Карађорђа за вођу

II

Устанак у западном делу пашалука. Мисија проте Ненадовића у Земуну. Писмо проте Ненадовића митрополиту Стратимировићу и генералу Генејну и њихови одговори

III

Посредовање Аустрије за повраћај мира. Неуспех земунске конференције (18 маја 1804). Српски услови султану

IV

Устанак у источном делу пашалука. Миленко Стојковић и Петар Добрњац. Досељавање српских официра из Аустрије. Капетан Чардаклија. Одлука да се пошље депутација цару Александру

ГЛАВА ТРЕЋА

I

Држање турске владе према српском устанку. Долазак Абу-Бећир паше ради повраћаја реда у Београдском пашалуку. Бегство дахија и њихово погубљење у Ада Кале-у (6 августа 1804). Жеље устаника. Питање о јемству Аустрије

II

Одлазак српске депутације у Петроград (13 септембра 1804). Поглед на источну политику Русије од 1792 до 1804. Аустрија и српски устанак. Савет руске владе Србима. Повратак депутата (26 децембра 1804)

III

Неуспех мисије Абу-Бећир паше и његов повратак у Босну (новембра 1804)

ГЛАВА ЧЕТВРТА

I

Повратак депутације из Петрограда (7 јануара 1805). Посредовање влашког и моравског кнеза. Одашиљање српске депутације у Цариград

II

Мере турске владе за сузбијање српског устанка. Аудијенција српских депутата код министра унутрашњих дела (13 јуна 1805). Заузимање руског посланика у корист Срба. Наименовање Хафис паше из Ниша за везира Београдског пашалука. Савет Србима да се одупру Хафис паши

III

Ширење устанка. Борба против султана: пораз Хафис паше код Иванковца (18 августа). Установа Савета. Велике турске припреме против Србије. Молба устаника султану, цару Францу и цару Александру (новембра 1805)

IV

Српска депутација у Бечу (фебруара 1806) и њен пријем код барона Валенбурга. Кораци Аустрије у Цариграду у корист Српских устаника (марта 1806)

ГЛАВА ПЕТА

I

Објава „светог рата“ Србима. Припреме Турака. Нове руске преставке у корист Срба. Посредовање Аустрије код султана. Неуспех руско-аустријског заузимања. Покушај турске владе да осујети посредовање Француске (маја 1806)

II

Ново проширење устанка ван Београдског пашалука. Устаници у опасности од више турских армија. Карађорђе и владика Петар I. Преговори проте Ненадовића с турским пашама. Наступање руменлиске војске ка Делиграду. Мисија Петра Ичка у Цариграду (јула 1806). Турски порази на Мишару и на Делиграду (августа 1806)

III

Ичков долазак у Цариград (августа 1806). Француска политика према Турској после Амијенског уговора. Наполеон против Александра. Нови француски амбасадор у Цариграду. Себастијани и кнез Ипсиланти (јула 1806). Борба између Француске и Русије у Цариграду. Утисак српских победа. Забуна турске владе. Задовољење српских жеља. Наименовање Хасан бега за мохазила у Београду (септембра 1806)

ГЛАВА ШЕСТА

I

Уступци турске владе Србима. Адреса захвалности султану (новембра 1806). Ичков повратак у Цариград. Предаја београдског града (27 децембра 1806). Предаја шабачког града (7 фебруара 1807)

II

Продужење борбе између француског и руског утицаја у Цариграду. Прекид односа између Турске и Русије и објава рата (децембра 1806). Српско-турска конвенција, од 25 јануара 1807

III

Манифест генерала Михелсона Србима (јануара 1807). Одлука о савезу с Русима и одбачај српско-турске конвенције (март 1807)

ГЛАВА СЕДМА

I

Борба српских и руских трупа против Турака у Крајини (1807)

II

Мисија пуковника Паулучија у Србији (јули 1807)

III

Збачење Селима III и долазак на престо Мустафе IV (марта 1807). Тилзитски уговор (7 јула 1807). Обустава борбе између Руса и Турака

ГЛАВА ОСМА

I

Долазак првог руског представника у Београд (августа 1807)

II

Преговори између Руса и Турака у Слобозеји. Примирје од 24 августа 1807. Незадовољство међу Србима. Цар Александар поништава потврду примирја. Наименовање кнеза Прозоровског за главног команданта руске дунавске војске. Турска влада се обвезује да ће Србе оставити на миру до закључка уговора о миру с Русијом

III

Нов покушај турске владе да се непосредно споразуме са Србима и да их одвоји од Руса. Мисија митрополита Аксентија у Београду (новембра **1807)**

ГЛАВА ДЕВЕТА

I

Сплетке аустријских агената у Србији. Састанак маршала Симбшена с Марађорђем (4 априла 1808). Политика руског претставника у Београду. Преговори између српских и аустриских делегата. Реакција против Аустрије у Србији. Прекид преговора између Срба и Аустријанаца (јула 1808)

II

Напори кнеза Прозоровског да сузбије аустријски утицај у Србији. Српски Савет против Карађорђа. Држање Русије

III

Нов покушај турске владе да преговара непосредно са Србима. Мисија митрополита Дионисија у Голубињу (13 октобра 1808). Неуспех посредовања Мула паше из Видина (децембар 1808)

ГЛАВА ДЕСЕТА

I

Планови о подели Турске царевине између Француске и Русије (март 1808). Судбина намењена Србији. Ерфуртска Конвенција (12 октобар 1808)

II

Непосредни преговори између Русије и Турске. Први пројекат Устава за Србију, од 10 августа 1807. Нови пројекат, од 14 новембра 1808. Родофиникинови предлози за утврђење руског утицаја у Србији

III

Интриге аустријских агената против руског утицаја у Србији. Неповерење српских старешина према Родофиникину. Нове интриге аустријских агената и државни удар, од 25 новембра 1808. Проглашење Карађорђа за наследног врховног старешину

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

I

Примедбе кнеза Прозоровског на пројекат Родофиникинов, од 24 новембра 1808. Разговори кнеза Прозоровског и генерала Кутузова с Иваном Југовићем (јануар и фебруар 1807)

II

Енглеско-турски савез, од 5 јануара 1809 и Русија. Долазак турских пуномоћника и нове српске депутације у Букурешт 1809. Изјава кнеза Прозоровског српским депутатима. Упуства руским пуномоћницима за преговоре с Турцима

III

Нов покушај турске владе да преговара непосредно са Србима. Прекид односа између Русије и Турске. Измена уверења о пријатељству између Карађорђа и кнеза Прозоровског

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

I

Напад српских устаника на Турке и погибија на Каменици (31 маја 1909). Неслога између српских старешина. Улазак Турака у Јагодину и у Пожаревац (крај августа 1809). Одлазак К. Родофиникина у Панчево (18 августа 1809). Пад Исмаила у руске руке (17 септембра 1809). Повлачење Турака из Србије (октобра 1809)

II

Незадовољство против Руса. Карађорђе тражи заштиту Наполеона I (18 августа 1809). Преговори између капетана Вучинића и пуковника Меријажа. Карађорђево писмо Наполеону, од 13 јануара 1810. Мисија капетана Вучинића у Љубљани и у Паризу (април–мај 1810)

III

Преговори између Срба и Аустријанаца. Карађорђе тражи од аустријског цара заштиту и помоћ и нуди му главне српске градове (28 августа 1809). Карађорђев састанак с маршалом Симбшеном (28 септембра 1809). Карађорђе понова нуди београдски град Аустрији. Неуспех мисије Ивана Југовића у Бечу (април–мај 1810)

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

I

Нове размирице између српских старешина; победа русофила. Скупштина у Хасан-Пашиној Паланци (5 децембра 1809). Скупштина не признаје Карађорђеве кораке код Француза и код Аустријанаца. Предузимање мера да се пошљу руске трупе у србију. Смена кнеза Багратиона

II

Прелазак руске војске у Србију (17 јуна 1810). Пораз Турака код Јасике (7 септембра 1810). Нови пораз Турака код Варварина (18 септембра). Оснивање прве српске владе. Оставке Миленка Стојковића и Петра Добрњца и њихово прогонство (19 фебруара 1811). Карађорђе и Милош Обреновић

III

Наименовање новог команданта руске дунавске војске. Ратни план генерала Кутузова и Срби (априла 1811). Пораз Турака код Рушчука (октобра 1811). Наименовање пуномоћника за преговоре о миру

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА

I

Општа европска политика према Турској од 1810 г. Стање духова у Аустрији; мемоар генерала Радецког и Метернихова мисија у Паризу (јула 1810). Наполеон и српско питање. Већање у Бечу о евентуалном поседању Београда од стране аустријских трупа (август 1810). Положај Русије у очи преговора о миру

II

Преговори у Ђурђеву (крај октобра 1811). Српско питање. Борба Француске и Аустрије против Русије у Цариграду. Закључење Букурешког уговора (8 маја 1812). Одредбе чл. VIII-ог о Србији

III

Именовање адмирала Чичагова за команданта дунавске војске (мај 1812). Мисао о руско-турском савезу. План о устанку Словена у Турској и о војничком походу у Далмацију и у Италију. Рат између Француске и Русије. Смена адмирала Чичагова и повлачење руске војске с Дунава

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА

I

Необавештеност Срба о Букурешком Уговору. Мисија генерала Ивелића у Србији. Повлачење руских трупа из Србије. Скупштина у Врањевшници. Срби примају VIII-ми члан Букурешког уговора (27 августа 1812)

II

Именовање Куршид паше за великог везира (11 септембра 1812). Прогонство Галиб ефендије и погубљење браће Морузи. Турско-српски преговори о VIII-ом члану Букурешког уговора

III

Српске старешине и Мула паша из Видина. Српски предлози турској влади, од 13 јануара 1813. Нова српска делегација у Нишу. Преговори са Челеби ефендијом, комесаром турске владе

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА

I

Реакција аустриске владе против руског утицаја у Србији. Протести турске владе против бављења руског преставника у Србији (децембра 1812). Упуства Италинскога руском преставнику у Србији

II

Положај Србије у пролеће 1813. Карађорђе тражи од цара дозволу да се настани у Русији. Критичан положај Срба. Карсли Али паша, главни командант турске војске позива Србе да приме турске услове (3 јула 1813). Карађорђев проглас народу (3 јула 1813)

III

Нови кораци Италинског код турске владе (10 јуна). Нови протест турске владе против бављења руског преставника у Србији. Наредбе цара Александра, од 12 августа 1813

ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА

I

Праве намере турске владе према Србима. Напад на Србију с три стране. Српски план за одбрану. Карађорђева болест. Смрт Хајдук Вељка и пад Неготина (крајем јула 1813). Повлачење Срба из Лознице. Карађорђево опорављење. Наименовање Мехмед Бахрам паше за команданта турске војске према Нишу (крајем августа 1813). Сједињење турских трупа из Видина и из Ниша на ушћу Мораве. Карађорђе тражи примирје од великог визира. Бекство српског становништва у Аустрију и у гору. Појаве Турака на левој обали Мораве. Прелазак Карађорђа, његове породице и неколико старешина у Земун (3 октобра 1813). Улазак турске војске у Београд (7 октобра 1813). Одушевљење у Цариграду

II

Српске избеглице и аустриске власти. Интернирање српских старешина. Турска влада тражи од Аустрије да јој изда српске избеглице. Удаљење српских старешина од границе (27 јануара 1814). Разговор кнеза Хоенцолерна с Карађорђем. Одлазак српских старешина у Русију (крајем априла 1814)

III

Изглед Србије у октобру 1813. Наименовање Сулејман паше „Скопљака“ за везира Београдског пашалука. Умирење земље и потврда Милоша Обреновића за кнеза рудничке нахије. Повраћај турске управе у Србију. Нове глобе. Преметачине и узапћење оружја. Помор од куге. Српски одбор у Земуну. Молба српских старешина цару руском (крајем априла 1814)

ГЛАВА ОСАМНАЕСТА

I

Позив виђенијих Срба из Београдског Пашалука српском одбору у Земуну (април 1814). Путовање проте Ненадовића у Русију и у Беч. Хаџи Проданова буна (новембар 1814). Савет графа Стакелберга Србима. Повратак проте Ненадовића у Земун (децембра 1814)

II

Српско питање на Бечком Конгресу (рад проте Ненадовића, Фрушића и Давидовића)

III

Пројект руске ноте у корист хришћана у Турској (фебруар 1815). Други српски устанак (априла 1815). Протести цара Александра у Цариграду, у корист Срба. Повратак проте Ненадовића у Србију

ГЛАВА ДЕВЕТНАЕСТА

I

Милош Обреновић на челу Другог устанка (април 1815). Повратак српских избеглица из Аустрије. Ослобођење пашалука од Сулејман паше и рђавих Турака, благо поступање према осталим Турцима и изјава верности султану

II

Помирљиво држање турске владе. Преговори између Милоша Обреновића и Куршид паше, босанског везира (августа 1815). Кораци нишког владике код српских старешина у корист преговора са Марашли Али пашом. Неуспех преговора између Милоша и Куршид паше (20 августа 1815)

III

Преговори између српских старешина и Марашли Али паше. Одлазак српске депутације у Цариград (крајем августа 1815). Наименовање Марашли Али паше за везира Београдског пашалука. Усмени договор између Милоша и Марашлије. Милош врховни кнез (новембра 1815)

ГЛАВА ДВАДЕСЕТА

I

Михаило Герман и његова мисија у Русији. Народне старешине против Милоша. Смрт Петра Молера (маја 1816). Убиство владике Никшића. Милошеви напори да ферманом утврди суму данка. Подвале турске владе

II

Ново незадовољство против Милоша. Завера кнеза Симе Марковића, Цукића и других старешина и њихово погубљење (марта 1817 г.). Милошева молба цару за заштиту од српских избеглица у Русији. Политика Марашли Али-паше. Адреса захвалности, од 27 јула 1817 год.

III

Руска влада и српске избеглице у Русији. Хетерија и предлог о ослобођењу свих хришћана у Турској. Бегство Карађорђево, његов долазак у Србију и његова смрт (24 јули 1817)

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ПРВА

I

Преговори између Русије и Турске о извршењу Букурешког уговора. Мишљење графа Каподистрије. Упуства барону Строганову, новом руском посланику у Цариграду (1816). Преговори барона Строганова с Реис ефендијом о извршењу VIII-ог члана Букурешког уговора

II

Адреса захвалности султану и незадовољство Строганова. Милошева одбрана. Нерасположење Строганова према Милошу због Карађорђева убиства

III

Преговори барона Строганова с турским министрима о српском питању (11 и 18 децембра 1817). Турци поричу Русији право посредовања у српском питању. Одлагање преговора о Србима

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ДРУГА

I

Покушаји турске владе да од Милоша добије нову изјаву захвалности. Народна молба султану, од 4 јуна 1818. Преговори Милошеви с Марашли-Али пашом. Одашиљање нове српске депутације у Цариград (априла 1820). Нова народна молба султану, од 21 априла 1820 г.

II

Мишљење руске владе о наименовању Милоша Обреновића за наследног кнеза и о будућем уређењу Србије. Нацрт молбе коју Срби треба да поднесу султану, од 1 марта 1820. Упуства руске владе барону Строганову

III

Преговори барона Строганова с турском владом (марта 1820). Нацрт нове народне молбе коју је израдио барон Строганов. Његова упуства Милошу (јула 1820)

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ТРЕЋА

I

Сплетке београдских Турака. Свечан пријем царског комесара у Србији. Завера против Милоша. Срби одбијају ферман. Саопштење нове народне молбе царском комесару и београдском везиру

II

Незадовољство у Цариграду. Предаја српске молбе турској влади (30 септембра 1829). Мишљење барона Строганова о држању Срба према царском комесару и о садржини њихове молбе

III

Порука турске владе да се пошаље нова српска депутација у Цариград. Безуспешни покушај београдског везира да у нову депутацију уведе владике. Питање о границама Србије

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ЧЕТВРТА

I

Буна Т. Владимиреска у Влашкој. Планови хетериста. Сукоб између руског посланства и турске владе. Упад А. Ипсилантија у Молдавију. Сумња да Русија помаже грчки устанак. Фанатизам турског становништва у Цариграду

II

Узапћење писма које је кнез Ипсиланти био упутио Милошу. Буна Марка Абдуле и Стевана Добрњца

III

Отпуштање Ипсилантија из руске војске и забрана да се може вратити у Русију. Покољ Грка у Цариграду (2 априла 1821). Ултиматум цара Александра. Прекид односа између Русије и Турске и одлазак барона Строганова из Цариграда (10 августа 1821)

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ПЕТА

I

Смрт Марашли-Али паше (23 септембра 1821). Постављање Абдурахман паше за београдског везира. Непријатељско држање новог везира. Милошева молба цару. Одузимање српским депутатима пуномоћија за преговоре (октобра 1822). Образовање Милошево. Кретање Хетериста око границе Србије. Махне Милошеве унутарње политике: намети, кулуци, глобе чиновника. Ђакова буна (јануара 1825). Установа редовне војске у Србији (маја 1825)

II

Русија и Турска, од 1821 до 1825 г. Обнова дипломатских односа између Русије и Турске (јануара 1824). Тражење руског отправника послова у Цариграду да се српски депутати пусте на слободу и да се испуне жеље српског народа (јула 1825). Турска влада не признаје Русији право да посредује у корист Срба и оставља српске депутате у притвору

III

Нове сплетке хетериста у Србији. Чарапићева буна (априла 1826)

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ШЕСТА

I

Смрт цара Александра (6 децембра 1825). Источна политика Николе I. Руски ултиматум Турској од 17 марта 1826. Српско питање

II

Турска влада прима руске предлоге (23 априла 1826). Закључење Акерманске конвенције (7 октобра 1826). Потврда VIII-ог члана Букурешког уговора о Србији. Оделити акат о Србији

III

Одредбе Акерманске конвенције о Србији и скупштина од 16 јануара 1827 г. Поновни избор Милоша за наследног кнеза Србије. Политика давања поклона. Руска нота о Србима, од 19 јуна. Наименовање комесара турске владе, за преговоре са српским депутатима (октобра 1827). Битка код Новарина (20 октобра 1827). Прекид односа између Русије и Турске. Одлазак руског посланика из Цариграда (децембра 1827). Српски депутати понова задржани као таоци

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ СЕДМА

I

Тежња турске владе да одржи Србе у покорности. Савети руске владе Милошу да Срби остану на миру. Одлуке српске скупштине од 1 јануара 1825. Неискреност турске владе. Обавезе Милошеве и народне

II

Рат између Русије и Турске. Буна у Сарајеву и растурање босанских трупа. Милошеви предлози за уређење односа између Турске и Срба

III

Преговори о миру. Одредбе Једренског уговора (14 септембра 1829)

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ОСМА

I

Преговори турске владе са српским депутатима у Цариграду и њен покушај да изигра одредбу уговора о повраћају одузетих нахија. Енергична интервенција графа Орлова. Постављење турског комесара за одређење граница одузетих нахија

II

Састанак народне Скупштине у Крагујевцу (3 фебруара 1830). Милошева оставка. Одлуке Народне Скупштине којом се Милошу и његовим наследницима даје титула кнеза. Захвалност султану и молба да Милоша потврди за наследног кнеза. Изјава захвалности руском цару

III

Почетак исељавања Турака из Србије. Узбуна Турака против употребе звона у српским црквама. Долазак комесара за границе у Србију. Неуспех изасланих комисија. Дрска изјава руског комесара. Милошева жалба

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ДЕВЕТА

I

Покушаји турских министара да одуговлаче преговоре. Нацрт хатишерифа за Србију. Милошеве примедбе на нацрт хатишерифа. Незадовољство руског посланика Милошевим држањем. Покушај турске владе да изигра одредбу о одузетим нахијама

II

Милошева „декларација“ о нацрту хатишерифа. Одашиљање Цветка Рајовића и Аврама Петронијевића у Петроград

III

Примедбе руске владе на нацрт хатишерифа. Преговори у руском посланству (10 јула). Турски нацрт хатишерифа за Србију. Одговор руског посланика

ГЛАВА ТРИДЕСЕТА

I

Милош успева да придобије турског комесара. Одлазак комесара у Цариград (8 јуна 1830). Упуства депутатима у Цариграду за одбрану српских захтева и придобијање људи од утицаја

II

Покушаји турске владе да окрњи одузете нахије. Незадовољство руског посланика због одашиљања српске депутације у Петроград. Текст турског хатишерифа. Нови Милошеви захтеви. Задобивање турских министара новцем. Потпис Хатишерифа и берата

III

Долазак турског комесара Лебип ефендије у Београд (21 новембра 1830). Свечано обнародовање хатишерифа и берата у Београду (5 децембра 1830). Народно одушевљење

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ПРВА

I

Тешкоће у решењу питања о границама. Продаја турских имања и питање о исељењу Турака из Србије. Пољска револуција и покушај турске владе да изигра одредбу хатишерифа о исељењу Турака (фебруар 1831). Буна Мустафа паше скадарског против султана, његове везе с кнезом Милошем и његов пораз (мај 1831). Буна босанских капетана против султана и пораз великог везира (јули 1831)

II

Нови руски посланик у Цариграду, Бутењев и његово држање према Србима. Изјава турског комесара за границе. Преговори у Крагујевцу (7 маја 1831). Тражење руског посланика да се Србији врате свих шест одузетих нахија

III

Кнез Милошеве жалбе графу Неселроде (22 августа 1832). Угушење босанског покрета и бекство Градашчевића у Аустрију (јуни 1832). Афера браће Вренчевића. Кнез Милош подстиче побуну у крајевима крушевачком, параћинском, ражањском и алексиначком. Скупштина судија и капетана у Крагујевцу (5 фебруара 1833)

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ДРУГА

I

Пораз турске војске код Коње. Нова политика Русије према Турској. Претставке руског посланика и српских депутата турској влади за извиђај о отмици Вренчевића и народној побуни

II

Долазак турског комесара у Србију. Суђење Вренчевићима и ослобођење девојака (12 фебруара 1832). Скупштина српских судија и капетана у Крагујевцу

III

Долазак нових српских депутата у Цариград. Протест кнеза Милоша против одлагања преговора и претња да ће послати депутацију у Петроград. Изјава Реис ефендије да се границе Србији не могу одредити. Претња кнеза Милоша да ће дићи буну. Кораци графа Орлова и Бутењева у корист питања о границама. Савети депутата кнезу да диже буну

IV

Буна у одузетим нахијама. Војна помоћ кнеза Милоша побуњеницима. Кнежев проглас тамошњем народу и мере за одбрану нових граница. Признање нових граница Србије од стране турске владе. Народно весеље у Србији. Проглас кнеза Милоша о коначном присаједињењу одузетих нахија

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ ТРЕЋА

I

Захтев турске владе да се Турцима за исељење остави рок од шест година а да београдски Турци остану где су. Расположење руског посланика и графа Орлова да учине тај уступак турској влади. Опозиција српских депутата

II

Одлука цара Николе у корист београдских Турака. Услови под којима Турци могу остати у вароши Београду и одредбе о исељењу Турака из осталих места (17 септембра 1833). Покушај турске владе да смањи учињене уступке Србима (октобар и новембар 1833). Израда хатишерифа и потврда султанова

III

Долазак барона Будберга у Србију. Савети графа Неселроде кнезу Милошу. Постављење комесара за обележење граница. Скупштина у Крагујевцу (13 фебруара 1834 г.). Погранични изгреди. Насилно исељење Турака из Подриња (јуна 1834 г.). Поклони султану и турским министрима. Осигурање граница

Прилози

Речник страних речи

Исправке

Инв. бр.
471

Dr. GRGUR JAKSIČ
Profesor Beogradskog Universiteta

БИБЛИОТЕКА
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
БР. 6324

EVROPA
I
VASKRS SRBIJE

(1804—1834)

БИБЛИОТЕКА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

Predgovor napisao
E. HAUMANT
Profesor Pariskog Universiteta

NAGRADILA FRANCUSKA AKADEMIJA

ČETVRTO DOPUNJENO IZDANJE

S JEDNOM KARTOM

BEOGRAD
Za Narodnu Štampariju Mirko Drobac, Poenkareova ulica br. 24
1933

PREDGOVOR.

U modernoj istoriji nema razornije epohe od vremena koje počinje 1790 g. a završava se 1815 g. U Nemačkoj i u Italiji nestaje mnogih kneževina; u istočnoj Evropi ruši se Poljska; izgleda da je pokret za koncentraciju, za grupisanje država neodoljiv i opšti. Međutim, u to doba jedan pokret u suprotnom pravcu počeo je da podiže na tlu jedne, nekada silne carevine nove narode, nove kneževine. Srbi se bune; uspeh njihovog ustanka dovodi i do grčkog, koji će povući bugarski...

Izuzev mnogobrojne pisce ručnih knjiga koji Grke još smatraju kao začetnike toga pokreta, mi više ne poričemo važnost događaja koji su se desili u Srbiji. Njih su već odavno ispričali Ranke u Nemačkoj, Saint-René Taillandier u Francuskoj; radovi Stojana Novakovića u Srbiji objasnili su okolnosti koje zapadni istoričari nisu zapazili. Ostalo je, međutim, da se prikažu povoljni ili kobni događaji koji su nastupili usled Napoleonovih ratova; da se objasni kako je napor hrišćana u Srbiji imao za posledicu stvaranje jedne samostalne države, mesto da se završi, kao što je to tako često bivalo, povećanjem kakvog moćnog suseda. G. Jakšić je uzeo na sebe da to učini. Ostavljajući na stranu događaje koji su više građa za junačke pesme, nego za istoriska istraživanja; navodeći fakta iz vojne istorije samo u toliko, u koliko objašnjavaju promene dplomatske pozornice; oslanjajući se, najposle, samo na neosporna dokumenta, G. Jakšić se trudio da razmrsi splet pregovora koji su, od Carigrada do Petrograda, od Beča do Pariza, uticali na sudbinu Srba. Te je pregovore pratio po mnogobrojnim publikacijama, izdatim na najraznovrsnijim jezicima; dokumentima manje više poznatim, dodao je edruge, potpuno neobjavljene, — naročito mu je Poljska biblioteka u Parizu dala priliku da učini neočekivane pronalaske. Naposletku, što je još ređa zasluga, on je sve te dokumente analizovao s potpunom nepristrasnošću i objektivnošću.. U njegovoj knjizi ne treba tražiti odbrane ili osude; u njoj samo dokumenat govori.

Da li to znači da je njegovo izlaganje hladno? Citalac će se brzo uveriti da ne znači. Ta je kancelariska prašina neobično živa. To je prizor visoke komedije — i ravnodušnost G. Jakšića čini ga još življim — gde vidimo glavnog tumača turske vlade kako oprezno pipa, pod ćilimom kesu s novcem koju su srpski deputati pod njega gurnuli. Naprotiv bolna je slika po-

kušaja sirotog prote, Mateje Nenadovića kod vladalaca i diplomata na Bečkom Kongresu, prilikom kojih nailazi, ovde na dobre ali neodlučne namere cara Aleksandra, onde na ravnodušnost Engleza, tamo, najposle, na tajne savete cara Franca, dok međutim Turci u Srbiji pljačkaju, siluju, nabijaju na kolje!...

Ali nećemo navoditi iz knjige da bi je preporučili. Ona će svuda biti lepo primljena a, nadamo se, naročito u Francuskoj. Naše interesovanje za Južne Slovene već je davnašnje, ali mi ponekad nemamo u njima poverenja; bojimo se da ne budemo prevareni kakvom romantičnom obmanom. Iznoseći nam istinu, koja nema potrebe da bude ukrašena, G. Jakšić će utvrditi stare simpatije: neka bi, u isto vreme, slikom izvesnih žudnja ulio onima koji su oslobođeni juče, prekjuče i koji će možda sutra biti oslobođeni, želju za bratskom slogom![1])

Moj kolega i prijatelj G. Grgur Jakšić traži mi predgovor za srpsko izdanje ove knjige, koju treba da pretstavim srpskim čitaocima, kao što sam je ranije pretstavio francuskim, onda kad je ona bila samo doktorska rasprava na Sorboni.

Ima jedna hvala koju mogu odmah odati njegovom delu, a ta je da je ono bilo za Francuze polazna tačka novoga duha. Valja priznati da Srbija, početkom ovoga veka, nije kod nas uživala dobar glas; pisci poznati i smatrani za nadležne proricali su joj najzlokobniju sudbinu. Za borbu protiv te struje potrebna su bila nova obaveštenja, ozbiljne knjige. Rad G. Jakšića došao je baš na vreme da nas s toliko isto znanja, s koliko i nepristrasnosti obavesti o izvanrednim teškoćama koje su Srbi imali da savladaju da bi povratili u život svoju državu. Ta obaveštenja dala su nam mogućnosti da shvatimo teškoće koje su ih pratile u toku celoga veka i koje su trajale još u trenutku kad je G. Jakš.. pisao. Mi smo, dakle, dobili o Srbiji drukčije mišljenje od onoga koje nam je nametala hronika vlade poslednja dva Obrenovića. Od toga je mišlenja Srbija izvukla izvesnu korist i moglo bi se gotovo reći da delo koje ga je pripremilo zaslužuje jedno mesto i u istoriji i u istoriografiji srpskoj.

Od tada je proteklo dvadeset godina a delo nije štampano na srpskom za široku publiku. To je došlo, možda, usled radova i usled novih radova, o kojima je G. Jakšić morao voditi računa. Ti radovi nisu, u stvari, izmenili ništa što je bilo bitno u njegovom predmetu — diplomatski odnosi između Srba i Velikih Sila — ali dokumenti koje su u arhivama ruskim, austriskim i srpskim našli Vukićević, Gavrilović i Ivić, posle objave njegove knjige, dali su mu mogućnosti da mnoge pojedinosti potpunije objasni. On, do duše, nije rekao sve — njegova bi knjiga postala nečitka — ali ne verujem da mu i naj-

[1]) Ovaj predgovor napisan je 1907., za prvo francusko izdanje ove knjige.

obavešteniji kritičar može prebaciti kakvu iole važnu praznину. Dobro smišljena, dobro izvedena njegova knjiga ostaje kapitalno delo o tom najvažnijem periodu srpske istorije, delo neophodno.

Suvišno bi bilo dokazivati da će ono biti veoma korisno srpskim čitaocima a možda još vše čitaocima nesrpskih krajeva Kraljevine. Za one koji su bili podanici Austrije, ono će imati taj naročiti interes što će ih poučiti o uzrocima propasti države kojoj su oni pripadali. Nema ništa poučnije od upoređenja — koje G. Jakšić ne pravi, ali na koje navodi čitaoca na svakoj strani — između Austrije od pre 1814 god. i Austrije od 1914 god.; prva, isto tako gramžljiva kao i druga, ali mudra, ostavlja Balkan Napoleonu a druga, koju je Pruska umanjila, kao što je prvu bila umanjila Francuska, žudna takođe revanša, ali ga traži na Balkanu i tamo nalazi svoju propast. Iz toga potiče taj neočekivani zaključak da je, nekad, Napoleon spasao Srbiju od austriskih preduzeća i da je, posle jednog veka, Srbija njega osvetila.

Ova razmišljanja o evropskoj politici uzbudiće, u ostalom, manje nove čitaoce G. Jakšića, od njegove slike prepreka, koje su žilavost i veština Srba morale savladati. Oni će, više puta, stegnuta srca pratiti njegovo mirno izlaganje, koje je tako bolno. Neću reći da će oni zbog toga više voleti svoju otadžbinu — to bi bilo gotovo nepristojno — ali imaće bar više zahvalnosti prema pretcima koji su, u tuzi, pripremili budućnost koju danas vidimo kako cveta.

E. Haumant
Profesor Pariskog Universiteta.

Paris. 1927.

ČITAOCIMA.

Stavio sam sebi u zadatak da u ovoj knjizi izložim glavne napore i žrtve, koje su srpski, tako reći goloruki seljaci, pod Karađorđem i Milošem, podneli da se od Turaka oslobode i svu diplomatsku veštinu, koju su morali upotrebiti da na oslobođenom zemljištu ponova podignu Srpsku Državu, koja je, pod udarcima Turaka, bila propala još u XV veku. Rad sam bio naročito da prikažem sva sredstva kojima su se Turci služili da tu težnju našega naroda ometu i sve korake koje su, u toku te duge borbe, preduzimale — u korist ili na štetu Srba — velike evropske države, naročito Austrija, Rusija i Francuska.

Knjiga je izrađena na osnovu pouzdanih dokumenata i izvoda iz dokumenata koji su do sad štampani ili koje sam ja u arhivama našao. Dela i arhive u kojim se ti dokumenti nalaze označeni su u navodima na svakoj strani knjige.

Ovo izdanje moje knjige potpunije je od ranijih u toliko što sam u njega, pored neznatnih dopuna o izvesnim važnijim

događajima, mogao uneti i nove podatke iz rasprave D. Pantelića *„Beogradski pašaluk posle Svištovskog mira* (1791-1794)" — Beograd. 1927.

Pošto u knjizi ima priličan broj stranih, naročito turskih reči, dodao sam joj jedan kratak rečnik, u kome je značenje tih reči objašnjeno.

Osem toga dodao sam knjizi i jednu kartu. Mesto karte Beogradskog pašaluka, od početka XIX veka, dao sam jednu današnju kartu, na kojoj je crtama jasno obeleženo kako se iz Beogradskog pašaluka postupno razvila naša današnja država.

Izvore dokumenata, koji do izlaska moje knjige nisu bili štampani, obeležio sam ovim skraćenicama: Arhiva Ministarstva Inostranih Dela u Parizu (A. M. I. D. u Parizu) i Arhiva Ministarstva Inostranih Dela u Petrogradu (A. M. I. D. u Petrogradu).

Ovo izdanje štampa se latinicom radi čitalaca koji lakše čitaju latinicu od ćirilice.

Pisac.

EVROPA
i
VASKRS SRBIJE

UVOD.

Pogled na istoriju Srba od njihova doseljenja na Balkansko Poluostrvo. Stevan Nemanja i osnivanje prve srpske države (1170). Car Dušan Silni i srpska carevina (1345). Odvajanje srpske crkve i stvaranje Pećkog patrijarhata (1346). Raspadanje carstva. Navala Turaka i poraz na Marici (1371). Knez Lazar Hrebeljanović. Proglas Bosne za spsku kraljevinu. Bitka na Kosovu (1389). Propadanje srpskih država (1459—1498).

Turska uprava u srpskim zemljama. Politička uprava. Muslimansko pravo i pokorene zemlje. Prelazak Srba u Bosni i Hercegovini u islam. Tereti srpskih seljaka u XVIII veku. Razuzdanost janičara i osnivanje čitluka.

Posledice turske uprave. Hajduci i uskoci. Seoba Srba u Ugarsku. (1690). Despot Đorđe Branković. Povlastice Srba u Ugarskoj (1690). Petar Veliki i Crnogorci. Požarevački ugovor i austrijska uprava u Srbiji)1718—1739). Austrijsko-turski rat i nova seoba Srba u Ugarsku (1737). Povratak Srbije pod tursku vlast (1739). Ukidanje Pećkog patrijarhata (1764).

Nove povlastice Srba u Ugarskoj. Austrijsko-ruski dogovor od 1781. Srbija u austrijsko-ruskom planu za podelu Turske. Novi ratovi rusko-turski i austrijsko-turski. Pobuna Srba u Turskoj. Kočina krajina (1788). Srpski dobrovoljački odred (frajkor). Smrt Josifa II i reakcija Evrope protiv rusko-austrijske politike. Politika Pruske i Rajhenbaška Konvencija (1790). Austro-tursko primirje. Nezadovoljstvo Srba u Turskoj prema Austriji. Arhimandrit Stevan Jovanović i plan autonomije za Srbiju po ugledu na Vlašku i Moldaviju. Svištovski ugovor (4 avgusta 1791).

Srbija (srpska zemlja, srpska država) bila je malo poznata zapadnoj Evropi pre XIX veka. To je dolazilo, bez sumnje, od njenog geografskog položaja. Dovoljno je baciti jedan pogled na kartu Balkanskog Poluostrva pa videti da je srpska država, gotovo u svim epohama svoje istorije, bila potpuno zatvorena između padina jadranskih Alpa i ogranaka Balkana i da su se njene severne granice gubile u brdima severne Srbije a južne u planinama Albanije, južne Maćedonije i Trakije. Srbija je bila teško pristupačna strancima i, usled toga, nije čudo što je bila tako malo poznata u Evropi. Međutim ona je, još u srednjem veku, bila dostigla do takvog uređenja, moći i civilizacije da je zaslužívala da na sebe privuče pažnju cele Evrope.

Došavši iz oblasti današnje Galicije, Srbi su se, u VII veku, nastanili u krajevima između Save, Dunava i Timoka

i odatle se uskoro proširili na zapad i na jug do Jadranskog mora i granica stare Grčke. Oni su došli kao neznabošci. Prvi vekovi njihova boravljenja u ovoj zemlji, gde su primili hrišćanstvo i potpali najzad pod carigradsku crkvu, protekli su u građanskim ratovima i u čestoj borbi s Bugarskom i Vizantijom. U početku nezavisni, pod upravom svojih narodnih vođa (župana), zatim podanici i vazali Grka i Bugara, Srbi su, tek u XII veku, uspeli da se oproste tutorstva svojih suseda. U toj borbi igrale su najvažniju ulogu oblasti: Zeta (Crna Gora), Raška (Stara Srbija) i Bosna. Prvi župan koji je uspeo da grupiše više oblasti i da uredi prvu veću, nezavisnu državu bio je raški župan, Stevan Nemanja. Ta država sve se više razvijala pod upravom njegovih naslednika, naročito za vreme vlade kralja Milutina (1281—1321) i cara Dušana, poznatoga pod imenom Dušana Silnog (1331—1355). Dušan je bio sklopio plan za osnivanje jednog grčko-srpskog carstva. Oteo je postupno Maćedoniju, Albaniju, Epir, Akarnaniju, Tesaliju i sve evropske oblasti, osem Trakije i Soluna. Uskoro je zapretio čak i Vizantiji. Proglasio se, 1345 g., za cara Srba i Grka, za tim je dao pećskom mitropolitu titulu srpskog patrijarha i tako je odvojio srpsku crkvu od carigradske (1346). Obnarodovao je, 1349 g., svoj čuveni zakonik (Dušanov Zakonik). Njegova prerana i neočekivana smrt zaustavila je razvijanje srpske države i obeležila je početak njenog opadanja.

Klice raspadanja počele su da se javljaju odmah posle njegove smrti. Za vreme vlade njegovog sina Uroša, razvile su se separatističke težnje starešina. Jedan od njih, Vukašin Mrnjavčević, koji je zavladao jednim delom Maćedonije, proglasio se u Prilepu, za kralja (1366); drugi su se ugledali na njegov primer, tako da je mladom vladaocu ostao samo jedan mali deo carevine njegovoga oca.

Međutim Turci su već bili prešli u Evropu i počeli su pretiti južnim oblastima srpske carevine. Kralj Vukašin i njegov brat Uglješa, upravnik dramske oblasti, spremili su se za otpor. Turska i srpska vojska sukobile su se, 26 septembra 1371., na obali Marice. U toj bitci poginuli su i kralj Vukašin i njegov brat. Turci su odneli pobedu i osvojli su južnu Srbiju. U decembru iste godine umro je car Uroš, bez poroda. Jedini od knezova, koji je ostao veran Dušanovom sinu, Lazar Hrebeljanvić, nasledio je jedan deo njegove carevine. Ali, kraljevska kruna prešla je sa Raške na Bosnu, kao najjaču od svih tadanjih srpskih oblasti. Bosanski ban, Tvrtko I, krunisao se za kralja na grobu Sv. Save, u manastiru Mileševu i proglasio svoju državu za srpsku kraljevinu. Knez Lazar i Kralj Tvrtko odupirali su se Turcima, koji su prodirali dalje na sever. Oni su ih, 1387 g., potukli, ali dve godine docnije, sultan Murat I skupio je veliku vojsku, pošao protiv Lazara i ulogorio se na Kosovu Polju. U velikoj bitki, koja je tu zametnuta, 15 juna 1389., poginula su oba vladaoca, ali je pobeda ostala na strani Turaka. Naslednici kneza

Lazara — Lazarevići i Brankovići, bili su prinuđeni da priznadu vlast sultanovu, da bi mogli sačuvati upravu nad zemljom pod imenom »despota« (od 1402 g.). Oni su postali saveznici ugarskog kralja, ali svi njihovi pokušaji da se oslobode turske vlasti ostali su bez uspeha. Sultan Mehmed II ušao je, 1459 g., u zemlju, zauzeo Smederevo, prestonicu despota i njegovu državu pretvorio u turski pašaluk. Ista sudbina postigla je uskoro i Bosnu; ona je pokorena 1463. Za njom je, 1482 g., pala Hercegovina. Poslednja srpska oblast, Zeta, izgubila je nezavisnost 1499.

Tako su, krajem XV veka, sve srpske države potpale pod vlast Turaka[1]). Osvojenje je, u isti mah, promenilo i politički i ekonomski položaj srpskog naroda. Kao ratnički narod, Turci su tražili od potčinjenih hrišćana samo pokornost i novac. Da bi to postigli oni nisu gonili hrišćansku veru i ostavljali su poglavarima crkava upravu nad njima, čineći ih samo odgovornim za držanje njihova stada. Zatim su podelili upravu zemlje među Turke i Srbe. Uprava oblasti poverena je pašama (vezirima), s dovoljnim garnizonima u gradovima. Ovi veziri zadržali su za sebe policiju i pravdu. Imali su kao svoje predstavnike u velikim varošima *muselime* (sreske načelnike) i *kadije* (sudije). Što se tiče opštinske uprave, ona je ostala po starom. Srpski knezovi (okružni i sreski) i kmetovi (predsednici opština) bili su posrednici između života i turske vlasti. Njima je bilo stavljeno u dužnost da razrezuju i naplaćuju porez i da odgovaraju za mir u svom području.

Na taj način pobedioci su osigurali sebi ono što su želeli, ali oni su time, u isto vreme, obezbedili i srpsku rasu i srpsku narodnost. Pošto je opštinsko uređenje ostalo slobodno i pošto je porodični život zaštićen, očuvani su, u isto vreme, i srpsko ime, jezik i običaji. Tako je ovaj pobeđeni i pokoreni narod mogao sačuvati uspomene na negdašnju nezavisnost i veličinu i, stavljajući ih u divne pesme, prenositi ih vekovima s kolena na koleno. Narodni ideal ostao je bio netaknut.

Međutim, sa zemljom nije bilo tako. Po turskom pravu sve osvojene zemlje, koje su pripadale nemuslimanima, smatrane su kao svojina samoga sultana. Izuzetak je činjen samo sa zemljama, čiji su vlasnici pristali da prime islam. To je bila, u ono vreme, vrlo teška žrtva, pošto je pravoslavna vera bila nerazdvojna od srpske narodnosti. I pokraj toga na tu je žrtvu pristao izvesan broj imućnijih Srba, naročito u Bosni, Hercegovini i u Staroj Srbiji. Ti »poturčenjaci« sačuvali su imanje koje su dotle imali. Ostale zemlje sultan je razdavao u svojinu ili na uživanje i to mošejama *(vakufi)*, prinčevima i princezama (kao apanažu) i naročito odabranim konjičkim oficirima *(spa-*

[1]) Lj. Kovačević i Lj. Jovanović. — *Istorija srpskoga naroda.* Beograd 1889. Jovan Tomić *Crnojevići i C. Gora.* Beograd 1901. St. Stanojević. *Istorija srpskog naroda.* III-će izdanje. Beograd 1926.

hije). Ovi oficiri bili su dužni dovesti, u slučaju rata, određen broj boraca u potpunoj ratnoj spremi. Pešadiski oficiri *(janičari)* plaćani su iz državne kase. Osem toga, izvesne su zemlje davane pod zakup na godinu *(mukade)* ili doživotno *(malićane)* itd. Što se tiče seljaka, oni su ostali na zemlji, na kojoj su dotle bili da je i dalje obrađuju, ali da veći deo prihoda daju sultanu, spahiji i dr.

Nema dokumenata koji bi nam tačno kazali broj i iznos dažbina koje su Srbi plaćali u toku prvih vekova turske uprave. U XVIII veku plaćali su pre svega *harač* (taksa nametnuta nemuslimanima *(raji)* na svaku mušku glavu, počev od sedam godina), zatim *porez veziru* pašaluka (na ime troškova za upravu) i najzad *glavnicu* (namet na svakog oženjenog čoveka), jednu desetinu žita, jedan deo povrća, meda, rakije i po nešto za svako svinjče[1]). To stanje pogoršano je sredinom XVIII veka. Razuzdani janičari (turska pešadija) postali su elemenat nereda i opasnost po javnu bezbednost. Znatan broj njih došao je u Beogradski pašaluk. Kako je trebalo živeti a oni nisu hteli ništa raditi, smišljali su načine kako da dođu do dohodaka. Dolazili su u sela, nagonili seljake da im daju prihod kao i spahijama ili da im prodadu zemlje koje su obrađivali, obećavajući im novac za isplatu poreza i drugih dažbina. Seljaci su se u početku odupirali tim zahtevima. Ali, pod pretnjom, morali su popuštati. Davali su koliko su kome mogli a ponekad pristajali i na prodaju zemlje za neznatne sume. Janičari su tada nagonili nemoćne spahije i turske vlasti da utvrde njihovo pravo vlasništva. Na taj način oni su postajali posednici dobara, koja su pripadala samo sultanu i koja nisu mogla ni biti prodavana. Imanja tako »prodata« nazvana su *čitlucima,* a njihovi vlasnici *čitluk-sahibijama.* Seljaci su zemlju i dalje obrađivali i davali janičarima iste prihode koje i spahijama, pa čak i veće[2]). I, kako se spahije nisu bile odrekle svojih dotadanjih prihoda, seljak je često morao snositi dvostruki namet. Njega nisu glo bili samo čitluk-sahibije i njegovi ljudi, nego i vojničke i građanske vlasti. Usled toga život srpskom seljaku postao je nepodnošljiv.

Pod vladom, koju su Turci zaveli u XV veku, vlasnici zemlje koji su većinom pripadali narodnoj vlasteli, pristali su radije na gubitak imanja, nego na promenu vere. Jedni su se povukli u šume i planine i borili se u redovima *hajduka,* koji su vodili četničku borbu protiv Turaka u zemlji. Drugi su napustili domovinu i iselili se u Jadransko primorje, pod vlast Mletaka i tamo se borili protiv Turaka u redovima *uskoka* (izbeglice, iseljenici) ili u južnu Ugarsku, odakle su, takođe, vodili borbu protiv Turaka, pod komandom svojih starešina (vojvoda ili despota)

[1]) M. Nenadović — *Memoari.* 2. izd. Beograd 1893 str. 18.
[2]) Isto. str. 18—19. Vuk Stef. Karadžić — *Srpski Rečnik* 3 izd. Beograd. 1898. St. Novaković — *Tursko Carstvo pred srpski ustanak.* Beograd 1906.

pored Madara a posle njihove propasti i pored Austrijanaca.[1])

Ni Srbi, koji su ostali u domovini, nisu mirovali. Ugledajući se na ostale hrišćane, koji su se borili protiv Turaka i ohrabreni sa strane i oni su počeli misliti o svom oslobođenju. Krajem XVI i početkom XVII veka pripremljen je bio jedan veliki ustanak u srpskim krajevima, najpre po nagovoru pape a zatim na potstak dvorova španskog i austrijskog. U njemu je glavnu ulogu igrao pećski patrijarh, Jovan[2]). Posle zaključenog saveza između Mletaka, Austrije i Poljske protiv Turske planuo je jedan ustanak u Crnoj Gori (1684), ali je ostao bez rezultata. Međutim, stalni turski neuspesi u Ugarskoj izazvali su ustanak Srba u Srbiji. Godine 1688 austrijske trupe ušle su u Srbiju i uz pomoć srpskoga stanovništva zauzele su, 1689., celu zemlju do Skoplja. Na predlog Austrije pećski patrijarh Arsenije III Čarnojević prešao je sa znatnim brojem srpskih porodica iz Raške u Ugarsku. Tako veliko pojačanje srpskog stanovništva u Ugarskoj primoralo je austrijsku vladu da uredi njihov položaj.

Srpsko despotstvo u Ugarskoj, osnovano pred kraj XV veka, pretrpelo je jake promene u toku XVI veka. Potomstvo porodice Brankovića ugasilo se. Titula srpskog despota prešla je bila na žene, zatim na dalje rođake porodice i, naposletku, bila je ukinuta. Ali, posle pogibije Turaka kod Beča (1683), Austriji je bila potrebna pomoć svih hrišćana, naročito Srba da bi mogla osloboditi svoje oblasti i prebaciti Turke preko Save i Dunava. U tom trenutku javio se među Srbima jedan uman i hrabar čovek, oduševljen za borbu protiv muslimana. On je tvrdio da je potomak starih srpskih despota, Brankovića[3]) Svojim radom za borbu protiv turske tiranije stekao je veliku popularnost među Srbima u Ugarskoj i Turskoj i privukao na sebe pažnju austriske vojske u Srbiji. Pošto je, 1683 g., dobio titulu barona, on je, 1688 g., postao graf i proglasio se za despota Srba u Ugarskoj. Ali, naskoro zatim, car Leopold I našao je da njegova popularnost među Srbima i suviše raste i da on, u stvari, teži oslobođenju svih svojih sunarodnika i vaskrsu stare srpske države. On je u njemu video neprijatelja Austrije i smetnju svojim planovima na Balkanskom poluostrvu. Zbog toga je naredio da ga uhapse i poslao ga je u zatvor u Jegar, u Češkoj (1689).

Da bi ispunio obećanja data Srbima koji su se skoro bili doselili iz Raške i da bi pridobio i njih i njihove sunarodnike, koji su bili nastanjeni u Ugarskoj, car je izdao povelju, kojom

[1] Vuk G. Branković, potomak poslednje srpske dinastije Brankovića naimenovan je bio za prvog vojvodu a zatim za despota Srba u Ugarskoj, 1471 g.
[2]) J. N. Tomić. *Pećski patrijarh Jovan i pokret hrišćana na Balk. Poluostrvu* (1592—1614). Zemun, 1903.
[3]) Njegovo tvrđenje nije bilo osnovano (I. Ruvarac. *Odlomci o grofu Brankoviću.* Beograd. 1895.) J. Radonjić — *Đ. Branković, Despot.* Beograd, 1929.

im je priznao gotovo nezavisno versko i nacionalno uređenje. Na osnovu te povelje Srbi su se sakupili, 1691 g., da izberu despota. Ne mogući da izrade oslobođenje Đorđa Brankovića, koji je uživao njihovo poverenje, oni su izabrali Jovana Monastirliju, jednog od svojih najzaslužnijih komandanata. Ali, car je pristao da ga potvrdi samo za podvojvodu.

Što se tiče Srba koji su ostali pod turskom vlašću, njihovo stanje nije poboljšano. Karlovačkim ugovorom (1699) Austrija ih je ostavila njihovoj sudbini. Jedino su Crnogorci malo docnije uspeli da se oslobode sultanove vlasti.

Uskoro je jedna druga država oživela srpske nade. To je bila slovenska sila, Rusija. Car Petar Veliki poveo je bio rat protiv Turaka. Da bi sprečio spajanje turske vojske iz Albanije sa sultanovom vojskom, on je poslao jedno izaslanstvo u Crnu Goru, da obavesti sve Slovene u Turskoj o političkom i vojničkom položaju i da ih pozove da zbace turski jaram sa sebe. Jedan ustanak planuo je, 1711 g., u Crnoj Gori i susednim krajevima, ali kako je Rusija bila prinuđena da zaključi mir s Turskom (Prutski ugovor od 1711 g.), taj ustanak nije dao nikakvih rezultata.

Međutim, Srbi su se ponovo borili uz Mlečiće i Austrijance (1716). U tom ratu Beograd je bio ponova osvojen i, po Požarevakkom ugovoru (1718), ustupljen je bio Austriji s velikim delom starog srpskog despotstva i jednim delom Bosne. Srbija je bila delimično oslobođena od Turaka. Tada su se svi nadali bliskom i potpunom oslobođenju. Ali ta je nada prevarena. Godine 1737 planuo je između Austrije i Turske nov rat, u kome je uzelo učešća trideset hiljada srpskih vojnika. Hrišćanske trupe doprle su bile do Novog Pazara. Austrija je opet stupila u vezu sa srpskim patrijarhom u Peći, Arsenijem IV Jovanovićem, u nameri da izazove novu seobu Srba u Ugarsku. Ta je seoba počela iste godine. Izvešteni o tome, Turci su iznenadno napali iseljenike na putu, blizu Valjeva i, kako su oni bili bez oružja i odbrane, nemilosrdno su ih isekli. Samo jedan neznatan broj iseljenika, s patrijarhom na čelu, uspeo je bio da se spase. Posle te nesreće došla je još jedna. Rat je okrenuo nepovoljno po Austrijance; oni su morali zaključiti mir s Turcima i ustupiti im, po Beogradskom ugovoru (1739), sve srpske krajeve koje su ranije bili zauzeli. Osem toga, kako je poslednji srpski patrijarh bio napustio Peć i prešao u Austriju, Turska je, da bi sprečila dalje iseljavanje svojih podanika obustavila izbor novog patrijarha i njegovu stolicu prodala za novac carigradskom patrijarhu. Tako su Srbi, sredinom XVIII veka, bili lišeni i verske nezavisnosti koju su uživali od XIV veka. Pored jarma turskih paša imali su sada da podnose i jaram grčkih vladika.

Ni Srbi u Ugarskoj nisu tada bolje prošli. Kako su Mađari bili povredili njihove povlastice, između njih je došlo do sukoba. Usled toga Srbi su se, u znatnom broju, iselili u Rusiju (1751—1753). Srbi koji su ostali u Ugarskoj borili su se i dalje za austrijski dvor čak i protiv hrišćana. Ranije, u ratu za austrijsko nasledstvo i zatim u sedmogodišnjem ratu više od šest hiljada Srba učestvovalo je u bitkama po Šleziji, Češkoj, Bavarskoj i Italiji. I pored tolikih usluga koje su Srbi učinili austrijskom dvoru, on ih nije dovoljno zaštitio. Sukob koji se izrodio između Srba i Mađara završen je tek 1779 g. jednim aktom, poznatim pod imenom »Ilirske Deklaratorije«, koji im je priznao samo versku samoupravu.

Uspesi Rusije u sredini XVIII veka zabrinuli su bili Austriju za sudbinu Turske carevine. U Beču su počeli da brinu o namerama ruske vlade u pogledu Turske, naročito posle zaključenja Kučuk-Kajnardžijskog ugovora (1774), kojim je Rusija dobila pravo zaštite pravoslavne crkve u Turskoj i rumunskih kneževina, Vlaške i Moldavije. Iscrpena neprestanim ratovima, oslabljena unutrašnjom anarhijom koja je zavladala među janičarima i u oblasnim upravama, Turska nije bila u stanju, da se odupre Rusiji, koja je, za vreme vlade Katarine II, bila jača nego ikada. Bečka vlada bojala se da ruska carica ne napadne Tursku i da se ne dokopa Carigrada. Usled toga bečki dvor je zaželeo sporazum s ruskim dvorom, da bi sebi osigurao udeo u eventualnoj podeli Turske. Tako je, 1781 godine, zaključen jedan tajni ugovor između Josifa II i Katarine II. Po tom ugovoru Rusija je, u slučaju deobe, imala da dobije tvrđavu Odžakov sa zemljama koje su joj pripadale između Buga i Dnjestra i jedno ili dva ostrva u Arhipelagu. Austrija je imala da dobije tvrđavu Hotin s okolinom, deo Vlaške do reke Olte, Nikopolj, obe obale Dunava sa gradovima Vidinom, Oršavom i Beogradom i sve zemljište na severu od jedne prave linije, povučene od Beograda na ušće reke Drima, sa svima mletačkim posedima na toj strani. Od ostale turske teritorije trebalo je osnovati dve nezavisne države: Dakiju, koja bi obuhvatila Besarabiju, Moldaviju i Vlašku i Grčku carevinu, u koju bi ušle turske teritorije od Dunava do Carigrada, koji joj je bio određen za prestonicu. Vladalac Dakije morao je biti hrišćanin i potpuno nezavisan od Rusije i ostalih država. Presto Grčke Carevine rezervisan je bio za velikog kneza Konstantina, unuka Katarine II[1]).

Tom je linijom srpska zemlja bila presečena na dva dela. Jedan deo njen pripao bi Austriji a drugi novoj Grčkoj carevini. Srbi u Turskoj morali su o tome nešto saznati, pošto su se, čim je Turska objavila rat Rusiji (1787), počeli komešati. Austrija je opet želela, kao i ranije, da dobije vojničku pomoć od njih. Ona je poslala u Srbiju svoje agente i oficire da rasture proklamacije i da pozovu narod na ustanak. Odziv je bio povoljan i brz. Znatan broj Srba prešao je na austrijsko zemljište da se tamo obuči rukovnju oružjem. Tamo je tada osnovan dobrovoljački odred *(frajkor)*, od 18.000 ljudi. U isto vreme organi-

[1]) Arneth. *Joseph II und Katharina von Russland.* Ihr Briefwechsel. Wien 1869 str. 145.—157 i 169—175. Martens. *Recuetl de traites de la Russie.* St. Petersbourg. II. str. 134.

zovane su čete za akciju u zemlji, jer se tvrdo verovalo da će austrijske trupe ubrzo preći Savu. Knez valjevske nahije, Aleksa Nenadović, izvršio je jedan važan napad na Turke i oterao ih čak do Čačka. Pokret oko Jagodine bio je još snažniji. Tamo je jedan trgovac, poznat pod imenom »Kapetana Koče«, po kome je i taj austro-turski rat nazan »Kočinom Krajinom«, uspeo da skupi veliki broj ljudi i da se s uspehom bori protiv Turaka. Pod komandom austrijskih oficira te su čete zauzele Šabac (1778). Ali, tek je uspeh Rusije (1789) odlučio Austrijance da i oni stupe u borbu. Beograd je zauzet u oktobru, a krajem iste godine, zahvaljujući srpskim dobrovoljcima, cela zemlja između Timoka i Drine bila je oslobođena od Turaka.

Naskoro je car Josif II umro (u februaru 1790). Međutim pruski kralj, Fridrih, smislio je da se koristi na račun Austrije. Zaključio je savez s Turskom (30 januara) i obavezao se da je vojskom pomogne, dok ne povrati zemlje koje je poslednjih godina izgubila. Osim toga stupio je u savez i s Poljskom (29 marta), garantovao joj njenu teritoriju i obećao joj u slučaju ako bude napadnuta, vojničku pomoć, Ovaj savez s Poljskom bio je uperen protiv Rusije. Što se tiče Austrije, Pruska je protiv nje podbadala neprijatelje s raznih strana. Njeni agenti podsticali su Mađare na bunu i radili su i na tome da Francusku okrenu protiv novog cara, Leopolda II. U junu, pruski kralj mobilisao je svoju vojsku i zatražio je od Austrije da odmah zaključi primirje s Turskom, pod uslovima da Turska vrati Austriji granice po Požarevačkom ugovoru, da Austija ustupi Galiciju Poljskoj, a da Poljska ustupi Pruskoj pet velikih graničnih gradova. Uvređen tim zahtevima i nespokojan usled držanja Francuske, Leopold II se obratio Engleskoj i Holandiji. Posredovanjem tih država, Pruska je bila prinuđena da potpiše Rajhenbašku Konvenciju (27 jula). Tim su aktom izigrani pruski planovi. Austrija je bila prinuđena da zaključi primirje s Turcima i da se obaveže da ugovorom o miru neće tražiti ništa više osem izvesnih ispravaka granice. Primirje između Austrije i Turske potpisano je 19 septembra. Što se tiče pregovora za zaključenje ugovora o miru, koje je trebalo voditi u Svištovu, car Leopold ih je ometao i rad je bio da ih »oteže do proleća, kad će sve biti stavljeno u pitanje i otvoreno polje za nove kombinacije«[1]).

Vest da će Austrija pregovarati s Turcima na toj osnovi (status quo) izazvala je iznenađenje među Srbima u Turskoj. Njima je Austrija godinama obećavala da ih neće pustiti da ponova potpadnu pod tursku vlast. Oslanjajući se na ta obećanja i snevajući o svom skorom oslobođenju, oni su ustali protiv svojih gospodara, tukli se protiv njih do kraja i sad se ta ista Arstrija spremala da ih opet ostavi osveti turskoj. Ne poznajući težak položaj u kome se je Austrija tada nalazila , nekoliko srpskih starešina sa Stevanom Jovanovićem, arhimandritom

[1]) Sorel (A) — *L'Europe et la Revolution Francaise.* Paris. II. str. 148.

manastira Tronoše na čelu, tražili su pomoći za odbranu od Turaka, najpre preko Karlovačkog mitropolita a zatim od Srpskog narodnog sabora u Temišvaru, ali bez uspeha. Posle toga pokušali su da sklone cara Leopolda II da ugovorom o miru, koji je imao da zaključi sa sultanom, zaštiti Srbe, koji su ratovali uz Austriju, od osvete Turaka. Naposletku odlučili su da za Srbiju (Beogradski pašaluk) traže, preko bečkog dvora, ili preko punomoćnika za zaključenje ugovora o miru, jednu vrstu samouprave kakvu je imala Vlaška t.j. povlastice da Srbi mogu sebi sami birati jednog svoga čoveka za »komandanta«, da sultanu mogu plaćati danak otsekom i da se Turci neće mešati u njihovu unutarnju upravu. Oni su te želje hteli da unesu u jednu molbu, na koju bi bilo skupljeno što više potpisa u narodu i koju bi onda predali samom caru. Ali neizvesno je da li je ta molba mogla, na vreme, biti napisana. Isto tako ometena je i želja arhimandrita Stevana da ode u Svištov, gde su vođeni pregovori o miru, i da se tamo zauzme za srpsku stvar.

Tako je ugovor o miru između Austrije i Turske potpisan, 4 avgusta 1791, u Svištovu. Sve srpske zemlje južno od Save i Dunava, koje su krvlju srpskih dobrovoljaca bile oslobođene, vraćene su Turcima. Austrija je tim ugovorom mogla izraditi za Srbe jedino oproštaj za njihovo učešće u ratu protiv Turske[1]).

[1]) St. Novaković. *Priloši k srpskoj istoriji oko 1790.* (Glasnik Srp. Učenog. Društva, sv. XX). D Pantelić *Beogradski pašaluk posle svištovskog mira.* 1791—1794. Beograd, 1927. str. 42—64.

GLAVA PRVA.

I.

Srbi u Beogradskom pašaluku i Svištovski ugovor. Vojne reforme u Turskoj i reakcija protiv janičara. Austrija i srpski oficiri. Izjava poručnika Alekse Nenadovića (1791). Uprava Abu-Bećir paše u Beogradskom pašaluku. Ferman od 1793. Osman Pazvan Oglu iz Vidina. Naimenovanje Hadži-Mustafe. Seniki za vezira Beogradskog pašaluka (1795).

Odredbe Svištovskog ugovora proizvele su duboko zaprepašćenje među Srbima u Turskoj, a naročito među Srbima u Beogradskom pašaluku[1]). Negodovanje protiv Austrije i strah od Turaka dostigli su brzo vrhunac među njima.

Hiljadama Srba, koji su se borili protiv Turaka i veliki broj porodica, koje su bile izbegle za vreme rata, ostali su na austrijskom zemljištu, u ravnicama Save i Dunava. Bojeći se naročito osvete janičara, oni su s nepoverenjem primili oproštaj koji je bio predviđen u ugovoru o miru i nisu smeli preći granicu, ni vratiti se na svoja ognjišta.

[1]) Beogradski pašaluk ili Smederevski sandžak graničio se sa severa Savom i Dunavom. Na zapadu je granica išla Drinom do pred varošicu Lešnicu, zatim Cerom i Vlašićem iza varošice Krupnja do Drine i, najposle, tom rekom do pred Srebrnicu u Bosni a odatle planinama južno od Užica, preko grada Magliča, na jugu od Kraljeva (ondašnjeg Karanovca) do zapadne Morave, ispred varoši Kruševca. Istočna granica išla je velikom Moravom do pred Ćupriju, a odatle planinskim vencem niz Porečku Reku na Dunav.

Naslonjen južnom stranom na veliki kopaonički lanac, Beogradski pašaluk je pretstavljao nagnutu zaravan, koja se postupno spuštala ka severu, prema Savi i Dunavu. On je bio načičkan šumovitim planinama i ispresecan mnogim rečicama. Srednji i severni deo, poznat pod imenom Šumadije, pokriven je bio neprohodnim čestama i prošaran proplancima, koje su obeležavale varoši i varošice. Unutarnji deo služio je kao pouzdan zaklon bezbrojnim čoporima svinja, koje su pretstavljale glavno bogastvo zemlje. Nekoliko raskrčenih ravnica bile su pokrivene prostranim livadama i njivama, zasejanim kukuruzom. Takve su bile naročito doline Save, Kolubare, Morave i Mlave. Površina pašaluka iznosila je od prilike 20.000 km² a njegovo stanovništvo 300—400.000 duša. U pašaluku je bilo šest gradova: Beograd, Smederevo, Kladovo (Fet-Islam), Šabac, Soko i Užice a bio je podeljen na dvanaest nahija, čija su glavna mesta bila: Beograd, Valjevo, Šabac, Soko, Užice, Požega, Rudnik, Kragujevac, Jagodina, Smederevo, Grocka i Požarevac.

Međutim, u Carigradu se tada nije mislilo na osvetu, i pored učešća koje su Srbi bili uzeli u ratu protiv Turske. Sultan i njegova vlada bili su obuzeti sasvim drugim planovima.

Janičari, koji su nekada proširili tursku vladavinu do srca Evrope i koji su bili ponos muslimana, izgubili su svaku vrednost u toku XVIII veka. Među njih se, postupno, bila uvukla raspuštenost i tako su ti neposlušni vojnici postali uskoro elemenat nereda u prestonici i u zemlji i dovodili su u opasnost bezbednost carevine i samoga sultana. U isto doba i spahije su bile u potpunom opadanju. Od 200.000 koliko ih je bilo pod Sulejmanom I, ostalo je na spisku, 1768 g. 20.000[1]). Iskustvo je, naposletku, uverilo i najskeptičnije turske državnike da je njihova vojska u opadanju. Njena slabost prema austrijskim i ruskim trupama bila je očigledna. Turska vlada nije mogla više računati na janičare. Sultan i njegov divan (krunski savet) smatrali su da spas carevine zahteva što brže uništenje janičara i preuređenje turske vojske po evropskom ugledu. Svišvotski ugovor dao je priliku za pripremu i ostvarenje ovoga plana. Ali, jedna takva korenita reforma mogla je biti izvedena samo postupno. Usled toga odlučeno je bilo da se prethodno ograniče na potrebne mere za smanjenje moći razuzdanih janičara, naročito u graničnim oblastima, gde su oni usled udaljenosti od Carigrada, bili još nepokorniji. Vlada je počela time što je naredila da se Deli-Ahmet, prvak beogradskih janičara, pogubi i da se janičarima zabrani povratak u Beogradski pašaluk, i što je među Srbe poslala naročite svoje ljude, s obećanjima da će turska vlada prema njima u buduće lepo postupati i da će ih za tri godine osloboditi od dažbina. Abu-Bećir paši, koji je tada naimenovan za vezira toga pašaluka, stavljeno je bilo u dužnost da te odluke izvrši.

Novi vezir ih je izvršio, početkom oktobra, prilikom svoga prolaska kroz Niš. Deli-Ahmetovi drugovi, koji su se tada nalazili u Nišu, digli su bunu, ali je ona brzo ugušena a glavni pobunjenici su se razbegli[2]).

Abu-Bećir paša stigao je u Beograd 24 oktobra, a krajem istoga meseca uprava celoga pašaluka bila je već u njegovim rukama. Čim je primio dužnost objavio je oproštaj, koji je sultan dao svima Srbima koji su se borili u poslednjem ratu i pozvao ih je da se slobodno vrate kućama. Taj akt blagosti i ostale preduzete mere proizvele su povoljan utisak na srpske izbeglice i ulile im poverenje. Jedan deo od njih pohitao je da se vrati, a mnogi su napustili misao da se sele u Srem i u Slavoniju[3]). Što se tiče Srba, koji su u ratu dospeli do oficirdskog

[1]) M. D'Ohsson — *Tableau général de l'Empire ottoman*, sv. VII, str. 375—377.

[2]) D. Pantelić — *Isto*, str. 77—79.

[3]) D. Popović Valisu, 31 avgusta 1791. (D. Pavlović — *Srbija za vreme poslednjeg austrijsko-turskog rata*. Beograd, 1910 g., str. 267.)

čina, car Leopold je želeo da ih zadrži u svojoj službi, u nameri da umiri nezadovoljstvo i strah koje je među Srbima izazvao Svištovski ugovor.

Po carevoj želji pukovnik Mihaljević je, odmah po zaključenju toga ugovora, sazvao svoje drugove i trudio se da ih pridobije da zadrže svoj položaj u austrijskoj vojsci. Mnogim oficirima laskao je taj predlog i oni su bili raspoloženi da mu se odazovu. Ali, našlo se njih nekoliko koji ga nisu hteli primiti. Među njima je bio poručnik Aleksa Nenadovoić, potomak jedne viđene porodice iz valjevske nahije. Mihaljević je, izgleda, uzalud pokušavao da ga pridobije. Nabrajao mu je nagrade koje su ga čekale u austrijskoj vojsci i napomenuo mu je da će inače pogaziti zakletvu koju je bio položio na vernost caru. »Istina je, odgovorio je Nenadović, da sam se zakleo da ću mu biti veran i protiv Turčina za slobodu očevine moje vojevati, i poznato vam je da ja moje zakletve ne prestupam, niti cara izneveravam i ostavljam, no car ostavlja mene i sav narod srpski, kao njegovi stari što su naše pradede ostavljali često; zato idem natrag preko Save a nemam pisara ni drugih učenih ljudi, no ću ići od manastira do manastira i kazivati svakome kaluđeru i popu da u svakom manastiru zapišu, da više nikad, ko je Srbin, Nemcu ne veruje.« I pored svega truda pukovnika Mihaljevića da ga razuveri, Nenadović je ostao pri svojoj odluci. Zadobio je još četiri druga i oni su zajedno sa njim napustili austrijsku vojsku[1]).

Vlada Abu-Bećir paše u Beogradskom pašaluku počela je bila pod povoljnim okolnostima po Srbe. On se trudio da zavede red, pravdu i trpeljivost na mesto zuluma i samovolje. Ali položaj jednog dela Turaka postao je veoma težak.

Iz želje da bolje uredi upravu svoje carevine, sultan Selim III rešio je bio da pre svega preuredi tusku vojsku. Radi toga on je, još za vreme rata, naredio da se od oficira, koji su zanemarili svoje dužnosti, oduzmu prihodi koje su dotle uživali od pojedinih imanja (spahiluka). Ta ista sudbina zadesila je i janičare Beogradskog pašaluka, koji se u ratu nisu dobro držali. Kako im je povratak u pašaluk već bio zabranjen, turska vlada je na njihova imanja počela naseljavati svoje podanike iz krajeva pored reke Une, koji su bili ustupljeni Austriji, a izvesna od njih i prodavati. Nevolja, u koju su usled toga pali, nagnala ih je da otpočnu otvorenu borbu protiv turske vlade, u cilju da se u Beogradski pašaluk vrate i da dobiju svoja ranija imanja.

Bećir je u julu 1792, premešten u Bitolj, a na mesto njega došao je Mehmed-Pekmedži paša.

Kako se svi Srbi tada još nisu vratili na svoja ognjišta, novi vezir je zabranio Turcima nošenje oružja i naredio im da što bolje postupaju sa Srbima. Za vreme vlade toga paše, janičari su napali na pašaluk i uspeli su da se dokopaju i samoga Beograda

[1]) M. Nenadović. *Isto.* 34.

(23 oktobra) ali ih je, posle mesec dana, Topal-Ahmed paša izmamio iz Beograda i zauzeo ga. Većina napadača povukla se tada u Vidin.

U januaru 1793 Topal-Ahmed paša postavljen je za vezira Beogradskog pašaluka, ali na tom položaju nije dugo ostao. Usled mnogih žalbi, koje su protiv njega slate turskoj vladi, on je naskoro smenjen i na njegovo mesto postavljen je, polovinom jula 1793, Hadži-Mustafa paša.

Te iste godine sultan je ustanovio redovnu vojsku *(nizam-dedit)*, sličnu vojsci ostalih evropskih država. Ta mera bila je opasna po janičare a povoljna po mirno stanovništvo carevine. Da bi joj obezbedio uspeh sultan je hteo da zadobije za sebe svoje hrišćanske podanike i podario je u toku 1793/4 Srbima u Beogradskom pašaluku ove povlastice: 1 — da mogu birati svoje knezove i obor-knezove a da ih paša potvrđuje; 2 — da se Turci ne smeju naseljavati po srpskim mestima i da ne smeju besplatno i na silu ništa uzimati od Srba; 3 — da svaka poreska glava plaća po 15 groša poreze godišnje; 4 — da, osem poreza, plaća samo redovne dažbine carske i spahijske a da će dažbine u naturi biti ograničene na izvesnu količinu drva i sena, i 5 — da slobodno mogu podizati crkve i manastire. Osem toga stavljeno je bilo u dužnost Srbima da i oni brane pašaluk od janičara[1]).

Još u leto 1793., odmah po izgnanju janičara iz Beogradskog pašaluka, Hadži-Mustafa je odlučio da zavede stalnu pratnju od hiljadu i pet stotina ljudi, od kojih bi dve trećine bili Srbi a jedna trećina Turci. On je tom prilikom jedan deo naoružanih Srba zadržao u beogradskom gradu. Početkom 1794. izdate su zapovesti da se među Srbima u pašaluku popišu svi ljudi sposobni za vojsku, s označenjem oružja koje ko od njih ima. Ali turska vlada je broj tih pašinih pratilaca smanjila na šest stotina.

Tako je osnovana jedna vrsta pašine garde[2]).

Međutim, janičari nisu prekidali borbu protiv uprave Beogradskog pašaluka. Oni su se borili u glavnom sami, ali bez uspeha, do u leto 1794, kad im se na čelo stavio novi vođa. To je bio Osman-Pazvan-Oglu iz Vidina. Kao komandant jedne čete krdžalija, on je uspeo da se dokopa grada Vidina i da zavlada celim Vidinskim pašalukom. Uskoro je zadobio više manjih starešina i s njima je pljačkao i ubijao sve one koji nisu hteli sa njima. Oni su udarili namete na čitave krajeve u Vlaškoj i globili stanovništvo do granice Beogradskog pašaluka.

Od tih razbojnika pretila je naročita opasnost Krajini. Ta se oblast nalazila između Timoka i Dunava i dopirala je do ostrva Adakale i planina istočne Srbije. Ona je imala zasebnu upravu, poverenu jednom begu muslimanu, koji je imao dva kneza hrišćanina, kao pomoćnike. Ta veoma plodna zemlja služila je kao apanaža sultanovim kćerima a beg je bio njihov

[1] D. Pantelić. *Isto.* 91—119 i 157—8.
[2]) *Isto.* 155—6.

pretstavnik. Krajina je uživala naročite povlstice. Bila je puna sela i vrlo dobro obradivana. Nijedan Turčin nije mogao u njoj stanovati bez dozvole.

II.

Hadži Mustafa Paša i Pazvan Oglu. Neuspeh turske vlade protiv Pazvan Oglu-a. Ubistvo kneza Ranka Lazarevića i vešanje janičara njegovih ubica. Pad Beograda u ruke vidinskih janičara; pobeda srpskih trupa nad njima. Nov napad vidinskih janičara; osvojenje varoši i grada beogradskog i ubistvo Hadži Mustafe (1801).

Međutim, turskoj vladi je bila dosadila otimačina koja nije prestajala u Vidinskom pašaluku i okolini a koju su vršili plaćenici Pazvan-Oglu-a. Nemogući da podnosi dalje nepokornosti toga odmetnika ona je naredila beogradskom veziru da joj učini kraj.

Tada je Pazvan Oglu, kako izgleda, slao darove Hadži Mustafi, u nameri da ga pridobije te da ne izgubi ono, što je dotle bio oteo. li turska vlada nije bila raspoložena da ostavi u rukama takvog starešine jedan tako važan grad, kao što je bio Vidin.

Prevaren u nadi, Pazvan je napao na Beogradski pašaluk, ucenio ga i pokupio veliku sumu novaca na ime »naplate poklona koje je poslao Hadži Mustafi«.

Na ovaj napad vlada je odgovorila time što je Ahmet Pašu iz Srebrnice postavila za vidiskog pašu i što je naredila Mustafa paši, da ga on uvede u dužnost. U jesen 1795, Mustafin pomoćnik, Husejin Paša pošao je s Ahmet Pašom na Vidin. Pazvan im je izašao u susret, zametnuo boj i pobedio ih. U tom boju Ahmet Paša je poginuo a Husejin je bio prinuden da odstupi ka Beogradu. Tako je Pazvan ostao i dalje gospodar Vidina. Obnovio je pregovore sa turskom vladom i ona je, nemoćna, pristala da ga postavi za civilnog upravnika Vidinskog pašaluka i obećala mu da će prošlost biti predana zaboravu.[1])

Beogradski pašaluk ostao je, za vreme, na miru s te strane. Mustafa paša je nastavio mudru i blagu vladu, oslanjajući se na knezove i proširujući povlastice koje je turska vlada dala Srbima fermanima od 1793 i 1794. Narodno blagostanje je povećano. Ali takve prilike nisu mogle dugo trajati. Susedstvo Pazvanovo bilo je opasno.

Hadži-Mustafa je osetio potrebu da odbrana pašaluka bude pojačana. Kako nije imao srestava za to, odlučio je da poveća porez. Saznavši za njegovu odluku knezovi su se sastali i izjavili su mu da narod nije u stanju plaćati nove dažbine. Paša im je saopštio svoje pobude. Knezovi su priznali njihovu opravdanost,

[1]) Pukovnik Meriage. *Beleške o Pazvan-Oglu.* (Ove beleške štampali su na našem i na francuskom jeziku V. Jelavić i G. Jakšić u *Glasniku Zemaljskog Muzeja* i u *La Revue Slave*, 1906.)

ali su smatrali da su tadanji porezi bili dovoljno veliki. Aleksa Nenadović je onda predložio da narod dâ vojnike i da ih sam hrani, ali da se porez ne povećava. Vezir je taj predlog usvojio. On je samo stavio kao uslov da svaki knez skupi onoliko ljudi, koliko je bio dao austrijskoj vojsci u poslednjem ratu i naredio im je da vojnike drže spremne da se mogu na prvi poziv krenuti[1]).

Tada je u Beogradskom pašaluku zavedena narodna, pretežno srpska vojska.

Turska vlada nije se mogla pomiriti s tim da u rukama jednog buntovnika ostavi vidinski grad, koji je smatran kao jedan od ključeva Turske prema Austriji. Osem toga Pazvan je, krajem 1797., napao na Krajinu i pretvorio je gotovo u svoje lično dobro.

Sultan je uskoro za tim našao za potrebno da se ozbiljnije pozabavi svojim oblastima i da u njima povrati red. Pre svega, potrebno je bilo da se oslobodi Pazvan-Oglua. Radi toga turska vlada je protiv njega poslala četrnaest paša, medu kojima je bio i vezir Beogradskog pašaluka, na čelu mnogobrojnih trupa. Opsada Vidina trajala je nekoliko meseci, (od aprila do oktobra 1798), ali pobeda je, usled intriga izmedu izvesnih paša, opet ostala na Pazvanovoj strani. Kako je vlada u tom trenutku bila prinudena da svu pažnju posveti svojim oblastima u Africi, povodom prodiranja francuskih trupa u Egipat, Pazvan je uspeo da njegova „pokornost sultanu" bude primljena. Tada je ugovoreno da će prihodi od Krajine, kao i ranije, pripadati sultanovim kćerima i da će biti slati redovno u Carigrad. Ali Pazvan je i dalje zadržao komandu nad njom i poverio je svom ljubimcu, Mola-Agi.[2])

Pored jednog takvog suseda Beogradski pašaluk nije mogao ostati dugo na miru. I pokraj opreznosti Mustafa paše i srpskih knezova pašaluk nije mogao biti očišćen od janičara. Bilo ih je mnogo skrivenih po varošima.

U martu 1800, ti su razbojnici napali, u sred Šapca, kneza susedne nahije, Ranka Lazarevića i ubili ga. Pokušali su čak i da ucene njegovu porodicu. Zbog toga je u celoj okolini zavladalo veliko uzbudenje.

Vest o tom zločinu naljutila je vezira i on je odmah poslao trupe u Šabac. Janičari su se zatvorili u grad; vođe su uspele da se spasu Savom u Bosnu, ali je dvadeset sedam njihovih ljudi uhvaćeno i nasred šabačkog trga obešeno. Usled toga mržnja nezadovoljnih janičara protiv Mustafa paše znatno je porasla.

Koristeći se time što je turska vlada bila zauzeta u Egiptu, janičari iz Vidinskog pašaluka odlučili su da napadnu Beograd-

[1]) M. Nenadović — Isto. 41—43.
[2]) Mériage. Isto.

ski pašaluk. U novembru 1800 g., oni su zauzeli Požarevac, Ćupriju pa čak i varoš Beograd.

Hadži Mustafa paša se tada zatvorio u grad i pozvao srpsku vojsku u pomoć. Knezovi zapadnih nahija došli su sa svojim vojnicima pred varoš, napali je i oterali janičare. Ilija Birčanin gonio ih je do granice Vidinskog pašaluka, dok su druge trupe, pod komandom Alekse Nenadovića, bile ostale u Beogradu da čuvaju vezira. Te su trupe raspuštene tek 1801 godine.[1]

To je bio valjda jedinstven prizor u turskoj istoriji da hrišćani, s oružjem u rukama, brane jednog sultanovog pašu od samih muslimana. Ali ta činjenica nije ni u koliko popravila položaj samoga paše. Naprotiv mržnja janičara prema njemu i prema srpskoj raji, koja ih je potukla i prognala, postala je mnogo veća. Oni su težili da im se osvete po svaku cenu.

U trenutku kad se rat između Francuza i Turaka u Egiptu bližio kraju (avgusta 1801), u Beogradskom pašaluku je živeo priličan broj janičara. Trenutak je bio povoljan za izvršenje njihova plana. Trebalo je samo požuriti; pošto je bilo izvesno da će turska vlada uskoro ponovo obratiti pažnju evropskim oblastima carevine.

Koristeći se odlaskom Derviš bega, Mustafinog sina, komandanta trupa koje su bile poslate protiv napadača, janičari su se digli i, krajem oktobra, zauzeli varoš Beograd. Mustafa se opet zatvorio u grad i pozvao Srbe u pomoć. Ali, pomoć je stigla kasno. Paša je već bio pao u ruke janičarima i oni su ga ubili, 7 decembra 1801[2]).

III.

Vlada dahija. Janičari plave pašaluk. Režim tiranije i opšte nezadovoljstvo stanovništva. Srbi i Turci spremaju ustanak na dahije. Neuspeh jednog ustanka protiv Turaka u Požarevcu (1802). Pismo kneza Alekse Nenadovića austrijskom majoru Miteseru. Plan za pokolj svih vidjenijih Srba u Beogradskom pašaluku (1803).

Čim je nestalo paše janičari su se dokopali vlade. Četiri njihova prvaka Mehmed Aga Fočić, Kučuk-Alija, Aganlija i Mula Jusuf uzeli su odmah vlast u ruke, pod imenom dahija.

Osećajući dobro da su izvršili buntovnički akt protiv sultana i da će im se za to vlada osvetiti, oni su odmah, u ime knezova i raje, napisali sultanu žalbu protiv Mustafa paše. Optužili su ga kao tiranina i nepoštena čoveka, čiji su zulumi prinudili polovinu naroda da se iseli u Austriju. Janičarski prvaci predstavljeni su, naprotiv, kao jedini istinski zaštitnici i dobrotvori naroda. Sazvali su knezove i tražili su od njih da potpišu tu žalbu i da na nju stave svoje pečate. Knezovi su zatražili izvestan rok da se posavetuju. Rok im nije odobren i oni su odmah morali dati potpise[1]).

[1]) Isto. 41.

[2]) Pismo prote M. Pejića iz Zemuna mitropolitu Stratimiroviću, od 28 decembra 1801 (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije* sv. XXXVII. str. 133).

Čim je tužba poslata u Carigrad, dahije su počele postupati s pašalukom kao s kakvom pokorenom zemljom, trudeći se da za sebe izvuku što više koristi.

Međutim, vest o Mustafa pašinoj smrti i utvrđenju dahijske uprave u Beogradskom pašaluku pukla je bila po okolnim pašalucnma. Ubrzo su čitave čete janičara i razbojnika nagrnule u pašaluk iz Bosne, Albanije Rumenlije i t. d. Kako je dahijama bila potrebna pomoć, oni su ove razbojnike lepo primili i pašaluk je uskoro bio preplavljen njima. Ove pridošlice nastanile su se kao vladini agenti pod imenom *kabadahija* (male dahije), *bim-baša, buljuk-baša, su-baša* i t. d. Porezi su samovoljno povećani, knezovi lišeni svoje vlasti, sve povlastice, dobivene fermanima od 1793 i 1794., ukinute su i pašaluk je povraćen pod tiransku upravu, koja je u njemu vladapa pre Kočine krajine.

Nova uprava bila je nesnosna ne samo srpskoj raji, koja nije bila toliko imućna da je mogla zadovoljiti zakonite zahteve spahija i sve veće apetite novih gospodara. Ona je bila nesnosna čak i mirnim Turcima, naročito spahijama, koji su dotle uživali poštovanje i spokojno živeli od svojih redovnih prihoda. Sad su im prosti razbojnici bili pretpostavljeni i njihovi prihodi bili smanjeni preteranim zahtevima tih došljaka, koje su seljaci bez odbrane morali zadovoljavati. Tako su dahije, u mesto da zadobiju simpatije spahija, činile sve da ih izgube.

Nezadovoljstvo spahija i svih Turaka odanih sultanu uskoro se i javno pokazalo. Ali dahije je podržavao Pazvan-Oglu, koji je bio još uvek vrlo moćan. Da bi sačuvala spoljašnost, turska vlada se zadovoljila naimenovanjem novoga vezira u Beogradskom pašaluku na mesto Mustafa paše. To je bio jedan starac, kojim su dahije raspolagale po svojoj volji. Međutim, uskoro se među Srbima, pa čak i među Turcima javio jedan ozbiljan pokret protiv dahija. Za vođa je bio izabran Derviš beg, sini Mustafa paše, koji je od smrti svoga oca živeo u Plovdivu, potrebno je bilo da se za njega izradi ferman, koji bi ga ovlastio da otera dahije i da pašaluk povrati pod vlast sultanovu i da se zatim iz Austrije nabavi oruržje i municija. Ali, nekoliko suviše revnosnih pristalica pokreta u malo nisu sve upropastili. U okolini Požarevca javio se pre vremena (1802) jedan ustanak, koji su dahije svirepo ugušile.[2]) I pored toga neuspeha zavera protiv dahija proširena je u toku 1803 godine. Pokretu su bile naklonjene čak i austrijske vlasti.

Pripreme su napredovale i kod Srba, kao i kod Turaka. Čas ustanka se približavao, ali pobeda je raje bila još daleko. Krajem 1803 ili početkom 1804, jedno pismo kneza Alekse Ne-

[1]) M. Nenadović. Isto. 58.

[2]) Vuk St. Karadžić. *Istorijski i etnogr. spisi.* I. 4.

nadovića, upućeno majoru Miteseru u Zemun, bilo je uhvaćeno i predato dahijama. Pisac toga pisma izlagao je austrijskom oficiru političko stanje u Beogradskom pašaluku. Pošto ga je izvestio da Srbi i Turci idu složno protiv dahija i da će uskoro doći do borbe, on je molio za pomoć u municiji i oficirima.[1])

Uplašeni, videći da im opasnost preti i iz Carigrada i u samom pašaluku, dahije su odlučile da se jednim pokoljem oslobode unutrašnjih neprijatelja: svi videniji Srbi koji su uzeli učešća u poslednjem austrijsko-turskom ratu, na strani Austrije, imali su da budu isečeni. Nasilnici su držali da će njihova vlada moći biti potpuno utvrđena, kad narod bude tako zastrašen i lišen svojih branilaca.[2])

[1]) Izgleda da to pismo nije pisao knez Aleksa, nego njegov sin Matija, s dvojicom svojih prijatelja (M. Nenadović — *Memoari.* I Izd. str. 55 i 379 i II izd. 66—67 i L. Arsenijević—Batalaka. *Istorija Srpskog Ustanka.* Beograd, 1898. I. 63.)

[2]) M. Nenadović. Isto. II izd. 63.

GLAVA DRUGA.

I.

Pogubljenje knezova Alekse Nenadovića i Ilije Birčanina (4 februara 1804). Karađorđe Petrović. Početak ustanka u Šumadiji. Skup u Orašcu i izbor Karađorđa za vođu. Uzaludni pokušaji dahija da uguše ustanak. Osvojenje Rudnika (18 marta 1804).

Lista žrtava bila je utvrđena, dželati su bili određeni i ugovoreno je da seča bude izvršena svuda, u isto vreme. I pokraj toga dahije nisu bile spokojne, naročito sa strane Valjeva. Taj kraj imao je odlučne i narodu omiljene starešine, koje su se odlikovale u poslednjem austrijsko-turskom ratu i docnije u borbi protiv vidinskih janičara. To su bili Ilija Birčanin i naročito knez Aleksa Nenadović, onaj isti, čije je pismo upućeno majoru Miteseru, bilo uhvaćeno. Usled toga prvi dahija, Mehmed-Aga-Fočić uzeo je na sebe da ih on pohvata i poseče. Pod izgovorom da dolazi zbog nahiskih poslova, on ih je pozvao na sastanak u Valjevo i tamo je otišao u pratnji više konjanika. Ne sumnjajući ni u što i želeći da stanovništvo svoje nahije poštede od neprilika, knezovi su naredili da se spremi hrana za dahiju i njegovu pratnju i izašli su mu u susret.

Čim je stigao Mehmed-Aga je naredio svojim ljudima da ih zatvore. Valjevski Turci, među kojima su oba kneza uživali veliko poštovanje a tako isto i tamošnji Srbi, nastali su da sakupe veliku sumu novaca i da ih otkupe. Dahija je odbio njihovu ponudu. Knezovi, u lance vezani, izvedeni su 4 februara 1804. na obalu Kolubare. Tu, u blizini mosta, pred množinom Srba i Turaka, koji su naterani da dođu, Mehmed-Aga je naredio da se pročita uhvaćeno pismo Nenadovića majoru Miteseru, zatim je dao znak dželatu i tako su oba kneza posečena[1].)

Pogubljenje knezova izazvalo je strah u varoši i veliki broj Turaka počeo je odmah da se sprema za odlazak. U istom trenutku druge žrtve, na drugim mestima u pašaluku, pale su pod udarcima dahijskih agenata. Za nekoliko dana glave sedamdeset

[1]) M. Nenadović. *Memoari.* II izd. 66—67.

i dva Srbina bile su donete u Beograd i izložene ispred dahijskog konaka[1]).

Međutim više viđenih Srba, koji su bili izvešteni na vreme uspeli su da se spasu. Takav je slučaj bio i sa Đorđem Petrovićem, koji je bio poznat pod imenom Karađorđa (Crnog Đorđa). Poreklom od jedne siromašne seljačke porodice, Karađorđe se tukao protivu Turaka kao dobrovoljac u poslednjem austrijsko-turskom ratu. Posle Svištovskog ugovora nastavio je ratnički život, najpre kao hajduk a zatim u srpskoj narodnoj vojsci protiv Pazvan-Oglua i vidinskih janičara. Docnije se nastanio u Topoli i odao se zemljoradnji i stočarstvu. Bio je vrlo visoka rasta i njegova hrabrost bila je dobro poznata.

Izvešten o dolasku svojih dželata u Topolu, Karađorđe je s puškom u ruci utekao u šumu. Tamo je našao Stanoja Glavaša, čuvenog hajdučkog harambašu. Toga dana dobili su još dva druga. Trećeg dana bilo ih je devet. I, kako su seljaci iz okoline očajni zbog mnogih ubistava, počeli da se dižu u velikom broju, oko njih se, posle deset dana, sakupilo dve hiljade ljudi. „Ako treba mreti — govorili su oni — bolje je da umremo zajedno." Karađorđe im je pregledao oružje i municiju, ali bojeći se da im Turci ne odvedu decu, pustio ih je kućama, pošto su dali obećanje da će se na prvi poziv vratiti.

Pokret je zahvatio i okolne nahije. Hajduci su sišli s planina i pridružili se ustanicima. Tada su Karađorđe i drugovi pozvali sav narod na ustanak. Ali, odziv nije bio opšti. Iako su seljaci bili ogorčeni sečom tolikih viđenih Srba, mnogi stariji, obazrivi ljudi, koji su poznavali snagu Turaka i nespremu Srba za borbu, dvoumili su i pitali su se gde će ih buna odvesti. Karađorđe i drugovi pribegli su pritisku; ubijali su Turke po selima i vešali njihove leševe o kućna vrata tih seljaka. Tada je ceo svet iz okoline, bojeći se kazne, ustao na oružje[2]).

Borba je počela paljenjem hanova. Rasterano je više turskih odreda u Šumadiji i svi Turci, koji su stanovali u selima, sklonili su se u varoš. Ovako započet, ustanak još nije bio organizovan. Svi su osetili potrebu za jednim vođom i jednim opštim planom za akciju. S toga je odlučeno da se viđeniji ljudi iz Šumadije sastanu u selu Orašcu, u kragujevačkoj nahiji. Taj sastanak održan je 14 februara. Izgleda da su neki članovi toga skupa najpre predložili za vođu Stanoja Glavaša, ali da se on nije hteo primiti. „Ja sam — odgovorio je on — samo hajduk; ja nemam ni ognjišta ni staništa, ni polja ni kuće, a narod neće nikad primiti za vođu čoveka, koji nema ništa da izgubi niti da spasava". Zatim su se obratili knezu Teodosiju iz Orašca. „Uzeti kneza za vođu! Sve treba predvideti — rekao je on — pa i slučaj da budemo potučeni. A kada se Turci vrate, ko će onda zaštititi narod,

[1]) Pismo M. Pejića mitropolitu Stratimiroviću, od 16 februara 1804 *(Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* Sv. XXXVII. str. 34.).

[2]) Dnevnik Bože Grujovića (M. Nenadović. *Memoari,* I izd. 293.)

ako knezovi budu umešani." Tada su predložili Karađorđa. I on je oklevao . „Ja se u tome ne razumem — branio se on — nije za mene da upravljam ljudima." — „Mi ćemo te savetovati" — odgovorili su knezovi. „Ali, ja dobro poznajem sebe; ja sam žestok; ja se ne mogu uzdržati. Ako mi ko odrekne poslušnost, ja neću umeti lepim rečima; ja ću ga udariti." — „U toliko bolje — odgovorili su mu. U ovoj nevolji potreban nam je vođ koga će se svak bojati." Tada je Karađorđe pristao[1]). Čim je izabran za vođa ustanka svi su mu se zakleli na vernost[2]).

Iz straha da se ustanak ne proširi i da sultan ne bude o svemu izvešten, dahije su pohitale da povedu s Karađorđem pregovore za izmirenje. Sastanak između Aganlije i Karađorđa održan je selu Drlupi, na pola puta između Beograda i Kragujevca. On je završen bitkom. Aganlija je ranjen i njegova pratnja, posle osetnih gubitaka, morala je pobeći s njim u Beograd[3]). I pokraj toga dahije su odlučile da učine još jedan pokušaj. Njihovi su delegati tada bili beogradski mitropolit Leontije i nekoliko viđenijih Turaka. Oni su se sastali s Karađorđem u Hasan-Pašinoj Palanci (4. marta). Delegati dahija nudili su, izgleda, da Turci više ne stanuju po selima i da poreze skupljaju srpski knezovi[4]); obećali su, šta više, da će izraditi da Karađorđe bude fermanom postavljen za glavnoga kneza. Ali, ustanici su tražili jemstvo jednog stranog vladaoca da će dahije održati svoju reč i rok od mesec dana da mogu sazvati viđenije Srbe iz pašaluka i dogovoriti se s njima o uslovima mira[5]). Dahije su, bez sumnje, držale da Srbi samo traže da dobiju vremena do proleća i tako su i ovi pregovori ostali bez rezultata.

Ustanici su tada produžili borbu. Najpre su udarili na Rudnik, protiv Sali-Age, jednoga od najomrznutijih Turaka u zemlji. Pošto je aga bio utekao, grad se predao (18 marta). Porodice mirnih Turaka nisu uznemiravane. Milan Obrenović, jedan od viđenijih seljaka iz Brusnice, dobio je komandu nad rudničkom nahijom[6]).

Međutim, Mehmed-Aga-Fočić zatražio je pomoć od Pazvan Oglua. Njegov drug, Kučuk-Alija pošao je s većim odredom na Rudnik, u pomoć Sali-Agi. Na putu se sreo sa Karađorđem, koji je imao slabu pratnju, jer je posle zauzeća Rudnika bio raspustio veći deo svojih vojnika. Karađorđe je bio prinuđen da se povuče u brda, a Kučuk-Alija se uputio ka Kragujevcu i odatle na Jagodinu. Baš u to doba Gušanac Alija, koji je bio poslat od Pazvan Oglua u pomoć dahijama, stigao je u Jagodinu sa 1600

[1]) Vuk Stefan Karadžić — Isto. 14—15.

[2]) P. Jokić. *Pričanja o događajima iz prvog ustanka* (Spomenik Srp. Kralj. Akademije sv. XIV str. 18).

[3]) M. Pejić mitropolitu Stratimiroviću, 7. marta 1804. (St. Novaković. *Ustanak na dahije.* Beograd. 1904. 92—93).

[4]) J. Đurić. *Povesnica Karađorđevog vremena.* (Glasnik Srp. Učenog Društva, sv. IV. 132—136).

[5]) P. Jokić. Isto. 23—24.

[6]) J. Đurić. Isto. 141.

odbranih janičara i krdžalija[1]). Ubeđen da je članove turske vlade lako podmititi i da će oni, na kraju, predati Beograd ustanicima, Pazavn Oglu je naredio Gušanac-Aliji, da prodre u beogradski grad i da se brani do kraja, pa ma kakve mu fermane podnosili[2]). Kučuk-Alija i Gušanac su se sastali i, dok se prvi utvrđivao u Jagodini, Gušanac je nastavio put i stigao je u Beograd.

Uskoro se pojavio Karađorđe i napao je Turke. Posle duže borbe ustanici su odneli pobedu a Kučuk-Alija je jedva uspeo da, sa nekoliko ljudi, pobegne u Beograd. Tako je, krajem aprila 1804, posle borbe od tri meseca, cela Šumadija bila očišćena od Turaka.

II.

Ustanak u zapadnom delu pašaluka. Misija prote Nenadovića u Zemunu. Deli Ahmet. Zauzeće Valjeva (18 marta 1804). Pismo prote Nenadovića mitropolitu Stratimiroviću i Genejnu i njihovi odgovori. Boj kod Čokešine i zauzeće Šapca (30 aprila).

Seča knezova izazvala je ustanak Srba i u drugim krajevima Beogradskog pašaluka. Odmah posle pogubljenja Alekse Nenadovića i Ilije Birčanina porodica Nenadovića povukla se bila u obližnju šumu. Brat i sin kneza Alekse, Jakov i Matija Nenadovići pomislili su bili odmah na ustanak, ali su se pitali da li će seljaci, i pokraj sve omiljenosti pogubljenih knezova, poći za njima. Jakov je pohitao da prede u Austriju da što brže proda jedan čopor svinja i dođe do novaca, a Matija je ostao pored porodice.

U tome je stigao glas da je ustanak planuo u Šumadiji. Turci iz okoline Valjeva povukli su se odmah u varoš. Videći ih kako beže, Matija se odmah sastao sa svojim rođacima i viđenijim seljacima iz okoline i tada su odlučili da se dignu na oružje. On se onda vratio u Brankovinu, izneo iz crkve skrivenu trobojku i naredio da se pobode pred crkvom.

Sutradan, 28 februara, 700 seljaka iz okoline bilo je okupljeno oko zastave. Oni su bili spremni za borbu, ali nisu imali municije. Kako se Jakov sutradan vratio s puta, proti Matiji je povereno da ide i da traži municije od Austrijanaca.

Čim je stigao u Zemun, prota se obratio majoru Miteseru, dobrom prijatelju svoga oca. Austrijski oficir mu je odgovorio da „carevina" ne može dati ni oružja ni municije, ali mu je savetovao da se obrati kom trgovcu, koji bi mu krišom, mogao nabaviti municiju. Uputio ga je na Stevana Živkovića, koji je, zbog dahija, bio pobegao iz Beograda u Zemun i tako je brzo

[1]) Krdžalije su bili najamnici, muslimani a retko i hrišćani, koji su pod komandom različnih starešina pljačkali evropsku Tursku u početku XIX veka.

[2]) Puk. Meriage. *Beleške o Pazvan-Oglu.*

bila izvršena prva nabavka baruta. Zatim ga je doveo u vezu s nekim Deli-Ahmetom, koji je, ranjen od janičara u Beogradu, takođe prebegao u Zemun. Pošto se uverio da ima posla s jednim Turčinom, koji je ostao veran sultanu i koji je bio neprijatelj janičara, prota se pobratimio s njim i privoleo ga da se vrati u Beogradski pašaluk. U putu je Turčin obećao da će potvrditi sve što prota bude govorio narodu.

Kad su stigli na Zabrežje prota je sakupljenim seljacima pokazao municiju koju je nosio i uveravao ih da će im jedan čovek, koji je otišao u Petrovaradin, doneti koliko budu hteli. Odmah se sakupilo oko 300 ljudi, koji su pošli za njima. Kad su stigli u Grabovac bilo ih je već oko 500. Tu je prota počeo da govori seljacima: „Vi svi znate, braćo — rekao im je u glavnom — da su Hadži-Mustafa pašu dahije ubile i da je car postavio njegovog sina Derviša da bude vezir na očevo mesto. Derviš je tražio ferman da pokupi vojsku i na dahijama osvetu za oca da učini i već mu je car izun i ferman dao. Zato je on sada preko Nemačke poslao svoga bimbašu, ovoga Deli-Ahmeta, sa fermanom da može podići Srbe i sve zulumćare i subaše u grad saterati, pa kad se dosta vojske pokupi doći će Derviš beg Mustapašić i dovući topove i sve dahije i subaše pohvatati i pašaluk od suluma oslobodili a on na očino mesto u Beogradu vezirom biti; a svi znamo kako smo pod Hadži-Mustafom, njegovim ocem dobro živeli i slobodu imali." Deli-Ahmet je potvrđivao sve što je prota govorio i narod je to sa zadovoljstvom primao.

U Tamnavi je očekivalo protu veliko iznenađenje. Slušajući savete viđenijih ljudi, koji nisu verovali u mogućnost uspeha, seljaci, koje je prota bio ostavio u Brankovini, nisu ga sačekali, nego su se svi razišli. On je sam sretao viđenije ljude, koji nisu hteli da pridu pokretu i koji su ga pitali „kako će se sve to svršiti."

Prota je, međutim, svuda vodio svoga pobratima, ponavljao svoj raniji govor i pretio svima koji ne budu pristali uz ustanike. Ova njegova propaganda nije ostala besplodna. Pokret se brzo raširio na celu oblast Kolubare, Tamnave i Save. Ali, municije nije bilo. Prota se tada obratio Hadži-Sali begu u Srebrnicu, starom prijatelju svoga oca i odlučnom neprijatelju dahija; ispričao mu je istoriju Deli-Ahmeta i tražio baruta.

Čim su uređene, ustaničke čete krenule su na Valjevo, čiji je načelnik (muselim) Poreč-Alija bio vrlo omrznut među Srbima. One su zauzele i zapalile varoš istoga dana, kad su Karađorđeve čete otele Rudnik[1]).

Ohrabreni ovakvim uspehom ustanici su se počeli spremati da napadnu varoš i grad Šabac, ali ih je nedostatak municije zadržao od toga. Prota Matija je, usled toga, otišao ponova na austrijsku granicu. Prešao je u carinarnicu, u Boljevcima i upoznao se sa austrijskim poručnikom Leiteserom. Taj oficir dao mu

[1]) M. Nenadović. Isto 77—78.

je savet da se obrati srpskom mitropolitu u Karlovce i nadvojvodi Karlu ili glavnom komandantu austrijske granice i da od njih zatraži zaštitu. Osem toga, primio se da pošlje pisma, koja prota bude napisao.

Prota je u prvi mah oklevao. On još nije imao nikakvih vesti od Karađorđa, niti je znao da li je on već preduzeo kakve korake i kod koga. Stoga se vratio preko Save. Iste večeri dobio je pismo kojim su ga izveštavali o bekstvu Turaka iz Valjeva i pogibiji turskog odreda u Svileuvi. Prota je otišao i saopštio te vesti Leiteseru i on ga je tada odlučio da učini korake koje mu je savetovao. Sam mu je doneo mastila i hartije. Prota je tada prešao na Zabrežje, k jednom svom prijatelju, i tu je klečeći — pored sveće koju je držao njegov prijatelj — na jednom tronošcu napisao dva pisma, jedno za mitropolita Stratimirovića a drugo za generala Geneina (Ženeja), komandanta slavonske generalne komande. On se trudio da im opiše zulume koje je srpski narod podnosio od janičara, plan dahija po kome je trebalo pogubiti sve srpske knezove a naročito one koji su učestvovali u poslednjem austrijsko-turskom ratu i koji su verno služili bečkom dvoru, zatim delimično izvršenje toga plana, begstvo mladih ljudi u žumu i njihovu čvrstu odluku da se tuku, do kraja, protiv Turaka. Naposletku, molio je cara da spase srpski narod, time što će mu dati municije, oružja i oficira[1]).

Ova pisma predao je prota Leiteseru. Posle nekoliko dana stigla je municija, ali je za nju trebalo platiti 600 forinata, koje su jedva uspeli da sakupe.

Međutim, po zauzeću Valjeva čete Jakova Nenadovića i Luke Lazarevića bile su opsele Šabac. Jedan deo varoši bio je spaljen a Turci se povukli u grad. Tada su ustanici dobili prvi top. To je bila crkvena prangija, koju je novosadski vladika, Jovanović bio dao da se popravi i poslao je s municijom i jednim tobdžijom.

Ovaj neočekivani poklon obradovao je mnogo ustanike. Da bi ohrabrili svoje ljude starešine su objavile da je taj top poklonio sam car i da će uskoro stići i drugi topovi i vojnici. Ta objava uticala je snažno na moral trupa. Opsada Šapca je napredovala. I ako je top bio mali, njegove su granate počele paliti turske kuće u samom gradu.

Usred najžešće borbe pred Šapcom stigao je u stan opsadne vojske odgovor glavnog komandanta austrijske granice. General je izvestio protu da je, usled mira i velikog prijateljstva koje vlada između sultana i austrijskog dvora, caru nemoguće da pošalje pomoći Srbima, ali da je on sam gotov da pokuša da ih izmiri s dahijama[2]).

Naskoro zatim stigao je i odgovor mitropolita Stratimirovića. On je javljao da je komandant granice dostavio njihove

[1]) M. Nenadović. Isto. 92—93.
[2]) Isto. 95—96.

„potrebe i nevolje" carskom dvoru i austrijskom poslaniku u Carigradu i uveravao da se austrijski i ruski dvor a tako isto i dvorovi susednih država nalaze u miru i prijateljstvu sa sultanom, da bi oni bili zadovoljni da Srbi ostanu verni svome vladaocu. „Ja držim — pisao je on — da, u ovom trenutku, ne možete od ovih dvorova očekivati nikakvu drugu pomoć, osim da vas preporuče kod sultana. Potrebno je da dostavite svoje želje sultanu, ne zaboravljajući da ste vi njegovi podanici i da to morate ostati i posle ustanka. Vi možete od sultana tražiti samo olakšice i obezbeđenje za budućnost i možete moliti ostale dvorove, naklonjene prijateljski sultanu da pomognu vaše molbe kod njega. To je, po mome ubeđenju, pouzdan put kojim možete poći[1]").

Kad je prota pročitao pisma, on je njihovu sadržinu poverio svome stricu Jakovu i nekolicini prijatelja, ali ih je zakleo da je čuvaju u potpunoj tajnosti. Tada su se dogovorili da u interesu širenja ustanka, objave da će im Austrijanci doći uskoro u pomoć.

Ali, oni su tada saznali da je beogradski mitropolit za umirenje ustanka nudio Karađorđu, od strane dahija, veliku sumu novaca i mogućnost da prede u Austriju sa svojom porodicom i da je Karađorđe na to pristao. Uplašen tom vešću, prota Mateja pošao je da potraži Karađorđa, u nameri da mu saopšti pisma koja je dobio, da se sporazume s njim da se čvrsto drže i da izrade jedan opšti plan za akciju. Ali, Karađorđa nije mogao naći. On je, posle svoga neuspeha kod Jagodine, bio zauzet prikupljanjem novih vojnika. Prota mu je, usled toga, dostavio samo prepise tih pisama[2]).

Međutim, opsada Šapca je napredovala. Uplašeni, Turci su tražili pomoć iz Bosne i zvornički paša im je obećao pojačanja. Srbima je bilo potrebno da te trupe što duže zadrže na putu, da bi svojoj vojsci dali vremena da zauzme Šabac. Radi toga Jakov Nenadović se sa svojim ljudima utvrdio u manastiru Čokešini. Turci su stigli u mnogo većem broju i napali su ga 28 aprila. Boj je trajao čitav dan. Kako su Turci dobili pojačanja i kako je Srbima nestalo municije, bitka je završena gušanjem, u kome je srpski odred bio uništen. Jakov je uspeo da izmakne samo s nekoliko svojih ljudi[3]).

Ali ta je bitka dala željeni rezultat. Turska pojačanja zadržana su na putu dva dana i tako je turski garnizon u šabačkom gradu bio prinuđen da se preda. Akt o predaji Šapca potpisan je na austrijskom zemljištu, preko puta samoga grada, istoga dana kad je bio boj na Čokešini. Pukovnik Stojičević, komandant austrijskih pograničnih trupa, dao je potpis kao svedok, pored

[1]) Mitropolit Stratimirović proti Nenadoviću, 10 aprila 1804 (M. Nenadović *Memoari*. I izd. 186—188.).
[2]) M. Nenadović. *Memoari*. II izd. 97—98.
[3]) Isto. 100.

potpisa srpskog i turskog punomoćnika. Mus-aga, komandant Šapca i svi janičari morali su otputovati za Beograd. Grad je tada predat mirnim Turcima kao svojina sultanova, ali je u gradu ostavljen jedan srpski odred od 20 ljudi, radi održavanja reda. Stanovnici grada obvezali su se da neće izlaziti u sela i da će varoš držati otvorenu za trgovinu[1]).

Vest o predaji grada naljutila je jako Turke koji su pobedili kod Čokešine i oni su odlučili da se vrate u Zvornik.

U tom trenutku stiglo je proti Mateji jedno pismo od Karađorđa. On ga je pozivao na sastanak u Ostružnicu, kod Beograda[2]).

III.

Prvi sastanak Karađorđa s protom Nenadovićem. Posredovanje Austrije za povraćaj mira. Neuspeh pregovora u Zemunu (10 maja 1804). Srpski uslovi sultanu. Glavni stan ustanika u Topčideru, kod Beograda (21 maja 1804).

Poplašeni širenjem i uspehom ustanka dahije i beogradski paša osećali su sve življe potrebu za mirom. Posle neuspelih, neposrednih pokušaja kod ustanika, oni su se više puta obraćali glavnom komandantu austrijske granice molbom da posreduje u korist povraćaja mira između Srba i Turaka.

Povodom te molbe i slične molbe ustanika general Genein pozvao je, po naredbi svoje vlade, beogradskog pašu, dahije i starešine ustanika da pošlju svoje punomoćnike na jedan sastanak koji će se održati 10 maja, u Zemunu. Usled toga Karađorđe je sazvao glavne starešine iz svih krajeva n jednu pripremnu skupštinu. Taj je poziv prota Nenadović primio sutradan po predaji Šapca.

Na toj skupštini Karađorđe je saopštio starešinama sadržinu generalovog pisma i tu su odmah utvrđeni uslovi za povraćaj mira. U isto vreme određeni su ljudi, koji će ići na sastanak, kao punomoćnici ustanika.

Sastanak je održan u određeni dan, u stanu komandanta Zemuna. Austrijanci su mu dali vrlo svečan karakter. Delegati dahija i paše bili su mnogobrojni. Među njima su bili Sulejman-aga, viši finansijski činovnik, Ibrahim-aga, šef carinarnice, Ibrahim-beg, pomoćnik pašin i t. d.

Kad su svi turski izaslanici zauzeli svoja mesta, general je došao u pratnji viših oficira i činovnka. Posle pozdrava sa viđenijim Turcima on im je rekao da je na njihovu molbu došao iz Petrovaradina da pokuša povratiti mir između Srba i njih i da je sastanak prpremio da bi paši, agama i svima ostalim Turcima dao nov dokaz o prijateljstvu koje vlada između austrijskog i

[1]) Prepis raporta austriske vlade caru Franzu o ustanku u Srbiji od 25 maja 1804. V. Bogišić. *Razbor sočinjenija N. A. Popova »Rosija i Serbija«*. S. Petersburg. 1872. 33—34.

[2]) M. Nenadović. Isto. 103.

turskog dvora. Zatim su uvedeni srpski delegati bez oružja: Karađorđe Petrović, Janko Katić, Sima Marković, Mladen Milovanović, prota Matija Nenadović, Tanasko Rajić i dr. General im je izrazio svoje dobre namere i potrebu da se dođe do sporazuma i brzog povraćaja reda, preporučio svima umerenost i, pošto je dao uputstva za rad svojim pretstavnicima, povukao se sa svojom pratnjom.

Pregovori su počeli u prisustvu pet generalovih pretstavnika, među kojima su bili pukovnik Stojičević i major Miteser. Srpski delegati izjavili su, pre svega, da smatraju, kao svoje gospodare, Turke koji su verni sultanu, njihovom zajedničkom vladaocu, da ništa nemaju protiv njih i da su se latili oružja zbog toga što su ih dahije nemilosrdno mučile i što drugog izlaza nisu imali. Oni su potanko izložili nasilja koja je narod podnosio od dahija i njihovih ljudi: prekomerne globe, rđavo postupanje, bešćašćenje njihovih žena i kćeri, ubistvo više od hiljadu sveštenika i kaluđera, bez ikakvog razloga. Zatim su pročitali uslove za obustavu borbe. Oni su tražili: 1) da četiri dahije budu uklonjene iz Beograda i da čitluci budu ukinuti, „prema fermanu od 1793 godine"; 2) da Srbi dadu paši 1500 oružanih ljudi za njegovu ličnu bezbednost, dok ne stigne carska vojska; 3) da se izda jedan ferman, koji će im dati oproštaj i zabraniti Turcima da se raji svete i da njeno držanje ne smatraju kao nepokornost carevini, pošto raja verna sultanu nije neprijatelj nikome drugom, nego zločincima koji su je nemilosrdno mučili; 4) da se Beogradskim pašalukom upravlja po fermanu od 1793 godine i da raja plaća određen danak, koji se posle može povećati; 5) da u svakoj nahiji bude sud i da sve bude suđeno po zakonu, da sudije budu pametni i pošteni ljudi i da niko ne može biti uhapšen i osuđen bez presude; 6) da Srbima bude dopušteno da, po fermanu od 1793 godine, mogu da popravljaju svoje crkve i manastire, da njihovo bogosluženje i drugi crkveni obredi budu slobodni, da se nijedan Turčin ne meša u hrišćanski brak i da sveštenicima i kaluđerima može suditi samo njihov vladika; 7) da trgovina bude slobodna, da svaki trgovac može slobodno ići po svima nahijama i da svaki ima pravo prodati onome koji ponudi najveću cenu; 8) da Srbi biraju knezove, koje će uprava pašaluka smatrati kao starešine Srba i čiju će reč uzimati u obzir sudije *(kadije)*; da knezovi izaberu jednog vrhovnog kneza svega srpskog naroda, preko koga će vezir rešavati sve narodne poslove; da knezovi kupe poreze i dostavljaju ih vrhovnom knezu a da ih on predaje veziru; da se sve veze između turske vlade ili njenih činovnika i Srba održavaju, kao u Moreji, preko vrhovnog

[1]) Neke pokrajine Turske carevine imale su odista, izvesnu lokalnu samoupravu. Pomenuto je da je ona postojala i u jednoj srpskoj provinciji-Krajini. Samoupravu su imale, pored grčke pokrajine, Moreje još i rumunske kneževine, Vlaška i Moldavija, Arhipelaška ostrva i izvesni krajevi Albanije.

kneza[1]); 9) da će, u slučaju ako turska vlada bude usvojila te uslove, Srbi biti pokorni njenim zapovestima i odani sultanu.

Pašin pomoćnik i još dva turska delegata odgovorili su u ime Turaka. Priznali su da su Srbi „bili mnogo mučeni" ali su držali da se sve to moglo pred sudom urediti i da nije bilo potrebno pribegavati oružju. Obećali su da u buduće dahije, svesne svojih pogrešaka, neće više davati narodu nikakvih razloga za nezadovoljstvo i da će sa svoje strane i paša i Turci jednodušno pristati da osiguraju Srbima povlastice, koje su oni tražili za vreme pregovora u Hasan-Pašinoj Palanci.

Srpski delegati hteli su da znaju ko će jamčiti za izvršenje tih obećanja. „Mi svi, počevši od paše", odgovorili su turski delegati. Srbi su ih tada pitali kako mogu davati takvo uverenje, kad je dobro poznato da su dahije i janičari jači od njih i da paša i njegovi ljudi ne mogu ništa preduzimati bez njihova odobrenja.

U tom trenutku veliki oblak dima pojavio se kod Topčidera. Kada su ga članovi konferencije ugledali, srpski delegat, Janko Katić ustao je i energično protestvovao protiv ponašanja dahija, koji se koriste odsustvom starešina ustanika, da popale kuće srpske sirotinje i da pljačkaju „kao vuci ovce bez pastira[1]).

Povodom toga pretstavnici komandanta austrijske granice učinili su oštar prekor turskim delegatima. Turci su se pravdali da za to nisu krivi. Srbi nisu nikako hteli čuti za obećanja bez jemstva i tražili su da se dahije, kao krivci za sva zla, uklone. Turci nisu hteli ništa obećati: oni su, bez sumnje, osećali da dahije neće pristati da idu. Usled toga pregovori morali su biti zaključeni. Srpski i turski delegati napustili su odmah austrijsko zemljište[2]).

Po povratku iz Zemuna starešine ustanika produžile su svoja većanja u Ostružnici. Saznavši da su dahije poslale deputaciju u Carigrad, da kod turske vlade izrade ferman, s pomoću koga bi mogli „iskoreniti hrišćane u Srbiji", odlučili su da i oni upute molbu sultanu i da mu saopšte uslove, koje su podneli na sastanku u Zemunu. U ime svega naroda beogradski mitropolit poslao je tu molbu carigradskom patrijarhu (15 maja) i zamolio ga da je, kao poglavar crkve, podnese sultanu. Istoga dana poslale su starešine i jedno pismo ruskom poslaniku u Carigradu. Izložili su mu nasilja koja dahije vrše nad Srbima, izjavili su mu da je njihova poslednja nada da ih ruski car uzme u zaštitu „kao što

[1]) Prota Nenadović kaže da je paljevina tih kuća bila udešena. Pred polazak na sastanak u Zemun srpski delegati su naredili jednom seljaku iz Ostružnice da, u određeni čas, zapali nekoliko praznih krovinjara u Topčideru. To su, bez sumnje, učinili da komandanta austrijske granice što bolje uvere o neiskrenosti i surovosti beogradskih Turaka. (M. Nenadović, *Memoari*. II izd. 104).

[2]) Podaci o tom sastanku nalaze se u *Memoarima* M. Nenadovića I izd. 288—290 i u II izd. 103—106 i u službenom protokolu konferencije (St. Novaković. *Ustanak na dahije*. Beograd. 1904. 203—205.).

zaštićava Krf, Vlašku i Moldaviju", izvestili ga da su podneli molbu sultanu i molili su ga da se za njih zauzme[1]).

Međutim, ustanicima je valjalo pobrinuti se o upravi i odbrani zemlje, koja je već bila oslobođena a tako isto i o daljem radu. Kako im je, pre svega, trebalo novaca, oni su odlučili da zaključe jedan zajam od 50.000 groša, kod srpskih trgovaca u Zemunu. Radi toga uputili su im jedno pismo, s potpisima više od 50 starešina i zamolili ih da svoje uloge predadu tamošnjem trgovcu, Stevanu Živkoviću[2]).

U toku tih savetovanja stiglo je Karađorđu jedno važno pismo. Milenko Stojković, jedan od srpskih prvaka iz požarevačke nahije, pozivao ga je da dođe pred Požarevac, koji su Srbi bili opseli.

IV.

Ustanak u istočnom delu pašaluka. Milenko Stojković i Petar Dobrnjac. Opsada i predaja Požarevca (kraj maja 1804). Poravnanje sa smederevskim Turcima. Prvi zajam ustanika u Zemunu. Doseljavanje srpskih oficira iz Austrije. Kapetan Čardaklija. Odluka da se pošlje deputacija caru Aleksandru. Poruka Abu-Bećir paše, bosanskog vezira. Obustava neprijateljstva (juna 1804.).

Kao god u Šumadiji i u Mačvi dahije su, i u Braničevu, bile označile viđene Srbe, koje treba posećі. Neki od njih uspeli su, takođe, da se spasu od svojih dželata i da se sklone u šumu. Saznavši da je ustanak na drugoj strani Morave već počeo, oni su napali Turke i potisli ih u varoš. Početkom maja srpske čete, pod komandom Milenka Stojkovića, Petra Dobrnjca i drugih prvaka oslobodile su bile sva sela i opsele i glavnu varoš, Požarevac. Opsada je bila tako potpuna da su Turci posle nekoliko dana bili prinuđeni da se predadu. Bojeći se, bez sumnje, osvete tamošnjih Srba, oni su tražili da se predadu Karađorđu. O tome je naročitim pismom izvešten Karađorđe i pozvan da dođe pred Požarevac.

Karađorđe je odmah pošao, u pratnji nekoliko starešina, s nešto trupa i jednim topom. Požarevački Turci predali su mu varoš i njima je dopušteno da se povuku u Vidin, ali da Srbima ostave veliku količinu oružja i stoke. Plen je podeljen starešinama i ustanicima iz toga kraja i naređeno im da uskoro dođu u glavni logor ustanika kod Beograda.

Na putu za Beograd Karađorđe je zastao sa svojim trupama pred Smederevom. Turci iz grada zamolili su ga da ih ne dira, obećavajući da će se držati svega onoga što Srbi budu utvrdili sa beogradskim Turcima. Karađorđe je pristao na to, ali

[1]) Pismo srpskih starešina ruskom poslaniku, Italinskom, od 15 maja 1804. (M. Vukićević *Karađorđe*. I. Prilozi 19.).

[2]) Pismo srpskih starešina zemunskim trgovcima, od 27 maja 1804. (*Golubica*. V. 295—297).

im je zabranio da izlaze u sela. Jedan odred ustanika iz okoline ostao je da čuva ulazak u grad a ostala vojska krenula je pred Beograd.

U početku juna okolina Topčidera pretstavljala je sliku velikoga logora. Ustaničke čete, koje su se dotle zasebno borile, bile su sad sjedinjene u dosta jaku i uređenu vojsku. Glavni liferant srpske vojske, Stevan Živković podigao je bio u Zemunu jednu fabriku, u kojoj je 60 Jevreja radilo za Srbe municiju i ona je u buradima, prenošena preko Save u Beogradski pašaluk[1]). Ustanicima su već bili počeli stizati u pomoć i oficiri. To su bil većim delom Srbi iz raznih pokrajina, koji su, kao austrijski oficiri, služili u poslednjem ratu protiv Turske. Oni su snažno pojačali ustanički oficirski kadar i pomogli uređenju vojske. Jedan od njih, Petar Novaković, zvani „Čardaklija" privukao je brzo na sebe pažnju glavnih starešina.

Služeći kao kapetan u austro-turskom ratu on se oženio jednom Ruskinjom, koja je neko vreme provela u Budimu, kod ruske princeze Aleksandre Pavlovne, žene nadvojvode Josifa. Pokrenut osećajima »slovenske solidarnosti« i divljenem za otadžbinu svoje ženę, on je, odmah po svom dolasku kod ustanika, nastao da njihove starešine uveri da su Srbi iste rase i vere. Veličao je snagu Rusije i živo radio kod njih da se obrate caru Aleksandru i da ga zamole za zaštitu. To je bilo novo za ustanike, koji su o Rusiji znali samo toliko koliko je o njoj bilo pomena u narodnim pesmama. Kako sultanov odgovor na njihovu molbu još nije bio stigao, starešine su rešile da pošalju jednu deputaciju u Petrograd. U tu deputaciju određeni su kapetan Čardaklija, prota Matija Nenadović i Jovan Protić, jedan od viđenih Srba iz požarevačke nahije. Molba za cara napisana je 27 jula i ostalo je samo da se utvrdi dan polaska deputacije[2]).

Ali u tome je stigao jedan turski kurir, s pismima bosanskog vezira za Karađorđa i beogradskog pašu. Abu-Bećir paša im je javljao da mu je sultan stavio u dužnost da dođe u Beograd i da povrati mir u pašaluku i tražio je od njih obustavu borbe[3]).

[1]) M. Nenadović. *Memoari.* II izd. 111—113.
[2]) Isto. 114—115. St. Novaković. *Vaskrs države srpske.* Beograd 1904. 30—31.
[3]) M. Nenadović. *Memoari.* II izd. 115.

GLAVA TREĆA

Držanje turske vlade prema srpskom ustanku. Dolazak Abu-Bećir paše radi povraćaja reda u Beogradskom pašaluku. Begstvo dahija i njihovo pogubljenje u Ada Kale-u (6 avgusta 1804). Ulazak Abu-Bećir paše u beogradski grad. Želje ustanika. Pitanje o jemstvu Austrije.

Još prvih dana ustanka, turska vlada je dobila obaveštenja o događajima koji su se odigrali u Beogradskom pašaluku. Ti su izveštaji bili povoljni po Srbe. Oni su morali prikazivati ustanak kao uperen jedino protiv Turaka, nepokornih sultanu, pošto vlada nije izgledala ni najmanje nespokojna[1]). Sam Reis Efendija[2]) išao je tako daleko da je ustanak pravdao pred pretstavnicima stranih sila u Carigradu.[3])

Pošto su joj bile dosadile žalbe, koje je, od vremena ubistva Mustafa paše, dobijala od Srba i Turaka iz Beogradskog pašaluka, turska vlada je rešila da se oslobodi dahija i da utvrdi sultanovu vlast u pašaluku. Taj zadatak bio je poveren bosanskom veziru, Abu-Bećir paši, koji je upravljao Beogradskim pašalukom, po zaključenju Svištovskog ugovora i koji je među Srbima bio ostavio dobre uspomene, zbog svog energičnog držanja prema janičarima.

Pismo bosanskoga vezira učinilo je povoljan utisak na srpske starešine. Oni su odmah obustavili borbu i, po preporuci Hadži-Sali bega iz Srebrenice, koga su za savet pitali, pripremili su veziru svečan doček. Jedno izaslanstvo seoskih knezova otišlo je bilo u susret paši, čak na Drinu. Bećir paša došao je s vojskom od 7000 ljudi. Mnoge starešine sa svojim konjanicima dočekale su ga u prolasku kroz pašaluk.

S tom, srpsko-turskom pratnjom paša je stigao, 12 jula do Belih Voda, kod Beograda. Naskoro po njegovom dolasku dahije su, jedne noći, sa svojom pratnjom i svojim blagom, utekle niz Dunav.

Sutra dan stigao je u Bele Vode i Karađorđe sa svima starešinama i sa 2000 konjanika. Paša ih je primio i dao im naj-

[1]) Francuski ambasador u Carigradu Ministru, 21 floreala g. XII (AMID u Parizu Turska. Pol. prepiska, sv. 208 l. 210).
[2]) Turski Ministar inostranih dela.
[3]) Francuski ambasador u Carigradu ministru, 5 friktidora, g. XII (Isto. l. 283).

lepša obećanja. »Hvala ti, čestiti pašo — odgovorio mu je Karađorđe — mi znamo da car nama zuluma ne čini i rad je i tebe je poslao da nas umiriš. Ali dahije su noćas niz vodu pobegle; oni će u Vidinu vojsku pokupiti i opet na nas udariti, kao što su za Hadži Mustafa paše činili, dok ga veće i ubiše. Zato ti ukratko kažem da četiri dahije dokle gode nama u ruke ne dođu mrtvi ili živi, nikakva mira dotle nema, niti o miru govori«.

Ovaj kratak govor i odlučan ton jednog hrišćanina poplašili su pašu i on mu je odgovorio da će ga potpuno zadovoljiti. Karađorđe je tada poslao Milenka Stojkovića u Ada-Kale, gde su se dahije bile sklonile. Milenko je poneo pismenu naredbu Bećir paše tamošnjem komandantu mesta da mu izda sve četiri dahije. Ali oni se nisu hteli predati. Usled toga Milenko je sa svojim ljudima napao (noću između 5 i 6 avgusta) na kuću u kojoj su dahije bili skrivene, pobio ih i njihove glave doneo Karađorđu.

Međutim, Bećir paša je bio otišao iz Belih Voda u Beograd i nastanio se u donjem gradu, pošto je gornji grad držao Gušanac sa svojim krdžalijama. Sutradan jedno izaslanstvo srpskih starešina otišlo je da podnese paši želje narodne, koje su već bile predložene na sastanku u Zemunu. »In-ša-la! In-ša-la! (ako Bog hoće), biće još bolje; sve ćete dobiti« — odgovorio je on, pošto su mu te želje pročitane.

Taj odgovor proizveo je povoljan utisak u srpskom logoru. Ali nepoverenje prema Turcima bilo je toliko, da su mnoge starešine bile mišljenja da za svaku sigurnost treba tražiti jednog austrijskog činovnika, za svedoka sporazuma, koji je imao da bude zaključen s pašom. Taj svedok imao je, po njihovom mišljenju, da izvesti sultana, u slučaju povrede sporazuma od koje bilo strane. Proti Nenadoviću stavljeno je bilo u dužnost da podnese i objasni taj zahtev paši. »Olmaz (ne može), odgovorio je ljutito paša. U našega cara zemlju ne sme se niko mešati; u našega cara dosta ima vernih Turaka, koji će mu kazati ko bude kriv.«

Kad je prota doneo ovaj odgovor sakupljenim starešinama Karađorđe je uzviknuo: »Zar vi mislite tako da se umirite pa kućama? Nema tu mira, od sad će da budu veliki bojevi«[1]) Starešine su počele da se pitaju da li je umirenje pašaluka pravi cilj dolaska Bećir paše. Oni su se bojali da data obećanja ne budu opet pogažena, čim budu položili oružje. U ovakvim prilikama našli su da će biti mudro da osiguraju sebi pomoć sa strane. Stoga su odlučili da određeni deputati što pre podu za Petrograd.

[1]) M. Nenadović — Isto. 116—119. M. Vukićević — *Karađorđe*. II. 133.

II.

Odlazak srpske deputacije u Petrograd. (13 septembra 1804). Izbor Todora Filipovića, profesora universiteta u Harkovu za sekretara deputacije. Dolazak u Petrograd (7 novembra 1804). Pogled na istočnu politiku Rusije od Jaškog ugovora (1792—1804). Austrija i srpski ustanak. Audijencija deputata kod kneza Čartorijskog. Savet ruske vlade Srbima. Povratak deputata (26 decembra 1804).

Polovinom septembra 1804 krenuli su srpski deputati na put. U Bukurešt su stigli 29 istog meseca, predstavili se tamošnjem ruskom konsulu i izvestili ga o cilju svoga putovanja. Tu su im, po naredbi vlaškog kneza Ipsilantija, dati pasoši. Isti korak učinili su i u Jašu. Bojeći se da ne padnu u ruke turskoj policiji, ruski konsul im je oduzeo sve hartije, dao im nove pasoše, u kojima su bili označeni kao »moldavski trgovci« i savetovao im da odmah produže putovanje i da gledaju da se što pre dohvate ruske granice. Oni su taj savet poslušali i jedva su uspeli da izbegnu ispred moldavskih policajaca, koji su bili poslati u poteru za njima.

Posle kratkog karantina u Mogiljevu, deputati su nastavili putovanje. Zadržali su se u Kamenec-Podolsku da se predstave velikom knezu Konstantinu; zatim u Kijevu, gde su učinili posetu guverneru i divili se varoši i crkvama. Odatle su otišli u Harkov. Tu su odseli kod žene kapetana Čardaklije. U toj varoši upoznali su se sa dvojicom Srba, rodom iz Ugarske, koji su bili profesori universiteta i odlučili su jednoga od njih, Todora Filipovića, da napusti svoju službu i da pođe s njima kao sekretar i tumač. Deputati su se zaustavili i u Moskvi da se nadive varoši i Kremlju. Kako su saznali da knez Prozorovsky, jedan od »ruskih magnata«, stanuje u okolini, Nenadović i Filipović posetili su ga i molili da posreduje kod ruske vlade u korst njihove misije. U Petrograd su stigli tek 7 novembra. Čim su ušli u varoš, prišao im je jedan policajac, koji im je bio poslat u susret i odveo ih u hotel »Novi Pariz«, gde im je bio spremljen stan. U veče je došao u hotel jedaan oficir, uzeo im pasoše i preporučio im da ne izlaze na ulicu, da ih ne bi opazili strani agenti.

Dirnuti živo prostranstvom ruske zemlje, kojom su proputovali, veličinom i lepotom varoši i njihovih građevina, naročito njihovih crkava, srpski deputati su dobili grandiozan utisak o snazi Rusije i gajili su najlepše nade u rezultat svoje misije. Očekujući da ih ministar primi, oni su verovali da jedna tako moćna slovenska i pravoslavna carevina neće propustiti a da jedan bratski narod iste rase i vere ne uzme u odbarnu od nasilnika, Turaka. Ali, oni su bili početnici u politici a politika, u tom trenutku, nije dopuštala da tako lepe nade budu ostvarene.

Jaški ugovor, koji je bio zaključen između Turske i Rusije, 10 januara 1792, zaustavio je razvitak istočne politike Ka-

tarine II. Osvojenja, koja je Rusija ostvarila na račun Turske u XVIII veku, zajamčena su joj bila tim ugovorom. Ona je bila posela severnu obalu Crnoga mora do Dnjestra, Crno more bilo je otvoreno za njenu trgovinu i zaštita pravoslavne crkve u Turskoj carevini bila joj je osigurana.

Posle dugih ratova Rusiji je bilo potrebno da se ojača; njene finansije naročito bile su rastrojene. Za to joj je bio potreban mir. Kako je jedan savez uperen protiv Rusije, bio zaključen između Poljske i Turske (29 marta 1790), Katarini je bila potrebna sva njena vojna snaga da se održi. Zbog toga će ona bila pristala na jedan dosta nepovoljan ugovor s Turskom i odrekla se, bar trenutno, novih osvojenja na njen račun.

Pavle I., koji je nasledio Katarinu II. (1796), sačuvao je mir Rusiji. Ali taj mir nije dugo trajao. Neprestani uticaj Francuske Revolucije u Evropi i osvojenja, koja je Francuska bila s uspehom preduzela u Italiji i u Africi, odlučili su novoga cara na borbu protiv Francuske republike. On je stoga stupio u savez s Engleskom, Austrijom i Neapuljskom kraljevinom. Videći da Francuzi prete Turskoj uvukao je i nju u taj savez. Još 4 januara 1799 potpisao je sa sultanom savezni ugovor, kome je bio cilj da »očuva celokupnost ruskih i turskih poseda, da održi političku ravnotežu između država i da suzbije francusku vladu, koja radi na tome da obori »Božiji zakon«, prestole vladalaca i sav poredak i koja, pošto se silom i zarazom nemoralnih načela dokopala više zemalja, nasrće na oblasti koje pripadaju Turskoj«.[1])

Uskoro su kombinovane flota ruska i turska otplovile za Jonska ostrva, koja je bila posela francuska vojska i osvojile ih. Jedna naročita konvencija zaključena je između sveznika (2 aprila 1800) o osnivanju „Republike sedam ostrva" pod suverenitetom sultanovim i pod zaštitom Rusije.

Međutim, odnosi Rusije, Austrije i Engleske postali su zategnuti. Ogorčeni prohtevima Austrijanaca i porazom svojih trupa, car Pavle raskinuo je savez 12 oktobra 1799. Rusija je ostala usamljena. Car je tada zaželeo da se približi Francuskoj. Pre nego što bi izvršio taj obrt, hteo je da čuje mišljenja svojih ministara o pravcu koga treba da se drži spoljna politika carevine. Jedan od njih, graf Rastopčin podneo je izveštaj u kome je Turska bila označena kao opasno bolesna i koju je, sporazumno sa Austrijom, Pruskom i Francuskom, trebalo podeliti. Rusija bi uzela Momdaviju, Bugarsku i Rumeliju; Austrija Bosnu, Srbiju i Vlašku a dala bi Poljskoj naknadu u Nemačkoj; Francuska bi dobila Egipat. Što se tiče Grčke i ostrva u Arhipelagu, od njih bila osnovana jedna republika pod zaštitom četiri pomenute sile.[2])

[1]) Miljutin. *Istorija vojni 1799 g. meždu Rosiei i Francijei.* S. Petersburg. 1857. sv. I. prilog 55.
[2]) *Ruskij Arhiv.* 1878. Januar. 103—110.

Car je ovaj plan odobrio 14 oktobra 1800. Početkom 1801 godine radilo se na pripremi i osiguranju njegova izvršenja. Ali, 24 marta, jedna dvorska zavera učinila je kraj životu Pavla I.

Novi car, Aleksandar I ubrzo je napustio politiku svoga prethodnika. On je prvo obratio pažnju na unutarnje uređenje carevine. Spoljašnja politika je, po njegovom mišljenju imala da bude miroljubiva i da se oslanja na ugovore koji su već postojali. Što se tiče Turske, on je želeo ne samo da ostane u miru s njom, nego i da „pomaže svim sredstvima održanje te države, čija su nemoć i unutrašnja rđava uprava pretstavljali najdragocenija jamstva za sigurnost Rusije".[1]) Vlada cara Aleksandra nastala je odmah da utvrdi i poveća svoj uticaj u Turskoj. Još u septembru 1802 izradila je da sultan izda jedan hatišerif za Vlašku i Moldaviju. To je bila jedna vrsta ustava za te oblasti. Vlast kneževa (gospodara) utvrđena je na sedam godina i oni za to vreme nisu mogli biti menjani bez pristanka Rusije.

Međutim, ruski poslanik u Parizu izvestio je svoj dvor, da Prvi konsul neprestano navodi razgovor na deobu Turske carevine. Ovo obaveštenje izazvalo je strah u Petrogradu. Između cara i njegovih savetnika nastala je izmena misli o istočnim stvarima. Mladi graf Kočubej, koji je bio ruski poslanik u Carigradu od 1793—1798 i čije je mišljenje bilo najmerodavnije, izjavio je da u Istočnom pitanju Rusija ima da bira „ili da pristupi deobi Turske u sporazumu sa Austrijom i Francuskom ili da se potrudi da popravi unutrašnje stanje u Turskoj. Ovaj drugi izlaz bio bi, bez sumnje, zgodniji; jer osem toga što Rusija, zbog svoje prostranosti, nije imala potrebe za osvajanjima, od Turaka nije bilo mirnijih suseda. Prema tome očuvanje tih prirodnih neprijatelja Rusije trebalo je da postane u buduće „osnovno načelo ruske politike." On je, dakle, savetovao da se stupi u pregovore s Engleskom i da se o tome predhodno izvesti Turska. Car je taj predlog usvojio i graf Voroncov je, 5 januara, naredio ruskom poslaniku u Parizu da uvek jasno odgovara Prvom konsulu da je car Aleksandar rešen da nikad ne usvoji inkakav plan neprijateljski prema Turskoj.[2])

Ali, pre nego što mu je to uputstvo bilo poslato, ruski poslanik u Parizu javio je da mu je Prvi konsul, na jednom prijemu, u mesecu januaru, ponova govorio o turskim stvarima, istakao opadanje te carevine i rekao da mu njena propast izgleda sasvim bliska. Ruski dvor je odmah naredio svome poslaniku da francuskom ministru inostranih dela izjavi „da Rusija ne želi da se uveća ni s koje, pa ni s turske strane i da, prema tome, ona neće moći da gleda ravnodušno da se ma ko

[1]) Depeša ruskim pretstavnicima u Londonu, Parizu, Berlinu i Beču, od 17 jula 1801. Solovjev, *Imperator Aleksandr* I. Petersburg 1877. 15—17.).
[2]) Solovjev. Isto. 35—36.

drugi uvećava na račun Turske", i da naglasi potrebu da vlada umiri politički svet, u tom pogledu.[1])

To je prvi konsul učinio u jednoj poslanici, koja je pročitana u zakonodavnom telu. I pokraj toga ruska vlada nije bila potpuno spokojna. Ona je, u stvari, želela da vlade francuska i engleska garantuju jednim naročitim aktom celokupnost Turske carevine. Ali, ova želja nije bila ostvarena.

Malo kasnije turska vlada je, na više puta ponovljeno traženje francuske vlade, odlučila da pošalje jednog ambasadora u Pariz. Ta vest bacila je rusku vladu u brigu. Ona je strahovala da turska politika, koja je prema Francuzima bila neprijateljska, od vremena njihova upada u Egipat, ne uzme drugi pravac. Ona se naročito bojala da se francuska vlada ne koristi neumešnošću turskog ambasadora i da tursku vladu ne navede na korake koji bi bili protivni njenim interesima ili da joj ne iznudi kakve pogodbe, štetne po Tursku. Rusija je pažljivo pratila te odnose i tražila je načina da prozre francuske planove. Povoljna prilika za to uskoro se ukazala.

Francuska vlada u Italiji nije nikako bila po volji Rusima, koji su smatrali da je posed te zemlje davao Francuskoj mogućnosti da sruši Tursku. Kad je, krajem 1803, saznala za prikupljanje jednog korpusa francuske vojske u Otrantu, ruska je vlada bila jako uznemirena. Ona je zamišljala da je Francuska gotova da napadne Tursku kod Paštrovića (Boka kotorska), kod Bara, kod Preveze i u Moreji.[2])

Predvidajući tu opasnost, Aleksandar I je odlučio da odmah preduzmu mere za odbranu Turske. Graf Voroncov predložio je caru akciju i sa suva i sa mora, odašiljanjem jednoga korpusa vojske u Moldaviju i Vlašku, za slučaj upada francuskih trupa u Tursku, naročito u Albaniju i u Moreju, i flotile iz Crnog mora na Krf a odatle u Sredozemno ili Jadransko more, prema kretanju Francuza.[3])

Baš u tom trenutku, kad se Rusija spremala da brani Tursku, planuo je srpski ustanak u Beogradskom pašaluku.

Izveštaji o raspoloženju Srba za ustanak i za oslobođenje od Turaka, koje je vladalo u raznim krajevima, stigli su bili, još izranije, u Rusiji. Pred kraj 1803. Arsenije Gagović, arhimandrit manastira Pive, u Hercegovini doneo je bio u Petrograd vest da „narod u Hercegovini a tako isto i svi hrišćani koji pate pod turskim jarmom, nalaze da je došao trenutak za njihovo oslobođenje i da su svi pravoslavni gotovi da dođu pod skiptar ruskoga cara ili da osnuju jedno „slaveno-srpsko carstvo", na čiji bi presto seo jedan ruski veliki knez. On je tom prilikom izjavio da hercegovački mitropolit, odan ruskom prestolu, ne želi ništa preduzeti dok ne sazna volju carevu.[4]) Početkom 1804 god.

[1]) Graf Voroncov Morkovu, 1 februara 1803. (*Sbornik ruskog istoričeskog obščestva*. sv. 77 str. 22).
[2]) Isto. 108.
[3]) Isto. 410—417.
[4]) D. Tatiščev grafu Voroncovu, 4 decembra 1803 (M. Vukićević. *Isto*. I. 396—7.)

primio je petrogradski mitropolit jedno pismo od bačkog vladike, Jovana Jovanovića, kojim ga je on izvestio o teškom stanju raje u Beogradskom pašaluku i o potrebi da joj se ukaže pomoć. On je molio mitropolita da za Srbe zainteresuje ruski dvor i da im obezbedi njegovu zaštitu.[1]) A kada se ustanak već razvio Stevan Stratimirović, karlovački mitropolit podneo je jedan izveštaj ruskom dvoru o potrebi osoloboćenja srpskoga naroda i osnivanja jednog prostranog staveno-srpskog carstva, s jednim ruskim velikim knezom na čelu.[2]. Pored toga ruska vlada dobila je o ustanku odmah izveštaje od knezova vlaškog i moldavskog i od svojih konsula a, u julu 1804, još i od austriske vlade. Ona je javila da je austriski dvor, »kao veran saveznik i da bi dokazao gotovost da svom snagom podrži Tursku carevinu u teškoćama u kojima se nalazi«, smatrao za dužnost da saopšti ruskom dvoru ne samo pojedinosti ustanka u Beogradskom pašaluku, nego i korake koje su srpski ustanici učinili u Beču a tako isto i mere koje je on smatrao za korisno da preduzme po toj stvari u Carigradu i na drugim stranama.[3])

Car Aleksandar je primio taj izveštaj sa velikim zadovoljstvom. Odajući hvalu duhu koji je nadahnuo korake bečke vlade, on je sa žaljenjem našao da nisu potpuno ispunili njegove namere. Nemogući da ostane ravnodušan prema sudbini jednovernih Srba on je naročito želeo da ih ne oglašavaju za odmetnike, jer bi to značilo navlačiti na njih gnjev turske vlade, koja se dotle dosta povoljno držala prema njima. Nalazio je da anarhija, u koju je bila zapala Turska carevina, potpomaže pojavu događaja, kao što je srpski ustanak. Želeći da pomogne održanje te države, — čiji su delovi tako slabo vezani među sobom, bili gotovi da se odvoje — smatrao je da je za to najbolje preporučiti hrišćanima, turskim podanicima da budu pokorni svom vladaocu i savetovati sultanu da ublaži koliko je moguće, njihov položaj i da im pokornost učini snošljivom.

Takva politika izgledala mu je još potrebnija u tom trenutku prema Srbima, iz razloga što bi oni, dovedeni u tesnac i obezhrabreni sa svih strana, mogli „poslušati ulagivanja Francuza" i predati im se a to bi moglo imati vrlo ozbiljnih posledica i za samu Austriju. Da bi odgovorio s istim poverenjem austrijskom caru, Aleksandar I je naredio vladi da sve te misli dostavi ruskom poslaniku u Beču i da mu naredi da se s austrijskim ministrom objasni u tom smislu. „Njegovo Veličanstvo — pisao je knez Czartoryski grafu Razumovskom — želi da tome dodate da mi pouzdano znamo da turska vlada

[1]) Mitropolit Amvrosije vladici Jovanoviću, 31 maja 1804. (Isto. 486).
[2]) Izveštaj mitropolita Stratimirovića od juna 1804. (St. Dimitrijević, *St. Stratimirovića, mitropolita karlovačkog plan za oslobođenje srpskoga naroda*. Beograd. 1926. str. 16—20 i 35—47).
[3]) Graf Kobenzl grafu Stadionu, 11 jula 1804. (V. Bogić. Isto, 30-31).

nije povoljno primila pretstavke austrijskog poslanika, jer nije umela shvatiti njehov pravi značaj. Prema tome, izgleda da bi u ovom trenutku bilo najzgodnije privoleti Srbe da ostanu pokorni turskoj vladi i da se drže tako da ne bude nikakve sumnje u tom pogledu. Bečki dvor, koji ima u svojim rukama sve što je njima najpotrebinje u borbi protiv dahija, njihovih ugnjetača, imaće i najjači uticaj na njihove odluke. S druge strane, trebalo bi uništiti rđav utisak koji je na tursku vladu proizvela vest o smišljenoj pobuni Srba protiv nje i, uveravajući je o njihovoj pokornosti, skloniti je na milost i blagost. Izgleda da bi, na taj način, bečki dvor, najbrže postigao da na njegovim granicama prestanu nemiri i da bi, sačuvavši sultanu podanike bolje raspoložene prema njegovoj vladi, dobio na svojim granicama jedan narod, na čiju bi se zahvalnost i prijateljstvo mogao osloniti.[1])

Takvo je držanje zauzeo ruski dvor u pogledu srpskog ustanka u trenutku kad su deputati samih ustanika stigli u Petro, grad da ga mole za zaštitu.

Izvešten o njihovu dolasku ministar inostranih poslova, knez Czartoryski naredio je, odmah sutra dan da ih dovedu k njemu. Prota Nenadović mu je predao molbu starešina, upućenu Aleksandru I. Ministar mu je obećao da će je podneti caru. Rekao im je da je već izvešten o ustanku i pitao ih je o Karađorđu i drugim starešinama, o građovima u Beogradskom pašaluku, o jačini turskih trupa, o misiji Abu-Bećir paše, i t. d. Kako su deputati rekli da se nadaju, da će se s pomoću Rusije osloboditi od Turaka, ministar im je primetio da je „Srbija vrlo daleko od Rusije i da je Rusija u prijateljstvu s Turskom".[2])

Petnaestog novembra ministar je ponovo primio deputate. Tada je tražio opširnija obaveštenja o događajima od poslednjeg austro-turskog rata a naročito o koracima koje su ustanici činili kod austriske vlade i odgovorima, koje su od nje dobivali. Deputati su mu predali molbu za pomoć u municiji vojsci, novcu, školovainm oficirima, „iskusnim ratnicima." Oni su u svojoj molbi izložili da će, ako budu dobili pomoć od Rusije, zbaciti turski jaram brže nego što se misli, ne samo u Beogradskom pašaluku, nego i u ostalim krajevima u kojima Srbi žive. Ali, nisu tražili da se oslobode vlasti sultanove; pristajali su da mu plaćaju danak u novcu, pa čak i danak u krvi, da mu daju vojnike protiv svih odmetnika. Što se tiče unutrašnjeg uređenja Srbije, deputati su molili ministra da im izradi samoupravu, pod neposrednom zaštitom Rusije, kao što je učinjeno na Arhipelaškim ostrvima i da u Srbili drži jednog ruskog konzula, koji bi služio kao posrednik i jamac mira između Srba i «dobrih« Turaka.[3])

[1]) Knez Czartoryski grafy Razumovskom, 2 avgusta 1804 (Isto. 37-38).
[2]) M. Nenadović. Isto. 146—148.
[3]) St. Novaković. Isto. 34—35.

Ruski ministar primio je povoljno te pretstavke. Podneo je odmah izveštaj caru i zamolio ga da odobri pomoć u novcu za podržanje ustanka, dok turska vlada ne bude ispunila zahteve srpskoga naroda i dok mir ne bude utvrđen u zemlji. Osem toga predložio mu je da se pošalju uputstva ruskom poslaniku u Carigradu, da u tom smislu poradi kod turske vlade i tražio je odobrenje da dvojicu srpskih deputata vrati u Srbiju da ustanike obaveste o preduzetim merama i da ih savetuju da ostanu pod oružjem do nove naredbe, utvrđujući koliko je moguće svoje položaje; da, najposle, podnesu sultanu, preko jedne deputacije, molbu kojom će ga Srbi uveriti o svojoj vernosti, obvezati se da tačno plaćaju danak, tražiti odobrenje da sami sobom upravljaju s pomoću činovnika srpske narodnosti, moliti ga da povuče svoje trupe i primiti na sebe obavezu da brane svoju otadžbinu od odmetnika i da idu sa pet hiljada svojih vojnika, pod komandom srpskih starešina, svuda gde ih Turska bude poslala, osem protiv Rusije i da, najposle, traže da te uslove, ako ih turska vlada bude primila, zajamče Rusija i Austrija.

U trenutku kad je knez Czartoryski podneo te predloge, caru Aleksandru je bilo teško da se odluči. Uznemiren sve više Napoleonovim namerama prema Turskoj, car je naredio svome poslaniku u Carigradu da zatraži od turske vlade obnovu savezničkog ugovora, od 1799 g. i ako mu je rok isticao tek 1807 g.[1]) On je time hteo da osigura sebi prijateljstvo Turske, da bi mogao utvrditi plan svoje politike. Očekujući odgovor turske vlade, on je bar delimično odobrio predloge Czartoryskog. Još 10 decembra ministar finansija dobio je bio naredbu da stavi na raspoloženje ministru inostranih dela sumu od 5.000 dukata za srpske stvari.[2])

Što se tiče kapetana Čardaklije on je zadržan u Petrogradu da sačeka povratak kurira iz Carigrada i odgovor turske vlade na rusku pretstavku.[3]) Deputati Nenadović i Protić, pošto su dobili po 300 dukata na poklon, napustili su Petrograd, 26 decembra, i otputovao preko Galicije i Madžarske, u Beogradski pašaluk.

III.

Abu-Bećir paša zarobljenik Gušanac Alije. Otkup koji su ustanici platili Gušancu za oslobodjenje paše. Neuspeh misije Abu-Bećir paše i njegov povratak u Bosnu (novembra 1804).

Međutim, sumnja koja je ustanike bila obuzela, od prvog trenutku, u pogledu uspeha misije Abu-Bećir paše, uskoro se

[1]) Rufin ministru, 4 termidora, g. XIII (A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. prepiska. Sv. 210, l. 135).
[2]) St. Novaković. Isto. 37.
[3]) M. Nenadović. *Memoari*. I izd. 270, II izd. 152.

pokazala kao opravdana. Očekujući odgovor iz Carigrada i Turci i Srvi trudili su se, do duše da poprave unutarnji položaj. Veza između sela i gradova povraćena je i trgovina je ponovo otpočela. Narod je izabrao nove knezove koje je paša potvrdio i kojima je stavio u dužnost da skupe porezu i da plate paši i turskim garnizonima ono što im je narod ranije plaćao, kao službenicima sultanovim. Spahije su se, takođe, počele vraćati na svoje zemlje i primati svoje dohotke.[1]) Tako je red bio brzo povraćen.

I pokraj toga ustanici su bili nepoverljivi prema Turcima i ostali su pod oružjem, čekajući odgovor iz Carigrada i iz Petrograda. S druge strane koraci Bećir-paše kod Turaka, koji su se nalazili u beogradskom gradu, ostali su bezuspešni.

Kao i u svima drugim mestima u pašaluku, koja ustanici još nisu bili osvojili. Turci su i u Beogradu bili podeljeni u dve stranke: mirne Turke, među koje su spadali stari činovnici, spahije, trgovci i zanatlije i nemirne Turke, među koje su dolazili: janičari, krdžalije i ostali elementi nereda. Prvi su bili verni sultanu i živeli su u varoši i u donjem gradu, gde je stanovao Bećir paša sa svojom pratnjom. Drugi su bili odmetnici i držali su gornji grad koji je dominirao i donjim gradom i varoši Beogradom.

Odmah po svome ulasku u grad Abu-Bećir je s pomoću mirnih Turaka zbacio starog Aga-Hasan pašu, koji je bio određen da upravlja pašalukom po smrti Hadži Mustafa paše i koji je, u stvari, bio zarobljenik dahija. Na njegovo mesto postavio je mohazila Sulejmana, koji je bio prvi turski delegat na konferenciji u Zemunu. Abu-Bećir je držao da će ga, kao komesara turske vlade, svi Turci slušati i pokoravati mu se, ali se je u tome prevario. Gušanac Alija i njegove krdžalije nisu imali poverenja u komesaru. Oni su držali da je njemu poveren zadatak da im otme komandu nad Beogradom i da ih otera iz zemlje. I pokraj toga, oni, prvih dana, nisu smeli pokazati to nepoverenje, bez sumnje iz straha od vojske koja je pašu dopratila. Ali, u avgustu je bila nastala velika vrućina. Vojnici Abu-Bećir paše morali su piti savsku vodu i od nje su se porazbolevali. Mnogi su pomrli a drugi su se vratili u Bosnu i tako je njegova vojnička snaga spala na šaku ljudi. Gušanac Alija je tada promenio svoje držanje. Kad mu je paša zatražio da krdžalije napuste grad, on mu je odgovorio da će iz grada izaći tek kad im bude izdata njihova plata. A kada su ustanici, po savetu paše, pristali da im dadu 200.000 groša, Gušanac je izmišljao razne izgovore samo da ne ispuni svoje obećanje.[2]) Počeo je čak osporavati vlast pašinu nad gradom i tako je Abu-Bećir uskoro postao njegov zarobljenik. On mu je tada zatražio još jednu veliku sumu novaca, na ime neisplaćene plate, koju su njegovim vojincima dugovale dahije. Tako su ustanici bili prinuđeni da Gušancu doplate još 100.000 groša za otkup Bećir paše.[1])

[1] Isto. II izd. 119.
[2]) Izveštaj tumača Dombaja (*Delo*. 1904. Septembar. 349).

Oslobođen, paša je pohitao u Bosnu. On je, 8 novembra, pošao iz Beograda, s malo vojinka što mu je ostalo. Tada je bio pao veliki sneg i putevi su postali neprohodni. Kad je stigao u Palež (današnji Obrenovac) paša je pozvao Jakova Nenadovića i poverio mu topove i municiju. „Ako ste sultanova raja, kao što kažete, — rekao mu je — pošaljite mi sve to na granicu a ako niste, činite šta znate". Nenadović je primio na sebe tu dužnost. Naskoro za tim sve je preneto na Drinu i predato bosanskim vlastima, na urednu priznanicu.[2])

[1]) Molba ustanika sultanu, od 24 januara 1806 (*Golubica*. II. 187).
[2]) M. Nenadović. Isto. 157.

GLAVA ČETVRTA

I.

Povratak deputacije iz Petrograda. Skupština srpskih starešina u Pećanima (aprila 1805). Posredovanje vlaškog i moldavskog kneza. Odašiljanje srpske deputacije u Carigrad.

Odlazak Abu-Bećir paše nije promenio stanje u pašaluku U glavnom gradu ostale su, jedna prema drugoj, dve stranke: novi vezir, Sulejman paša, na čelu Turaka, vernih sultanu i Gušanac Alija, na čelu svojih krdžalija. Što se tiče ustanika, oni su bili gospodari gotovo celog pašaluka, raspustili su svoje trupe i zadržali su pod oružjem samo toliko ljudi, koliko je bilo potrebno za održanje bezbednosti u zemlji.

U oba logora čekalo se na odgovor iz Carigrada. Tako je dočekana 1805 godina. U drugoj polovini januara stigli su iz Petrograda deputati Nenadović i Protić. Oni su podneli izveštaj o svojoj misiji, najpre Milenku Stojkoviću i Janku Katiću a zatim Karađorđu. Tada je rešeno da se sačekaju saveti ruske vlade. Dotle je svak imao da radi u svom kraju kako za dobro nađe. Valjalo je pokupiti razne poreze za sultana, za kupovinu municije i za isplatu sume, koju su Gušanac Aliji položili srpski trgovci iz Zemuna. Osem toga, trebalo je povratiti narodu poverenje i ojačati nadu u srećan svršetak borbe.

Međutim, treći deputat, kapetan Čardaklija, pošao je bio takođe iz Petrograda. Oko polovine marta stigao je u Bukurešt i otud je poslao ustanicima znatnu novčanu pomoć, koju im je dala Rusija i pisao je proti Nenadoviću. On je dao izraza najlepšoj nadi u budućnost narodne stvari i molio je protu da, prema savetu ruske vlade, ubrza odlazak jedne deputacije u Carigrad.[1]) Profesor Filipović, sekretar deputacije prispeo je uskoro u srpski logor. On je, bez sumnje, dao opširnija obaveštenja o koracima koje je ruska vlada savetovala, jer je već krajem aprila, Karađorđe sazvao skupštinu starešina.

Skupština je održana u Pećanima, kod Beograda. Pre svega izbrojan je novac, prikupljen na ime poreza i prireza, koji su starešine bile donele i utvrđen je budžet rashoda. Zatim se prešlo na politiku. Odašiljanje jedne deputacije u Carigrad bilo je rešeno na sednici od 29 aprila. Aleksa Lazarević,

[1]) Pismo kapetana Čardaklije proti Nenadoviću, od 20 marta 1805 (*Golubica* sv. V. str. 134—5).

prota beogradske nahije i Stevan Živković, glavni liferant ustanika, izabrani su za deputate. Sastavljena je molba sultanu, sasvim drukčija od uslova koje su srpski delegati podneli na sastanku u Zemunu (1804) i koji su docnije bili poslati u Carigrad. Pošto su prethodno izjavili sultanu da su vazda bili i da mu ostaju verni podanici i da su se pobunili samo protiv njegovih odmetnika, ustanici su ga molili da im, radi povraćaja mira i reda, dopusti: 1) da sami sebi biraju starešine, koje će, pod zaštitom sultanovom, upravljati narodom, „po primeru drugih potčinjenih i danak plaćajućih oblasti"; 2) da narodne starešine, s izabranim pretsednikom iz njihove sredine, uredno skupljaju određeni danak, koji može biti i povećan, i da ga tačno predaju sultanu, preko jednog svog čoveka, koji će stalno stanovati u Carigradu i 3) da svi Turci, vojni činovnici na svagda napuste zemlju. U naknadu za to oni su obećali da će zemlju, granice i gradove braniti od svih spoljnih napada i unutrašnjih meteža, da će ratovati na nepokorne buntovnike protiv sultana u susednim oblastima i da će dobre i mirne Turke, trgovce i zanatlije, koji među Srbima žive, kao svoju braću čuvati i od svakog braniti."[1]) Uz molbu ustanici su priložili i račune njihovih potraživanja od turske vlade, za troškove koje su podneli u borbi protiv dahija.

U toku savetovanja ustanicima su bili stigli izaslanici knezova vlaškog i moldavskog. Oni su došli da im savetuju da se više ne tuku, da ne bi na sebe navukli osvetu turske vlade. Kako su deputati, izabrani za Carigrad, imali da idu do Bukurešta s tim izaslanicima i kako ustanici u njima nisu imali poverenja, rešeno je da se napiše još jedna molba. Tom molbom ustanici su potsetili sultana na izvanredne troškove, koje su bili prinuđeni da podnesu od početka nereda i na nemogućnost u kojoj su se nalazili da obrađuju zemlju, u toku tri godine, i izjavili su da, usled osiromašenja stanovništva, nisu u stanju izdržavati vezira u Beogradu. Zatim su tražili: 1) da se pošalje u Beograd jedan mohazil (viši finansijski činovnik) na mesto vezira (vojnog upravnika); 2) da se Srbima dopusti da izaberu 12 knezova, jednog za svaku nahiju i jednog vrhovnog kneza, koji bi dobili carske berate s tim da vrhovni knez stanuje u Beogradu i da služi kao posrednik između naroda i mohazila, predstavnika sultanova 3) da, u slučaju smrti vrhovnog ili koga nahiskog kneza, narod bude slobodan da ih zameni drugim licima po svome izboru 4) da suma danka, koju narod ima davati sultanu i Turcima bude utvrđena, da se ne može menjati i da se predaje neposredno sultanu, koji će sam isplaćivati malićane i spahije, kako oni ne bi više izlazili u sela i kako ne bi mogli izazivati nerede 5) da sve poreze i prireze prikuplja vrhovni knez i da ih šalje u Carigrad po

[1]) Molba ustanika sultanu, od 13 maja 1805). (M. Vukićević — *Karađorđe*. II 240—242.).

jednom od svojih ljudi i po jednom čoveku koga će odrediti mohazil 6) da se vrhovnom knezu i mohazilu da vlast da brane narod od zuluma i razbojnika i od svakog drugog napada i da, radi toga, vrhovni knez može podizati crkve i manastire, gde bude želeo i da niko ne može zabraniti ništa od onoga što se odnosi na veru naroda, niti uvoditi nove običaje i 7) da narod može slobodno obradivati svoju zemlju, voditi trgovinu i druge poslove, bez ikakve prepreke i plaćanja ikakve takse. Smatrajući da će odmetnici, koji su se nalazili u Beogradu, učiinti sve da spreče ulazak mohazila u varoš, ustanici su molili tursku vladu da zatraži od Austrije zabranu izvoza hrane u Beograd. Oni su bili uvereni da će na taj način savladati odmetnike i olakšati ulazak mohazila u prestonicu. Osem toga, tražili su da se krdžalijama zabrani stanovanje u pašaluku i izvestili su sultana da će njihovi deputati doneti priznanice od svega što su platili za Abu-Bećir pašu i druge Turke.[1])

Ova molba napisana je bila jedino u nameri da „sakrije trag pravim zahtevima narodnim od radoznalih nedobroželatelja" i predata je vlaškim izaslanicima, ali bez potpisa i bez tačnog datuma. Ona druga molba, od 13 maja, bila je, u stvari, prava narodna molba i ona je poverena srpskim deputatima, s odobrenjem da je mogu saopštiti samo knezu Ypsilanti-ju i ruskom konsulu.[2])

Pošto je, na sednici od 13 maja, sastavljena adresa zahvalnosti ruskom caru za sve što je dotle bio učinio za Srbe, deputati, koji su bili određeni da odnesu narodnu molbu sultanu, krenuli su na put, zajedno sa izaslanicima kneza Ypsilantija.

II.

Mere turske vlade za suzbijanje srpskog ustanka. Audijencija srpskih deputata kod ministra unutrašnjih dela (13 juna 1805). Tajni odnosi između deputata i ruskog poslanstva u Carigradu. Zauzimanje ruskog poslanika u korist Srba. Nepoverenje turske vlade prema Rusiji. Naimenovanje Hafiz paše iz Niša za vezira Beogradskog pašaluka. Nezadovoljstvo ruske vlade. Neuspeh koraka koje je preduzeo Italinski. Savet Srbima da se odupru Hafiz paši. Povratak deputata Živkovića u Srbiju. Bekstvo druga dva deputata iz Carigrada (avgusta 1805).

Po dolasku u Bukurešt, deputati su krišom posetili kneza Ypsilantija i saopštili mu sadržinu molbe koju su nosili. Sastali su se, takode, i s ruskim konzulom u Jašu, koji je bio došao da ih vidi i da primi adrese srpskih starešina, upućene caru Aleksandru i knezu Czartoryskom. Tu su saznali za teškoće na koje će naići narodna molba kod turske vlade. Usled toga i

[1]) Molba ustanika sultanu, od Aprila 1805. (*Golubica*. V. 277—285).
[2]) Pismo B. Grujovića Čardakliji, od 13 maja 1805 i izveštaj ruskog konsulata iz Bukurešta ruskom poslaniku u Carigradu, od 23 maja 1805. (M. Vukićević. Isto. II 258—259).

prota Lazarević i Stevan Živković nalazili su da bi u slučaju, ako sultan bude odbio molbu od 13 maja, trebalo podneti onu drugu, pozniju. Živković je ovu drugu molbu pretpostavljao onoj prvoj i tek je na savet kneza Ypsilantija pristao da se sultanu podnese molba, od 13 maja.[1]) Pošto su uzeli kapetana Čardakliju, koji je bio određen da služi kao posrednik između njih i ruskog poslanika u Carigradu, deputati su, preko Ruščuka i Varne, otputovali za Carigrad.

Deputati su stigli u rusku pestonicu tek 5 juna i otseli su u patrijaršiji. Njihova je molba, 13 juna, predata turskoj vladi.[2]) Ali, ona je već bila odredila svoje držanje prema srpskom ustanku. S raznih strana bilo je stiglo više hitnih izveštaja o tome da se srpski ustanak proširio van granice Beogradskog pašaluka, da se sva raja iz sandžaka Haladža Hisar (Kruševc) digla na oružje, da su ustanici zauzeli Paraćin i Ražanj, da su opkolili Aleksinac, da idu na Kruševac i da se spremaju da dignu Srbe iz Niša i da se dokopaju niškog grada.[3]) Osem toga vlada je bila dobila mnoge žalbe od muslimana iz tih krjeva o ubistvima i pljački, koje pobunjena raja izvršila i o pretnjama, koje im upućuje. Oni su svi tražili da im se pošlju trupe u pomoć.

Ove vesti proizvele su vrlo težak utisak na sultana i njegovu okolinu, vredale su njihovu muslimansku svest i podsticale ih da svoje jedonverce zaštite i da ih osvete. Osem toga, eventualni gubitak jednog tako važnog grada, kao što je bio niški, smatran je kao velika opasnost. Pošto se ustanak širio postojala je bojazan da docnije neće biti moguće ugušiti ga a da ne povuče teške posledice po carevinu.

Novi veliki vezir, Ismail paša, koji je bio primio dužnost u aprilu i koji je smatran kao vrlo energičan čovek, bio je uznemiren tim vestima. Viši vojni savet, sazvan u početku juna, usvojio je jednoglasno ovakvu odluku: „Sav muslimanski svet po verskoj dužnosti i za dostojanstvo i čast vojske i države mora objaviti verski rat pobunjenoj raji i boriti se protiv nje oružanom rukom, dok neprijatelj islama ne bude skrhan i uništen; osem toga, svaki musliman od prvog do poslednjeg mora, koliko može, pomoći moralno i materijalno svoju braću muslimane, izložene nevoljama u krajevima koji su pali u ruke ustanika". Savet je zatim pristupio izboru komandanta trupa koje će se boriti protiv ustanika. Šest susednih paša bilo je određeno za tu akciju. Malik paša iz Prištine bio je naimenovan za glavnog komandanta. Ove odluke poslane su, 6 juna, turskim vlastima u susedstvu Beogradskog pašaluka, s naređenjem da sakupe sve muslimane, kadre da nose oružje i da ih, u roku od pet dana, upute glavnom komandantu.[3])

[1]) Pismo ruskog konsula u Bukureštu, od 23 maja 1805. (M. Vukićević — Isto II 259—260).
[2]) St. Novaković — Isto. 43.
[3]) Tajna zapovest turskog ministra vojnog vlastima u Sofiji, od 6

Najoštrije mere protiv ustanika bile su, dakle, preduzete sutradan po dolasku srpskih deputata u Carigrad, ali to je čuvano u najvećoj tajnosti.

Kad su deputati došli, 13 juna, kod ministra unutrašnjih dela da mu predadu narodnu molbu, on ih je primio najlepše. Pre nego što je molbu i letimično pregledao rekao im je da će njihova stvar biti povoljno rešena. Stavljeno im je bilo u izlged naimenovanje jednog grčkog kneza u Srbiji, kao u Vlaškoj i Moldaviji, ali oni na to nisu pristali.

Deputati su mnogo računali na pomoć ruskog poslanika u Carigradu i stupili su u vezu s njim, preko kapetana Čardaklije.

Italinski je već bio dobio naredbu od svoje vlade da pomogne srpsku molbu, čiju mu je sadržinu saopštio ruski konsul iz Bukurešta. Ali, njegov je položaj prema turskoj vladi bio veoma nezgodan. Važni pregovori o obnavljanju saveznog ugovora između Rusije i Turske od 1799 g. bili su u toku i on nije mogao, pre svršetka tih pregovora, uspešno posredovati u korist Srba. Osem toga, Turci su bili obavešteni — i pored svega staranja da se to od njih sakrije — da je jedna srpska deputacija išla u Petrograd 1804 god. Italinski je, pre svega, morao umiriti tursku vladu odnosno posledica toga koraka.

Na jednom sastanku koji je imao s Reis-efendijom, ruski poslanik mu je kazao da su Srbi, odista, slali deputaciju u Petrograd, ali da ih je car savetovao da budu pokorni sultanu i uverio ih da će im on, po milosti svojoj, dati ono što žele i obećao im je da će i sam poraditi kod sultana u njihovu korist. U isto vreme zamolio ga je, u ime svoje vlade, da odobri srpsku molbu koju su deputati doneli u Carigrad i da mu je saopšti u prepisu, kako bi mogao saznati njene pojedinosti.

Turski ministar mu je odgovorio da je molba data na prevod i da mu još nisu poznati srpski zahtevi, ali ga je uverio da je vlada raspoložena da ih primi i da je baš stoga za novog beogradskog vezira i postavljen Hafiz paša, koji će biti u stanju da istera Gušanca i njegovu vojsku iz beogradskog grada i da Srbe oslobodi od tih novih ugnjetača.

Ruski poslanik mu je na to saopštio da je postavljenje Hafiz paše izazvalo među Srbima tako raspoloženje koje ne daje ni malo nade na skori svršetak srpskog pokreta i savetovao mu je da ga vlada zameni drugim kojim pašom.[1])

Srpska molba prevedena je na turski i predata ministru unutrašnjih dela tek 2 jula. Ruski poslanik je odmah zamolio Reis-efendiju za njen prepis. Ministar je odgovorio da će tra-

juna 1805. (Balasčev — *Turski neizdati dokumenti o srpskom ustanku, od 1805—1815.* Beograd 1905. 7—10.)

[1]) Izveštaj Italinskog knezu Czartoryskom, od 30 juna 1805. (M. Gavrilović. Ičkov Mir od St. Novakovića. *Srp. Knjiž. Glasnik* 1903 1 Avgust, 544 i M. Vukićević. Isto. II 261—262).

žiti odobrenje za to, čim molba bude podneta sultanu. U isto vreme rekao mu je, da je molbu pročitao velikom veziru i da će jedan njen deo biti primljen, ali da će dugi, koji se odnosi na nezavisonst Srba od beogradskog paše, biti odbijen.

Međutim, turski ministar je brzo zaboravio na svoje obećanje. Italinski je znao da mu on neće dati traženi prepis molbe, ali nije imao drugog načina da počne razgovor o srpskoj stvari. On nije smeo priznati da mu je sadržina srpske molbe poznata a nije mogao otvoreno dodirnuti srpsko pitanje, pošto je još bio zauzet pregovorima za obnovu rusko turskog saveza, od 1799 god. Šta više, on je baš tada tražio od turske vlade da rurske trupe uđu u Vlašku i da je brane od napada odmetnutih paša iz Vidina i Ruščuka a tako isto i u Republiku sedam ostrva, radi zaštite jadranske obale od Francuza.

U nemogućnosti da sam radi a da ne izazove nepoverenje Turaka, on je za to upotrebio kapetana Čardakliju. Preporučio mu je, pre svega, da brižljivo krije odnose između Srba i Rusije i da turskoj vladi stavi na znanje da su Srbi dovoljno jaki da se odupru trupama, koje bi ona mogla poslati protiv njih. Naredio mu je da izjavi da će Srbe, ako uređenje njihove stvari bude povereno kakvom paši, samo razdražiti ta mera i savetovao mu je da, u slučaju ako im takva ponuda bude učinjena, traži od srpskih starešina da je oni odlučno odbiju.[1])

Ali, srpski deputati nisu bili na visini svoga zadatka. Nespokojni zbog oklevanja turske vlade, oni su se uplašili kad su saznali da su rumenliski vezir i niški paša pošli protiv Srba i da su već mnoge srpske porodice prebegle u Austriju. Osem toga oni se nisu ni slagali među sobom. Čardaklija nije imao poverenja u Žuvkoviću i tražio je od Italinskog da ga vrati. On je nalazo da on treba da ide i stoga da narodne starešine izvesti o radu deputacije i o onome šta se sprema ustanicima. Ruski poslanik je smatrao da to ne treba učiniti bez znanja turske vlade i uputio je Čardakliju da, preko glavnog vladinog tumača, traži odobrenje od ministra unutrašnjih dela. Vlada je dala pristanak na to, tek pošto joj je rečeno da jedan od deputata treba da ide da objasni ustanicima zašto se Hafiz paša šalje u Srbiju. Živkoviću je povereno jedno pismo carigradskog patrijarha za beogradskog mitropolita. Patrijarh je javljao ustanicima da je sultan, povodom njihove molbe, zapovedio da se izvid sve na šta su se žalili i da je naredio Hafiz paši da učini kraj nepravdama koje se čine narodu. Osem toga, savetovao im je da budu mirni i pokorni i stavio im je na znanje da će ih — ako i dalje budu ostali pod oružjem — car »kazniti fizički a Bog duhovno«.[2] — Osem toga, knez Kalimaki, glavni tumač vladin savetovao mu je da poradi kod Srba da prime Ha-

[1]) Izveštaj Italinskog knezu Czartoryskom, od 15 jula 1805. (Isto str. 547.).

[2]) Pismo carigradskog patrijarha bez datuma. (M. Vukićević. Isto II. 303).

fiz pašu za vezira, da pristanu na plaćanje odredenog danka, da polože oružje i da budu mirni, ako žele milosti sultanove. Tako je deputat Živković otputovao, 11 avgusta, za Bukurešt.[1])

U tom trenutku Italinski je dobio iz Petrograda odgovor na svoje ranije izveštaje. Ruska vlada je sa zadovoljstvom primila vest o dobrom raspoloženju Turaka prema Srbima, nadajući se da će im biti podarene bar izvesne povlastice, koje će im osigurati bezbednost. Ona je naredila Italinskom da upotrebi sva sredstva da spreči naimenovanje Hafiz paše i da pazi da se srpski deputati ne povedu za fanariotima[2]) u pitanju o postavljenju kakvog Grka za kneza u njihovom pašaluku. Preporučila mu je, da hrabri fanariote u njihovim planovima, kako bi i oni radili na tome da turska vlada usvoji srpsku molbu, ali da se protiv njih obrne, čim se budu približili svome cilju i da upotrebi sva sredstva da spreči naimenovanje jednoga od njih za srpskoga kneza, „pošto jedan fanariot ne bi, bez sumnje, bio odan interesima Rusije".[3])

Ali, Italinski nije imao mogućnosti da izvrši ove naloge. Turska vlada je sve više verovala da su Srbi u dogovoru s Rusima i da je vlaški knez Ypsilanti, takode njihov saučesnik. On, dakle, nije mogao raditi neposredno a nije mogao računati ni na srpske deputate, koji su se neprestano plašili osvete Turaka. Njima je turska vlada dostavila da je naredila niškom paši da izravna nesuglasice izmedu Srba i Turaka i da će i njih poslati u Niš da odnesu upustva Hafiz paši i da mu pomognu da što pre povrati mir. Ta saopštenja jako su zaplašila Čardakliju. On se bojao da Hafiz paša ne zadrži njega i njegovog druga kao jemce za mir i da tako ne izgube glave. Usled toga je tražio od Italisnkog da ih što pre spase iz Carigrada. Uzalud je ruski poslanik pokušavao da ih razuveri i da im podigne hrabrost. Kad u tom nije uspeo, naredio je te su ih, 14 avgusta, ukrcali na jedan ruski brod, koji je otputovao za Odesu.[4])

III.

Širenje ustanka, zauzeće Karanovca (jula 1805), predaja užičkog grada (avgusta 1805). Borba protiv sultana, poraz Hafiz paše kod Ivankovca (18 avgusta). Uredjenje srpske uprave. Ustanova Saveta. Zauzeće Smedereva. Velike turske pripreme protiv Srbije. Molba ustanika sultanu, caru Francu i caru Aleksandru (novembra 1805). Povratak srpskih deputata iz Carigrada. Odašiljanje nove molbe sultanu (januara 1806).

Posle odlaska srpskih deputata u Carigrad, ustanici su se, neko vreme, mirno držali. Ali, kako jugozapadni deo pašaluka još nije bio oslobodeh i kako se znatan broj Turaka,

[1]) Izveštaji Italinskoga, od 14 i 30 jula 1805. (Isto 263—265).
[2]) Grci, koji su živeli u carigradskom kvartu — Fanaru.
[3]) Knez Czartoryski Italinskom, 30 jula 1805. (Isto str. 546).
[4]) Italinski knezu Czartoryskom, 29 avgusta 1805. (Isto str. 549).

bivših janičara i krdžalija, doselio s raznih strana u taj kraj, starešine ustanika odlučile su da ga osvoje. Najpre su pošli na Karanovac (današnje Kraljevo) i zauzeli su ga 9 jula 1805.

Za vreme te borbe doznali su da je turska vlada postavila Hafiz pašu iz Niša, za vezira Beogradskog pašaluka, ali da on okuplja oko sebe Turke, izbegle iz pašaluka i da preti da će napasti Srbe s više strana. Oni su tada, po savetu kneza Ypsilantija, rešili da mu se silom odupru.[1])

Karadorde je odmah poslao trupe protiv Užica i protiv grada Sokola. U isto vreme poslao je zapovest Milenku Stojkoviću, komandantu požarevačke nahije da skupi vojsku i da se ušanči kod Ivankovca, u blizini Ćuprije.

Ustanici su opseli Užice i stali ga bombardovati. Varoš je spaljena, 10 avgusta, i posle dva dana njeni branioci su se predali.

Posle nekoliko dana, 17 avgusta, Hafiz paša je na čelu svojih trupa stigao pred Ivankovac. Saznavši da su se Srbi dobro utvrdili, on je poslao ljude Milenku Stojkoviću i tražio da ga preko požarevačke nahije propuste u Beograd, dostavio mu je da ima carski ferman i obećao mu je da će mu — čim bude uzeo vlast u ruke — izraditi da ga sultan postavi za vrhovnog kneza Beogradskog pašaluka. »Kad je Afis paša pošao s carskim fermanom — odgovorio je Milenko — neka ide carskim drumom preko Morave i Jagodine dalje ka Beogradu, kuda su od Kosova pa do sad veziri u Srbiju ulazili i izlazili. A što mi berate i kneštvo obećava, znajte da ja više volim nad ovim krajem biti srpski komandant, nego beratom knez nad svim pašalukom. A Afisu preko požarevačke nahije ne dam proći". „Milenko — govorili su mu Turci — u tebe je malo vojske a u Afisa je vojska silna, on će i nazor proći«. Podbočivši se na ašov kojim je kopao šanac, Milenko je odgovorio: »Može preko moje i mojih vojnika mrtvih glava, ali dok jedan živ traje proći mu ovuda nedam«. Na to je Hafis paša ljutito odgovorio da neće pitati »razbojnike« kojim će putem proći i sutradan je žestoko napao Srbe. Posle ogorčene borbe od čitavog dana, bio je odbačen s velikim gubitkom ka Paraćinu. Kako se Karadorde tada pojavio s vojskom od Jagodine, paša se brzo povukao ka Nišu, gde je uskoro presvisnuo od tuge što nije mogao izvršiti svoj zadatak.[2])

Opijeni pobedama, koje su dotle bili izvojevali nad Turcima i, računajući da će s njihove strane bar godinu dana biti mirni, starešine ustanika posvetile su svoju pažnju unutrašnjim stvarima.

Još za vreme bavljenja srpskih deputata u Carigradu, knez Czartoryski, obavešten da ustanici još nemaju uredene uprave preporučio im je da osnuju jedan »Sinod« (Senat, Savet), do-

[1]) Pismo Milenka Stojkovića Redžep Agi, od 25 jula 1805. (M. Vukićević — Isto. II str. 284—285).
[2]) M. Nenadović — Isto II. izd. 217—225.

davši da neće »ni Rusija niti ikakva država korešpondirati s jednim čovekom, no s narodom i sa Sinodom«. Odmah po povratku deputati su saopštili ovu poruku glavnim starešinama, koji su se složili s tim da je potrebno postaviti osnovu zemaljskoj upravi. Kako su, baš u tom treuntku, Turci bili zapretili zemlji sa svih strana, skupština nije mogla biti sazvana. Posle sjajne pobede nad Hafiz pašom prepreka više nije bilo. Sekretar deputacije koja je išla u Petrograd, Boža Grujović[1]) već je bio sastavio projekat o uredenju Saveta.

Skupština starešina sastala se, krajem avgusta, u selu Borku, u beogradskoj nahiji. Na njoj je osnovan „Sovjet" (Savet), jedna vrsta vrhovne upravne i sudske vlasti. Izabrano je šest savetnika; za predsednika je postavljen prota Nenadović a za sekretara Grujović. Medutim potrebno je bilo da svaka nahija dobije po jednog predstavnika u Savetu. Radi toga Karadorde je tada uputio jedan raspis starešinama, kaluderima, sveštenicima i knezovima svake nahije da se sastanu i da izaberu »najboljega a najpravdoljubivijega čoveka i u kom sva nahija ima poverenije«. Izabrani savetnici otišli su u manastir Voljavču, koja je bila odredena za sedište Saveta.[2])

Vojnički uspesi ustanika bili su veliki, ali njihov je položaj, usled toga, postao mnogo teži i opasniji. U početku oni su se borili samo protiv Turaka zulumćara, ali na Ivankovcu su se oduprli trupama jednoga paše, koga je sultan bio poslao. Taj dogadaj obeležio je početak borbe protiv Turske carevine, koja je sve Turke uznemirila i uzbunila. Osveta turske vlade bila je neminovna.

Baš u trenutku kada su se dogovarali o tome kako će se držati prema mirnim Turcima, koji su još stanovali u gradovima, ustanici su saznali da su Turci ubili Đušu Vuličevića, kneza smederevske nahije. Kara-Đorde je otišao u Smederevo, bombardovao je grad i opseo varoš. Oko 20 novembra grad se predao a većini Turaka bilo je dozvoljeno da se povuče u Vidin.

Osvojenje Smedereva, koje je, u XV veku, bilo prestonica srpskih despota, proizvelo je veliku radost medu ustanicima. Savet, koji je zasedavao najpre u manastiru Voljavči a zatim u manastiru Bogovadi, premešten je tada u Smederevo. U isto vreme popunjen je novim članovima, medu kojima je bio i Mladen Milovanović, predstavnik kragujevačke nahije.

Ali, vesti koje su stizale s granice bile su sve nepovoljnije. Prema njima turske trupe iz Sofije, Skadra i Travnika imale su uskoro da se krenu protiv Srba. Ustanici su dobro osećali da neće biti kadri da se odupru tolikoj carskoj vojsci. U tom strahovanju sazvana je skupština starešina u Smederevo.

[1]) To ime uzeo je profesor Todor Filipović, po dolasku u Srbiju a po savetu mitropolita Stratimirovića.

[2]) Nenadović — *Memoari.* I izd. Prilozi 291—297 i II izd. 212 i 225—227.

Tu je, po savetu kneza Ypsilantija, napisana nova molba sultanu. Njom su ustanici uveravali sultana da su mu ostali verni podanici i da su se digli samo protiv odmetnika i razbojnika u nameri da povrate carsku vlast u pašaluku. Objasnili su mu da su Hafiz pašu hteli lepo dočekati, ali da je on u svoju vojsku primio njihove neprijatelje, izbegle od početka ustanka iz Beogradskog pašaluka, da je pošao na njih s pretnjom da im se sveti i da su, usled toga, morali da mu se odupru. Uveravajući ponova sultana o svojoj vernosti ustanici su ga molili da odobri njihove ranije molbe i da im fermanom utvrdi »trajan mir i gradansku sreću«, i da okolnim pašama zabrani da ih napadaju.[1]) Ova molba poslata je ruskom poslaniku u Carigradu da je dostavi sultanu i da se zauzme kod turske vlade da ne šalje vojsku protiv njih, nego da im odobri povlastice, koje su tražili molbom od 13 maja 1805 g. U isto vreme napisane su i molbe caru austrijskom, nadvojvodi — palatinu ugarskom i ruskom caru. Ustanici su molili austrijskog cara da se za njih zauzme kod sultana a nadvojvodu da im da oružja i municije. Ruskoga cara izvestili su o opasnosti koja im preti od turske vojske iz Bosne i iz Bugarske i molili su ga da ih sačuva od potpune pogibije.[2])

U opasnosti od turskih priprema ustanici su požurili da se koriste zimom i da zauzmu najvažnije položaje, koji su gospodarili ulazom u Beogradski pašaluk, naročito Deligrad, na Moravi i Poreč, na Dunavu. Pozvali su sve odrasle ljude pod zastavu a počeli su, u većem broju, da im pristižu i izbeglice iz Turske i Vlaške, koji su želeli da se tuku protivu Turaka. Taj priticaj boraca iz susednih pokrajina bio je velika dobit za ustanike, ali njima je trebalo dati oružja i troška a u tome su i sami ustanici oskudevali.[3])

Medutim, Šašit paša iz Leskovca, koji je smatran kao srpski prijatelj, preporučio je ustanicima, bez sumnje po naredbi iz Carigrada, da sultanu jednom novom molbom, izlože svoje želje. Oni su i taj savet poslušali i zamolili su sultana, 5 januara 1806, da im jednim fermanom potvrdi povlastice za koje su ga preko svojih deputata molili i da taj ferman poveri jednom mohazilu, koji bi došao u pašaluk s nekoliko službenika, ali bez vojske, primao danak i bio svedok da oni svaku carsku zapovest tačno izvršuju. Ta molba poslata je samom Šašit paši da je on dostavi sultanu. Ustanici su tada odgovorili, u istom smislu, i carigradskom patrijarhu, na njegova ranija pisma.[4])

U to doba stigli su u srpski logor prota Lazarević i kapetan Čardaklija, koji su iz Carigrada bili otišli najpre u Odesu

[1]) Molba ustaniza sultanu, od 11 decembra 1805 (M. Vukićević Isto. II 305—307).

[2]) Isto. 303, 308—309.

[3]) Pismo St. Živkovića P. Čardakliji i A. Lazareviću od 17 decembra 1805 (M. Vukićević. Isto 309).

[4]) Pismo Bože Grujovića Balkunovu, od 14 januara 1806. (Isto. 307—308).

a za tim u Petrograd. Povodom toga Karadorde je naredio da se prvih dana januara održi skupština starešina u Ostružnici. Po savetu, koji su deputati doneli iz Petrograda, na toj je skupštini odlučeno da se pošalje nova molba sultanu. Ta molba bila je drukčija od ranijih, bar po obliku. Nju su potpisale starešine »vrlo pokorne i vrlo verne raje«, na čijem je čelu bio Karadorde, kao »vožd«. Na njoj je bio potpis i kneza Novog Pazara, koji nije pripadao Beogradskom pašaluku. U molbi su ponovljena zla, koja je narod dotle pretrpeo; i data je svečana izjava da Srbi žele ostati sultanovi podanici, da pristaju da plate danak dva puta veći od ranijega, ali pod uslovom da povlastice, koje su tražili molbom od 13 maja 1805, budu fermanom potvrđene. »Ako V. V. — stajalo je u molbi — opravi vojsku na nas mi volimo svi izginuti, nego se opet prikloniti pod jaram naših mučitelja pod kojim stenjemo od toliko doba bez pomoći i olakšanja. Ishod svakog rata neodređen je unapred; nas vojska može i uništiti, ali ma kakva bila naša sudbina, nećemo mi biti uzrok onome što bude. Kad je pravda sa sveta prognana, volimo umreti nego živeti. Bolje je umreti nego nositi okove ropstva bez nade da ih se ikada oslobodimo. Život nam je na teretu i, ako smo osuđeni s našim potomstvom na večito ropstvo, volimo sami žrtvovati svoju decu, nego ih ostaviti svireposti naših ugnjetača. Nama, dakle, drugo ne ostaje nego umreti, ali ćemo padajući, zadobiti slavu da smo pretpostavili smrt sramotnom ropstvu". Naposletku, za slučaj ako sultan ne bude poverovao u pravičnost njihovih navoda, ustanici su tražili da se pošalje jedna komisija koja će ispitati nesuglasice između njih i njihovih ugnjetača.[1]) Ta je molba, preko kneza Ypsilantija, upućena ruskom poslaniku u Carigradu, da je on preda turskoj vladi.[2])

U isto vreme napisane su molbe za careve ruskog i austriskog. Ustanici su ih molili da uvere sultana o njihovoj podaničkoj vernosti, da izrade da ih on zaštiti i da im u buduće obezbedi i utvrdi mir. Za slučaj ako sultan ne bude na to pristao, oni su, u molbi upućenoj ruskom caru predlagali kao »jedino sredstvo za spas srpskog naroda određenje jedne komisije koja bi ispitala uzroke neredima u Srbiji i koja bi bila sastavljena od pravdoljubivih ljudi sve tri države — Rusije, Austrije i Turske« i molili su ga da im takvog čoveka pošalje u tu komisiju.[3])

Kako je ustanicima bilo preko potrebno oružje i municija, skupština je, po nagovoru izvesnih Srba iz Ugarske, odlučila da se pošalje jedna deputacija u Beč. Za članove te deputacije određeni su prota Matija Nenadović i Boža Grujović a pridodat im je bio i Miloš Urošević iz Zemuna. Nenadoviću

[1]) Žalba srpskih ustanika sultanu, od 24 januara 1806. (*Golubica* V. 135—142).

[2]) Italinski Czartoryskom, 14 februara 1806. M. Gavrilović. *Ičkov Mir.* S. K. Glasnik 16 maj 1903 str. 109).

[3]) M. Vukićević — Isto. 315—316.

i Grujoviću predate su molbe i za austriskog i za ruskog cara i naređeno im je da, po svršenom poslu u Beču, idu u Petrograd. Početkom februara deputati su već bili krenuli na put.

IV.

Srpska deputacija u Beču (februar 1806). Položaj Austrije posle Požunskog ugovora. Molba turske vlade Austriji za posredovanje. Mišljenje grafa Stadiona. Prijam srpskih deputata kod barona Wallenburga. Povratak deputacije iz Beča. Koraci Austrije u Carigradu (mart 1806).

Srpski deputati stigli su u Beč oko polovine februara. Austrija se tada nalazila u vrlo nezgodnom položaju. Srpsko pitanje diralo je u njene bitne interese. Ognjište ustanka bilo je u neposrednoj blizini njenih granica i znatno je štetilo njenu trgovinu s Turskom. Osem toga gotovo cela južna Ugarska bila je naseljena Srbima i postojala je bojazan da pokret za narodno oslobođenje, koji se već dve godine širio po Beogradskom pašaluku, ne pređe i preko njenih grainca. Ona se, dalje, kao i Rusija, plašila da se Napoleon, pod kakvim bilo izgovorom, ne umeša u balkanske stvari i da ne izazove još teže zaplete. Tu bojazan povećao je još više nesrećni rat koji je tada vodila protiv Francuske. Ona je bila, najveća u trenutku kad je francuska vojska, prema Požunskom ugovoru, bila zauzela Dalmaciju. Sve moćniji, Napoleon je postao neposredni sused Turske i u neku ruku, balkanski vladar.

Austriji je, dakle, bilo u interesu da prestanu neredi u Beogradskom pašaluku, ali to nije bilo lako postići. Ona je bila i suviše iscrpena poslednjim ratom, da bi smela rukovati da zapadne u kakav novi zaplet.

Međutim turska vlada je, krajem 1805 g., zamolila austriski dvor da poradi na umirenju Beogradskog pašaluka. Car je to pitajne dao na mišljenje svojoj vladi, početkom februara 1806. I ako je produženje nereda u blizini južnih granica bilo štetno po Austriju, bečka vlada je nalazila da se u njih ne treba mešati. Ona je smatrala da se, posle onoga što je Reis-efendija ranije rekao austriskom poslaniku u Carigradu, ne može očekivati nikakav uspeh od jednog takvog koraka. »Jer — pisao je graf Stadion caru — kako bi jedan prost poziv Srbima da raspuste vojsku i polože oružje, bez ikakve druge utehe osim pomilovanja, mogao imati uspeha kod ljudi, koji su s oružjem u ruci stekli pravo da ravnopravno pregovaraju s njihovim dojučerašnjim gospodarima? Mešanje Austrije samo bi kompromitovalo dostojanstvo visokog dvora i same turske vlade i izazvalo bi kod Srba sumnju mesto poverenja, očajanje mesto nade.« Austriski ministar mislio je da treba ostaviti Srbima i Turcima brigu da se sami izmire i predlagao je da se i jednima i drugima stavi na znanje da im se neće dopustiti nabavljanje

životnih namirnica iz Austrije, dokle god budu ostali u neprijateljstvu.[1])

Car je samo delimično usvojio mišljenje svoga ministra. Našao je da kod sultana treba nastaviti rad na izmirenju Srba i Turaka i naredio mu je da, u tom smislu, pošalje uputstva austriskom poslaniku u Carigradu i da ruskom caru dostavi molbu srpske deputacije, s izvešćem ruskoj vladi o svemu što je dotle Austrija bila učinila u korist Srba. Pored toga naredio je sekretaru svoje kancelarije da primi srpske deputate, da im objasni položaj i da ih posavetuje da se vrate svojim kućama.

Baron Wallenburg je primio deputate 28 februara. Oni su mu opisali teški položaj u kom su se nalazili srpski ustanici, kazali mu da su već imali 40,000 ljudi pod oružjem i da bi mogli dići i do 100,000, ali da bez municije ne mogu odoleti turskoj vojsci, koja je pošla protiv njih i da su im potrebni vešti komandanti a naročito regularne trupe, oružje i municija. Objasnili su mu da su zbog toga došli u Beč, s nadom da će car imati sažaljenja prema njihovim patnjama i da će im, s obzirom na vernost srpskog naroda njegovom domu, odobriti potrebnu pomoć.

Pošto ih je uverio o stalnom carevom interesovanju za njihove patnje, baron Wallenburg im je rekao da on ipak ne može dati Srbima ni vojske ni municije, iz razloga što je Austrija u prijateljstvu s Turskom, ali da će se kod sultana zauzeti u njihovu korist. Preporučio im je da ne gube vremena, nego neka svoje zahteve svedu na ono što bi Turska mogla dati. Kako su deputati navaljivali da dobiju pomoć u trupama, on ih je kategorički odbio i objasnio im je da bi im austriska vojna pomoć bila samo od štete, pošto bi, u tom slučaju, moralo doći do rata između Turske i Austrije i drugih sila. Videći da su deputati u očajanju, on ih je počeo hrabriti; izrazio je nadu da će moći da izdrže bar još nekoliko meseci, dok Austrija ne izradi za njih povoljnije uslove. Savetovao im je da zatraže od sultana oproštaj za prošlost a za budućnost onakve povlastice, kakve jedan muslimanski vladar može dati hrišćanima. Ohrabreni ovim rečima deputati su mu izjavili da se u svemu oslanjaju na posredovanje austriskog dvora kod sultana.[2])

Iako im je bilo naređeno da iz Beča idu u Petrograd, deputati tu naredbu nisu izvršili. To nisu učinili iz razloga što su od njih Austrijanci oduzeli molbu za ruskoga cara i njihovo punomoćstvo, dali im obećanje da će te hartije biti poslane u Petrograd i preporučili im da se vrate kući.

Bojeći se da ta molba neće biti dostavljena caru deputati su mu tada napisali novu molbu. Zamolili su ga da pošlje ustanicima: 1) milion rubalja za nabavku oružja, municije, artilerije i drugih potrebnih stvari, 2) oružje za 50.000 ljudi i 100—200

[1]) Izveštaj grafa Stadiona caru, od 6 februara 1806. (Beer — *Die orientalische Politik Oesterreichs*. Prag 1883. 189).

[2]) Isto. 190—193.

topova s veštim tobdžijama i 3) nekoliko pukova redovne vojske, koja bi mogla doći preko Vlaške ili s Krfa, preko Crne Gore. Uveravali su ga da bi im ta pomoć privukla mnoge dobrovoljce iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Dalmacije i Albanije, tako da bi ubrzo došli do 200.000 vojnika i da bi Srbi želeli videti na čelu te vojske njegovog brata, velikog kneza Konstantina Pavlovića. »Kad može Bonaparta — pisali su oni caru — protiv svake pravde, gazeći prava i zakone svih evropskih naroda, svoga brata poslati da pokori svu Italiju i da pleni napuljsku i sirakusku državu na oči cele Evrope, zašto ne bi mogao i veliki Gospodar ruski, koji je, po najvišem Bogom danom položaju svome, veliki predstavnik svih pravoslavnih i slovenskih naroda na zemlji? I ne samo što na to ima sveto pravo, no se usudujemo reći i Bogom danu dužnost ima spasti veliki deo roda svoga, koji danas nevino strada boreći se za oslobođenje i njega za milost moli.“[1])

Pošto su tu molbu predali ruskom poslaniku u Beču da je pošalje u Petrograd, deputati su se vratili u Srbiju.

[1]) M. Vukićević — Isto. 325—6.

GLAVA PETA.

I.

Objava svetog rata Srbima. Pripreme Turaka. Nove ruske pretstavke u korist Srba. Ruska nota, od 31 marta 1805. Posredovanje Austrije u Carigradu. Neuspeh rusko-austrijskog zauzimanja. Pokušaj turske vlade da osujeti posredovanje Francuske (maja 1806).

Kad se u Carigradu saznalo na koji su način Srbi dočekali Hafiz pašu kod Ivankovca, tamo je zavladalo veliko nezadovoljstvo.

Bojeći se da se ustanički pokret dalje ne proširi, sultan je naredio da se od hrišćana iz krajeva susednih Beogradskom pašaluku, pokupi oružje. Šta više, Šeik-ul-Islam (ministar vere) izdao je jednu naredbu (fetvu) kojom je proglasio Srbe za neprijatelje muslimana. Na osnovu te naredbe sultan je objavio sveti rat ustanicima. Ibrahim paša skadarski bio je naimenovan u novembru 1805 za glavnog komandanta trupa, s neograničenom vlašću da uguši ustanak i da umiri zemlju.[1]) Zatim su naređene velike pripreme za rat u proleće.

Ruska vlada dobila je o tome izveštaj iz Moldavije, iz Beogradskog pašaluka, Bosne i drugih susednih pokrajina. Sa svih strana javljano je da se te pripreme vrše u cilju istrebljenja srpske rase. Što se tiče molbe srpskih starešina caru Aleksandru, od 12 decembra 1805, nju je tada ruskoj vladi predao novi austriski predstavnik u Petrogradu.[2])

Tadanje prilike smatrane su u Rusiji kao kritične. Ugovor s Turskom, od 1799 i akt, od 1802 o Vlaškoj i Moldaviji, bili su baš tada obnovljeni.[3]) Ali, posledice francuske pobede kod Austerlitza i Požunskog ugovora još su se osećale. Austrija je bila ponižena i prestiž Rusije znatno je bio oslabljen, dok je uticaj Francuske rastao, naročito u Turskoj. Osem toga, francuske trupe su uskoro imale da posednu Dalmaciju. Turska je, dakle, imala da padne pod još neposredniji uticaj Francuske a ruskoj nadmoćnosti u Turskoj zapretila je opasnost.

[1] Balasčev. *Isto*. str. 6.

[2])Czartoryski Italinskom, 15 februara 1806. *Golubica* V 142—145).

[3] Fr. otpravnik poslova u Carigradu ministru, 8 nivoza, god. XIV (A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. prepiska sv. 210 l. 462)

Verujući u blisku propast Turske, knez Czartoryski nalazio je da treba ispitati kakvu bi dobit mogla otuda izvući Rusija i kakva bi sretstva trebalo odmah upotrebiti da ne bude iznenađena i da ne izgubi plod dotadanjeg istrajnog rada u Turskoj.

Što se tiče Srba, on je smatrao da će ih Turci, u slučaju ako im nada u Rusiju ostane uzaludna, potpuno pregaziti ili da će Srbi u očajanju, videći Francuze u susedstvu, potražiti njihovu zaštitu a francuska vlada pohitati da se time koristi kako bi svoj uticaj u Turskoj povećala i ostvarila svoje planove na toj strani. On se još bojao da Crnogorci, Hercegovci i ostali Srbi i drugi, koji su se smatrali malo kao ruski štićenici, kada budu videli ravnodušnost ruske vlade prema njihovoj braći u Beogradskom pašaluku, ne podu za njima i ne zatraže i sami pomoć Francuza. Kako mu je sve to izgledalo protivno interesima Rusije, on je svoje misli izložio caru Aleksandru i predložio mu: 1) da se molba srpskoga naroda pošalje ruskom poslaniku u Carigradu, s naredbom da je u originalu preda turskoj vladi i da učini sve što može da je skloni da napusti vojne pripreme, da bude pravedna prema Srbima i da primi njihove predloge o njihovoj budućoj upravi, 2) da se Srbima omogući otpor i da im se, radi toga, odmah dostavi preko ruskog konsulata u Bukureštu 10,000 dukata i da se poradi da im bečka vlada pošalje potrebnu municiju, i 3) da se srpskim starešinama tajno saopšte mere koje carski dvor preduzima u njihovu korist i da im se preporuči da osvoje Beograd a da neprestano uveravaju tursku vladu da su gotovi ostati njeni podanici, ako samo bude usvojila njihove pravedne zahteve i, naposletku, da ih odvrati od svakih veza s Francuzima.[1])

Car je te predloge usvojio. Czartoryski je odmah izvestio ruskog poslanika u Carigradu da se car naročito interesuje za srpski narod. Ako su prolazni uspesi — pisao mu je on — koje su Srbi postigli, dali priliku turskoj vladi da ih napadne, mora se priznati da su nečuvena mučenja, kojima su bili izloženi od strane turskih oficira nagnala Srbe da zbace sa sebe jaram koji je postao nepodnošljiv i da zatraže da sami upravljaju svojom zemljom, ostajući verni podanici sultanovi. Mali uspeh koji su dotle imale srpske molbe dolazi otuda što je turska vlada sigurna da može savladati jedan pobunjeni narod, kome je junaštvo jedino sredstvo za odbranu, ali u ovom trenutku ta siguronst ne može više postojati. Potrebno je skrenuti pažnju Turske na susedstvo Beogradskog pašaluka s novom pokrajinom francuskom, Dalmacijom i na dobro poznati običaj Francuza, da ne propuštaju nikakvu priliku za mešanje u stvari svojih suseda, da bi ih podjarmili ili zadobili među njima opasan uticaj. Ako Srbi budu prinuđeni da biraju između svoje propasti i zaštite francuske, nije teško pogoditi šta će izabrati. Čak

[1]) Izveštaj kneza Czartoryskog caru Aleksandru, od 23 januara 1806 *Sbornik rus. Ist. obščestva*. Sv. 82, str. 275—278).

i ako plan turske vlade protiv Srba bude kunisan najpotpunijim uspehom, kakvu bi korist iz toga ona izvukla, ako ne gubitak svojih vojnika i propast jednog hrabrog i vernog naroda. Zar ne bi bilo mnogo korisnije za sultana da velikodušno oprosti srpskom narodu sve pogreške, koje može imati, ostavljajući mu mogućnost da razvije svoje sposobnosti i da tako svoju vojsku sačuva netaknutu i da, u isto vreme, dobije »najjači bedem na svojoj granici koja je, očigledno, najviše izložena.«

On mu je naredio da te misli izloži turskoj vladi, da joj preda molbu koju su Srbi caru uputili i da joj izjavi da car smatra za dužnost da svom savezniku, sultanu Selimu savetuje da ranije držanje Srba preda zaboravu i da misli samo na korist, koju od srpske hrabrosti može izvući u budućnosti; da prekine vojne pripreme protiv njih; da primi molbu, koju su mu Srbi hteli poslati i kojom traže dozvolu da mogu upravljati sami sobom, s obvezom da uredno plaćaju danak, da mu dadu čak svoje vojnike, u slučaju rata i da najtačnije vrše sve druge dužnosti podanika Turske carevine.[1])

Italisnki je, 18 marta, predao Reis-efendiji srpsku molbu, od 24 januara 1806, koji mu je bio dostavio vlaški knez Ypsilanti. Zatim mu je, 31 istog meseca, podneo jednu dugačku notu, s prepisom gornje depeše kneza Czartoryskog i molbu koju su srpske starešine uputile caru Aleksandru od 12 decembra 1805. Tom notom skrenuo je pažnju turskom ministru na to »da je Srbe pokrenula da se obrate ruskom caru ne samo opasnost koja im preti, nego i volja da se pokore svome zakonitom vladaocu, ali da je, prema onome što se dotle desilo, izvesno da će oni pre otići u krajnost, nego pristati na povratak stare uprave.«[2])

U trenutku kad je Italinski predao tu notu, austriski poslanik dobio je bio, takode naredbu da radi sporazumno s ruskim poslanikom.

Obečanja, koja je baron Wallenburg bio dao srpskim deputatima u Beču, u glavnom su bila ispunjena. Otuda su naskoro bili preduzeti ozbiljni koraci u korist ustanika. Carev brat, nadvojvoda Karlo pisao je, 7 marta, komandantima turskih trupa u susetstvu Beogradskog pašaluka i pozvao ih je da obustave napade na Srbe, dok ne budu dobili nove naredbe od svoje vlade. Osem toga, sam austriski car uputio je, 12 marta, jedno lično pismo sultanu. Dao mu je obaveštenja o užasima koja uzurpatori zakonite vlasti u Beogradu vrše nad srpskom rajom, o očajanju koje je Srbe nateralo da se late oružja, o nasilju koje se neprestano vrši na granici, pod okriljem dahija(!) i o šteti koja se nanosi trgovini obeju carevina. On je uveravao sultana da su mu ponizne molbe raje usled manevara tih uzurpatora, stizaie izmenjene i onakažene. Pošto ga je uverio o

[1]) Knez Czartoryski Italinskom, 15 februara 1806. (*Golubica.* V. 145-5).
[2] Prepis note ruskoga poslanika, od 31 marta 1806. (A. M. I. D. Turska Pol. prepiska, sv. 211. l. 186)

potrebi povraćaja reda, on ga je molio da Srbima podari »opšti oproštaj i da pristane na jedan miran sporazum, koji bi mogao ućutkati nezadovoljnike i pomiriti raznolike interese protivnika.«[1])

To pismo, zajedno s prepisom pisama nadvojvode Karla komandantima turskih trupa i Karadordu, predao je austriski poslanik, 8 aprila, turskoj vladi.

Iako je prismo cara Franza bilo napisano umereno i prijateljski, ipak nije proizvelo željeni utisak. „Osetljiva u pogledu svoje unutarnje uprave i uverena da jedan vladalac može samo poniziti dostojanstvo svoje i svoga prijatelja suseda, ako posreduje u korist jednog buntovničkog naroda«,[2]) turska vlada je prijateljski odbila njegovo zauzimanje. Ona je odgovorila, da je u toku nekoliko godina bila blaga i da je praštala, ali da je sada odlučila da svoje odmetnute podanike drugim sretstvima natera na pokornost.[3]) „Srbi moraju moliti za milost — orgovorio je Reis-efendija austriskom poslaniku — s konopcem o vratu i izdati, najpre, najveće krivce među njima«.[4])

Ruski poslanik smatrao je da je takav odgovor dat caru Franzu, usled nemoći i poniženja koje je Austriji bio doneo njen poraz u ratu s Francuskom i nadao se povoljnijem odgovoru na svoju notu. Ali, u tome se ubrzo prevario. U odgovoru, koji mu je dala, 26 aprila, turska vlada mu je izjavila da je srpsko pitanje njena unutrašnja stvar i da će uskoro biti rešena, pošto su preduzete sve potrebne mere da buntovnici budu savladani.[5])

Tako je turska vlada odbila posredovanja obadva dvora, i bečkog i petrogradskog. Ali, ona nije mogla smatrati za nemoguće svako strano mešanje u to pitanje. Postojala je i Francuska, koja još nije kazala svoju reč i koju su pretstavnici Rusije i Austrije u Carigradu bili označili turskoj vladi kao silu, kojoj su srpski ustanici imali nameru da se obrate. Smatrajući da bi ustanici, napušteni od strane Rusije i Austrije, mogli, odista, da se obrate Francuskoj i da mole za njeno posredovanje, turska vlada je pohitala da to spreči.

Po naredbi Reis-efendije knez Callimachi je izvestio Rufina, francuskog otpravnika poslova u Carigradu o pretstavkama austriskog i ruskog dvora u korist Srba i o odgovoru koji im je turska vlada dala. On mu je predočio da se Srbi mogu obratiti Francuskoj i izjavio je da turska vlada »priznaje lojalnost

[1]) Prepis pisma Franza II Selimu III, od 12 marta 1806. (A. M. I. D. u Parizu. Austrija. Pol. prepiska sv. 376. l. 168).
[2]) Knez Callimachi Rufinu, 14 maja 1806 (Isto. Turska. Pol. prepiska sv. 211. l. 281.
[3]) Beer. Isto. 194—195.
[4]) M. Gavrilović. Isto. 112.
[5] Nota turske vlade Italinskom, od 16 aprila 1806. (Na istom listu).

osećaja cara Napoleona i da veruje da on neće primiti buntovnike".[1])

Francuski diplomata primio je ovo saopštenje s osobitim zadovoljstvom. Do toga trenutka turska vlada nije nikad ništa saopštavala francuskom poslanstvu o srpskim stvarima. Ali, Rufin ga je pokraj toga pratio s velikim interesovanjem. Jedno lice, koje je ostalo nepoznato, dalo mu je da pročita i da prepiše notu Italinskog, od 31 mara i depešu kneza Czartoryskog, od 15 februara, koja joj je bila priložena.[2])

Čim je pročitao pismo kneza Callimachija, on ga je odmah izvestio da će ga saopštiti svojoj vladi i dodao je, da mu odgovor turske vlade na pretstavke dvorova bečkog i petrogradskog izgleda »pun pravičnosti, uljudnosti i dostojanstva« i da on deli njegovo uverenje da car Napoleon, ako ga Srbi budu molili za posredovanje, neće primiti buntovnike.[3])

Turska vlada je tada stekla uverenje da je uspela da se oslobodi svakog stranog mešanja u srpsko pitanje.

II.

Novo proširenje ustanka van Beogradskog pašaluka. Ustanici u opasnosti od više turskih armija. Njihove molbe za pomoć sa strane. Srpska pobeda kod Čučuga (15 aprila 1806). Karađorđe i vladika Petar I. Nastupanje bosanske vojske preko Drine. Dolazak jednog izaslanika ruskog generala Mihelsona u srpski logor (jula 1806). Pregovori prote Nenadovića s turskim pašama. Nastupanje rumenliske vojske ka Deligradu. Opasan položaj ustanika. Misija Petra Ička u Carigradu (jula 1806). Turski porazi na Mišaru i na Deligradu (avgusta 1806).

Prema planu, koji su utvrdili početkom decembra 1805, ustanici su se koristili zimom da zauzmu položaje koji su gospodarilli glavnim ulazima u Beogradski pašaluk. Zahvaljujući veštini i junaštvu Milenka Stojkovića, Petra Dobrnjca i drugih vojvoda a naročito kapetana Žikića, Radiča Petrovića, poručnika Simića i drugih oficira koji su im došli u pomoć iz Austrije, ustanici su, u toku prvih meseca 1806, uspeli da osvoje Poreč na Dunavu, Paraćin, Ražanj, Aleksinac, Kruševac, polovinu Novopazarske nahije i Stari Vlah. Kapetan Žikić, koji je komandovao ustaničkim odredima na jugu, prema Nišu, izabrao je i utvrdio jedan jak položaj na putu iz Aleksinca u Ražanj, koji je igrao najveću ulogu u docnijoj borbi protiv Turaka i koji je, zbog toga, nazvan Deligrad (grad junaka.) Srbi iz svih okolnih krajeva pozivali su k sebi ustanike, ali vojne opreme nije bilo.[4])

[1]) Knez Callimachi Rufinu, 14 maja 1806. (A. M. I. D. u Parizu. Turska. Pol. Prepiska, sv. 215, l. 281).

[2]) Rufin ministru, 15 maja 1806. (Isto. l. 293).

[3]) Rufin knezu Callimachi, 14 maja 1806. (Isto I. 286).

[4]) Boža Grujović Čardakliji, 24 aprila 1806. (M. Vukićević. *Isto*. 367—8).

Međutim, iz Beča im je stigao glas da je Austrija odbila da im da oružja i municije.

U toj nevolji oni su se ponova obrnuli Rusiji. Kako je Petrograd bio vrlo daleko, obratili su se, 18 marta, glavnom komandantu ruske vojske na Dnjestru, generalu Mihelsonu i molili su ga za pomoć „u vojnicima i materijalnim sretstvima."[1])

Naskoro zatim, izvesni odredi bosanske vojske već su počeli prelaziti Drinu. Oni su, u aprilu, uspeli da prodru u dolinu Kolubare, pod komandom nekog Osmana Džore i opljačkali su i popalili mnoga sela. Taj upad bacio je bio strah u narod. Ali, starešine nisu gubile glave; skupili su svoje ljude i, posle više neodlučnih sukoba, uspeli su, 15 aprila, da razbiju Turke kod Čučuga, nedaleko od Valjeva.

U tom je stigao u ustanički logor jedan izaslanik vladike crnogorskog, s pismom za Karadorda. Saznavši za ratne uspehe ustanika vladika im je čestitao pobede i tražio obaveštenja o njihovu položaju. Osem toga, javljao je Karađorđu kako se sprema da se bori protiv Francuza i da od Austrijanaca otme Boku Kotorsku.[2])

Ustanici su još od početka ustanka pomišljali na Crnogorce i nadali se njihovoj pomoći. Pozivali su ih više puta na zajedničku borbu, ali bez uspeha. Međutim, kad je ovo pismo vladičino stiglo Karađorđu njihova je ranija nada oživela. Karađorđe je odmah odgovorio vladici jednim dugim pismom. Zahvalio mu je na čestitkama i uverio ga da su Srbi držali da će Crnogorci »u opštem oslobođenju prvu pomoć rodu svome učiniti i da su se zato svagda Bogu molili da ih s njima sredini." Pošto ga je izvestio zašto se oni bore i u kakvom se teškom položaju nahode, Karađorđe je molio vladiku da s Crnogorcima »s leđa na Bosnu udari«, pa da je pobede i »da se ujedine, i da žive i budu jedna braća, jedno telo, jedno srce i jedna duša i ljubazni sugrađani pod jednim krilom i zaštitom blagočestivog gospodara sveruskog.« »U današnjoj zori — pisao mu je on dalje — ako svi marljivo pred sunce ne poradimo, nikada se više sunce sa Srbina roditi neće pa i onima, kojima je dosad sijalo, može za navek zaći.«[3])

Vladičin odgovor na to pismo očekivan je s najvećim nestrpljenjem. Međutim, opasnost sa strane Bosne postajala je sve veća. Videći da neće biti u stanju da odole turskoj vojsci na južnoj granici, ako predhodno ne budu potukli bosansku vojsku a nemajući snage da taj zadatak sami izvrše, ustanici su ponova pomislili na Crnogorce. Usled toga Karađorđe je i ne čekajući odgovor na svoje ranije pismo, uputio novo pismo vladici i tražio od njega pomoći. »U ime svete vere — pisao mu je Ka-

[1]) Petrov. *Vojna Rosiei s Turciei. (1806—1812)*. S. Petersburg 1885 I. 286.

[2]) Pismo vladike Petra I Karađorđu, od 27 februara 1806. (M. Vukićević. *Isto* 369).

[3]) Pismo Karađorđevo vladici Petru I od 16 aprila 1806. *(Isto* 369-372).

raćorde — u ime narodnosti i krvi usled kojih se zovemo braćom i koja nas u stvari čini braćom, — preklinjemo vas svim žarom naše duše, vas i preko vas svu našu hrabru i vrlu braću iz Crne Gore, Dalmacije i Hercegovine, da obnovite stvarni savez koji je sjedinjavao vaše očeve i naše pretke u vremenima njihove slave, t. j. da s nama vežete oružano bratstvo i savez za odbranu i napad. Vi imate sveti čin, pravo i dužnost po zakonu Božijem, građanskom i političkom, da stupite u taj savez pred Bogom, pred ljudima i celom Evropom. Čineći to vi ćete ispuniti pravu dužnost Srbina, čoveka i vladaoca i vi ćete čvrsto pridobiti za sebe u najvažnijem trenutku vaš narod, čija vam zahvalnost može uvek biti od velike koristi. Pružajući nam pomoć u našoj nevolji protiv saveznika Gušanac Alije, odmetnika od sultana, koji su celu Bosnu zatrovali i koji su se pobunili protiv sultanove vlasti, vi ćete dobiti, bez sumnje, pravo na zahvalnost Visoke Porte pomažući nas vašim oružjem, vi ćete učiniti ono što svet tako javno kaže da ste učinili. Mi ne govorimo šta ćete učiniti za dobro srpskoga potomstva, ako nam pohitate u pomoć.«[1])

Dok su ustanici, očekivajući odgovor od vladike, udvojenom snagom radili da dopune svoje pripreme, turske trupe pojavile su se ponova na obalama Drine. Ta vojska bila je mnogo jača od ranijih. Ona je ustanike dovela u veću opasnost nego ikada.

U tom trenutku jedan ruski oficir stigao je u glavni logor srpske vojske, kod Beograda. To je bio odgovor generala Mihilsona na onu molbu, od 18 marta, koju je ruski komandant, iz osobitih razloga, primio sa zadovoljstvom. Usled ulaska Francuza u Dalmaciju, Rusija je bila prinuđena da drži veliku vojsku na zapadnoj granici, tako da je koamndantu dunavske vojske mogla ostaviti svega 30,000 ljudi za eventualnu odbranu Turske. General Miheison smatrao je da njegove trupe treba pojačati. Znajući iz istorije ranijih rusko-turskih ratova da su njegovi prethodnici lako skupljali dobrovoljce među balkanskim hrišćanima i da su ti dobrovoljci dali ruskoj vojsci korisne izvidače, i on se odlučio da to isto učini. Čim je za to dobio odobrenje, odredio je poručnika Iliju Novokreščenova da ode u Srbiju i da na licu mesta ispita raspoloženje ustanika prema Rusiji i sazna koliko uticaja imaju tamo Francuzi.

Pojava prvog ruskog oficira u srpskom logoru izazvala je najveće oduševljenje među ustanicima. Karađorđe ga je primio vrlo usrdno i Novokreščenov se uskoro vratio s odgovorom da su »novac, oružje, topovi, artileristi i oficiri prva i jedina potreba, koja narod može očuvati od pravoga očajanja.«[2])

[1]) Karađorđe Petru I, 10 juna 1806. (L. Arsenijević-Batalaka. *Istorija srpskog ustanka* I. 255—6).

[2]) Molba ustanika ruskom caru, od 30 juna 1806. (M. Vukićević — *Karađorđe* I. 384—385).

Ustanici su se nadali da će im Crnogorci pružiti ruku i udariti na Bosnu sa svoje strane. Karađorđe je, 12 jula, primio novo pismo od vladike Petra I, ali ono nije odgovorilo njegovom očekivanju. U njemu je bilo samo saveta. To je dolazilo otuda što poslednje Karađorđevo pismo nije bilo još stiglo vladici. Karađorđe mu je sutradan napisao drugo pismo.[1]) Ali već je bilo kasno da bi napad Crnogoraca mogao biti od kakve koristi. Velike turske vojske iz Rumelije i iz Bosne već su bile krenule protiv ustanika.

U velikoj opasnosti koja im je tada zapretila s dve strane, Srbi su odlučili da učine poslednji pokušaj za izmerenje s Turcima. Za taj posao potrebni su im bili okretni i obrazovani ljudi. Međutim, starešine i sveštenici koje su mogli poslati i od kojih su izvesni bili članovi ranijih deputacija, nisu znali turski, niti su poznavali politički položaj u Evropi, niti su bili vešti pregovorima. Valjalo im je tražiti nekoga sa strane. Pomislili su na Petra Ička, tadašnjeg trgovinskog agenta u Zemunu. Porekom Maćedonac, on je ranije služio kao tumač u turskim poslanstvima u Beču i u Berlinu a zatim kao »konsul« u Beogradu, odakle je, za vreme dahija, bio prebegao u Zemun. Karađorđe ga je pozvao i predložio mu da ide u Carigrad, kao punomoćnik ustanika, obećavši mu da će ga narod, u slučaju uspeha, pristojno nagraditi. Kako je još iz ranijih godina bio u prijateljskim vezama s porodicom Nenadovića i kako mu posao nije dobro išao, Ičko se primio ponuđene mu misije. Njemu je, još 13 jula, izdato punomoćstvo, koje su »u ime svega srpskoga naroda« potpisali Karađorđe i Mladen Milovanović i stavljeno mu je u dužnost da s turskom vladom zaključi ugovor pod ovim uslovima: 1) da Srbi privezani vernim podanstvom sultanu, plaćaju odsekom danak, čiji će ukupni iznos biti docnije utvrđen 2) da turska vlada pošalje u Srbiju jednog carskog mohazila sa izvesnim brojem službenika, koji će među Srbima živeti i danak primati 3) da Srbi vrše sve carske, mohazilske i narodne službe u pašaluku, po carskim naredbama i 4) da janičari, krdžalije i svi drugi zli Turci budu prognani iz Srbije i da Srbima bude povereno čuvanje granica, po naredbama sultana i turske vlade.[2])

Osem toga Karađorđe je izvestio ruskog poslnika u Carigradu da Srbi, pošto su im sve ranije molbe upućene sultanu ostale bez odgovora, šalju Petra Ička »sa najumerenijim molbama«. On ga je zamolio da pomogne njihovog poslanika savetima i svojim uticajem kod Turaka.[3]) Posle toga Ičko je odmah otputovao za Carigrad.

Što se tiče starešina ustanika, oni su morali pohitati u odbranu ugroženih granica. S južne strane nisu bili mnogo

[1]) Karađorđe Petru I, 13 jula 1806. (L. Arsenijević-Batalaka. *Isto* 237—8).

[2]) Punomoćstvo izdato Ičku 13 jula 1806 (M. Vukićević. *Isto.* 385).

[3]) M. Gavrilović. Isto. 14.

uznemravani. Glavni položaj na putu za Niš—Deligrad bio je dobro utvrđen. Njim je komandovao vojvoda Petar Dobrnjac.

Na zapadnoj granici, prema Bosni, položaj ustanika bio je mnogo teži. S te strane pašaluk je na više mesta bio otvoren upadima Turaka. U pratnji Milana Obrenovića i više drugih komandanata Karađorđe je odmah pošao na tu stranu, s nešto vojske i s dva topa.

Prvi turski odredi počeli su stizati još početkom juna Nemajući dovoljno ljudi za odbranu i znajući da ne mogu računati na brz dolazak Karađorđev, tamošnje starešine počele su bile očajavati. Ali, bosanski muslimani nisu marili da se tuku van svoje zemlje. Saznavši da Srbi ne smatraju sebe za odmetnike, oni su im odmah poručili da raju neće napadati, ako samo ona pristaje da plaća danak. Tamošnje srpske starešine primile su tu poruku s najvećim zadovoljstvom i rešile da otpočnu pregovore, kako bi neprijateljsku vojsku što duže zadržali od akcije. Prota Mateja Nenadović i Stojan Čupić poslati su bili u turski logor. Pregovori koje su poveli trajali su čitav mesec dana i, na kraju, nisu ni do čega doveli. Srpski delegati jedva su uspeli da se izvuku iz turskih ruku. Odmah posle toga turska je vojska napala na srpske položaje.

U trenutku kad je Karađorđe stigao, veći deo turske vojske bio je već kod Šapca. Međutim, mnogi su ustanici, zbog žetve, bili još kod svojih kuća. Prisustvo vrhovnog komandanta ulilo je hrabrost vojnicima koji su se još nalazili na okupu, jer je većina naroda smatrala Karađorđa za nepobedna. Ali, turska je vojska bila tako velika da ni svi ljudi iz toga kraja nisu bili dovoljni da joj odole. Te je ljude valjalo sakupiti. Radi toga sve starešine sastale su se na većanje. Prota Nenadović predložio je da se pribegne lukavstvu: da se svima knezovima javi da je Karađorđe stigao »s 15 topova i 12.000 vojnika« i da se svi sposobni ljudi za vojsku pozovu da dođu, ako ne žele da ih postigne najveća kazna, pošto su Karađorđevi ljudi dobili zapovest da ubiju svakog onoga koji se pozivu ne odazove i da mu kuću zapale. Taj je predlog primljen i prota je dobio nalog da ga izvrši. Pismo, koje je on uputio svima knezovima, dalo je najbolje rezultate. Posle dva dana svi seljaci iz susednih krajeva digli su se na oružje.[1])

Naskoro za tim prvi turski odred, koji je pod komandom Hadžibega iz Srebrnice bio stigao u Bratačić, potučen je i rasteran. Ali, tada je u srpski logor stigao glas da je najveći deo turske vojske pošao beogradskim putem, da je imao više sukoba sa ustanicima i da je Janko Katić, jedan od najhrabrijih i najomiljenijih starešina poginuo.

Saznavši za to Karađorđe je naredio da se sve trupe krenu ka Šapcu. U prolazu prošao je pored Cera, čija je okolina još bila ostala potčinjena zvorničkom paši. Tu je posekao tri srpska

[1] M. Nenadović. *Isto.* II izd. 198—200.

kmeta, koji su Turcima davali hranu. Ova kazna pokrenula je sve ljude iz toga kraja da se dignu protiv neprijatelja. Ali, turska je vojska bila vrlo velika i imala je i jaku artileriju a Karađorđe je imao jedva oko 9.000 ljudi i samo dva topa. Položaj je bio vrlo kritičan. Usled toga Karađorđe je odlučio da se ušanči na Mišaru i da tu izazove odlučnu bitku. Pešadija je postavljena u šančeve i dobila je naredbu da ne puca, dok komandant ne bude dao znak da su Turci dovoljno blizu. Konjica je bila skrivena u susednu šumu i njoj je naređeno da Turke napadne s boka, čim pešadija bude otvorila vatru. Sve ove zapovesti bile su tačno izvršene.

Puni prezrenja prema neprijatelju Turci su, 13 avgusta, jurnuli na šančeve. Zaustavljeni puščanom vatrom, poremećeni konjicom, koja je naglo izbila iz šume, oni su ubrzo bačeni u najveći nered i počeli su bežati ka Šapcu, Savi i Drini. Mnogi su od njih izginuli, a među njima i glavni komandant, Kulin kapetan, Sinan paša iz Goražda, Vidajić iz Zvornika i dr. Ustanici su zarobili znatan broj ljudi i ogroman plen u konjima, oružju i municiji.

Posle sjajne pobede na Mišaru jedan deo ustanika pohitao je u pomoć braći, koja su na Deligradu već šest nedelja junački odbijali napade redovne turske vojske. Vest o mišarskoj pobedi udvojila je hrabrost i otpornu snagu branilaca Deligrada tako, da je velika vojska Ibrahim paše, mnogo bolja od bosanskih trupa, bila uskoro odbijena. Kako je Stanoje Glavaš izvršio jedan zaobilazan napad i dospeo do Prokuplja.[1]) Ibrahim paša je bio prinuđen da se povuče ka Aleksincu i, početkom septembra, bio je već odbačen ka Nišu.

Tako su, zahvaljući veštini i hrabrosti srpskih ustanika i njihovih starešina, oba turska napada odbijena i mir osiguran bar do proleća 1807 g.

III.

Ičkov dolazak u Carigrad (avgusta 1806). Francuska politika prema Turskoj posle Amijenskog ugovora. Napoleon protiv Aleksandra. Talјeranova nota Muhib-efendiji (25 juna 1806). Naimenovanje generala Sebastiani-ja za francuskog ambasadora u Carigradu. Razgovor Sebastijanija sa knezom Ispilantijem u Bukureštu (jula 1806). Borba između Francuske i Rusije u Carigradu. Ičko i Italinski. Utisak srpskih pobeda. Zabuna turske vlade. Zadovoljenje srpskih želja. Naimenovanje Hasan-bega za mohazila u Beogradu (septembra 1806).

Pošto se zadržao u Bukureštu da se javi knezu Ipsilantiju, Ičko je stigao u Carigrad početkom avgusta, u trenutku kad je tamo bila počela odlučna borba između francuskog i ruskog uticaja.

Od kako je bio zaključen ugovor u Amijenu (27 marta

[1] A. Protić. Povesnica od početka vremena vožda srpskog Karađorđa Petrovića (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije* XIX. 10).

1802) po kome su Turskoj vraćeni Egipat i Jonska ostrva, Napoleon je stalno motrio na Tursku carevinu. On je želeo da Francuska republika svima sredstvima povrati uticaj, koji je francuska monarhija u toku dva stoleća vršila u Turskoj i koji su posle nasledile Rusija, Engleska i Austrija. Napoleon nije mogao ravnodušno gledati kako Turska slabi, usled pobuna u raznim svojim provincijama, usled svoje rdave uprave i uticaja stranaca. Ali, dokle god nije bilo neposrednog dodira između francuskih i turskih zemalja, on nije bio u stanju postići rezultata u tome pogledu.

Kada su, na osnovu Požunskog ugovora, (26 decembra 1805), kojim je Austrija izgubila Veneciju, Istru (osim Trsta) i Dalmaciju, francuske trupe zauzele Dalmaciju i kad je Francuska postala neposredna susetka Turske, Napoleon je osetio da će moći jače da utiče na povraćaj reda i mira u tome delu Evrope. Da bi mogao izabrati najbolja sredstva za to potrebno mu je bilo da dobije tačnu sliku unutrašnjeg stanja Turske carevine. Njegov ministar, Talleyrand zatražio je odmah od francuskog poslanika u Carigradu podatke. »Dajte mi pouzdana obaveštnja — pisao je on 11 aprila, francuskom otpravniku poslova — o sadašnjem stanju nereda u Srbiji, o njihovim težnjama, mogućim rezultatima napora koje turska čini da uguši tu pobunu. Postarajte se da saznate kakvo je stanje duhova u Bosni, Albaniji i Moreji, šta oni žele, šta se može učiniti da se tamo povrati mir i, po potrebi utvrdi vlast turske vlade, popravkama koje bi uprava u tim krajevima izvršila.[1])

U isto vreme naimenovan je jedan komesar za trgovinske veze u Bosni, radi pojačanja francuske trgovine sa Turskom i radi motrenja na Srbiju i Albaniju. Za tim je ambasada u Carigradu, u kojoj je jedan stari niži činovnik otpravljao poslove, poverena generalu Sebastiani-ju, koga su smatrali za okretnog i energičnog čoveka i koji je već imao priliku da pozna Tursku.

Iznenađen i uplašen Napoleonovom pobedom na Austerlicu i uslovima Požunskog ugovora sultan je pohitao da svom novom moćnom susedu prizna carsku titulu, na koju mu je dotle odricao pravo. Odredio je jednog izvanrednog izaslanika da mu odnese potvrdu toga priznanja, s bogatim darovim Toga izaslanika primio je car Napoleon svečano, 5 juna 1806.

Nekoliko dana posle toga jedan kurir francuskog poslanstva iz Carigrada doneo je ministru spoljnih poslova tekstove ruske note, od 31 marta, upućene turskoj vladi, u korist srpskih ustanika i upustva kneza Čartoriskog, od 15 februara. Talleyrand ih je podneo Napoleonu i one su privukle na sebe njegovu osobitu pažnju.[1]) On je osetio koliko je jak ruski uticaj u Turskoj i našao je da je srpski ustanak prvo pitanje koje je trebalo rešiti, da bi se taj uticaj mogao suzbiti. Naredio je Talleyrand-u da

[1] Talleyrand Rufinu, 11 aprila 1806 (A. M. I. D. u Parizu. Turska. Pol. prepiska sv. 211, l. 212).

[1]) Isti istome, 25 juna 1806 (Isto. sv. 212, l. 56).

jednom notom odgovori turskom poslaniku u Parizu i da je u prepisu pošalje francuskom otpravniku poslova u Carigradu, s preporukom da je, sa »izvesnim izmenama«, podnese turskoj vladi.[1])

Za tim je, kako mu je Ali paša Janjinski bio poslao jednu počasnu sablju, naredio ministru da mu, u njegovo ime, zahvali i da mu između ostaloga napomene »da je prijatelj Turske i da bi trebalo ukrotiti Srbe i zauzdati pravoslavne hrišćane koji su pravi pomagači Rusije.«[2])

Sutra dan Napoleon je napisao jedno pismo samom sultanu Selimu. Pošto je izneo svoje poglede na politiku koju bi turska vlada trebala da vodi, on se dotakao srpskoga pitanja. »Ako nam Vaše Veličanstvo dozvoljava da završimo jednim savetom — pisao je on — mi ćemo mu reći da istinski interesi njegovoga carstva zahtevaju da ne dopusti da se ikakva strana sila meša u njegove pregovore sa Srbima, da treba da upotrebi najjača sredstva da pokori te buntovnike, koje je Rusija razdražila i ohrabrila. Njen zahtev da im se da nezavisnost to dovoljno dokazuje«.[3])

Nota je bila napisana i predata turskom poslaniku u Parizu 25 juna. Talleyrand je njom javljao Muhib efendiji da je dobio naredbu da skrene pažnju turske vlade na nemire u Beogradskom pašaluku i na interes koji Rusija ima da ih produži. »Mogli smo se — pisao je on — dugo varati o uzrocima tih nemira, ali Rusija ih sad kazuje, štiteći otvoreno pobunjenike, posredujući u njihovu korist, da Srbiju izjednači s Moldavijom i Vlaškom, koje je stavila pod svoju zavisnost. Kad bi Rusija htela da sačuva Tursku carevinu, ona bi prestala da pomaže Srbe, ona bi se ponudila da ih ukroti, ona bi im izjavila da ih može saslušati tek pošto budu položili oružje, izdali svoje vođe i priznali svoga zakonitog gospodara. Ovako iskreno držanje uštedilo bi prolivanje krvi i ubilo bi kod ustanika svaku nadu na pomoć. Ali Rusija želi samo raspadanje Turske carevine: jedna pokrajina izgubljena za Turke postaje jedna pobeda za Rusiju. Ona je verna planu koji je sebi postavila: da ih njihovim razmiricama oslabi, da ih napada i da ih postupno potisne u Aziju. Ako Srbi dobiju nezavisnost ko može posumnjati da Moreja i sve druge pokrajine, u kojima živi veliki broj pravoslavnih hrišćana, neće težiti istom cilju? A šta će tada biti sa Turskom carevinom? Vlaška i Moldavija su dale jedan i suviše koban primer. Rusi tamo zapovedaju kao gospodari. Međutim turska vlada treba sama njima da upravlja a te pokrajine predstavljaju jedan važan deo Turske carevine. Kad bi se Srbi obratili Njegovom Veličanstvu, francuskom caru on bi im kazao: položite oružje, smirite se, izdajte starešine koje su vas zavele;

[1]) Napoleon Talleyrand-u, 11 juna 1806 (Testa. *Recueil de traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères.* Paris 1864—94 II. 275).
[2]) Isti istome, 19 juna 1806 (Isto. 276).
[3]) Napoleon Selimu III, 20 juna 1806 (Isto. 277).

samo pod tim uslovima možete dobiti milost. Ali Rusija ne može tako govoriti; ona hoće u Turskoj nerede i unutarnje ratove. Neka Vaša Ekselencija uporedi poglede dve sile i neka ih izloži svojoj vladi. Francuski car izjavio je da »on želi moć i slavu turske vlade i celokupnost njenih poseda. On je gotov da je zaštiti; on će njene neprijatelje smatrati kao svoje i sve što će ispunjavati želje turske vlade odgovaraće njegovim željama«.[1])

Francuski otpravnik poslova u Carigradu izvešten je istog dana o sadržini ove note i dobio je nalog da u notu, koju je on imao da podnese turskoj vladi, unese i sve potrebne primedbe, ali tako da se ne mogne saznati da mu je tajno bio saopšten sadržaj ruske note, od 31 marta. U Parizu su smatrali da to ne treba ničim odati »kako bi saopštenja te vrste i u buduće mogao dobivati«.[2])

Da bi tu politiku mogli podržati kod sultana potrebno je bilo, i pored sve okretnosti otpravnika poslova, da novi ambasador bude u Carigradu. General Sebastijani dobio je naredbu da se požuri s pripremama i da što brže stigne na svoje mesto. Upustva, koja su odavno spremljena, već su mu bila predata. Francuska vlada dala mu je ukratko važnija obaveštenja o srpskom ustanku: preporučeno mu je da poradi da taj ustanak bude ugušen i da se, pored sile koja može biti upotrebljena radi povratka reda, preduzmu i mudre mere za organizaciju, koja taj red jedino može održati«. Predstavljeno mu je da je želja Rusije »da Beogradski pašaluk izjednači s Vlaškom i Moldavijom«. Iz straha da taj pašaluk ne dođe u zavisnost od Rusije stavljeno mu je u dušnost da se tome usprotivi i da preporuči sistem koji je već bio primenjen u Rumeniji. Tamo su »hrišćanska sela imala starešine hrišćane a u selima u kojima su hrišćani izmešani sa Turcima imali su po jednoga starešinu za svaku narodnost; svi su zavisili od jednog turskog komandanta, koji je upravljao u više srezova, ali su svi komandanti pokrajina bili potčinjeni jednome paši; pravdu je delio turski kadija a mesne namete razrezivao je na stanovništvo starešina njihove vere«. Talleyrand je držao da bi taj sistem mogao biti primenjen u Beogradskom pašaluku, »pošto se bude dobilo uverenje da pobuna nije promenila pravac i da se sredstva, koja su se mogla primeniti u početku nereda, mogu upotrebiti još i u današnjim prilikama«. Naposletku Sebastijaniju je preporučeno da ispita uzroke tih nereda i da, u prolazu kroz Vidin i Ruščuk »pribere podatke o raspoloženju duhova, ali da ne preduzima nikakve korake kom srpskih starešina«.[3])

General Sebastijani pošao je iz Pariza početkom jula i

[1]) Talleyrand Muhib Efendiji, 25 juna 1806 (A.M.I.D. u Parisu. Turska. Pol. Prepiska sv. 212, l. 53.).
[2]) Isti Rifunu, 23 juna 1806 (Isto. 56).
[3]) Odlomci upustava datih Sebastijaniju, maj 1806 (Isto sv. 211. l. 334).

stigao je, 28 istog meseca, u Bukurešt. Knez Ipsilanti, gospodar Vlaške, koga su Francuzi smatrali kao glavnog agenta i orude ruske politike na Istoku primio je vrlo lepo francuskog ambasadora. U razgovorima koje su tada imali oni su se dotakli i srpskog pitanja:

— Vreme je, rekao mu je Sebastijani, da prestane srpski ustanak, koji ste pomagali, kako vas optužuju.

—Do sad nisam bio pošteđen od optužaba, odgovorio je knez Ipsilanti. A šta kažu da sam učinio za Srbe?

— Vi ste im propustili pomoć iz Rusije koja teži da u Srbiji osnuje jednu kneževinu i da njom upravlja po svojoj želji.

— A kakvu sam to pomoć propustio Srbima?

— 17.000 pušaka, od kojih su 6.000 došle s Krfa a 11.000 preko Vlaške.

— Koliko mislite da bi trebalo sanduka za 11.000 pušaka?

— Šest do sedam stotina, od prilike.

— Pa kuda je, mislite, preneto to oružje?

— Pa preko Vlaške.

— Izvolite uzeti kartu; ona će vam kazati da se Srbija ne dodiruje s Vlaškom ni na jednoj tački; da bi oružje moralo biti preneto Dunavom na oči Turaka, koji ništa ne propuštaju i ispod oršavskog grada, gde se sve zaustavlja ili preko austrijskih krajeva, preko kojih ne propuštaju ni jedan paketić a da ga ne pregledaju. Prema tome treba priznati da su obaveštenja vaših agenata u Srbiji vrlo netačna.

— Mi nemamo nikakvih agenata u toj zemlji.

— Razlog više da se čuvate izveštaja, koji su mogli poteći samo iz jedne reči, a to je reč »Tula«, koja je napisana na nekoliko pušaka izrađenih u Ugarskoj a koje su trgovci prodali Srbima, koji ih plaćaju dva puta više, nego što vrede. Trgovci su ih morali krišom i vrlo obazrivo prenositi, uvereni da bi ih bečki dvor strogo kaznio, da je o tome bio izvešten.

— Kako bilo — odgovorio je Sebastijan — treba pohitati da se taj narod umiri. Učinite nešto što će se mnogo dopasti caru i što će dokazati vašu privrženost interesima turske vlade: poradite da taj narod moli za milost i obećajte mu da će Francuska jamčiti za njegovu sigurnost.

— U početku sporazum je bio lak. Kad mi je tada bilo stavljeno u dužnost da radim kod ustanika ja sam činio sve što je do mene stajalo, ali vlada nije htela upotrebiti nikakvo sredstvo za izmirenje i sad je rumenlijskom paši poverena cela ta stvar.

— To je dobro učinjeno; nikad ne treba pregovarati sa odmetnicima.

— To je jedno od onih apsolutnih pravila teorije, čiju praktičnost mudrost često zanemaruje. Francuska je dobro uradila što je pregovarala sa Vandejom.

— Francuska se nije nikako pogađala s Vandejcima. Ona im je dala oproštaj, ona im je učinila milost.

— Pod izvesnim uslovima.

— Samo pod uslovima da im da mir i da ih učini srećnim.

— Pa ni Srbi ne traže ništa više.

— Ako je tako, posredujte kod toga naroda i dostavite mu da će se francuski ambasador interesovati za njega. Ja ću, sa svoje strane, poraditi kod turske vlade u njegovu korist, ali dajte mu na znanje da mora pristati bez ustezanja na ono što budem za nj učinio, ako ne želi da se Francuska okrene protiv njega.

— Vaše Prevashodstvo me je zaplašilo da Francuska nikako neće da se meša u unutrašnje stvari Turske carevine. Pošto ta odluka nije apsolutna ja ću učiniti što želite kod Srba, ali samo pošto budete izradili da me vlada na to ovlasti.

— To je pravo i vi možete na to računati; ali, ako i posle toga Srbi budu oklevali da polože oružje, vi morate poraditi da im se objavi rat.«[1])

Pošav iz Bukurešta general Sebastijani se zadržao u Ruščuku i stigao je, 9 avgusta, u Carigrad. Prijam koji su mu priredili članovi turske vlade bio je sjajan. Pre nego što je izašao pred sultana on je počeo ogorčenu borbu protiv ruske politike, predstavljao je svuda opšti ustanak hrišćana u Turskoj kao njen krajnji cilj i dokazao da je prvi znak za to dat u Beogradskom pašaluku i da su knezovi Vlaške i Moldavije njeno oruđe. Ova borba ubrzo je krunisana usphom. Turska je vlada podlegla francuskom uticaju i tako su, 24 avgusta, knezovi Vlaške i Moldavije zbačeni.[2])

Deputat srpskih ustanika javio se ruskom poslaniku u Carigrad u trenutku kada je on bio zauzet borbom, koju je protiv Rusije započeo general Sebastijani. Ičko je predao Italinskom Karađorđeve preporuke i pokazao mu upustva koja su mu data. Italinsky, izvešten da srpski deputat prilikom prolaska kroz Bukurešt nije smeo da poseti ruskog konzula i da mu je, zbog toga, izgledao sumnjiv, bio je u početku naklonjen da Ička smatra kao špijuna. Ali, kad je dobro pregledao potpise i pečate dokumenata koje je Ičko doneo i kad je od njega dobio obaveštenja o misiji poručnika Novokreščenova u srpskom logoru, on se razuverio. U vremenu kad je francuski ambasador pretstavljao rusku vladu kao podbadača srpskoc ustanka Kollinski nije mogao posredovati u korist srpskih ustanika a da ne nanese štete interesima svoje zemlje. Šta više turska vlada je proturila vest da su njene trupe već pokorile Srbe.[3]) U takvim okolnostima srpski deputat je bio ostavljen samom sebi.

U tom trenutku pukao je u Carigradu glas o porazu bo-

[1]) Poverljiva beleška kneza Ipsilantija (Bogišić. *Isto.* 53—55).

[2]) Sebastijani ministru, 25 avgusta 1806 (A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. Prepiska sv. 212, l. 158).

[3]) Italinsky baronu Budbergu, 14 avgusta 1806 (M. Gavrilović Isto. *Srp. Književni Glasnik* 16 maja 1903. 115).

sanske vojske na Mišaru i rumenlijske vojske na Deligradu. Ovi neočekivani događaji bacili su tursku vladu u najveće zaprepašćenje. Uskoro je položaj pogoršan. Pobedama pobunjene raje pridružile su se i pretnje ruskog poslanika, koji je, povodom zbačenja vlaškog i moldavskog kneza, počeo govoriti o bliskoj objavi rata Turskoj. Kako nije mogla pomišljati na to da uguši srpski ustanak, bar u toku te godine, i kako je želela da izbegne posredovanje Rusije, turska vlada je rešila, po savetu koji joj je stigao iz Francuske, da uredi srpsku stvar na miran način.[1]) Deputat Ičko za koga dotle nisu hteli znati pozvat je na Portu i tamo mu je saopšteno da je sultan voljan da odobri, u načelu, ustupke koje su Srbi tražili. Hasan beg iz Niša, naimenovan je za mohazila i stavljeno mu je u dužnost da s Ičkom podnese Srbima ponude turske vlade i da zaključi jedan ugovor. Naskoro posle toga oni su obojica napustili Carigrad.

[1]) Selim III Napoleonu, 20 oktobra 1806 (A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. Prepiska sv. 212. l. 219).

GLAVA ŠESTA.

I.

Dolazak Ička i Hasan Bega u Smederevo. Ustupci turske vlade. Pokušaj Srba da isteraju turske trupe iz Beograda i iz Šapca. Skupština starešina u Smederevu. Adresa zahvalnosti sultanu (novembar 1806). Ičkov povratak u Carigrad. Pad Beograda u ruke ustanika (12 decembra 1806). Predaja beogradskog grada (27 decembra 1806). Predaja šabačkog grada (7 februara 1807).

Krajem septembra Ičko se vratio u Srbiju i doneo je vest da je sultan jednim fermanom, upućenim Ibrahim paši u Niš, dao Srbima potpun oproštaj i da je — kako se tada čulo — pristao da im poveri upravu pašaluka, pod ovim uslovima: 1) da krdžalije i njihove starešine idu iz Beograda, 2) da drugi Turci ostanu, ali bez prava na kakvu naknadu za štete koje su pretrpeli, 3) da u gradu, pored paše i mohazila bude smešten garnizon od tri stotine ljudi, redovne turske vojske, 4) da stare spahije očuvaju svoja prava, da stanuju u Beogradu, ali da ne mogu ići na svoja imanja, 5) da Srbi primaju njihove prihode i da im ih predaju, 6) da pašalukom upravlja vrhovni knez koji će sedeti u Beogradu i dvanajest knezova koji će stanovati svaki u svom okrugu, 7) da knezove biraju Srbi, 8) da Srbi drže u Beogradu garnizon od 500 ljudi i 9) da Srbi uživaju sve prihode pašaluka, računajući tu i prihode od carina, šuma i t. d. i da plaćaju mohazilu svega 6,000.000 groša na godinu.[1])

Te su vesti izgledale neverovatne. Starešine ustanika nalazile su da je suma danka preterano velika. Osem toga, izgledalo je nemoguće isterati Gušanac Aliju i njegove krdžalije iz Beograda.

Međutim, mohazil je uskoro stigao na granicu pašaluka. Karađorđe mu je poslao u susret Ička, s Turcima koji su ga pratili od Carigrada i jedan odred srpskih konjanika da ga doprate do Smedereva. Doček koji je mohazilu spremljen u Smederevu bio je sjajan. Ali nada srpskih starešina da će iz njegovih ruku primiti sultanov ferman ostala je prazna. Ibrahim paša, kome je ferman bio upućen, otputovao je bio iz Niša i tako

[1]) Izveštaj majora Mitesera, od kraja septembra 1806. (St. Novaković. *Ičkov Mir*. Beograd, 1903. 104—106 i Konvencija o kojoj su pregovarali Ičko i turska vlada 1806) (M. Gavrilović. Isto 119—121).

mu taj akat nije mogao biti predat. Mohazi je ope bio doneo samo uputstva za izvršenje toga fermana. On je ipak malo umirio Srbe time što je u nekoliko potvrdio tačnost vesti koje im je Ičko bio doneo i uverio ih da suma danka koju su imali da plaćaju ne iznosi ni milijon groša, dakle znatno manje nego što se po dolasku Ičkovu bilo čulo.[1])

Ustanici su odgovorili da će sultanove zapovesti ispuniti, ali da se danak od naroda, tolikim ratom iznurenoga, ne može prikupljati, dok u zemlji potpun mir ne bude utvrđen t. j. dok Gušanac Alija ne bude isteran iz Beograda i tražili su od mohazila da, pre svega, to izradi. Mohazil je prihvatio taj zahtev. U pratnji svojih Turaka i srpskih starešina otišao je na Vračar, kod Beograda, dostavio Gušancu naredbe turske vlade i pozvao ga da sa svojim ljudima napusti grad. »Carski fermani — odgovorio je Gušanac — treba da se čitaju u carskom gradu; ako mohazil ima ferman neka dođe u grad a neka ne ostaje u srpskom logoru, jer bi Srbi mogli preobući kakvog Jevrejina ili popa i pokušati da ga proture za mohazila.«[2]) Obavešten o držanju koje je Gušanac Alija zauzeo prema Bećir paši, čim je pristao da se nastani u gradu (1804 g.), mohazil je odbio taj poziv. Ali, kako su ustanici držali Beograd u opsadi, on se obratio austrijskim vlastima i zatražio od njih da grad više ne snabdevaju hranom, kako bi glađu prinudio Gušanca na predaju. Ovaj zahtev dao je, u stvari, nepovoljan rezultat. Austrijanci su, u isto vreme, uskratili namirnice i ustanicima, tako da je Karađorđe bio prinuđen da moli samoga cara da naredi da se hrana daje Srbima, ali ne i Gušanac Aliji, »neprijatelju Srba i turske vlade«.[3])

Karađorđe je tada sazvao skupštinu starešina u Smederevu. Tu im je odmah saopšteno raspoloženje turske vlade i većano je o uslovima, koje su Ičko i mohazil bili sastavili. Tako je postignut sporazum. Tada su Ičko i Živko Konstantinović određeni da odu u Carigrad i da s turskom vladom zaključe ugovor. Skupština je izvestila o tome divan i zahvalila se sultanu na njegovoj milosti i na postavljanju mohazila[4]) i deputati su, krajem novembra, otputovali za Carigrad. Što se tiče mohazila, on je ostao među Srbima, očekujući konačan sporazum i povratak deputata.

Kako nisu mogli dobiti Beograd pregovorima, ustanici su odlučili da ga uzmu silom. Njihova vojnička snaga nije bila dovoljna za jedno takvo preduzeće. Oni su tada imali svega oko 50.000 vojnika, koji nisu bili svi potpuno naoružani.

[1]) Karadjordje Balkunovu 15 oktobra 1806 (M. Vukićević. *Isto* II. 420—1).

[2]) Izveštaj Dombaja, tumača iz Zemuna (*Delo*. 1904. septembar. 355).

[3]) Karadjordje austriskom caru, 15 novembra 1806 (L Arsenijević Batalaka. *Isto*. I. 239—40).

[4]) Skupština divanu, 17 novembra 1806 (M. Gavrilović. *Isto*. 115-116).

Starih i neopremljenih topova, raznoga kalibra imali su oko 40 i svega trojicu obučenih tobdžija.[1])

Pošto su prikupili polovinu svojih trupa napali su na varoš sa svih strana i, zahvaljujući veštini i hrabrosti buljubaše Konde, koji je izbegao od Gušanca i došao ustanicima u pomoć, zauzeli su je, 12 decembra. Valjalo je uzeti još i grad. Opsada je stegnuta, ali front prema Zemunu, duž Dunava, ostao je otvoren i namirnice su i dalje stizale iz Austrije. Da bi tome učinili kraj, ustanici su zauzeli ostrvo, koje se nalazi uizmedu beogradskog grada i Zemuna i tamo su preneli topove. Tako je presečen saobraćaj izmedu Zemuna i Beograda i turski garnizon u gradu ostao je bez hrane. Gušanac Alija bio je prinuden da se preda. Po protokolu predaje, koji je potpisan 24 decembra, on se, posle pet dana, povukao sa svojim krdžalijama u Vidin.

Ustanici su se tada spremili da udu u grad. Medutim, Sulejman paša, vezir beogradski, koji je živeo u gradu, ali koji se — za sve vreme dok je Gušanac bio tu — nije čuo, naredio je da se dignu gradski, pokretni mostovi i poručio je Karadordu da protokol predaje, koji je potpisao jedan „odmetnik i varalica", nema nikakve važnosti i da je on bio i ostao jedini pretstavnik sultanov. Ogorčeni tim rečima, ustanici su počeli bombardovati grad. Jedan njihov odred ušao je 6 januara, nenadno u grad izauzeo ga. U njemu su ustanici našli veliki plen; uzeli su oko 30 topova i veliku količinu municije.[2])

Tako je ključ Beogradskog pašaluka pao, najposle, u ruke Srbima. Time je njihova najveća želja bila ispunjena. Ali imao je još jedan grad na Savi, koji nije bio osvojen. To je bio Šabac, u kome je živelo dosta mirnih Turaka i znatan broj bosanskih muslimana, koji su se tu sklonili posle bitke na Mišaru.

Ustanici su više puta pokušavali da zauzmu taj grad. Kad su Karadorde i mohazil pozvali šabačke Turke da im ga predadu, oni su odgovorili da to ne mogu učiniti bez naročite naredbe bosanskog vezira. Ta je naredba, posle izvesnog vremena, dobivena.[3]) Akt o predaji grada ustanicima potpisan je, 5 februara 1807. Sutradan paša i Turci, koji nisu bili gradani Šapca, otišli su sa svojim porodicama u Bosnu. Istoga dana ušao je u grad Karadorde na čelu srpskih trupa. Turski komandant, koji je bio odreden da s nekoliko ljudi ostane u Šapcu, kao pretstavnik sultanove vlasti, predao mu je ključeve od gradske kapije i riznice. Karadorde je odredio garnizon od 1000 ljudi da čuva grad i postavio im za komandanta popa Luku Lazarevića.[4])

[1]) Karadorde Balkunovu, 15 oktobra 1806. (Vukićević. *Isto.* II 433).
[2]) A. Protić. *Isto.* 11—13.
[3]) Kapetan Jovanović mitropolitu Stratimiroviću, 23. decembra 1806 (St. Novaković. *Isto.* 120—121).
[4]) Isti istome, 7. februara 1806 (*Golubica* V. 287—292).

Tako je, početkom 1807, ceo Beogradski pašaluk, izuzimajući gradova Užica i Sokola, bio u rukama ustanika.

II.

Produženje borbe izmedu francuskog i ruskog uticaja u Carigradu. Prekid odnosa izmedu Turske i Rusije i objava rata (decembra 1806). Srpsko-turska konvencija, od 25 januara 1807.

Borba o uticaj izmedu Francuske i Rusije trajala je još u Carigradu. Smena kneževa vlaškog i moldavskog uzbunila je bila rusku vladu. Italinski je energično protestvovao protiv povrede ugovora. Pretstavnik Engleske optuživao je tursku vladu da se potpuno podala francuskom uticaju i Turskoj je, u bliskoj budućnosti, pretio užasan rat.[1])

Italiansky je, 29 septembra, podneo Reis-efendiji ultimatum, kojim je tražio izvršenje ugovora i povratak smenjenih knezova na njihova mesta, do isteka zakonskog roka od sedam godina. Turska vlada je pokušala da se brani. Ali, osećajući nemoć svoje vojske, nered koji je vladao u njenim pokrajinama i, znajući dobro s kakvom snagom raspolaže Rusija na suvu i na moru, ona je, posle kratkog ustezanja, bila prinudena da popusti. Na zahtev Rusije i Engleske sultan je, 15 oktobra, smenio nove knezove i na njihova mesta vratio stare. Ali, ruska vlada nije smatrala te ustupke kao dovoljne i njene su trupe dobile zapovest da posednu Moldaviju. Vest o ulasku Rusa u tu pokrajinu izazvala je veliko ogorčenje i strah medu Turcima.

U to vreme stigli su srpski deputati u Carigrad. Kako je turska vlada bila potpuno zauzeta zapletima u koje je bila zapala, oni su ostali, tako reći, neopaženi. General Sebastijani koristio se ulaskom ruskih trupa u Moldaviju da natera Turke da se jedanput za svagda otresu ruskog tutorstva. Njegovu akciju snažno su potpomogle vesti o novim Napoleonovim pobedama kod Jene i Auerstadt-a. Francuski pretstavnik je uveravao tursku vladu da je car voljan da joj vrati Vlašku i Moldaviju. koje su Rusi bili poseli i tražio je od nje da se izjasni u korist Francuske. Dok je on tako radio Italiansky, nemajući vesti od svoje vlade, nije znao šta da kaže. Šta više dve engleske ratne lade sigle su bile pred Carigrad, ne dajući nikakva razloga za to. Turska vlada našla se u vrlo teškom položaju.

Polovinom decembra Sebastijani je primio nova upustva i 16 decembra, predao je sultanu jedno pismo cara Napoleona. „Pruske, koja se bila udružila s Rusijom, nestalo je — pisao je Napoleon — ja sam uništio njenu vojsku i gospodar sam njenih gradova. Moje vojske su na Visli i Varšava je u mojoj vlasti.

[1]) Sebastijani ministru, 25 avgusta 1806 (A. M. I. D. u Parizu. Turska: Politička prepiska. Sv. 212, l. 158).

Pruska i ruska Poljska dižu se i uređuju svoje trupe da izvojuju svoju nezavisnost. Ovo je trenutak da i ti dobiješ tvoju. Oteraj knenzove buntovnike koje si silom prinuđen da vratiš, u prkos tvoga fermana, kojim su bili oglašeni za izdajnike. Povrati na svoja mesta tvoje odane službenike i knezove po tvome izboru. Nemoj činiti Srbima ustupke, koje ti traže s oružjem u ruci. Naredi da tvoje trupe krenu ka Hotinu; ti se više nemaš ništa bojati Rusije. Ja sam ovlastio moga ambasadora da zaključi s tobom potrebne obaveze. Ako si bio dosada obazriv, duže popuštanje prema Rusiji biće slabost i upropastiće tvoju carevinu."[1])

Sultan se tada odlučio da oglasi rat Rusiji. On je naredio da i general Sebastijani prisustvuje sednici krunskog saveta, i tako je istog dana pitanje o ratu bilo rešeno.[2])

Objav rata saopštena je Rusiji, 28 decembra. U noti, koja je predata ruskom poslaniku, turska vlada je pored ostaloga tvrdila, da se Rusija revnosno starala da uzbuni „svu srpsku raju i da se nije ustezala da je pomogne i uputi na pobunu, dajući joj ratnu spremu i novčanu pomoć". Zatim je pozvala ruskog poslanika da u roku od tri dana napusti Carigrad, sa svima ruskim činovnicima.[3]) Knezovi Vlaške i Moldavije ponova su zbačeni. Turske trupe pozvate su pod zastavu i veliki vezir je objavio svoj skori dolazak na Dunav.

Za vreme žestoke borbe koju je vodio francuski ambasador u Carigradu, srpsko pitanje nije bilo izgubljeno iz vida. Čim su, u novembru, ruske trupe bile upale u Moldaviju i u Vlašku general Sebastijani mislio je da je pravi cilj te najezde bilo: pobuna te dve pokrajine, sjedinjenje ruske vojske sa Srbima i Crnogorcima, pobuna Moreje i ostrva u Arhipelagu, jednom rečju dizanje na oružje svih hrišćana da oteraju Turke iz Evrope. Da bi sprečio izvršenje toga plana on je nastao kod turske vlade da sebi osigura vernost Pazvan-Oglua, kako bi očuvala Vidin i da pomogne ishranu Beograda, kako bi se taj grad mogao što duže održati.[4]) On se naročito bojao da Rusi ne udare na Beograd, za koji se znalo da je ostao bez hrane i, ma da Gušanac Alija nije hteo imati nikakvih veza s turskom vladom, Sebastijani je preporučio francuskom ambasadoru u Beču da se zauzme kod austrijske vlade da pošlje hrane u Beograd, Ali, njegovo pismo nije stiglo u Beč na vreme. Beogradski grad već je bio pao u ruke Srbima.

Vest o padu Beograda proizvela je dubok utisak u Carigradu. Turci su bili skloni da veruju da Austrija nije bila strana tome događaju.[5]) Tada su se general Sebastijani i turska

[1]) Napoleon Selimu III, 1 decembra 1806. (Testa. *Isto.* 284).
[2]) Sebastijani ministru, 24 decembra 1806 (A.M.I.D. u Parizu. Turska. Politička prepiska. Sv. 212, l. 332).
[3]) Manifest turske vlade. (Isto. Sv. 212, l. 22).
[4]) Sebastijani ministru, 8 decembra 1806 (Isto. Sv. 212, l. 317).
[5]) Isti istome, 25 januara 1807 (Isto. Sv. 213, l. 59—61).

vlada još više uplašili mogućeg sjedinjenja ruskih trupa iz Vlaške sa srpskim ustanicima. Da bi ga sprečili našli su za potrebno da Srbima što pre popuste i da ih pridobiju.

Deputati ustanika, koji su dugo čekali u Carigradu, pozvati su tad u ministarstvo i tako je, 25 januara 1807, zaključena s njima jedna konvencija.[1])

III.

Odnosi između Rusa i srpskih ustanika, krajem 1806. Proglas generala Mihelsona Srbima (januar 1807). Seča beogradskog paše i njegove pratnje. Seča Turaka u Beogradu i u Ćupriji. Skupština starešina ustanika. Odluka o savezu s Rusima i odbačaj srpsko-turske konvencije (mart 1807).

Za vreme tih pregovora Rusi nisu ostali neaktivni. I pokraj toga što se mohazil nalazio u Beogradu, ustanici nisu bili prekinuli odnose s Rusijom. Konstantin Rodofinikin, činovnik ruskog Ministarstva inostranih dela, poslat je bio, u avgustu, za ruskog diplomatskog agenta kod vlaškog kneza, Ipsilantija. Veliki prijatelj Srba a nepomirljivi neprijatelj Francuza, Ipsilanti je, na prvom sastanku, izjavio Rodofinikinu svoje iznenađenje što ruska vlada vodi malo računa o Srbima, koji imaju 40.000 ljudi pod oružjem i koji bi mogli imati 70.000 kad bi samo bili u stanju da ih opreme. Kako ne dobijaju pomoći ni sa koje strane, produžio je on, a kako s mukom nabavljaju municiju iz Austrije, oni će biti prinuđeni da potraže pomoć od Napoleona, koji neće propustiti da se time ne koristi. Međutim, Rusija bi mogla s pomoću Srba, sa 10.000 ljudi koje bi mogle naoružati Vlaška i Moldavija i s pomoću komandanta Ruščuka i drugih odmetnika od sultana, osvojiti Tursku carevinu ili — ako to hoće — povratiti red u njoj, dobiti potpun uticaj na tursku vladu i iz toga izvući stvarnu korist, koja bi inače pripala Francuskoj. Ruska vlada, dodao je, treba da pošlje Srbima pomoć od 100.000 groša i da traži od Austrije da ustanike snabdeva municijom, koju bi plaćala Rusija.[2]) Pod uticajem kneza Ipsilantija, Rodofinikin je predložio generalu Mihelsonu da pošlje Srbima „baruta i municije za 50.000 pušaka i 10 do 12 starih poljskih topova."[3])

Međutim, car Aleksandar je već bio odobrio jedan raniji predlog i naredio da se Karađordu pošalje pomoć od 100.000 groša.

Po ulasku ruskih trupa u Moldaviju odnosi između Srba i Rusa postali su važniji i češći. Naredbom, od 4 decembra, car Aleksandar je zapovedio generalu Mihelsonu, da saopšti Srbima da će od Rusije dobiti i vojnu pomoć, kad njene trupe

[1]) Tekst te konvencije ostao je do danas nepoznat.
[2]) Rodofinikin baronu Budbergu, 24 avgusta 1806. (Bogišić. Isto. 68-9).
[3]) Isti istome, 17 septembra 1806. (Isto. 69—70).

budu zauzele Vlašku i približile se njima. U isto vreme naredio mu je da među ruskim oficirima izabere nekoliko okretnih nastavnika i da ih pošalje Srbima, ali krišom od Turaka. Krajem 1806. poslato je Srbima 4.000 dukata i obećana im je nova pomoć. Početkom 1807, general Mihelson poslao je Grka, Manolakija da odnese Karađorđu jedno pismo i novac. Ovaj izaslanik stigao je u Zemun 18 januara. Austrijanci mu, u prvi mah, nisu dali da pređe u Beograd. Ali, kad je Karađorđe, posle nekoliko dana,, bio došao iz Topole, Manolaki je uspeo da se sastane sa njim i sa ostalim srpskim starešinama. On im je saopštio želju ruskog cara da podu na Vidin, gde će dobiti novaca i vojnih potreba. Osem toga, da bi prekinuo svaku vezu između Srba i Turaka, savetovao im je da što pre oteraju turskog pašu, koji je bio u Beogradu. Oni su mu odgovorili da će pašu oterati u roku od osam dana i da će na Vidin poći, polovinom februara, pošto Šabac budu dobili i pošto budu organizovali ustanak koji je tada bio planuo u niškom kraju.[1]) Karađorđe je zahvalio generalu Mihelsonu na pismu i novčanoj pomoći, obećao da će poslušati njegove savete i molio ga je da ispuni želju ustanika te da ubrzo među sobom vide svoju „jednorodnu i jednovernu braću, Ruse"[2]).

Međutim, ruska vlada je već bila počela spremati ratni plan protiv Turske. U tom planu srpskim ustanicima je bio namenjen važan zadatak ne samo da obezbede levo krilo ruske vojske prema Vidinu, nego i da, preko Hercegovaca i Crnogoraca, otvore trupama generala Mihelsona neposrednu vezu sa ruskom vojskom i ruskom eskadrom, koje su se tada nalazile u jadranskom primorju. Uverena u odanost srpskih ustanika i u njihovu volju da zajedno s Rusima ratuju, ona je o tome izvestila generala Mihelsona i preporučila mu da kod ustanika „neprestano podržava nadu na cara."[3])

Naskoro po odlasku Manolakija iz Beograda stigao je ustanicima jedan kurir, s pismom generala Mihelsona koje je bilo upućeno Karađorđu, svima knezovima i komandantima i svemu srpskom narodu. Saznavši da su srpske trupe zauzele Beograd, general je čestitao taj uspeh ustanicima i izvestio ih o napredovanju ruske vojske u Moldaviji i u Vlaškoj. Savetovao im je da se ne dadu zavesti obećanjima koje turska vlada neće propustiti da im učini samo da ih pridobije i da ih umiri; javo im je da ima za njih svakorvsne pomoći; tražio je obaveštenja o kolčini i kakvoći njihovih trupa, o njihovom raspoloženju, njihovim potrebama, namerama i sredstima za obezbeđenje jedne sigurne veze. Zatim je izrazio nadu da se Srbi, posle zauzeća Beograda, poći na Vidin, čiji bi posed za uvek obezbedio njihov mir i pitao ih je da li bi mogli prebaciti

[1]) Izveštaj Manolakija, od 9 februara 1807. (M. Vukićević. Isto II. 460).
[2]) Karađorđe generalu Mihelsonu, 25 februara 1807. Petrov. Isto. I. 223—4).
[3]) Baron Budberg generalu Mihelsonu, 19 januara 1807. (M. Vukićević. Isto II. 457-8).

4—5.000 ljudi u Krajinu, kako bi, s te strane, sporazumno s njim mogli da operišu. „Kucnuo je, napoletku, čas ratnicima imena hrišćanskog — pisao je on — da zbace jaram turski i da hrišćanskim paćeničkim plemenima povrate staru slavu i blagostanje. Turska je objavila rat Rusji zbog njenog staranja za sreću jednovernih naroda, zbog njenog zbliženja s vama, draga i jednoverna braćo. Srpski narod pokazuje svetu primer šta može da učini junački duh, raspaljen hrišćanskom verom i ljubavlju prema otadžbini. Nova pobeda Rusije nad oholim izazivačem nemira u Evropi, Bonapartom, čijim osvajačkim planovima nema granica, pokazuje snagu ruskog oružja. A kad se združimo i mi i vi, šta sve možemo postići?.. Srpski narod je dostojan da bude narod za koga je stidno da plaća danak Turcima. Zar nije bolje upotrebiti novac za vojne potrebe naroda i za oslobođenje njegovo od turskog ropstva?... Budite neumorni i nadajte se u Boga i Aleksandra I."[1].

Ovaj proglas izazvao je obrt u držanju izvesnih ustanika koji su smatrali da srpska raja ne može nikako izdržati do kraja rat protiv Turske carevine. Oni su bili gotovi da se zadovolje nekim povlasticama, koje bi im zajamčile život i imanje, koje je turska vlada, u nevolji, bila odlučila da im odobri. Ali, ta je stranka znatno oslabila posle ulaska ruske vojske u Vlašku a naročito posle zauzeća Beograda. Ova dva događaja povećali su njihove nade. Stekavši ubeđenje da je Rusija dovoljno jaka da brzo pobedi Turke, Srbi su u njenim budućim pobedama gledali svoju potpunu nezavisnost i slobodu i pokazivali su sve više raspoloženja da se pridruže njenoj vojsci. Sporost u pregovorima koji su vođeni s Turcima rashlađivala je pristalice mira. Posle pisma generala Mihelsona svi ustanici, bez izuzetka, bili su gotovi da pređu Rusiji.

Beogradski vezir, Sulejman paša, ostavši bez vlasti, počeo se kajati što je ustanicima predao beogradski grad. Neiskren prema Srbima on je počeo raditi potajno na tome da Turci ponova dođu u gradove.[2]) Kada su ga starešine ustanika u tome uhvatile, on je zatražio dozvolu da s Turcima, koji su bili u carskoj službi i vojsci ide u Carigrad i ona mu je data. Paša je, 7 marta, pošao na put, sa znatnim brojem Turaka, bez oružja. Nedaleko od Beograda, odred ustanika, koji ih je pratio, napao ih je iznenada i nemilosrdno isekao. U isto vreme Srbi su napali na Turke, koji su stanovali u Beogradu i mnoge su od njih pobili. Pokret je bio tako žestok da su ga starešine jedva obuzdale.[3])

Međutim srpski deputati koji su u Carigradu zaključili konvenciju s turskom vladom stigli su bili, s velikom pratnjom, u Niš. Oni su pošli u Beograd preko Paraćina. U toj varoši

[1]) General Mihelson Karađorđu, 23 januara 1807. (Dubrovin. Isto. 114—116).
[2]) M. Vukićević. Isto. II. 466.
[3]) A. Protić. Isto. 13.

jedna četa ustanika napala ih je i isekla sve Turke, koji su deputate dotle dopratili.

Ti odvratni pokolji, koje su, kako izgleda, bile priredile izvesne srpske starešine izazvale su u narodu najdublje gnušanje.

Usled tih događaja zaključena konvencija, izgubila je vrednost i veze, koje su još koliko toliko vezivale Srbe i Turke, bile su raskinute. O miru nije moglo više biti govora. Karađorđe je, usled toga, sazvao skupštinu starešina. Njoj je saopšten proglas generala Mihelsona i ona je tada odbacila konvenciju koju je Ičko bio zaključio s turskom vladom i odlučila da se, u savezu s Rusima, nastavi rat protiv Turaka. Za glavnog komandanta ustničkih trupa na istočnom frontu, prema Rusima određen je Milenko Stojković. Njemu je naređeno da zauzme Kladovo i Negotin i da zatim krene na Vidin. Kako je general Mihelson tražio obaveštenja o srpskim trupama i njihovim potrebama, skupština je odredila deputaciju u koju su ušli kapetan Čardaklija, Avram Lukić, savetnik i Jeremija Gagić, sekretar Saveta i stavila joj u dužnost da Rusima „pokažu sve želje i da, prema datim upustvima, ugovore, vežu i urede sve što nađu za potrebno, radi sreće i napretka Srbijinog i hrišćanskog blagočastija."[1])

Savez između Rusa i Srba bio je veoma štetan po Turke. Dunavski front, na kome su Turci imali da se bore, produžen je tim savezom za nekoliko stotina kilometara. Usled toga turska vlada je odmah pokušala da odvoji Srbe od Rusa. Naskoro po zaključku skupštine Srbi su dobili pisma od knezova Muruzija i Handžarlije iz Carigrada. Oni su ih, po nalogu turske vlade, pozivali da ratuju s Turcima protiv Rusije, pod komandom svojih starešina i obećavali su svakom Srbinu koji na to pristane po 20 groša mesečne plate i hranu. U isto vreme opominjali su ih da ne veruju ruskim obećanjima. „Stanovnici Moreje — pisali su im oni — prevareni su od strane Rusije u poslednjem ratu. Ona ih je napustila, čim je zadovoljila svoje interese. S toga vam se valja bojati da ne budete iste sudbine... Vi možete zagladiti vašu pogrešku i pokoriti se a sve što ste tražili daće vam se po vašoj želji. Vi se ne možete ni na koji način izbaviti od apsolutne vlasti i od velike moći visoke turske vlade". Ali Srbi su te pozive odbili.[2])

Tako je, krajem marta 1807 g., izvršen potpun raskid između srpskih ustanika i turske vlade. Srbi su se udružili s Rusima da ratuju protiv sultana i njihova sudbina stavljena je time potpuno u ruke njihovih saveznika.

[1]) Mitropolit Leontije knezu Ispilantiju, 16 aprila 1807 (*Spomenik Srp. Akademije* XXXVII. 136-7) i Punomoćstvo, izdato deputatima 18 marta 1807. (M. Vukićević Isto. II. 474).

[2]) Izveštaj Manolakija gen. Mihelsonu (Isto. 476-7).

GLAVA SEDMA

I.

Odlazak srpske deputacije generalu Mihelsonu (maj 1807). Sjedinjenje srpskih i ruskih trupa (17 juna 1807). Turski poraz na Malajnici (1 jula 1807). Opsada Negotina.

Po zaključku skupštine starešina i prema njenoj odluci jedan deo srpskih trupa poslat je u Krajinu da potisne Turke ka Vidinu i da produži operacije zajedno s ruskom vojskom. U isto vreme, izabrana deputacija otišla je glavnom komandantu ruske vojske, u Bukurešt. U putu, deputati su se zadržali u Poreču, kod vojvode Milenka Stojkovića, koji im je poverio jedno pismo za ruskog generala.

Stigavši u Bukurešt, 6 maja, deputati su tražili od generala Mihelsona:[1]) jednog ruskog činovnika, koji će predsedavati u Savetu i koji će poučiti Srbe da urede zemaljsku upravu, 2) nekoliko inžinjerskih oficira, koji će utvrditi gradove; jednog artileriskog oficira, koji će naučti Srbe da rukuju topovima i nekoliko rudarskih inžinjera, koji će im pokazati kako se kopaju rude i tope metali i 3) 10.000 pušaka i olova i 200.000 groša za isplatu dugova i za nove nabavke.

General ih je lepo primio. Dao im je novaca i svakome po jedan dijamantski prsten i predao im je 50.000 groša za Savet, jednu bogato ukrašenu sablju za Karađorđa s natpisom: „Zaštitnku vere i otadžbine", drugu jednu za Milenka Stojkovića s natpisom: „Za hrabrost" i jedan krst s lancem za Dositeja Obradovića. U isto vreme obećao im je da će njihovu molbu potpomoći kod cara i uverio ih je da će ona biti odobrena.[1])

Deputati su ostali duže u Bukureštu. Pored ostalih ruskih činovnika, oni su se tamo upoznali i s Konstantinom Rodofinikinom, koji je ranije zauzimao visok položaj u glavnoj komandi ruske dunavske vojske. I ako je bio poreklom Grk, detati su ga, izvesno po njegovoj želji a možda i po preporuci kneza Ipsilantija, predložili caru kao pogodnu ličnost, koja bi, privremeno, mogla biti poslana u Srbiju, za slučaj da se „spreman ministar" ne može odmah odrediti.[2])

[1]) Izveštaj gen. Mihelsona caru, od maja 1807. (Dubravin. Isto. 116).

[2]) Molba srpskih deputata caru, od 17 maja 1807 (M. Vukićević. Isto. 566).

Međutim, general Mihelson, saznavši da se Milenko Stojković, usled opsade Štubika, nije mogao sjediniti s Rusima na Dunavu, bio je već naredio generalu Isaijevu, komandantu ruske prethodnice da on to spajanje izvrši. Prema toj zapovesti general je otišao, 9 marta, u Krajovu i stuzio je u vezu s Milenkom Stojkovićem. Ali, Turci iz Đurđeva, izvešteni o dolasku ruskog generala i o njegovoj nameri, poslali su jak odred vojske da spreči prelazak Rusa. Tako je, 26 marta, došlo do boja kod Uzvorine—Albe. Tu su Turci potučeni; Husejin paša vidinski poginuo je a Deli paša iz Đurđeva pao je u ruke Rusima.[1]) Isajev je zatim zauzeo ostrvo Korbovo i tako je spajanje Rusa i Srba izvršeno, 17 juna 1807.

Na vest o tom važnom događaju Karađorđe, koji je držao u opsadi Turke u Štubiku, požurio je s Milenkom Stojkovićem da vide Ruse. Kad je stigao u Korbovo on je bio razočaran, jer su ruske trupe bile neznatne. On se otvoreno žalio tumaču generala Isaijeva što je austrijski dvor, koji je sumnjičio Srbe da su primili rusku zaštitu, zabranio da im se prodaju namirnice koje su im bile toliko potrebne, i što im Rusi, od kojih su se nadali obilatoj pomoći, šalju tako malo vojske, u trenutku kad su Turci protiv njih krenuli sve svoje sile.

Da bi zadovoljio Karađorđa general Isaijev mu je dao olova i baruta i obećao mu je da će ga energično pomoći protiv Turaka. On je ostavio srpski garnizon od 500 ljudi na ostrvu i poslao je, 30 juna, svoje trupe u pomoć Srbima na Štubiku, u cilju da napadnu položaje na Malajnici, gde se bilo ušančilo 5.000 Turaka iz Vidina. Bitka je počela 1 jula. Turci su tučeni i potisnuti ka Negovinu, pošto su izgubili oko 1.000 ljudi, više topova i znatnu količinu municije. Kako je Negotin bilo teško uzeti komandanti savezničkih trupa odlučili su da ga opsednu. Opsada je počela 6 jula.[2])

Istoga dana jedan oficir, koga je poslala ruska vlada, stigao je u stan savezničke vojske, s jednim pismom za Karađorđa.

II.

Ruski planovi protiv Napoleona. Misija pukovnika Paulučija (juli 1807). Rusko-srpska konvencija, od 10 jula 1807.

Rat između Francuske i Rusije uzimao je sve šire razmere. Bojeći se da neće biti u stanju da odole Francuzima u Nemačkoj, car Aleksandar i njegova vlada smatrali su da će ruska dunavska vojska preko Srbije i Bosne moći s uspehom da napadne Francuze u Dalmaciji. Da bi taj plan mogli izvesti potrebno im je bilo da što tačnije saznadu snagu, raspored i spremu francuskih trupa u Dalmaciji, želje stanovništva u Dalmaciji, Bosn i Hercegovini i nade koje ono polaže na Francuze, zatim sretstva kojima raspolaže Mađarska i, naposletku, broj Srba koji se nalaze pod oružjem, njihovu odanost Rusiji, veze koje su imali s Francuzima i koje bi uskoro mogli imati, plan i pravac njihovih operacija, način za stvaranje veza između njih i ruske vojske na Dunavu i između njih i Crnogoraca, njihove potrebe u oružju i novcu i t. d.

[1]) Izveštaj generala Isaijeva, od 29 maja 1807 (Petrov. Isto. I. 227).
[2]) Petrov. (Isto. I. 230—236).

Za vreme svoga bavljenja u stanu ruske vojske, u Bartensteinu, u maju 1807, car Aleksandar je odredio pukovnika Paulucci-ja, koji je ranije služio u francuskom štabu u Dalmaciji a za tim je prešao u rusku vojsku, da pođe na put i da pribere sva ta obaveštenja.[1]) Njemu je tada naređeno da, prilikom svog bavljenja u Beogradu, »predoči Srbima u kakvu bi nepriliku došli, ako bi se potčinili Francuzima« i da ih u isto vreme, uveri »da se uvek mogu poveriti Rusiji i osloniti na njenu pomoć, pošto je ruski narod istoga porekla i vere s njima.« »Ako možemo računati na Srbe — stajalo je u upustvima koja su mu data — vi ćete ih uveriti da ćemo ih odmah snabdeti (oružjem) koliko god to bude moguće i da nema teškoće da im damo i novaca koliko im god treba. Ličnostima s kojima dođete u dodir reći ćete da carski dvor neće ništa propustiti da podrži Srbe svima sredstvima koja mu stoje na raspoloženju, samo ako možemo biti uvereni da će stalno raditi onako kako mi želimo.[2])

Pošto je probavio neko vreme u Požunu, Trstu i u više mesta u Dalmaciji, pukovnik Paulucci došao je, preko Hrvatske i Slavonije, u Zemun. Komandant mesta odvraćao ga je od prelaska u Srbiju. Ali, kad je on zapretio da će se žaliti ruskom poslaniku u Beču, pustio ga je. Paulucci je stigao u Beograd 30 juna. Tu je primljen s poštovanjem, ali sutra dan sve se promenilo. Neki zemunski trgovci ,austrijski agenti otišli su bili kod Mladena Milovanovića, komandanta Beograda i uveravali ga da je Paulucci francuski agent. Komandant Zemuna je tvrdio da je to prosta varalica. Kako Paulucci nije znao ruski jezik smatran je za sumnjiva. Usled toga Mladen mu je prebacio da je »tajni francuski uhoda« i zapretio mu je da će ga zatvoriti u grad. Tada je Mihailo, brat Bože Gjurovića predložio da ga pod stražom sprovedu Karađorđu. Tako Paulucci, sutradan (2 jula), u društvu s Grujovićem i u pratnji šest oružanih ljudi otputovao niz Dunav. Oni su, 5 jula, bili već u stanu srpsko-ruskih trupa pred Negotinom.

Čim je tamo stigao, Paulucci se javio generalu Isaijevu, pokazao mu svoja dokumenta i molio da ga predstavi Karađorđu. Međutim, austriski agenti Miloš Urošević i E. Mlinarić, koji su izazvali onu zabunu u Beogradu i koji su, takođe, odmah po dolasku Paulucci-ja, bili stigli u logor kod Negotina, uspeli

[1]) Baron Budberg gen. Mihelsonu, 2 juna 1807 (Bogišić. Isto. 76-7).
[2]) Upustva barona Budberga puk. Paulucci-ju, od 23 maja 1807 (M. Vukićević. Isto II. 530-1).

su da se sastanu s Karađorđem, ispričali su mu šta se s Paulucijem desilo u Zemunu i u Beogradu i potrudili se da ga osumnjiče.[1]) Usled toga Karađorđe ga je hladno primio, i pokraj toga što ga je general Isaijev doveo k njemu. Ali, Paulucci nije gubio hrabrost. Sutradan je ponova pošao k njemu da mu preda pismo barona Budberga, ruskog ministra spoljnih poslova i da mu saopšti poruke koje su mu bile date.[2]) Tim pismom ministar je srdačno čestitao Karađorđu ranije pobede i javljao mu da je Paulucci-ju izdana zapovest da ga uveri o »nepokolebivoj zaštiti velikoga cara svih Rusa« i da sazna »potrebe Srba i sredstva pomoću kojih bi se mogla izvući najveća korist iz jednodušne saradnje ruske i srpske vojske«. Preporučujući pukovnika njegovoj naročitoj pažnji, on je molio Karađorđa da mu pokloni puno poverenje i uverio ga da će Srbi »u koliko prilike budu dopuštale, dobiti od Rusa sva sredstva koja će moći da pomognu njihove buduće napore protiv zajedničkog neprijatelja.«[3]

Po predaji toga pisma pukovnik je obavestio Karađorđa o pokretu Francuza i Turaka u Bosni i preporučio mu da spreči toga »preduzimljivog i drskog neprijatelja, koji bi možda mogao napasti Srbiju s te strane.« Karađorđe se ograničio na to da se požali »na dvorove austriski i ruski koji su mu činili obećanja a nisu ih ispunjavali, izuzevši nešto malo pomoći koje je dobio od Rusije« i dodao je da »ima skoro četiri godine od kako njegov narod vodi rat i da se nalazi u očajnom stanju.«

To je bilo malo. Ali, pukovnik Paulucci nije gubio nadu da će saznati što više. Pošto je čuo da Milenko Stojković, posle Karađorđa, uživa najveće poverenje u narodu, on je pokušao da njega pridobije i s njim je otišao kod Vožna. Paulucci je tada nadugačko izložio Karađorđu sve dobiti koje za Srbe predstavlja savez s Rusijom. Rekao mu je da su mu poznate intrige Austrijanaca i da se nada »da se Srbi neće dati njima zavesti i da neće poverovati jednom dvoru koji ih ostavlja da umiru od gladi, dok Francuzi samo s pomoću njih mogu još držati Dalmaciju i praviti plan da pokore Srbe, kako bi ih posle vratili pod tiranski jaram turski«. On je energično tvrdio da Austrija nikad neće moći otvoreno podržavati Srbe. Zatim, pošto je oslabio dobro mišljenje koje je Karađorđe mogao imati o Austriji, on ga je potsetio na zajednicu vere, jezika i običaja koja vezuju Srbe i Ruse, na rat koji oba naroda vode protiv Turske, na njihove uzajamne interese i, naposletku, na znake naklonosti cara Aleksandra prema Srbima, kao što je bilo spajanje jednog ruskog odreda sa Srbima, koji su, zahvaljujući toj pomoći, mogli osloboditi Štubik, gde je Milenko Stojković bio zatvoren 17 dana. Ovaj govor proizveo je, kako izgleda, dobar

[1]) Izveštaj Mlinarića caru, od 12 oktobra 1807 (Isto. 533-5).
[2]) Puk. Paulucci baronu Budbergu, 30 jyla 1807 (Bogišić. Isto. 97—100).
[3]) Baron Budberg Karađorđu, 23 Maja 1807 (Petrov. I. 237-8).

utisak i Karađorđe je obećao da neće imati nikakvih veza s Austrijom i da će se potpuno poveriti zaštiti cara Aleksandra.

Zadovoljan ovim prvim uspehom Paulucci je ostavio da sutradan nastavi razgovor i da kombinuje operacije koje je Karađorđe imao da izvede. Ali, kako je jedan glasnik doneo vesti da su Turci prešli Drinu, kod Zvornika i da je Jakov Nenadović potučen, Karađorđe je došao u zoru da o tome izvesti Paulucci. On mu je tada izjavio »da mu daje potpuno poverenje, da je gotov da učini sve što mu bude savetovao i tražio mu je da izradi jednu konvenciju.«[1])

Pukovnik Paulucci, Karađorđe i Milenko Stojković održali su, 10 jula, jednu konferenciju. Toj konferenciji prisustvovali su Legatović, ruski činovnik, koji je dopratio Paulucci-ja i Jeremija Gagić, koji je, kao tumač, bio član poslednje srpske deputacije, poslate generalu Mihelsonu. Posle četiri časa razgovora sastavljena je jedna konvencija, koju su prisutne srpske starešine potpisale. Ona se u glavnom sastojala u ovome: 1. Srpski narod tražio je od cara Aleksandra zaštitu i moliо ga da naimenuje jednog »zemljeupravitelja« radi urednja »srpske zemlje«, povraćaja reda i izrade jednog Ustava koji bi odgovarao narodnim običajima, 2. U srpskoj zemlji ne može više biti ni spahija ni robova, 3. Ruski car će postaviti razne činovnike, koji ne mogu biti grčke narodnosti 4. U svima gradovima imaće po jedan garnizon ruske redovne vojske, čiji će komandanti biti Rusi. 5. Rusi će poslati 3.000 pešaka, dva eskadrona konjice i jedan puk kozaka; Srbi će sa svoje strane dati 20.000 ljudi da se zajednički bore protiv neprijatelja prema Vidinu 6. Rusi će dati još 3.000 vojnika a Srbi 15.000 ljudi za čuvanje granice prema Bosni, za osnivanje veze s Crnogorcima i za sprečavanje akcije Francuza s Turcima 7. Pošto je srpski narod iscrpeo sve svoje novčane izvore u ranjim ratovima zemljeupravitelj će doneti »znatnu sumu novaca«, koja će se čuvati u blagajnici u Beogradu 8. Rusi će poslati spremne radnike za popravku starih topova, izradu baruta i olova 9. U Beogradu će se podići jedan magacin za municiju i u njemu će se čuvati 10,000 pušaka, namenjenih za naoružanje novih pristalica koje bi Srbi mogli dobiti 10. Rusi će poslati u Srbiju šest artileriskih i inžinjerskih oficira, četu pionira i četu topdžija radi obuke srpskih trupa 11. Osem toga Rusi će poslati lekare i apotekare a u Beogradu će biti podignuta opšta bolnica s apotekama.[2])

Kad je ova »konvencija« potpisana, pukovnik Paulucci, zadovoljan svojim uspehom, koji mu je izgledao mnogo veći no što je bio u stvari, upitao je srpske starešine preko jednog svog čoveka od poverenja, šta bi želeli da ruski dvor učini za njih. »Neka nam da ono što smo s pukovnikom našli da je

[1]) Puk. Paulucci baronu Budbergu, 30 jula 1807 (Bogišić. Isto. 100-2).
[2]) Konvencija zaključena između Karađorđa i puk. Paulicci-a, 10 jula 1807. (Isto. 108—110).

potrebno«, odgovorio je Karađorđe. Milenko Stojković i druge starešine srpske izrazili su mu želju da dobiju kakav počasni znak naklonosti dvora pa čak i vojne činove.

Ali, po opštem mišljenju Karađorđevo je prisustvo bilo potrebno na bosanskoj granici. Istoga dana on se spremio za put. »Setite se, rekao je Parlucci-ju na rastanku, da je moja jedina želja da svoju domovinu vidim oslobođenu svakoga straha da će ponova pasti pod turski jaram; tada ću se odreći svega i vratiti se svome plugu«. Zatim je otišao s 800 konjanika, u nadi da će u putu uspeti da skupi više ljudi.

Pukovnik Paulucci otputovao je odmah za Vlašku da generalu Mihelsonu podnese izveštaj o rezultatu svoje misije.[1])

III.

Revolucija u Carigradu. Zbačenje Selima III i dolazak na presto Mustafe IV (maj 1807). Tilsitski ugovor (7. jula 1807). Obustava borbe između Rusa i Turaka. Posredovanje Francuske za zaključenje primirja.

Za vreme dok su se vodili pregovori između Rusa i Srba na obalama Dunava, događaji od najveće važnosti odigrali su se u Carigradu i u Tilsitu.

Još krajem maja izvršen je prevrat u Carigradu. Stari protivnici evropske vojne reforme upotrebili su trenutak, kad je najveći deo turske vojske bio van Carigrada, na putu za Dunav, da zbace sultana. Za nekoliko dana Selim je bio uklonjen i na presto je doveden njegov rođak, Mustafa.

Napoleon i car Aleksandar sastali su se, 26 juna, u Tilsitu da zaključe mir. Posle prelaza ruske vojske kod Friedlanda (14 juna), nastavak borbe protiv Francuske bio je za Rusiju vrlo težak, pošto njeni saveznici nisu bili kadri da je ozbiljno pomognu a rat s Turskom tek je bio počeo. Napoleon je, takođe, želeo prekid rata, jer mu je sporazum s Rusijom postajao sve potrebniji za ostvarenje njegovih planova protiv Engleske. Tako je došlo do ugovora o miru i savezu koji je potpisan 7 jula u Tilsitu. U njemu je bilo nekoliko odredaba koje su se ticale Turske Po članu 21, 22, 23 i 24 javnoga ugovora imala je da se prekine borba između Rusa i Turaka, da se ruske trupe povuku iz Vlaške i Moldavije, posle ratifikacije budućeg ugovora, koji je imao da bude zaključen između Rusije i Turske, da car Aleksandar pristane na posredovanje Francuske u pregovorima za zaključenje toga ugovora i, naposletku, da se jednom naročitom konvencijom odredi rok u kome će ugovoračke strane povući svoje trupe iz krajeva, koje je trebalo isprazniti. Ova četiri člana mogla su biti saopštena turskoj vladi. Ali, pored javnih članova postojali su i t. zv. »odvojeni i tajni« članovi i ugovor o savezu.. U njima je bilo, takođe, određeno o

[1]) Puk. Paulucci baronu Budbergu, 30 jula 1807 (Isto. 105).

Turskoj. Prva dva odvojena člana naređivali su Rusima predaju »zemlje, poznate pod imenom Kotora« francuskoj vojsci i ustupak Sedam ostrva u potpun posed i vlasništvo Napolenu. Član 8 saveznog ugovora glasio je: »da će Francuzi, u slučaju ako turska vlada ne bude primila njihovo posredovanje ili, ako u roku od tri meseca posle započetih pregovora, oni ne dovedu do željenog rezultata, ići zajedno s Rusima protiv Turaka, i da će se sporazumeti o oslobođenju od turskog jarma svih turskih pokrajina u Evropi, osim Carigrada i Rumenlije.[1])

Još u toku pregovora, 26 jula, Napoleon je bio poslao pukovnika Guilleminot-a u Carigrad da skloni novoga sultana na prekid rata. Istoga dana car Aleksandar je o svemu izvesto generala Mihelsona: »Da bih ispunio svoje obećanje — pisao mu je on — naređujem vam da se, čim budete primili ovaj nalog, uzdržite od svakog daljeg napada na turske trupe, ali da čuvate sve položaje koje sada zauzimate. Ako Turci, dok ne budu primili naredbu svoje vlade, nastave oružane napade na vas, vi ćete preduzeti, razume se, sve potrebne mere za zaštitu. Ovo važi i za korpus generala Isaijeva, koji je određen za saradnju sa Srbima.[2])

[1]) A. Vandal. *Napoléon et Alexandre I.* Paris 1891 I. 507.

[2]) Car Aleksandar generalu Mihelsonu, 27 juna 1807. (Petrov. Isto. I. 265).

GLAVA OSMA.

I.

Dolazak prvog ruskog pretstavnika u Beograd (avgust 1807.)

U trenutku kada je Paulucci išao iz Negotina za Bukurešt, jedan civilni činovnik ruske vlade pošao je iz Bukurešta u Beograd. To je bio Konstantin Rodofinikin, koji je bio postavljen za ruskog pretstavnika u Srbiji.

Još u mesecu maju, nekoliko dana po prijemu srpskih deputata, general Mihelson je dostavio njihove molbe caru Aleksandru. Pretstavio mu je da oni mole da u Beograd bude poslat jedan ruski činovnik koji bi predsedavao sednicama Saveta i pomagao da se uredi nova srpska država i to naročito s toga da bi Savet imao veću vlast od srpskih vojvoda, kojih su se oni bojali i dodao je da bi za Rusiju bilo bolje da ima među Srbima čoveka »koji bi njihovim umovima upravljao kako Rusi žele.«[1]) Povodom toga i odgovor na molbu srpskih deputata upućenu caru, generalu Mihelsonu je ostavljeno da Rodofinikina može poslati u Srbiju, ako nalazi »da bi njegovo bavljenje ili samo njegov odlazak tamo bio koristan.« Osem toga, naredeno mu je i da Srbima pošalje 5.000 dukata za isplatu 4.000 pušaka koje su bili naručili u Zemunu.«[2]) Nalazeći da odašiljanje Rodofinikina u Srbiju može biti samo od koristi, general Mihelson je naredio da se za njega spreme potrebna upustva a tako isto i pisma za Karađorđa i za Savet.

General Mihelson je preporučio ruskom pretstavniku u Srbiji da prouči zemlju i da pribere, u glavnom, iste podatke koji su ranije traženi od pukovnika Paulucci-ja i da Srbima da slična obećanja. On mu je naročito naredio da ispita Karađorđeve vojne planove i da sazna na kojim se tačkama namerava braniti a na kojima napadati. Osem toga, stavio mu je u dužnost da se dogovori s knezom Ipsilantijem i generalom Miloradovićem o sretstvima za prenos u Srbiju izvesnih dobrovoljaca (»Grčka legija«) koje je Ipsilanti bio skupio u Vlaškoj i da preda Srbima barut, olovo, šest topova koji su se nalazili

[1]) Izveštaj generala Mihelsona caru, od 10. maja 1806. (Dubravin Isto. 118).

[2]) Baron Budberg gen. Mihelsonu, 2 juna 1807. (M. Vukićević. Isto. 566-7).

kod generala Isaijeva i sumu od 100.000 groša za isplatu pušaka, kupljenih u Zemunu.[1])

Ova upustva bila su gotova još 28 juna. Ali, Rodofinikin nije odmah krenuo na dužnost. Da bi mogao izvršiti te naloge morao je provesti po nekoliko dana u Fokšanu, Krajovi i na ostrvu Korbovu, koje je već bilo u srpskim rukama. Saznavši da je stigla zapovest da se borbe između Rusa i Turaka obustave, on je tu neko vreme zastao, očekujući nova upustva. Kako ništa nije primio i kako je smatrao da politika Rusije prema Srbima nije ni u koliko promenjena tim događajem, produžio je putovanje i stigao, 14 avgusta, u Beograd.[2])

Prvi ruski pretstavnik u Srbiji dočekan je s najvećim počastima i odseo je u stanu Mladena Milovanovića, komandanta Beograadda. On je stigao u Beograd u najnezgodnijem trenutku.

Srbi su, još 19 jula, bili saznali za promenu ruske politike i pregovore o primirju između Rusije i Turske. Ta je vest bila najpre doneta u logor srpsko-ruske vojske kod Negotina. General Mihelson je smatrao dalju opsadu toga grada za izlišnu, pošto ona nije bila potpuna i pošto je tamošnji turski garnizon bio znatno jači od srpsko-ruskih trupa. Osem toga, on nije mnogo verovao u povoljan rezultat rusko-turskih pregovora i bojao se da, u slučaju njihova neuspeha, odred generala Isaijeva koji se borio na desnoj obali Dunava, ne bude otsečen od ruske vojske u Vlaškoj. Usled toga želeo je da taj odred povuče na levu obalu Dunava a nije mogao otvoreno napustiti Srbe. U toj nezgodi on je savetovao generalu Isaijevu da Srbima ostavi »grčku legiju« kneza Ipsilantija i da redovnu rusku vojsku povuče u Vlašku. Ali, gerenal Isaijev je to smatrao kao prevaru, nedostojnu ruske vojske i odlučio je da i dalje ostane uz srpske trupe. Međutim, Turci nisu mirovali. Nemajući upustava o prekidu borbe protiv Srba, oni su ponova počeli vršiti napade. Bojeći se poraza srpska vojska je tada otstupila od Negotina. U isto vreme ruske su se trupe povukle na ostrvo Korbovo. General Isaijev je tada nastao da i svoje i srpske trupe obezbedi od daljih napada. Pokušao je da pregovara neposredno i preko pukovnika Meriage-a, ondašnjeg francuskog pretstavnika u Vidinu, s Gušanac Alijom, komandantom Negotina i s Mula pašom vidinskim, ali bez uspeha. Tek 10 avgusta stiglo mu je jedno pismo od turskog komandanta Ismail bega, koji mu je javio da je službeno izvešten o primirju, ali da njime ne može obuhvatiti Srbe, »razbojnike« — kako ih je nazvao. General Isaijev je odgovorio da su se Srbi borili uz Ruse i da će on odbiti svaki napad, koji bude izvršen na njih.[3]) I pokraj toga

[1]) Upustva Rodofinikinu, od 28 juna 1807. (Petrov. Isto. 245-6. M. Vukićević. Isto. II. 572-5).

[2]) Rodofinikin baronu Budbergu, avgusta 1807. (Bogišić. Isto. 114).

[3]) Izveštaj generala Isajeva, od 12 avgusta 1807. (Petrov. Isto. I. 257).

povlačenje ruskih trupa na ostrvo Kobrovo izazvalo je veliko negodovanje među Srbima.

U vezi s promenom ruske politike taj akat je smatran kao jedna vrsta izdaje. Čak i vojvoda Milenko Stojković, koji je dotle bio veoma odan Rusiji, počeo je napadati generala Isaijeva i Ruse uopšte i optuživati ih da s Turcima pregovaraju u nameri da im prodadu Srbe.

Osem toga srpske starešine dobile su vesti iz Austrije da je sultan za neki dug od 40 milijona groša ustupio Austriji Bosnu i Srbiju, da je tu pogodbu odobrio i car Napoleon i da se tamo već sprema vojska koja treba da uđe u Srbiju. Ne mogući da provere tu vest oni su tražili obaveštenja od Rusa, ali bez uspeha.[1]) U ostalom ruski komandanti u Vlaškoj retko su kad Srbe o čemu izveštavali, tako da su srpske starešine, neznajući šta se oko njih dešava, »stajali — kako sami kažu — kao u mraku.« U isto vreme u Beograd su počele stizati vesti o kretanju turskih trupa ka srpskim granicama, naročito prema Drini. Sve te okolnosti, slaba pomoć koju su Rusi ,i pored svečanih obećanja generala Mihelsona, dotle bili poslali u Srbiju i dugo iščekivanje na dolazak ruskog predstavnika u Beograd pokolebali su kod srpskih starešina veru u pomoć Rusije i u njene iskrene namere prema Srbima.

Osem toga Rodofinikin je bio poreklom Grk a Grci nisu bili prijatni Srbima, zbog grčkih vladika, koji su gotovo uvek išli uz vlast, protiv naroda a naročito zbog beogradskog mitropolita Leontija, koji je, takođe, bio Grk i koji je u početku ustanka bio više na strani dahija. Usled toga Karađorđe je, čim je saznao da će Rusi poslati u Srbiju jednog svog činovnika grčkog porekla, pisao srpskim deputatima u Bukurešt »da mu Grka ne dovode.«[2])

Kad je Karađorđe, 18 avgusta, stigao iz Topole u Beograd i kad je vlaški bojar, Rasti došao da ga, od strane Rodofinikina, pozdravi, on ga je vrlo rđavo primio. »Sve bi vas trebalo iseći — rekao mu je. Meni treba vojska a nje ne vidim. Kakva mi je korist od toga što su mi ga (Rodofinikina) poslali? Što je on došao?« Na molbu članova Saveta, koji su tada bili u Beogradu, da primi lepo Rodofinikina, kao pretstavnika Rusije, od koje zavisi sudbina Srba, Karađorđe je popustio.

Iako je bio u nezgodnom položaju, bez ikakvih novih upustava, Rodofinikin je ipak uspeo da umiri i Karađorđa i ostale starešine i da im povrati poverenje u Rusiju. On ih je, pre svega, uverio da ih Rusi neće napustiti. Obećao im je da će pisati bosanskom veziru da ih ostavi na miru, dok pregovori o primirju ne budu svršeni, da će tražiti od ruske komande baruta i olova i da će moliti ruskog poslanika u Beču da od austrijske vlade dobije dozvolu da Srbi mogu kupovati municiju u Austriji. Tada je Karađorđe izdao zapovest komandantima srpskih trupa da obustave borbu, ali da vojska ostane na okupu i da bude spremna za produženje rata, ako primirje između Rusije i Turske ne bude zaključeno.[1])

[1]) Savet Milenku Stojkoviću, 28 jula 1807. (M. Vukićević. Isto. II. 257).
[2]) Karađorđe deputatima, 3 jula 1807. Isto. II. 587).

II.

Pregovori između Rusa i Turaka u Slobozeji. Turci ne pristaju da Srbi dubu obuhvačeni primirjem od 24 avgusta 1807. Nezadovoljstvo među Srbima. Srbija u opasnosti od Turaka sa strane Niša. Pismo Rodofinikina Kuršid paši. Srpski uspeh na Drini. Car Aleksandar poništava potvrdu primirja. Naimenovanje kneza Prozorovskog za glavnog komandanta ruske dunavske vojske. Njegovi pregovori s velikim vezirom i generalom Sebastijanijem. Turska vlada se obvezuje da će Srbe ostaviti na miru do zaključka ugovora o miru s Rusijom.

Pregovori za zaključenje primirja između Rusije i Turske počeli su 13 avgusta u Slobozeji, kod Đurđeva. Turska je odredila za delegata Galib efendiju, bivšeg ministra spoljnih poslova a Rusija tajnog savetnika, Loškareva. Francuski pukovnik, Guilleminot služio je kao posrednik. Delegati turski i francuski došli su u Slobozeju još krajem jula. Ruski delegat stigao je tek 12 avgusta i to posle protesta od strane velikog vezira. On je došao skoro bez upustava.

Njemu su bila poznata samo glavna načela na osnovu kojih je trebalo pregovarati. Ona su bila utvrđena još u mesecu martu, kad se još moglo verovati u mogućnost zaključenja jednog ugovora o miru s Turskom, posredovanjem engleskog poslanika u Carigradu. Toga radi graf Pozzo di Borgo bio je poslan ruskoj eskadri u Sredozemnom moru da stupi u vezu s turskim admiralom i da mu saopšti da je Rusija raspoložena za zaključenje mira. U upustvima, koja su mu data, 19 marta, Srbi nisu bili zaboravljeni. »Osobiti interes — rečeno je u njima — koji mi gajimo za taj narod, zbog istovetnosti vere i nemogućnosti da izneverimo poverenje i odanost koje nam je on uvek poklanjao, ne dopuštaju nam da ga ostavimo na milost jednoj vladi, koja je toliko strašnija, u koliko je slabija i rastočenija i koja, prema tome, ne ume staviti granice mržnji i gonjenju. Ali, ako naiđete na otpor kod turskih punomoćnika; ako oni ne budu hteli primiti naše gledište i ako, u isto vreme, budete našli načina da spasete te junačke Srbe, trudite se da sve uradite tako, kako bismo mogli očuvati s tim narodom veze koje bi nam dopustile da možemo još računati na njega, ako to prilike budu zahtevale.[2]) U maju mesecu ta su upustva bila dopunjena i promenjena. »Ja sam ubeđen — pisao mi je tada baron Budberg — da ćete vi učiniti sve što možete da za Srbe izradite

[1]) Rodofinikin generalu Mihelsonu, 17 avgusta 1807. (Isto. 586-8).
[2]) Upustva grafu Poco di Borgo, od 19 marta 1807. (Petrov. Isto. I. 269).

sve što je moguće. Naročito bi bilo želeti da Srbija, kao Vlaška i Moldavija, postane kneževina koja bi plaćala danak Turskoj, ali koja bi ostala pod zaštitom Rusije i Engleske, ako bi bilo potrebno. Udarite glasom na želju našeg visokog dvora da Srbijom upravlja jedan knez, koga će Srbi slobodno izabrati a sultan potvrditi.«[1])

Iako pregovori grafa Pozzo di Borgo nisu doveli ni do kakvog rezultata, načela ruske vlade ostala su ista i savetnik Loškarev imao je da se drži njih prilikom pregovora u Slobozeji.

General Mihelson dao mu je bio, takođe, izvesne upute, naročito o potrebi da primirje bude prošireno na Srbe i da bude povučena jedna demarkaciona linija s njihove strane.[2])

Još na prvoj sednici punomoćnika, koja je održana 13 avgusta, povedena je bila reč o srpskom pitanju. Vaša vojska — rekao je Galib efendija — mora odmah napustiti Srbiju pošto su se Srbi u više prilika pokazali kao izdajnici prema sultanu i ratovali protiv njega, što su zauzeli gradove i pobili turske činovnike. Mi ih ne smatramo kao Vlahe ni kao Moldavce, nego kao izdajnike; oni ne mogu biti obuhvaćeni primirjem,

— Svuda, odgovorio je Loškarev, gde se nalazi ruska vojska, primirje mora imati istu važnost i istu snagu.

— Ni Njegovo Veličanstvo Sultan ni veliki vezir neće nikad pristati na to. Ako bude naređeno Turcima da uđu u Srbiju i da istrebe izdajnike, da li bi se vaša vojska umešala u tu borbu?

— Ne mogu vam reći šta bi se dogodilo; možete čekati dok dobijem odgovor od svojih pretpostavljenih.

— Da li bi rat zbog toga bio produžen?

— Ni to vam ne mogu reći, ali to bi bilo neprijatno.

Posle toga razgovora pukovnik Geilleminot, upitan za mišljenje, rekao je da bi primirje trebalo da obuhvati i Srbe. Tada je rešeno da punomoćnici zatraže uputstva od svojih ministara.[3])

Loškarev je dobio odgovor od generala Mihelsona: »Potrebno je — pisao mu je on, pod uticajem generala Isaijeva — da učinite nešto za Srbe, kako bih, bez srama za nas, mogao povući naše trupe. Čini mi se da bi trebalo uveriti Turke da, pošto budu zaključili primirje i na toj strani, mogu posle tamo raditi šta hoće.«[4]

Ali turski punomoćnik je ostao stalno protivan unošenju ikakve odredbe o Srbima u ugovor o primirju. Na trećoj sednici povedena je ponova reč o tome. Loškarev je molio Galib efendiju da izradi kod velikog vezira da turske trupe povuče iz Srbije, dok ne budu naimenovani punomoćnici za sklapanje ugovora o miru. Turčin je odbio. Odgovorio je da su »Srbi buntovnici i da Rusija nema nikakva prava da se meša u njihove stvari.« Dodao je čak da ruske trupe mogu, ako hoće, produžiti rat u Srbiji, ali da Turci imaju nameru da kazne Srbe i da je u tome cilju poslato u Srbiju 6.000 vojnika,, pod komandom Ismail bega«.[1])

[1]) Isto mesto.
[2]) General Mihelson savetniku Loškarevu, 31. jula 1807. (Isto. 268).
[3]) Loškarev generalu Mihelsonu, 13. avgusta 1807. (Isto. 273-4).
[4]) Gen. Mihelson Loškarevu, 16 avgusta 1807. (Isto. 254).

Pod pritiskom generala Isaijeva, general Mihelson je nastojavao i dalje kod ruskog punomoćnika u korist Srba. »Gledajte bar — pisao je Loškarevu 21 avgusta — da primirje bude prošireno na onaj deo Srbije, gde se nalaze naše trupe, kako bi odred generala Isaijeva mogao odstupiti bez srama za naše oružje. Kako bismo mogli dopustiti da Turci na naše oči istrebljuju naše saveznike?«

Primirje je zaključeno i potpisano 24 avgusta. Ono je glasilo ovako: »1. neprijateljstva između turske i ruske vojske prestaju i na moru i na suvu, 2. ugovorne strane obavezuju se da će naimenovati punomoćnike za pregovore za definitivan mir; ako pregovori ne budu uspeli neprijateljstva se ne mogu nastaviti pre 3 aprila 1808 g., 3. Rusi su dužni da u roku od trideset i pet dana od zaključenja primirja, povuku svoju vojsku iz Vlaške i Moldavije, ostavljajući sve stvari, topove i municiju, koji su se tu nalazili pre okupacije. U isto vreme Turci će povući sve svoje trupe preko Dunava i ostaviće samo u gradovima Ismajilu, Brajili i Đurđevu garnizone dovoljne da ih čuvaju. Ni Rusi ni Turci ne mogu se mešati u upravu te dve provincije do dolaska punomoćnika određenih za zaključenje definitivnog mira, 4. ruske lađe napustiće ostrvo Tenedos u Jegejskom moru i druga mesta u Arhipelagu, koja su dotle bila pod okupacijom ruskih trupa. Sve ratne i druge turske lađe koje su za vreme rata pale u ruke Rusima, biće vraćene zajedno sa njihovom poslugom; tako isto biće vraćene ruske lađe, koje su pale u ruke Turcima, 5. sve lađe ruske flotile, koje se nalaze u solunskom zalivu ili u kom drugom ušću izaćiće i otploviti u svoja pristaništa, 6. svi ratni zarobljenici biće odmah oslobođeni i vraćeni i s jedne i s druge strane bez ikakva otkupa.«[2])

Tako primirje nije obuhvatilo Srbe. Turski punomoćnik je to energično odbio; ali je, iz obzira prema Rusima, pristao na kraju da potpiše jedan »zaseban član«: »Kako, po primirju koje je danas potpisano — stajalo je u tom članu — neprijateljstva treba da prestanu svuda, turske trupe neće, do dolaska punomoćnika za pregovore o miru, učiniti ni jedan akt neprijateljstva u okolini Vidina i Kladova gde se ruske trupe nalaze zajedno sa Srbima.«[3])

Ruski punomoćnik uspeo je, dakle, samo to da, do početka pregovora o konačnom miru, sačuva jedan neznatan deo srpske granice i to baš onaj koji je bio vrlo jak i koji je mali broj vojnika mogao braniti od cele jedne armije. Što se tiče

[1]) Loškarev gen. Mihelsonu, 20. avgusta 1807. (Isto. 275).
[2]) Loškarev gen. Mihelsonu, 26. avgusta 1807. (Isto. 405-8).
[3]) Isto mesto.

južne i zapadne granice, koje su bile vrlo izložene, one su ostavljene potpuno otvorene najezdi. To je sve što su Rusi izradili za svoje dojučerašnje saveznike.

Nedelju dana po zaključku primirja, 31 avgusta, umro je general Mihelson. Njega je privremeno zamenio general Meyendorf. Iako nije bio opunomoćen da pregovara, on je potvrdio primirje i poslao je komandantima ruske vojske zapovest da počnu povlačenje.

General Isaijev bio je prinuđen da se odvoji od Srba; on se povukao sa svojim trupama u Krajovu, pod izgovorom da ih odmori. Stanovnici male Vlaške nisu tome poverovali i, bojeći se turskih napada, napustili su svoja ognjišta i izbegli u varoš.

Srbi su se takođe povukli sa Milenkom Stojkovićem u Poreč. Srpski garnizon na ostrvu Korbovu, koji je bio pod komandom Milenkovog brata ,nije hteo u prvi mah da se povuče i pored zapovesti generala Isaijeva; ali, pošto mu je prenos namirnica iz Vlaške presečen, odstupio je i on u Poreč. Na taj način prekinuta je veza između ruske i srpske vojske.

Kako u Beogradu nisu dobili nikakvih vesti o tim događajima a tako isto ni o odredbama primirja, glavne starešine držale su da su Turci sve ruske predloge u njihovu korist odbili i Karađorđe je odmah poslao zapovest Milenku da ponova zauzme položaje koje su Srbi ranije držali kod Negotina. Ali uskoro je jedan kurir dostavio Karađorđu imena mesta na koja se srpska vojska povukla i objasnio uzroke, iz kojih je napušteno ostrvo Korbovo. To je izazvalo veliko ogorčenje protiv Rusa, ali tada su druge opasnosti skrenule na sebe pažnju Srba.

Pošto su uspešno ratovali protiv Turaka u julu i oteli od njih, pored ostaloga, važan grad Užice, ustanici su se našli u opasnosti od strane turske vojske sa zapada i s juga. Mnogi Turci iz Albanije i Vidina pridružili su se Turcima iz Niša i ulogorili se u blizini toga grada, na obema obalama Morave. Opasnost je bila velika za Srbe. Oni nisu imali ni namirnica, ni municije i, pošto put od Niša za Smederevo nize bio čuvan, Beograd je bio ostavljen na milost neprijatelju. Kako su odredi srpske vojske, koji su se nalazili u blizini turskih logora, bili i suviše slabi da bi im se mogli odupreti i kako su trupe prema Bosni bile potrebne za odbranu te granice, Karađorđe je poslao svuda zapovest da se dižu novi vojnici a sam je pošao k Nišu, u pratnji svih Srba iz Beograda koji su bili kadri nositi oružje.[1])

U tom trenutku ruski pretstavnik u Beogradu dobio je od generala Meyendorfa izveštaj o zaključenom primirju u Slobozeji. On je sa žalošću pročitao njegove odredbe. U tom kritičnom položaju, Rodofinikin, koji je bio preduzeo potrebne mere da se Srbima dostave namirnice iz Austrije, napisao je odmah pismo Kuršid paši, komandantu turske vojske kod Niša.

[1]) Rodofinikin baronu Budbergu, 12. septembra 1807. (Bogišić. Isto. 128-9).

Bez obzira na odredbe toga akta, on ga je izvestio: »da je zaključeno primirje između Rusije i Turske, da na osnovu njega neprijateljstva treba svuda da prestanu i da će, kada bude utvrđen stalni mir između obe sile, biti takođe odlučeno sve što se tiče Srbije.« U isto vreme izvestio ga je da je Srbima preporučeno da ne učine ni najmanji akt neprijateljstva protiv Turaka, da su Srbi na to pristali i da su gotovi da se pokore svemu što o njima bude ugovoreno i molio ga je da »naredi svojim trupama da ih za vreme primirja nikako ne napadaju.«[1])

Znajući kakav je bes bio obuzeo Turke protiv Srba ruski pretstavnik nije se nadao nikakvom uspehu svoga pisma. Držao je, naprotiv, da će se veliki vezir koristiti sakupljenim trupama da udari na Srbe. Njegov položaj u Beogradu bio je opasan i on je hteo napustiti svoje mesto, ali to nije mogao učiniti jer je znao da ga Srbi ne bi nikako pustili da ide. U nadi da će dobiti upustva od svoga šefa on je odlučio da ostane i da sačeka pogodnu priliku da Beograd napusti »pod kakvim prividnim izgovorom.«[2])

Međutim, nejgove se pretpostavke nisu ostvarile. Turske trupe pred Nišom ostale su mirne u toku meseca septembra. U oktobru opasnost se ponova pojavila. U Beogradu su saznali da je u Nišu pročitan jedan carski ferman, kojim je bio objavljen »odlučan rat« protiv Srba i izdana zapovest bosanskom paši da u Carigrad pošalje — pre Ramazana — ključeve Beograda, pod pretnjom da će inače izgubiti glavu. I, odista, turske trupe napale su, u više mahova, srpske položaje na Drini, ali ih je odbila vojska, kojom su komandovali prota Mateja Nenadović i ruski kapetan Novokreščenov.[3]) Osem toga mir je zavladao na toj strani zahvaljujući držanju koje je car Aleksandar bio zauzeo prema primirju, zaključenom u Slobozeji.

Uslovi toga primirja izazvali su u Petrogradu veliko nezadovoljstvo, naročito izostavljanje Srba iz toga akta, obveza da nepirjateljstva neće početi pre 3 aprila 1808 i, naposletku, povraćaj Turcima lađa, koje su im za vreme rata bile otete i koje su pretstavljale, kao zastave i topovi, vojničke trofeje koji se, ni u kom slučaju, ne vraćaju. Ali, kad je stigla vest da je general Mihelson umro i da je general Meyendorf, bez ovlašćenja, odobrio primirje, car Aleksandar je odbio da potvrdi primirje bez ograničenja. Povlačenje ruskih trupa iz Vlaške i Moldavije obustavljeno je i stari general, knez Prozorovsky naimenovan je za vrhovnog komandanta dunavske vojske, s titulom feldmaršala.

Pre nego što je stigao u Moldaviju novi komandant izvestio je pismom velikog vezira da car Aleksandar nije primio odredbe primirja i da je general Mayendorf prekoračio svoja prava, kad ih je odobrio. U isto vreme označio mu je izmene

[1]) Prevod pisma K. Rodofinikina Kuršid paši. (Isto. 125-130).
[2]) Petrov. Isto. II. 18-19.
[3]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 1 novembra 1807. (Isto. 18).

koje, po carevoj želji treba izvršiti u tekstu primirja[1]). Osem toga pisao je generalu Sebastijaniju i molio ga je da se zauzme kod vlade da i ona pristane na želje careve.

Veliki vezir je odgovorio, u oktobru, da je primirje zaključeno po svima uobičajenim pravilima, da je potvrđeno i da Rusi imaju samo da izvrše njegove odredbe. »Što se tiče Srba — odgovorio je — oni su podanici turske vlade, koja ima pravo da im oprosti ili da ih kazni; nikakav ugovor ne daje pravo Rusiji da se meša u njihove stvari. Prema zaključcima navedenim u vašem pismu, svaka država mogla bi naći razlog da se umeša u poslove druge države. Vi kažete da su Srbi vaši jednoverci; ali u Rusiji ima čitavih naroda muslimanske vere a turska vlada se nikad nije mešala u njihove stvari.« I pokraj toga Sebastijani je uspeo da skloni vladu na izmenu odredbe koja se ticala povraćaja otetih lađa. Iz želje da Srbi ostanu mirni sultan je preduzeo mere da nikakva vojna akcija ne bude preduzeta ni protiv njih do zaključenja konačnog mira.[2])

III.

Nov pokušaj turske vlade da se neposredno sporazume sa Srbima, i da ih odvoji od Rusa. Misija mitropolita Aksentija u Beogradu (novembar 1807). Posredovanje carigradskog patrijarha kod srpskih starešina. Karađorđev odgovor patrijarhu.

Stalno zauzimanje Rusije u korist Srba vređalo je veoma tursku vladu. Pošto je morala napustiti misao da ih silom pokori, iz obzira prema Rusiji, s kojom je bila otpočela pregovore o miru, ona je pokušala da ih pobedi lukavstvom. Kako se nije mogla toliko poniziti da im pošlje naročite delegate ona se obratila carigradskom patrijarhu i zatražila je njegovo posredovanje. Već 25 novembra mitropolit Aksentije, izazlanik carigradskog patrijarha, stigao je bio u Beograd. On je doneo patrijarhova pisma Karađorđu i beogradskom mitropolitu, kojima je on pozivao Srbe, da se pokore sultanu, obećavajući im milost i oproštaj svega što se dotle desilo. Osem toga, mitropolit je izjavio da je sultan raspoložen da Srbima odobri upravu kakvu žele. Savet je tada pitao Rodofinikina šta da odgovori. Ubeđen da će srpske starešine učiniti ono što on bude hteo, ruski pretstavnik je zatražio uputstva od kneza Prozorovskog.[3])

Zbog započetih pregovora između Rusije i Turske, komandant ruske vojske savetovao je Srbima da odgovore da će sa

[1]) Knez Prozorovsky Čelebi-Said Mustafa paši, 7 septembra 1807. Isto. 3-4).
[2]) Čelebi-Said Mustafa paša knezu Prozorovskom, Oktobra 1807 (Isto. 6).
[3]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 26 novembra 1807. (Isto. II. 13-20).

osobitom blagodarnošću primiti sultanov predlog, ako sporazum koji ima da se zaključi, budu garantovale Rusija i Francuska.[1])

Istoga dana knez Prozorovsky je uputio jedno pismo Karađorđu, kojim mu je izrazio nadu da će se njegovi zemljaci složiti s mišljenjem, koje je dao Rodofinikinu. Pošto je pohvalio podvige srpskog vožda, njegove vrline, njegov karakter i njegovu »dokazanu odanost Rusiji« i uverio ga o svom poštovanju i prijateljstvu, zamolio ga je da primi na poklon jednu skupocenu bundu, znatne vrednosti, koju mu je tada poslao »»Uverite junački srpski narod — pisao mu je on — u visoku zaštitu moga uzvišenog gospodara, koji vodi računa o interesima toga naroda i koji, zaključujući mir s Turskom, posredovanjem cara Napoleona, neće izgubiti iz vida ništa što bi mogl doprineti blagostanju vaše zemlje.[2])

Srbi su bili raspoloženi da prime savete komandanta ruske vojske, ali jedna spletka u malo nije sve pokvarila. Na dan 12 decembra proslavljeno je u Beogradu oslobođenje toga grada. Karađorđe je za tu proslavu naročito došao iz Topole. Prilikom svečanosti austriski agenti rasprostrli su po Beogradu vest da je u Zemun stigao izveštaj da će Francuzi prodreti u Srbiju, preko Bosne i da je Rodofinikin dozvao iz Carigrada mitropolita Aksentija da preko njega »proda« Srbiju Turcima. Kako su taj glas potvrdile srpske starešine Mladen Milovanović i Miloje Petrović i više zemunskih trgovaca, koji su bili glavni liferanti srpske vojske, u to je i Karađorđe poverovao. Veoma uzbuđen on je hteo da zatvori patrijarhovog izaslanika i zapretio je smrću beogradskom mitropolitu, kod koga je on bio odseo. Izvešten o tome Rodofinikin je, s pomću kapetana Čardaklije, uspe da razuveri Karađorđa i da ga umiri.[3])

Saveti kneza Prozorovskog primljeni su i Karađorđe je odmah potpisao odgovor na pismo carigradskog patrijarha koji je, bez sumnje, bio sastavio sam Rodifinikin. »Uzroci iz kojih smo se latili oružja — pisao mu je on — poznati su celom svetu. Oni su bili toliko opravdani da niko ne može nikakva pametna prigovora učiniti ovome što smo uradili. Svemogući Bog, koji je milostiv za sve u podjednakoj meri i koji zaštićava nevine, zaštitio je i nas. Pošto smo tako postigli željeni cilj, t. j. pošto smo oterali naše ugnjetače, ograničili smo se na to da čuvamo svoja ognjišta i nismo hteli napadati susedne zemlje. Više od 100.000 naoružanih Srba pošli bi sa mnom, ali ja sam obuzdao njihovo oduševljenje, iz želje da uverim sultana i ceo svet da smo se digli na oružje jedino za naše spasenje a ne da druge potstičemo na ustanak. Rukovođen ovim načelima, uveravam Vašu Svetost, da me je Vaše pismo ispunilo radošću, jer šta može biti radosnije, nego učiniti kraj krvoproliću. Sa-

[1]) Knez Prozorovsky Rodofinikinu, 11 decembra 1807. (Isto mesto).
[2]) Knez Prozorovsky Karađorđu, 10 decembra 1807. (Isto. 20-21).
[3]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 21 januara 1808. (Isto. 22).

brao sam narodne starešine i pročitao im Vaše pismo i svi su mi jednodušno odgovorili da je milost Nj. V. sultana vrlo velika, ali da paše i Turci iz susednih krajeva, čiji su rođaci izginuli u borbi koju smo vodili, neće prestati da nas napadaju i uznemiruju, naročito kad budu saznali da je srpski narod, iz pokornosti prema sultanu položio oružje. Oni će produžiti da uništavaju naš narod i da pustoše naše zemlje, uvek u nadi da će im to sultan oprostiti. Kad paše i ostali Turci iz susednih krajeva budu saznali da su položaj Srbije zajamčile najveće evropske države, onda više neće činiti zla Srbima i ostaviće ih da na miru uživaju milost Nj. V. sultana. Prema tome i da bi srpski narod bio za uvek uveren u dobrotu sultanovu i da bi se njegovo blagostanje utvrdilo na čvrstoj osnovi starešine mole Nj. V. sultana da narodu, pored predloženih obećanja, dâ jemstvo ruskog cara, koji je iste vere s nama i Napoleona, cara francuskog i kralja talijanskog, kao posrednika između Rusije i Turske, i da nam ne bude zabranjeno da u tom cilju pošaljemo, u ime celoga srpskoga naroda, deputate francuskom ambasadoru, Sebastijaniju i feldmaršalu knezu Prozorovskom, vrhovnom komandantu carske ruske vojske. Starešine srpskog naroda nadaju se da ti veliki vladaoci, carevi ruski i francuski, neće biti toliko nemilosrdni da odbiju srpskom narodu, posle tolikih patnji, njihovu pomoć i stoga srpske starešine i ja molimo Nj. V. sultana da primi i odobri ovo jamstvo i da tim završi veliko delo utvrđivanja našeg blagostanja, koje ćemo čuvati verno i za navek."[1])

Čim mu je predat odgovor Karađorđev, mitropolit Aksentije krenuo je iz Beograda za Carigrad.

[1]) Karađorđe carigradskom patrijarhu, 31 decembra 1807. (Arsenijević-Batalaka. Isto. I. 325-7).

GLAVA DEVETA.

I.

Spletke austriskih agenata u Srbiji. Naimenovanje maršala Simbšena za komandanta austriske granice. Karađorđevo pismo nadvojvodi Karlu. Sastanak maršala Simbšena s Karađorđem (4 aprila 1808). Politika ruskog pretstvnika u Beogradu. Pismo maršala Simbšena Karađorđu (4 maja 1808) i njegov značaj. Pregovori između srpskih i austriskih delegata. Reakcija protiv Austrije u Srbiji. Pismo Karađorđa i srpskog Saveta maršalu Simbšenu. Obustavljanje pregovora. Ruska vlada protiv maršala Simbšena. Prekid pregovora između Srba i Austrijanaca (juli 1808).

Austriski agenti u Zemunu nisu bili malaksali ni posle neuspeha njihove poslednje spletke. Odmah po odlasku vladike Aksentija oni su se dali na posao, uz pomoć njihovih prijatelja u Beogradu. Koristeći se time što je srpska vojska oskudevala u municiji i eksploatišući glasove o skoroj turskoj najezdi na Srbiju, oni su se požurili da Karađorđu dadu savet da se obrati bečkom dvoru i da moli da se digne zabrana za izvoz oružja i municije iz Austrije. Pored glavnog cilja, koji se sastojao u tome da Srbe odvoje od Rusije, oni su imali u vidu i ličnu dobit. Koristeći se promenom kalibra austriskog oružja, Miloš Urošević je, sa svojim drugovima, jevtino kupio veliku količinu baruta i olova i rad je bio da to proda Srbima.[1]) Pod uticajem više svojih prijatelja Karađorđe je popustio i tada je, u njegovo ime, bilo sastavljeno jedno pismo za nadvojvodu Karla. U njemu je izražena zahvalnost za simpatije i za zaštitu koje je nadvojvoda Srbima ukazao i zamoljen je da im odobri da mogu nabaviti u Austriji barut, olovo i bombe. Osem toga napomenuo je da je Rusija dala Srbima municije i da bi im još poslala, da to velika daljina i teškoće u saobraćaju nisu onemogućile.[2])

Pre nego što je poslano, to pismo je saopšteno Rodifinikinu. On je uveravao Karađorđa da Austrija ne može davati municiju Srbima, pošto je neutralna u ratu između Rusije i Turske i pošto ne može želeti da Srbi ojačaju, jer bi, u tom slučaju, Srbi koji stanuju u Ugarskoj, brzo prešli u Srbiju. Ruski pretstavnik potsetio je Karađorđa na ponudu Miloša Uroševića i uveravao ga da će Rusija i dalje pomagati Srbe, kao što je i ranije

[1]) Dubravin. Isto. 157.

[2]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 27 januara 1808. (Petrov. Isto. II. 130 i Krones. *Joseph, Freiherr von Simbschen und die Stellung. Oesterreichs zur serbischen Frage.* Wien, 1890. 37-38.

činila. I pored toga Karađorđe je rešio da pošalje pismo i Uroševiću je stavljeno u zadatak da ga odnese u Beč.[1])

Međutim, austriska vlada je već bila preduzela mere za pregovore sa Srbima. Na mesto starog generala Genejna postavljen je bio za komandanta feldmaršal lajtnant Simbšen, koji je dugo služio u tim krajevima i dobro poznavao Srbe. On je bio određen za posrednika. U tajnim upustvima, koja je bio dobio od nadvojvode Karla, njemu je napomenuto da bi bilo od vrlo velike koristi po mir dobiti u ruke Beograd. Nadvjvoda je preporučivao Simbšenu da to kaže kao svoje lično mišljenje i da istakne svu dobit koju bi Srbi otuda imali, da bi saznao njihovo mišljenje o tome da bi ih doveo da oni sami učine takav predloc Austriji. Osem toga naglasio mu je da se lično ne meša u pregovore, osem slučaja ako to bude neophodno, ali da tom prilikom nipošto ne kompromituje bečki dvor i da dobro očuva tajnu svoje misije. Što se tiče novaca, ovlašćen je bio da ih ne štedi.[2])

Na osnovu tih upustava Simbšen je, još u početku marta, poslao u Beograd svog poverenika Miloša Uroševića iz Zemuna, sa zadatkom da sazna planove tamošnjeg ruskog pretstavnika. Osem toga odredio je dva oficira iz Zemuna, svoga sina i pukovnika Persa, da stupe u vezu sa srpskim starešinama. Tako je on, još 21 marta, saznao da su se Karađorđevi prijatelji Mladen Milovanović savetnik i Miloje Petrović, komandant Beograda, na sastanku koji su s njim imali, žalili na nestašicu namirnica i municije u Srbiji. Posle dva dana izvestio ga je pukovnik Pers da Srbi žele da se potčine austriskoj vlasti, ali da to ne smeju javno da pokažu iz straha da ih Napoleon ne ostavi osveti Rusa ili Turaka. Nekoliko dana docnije izvešten je bio da srpske starešine traže hitnu pomoć.[3])

Posle tih vesti Simbšen je zatražio, preko svojih agenata, sastanak sa Karađorđem. Čim je taj sastanak utvrđen, Karađorđe je o tome izvestio Rodofinikina i pitao ga je za savet šta da radi.

Pregovori o mestu na kom će se održati sastanak trajali su čitav dan. Simbšen je pozvao Karađorđa da dođe u Zemun, ali mu je on odgovorio da, kao vrhovni starešina, ne može prelaziti granicu i pozvao je njega da dođe u Beograd. Pošto maršal nije mogao na to pristati, rešeno je da se sastanu na samoj granici, na obali Save. Sastanak je održan 4 aprila. Simbšen je potsetio Karađorđa na veliku naklonost koju je austriski carski dvor ukazao Srbima time što je, u početku ustanka, dopustio da im se prodaju namirnice i municija. Uveravao ga je u stalnu naklonost Austrije i obećao mu je da će dati Srbima sve što im je potrebno, oficira, novaca i t. d., pod uslovom da se obavežu da će u buduće ostati verni samo njoj. Napomenuo mu je, u isto

[1]) Dubravin. Isto mesto. 157.
[2]) Beer. Isto. 202 i 790-795.
[3]) Krones. Isto. 36-38.

vreme, da je Austrija najbliža susetka Srbiji i da je u stanju da je uvek u svemu pomogne. „Čuvajte se Rusa — dodao je on — njihova je zemlja veoma udaljena; oni se mogu vratiti kući a vi ćete ostati sami i propašćete. Videli ste kako su vas jedanput prevarili: došli su u Srbiju i, kad su se povukli u Vlašku, napustili su vas. Što se tiče prijateljstva Francuske i Rusije, ne verujte u njega; to je samo uobraženo prijateljstvo."[1])

Karađorđe je izjavio da su Srbi oslobođeni turskog jarma, zahvaljujući pomoći nadvojvode Karla i da im je u toliko žalije bilo kada je, 1807 g., austriska vlada zabranila uvoz namirnica u Srbiju. Priznao je, takođe, da su Srbi dobili od Rusije pomoć u novcu, municiji i vojnicima, ali da usled toga što Rusija ne može poslati namirnice, narod gladuje. Zatim je ispričao da su mu, početkom poslednje zime, francuski agenti nudili dva miliona groša da primi zaštitu Francuske, ali da je on odgovorio da nikakva suma novaca, pa ma to bili i milioni, ne bi ništa vredela Srbima i da ih ne bi spasla da ne umru od gladi, u slučaju ako Austrija bude zatvorila granicu na Savi i Dunavu i ostavila ih u nemogućnosti da nabave životne namirnice. Karađorđe je dodao da su Savet i narodne starešine odlučile da se ponova okrenu austriskom caru i da traže ne samo njegovu zaštitu, nego i prisajedinjenje Srbije njegovoj državi, pod uslovima: 1. da Srbija nikako ne pripadne Ugarskoj 2. da vera u njoj bude slobodna 3. da Srbija zavisi neposredno od cara i da njome njegovi oficiri upravljaju 4. da car ne prinudi Srbe da zaključe mir s Turcima, pre nego što Niš i drugi delovi Srbije ne budu oslobođeni i 5. da se Srbima da pomoć u hrani i brašnu, koje će platiti posle zaključenja mira. „Pod tim uslovima — dodao je Karađorđe — Srbi će biti spremni da idu za Austrijancima do samoga Carigrada."[2])

Na tome su se završili pregovori. Simbšen je obećao Karađorđu da će mu, preko Uroševića, saopštiti sve što bi ga moglo interesovati. Karađorđe je opet obećao da će doći u Zemun ili Petrovaradin da završi pregovore. Posle izveštaja austriskoj vladi o tom sastanku Simbšenu je odobreno da Srbima da nešto namirnica, ali samo u slučaju preke potrebe. Naređeno mu je da se pokaže dovoljno predusretljiv i pravičan, da Srbe održi u dobrom raspoloženju i da čeka da ih obilato pomogne, kad budu dali zalogu svoje vernosti t. j. Beograd. Osem toga ovlašćen je da zaključi sporazum koji je Karađorđe predložio, s jamstvom da Srbija nikada neće pripasti Ugarskoj i da se njome neće upravljati po madžarskim zakonima. Šta više naložio mu je da, u slučaju ako bude nastala opasnost da Beograd Rusi okupiraju, uđe s austriskom vojskom u srpsku prestonicu i ne čekajući zapovesti od svoje vlade.[3])

Iz želje da dođe do još jednog sastanka s Karađorđem i

[1]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 7 aprila 1808. Dubravin. Isto. 158).
[2]) Maršal Simbšen nadvojvodi Karlu, 5 aprila 1808. (Beer. Isto. 205-7).
[3]) Nadvojvoda Karlo maršalu Simbšenu, 14 aprila 1808. (Isto. 797).

da što pre zaključi projektovani sporazum, Simbšen je, preko Uroševića, uverio Karađorđa da su Austrijanci gotovi da pomognu Srbe, ali da oni, pošto je austriski dvor odlučio da ih uzme pod svoju zaštitu, treba da ponude zalogu većite vernosti.[1])

Karađorđe je to pismo saopštio Rodofinikinu i, po njegovom savetu, odgovrio je Uroševiću da ne može verovati da je ono napisano po naredbi carske vlade, pošto bi ga, u tom slučaju, sam maršal pisao. Urošević je taj odgovor pokazao Simbšenu, koji je pao u klopku i lično se obratio Karađorđu. „Miloš Urošević — pisao mu je on — pokazao mi je tvoje pismo, od 29 aprila. Vidim da se čudiš što ti ja nisam lično pisao. To nisam učinio iz razloga što si mi ti, prilikom našeg sastanka, tražio da ti sve važne stvari saopštavam preko Miloša. Ti si mi tom prilikom obećao da ćeš doći u Zemun ili u Petrovaradin da dovršimo naše razgovore. Osem toga nisam hteo da poverim hartiji najvažniju stvar, pošto ima ljubopitljivih ljudi, koji bi hteli da znadu o čemu mi razgovaramo i koji bi mogli saznati tajnu pisma, od koga zavisi sreća jednog celog naroda. Bojim se da pismo koje ti je Miloš poslao nije otvoreno na putu. Vidim da želiš da ti ja pišem a ja ti kažem da je sve, što ti je Miloš pisao, čista i sveta istina i da sam gotov, kao tvoj prijatelj i prijatelj svega srpskoga naroda, da ti osiguram visoku blagonaklonost i milost moga cara. Ostavljam ti na volju da s tvojim ljudima dođeš meni u Petrovaradin, bez zadržavanja u karantinu ili, ako hoćeš, da se sastanemo na kom drugom mestu, na mojoj granici, da razgovaramo i da završimo naš posao srećno, slavno i pošteno za tebe i ceo junački srpski narod."[2])

Karađorđe je i to pismo saopštio Rodofinikinu. Ruski pretstavnik ga je odmah poslao knezu Prozorovskom a Karađorđu je dao savet da ne ide na sastanak. Karađorđe je odgovorio Simbšenu da ne može lično doći da se vidi s njim, pošto mora ići na Drinu, ali da za pregovore šalje svoga sekretara, Jevtića i savetnika, Mladena Milovanovića.[3])

U tom trenutku Simbšen je morao pratiti nadvojvodu Ludvika, koji je službeno obilazio pogranične oblasti. On je stoga Karađorđevo pismo primio tek 19 maja. Ne mogući lično da pregovara sa srpskim punomoćnicima on je odredio za svoje zamenike pukovnika Persa, potpukovnika Stanisavljevića, Hadžića, pretsednika zemunske opštine i Miloša Uroševića. Istoga dana, kad je nadvojvoda Ludvik otputovao iz Zemuna u pratnji maršala, (22 maja) Hadžić i Urošević prešli su Savu i sastali se s Mladenom Milovanovićem i Jevtićem. Oni su ih nagovarali da mole austriskog cara da im podari zaštitu, da im postavi za starešinu nadvojvodu Karla i da im da municije i novaca, uveravajući ih

[1]) Petrov. Isto. II. 143.
[2]) Maršal Simbšen Karađorđu, 4 maja 1808. (*Spski Ustanak od 1806 do 1810.* N. Sad. 1866. I. 83).
[3]) Karađorđe maršalu Simbšenu, 5 maja 1808. (Krones. Isto. 49).

da će im molba biti ispunjena. Obećavali su im da će car dati Karađorđu titulu kneza i maršala, Mladenu Milovanoviću titulu grafa, Jevtiću titulu barona i t. d. Ali srpski punomoćnici odgovorili su da nisu ovlašćeni da što napišu, pre nego što budu napismeno dobili predlog austriske vlade.

Na drugom sastanku (24 maja) austriski punomoćnici izjavili su da nije njihovo da čine predloge napismeno, nego da Srbi treba da se obrate caru, uveravajući ih ponova da će starešine dobiti lične nagrade i da će Srbi u Srbiji uživati ista prava koja i njihovi sunarodnici u Ugarskoj. Srpski punomoćnici imali su, prema svojim upustvima, da odbiju taj predlog, ali kako je izvesna količina hrane bila tada naručena u Austriji, trebalo je dobiti vremena da ona bude preneta. Oni su, dakle, odgovorili da se npošto ne mogu obavezati, dok ne budu pitali Karađorđa i ostale starešine. Austriski punomoćnici nastojavali su uzalud da se molba odmah napiše i da se ne gubi vreme. Pošto nisu uspeli, ostavili su im za to rok do 29 maja.

U cilju da izvrše pritisak na srpske starešine zemunske trupe počele su vršiti pokrete preko puta Beograda a među Srbe je pušten glas da na drugoj obali Save ima 20,000 prikupljenih vojnika koji su već počeli podizati mostove na reci. Ovaj glas izazvao je veliko uzbuđenje. Ogorčen, Karađorđe je izdao naredbu najbližim starešinama da svojim trupama pojačaju beogradski garnizon.

Da bi potpuno umirio duhove i presekao preduzete pregovore, koji mu nisu bili ni najmanje prijatni, Rodofinikin je napisao jedno dugačko pismo maršalu Simbšenu, pročitao ga Savetu i uspeo da ga Karađorđe usvoji i potpiše. Tim pismom Karađorđe je izvestio maršala da je, određujući punomoćnike za pregovore, mislio da će se oni ticati samo „trgovinskih i graničnih poslova", ali da je predlog koji su austriski punomoćnici podneli sasvim drukčije prirode; da je taj predlog začudio ceo svet u Srbiji i da ga ne mogu ni on, ni narod primiti; da čak i kad bi bio primljen, to ne bi ništa vredelo, jer carevi ruski i francuski, u čijim se rukama nalazi sudbina Srba, ne bi to potvrdili. „Tvrdo uvereni — pisao je on — da predlozi o kojima je reč nisu učinjeni ni po vašoj želji, ni po naredbi austriskog dvora, nego jedino usled velike revnosti vaših punomoćnika, koji su vrlo odani caru i koji žele da mu se udvore, nadamo se da vas naš odgovor neće naljutiti i da ćete nas vi i dalje, kao i dosad, voleti i biti naš branilac kod vašeg visokog dvora, kako bismo mogli i dalje uživati njegovu milost i naklonost. Mi ćemo, u ostalom, učiniti sa svoje strane sve da se pokažemo dostojni te milosti."[1])

Ovo pismo učinilo je kraj pregovorima. Simbšen je odgovorio da su Srbi sami tražili da se stave pod zaštitu Austrije,

[1]) Karađorđe i Savet maršalu Simbšenu, 30 maja 1808. (Srbski Ustanak i t. d. II 89).

naredio je da se zatvori granica i tako je Srbima onemogućio nabavku hrane.[1])

Međutim, stvari u Beču umalo nisu uzele rđav tok. Tamošnji ruski poslanik, koji je znao za sve austriske intrige u Srbiji i koji je od kneza Prozorovskog bio dobio pisma Urošević i maršala Simbšena, pokazao ih je grafu Stadionu, ministru inostranih dela i zatražio od njeda objašnjenja. Austriski ministar našao se u velikoj zabuni. Izjavio je da ne zna ništa, da sumnja u verodostojnost tih pisama i da je Urošević jedan prost spletkaš."[2])

Tako su svi austriski planovi izigrani, zahvaljujući okretnosti ruskog pretstavnika u Beogradu. U Beču su se pitali da li treba raditi bez pregovora sa Srbima i uzeti, kao zalogu, beogradski grad. Car je tražio od grafa Stadiona mišljenje o toj stvari. Ministar je odgovorio da je protivan tome planu, iz obzira prema Rusiji i Francuskoj i da bi izbegao zaplete. On je bio mišljenja da bi samo u slučaju, kad bi ruske trupe pokušale da se dokopaju Beograda ili Oršave, trebalo rešavati da li austriski komandanti treba tome da se odupru ili ne, jer bi Ruse, ako se tu jedared utvrde, bilo teško odatle oterati. To mišljenje uspojio je i ministarski savet. Odmah posle toga Simbšen je dobio upustva u tom smislu i tada su pregovori sa Srbima prekinuti.[3])

II.

Napori kneza Prozorovskog da suzbije austriski uticaj u Srbiji. Savet protiv Karađorđa. Držanje Rusije.

Vesti o pregovorima, koji su bili preduzeti u januaru između Srba i Austrijanaca, uznemirile su bile kneza Prozorovskog. Sećajući se da je Rodofinikin grčkog porekla i da su Srbi ranije naročito molili da im se ne šalju činovnici Grci,[4]) glavni komandant ruske vojske bio je sklon da poreklu ruskog pretstavnika u Beogradu pripiše nepoverenje, koje su Srbi počeli da mu ukazuju a tako isto i nesuglasice koje su se porodile između njega i njih.[5]) On je pohitao da Karađorđu pošlje sumu od 6,000 dukata za kupovinu namirnica i da mu obeća da će mu dati i municije.[6])

Uznemirenje kneza Prozorovskog nije bilo opravdano. I pored svih napora austriskih agenata, Rodofinikin je izigrao

[1]) Petrov. Isto. II. 152.
[2]) Graf Stadion nadvojvodi Karlu, 6 juna 1808. (Beer. Isto. 209-210).
[3]) Nadvojvoda Karlo Simbšenu, 10 juna 1808. (Isto. 212 i 790).
[4]) Konvencija zaključena između Karađorđa i pukovnika Paulučija, 10 juna 1807, (Bogišić. Isto. 107-110).
[5]) Knez Prozorovsky grafu Rumjancovu, 25 januara 1808. (Petrov. Isto. II. 135).
[6]) Petrov. Isto. II. 137.

njihove planove. On je čak uspeo da poveća Karađorđevo poverenje u Rusiju u tolikoj meri, da je vožd, jednom prilikom, iz straha od Austrijanaca, tražio da se pošalje jedan ruski garnizon u Beograd. Ruski komandant i ako je bio svestan koristi koju bi za Ruse pretstavljala okupacija Beograda, odgovorio je Karađorđu da ne može zadovoljiti njegovo traženje, „pošto Turci nisu još dali nikakva povoda Rusiji da prekine primirje i pored toga što mu je rok bio istekao."[1])

Ali ova revnost Karađorđeva prema Rusiji nije se svidela starešinama koje su važile ko pristalice Austrije. Među njima su najglavniji bili Mladen Milovanović, savetnik i Miloje Petrović, komandant Beograda. Oni su razvili propagandu u Savetu i, pošto su pridobili većinu njegovih članova, namislili su da se otresu Karađorđa. Na čelu s Mladenom oni su, 15 aprila, otišli Rodofinikinu da se požale na nesposobnost Karađorđevu da upravlja zemljom, na slabost njegovog karaktera i na nesigurnost, u koju je njegova mržnja bacila sve inteligentne ljude koji uživaju narodgo poverenje. Oni su mu još izjavili da imaju nameru da se naoružaju i zamolili su ga da razmisli o merama za spas zemlje od zala koje ponašanje vožda može izazvati. Koracima, koje je preduzeo kod glavnih starešina i kod samog Karađorđa, Rodofinikin je uspeo da utiša tu razmiricu.

Ali, posle nekoliko dana, članovi Saveta ponova su uzbuđeni Karađorđevim pretnjama i nekolicina od njih obratila se tada knezu Prozorovskom, ponovila mu sve svoje stare žalbe i zatražila da, pod kakvim prividnim izgovorom, ukloni Karađorđa iz Srbije, da bi bio izbegnut građanski rat.[2])

Knez Prozorovsky smatrao je da Karađorđe, i pored svih nedostataka, treba da ostane na svom položaju. „Vrhovni vožd, koga je narod izabrao — pisao je on ruskom pretstavniku u Beogradu — očuvao je svojim junaštvom i svojom mudrošću narod i zemlju od propasti; on je time stekao pravo na poštovanje, uvaženje i zahvalnost svojih zemljaka. Svaka promena u obliku vlade, naročito bacanje u nemilost jednog tako slavnog čoveka, koja bi se desila pre zaključka mira, bila bi vrlo štetna po interese cele zemlje."[3]) On je uputio Karađorđu jedno dugačko pismo, kojim mu je obratio pažnju na potrebu da se koristi mirom i da pristupi unutarnjem uređenju zemlje i da, pre svega, osigura od svake samovolje bezbednost života i imanja stanovnika. „Saznao sam — pisao mu je — da ima zlonamernih ljudi koji, u mesto da rade na održanju blagostanja Srbije, teže da je upropaste klevetanjem starešina i širenjem praznih nada. Moram vam reći da ste vi, kao vrhovni starešina naroda, dužni da sprečite takve nasrtaje koji zemlju dovode u opasnost. Ako to zlo potraje, srpski narod će izgubiti carsku zaštitu i Srbija će neminovno propasti."[4])

[1]) Isti Karađorđu, 10 aprila 1808. (Isto. 180).
[2]) Savet knezu Prozorovskom, 7 maja 1808. (Petrov. Isto II. 144-5).
[3]) Isto. 146-7.
[4]) Knez Prozorovsky Karađorđu, 25 maja 1808. (Dubravin. Isto 154).

Tako su veština ruskog pretstavnika u Beogradu i odlučnost komandanta ruske dunavske vojske uštedele Srbiji velike unutarnje trzavice. Što se tiče spoljašnjeg mira, on je zavisio jedino od rezultata pregovora koji su vođeni između Rusije i Turske za zaključenje stalnog ugovora o miru.

III.

Pregovori između kneza Prozorovskog i velikog vezira. Nov pokušaj turske vlade da pregovara neposredno sa Srbima. Misija mitropolita Dionisija u Srbiji. Pregovori u Golubinju (13 oktobra). Posredovanje Mula paše iz Vidina. Neuspeh pregovora (decembar 1808).

Pregovori koji su, prema primirju zaključenom u Slobozeji a posredovanjem Francuske, bili započeti između Rusije i Turske — vođeni su u Parizu, od kraja 1807., ali bez izgleda na skori svršetak. Iako je rok primirja bio istekao u aprilu, borba između Rusa i Turaka nije obnovljena.

Međutim knez Prozorovsky je, u junu, saznao da se nekim fermanima, koji su objavljeni u Vidinu, preporučuje turskim trupama sprema za novu borbu protiv Srba.[1]) Naskoro zatim izvešten je da je vidinski paša napao i opljačkao tri srpska sela, da je sve žene odveo u ropstvo i sve ljude pobio.[2]) Ogorčen tim nasrtajima on je protestvovao kod Mustafa paše Barjaktara, komandanta turskih trupa na Dunavu. Mustafa mu nije odmah odgovorio, jer je bio otišao sa svojim trupama u Carigrad da zbaci tadanjeg sultana, i da vrati bivšeg sultana, Selima. Ta revolucija buknula je, odista, u julu. Sultan Mustafa je zbačen, ali na presto nije doveden Selim, koga su pristalice sultana Mustafe ubili, nego njegov brat, Mahmud.

Mustafa paša Barjaktar postavljen je tada za velikog vezira. Po svršetku revolucije on je knezu Prozorovskom odgovorio da primirje, koje je potpisano u Slobozeji, važi samo za Srbe u okolini Vidina i Kladova i da Turci smatraju da na drugom delu fronta imaju prava ratovati protiv Srba, bez obzira na započete pregovore u Parizu. Knez Prozorovsky mu je tada napomenuo da car Areksandar nije potvrdio primirje i da se, prema tome, smatra da ono i ne postoji. Potsetio ga je na tolika obećanja turske vlade da nigde neće uznemiravati srpske trupe do zaključka definitivnog mira i tražio je jasan i precizan odgovor, dodajući da će inače smatrati da turska vlada nije voljna da izvrši primirje i da ispuni svoja obećanja.[3])

Saznavši da Turci nastavljaju svoje vojne pripreme i držeći da veliki vezir samo traži da dobije vremena, komandant ruske vojske promenio je svoju taktiku. „Ja sam vam savetovao u vašem interesu — pisao je on Mustafa paši — da ništa ne pre

[1]) Petrov. Isto. II. 67.
[2]) Isto. 78.
[3]) Isto. 85.

duzimate protiv Srba, pošto će, po zaključenju mira, njihova stvar biti uređena na prijateljski način. Ali iz pisma V. S. vidim da vi drukčije cenite prijateljski, korisan savet koji sam vam dao. Isto tako pouzdano znam iz dobivenih izveštaja da su fermanii za produženje borbe objavljeni u Vidinu. Izveštavam unapred V. S. da, prema tome, ne mogu ostati ravnodušan i da smatram da primirje više ne važi."[1]) U isto vreme preduzeo je mere da izazove Turke da oni povrede primirje napadom na ruske i srpske trupe, da bi dobio izgovor da može ponova početi rat i sprečiti Turke da dovrše svoje pripreme.[2])

Odlučni ton njegovih pisama nije dopustio velikom veziru da dugo razmišlja. Svesan slabosti Turske i nemogući da odvoji srpsku stvar od ruske, on se požurio da potpuno zadovolji komandanta ruske vojske. Odgovorio mu je vrlo učtivo, čak ponizno, da je odlučio da zabrani turskim trupama napad na Srbe i da zaboravi njihove greške, ostavljajući da ugovor o miru uredi tu stvar, kao i sve druge. Osem toga protesvovao je protiv tvrđenja da su u Vidinu objavljeni fermani protiv Srba. „Daleko od toga — odgovorio je on — ja sam poslao određene zapovesti oficirima, koji su upućeni na ta mesta i zabranio sam im, u ime vlade, da izvrše najmanji napad na Srbe."[3])

Ali kako su ruski uslovi za zaključenje mira — oni su tražili Dunav za granicu — bili teški, naročito za jednog novog sultana, koji je tek seo na presto, nastavak rata bio je gotovo neizbežan. Da bi mogla svu svoju vojsku baciti protiv Rusa turska vlada je morala povući svoje trupe istavljene protiv srpskih ustanika a oni su, međutim, bili ruski saveznici. Radi toga trebalo je, po svaku cenu, zadobiti ustanike i umiriti njihovu zemlju. Veliki vezir odredio ie Mula pašu da stupi u pregovore sa Srbima.

Vidinski mitropolit pisao je, 29 septemrba, beogradskom mitropolitu, tražio mu sastanak u interesu „opštega dobra" i molio ga da dođe s nekoliko ljudi „koji se razumeju u političkim stvarima".[4]) Mitropolit Leontije saopštio ie to pismo svom prijatelju, Rodofinikinu i Savetu. Predlog vidinskog mitropolita bio je primljen i sastanak je bio određen za 13 oktobar u Golubinju, nedaleko od Kladova. Stevan Živković, jedan od sekretara Saveta, određen je bio da prati beogradskog mitropolita. Ali da ne bi ostavio Srbe da pregovaraju sami i iz straha da ih turski delegati ne obrlate lepim rečima. Rodofinikin se rešio da ih prati i da i on prisustvuje pregovorima, prerušen u srpskog starešinu.[5])

U pratnji čuvara pečata Mula paše i jednog pretstavnika

[1]) Knez Prozorovsky Mustafa paši Barjaktaru, bez datuma. (Isto. 90—91).
[2]) Isti caru Aleksandru, 9 oktobra 1808. (Isto mesto).
[3]) Veliki vezir knezu Prozorovskom, bez datuma. (Isto. 142-3).
[4]) Mitropolit Dionisije mitropolitu Leontiju, 29 septembra 1808. (Bogišić. Isto. 167).
[5]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 8 oktobra 1808. (Isto. 164-5).

vlaškog kneza, Suca vidinski mitropolit je došao na zakazano mesto. Objasnio je srpskim delegatima da je veliki vezir uspeo da učini kraj neredima u Turskoj, da hrišćani svuda uživaju mir i blagostanje i predložio im je Mula pašu za posrednika da izmiri Srbe s turskom vladom. Savetovao im je da ne propuste tu jedinstvenu priliku i uveravao ih je da će turska vlada dati „deset puta više, ako se strane države ne budu u to mešale." Srbi su tražili jamstvo Rusije i Francuske za sporazum koji je imao da bude zaključen. Turski su delegati odgovorili da imaju nade da će privoleti svoju vladu na jedno jamstvo, ali da ona neće moći da obeća jamstvo dve države i da bi joj trebalo ostaviti na volju da od njih izbere jednu, koju ona hoće. Osem toga dodali su da Srbi greše kad veruju u rusku iskrenost i potsetili su ih na to šta je Rusija ranije činila s Morejom, Jonskim ostrvima, Vlaškom, Moldavijom i, naposletku, s Karlom XII." „To vam dokazuje — rekli su im oni — da se države, u poslovima, rukovode samo svojim vlastitim interesima." Srpski su delegati odgovorili da glavno pitanje moraju podneti na rešenje Karađorđu i Savetu i da će njihovu odluku saopštiti turskim delegatima u Vidin. U isto vreme napomenuli su im da srpski narod, koji u tom trenutku ima 80,000 naoružanih ljudi, neće pristati da položi oružje „pre nego što cela, stara srpska država bude oslobođena sa Sokolom, Skopljem i drugim gradovima". „Stavite to u vaše zahteve," odgovorio je pretstavnik kneza Suca. „Ali — dodali su još Srbi — narod će teško pristati na jamstvo samo jedne strane države, jer Turska može s njom zaratiti i onda bi mi ostali bez zaštitnika." Predložite tri ili četiri države — odgovorio je isti delegat — i ostavite turskoj vladi da ona izabere dva." Time su pregovori završeni. Delegati su zajedno ručali i posle su se odmah rastali.[1])

Sutra dan Rodofinikin je poslao zapisnik toga sastanka knezu Prozorovskom i pitao ga je kakav odgovor Srbi treba da dadu na turske predloge.

Pošto je Rodofinikinu potpuno odobrio njegovo prisustvo na sastanku komandant ruskih trupa naredio mu je da, pre svega, napomene Srbima da oni ne mogu ulaziti u pregovore s Turcima, bez pristanka ruskog cara, koji im je podario svoju visoku zaštitu i da ih potseti na to da turska vlada smatra da sporazumne, zaključene sa svojim podanicima, ne mora ispunjavati i da se oni, prema tome, izlažu opasnosti da ih ona prevari i upropasti. On je smatrao za neophodno da se, pre nastavka pregovora, dobije jamstvo Francuske i Rusije. Što se tiče predloga da Srbi odrede tri ili četiri države, od kojih će Turska izabrati dve, rekao je da „oni mogu odgovoriti, da su, pošto nemaju nikakve veze ni odnosa s drugim državama, odredili Rusiju, zbog iste vere i zbog zaštite koju im je car ukazao i Francusku kao silu, koja posreduje između Rusije i Turske i da, iz tih razloga, ne mogu birati druge države. Samo to dokazuje jasno da turska vlada ne može odobriti Srbima jamstvo ruskoga cara pre zaključenja mira između dve carevine i da, prema tome, rešenje srpskoga pitanja ne može biti odvojeno od pregovora između Rusije i Turske."[1])

[1]) Isti istome, 19 oktobra 1808. (Isto. 165-6).

Saveti kneza Prozorovskog saopšteni su Srbima i oni su ih primili. Karađorđe i Savet odgovorili su, 11 novembra, Mula paši u tom smislu.[2]) Paša im je tada saopštio (4 decembra) da će se, za trenutak, ograničiti na to da traži od sultana oproštaj za Srbe i preporučio im je da mu, kad on bude saznao da je sultan raspoložen da to učini, upute „jedno vrlo ponizno pismo i da umetnu reč jamstvo."[3])

Ali, Srbi su smatrali za izlišno da mu što dalje odgovaraju.

[1]) Knez Prozorovsky Rodofinikinu, od oktobra 1808. (Isto. 168-171).
[2]) Karađorđe i Savet Mula paši, 11 novembra 1808. (Isto. 71-176).
[3]) Mula paša Karađorđu i Savetu, 4 decembra 1808. (Isto. 199-200).

GLAVA DESETA.

I.

Neuspeh pregovora između Rusije i Turske u Parizu (januar 1808). Plan o podeli Turske Carevine između Francuske i Rusije (mart 1808). Sudbina namenjena Srbiji. Erfurtska konvencija (12 oktobra 1808). Srbija ostaje turska pokrajina.

Međutim, važne promene desile su se u opštoj politici Evrope.

Pregovori za zaključenje mira između Rusije i Turske, koje je, prema Tilzitskom ugovoru, trebalo voditi u Parizu, posredovanjem Francuske, nisu bili počeli u određeno vreme. Oni nisu bili prijatni Napoleonu, jer su pretili da ga zavade ili s Turskom ili s Rusijom, pošto su zahtevi te dve sile bili suprotni. Rusija je želela da održi Moldaviju i Vlašku i da dobije Dunav za granicu a Turska je tražila da se vrati stara granica. Napoleon je, u stvari, bao više naklonjen Rusiji, nego Turskoj i bio je gotov da te pokrajine ustupi svom savezniku, ali pod uslovom da i on dobije neku naknadu za to. On je tada mislio na Šleziju, ali car Aleksandar nije na to pristao.

Polovinom januara 1808 pregovori su, najposle, otpočeli u Parizu, u prisustvu ministra inostranih dela. Da bi sprečio obnovu rata između Rusije i Turske i da bi dobio vremena za ostvarenje svojih planova u Španiji, Napoleon se obratio tajnim pismima, najpre sultanu a zatim caru Aleksandru. Izveštavajući sultana o početku pregovora on mu je izrazio želje za skoro zaključenje mira i pozvao ga je da sve svoje sile okrene protiv Engleske. Što se tiče cara Aleksandra njega je pozvao da zajedno izrade jedan plan za podelu Turske carevine i da na tai način stvore mogućnost za jedan rusko-francuski pohod u Indiju. Po istom kuriru on je naredio svome ambasadoru u Petrogradu da počne prethodne pregovore o uslovima te podele.[1]) Trebalo je postaviti samo osnovicu za razgovor a pojedinosti su imali konačno da utvrde sami vladaoci.

Car Aleksandar je primio s najvećim zadovoljstvom Napoleonov predlog i pregovori su otpočeli, 2 marta, između generala Caulaincourt-a, francuskog ambasadora u Petrogradu i grafa Rumjancova, predsednika ruske vlade.

[1]) A. Vandal. *Napoleon et Alexandre I.* Paris. 1891. I. 549.

— Tražimo ono što se vama dopada — rekao je francuski ambasador ruskom ministru — na drugoj sednici. Šta je želeo car u Tilzitu? On mora, takođe, znati šta je hteo car Napoleon.

— On se nikad nije određeno izjasnio o tome — odgovorio je ruski ministar. Čini mi se da smo imali Moldaviju, Vlašku i Bugarsku a Francuska Moreju, možda Albaniju, Krit.

— To nije sve; šta je učinjeno s ostatkom pošto čak Rumenlija bude ostavljena Turcima? Jer, mi sad o tom planu govorimo, jel'te, gospodine grafe?

— Jest, mi želimo da dobijete što vam je po volji. Austrija nije ništa učinila, njoj treba malo, ako uđe u akciju; ali biće dobro da se njome poslužimo.

— Ali, šta joj vi dajete?

— Hrvatsku; ako je to suviše malo, onda nešto u Bosni.

— Bosna je pravi put za Albaniju. Po svom položaju, ona prirodno pripada nama. Ali vi zaboravljate Srbiju?

— Njoj se može dati nezavisnost, ostaviti joj vladu pod vašim i našim uticajem.

— Dva velika uticaja u jednoj zemlji, zar to nije kao dve domaćice u jednoj kući?

— Imate pravo. To bi bilo nezgodno. Tu bi zemlju mogli dati jednom austrijskom nadvojvodi. Car Napoleon mogao bi ga izabrati u kojoj mladoj grani, da nikako ne pripadne porodici koja je na prestolu.

— Da nemate vi kakvih obaveza prema Srbima?

— Nikakvih, u tom pogledu. Samo da ih ne predamo u ruke Turcima i da se potrudimo da im izradimo posebnu upravu, makar pod uticajem Turske, to jest da ih ne ostavimo Turcima da ih iseku.[1])

Na trećoj sednici, 4 marta, još jedanput je bilo reči o Srbiji.

— Lepo — odgovorio je graf Rumjancov na pitanje generala Caulaincourt-a, koji je išao na to da najpre podeli Evropu — nama treba Vlaška i Moldavija, zatim Bugarska a možda i sama Srbija; Francuska neka uzme Moreju, Arhipelag i jedan deo Bosne; drugi deo Bosne i Hrvatske ostali bi Austriji. Sve to u slučaju, ako Rumenlija i Carigrad ostanu Turcima.

— Od poslednje sednice vi ste jako povećali vaš deo, gospodine grafe — odgovorio je general Caulaincourt — ako to potraje vi ćete sve pojesti. Austrija vam neće biti zahvalna na delu koji joj dajete. Ne znam čak šta da mislim o našem delu. Pogledajte na kartu: Srbija je sasvim daleko od Rusije.

— Car ne polaže na nju; nemojmo više govoriti o njoj u tom pogledu, ako nalazite da se to ne može primiti. Onda dajte je, kao što smo rekli, jednom nadvojvodi mlađe grane ili nekom evropskom princu, Koburškom, na priliku, ako hoćete ili nekom sasvim drugom. Ako želite da nas obavežete dajte je

[1]) Caulaincourt Napoleonu, 2 marta 1808 (*Revue d'histoire diplomatique*, od 1 januara 1890. 443-444).

u miraz jednoj od naših velikih knjeginja (kojoj hoćete) makar i u svojinu mužu, ako mislite da je to potrebno. Pošto je pravoslavne vere, ona će za princa, za koga se bude udala, pridobiti sve stanovnike ove zemlje; oni su više nego fanatici i, kad ovo predlažem, uveren sam da ću poslužiti stvari mira i označiti jedino sredstvo za održanje reda među tim divljacima. Bilo bi, možda, dobro usloviti da će deca biti vaspitana u pravoslavnoj veri. Ne pridajem, u ostalom, nikakve važnosti toj ideji, koja je potpuno lično moja.

— Caru bi, izvesno, bilo vrlo milo da učini nešto što bi bilo prijatno carskoj porodici, ali Srbija bi bila slab miraz za jednu veliku knjeginju, s obavezom da u njoj ostane.

— Staviti tako jednu princezu između vas i nas, zar ne bi, u stvari, značilo raditi protiv vaših načela o nezgodama dodira između velikih sila i izazvati možda izvesne teškoće; jer vi ćete, u stvari, vladati onde, gde bude ta princeza. Kao što vidite, ja se s vama potpuno slažem; u ostalom vi znate da nemam ovlašćenja ni da odbijem vaše predloge ni da ih odobrim.

— Neka ta zemlja bude nezavisna, to je sve što mi želimo — odgovorio je ruski ministar.[1])

Plan o podeli Turske pretresan je još na sednici od 9 marta. Na dan 15 marta graf Rumjancov je predao generalu Kolenkuru jedan izveštaj o pogledima cara Aleksandra na tu stvar, da ga podnese caru Napoleonu. Smatrajući da će podela carevine biti izveršena po planu koji su oba cara sastavili u Tilzitu i računajući, po Napoleonovoj želji, na učešće Austrije u pohodu u Indiju, ministar je izjavio da će sudelovanje te sile biti dovoljno nagrađeno „turskom Hrvatskom" i Bosnom, osim ako Napoleon ne nađe za dobro da od toga zadrži jedan deo za sebe. Dodao je da se, osim toga, može „ponuditi Austriji jedna dobit manje posredna, ali vrlo velika" ako sudbinu Srbije bude rešila na jedan osobit način. „Srbi su — pisao je graf Rumjancov — jedan ratnički narod i ta osobina, koja uvek nameće poštovanje, mora kod svakoga izazvati želju da njihova sudbina bude povoljno rešena. Pokrenuti osećajima pravedne osvete Turcima, Srbi su hrabro zbacili jaram svojih ugnjetača i rešeni su da pod njega više nikad ne potpadnu. Potrebno je, dakle, kako izgleda da oni, radi obezbeđenja mira, postanu nezavisni od Turaka. U Tilzitskom ugovoru o njima nema nikakva pomena. Po svojoj želji, koja je živo izražena više puta, oni su zamolili cara Aleksandra da ih primi za svoje podanike. Zbog te odanosti njegovoj ličnosti on želi da oni budu srećni i zadovoljni, ali ne želi da na njih proširi svoju vlast. Ne traži tekovine koje bi mogle sprečiti mir. On čini sa zadovoljstvom tu žrtvu kao i svaku drugu, koja bi mir mogla učiniti čvrstim i trajnim. Car predlaže da Srbija bude nezavisna kraljevina i da njena kruna bude data jednom nadvojvodi, koji ne bi bio šef koje

[1]) Isto, 446-7.

vladajuće porodice i koji bi bio daleko od nasledstva austriskog prestola. U tom slučaju bilo bi čak uslovljeno da ta kraljevina nikad ne bi mogla biti prisajedinjena ostalim državama te dinastije."

To nije bilo sve. Ruski ministar predviđao je mogućnost šire podele Turske carevine, prema jednom Napoleonovom pismu od 2 februara. „U tom slučaju — pisao je on — car Aleksandar bi promenio svoje ranije mišljenje o sudbini Srbije; da bi austriskoj dinastiji dao časan i povoljan udeo, on bi želeo da Srbija bude prisajedinjena austrijskim državama i da im bude dodana i Maćedonija."[1])

Kako se pregovarači nisu mogli složiti a kako, u ostalom, nisu ni imali pravo da štogod zaključe, car Aleksandar je napisao jedno prijateljsko pismo Napoleonu i tražio je da, prilikom njihova sastanka, ruski plan bude prethodno primljen u glavnim crtama.[2])

Međutim, prilike u Španiji bile su se jako zaplele u aprilu i privukle su tada svu pažnju Napoleonovu. On je, tek u maju, mogao produžiti razgovor s carem Aleksandrom i ponova je zatražio sastanak, ali je odbio svaku prethodnu obvezu u pogledu uslova za podelu Turske. Naposletku car Aleksandar je pristao na sastanak bez uslova i ovlastio je Kolenkura da mu tačno utvrdi dan.

Carevi su se sastali u Erfurtu, 27 septembra. Pregovori su bili dugi i teški. Podelu Turske carevine odložili su na neodređeno vreme, ali su se složili da preduzmu nove korake kod engleske vlade za osiguranje opštega mira. Napoleon je tražio od Aleksandra da primi kao apsolutni uslov za mir da Engleska prizna novo stanje stvari, koje je Francuska utvrdila u Španiji (promenu dinastije). Aleksandar je opet tražio od cara Napoleona pristanak da Engleska prizna prisajedinjenje Finske, Vlaške i Moldavije Rusiji. Napoleon nije činio nikakve primedbe u pogledu Finske. Što se tiče Vlaške i Moldavije želeo je da Rusija sačeka rezultat pregovora s Engleskom, pre nego što Turcima izrazi svoju volju da očuva te dve pokrajine. „Turska vlada — govorio je on — računa uvek na Francusku da zajemči celinu Turske carevine; ako bude saznala da je Francuska napušta, čega se odavno boji, ona će se odmah baciti u naručja Engleske. Objava aneksije tih pokrajina Rusiji samo bi mogla usporiti zaključenje opšteg mira." Ali car Aleksandar je ostao uporan i Napoleon je, najposle, popustio. Tako su oni, 12 oktobra, potpisali Erfurtsku Konvenciju. Čl. VIII-im Napoleon je priznao „prisajedinjenje Vlaške i Moldavije Rusiji, ostavljajući joj Dunav za granicu." Čl. IX-im Aleksandar se obavezao da će „čuvati u najvećoj tajnosti tu odredbu i početi pregovore s Turskom, da bi na prijateljski način dobio te provincije, pošto

[1]) Beleške grafa Rumjancova, od 18 marta 1808 (u Tsionu, Vn...

Francuska odustaje od svoga posredovanja". Najposle, oba cara su se obavezali (čl. XVI.) da „održe celokupnost ostalih poseda Turske carevine, ne hoteći ništa da preduzmu sami, niti da dopuste da ko drugi što preduzme protiv ijednog dela te carevine, pre nego što oni o tome budu obavešteni."[1])

Tako je Srbija i pored ranijih planova da postane nezavisna kraljevina ili da bude prisajedinjena Austriji, osuđena Erfurtskom konvencijom da ostane ono što je i dotle bila — provincija Turske carevine.

II.

Neposredni pregovori između Rusije i Turske. Car traži za Srbiju autonomiju pod zaštitom Rusije. Ruski pretstavnik u Beogradu. Uređenje srpske vlade. Prvi projekat Ustava, od 10 avgusta 1807. Novi projekat, od 14 novembra 1808. Stanje Srbije na kraju 1808. Rodofinikinovi predlozi za utvrđenje ruskog uticaja u Srbiji.

Sutra dan po potpisu Erfurtske konvencije graf Rumjancov je saopštio njen tekst knezu Prozorovskom i naredio mu da, održavajući primirje i čuvajući u tajnosti odredbe konvencije, izvesti velikog vezira da je Rusija gotova da počne pregovore s Turskom, bez posredovanja Francuske. U isto vreme opunomoćio ga je da zaključi mir s Turskom, na ovoi osnovi: 1. potvrda ugovora i konvencija ranije zaključenih s Turskom, osim članova koji će biti menjani 2. prisajedinjenje Rusiji Vlaške, Moldavije i Besarabije, s Dunavom kao granicom do jezera Babode i Rozelmije 3. ustupanje Đurđijanske i Imeritije Rusiji 4. osiguranje mira Srbiji, s obećanjem da će joj se dati uprava koja će odgovarati želji naroda, pod zaštitom Rusije.[2])

Primivši te naredbe knez Prozorevski je našao za korisno da pribere sva obaveštenja o Srbiji koja su mu bila potrebna u budućim pregovorima s Turskom. Radi toga on je, 1 novembra, uputio tajnu naredbu ruskom predstavniku u Beogradu i tražio njegovo mišljenje o odredbama koje bi Rusija imala interesa da unese, u korist Srbije, u budući ugovor o miru, o granicama koje bi trebalo dati zemlji, o njenoj trgovini i političkim odnosima s drugim državama, o danku koji bi morala plaćati Turskoj, o ustavu i unutarnjem uređenju Srbije[3]) i t. d. U isto vreme preporučio mu je da razmisli o izboru srpskih deputata, koje bi trebalo poslati u ruski glavni stan i koji bi imali da daju potrebna objašnjenja u toku pregovora.[4])

Međutim Rodofinikin je, odmah po svom dolasku u Beograd, počeo da se bavi unutarnjim uređenjem Srbije. Još 18 av-

[1]) Isto. 480—2.

[2]) Graf Rumjancov grafu Tolstoju, 16 oktobra 1808. (Petrov. Isto. II. 98).

[3]) Knez Prozorovsky grafu Saltikovu, 28 novembra 1808. (Bogišić. Isto. 175).

[4]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 14 novembra 1808. (Isto. 190).

gusta 1807 g. određen je bio jedan odbor, u koji su pored njega ušli njegovi činovnici Pizani i Rasti, zatim Karađorđe, Mladen Milovanović, dva člana Saveta i sekretar Ivan Jugović. Taj je odbor za dva dana izradio jednu vrstu ustava, pod naslovom „Osnovanie pravitelstva serbskago". Tim ustavom vrhovna vlast je bila data „Praviteljstvujuščem Sovjetu", kome je pretsedavao knez. Savet su sastavljali članovi, barani na tri godine, koji su, posle tri uzastopna izbora, postajali doživotni. Savet je imao neograničena prava u pogledu zemaljskih finansija; on je postavljao glavne komandante i odlučivao o miru i ratu. Knez je imao pravo pomilovanja i odlikovanja. Jedan namesnik i dva savetnika koje je narod birao, vršili su sudsku i upravnu vlast u svakom okrugu. Smrtnu kaznu mogao je izvršiti samo Savet, koji je u isto vreme služio i kao Apelacioni Sud. Titule su bile uvedene za kneza i savetnike i Savetu je stavljeno u dužnost da razdaje diplome o plemstvu onima koji su se pokazali zaslužni za otadžbinu.[1])

Iako je ovaj ustav bio protivan demokratskim tradicijama srpskoga naroda, koji je odavno bio izgubio pojam o razlici između društvenih klasa, on je samo mogao biti prijatan Karađorđu i nekim njegovim prisnim prijateljima iz Saveta, pošto im je davao povlašćen položaj prema glavnim komandantima, koji su se dotle smatrali kao gospodari u svojim nahijama i koji su bili jako surevnjivi na svoju vlast. Karađorđe je potpisao taj ustav, 20 avgusta. Ostalo je još samo da ga odobri narodni zaštitnik, car Aleksandar.

U decembru 1807 i u januaru 1808 skupština starešina većala je kako izgleda o merama koje bi trebalo da prethode izvršenju novog „ustavnog akta" i otpočela je diskusija o samom ustavu a naročito u budućem sastavu Saveta.[2])

Međutim, ruski car, ne hoteći da se meša u unutarnje stvari Srbije, nije hteo odobriti taj projekat. O tome je Rodofinikin izvešten i naređeno mu je da izradi nov ustav, na široj osnovi. Novi nacrt ustava bio je gotov, 14 novembra. Njegove glavne odredbe bile su ove: Srbiji treba dati njene stare granice: reku Drinu na zapadu, s gradom Sokolom, vrhove Šar planine na jugu sa Skopljem, liniju koja polazi od toga mesta do Sofije na jugo-istoku i reku Timok prema Vidinu. Što se tiče Ada Kala i Oršave na Dunavu, koji su takođe pripadali Turcima, Rodofinikin je bio mišljenja da bi bilo korisno pridodati ih Vlaškoj, jer bi Rusija, kao gospodar tih mesta, mogla lakše zauzdati Srbe. Turcima treba zabraniti ulazak u zemlju radi trgovine a Srbima dopustiti da trguju po Turskoj, pod zaštitom ruskog poslanika i ruskih konzula, s tim da plaćaju za prenos robe onoliko koliko i ruski podanici, ali s pravom da imaju srpski novac. U Sr-

[1]) Ustav srpske vlade, od 20 avgusta 1808. (Isto. 119 i M. V. Vukićević. Isto II. 590).

[2]) *Le Moniteur*, od 27 decembra 1807, od 8 februara i od 16 marta 1808.

biju ne treba pustiti pretstavnike ni jedne strane države, jer bi oni imali prava da opšte sa narodnim starešinama i mogli bi ometati ruski uticaj. Srbiji treba dati naslednu vladu. Naimenovanje Karađorđa na taj položaj biće jedino prijatno narodu, ali će možda u buduće moći da ometa planove ruske vlade. U Srbiji treba uvesti ruske zakone, pošto Srbi nisu imali drugog zakonodavstva osim običajnog prava. Danak ne treba da bude veći od 100,000 groša, pošto Turska, po odbitku troškova za održavanje gradova, nikad nije primala toliko novaca od Srbije.[1])

Ruski pretstavnik osećao je teškoće na koje će naići primena njegovog projekta, naročito one koje će izazvati unutarnje uređenje Srbije i utvrđivanje ruskog uticaja u njoj. Srpske starešine bili su prosti ljudi, većinom bivši trgovci i hajduci i, prema tome, neuki i u politici i u upravi. Dotadanji uspesi ustanika protiv turske vojske bili su, tako reći, opili sve Srbe u tolikoj meri da su oni počeli verovati da, i pored pomoći koju su im ukazale Rusija i Austrija i koraka koje su te sile činile kod turske vlade u njihovu korist, oni imaju za svoj uspeh da zahvale samo svojoj pameti i hrabrosti. Taj zanos bio je pojačan pričama izbeglica, koji su, dolazeći iz austrjiskih pokrajina, iz Bosne i iz drugih turskih krajeva, pretstavljali sve tamošnje Srbe kao spremne za ustanak, ako im se samo da municija. Usled toga barutane su bile podignute u Srbiji a poverenje narodnih starešina išlo je dotle da su uobražavali da im neće biti teško da osvoje celu Tursku carevinu. Izvesne starešine postale su bile moćne u svojim krajevima, drugi su se opet bili nepravilno obogatili a svi su bili surevnjivi na svoju vlast. Neki su čak radili na tome da liše Karađorđa narodnog poverenja i nameljali su da zauzmu mesto vrhovnog vožda. „Ovo stanje stvari i duhova — pisao je Rodofinikin knezu Prozorovskom — dovoljno pokazuje koliko je mudrosti i obazrivosti potrebno za uređenje ove zemlje i za njenu pripremu da se u buduće pokorava volji svoga milostivog zaštitnika, u toliko više što Austrija neće nikad moći ravnodušno gladati na blagostanje Srba. Više od dva miliona njihove braće po rasi i veri žive pod austrijskom vlašću, kojom su vrlo nezadovoljni; prema tome kada ova zemlja počne cvetati, austriski dvor treba da očekuje znatnu seobu ili čak ustanak svojih podanika, Srba. Austriji, dakle, nalaže njen interes da ovu zemju potresa spletkama i da nikad ne dopusti da ona uživa mir i pravdu kako bi kod svojih podanika iste narodnosti učinila nemogućnim svaku želju za iseljavanjem ili ustankom."[2])

Rodofinikin je držao da bi Rusija, od jedne dobro uređene vlade u Srbiji, mogla izvući najveću korist, ma kakav pravac

[1]) Beleške K. Rodofinikina, od 14 septembra 1808. (Bogišić. Isto. 178—188)

[2]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 14 novembra 1808. (Isto. 188—190).

uzela njena politika i da bi na to trebalo upotrebiti sva sredstva. Ali on se bojao da Karađorđe ne bude prva smetnja tome, ne iz razloga što bi lično bio protivan uvođenju jedne čvrste uprave, nego stoga što to ne bi razumeo... i njegova bi ga lakomislenost mogla uvući u spletke, koje bi došle iz Austrije ili koje bi sami Srbi mogli napraviti. Zbog toga je predložio knezu Prozorovskom da pozove Karađorđa u Jaš, gde je tada bio glavni stan ruske vojske i da ga tamo zadrži dva ili tri meseca, uveren da će on postati sasvim drugi čovek pa da, u njegovom otsustvu, uvede u život unutarnju upravu zemlje. Smatrao je još kao potrebno da se, pod izgovorom vaspitanja u Rusiji, uzmu kao taoci stariji Karađorđev sin i sinovi nekoliko starešina, kao na pr. Jakova Nenadovića i Milenka Stojkovića. Najposle tražio je da se Mladen Milovanović i Milivoje Petrović uklone za duže vreme iz zemlje, kao ljudi malo voljeni u narodu i protivnici ruske politike. Rodofinikin je mislio da bi namere cara Aleksandra pod tim uslovima mogle biti ostvarene.[1])

Ruski pretstavnik se zatim pobrinuo o izboru deputata, koji su imali da budu poslani glavnom komandantu ruske vojske u Jaš. Kad se, krajem novembra, Karađorđe vratio iz sela, on je potvrdio njihov izbor.[2]) Ali jedna vešto skovana spletka pokvarila je odnose između Karađorđa i ruskog pretstavnika u Srbiji i izabrani deputati nisu ni otputovali.

III.

Nepopularnost Rodofinikina i Grka u opšte u Srbiji. Spletke austrijskih agenata protiv ruskog uticaja u Srbiji. Ticanova buna u Sremu i pripreme srpskog ustanka u Banatu. Podozrenje na ruskog pretstavnika da je slao lažne izveštaje svojoj vladi. Nepoverenje srpskih starešina prema Rodofinikinu. Odašiljanje jedne deputacije caru. Nove spletke austrijskih agenata i državni udar od 25 decembra 1808. Proglašenje Karađorđa za nslednog vrhovnog starešinu.

I pored toga što je Rodofinikin bio pretstavnik ruske vlade i što se interesovao za srpsku stvar, Srbi ga nisu voleli. Njegovo grčko poreklo bilo je dovoljno da ga učini malo simpatičnim. Osem toga Rodofinikin je, odmah po svom dolasku u Beograd, bio nesmotren i stupio je u prijateljske veze s mitropolitom Leontijem, koji je, takođe, bio Grk i koga su Srbi mrzeli. Zbog toga je znatan broj starešina, s Karađorđem na čelu, bio nepoverljiv prema njemu i to je nepoverenje poraslo usled njegovog prijateljskog držanja prema izvesnim moćnim starešinama, koji su smatrani kao suparnici Karađorđevi, kao što su bili Milenko Stojković i Jakov Nenadović.

Austrijski agenti, koji su bili u vezi s izvesnim prisnim prijateljima Karađorđevim, znali su za njihovo raspoloženje prema ruskom pretstavniku i nisu propustili da ga eksploatišu

[1]) Prepis Rodofinikinova izveštaja knezu Prozorovskom, od 14 novembra 1808. (Isto. 188—190).

[2]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 3 decembra 1808. (Isto. 197).

u korist svoje vlade. Oni su tražili svaku priliku da razdraže vožda protiv Rodofinikina i da ovome onemoguće ostanak u Srbiji.

Njima je bio glavni cilj da rastave Srbe od Rusa, iz razloga što je u Beču postojala bojazan da se ustanak, koji su Rusi pomagali, ne proširi i na južne krajeve Austrije, koji su bili Srbima naseljeni. Ta bojazan bila je potpuno osnovana. Još u trenutku, kad su srpski ustanici kidali poslednje veze s Turcima i stupali u savez s Rusima (krajem marta 1807), planula je, među srpskim seljacima u Sremu, jedna pobuna — »Ticanova buna«, (po imenu Todora Avramovića zvanoga Tice) koja je bila uperena protiv spahija u korist seljaka, ali koja je nesumnjivo bila posledica srpskoga ustanka imala karakter srpskog političkog pokreta za oslobođenje. Šta više među Srbima u Banatu pripreman je, — pod uticajem iz oslobođene Srbije — oko polovine juna 1808, jedan politički pokret za sjedinjenje sa Srbijom i obnovu stare srpske države, ali je na vreme otkriven i sprečen.[1]) Usled toga austriski agenti trudili su se svim silama da poseju što jače nepoverenje između Srba i Rusa i da Srbe pridobiju za Austriju.

Tako su, u oktobru 1808, za vreme pregovora koje su vodili vidinski vladika Dionisije, mitropolit Leontije i Rodofinikin, pregovora, koji su izgledali tajanstveni s toga što su vođeni daleko od Beograda i što su ih vodila dva Grka i samo jedan Srbin i to njihov pristalica, austriski agenti i njihovi prijatelji proneli su glas da Rodofinikin i knez Prozorovski hoće da prodadu Srbe Turcima, kako bi Rusiji omogućili zaključenje što povoljnijeg mira s Turskom. Pričali su da Rodofinikin nije ni obaveštavao svoju vladu o pravom stanju i potrebama srpskoga naroda. Iako su ti glasovi bili besmisleni Karađorđe im je, naposletku, poverovao. Polovinom decembra mitropolit Leontije i druga lica koja su posećivala ruskog pretstanika bili su pozvani na sud. Rodofinikin je pogodio da je u pitanju spletka, spalio je koncepte svojih izveštaja i potrudio se da umiri vožda. U tome je samo prividno uspeo.[2])

Pod uticajem svojih drugova, Rodofinikinovih neprijatelja, Karađorđe je odlučio da pošlje jednu deputaciju ne knezu Prozorovskom, nego samom caru. On je izabrao Ivana Jugovića, sekretara Saveta, Pavla Popovića, savetnika i Janićija Đurića, svog ličnog sekretara. Predao im je, 20 decembra, jedno pismo za generala Miloradovića, koji se nalazio u Bukureštu i koji je bio poreklom Srbin i zamolio ga da olakša deputatima putovanje do ruske prestonice.

Bojeći se, bez sumnje, da pre dolaska deputacije u Petrograd, ne bude promenjena unutarnja uprava u Srbiji, Karađorđe je, po savetu nekoliko starešina, sazvao vanrednu sednicu Sa-

[1]) Đ. Popović. Buna popa daka u Banatu (*Godišnjica N. Čupića*, XV str. 111—127).

[2]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 20 decembra 1808. (Petrov. Isti. II. 252).

veta i uspeo je da, u ime Saveta i svih „vojvoda, knezova i celoga naroda" bude proglašen za vrhovnog naslednog starešinu. To se desilo 26 decembra. On se sa svoje strane obavezao da će priznati Savet kao vrhovni sud u zemlji i da mimo njega neće nikakve zapovesti izdavati. Naposletku, naimenovan je po jedan komandant u svakoj nahiji i narod je izvešten o tim odlukama jednim proglasom, kojim je pozvat na potpunu pokornost postavljenim komandantima.[2])

[1]) Proglas od 26 decembra 1808. (L. Arsenijević-Batalaka. Isto. I. 472).

GLAVA JEDANAESTA.

I.

Primedbe kneza Prozorovskog na projekat Rodofinikinov, od 24 novembra 1808. Carevo mišljenje. Srpska deputacija u Bukureštu. Razgovori kneza Prozorovskog i generala Kutuzova s Ivanom Jugovićem (januar i februar 1809).

Čim je primio Rodofinikove „beleške" o budućem ustavu Srbije, knez Prozorovski je odlučio da ih, sa svojim primedbama, saošti ruskoj vladi.

Po njegovom mišljenju najvažnije je bilo ukoreniti u Srbiji ruski uticaj, naročito u slučaju mogućih zapleta između Rusije i Austrije. Taj uticaj zauzdavao bi Austriju i sprečavao bi bi je da počne rat, jer bi se tada Turska nalazila, tako reći, u zavisnosti od Rusije. Ali on je smatrao da u tadanjim prilikama nije moguće izraditi Srbiji njene stare granice; mislio je čak da bi jedan takav zahtev mogao smetati Rusiji da ona dobije Dunav za granicu. „Potrebno je poraditi — rekao je on — da se Srbiji dadu „pristojne" granice i onoliko gradova koliko se, za vreue pregovora, može dobiti od Turaka«. Srbiju treba urediti kao kneževinu, s Karađorđem na čelu. Vlast treba da bude nasledna, da bi mngle biti sprečene unutarnje trzavice, koje bi promena kneza mogla izazvati a tako isto i spletke susednih zemalja, Turske i Austrije, naročito Turske, koja bi mogla raditi suprotno narodnoj želji i dovesti za kneza kakvog fanariota. Potrebno je da Karađorđev sin bude vaspitan u Petrogradu. Njemu valja usaditi u srce odanost prema Rusiji, tako da joj može biti korisan kada oca bude nasledio. Osem toga u Srbiji treba osnovati Savet (Senat). Njegov će pretsednik biti srpski knez. Ruski konzul će biti član tog Saveta i imaće, po potrebi, vlast da spreči svaki samovoljni čin kneza ili da osujeti odluke protivne interesima Rusije. Kako se ova mera neće dopasti Austriji potrebno bi bilo da ih zajemče carevi francuski i ruski. Francuski pretstavnik mogao bi takođe prisustvovati većanjima srpskog Saveta. Što se tiče turske vlade, njoj se može dopustiti da ima svoga pretstavnika, ali ne u Beogradu, nego u Vidinu, »pored koga bi mogli stanovati i sekretari pretstavnika ruskog i francuskog u Beogradu«. Za važne stvari pretstavnici Francuske i Rusije odlazili bi u Vidin, tamo bi se savetovali s turskim pretstavnikom i rešavali o svima merama, koje bi bile povoljne po blagostanje Srba, Turaka i op-

šteg mira. Na taj način bi, u isto vreme, upravljači bili zadržani u granicama njihove vlasti. Što se tiče gradova potrebno bi bilo da oni ostanu u rukama Srba, pošto turska vlada ne bi nikad pristala da u njima vidi rusku vojsku. Rusija bi mogla dati samo oficire i činovnike i, po potrebi, gradsku artileriju i municiju.[1])

Međutim, car te čudnovate predloge Rodofinika i kneza Prozorovskog nije potpuno odobrio. On je delio mišljenje kneza Prozorovskog o granicama i o obliku vladavine u Srbiji. Smatrao je „da Rusija treba da se trudi da očuva nadmoćan uticaj nad Srbima i da ne dopusti drugim državama da uzmu aktivnog učešća u srpskim stvarima«, ali je nalazio da predložena sretstva nisu za to pogodna. Držao je da ruskoj politici u Srbiji treba da bude glavi zadatak da očuva povrenje srpskog naroda i, prema tome, želeo je da se pre no što se bude dobio pristanak turske vlade, dođe do sporazuma sa Srbima o svima pitanjima koja se tiču budućeg uređenja njihove zemlje. On je, tako isto, želeo da ruski pretstavnik u Srbiji uživa ugled, zasnovan na uzajamnom poverenju i da izbegava sve što bi moglo vredati osećaje naroda i pobuditi protiv Rusije negodovanje susednih zemalja. Što se tiče priželjkivanja Austrije i njenih spletaka protiv ruskog uticaja u Srbiji, car je nalazio da će poverenje Srba u Ruse biti najbolja zaloga i protiv toga. Rusija, držao je on, ima jednu jaku garantiju — istovetnost njenih interesa s interesima srpskog naroda; u koliko se Austrija bude više trudila da naškodi Srbima, u toliko će njihova odanost Rusiji biti čvršća.[2]))

U trenutku kad je primio upustva svoga vladaoca knez Prozorovski već je bio izvešten da su deputati, koje je Karađorđe poslao caru Aleksandru, krenuli iz Beograda. Oni su prispeli u Bukurešt 1 januara 1809. Tu ih je primio general Miloradović, kome smo predali pismo srpskoga vožda. Prema naredbama kneza Prozorovskog, general im je saopštio da ne mogu ići neposredno u Petrograd, nego da najpre treba da odu u Jaš da se pretstave vrhovnom komandantu ruske dunavske vojske.

U pratnji jednog ruskog oficira srpski su deputati stigli, 23 januara, u prestonicu Moldavije. Knez Prozorovsky ih je primio posle dva dana. Ivan Jugović, koji je vrlo dobro govorio ruski, izjavio je da je cilj deputacije da ide u Petrograd i da samome caru izloži srpske potrebe.

— Vidim iz pisma Karađorđevog — odgovorio je knez Prozorovsky — da nameravate ići u Petrograd. Ja vas neću sprečavati; trudiću se naprotiv da vam olakšam putovanje time što

[1]) Primedbe kneza Prozorovskog na beleške K. Rodofinikina, od 20 novembra 1808. (Bogišić. Isto 178—188 i 201).

[2]) Graf Saltikov knezu Prozorovskom, 20 decembra 1808. (Uljanickiji. *Materiali dija istoriji Vostočnago Voprosa v* 1811—1813. Moskva 1901. IX—XI).

ću vam dati jednog ruskog generalštabnog oficira da vas prati«... Ali, on im je, u isto vreme, napomenuo, da bi i on pošto uživa poverenje carevo, mogao zadovoljiti njihove molbe, »osim, — dodao je — ako biste želeli obnovu Srpske carevine, koja bi obuhvatila Bosnu, Albaniju i druge pokrajine«.

— Obnova srpskog carstva nije nikad ulazila u naš plan, niti u plan Karađorđev — odgovorio je Jugović. G. Rodofinikin nam je rekao: »Potrebno je da se pobrinete za sebe«. Ta reč nas je uplašila i mi smo pošli caru Rusije da molimo za njegovu večitu zaštitu.

Za to nije bilo potrebno praviti tako dug put — odgovorio je knez Prozorovsky. Ja vas mogu uveriti da vas Nj. V. car uzima uvek pod svoju zaštitu a možda i Francuska. Car ne može prisajediniti Srbiju svojim državama, pošto neće da uzima turske zemlje na desnoj obali Dunava i pošto na to ne bi pristale ni Austrija, ni Francuska. Cenite i sami: zar bi bilo pravo zahtevati od Rusije da ratuje sa celim svetom i da žrtvuje sve da bi samo vaspostavila jednu zasebnu srpsku državu? Ako bi se držali jedinstva vere, onda bi trebalo da Nj. V. car zauzme sve hrišćanske zemlje počev od Dunava, Moreju, pa i sam Arhipelag; to bi bilo nemoguće zbog drugih država. Možete li zamisliti da jedna tako mala zemlja, kao što je vaša, može biti uređena kao zasebna država, između suseda kao što su Turska i Austrija? Želite li da budete austriski podanici?

— Ne — odgovorio je odlučno Jugović.

— Onda morate ostati turski podanici, pošto vam je turska vlada obećala da će urediti upravu u Srbiji po vašoj želji.

— Turci neće održati reč — odgovorio je Jugović — i rat će ponova početi.

Knez Prozorovsky im je još jedanput napomenuo da nemaju potrebe da idu u Petrograd. „Pregovori će — dodao je on — uskoro početi i bilo bi bolje da ovde ostanete. Ako Turci ne budu primili Dunav za granicu, ja ću ponova početi rat, najdalje polovinom marta.

— Ako rat plane mi nećemo imati potrebe da idemo u Petrograd — odgovorio je Jugović.

Tako su oni odustali od puta u Petrograd i ostali su u Jašu. Kada ih je knez Progovorski primio, 1 februara, deputati su tražili da im ponovi napismeno ono što je kazao prilikom prve audijencije. Knez je odbio taj zahtev, izgovarajući se da im je govorio sasvim iskreno, kao prijatelj, ali da se to ne može staviti na hartiju. Tada je odlučeno da Jugović ostane u Jašu da Karađorđa obaveštava o svemu što se događa a da se ostali deputati vrate u Srbiju.[1])

Ostavši u Jašu, Jugović nije propustio priliku a da ne stvori izvesne veze, da ne poseti više ljudi iz okoline kneza Prozorovskog. U razgovoru s jednim od tih ljudi, savetnikom Siversom, on mu je poverio jednoga dana da je suština upustava,

[1]) Petrov. Isto. II. 255.

koja su mu bila data u Beogradu, ovakva: 1. neodložno priznanje nezavisnosti Srbije 2. utvrđenje njenih tadašnjih granica 3. pravo Srba da otpočnu rat s Turcima, ako Rusija zaključi mir s Turskom a ova se ne bude odrekla svojih prava na Srbiju 4. obaveza od strane Srba da neće praviti nikakav mir s Turskom, bez pristanka Rusije i najposle (kao tajni član) 5. obaveza Srbije da se drži svoga saveza s Rusijom i da je pomaže protiv svakog neprijatelja.[1]) Osem toga, pošto je knez Prozorovsky, prilikom prvog razgovora, rekao Jugoviću da u tadanjim prilikama ne bi moglo biti govora o potpunoj nezavisnosti Srbije, srpski deputat je potsetio Siversa n a manifest generala Mihelsona, od 23 januara 1807, u kome je rečeno: „Srpski narod je dostojan da bude narod; za njega bi bilo stidno da plaća danak Turcima. Zar nije bolje upotrebiti taj novac za korisne ratne potrebe radi oslobođenja od turskog jarma?". Da bi dobili nezavisnost koju im je obećao general Mihelson, dodao je on, Srbi su zaključili 1808 jedan tajni savez sa svojom braćom iz Crne Gore i Hercegovine, koji su pod zakletvom obećali da će se, u slučaju rata s Turcima, zajednički boriti s njima da iz Bosne isteraju sve muslimane ili da ih pokore. Srpski deputat dao je razumeti da bi u slučaju uspeha Srbi iz Hercegovine i Crne Gore priznali Karađorđa za svoga vrhovnog starešinu.[2])

Iznenađen tim izjavama, knez Prozorovsky je zaželeo da se još jedanput prijateljski razgovori sa srpskim deputatom.

— Hteo bih da vam govorim — rekao mu je on — ne kao vrhovni komandant i punomoćnik carev, nego kao istinski prijatelj srpskoga naroda, koji kao jednoplemenik i jednovernik želi da učini dobro Srbima. G. Sivers mi je saopštio razgovor koji je imao s vama. Iz njega vidim da srpska vlada želi da Srbija postane potpuno nezavisna od Turske i da ima nameru da osnuje jednu zasebnu srpsku carevinu. U toku našeg prvog razgovora vi ste me uverili da Srbi nisu nikad pomišljali na obnavljanje srpskog carstva a sad od jedanput ggovorite suprotno.

— Potpunu nezavisnost — odgovorio je Jugović — obećao nam je bio general Mihelson. Čak nam je rekao da bi bilo stidno za Srbe da plaćaju danak Turcima. Ceo narod je o tome obavešten i od tada on gaji nadu na potpunu nezavisnost.

— General Mihelson — odgovorio je knez Prozorovsky — bio je samo glavni komandant; on nije bio punomoćnik. Prema tome, on nije imao prava da čini takvo obećanje; ako je ono došlo od njega lično, mora se smatrati u sadanjim prilikama kao i da ne postoji. U ostalom, ako srpski narod gaji nadu da postane nezavisan, srpski Savet je bio dužan da se o tome, na vreme, sa mnom objasni, kako bih ga mogao izvesti iz zablude.

— Ali, Savet je od vas tražio dozvolu prošle godine da vam pošalje deputate da se s vama sporazumu. Vi to niste odobrili,

[1]) Isto. II. 256.
[2]) Isto. II. 257.

pod izgovorom da prilike nisu bile pogodne i dodali ste da ćete ih vi sami pozvati kad bude zatrebalo.

— Jeste — odgovorio je knez Prozorovsky — onda nije bilo nikakve potrebe da se šalju deputati, kao što sam o tome izvestio Karađorđa. U početku sam imao punomoćstvo Nj. V. cara da otpočnem pregovore s Turskom. Ovi pregovori preneti su posle, po zajedničkom sporazumu, u Pariz, da budu vođeni pod posredništvom cara Napoleona. Karađorđe mi je, istina, pisao i izrazio želju da me vidi; ali, znajući važnost njegovog prisustva u Srbiji, ja nisam hteo, zbog udaljenosti Srbije od Jaša, da ga prinudim na jedno tako dugo odsustvo; odgovorio sam mu da ću ga pozvati, kad budem bio u Bukureštu, pošto sam imao nameru da radi toga odem u Krajovu. Ali kad sam bio u Bukureštu u poznu jesen, prilike su se bile potpuno izmenile i ja nisam više smatrao za potrebno da mu nametnem jedno takvo zamorno putovanje. Osim toga ja sam čuo da Srbi spremaju nekakve predloge, za koje sam sad saznao. Nezavisnost Srbije ne slaže se nikako s njenim geografsim položajem. Ona je okružena trima velikim državama, među kojima jedna mala zemlja, kao što je Srbija, ne može biti ostavljena sama sebi i ostati potpuno nezavisna. Što se tiče vašeg tvrđenja da su Srbi zaključili tajni savez s njihovom braćom iz Crne Gore, Hercegovine, Bosne i Albanije da se svi zajedno oslobode turske vlasti, ja u njega ne verujem i ne mislim da postoje kakve pismene odredbe o tom savezu. Vi se, bez sumnje, oslanjate na neodređene izveštaje izvesnih tajnih agenata; ali njima ne treba verovati, jer oni slične vesti donose da bi samo dobili kakvu nagradu. Ne treba se za to pozivati na narod; ja verujem da je on iskreno odan Rusiji i držim da sluša svoje starešine; ali starešine, nemajući prilike da dobiju potrebno znanje, ne znaju ništa ni o geografiji ni o političkim odnosima između evropskih država. Zar oni misle da samo izveštajima svojih poverenika mogu biti obavešteni o onome što se u svetu događa? Ni ja sam i ako imam agente mnogo dostojnije poverenja, ne verujem potpuno njihovim izveštajima; ja ih upoređujem, izdvajam izveštaje tačne od onih koji su netačni i tek na osgovu njih izvodim svoje zaključke. Pored toga ja primam od našega dvora obaveštenja o svima događajima u Evropi i prema njima pravim svoje pretpostavke i po njima se upravljam. Ako taj savez postoji u stvari onda je sasvim rđavo što ste ga krili od vašeg zaštitnika i od lica koja uživaju njegovo poverenje. Naposletku kada bi baš Srbi i imali nameru da osnuju Srpsku carevinu, koja bi privukla njihove saplemenike iz Hercegovine, Bosne i Albanije, ostvarenje toga plana naišlo bi na mnogobrojne i različne prepreke, koje bi bilo teško savladati. U Albaniji i u Bosni na pr. stanovnici su većinom muhamedanci a hrišćani su malobrojni; ta okolnost pretstavlja već jednu smetnju za ostvarenje vaše želje.

— Ima mnogo hrišćana u Bosni — odgovorio je Jugović

— oni su odani Srbima i mi se nadamo da njihovom pomoću pokorimo tamošnje muslimane.

— Ali — prihvatio je knez Prozorovsky — turska vlada ne može gledati ravnodušno da joj se dve pokrajine otrgnu i ona će upotrebiti svu snagu i sva sredstva da ih povrati, što bi izazvalo dug rat. Međutim, čim bi duh slobode i nezavisnosti bio unet u Bosnu, on bi prešao u Dalmaciju i izazvao bi kod njenih stanovnika težnju za oslobođenjem od jarma Francuske, digao bi ih protiv nje i Srbija bi bila uvučena u neizbežan rat s tom državom. Kako bi car, moj gospodar, mogao gledati ravnodušno na ustanak Damatinaca, koji su podanici njegovog prvog i najvernijeg saveznika? Takvo držanje Srba poslužilo bi kao dokaz da oni malo poštuju svoga zaštitnika, koji ne bi mogao, za njihov račun, ratovati s Francuskom.

— Mi nemamo nikakve namere — odgovorio je Jugović — da učinimo ma šta, što bi bilo neprijatno Nj. V. Mi želimo da dobijemo od Rusije potpuno jemstvo prema tim dvema silama i to je glavni predmet careve zaštite. Ali, u slučaju da nezavisnost Srbije ne bude potpuno priznata molimo Rusiju da nas ostavi da po našoj volji sredimo naše račune s Turcima, koje ćemo, nadamo se, pobediti s pomoću božjom i naših saveznika.

— Srbi bi možda hteli — dodao je knez Prozorovsky — da privuku k sebi i svoju braću iz Austrije; ali time bi riskovali da se zavade i s tom silom. Ako vi Srbe u Austriji dignete na ustanak, Rusija neće zagaziti u rat sa Austrijom da vas podrži. Ako se zavadite i s Francuskom i s Austrijom, car Aleksandar će vam odreći svoju zaštitu. Vrlo je sumnjivo da bi se vi s vašim saveznicima mogli odupreti Turcima, jer će oni upotrebiti sva sredstva da vas savladaju. Što se tiče borbe protiv redovne vojske, Srbi ne treba na to ni da pomišljaju. Ja odajem hvalu, razume se, junaštvu i neustrašivosti srpskog naroda, ali je potrebno poznavati ratnu veštinu. Naši su kozaci isto tako hrabri kao i Srbi, ali nemaju vojničkog znanja i zbog toga ih ne možemo upotrebiti protiv redovne vojske. Ja bih mogao uzeti na sebe da dam otpora celoj srpskoj vojsci s 20.000 mojih vojnika. Kako biste vi mogli odoleti velikoj francuskoj ili austriskoj vojsci, kad svaka raspolaže sa po 500.000 ljudi? Rusija ima, takođe, veliku vojsku, ali ona ne može, baš i kad bi htela, dati pomoć celom svetu, u trenutku kada vodi rat na tri strane a još manje ratovati s celim svetom. Trebalo bi da Srbi za sad budu zadovoljni time što će ostati pod zaštitom Rusije i plaćati izvesan danak Turskoj, koja se, u naknadu za to, neće više mešati u unutrašnje stvari njihove zemlje.

— Ko bi narodu predložio što drugo a ne nezavisnost, naročito posle datog obećanja generala Mihelsona, taj bi riskovao da izgubi glavu, — prekinuo ga je Jugović.

— Ja sam vam u više prilika rekao — odgovorio je knez Prozorovsky — da ćemo činiti sve u toku pregovora s Turcima da za vas dobijemo najpovoljnije uslove.

— Moja dva druga — odgovorio je Jugović — otišli su

iz Jaša vrlo nezadovoljni i ako narod bude saznao da i dalje treba da ostane pod Turcima, rat će ponova planuti i pre isteka primirja.

— U tom slučaju — odgovorio je knez — car bi smatrao vaše držanje kao preziranje njegove zaštite i potpuno bi napustio srpski narod; ja se više ne bih mešao u srpske stvari i osudio bih svečano držanje Srba, da bih mogao zaključiti povoljan mir za Rusiju. Srbi ne mogu zahtevati od Rusije da ona pretpostavi interese jedne male zemlje interesima prostrane Ruske carevine, niti da za njenu ljubav ratuje sa svima drugim državama. Nj. V. car ne može gubiti iz vida dobro svojih podanika. U ostalom, ja i ne mislim da će se kongres završiti zaključenjem ugovora. Što se tiče produženja rata protiv Turaka, ja ću o tome pisati Karađorđu.

— Mi ga od sveg srca želimo — odgovorio je Jugović.[1])

Knez Prozorovsky je uvideo da srpski deputat nije još bio ubeđen. Ali nemajući vremena da dalje razgovara, odredio je generala Goleniščeva — Kutuzova da s njim nastavi razgovor.

General se sastao s Jugovićem 24 februara. Srpski deputat se ponova pozivao na proklamaciju generala Mihelsona. Jedno takvo svečano obećanje — dodao je on — Srbi su marali primiti kao da je dolazilo od samodrška svih Rusa. Ako se obećanjima glavnog komandanta ne bi poklanjala vera, onda ne bi bilo ničega svetoga i pouzdanoga. Ja ne bih savetovao nikome da ma što suprotno tome javi srpskoj narodnoj skupštini. Srpski narod je odan prestolu pravoslavnog cara; ali jedan narod koji ima 164.000 zapisanih boraca protiv Turaka, boriće se čak i ako bude ostavljen samom sebi i neće pristati ni da ostane u ropstvu, niti da ustupi šest gradova, osvojenih po cenu svoje krvi, niti će izdati hrišćane koji su dobegli u Srbiju; on će se tući, polažući nadu u Boga i u svoju srpsku braću, koji žive izvan Srbije".[2])

General Kutuzov je sa svoje strane činio što je moguće da uveri srpskog deputata da će ruska vlada u toku pregovora za zaključenje mira braniti interese Srbije toliko energično koliko budu dopustili njeni vlastiti interesi.

Jugović je tada izgledao umiren. Posle nekoliko dana, knez Prozorovski primio je od njega jedno pismo, kojim ga je molio da mu, pošto ga je general Kutuzov bolje obavestio o namerama vrhovnog komandanta prema Srbiji, stavi na raspoloženje jednog kurira da odnese u Srbiju te utešne vesti, ubeđen da će one srpski narod zadovoljiti.

Iste večeri knez Prozorovsky ga je dozvao u svoj kabinet. Jugović mu je ponovio ono što mu je već napisao i izjavio mu je da su Srbi tražili samo: a) da dobiju pravo da svoju unutarnju upravu urede po svojoj volji i bez ikakva mešanja turske vlade b) da se turskim trupama zabrani povratak u osvojene

[1]) Dubravin. Isto. Avgust. 552—557.
[2]) Petrov. Isto. II. 263—4.

gradove i c) da Turcima ne izdadu hrišćane iz drugih turskih krajeva, koji su dobegli u Srbiju. On je dodao da bi Srbi pristali, u zamenu za ove povlastice, da priznadu suverenstvo sultanovo i da mu plaćaju godišnji danak, koji bi bio utvrđen jednom za svagda.[1])

Knez Prozorovsky mu je tada odobrio potrebnu propusnicu i kurir je poslat u Beograd.

II.

Englesko-turski savez, od 5 januara 1809 i Rusija. Ruski ultimatum Turskoj. Dolazak turskih punomoćnika i nove srpske deputacije u Bukurešt 1809. Izjava kneza Prozorovskog srpskim deputatima. Upustva ruskim punomoćnicima za pregovore s Turcima.

Pregovori o miru koji su, prema Erfurtskoj konvenciji, imali da počnu između Rusije i Turske, smatrani su u Petrogradu kao osuđeni na neuspeh. Zahtevi tih sila bili su, odista, nepomirljivi i u Rusiji je još izranije postojala sumnja da će Turska primiti ruske uslove. Početkom 1809 Rusi su nalazili da Turska samo gleda da dobije vremena kako bi, radi skorog produženja rata, mogla pribrati svoju snagu, koju je poslednja revolucija u Carigradu bila rastrojila. Car Aleksandar je već uviđao korist koju bi Rusija jednim neodložnim napadom izvukla iz unutarnje zabune, u koju je bila zapala Turska i primudila je da zaključi mir. Ali zimnje doba nije bilo pogodno za rat a i turski punomoćnici za pregovore o miru bili su već na putu za Jaš. Knezu Prozorovskom nije ostajalo ništa drugo, nego da sačeka njihov dolazak i da sazna kakva su punomoćstva doneli.

Jedan važan događaj koji se desio u Carigradu uskoro je izmenio rusku taktiku. Posle dugih pregovora Turska je, 5 januara 1809, zaključila savez s Engleskom. Vest o tome doneta je u Petrograd početkom februara a tako isto i izveštaji koji su utvrdivali udeo koji je austriski pretstavnik u Carigradu imao u zaključivanju toga saveza. Tada je postalo jasno da se Engleska i Austrija udružuju s Turskom protiv Francuske i Rusije i da će se, prema tome, odupreti svakom teritorijalnom proširenju Rusije na račun Turske carevine. Šta više taj savez Turske s Engleskom, tadanjom neprijateljicom Rusije, potpisan baš u trenutku kad su turski punomoćnici imali da pregovaraju s Rusijom o zaključku mira, odavali su kod sultana nameru da ne vodi iskreno pregovore.

Ogorčen time car Aleksandar je naredio knezu Prozorovskom da pošalje jednog svog oficira u Carigrad i da izjavi turskoj vladi da će rat otpočeti, ako u roku od 48 sati ne bude

[1]) Knez Prozorovsky grafu Saltikovu, 6 marta 1809. (Isto. XIX—XXI).

oterala tamošnjeg engleskog poslanika.[1]) Na osnovu te naredbe, jedan đeneral-štabni oficir kneza Prozorovskog odneo je, još 3 marta, carev ultimatum u Carigrad.

Nekoliko dana po odlasku ovoga oficira stigli su u Jaš najpre turski punomoćnici a za tim jedna nova srpska deputicija, koja je imala da prisustvuje pregovorima i da daje potrebna obaveštenja. Ona je bila poslata na izrečnu želju kneza Prozorovskog, koji je hteo da se otrese deputata Jugovića i njegovih zahteva. Članovi te deputacije bili su vojvode Milenko Stojković, Milan Obrenović i Sima Marković

Komandant ruske dunavske vojske primio je deputate, 15 marta. Oni su mu predali pisma od Karađorđa i Saveta i tražili su da odnosi između Srbije i Rusije budu određeni jednim pismenim aktom. To je bilo mnogo više, nego što je ijedna deputacija dotle tražila. Međutim, knez Prozorovski se rešio da im učini po volji. Opširno je napisao sve što je već kazao u svojim razgovorima s Jugovićem i završio je time, da produženje rata izgleda neizbežno, da će on sve rešiti, ali da se ne može znati kakve će prilike nastati posle njega.[2]) Dao im je poklone i posavetovao ih da se vrate u Srbiju, pošto pregovora s Turcima neće ni biti. Za tim je, 19 marta, odgovorio i na pisma Karađorđu i Savetu. Karađorđu je preporučio da pripremi što je potrebno za produženje rata, ali da se usled toga što vreme još nije bilo pogodno za vojevanje, uzdrži od svakog neprijateljskog akta protiv Turaka.[3])

Što se tiče turskih punomoćnika koji su već bili u Jašu, knez je, iako je računao da pregovori ne mogu imati nikakvog odlučnog karaktera, pre turskoga odgovora na ruski ultimatum, odlučio da ih stavi u vezu sa ruskim punomoćnicima. U uputstvima, koja im je dao, o Srbima je bilo rečeno ovo: Turska vlada treba da zaboravi prošlost i da potpuno oprosti svima svojim podanicima, ma koje vere bili, koji su učestvovali u ratu; ona treba da dopusti Srbima da urede svoju unutrašnju upravu po želji naroda i da u njehovoj vlasti ostavi zemlju i gradove, koje su zauzeli; Srbija će za to plaćati sultanu danak, čija se cifra ne može više menjati. Turska vlada neće imati pravo da kažnjava smrću ljude u Srbiji; ona neće tamo imati ni poreznika, niti drugih kakvih činovnika. Za dokaz njenog prijateljstva prema Rusiji, ona će priznati zaštitu ruskog cara nad Srbijom i ostaviti mu pravo da zajamči tačno izvršenje ovih odredaba.[4])

[1]) Car Aleksandar knezu Prozorovskom, 17 juna 1809. (Petrov. Isto. II. Prilozi 580—1).

[2]) Knez Prozorovsky srpskim deputatima, 15 marta 1809. *(Srpski Ustanak od 1808—1810. N. Sad. 1866. II. 128—135).*

[3]) Isti Karađorđu i Savetu, 19 marta 1809. (Petrov. Isto. II 265).

[4]) Isti srpskim deputatima, 15 marta 1809. *Srbski Ustanak od 1808—1810.* N. Sad. 1866. II. 131—132).

III.

Nov pokušaj turske vlade za neposredne pregovore sa Srbima. Pismo Kuršid paše Karađorđu. Karađorđe odbija pregovore. Prikupljanje turskih trupa na granicama Srbije. Prekid odnosa između Rusije i Turske. Izmena uverenja o prijateljstvu između Karađorđa i kneza Prozorovskog.

Dok su se ovi događaji odigravali u Bukureštu, Turci su, ubeđeni kao i Rusi u izlišnost pregovora, pokušavali još jednom da pridobiju Srbe i da se s njima izmire. Odmah po odlasku druge srpske deputucije u Jaš, Karađorđe je dobio pismo od Kuršid paše iz Niša, kojim mu je predlagao mir i obećavao mu da će ga sultan priznati za kneza Srbije, čije će granice biti određene. „Bolje je imati jednog gospodara u Srbiji nego dva" — dodao je paša. Ali Srbi su te ponude odbili, smatrajući da su vezani za Ruse i nadajući se da će pregovori o miru biti povoljni po njih. Karađorđe je odgovorio Kuršidu da će njegov predlog saopštiti glavnom komandantu ruske vojske u Jašu i da će Srbi „smatrati za svetinju što tamo bude zaključeno".

Ogorčena ovim neuspehom turska vlada je odlučila da silom savlada Srbe. Dunav je tada bio nadošao i moglo se predvideti da će nastupanje ruske vojske biti ometeno za duže vreme. Veliki vezir je rešio da se koristi time i da Srbiju napadne i pokori, pre no što joj ikakva pomoć mogne stići.

Gomilanje turskih trupa izazvalo je među Srbima u toliko veće nespokojstvo što su osećali da im nisu u stanju odoleti i što još nije bilo nikakva znaka za obnovu borbe između Rusa i Turaka. Ali njihovo nespokojstvo bilo je naskoro ublaženo. Turska je odbila ruski ultimatum i ponovo objavila rat Rusiji. Kad je ta vest stigla Karađorđu, on je rekao: „Ovu objavu primamo kao milost božiju, jer tako možemo bolje dokazati našu istinsku ljubav i odanost Rusiji, našoj sestri, po veri i rasi".[2])

Međutim, pitanje je bilo šta će Rusija učiniti za Srbiju posle rata. Jedno novo pismo kneza Prozorovskog potpuno je razuverilo Srbe. „Po zapovesti Nj. V. moga uzvišenog gospodara i milostivog zaštitnika junačkog srpskog naroda — pisao je on — hitam da izvestim vrhovnog vožda i Upravni savet srpskog naroda, da će predmet mojih briga, prilikom pregovora o miru, biti da Srbija bude oslobođena od svake zavisnosti od Turske i da dobije prava da sebi može bati ustav kakav želi, pod zaštitom Nj. V. ruskog cara i s njegovom potvrdom".[3])

[1]) Karađorđe knezu Prozorovskom, 13 apr. 1809. (Petrov. Isto. II. 267.

[2]) Knez Prozorovsky Karađorđu, 11 maja 1809. (Isto mesto).

GLAVA DVANAESTA.

I.

Obnova rata (aprila 1809). Boj na Suvodolu. Pad Novog Pazara (18 juna 1809). Pogibija Srba na Kamenici (31 maja 1809). Karađorđevo povlačenje. Molba Rusiji za pomoć. Držanje kneza Prozorovskog. Opsada Deligrada. Opšta mobilizacija u Srbiji. Pad Deligrada u turske ruke (15 avgusta 1809). Nesloga između srpskih starešina. Ulazak Turaka u Jagodinu i u Požarevac (kraj avgusta 1809). Odlazak K. Rodofinikina u Pančevo (18 avgusta 1809). Pad Ismaila u ruske ruke (17 septembra 1809). Povlačenje Turaka iz Srbije (oktobra 1809).

Iz želje da uvere Ruse da su obaveštenja, koje im je Jugović dao u Jašu, tačna i da im pokažu svoju snagu a u nadi da će im Rusi olakšati izvršenje njihovog ratnog plana, Srbi su, u aprilu 1809., odlučili da napadnu Turke sa četiri strane. Milenko Stojković određen je da se sa svojom vojskom pridruži Rusima i da se bori u pravcu Vidina. Miloje Petrović je poslan da sa svojim trupama opsedne Niš. Karađorđe je uzeo na sebe da zauzme Novi Pazar i da se sastane s Crnogorcima. Sima Marković je upućen da sa svojim trupama pređe Drinu i da prodre u Bosnu.

Karađorđeva vojska stupila je u borbu još u aprilu. Ona je uspešno napredovala i zauzela je, 15 maja, Sjenicu. Nedaleko od tog mesta potučen je, za tim, i Sulejman „Skopljak" paša bosanski, koji je tu bio došao u nameri da preseče Karađorđu put za Hercegovinu. Osem toga trupe Numan paše pećanskog odbijene su, 8 juna, kod Suvodola. Posle te tri pobede Karađorđe je pošao na Novi Pazar. Varoš je zauzeo 18 juna a Turci su se zatvorili u grad. On ih je tada opseo. Ali, kako nije raspolagao sa više od 4,000 ljudi, 8 topova i 2 merzera i kako su mu, 22 juna, stigle nepovoljne vesti od Niša, prinuđen je bio da se povuče ka Moravi.[1])

Rat u okolini Niša pošao je bio, odista, rđavo. Miloje Petrović, koji je komandovao na toj strani, imao je više glas spletkaša, nego vojnika. Njegovo naimenovanje izazvalo je nezadovoljstvo među starešinama, naročito kod Petra Dobrnjca, koji je bio stekao slavu još 1806, kao komandant Deligrada. Oni se

[1]) A. Protić. Isto. 17

nisu mogli složiti u tome koje operacije treba izvršiti. S druge strane Dunav je u to doba bio neobično nadošao i Turci se nisu imali bojati kakvog ruskog napada. Veliki vezir koristio se time i poslao je znatnu vojsku protiv srpskih ustanika koji su držali u opsadi Niš. Krajem maja Turci, koji su došli iz Sirije, napali su snažno položaj Kamenicu, koja je, s jedne strane, štitila opsadnu vojsku. Komandant Sinđelić odbio je više juriša. U opasnosti da ne podlegne jačoj sili, zatražio je pomoći, ali je nije dobio. Kad su za tim Turci upali u šanac (31 maja), on je u očajanju, zapalio slagališta baruta i tako su i opsađeni i opsadnici odleteli u vazduh.

Saznavši za ovaj neuspeh Miloje Petrović se uplašio i povukao svoju vojsku ka Deligradu.

U trenutku kad se Karađorđe žurno vraćao od Novog Pazara turska vojska iz Rumenlije nastupala je u dve kolone, ka Deligradu i Soko Banji. Tada je pronet glas da je turska pešadija određena da opsedne Deligrad a konjica da prodre u Srbiju i da je opustoši. Osim toga stigla je vest da se Ismail-beg sereski, sa 18.000 vojnika, približuje Moravi, i da mu je sultan „poklonio" ceo Beogradski pašaluk i obećao veliku sumu novaca, ako zauzme Deligrad.[1]) Tako je, i pored Karađorđevih uspeha prema Novom Pazaru, Srbiji zagrozila ozbiljna najezda.

U toj opasnosti Srbi su se obratili Rusiji, koja je jedina bila u stanju da ih spase. Srpski vožd je odmah izvestio kneza Prozorovskog da su Turci opkolili Srbiju, da im Srbi, bez pomoći ne dogu odoleti i preklinjao ga je da pošalje vojničku pomoć ka Nišu.

Komandant ruske dunavske vojske nije se toj molbi odazvao. „Ja bih bio zločinac — pisao je on Rodofinikinu — kad bih samo 5,000 ljudi poslao sa generalom Isaijevom preko Dunava. Kad bi bilo određeno 25 ili 30,000 ljudi, oni bi reku mogli preći samo u ribarskim barkama a to bi trajalo najmanje dva meseca. Srbi su tučeni s toga što su prvi počeli napadati. Do prelaska naše vojske preko Dunava trebalo je da se ograniče na odbranu".[2]) Za tim je odgovorio Karađorđu da ne misli slati ruske trupe ka Nišu, ali će ih poslati u Kladovo. „U ostalom — dodao je — ja nisam nigde video da je car obećao da će poslati ruske trupe Srbima; on vam je obećao svoju zaštitu i, po mogućstvu, pomoć a nju sam vam ja ukazao i to će biti činjeno i u buduće. Ismail-Bej sereski neće ići na Niš i prema tome ja ne smatram vaš položaj kao opasan. Ponovo vam savetujem da se ograničite na odbranu, radi zaštite vaših granica i da sačekate dok ja pređem Dunav; time će sva vaša strahovanja biti razagnana.[3])

Srbi su i dalje žalili na rusku neaktivnost. Oni su ponavljali da su napad preduzeli s toga što su, po rečima glavnog ko-

[1]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 16 juna 1809. (Petrov. II. 274).
[2]) Petrov. II. 274—275.
[3]) Knez Prozorovsky srpskom Savetu, 1 jula 1809. (Isto mesto).

mandanta, verovali da je ruska vojska već prešla preko Dunava, ali je knez Prozorovsky odricao da je ikad tako što kazao.

Međutim Turci nisu ostali skrštenih ruku. Hajduk Veljko, koji je junački odbijao od Soko Banje napade Gušanca Alije i njegovih 4,000 vojnika, počeo je da malaksava. Držeći da su Turci želeli da zauzmu to mesto kako bi otsekli Deligrad od Beograda, Karađorđe je poslao tamo znatna pojačanja. Ali nesloga se ponova javila među starešinama i Srbi su, 22 jula, bili prinuđeni da se u neredu povuku. Sve veze Deligrada sa Srbijom bile su prekinute, osem jednog prelaza preko Ljuboša, na levoj obali Morave. Njega je branio Milenko Stojković, koji je, u dva maha, odbio turske napade i naneo im znatne gubitke. Osem toga Srbi su imali uspeha na Drini, u Loznici, gde su Turci izgubili četiri topa.[1])

Ovi delimični uspesi nisu mogli izmeniti opšti položaj. Turci koji su bili pred Deligradom dobili su pojačanja i naskoro je utvrđenje bilo potpuno opkoljeno. Zaplašen kretanjem neprijatelja ka levoj obali Morave i njegovom snagom, Karađorđe je pozvao pod zastavu sve muškarce od 12—70 godina, da bi sprečio prelazak Turaka preko Morave. U isto vreme uputio je Rodofinikinu molbu da pošlje ruske trupe, uveravajući ga da ih Turska ima toliko da Srba „kada bi ih čovek u so pretvorio, ne bi bilo dovoljno da ih osole."[2])

Ali, data je bilo nemoguće dobiti stvarnu pomoć od Rusa. Neznatni odred koji je knez Prozorovsky, polovinom jula, pristao da pošlje protiv Kladova, bio je odbijen.[3])

Međutim, Turci su i dalje bombardovali Deligrad. Više od 13,000 bombi bilo je bačeno na njihove zatvorene šančeve a i podzemni su radovi jako napredovali.[4]) Srpski garnizon se junački branio; ali u jednom trenutku, kada Petar Dobrnjac nije bio tu, njegov zamenik, Miloje Petrović napustio je garnizon. Ustanici su se tada povukli u neredu i Deligrad je 15 avgusta, pao u ruke Turcima.

Ovaj događaj izazvao je još veću paniku u srpskom logoru u Ljubošu, koji je brzo napušten. Turci su tada mogli slobodno produžiti put desnom obalom Morave ka Ćupriji. Da bi izbegli svaki sudar sa dva srpska odreda koja su tu bila utvrđena i da bi brzo stigli u Beograd, oni su otišli u Ćupriju. Bojeći se da ih neprijatelj ne opkoli, Srbi su porušili šančeve, bacili artileriju u reku i povukli se na levu obalu Morave.[5])

Nesloga među starešinama bila je na vrhuncu. Jedni, sa Milenkom Stojkovićem i Petrom Dobrnjcem na čelu, bacali su odgovornost za neuspeh na nesposobne starešine Mladena Milovanovića i Miloja Petrovića, kojima je Karađorđe poverio ko-

[1]) Petrov. Isto. II 289.
[2]) Karađorđe Rodofinikinu, 9 avgusta 1809. (Isto.).
[3]) General Isaijev generalu Miloradoviću, 22 jula 1809. (Isto. 180).
[4]) Karađorđe Rodofinikinu, 8 avgusta 1809. (Isto. 290).
[5]) Isti istome, 21 avgusta 1809. (Isto. 294).

mandu. Oni su opet optuživali Rusiju, što nije poslala pomoć. Ovo mišljenje, koje je laskalo narodnom samoljublju, prevagnulo je i Karađorđe, videći da ono preovlađuje, izvestio je o tome Rodofinikina i molio ga da hitno traži ruske trupe u pomoć.[1])

Međutim Turci su i dalje napredovali. Trupe Gušanca Alije osvojile su, 23 avgusta, Požarevac a jedan odred od 6.000 Turaka zauzeo je, posle dva dana Jagodinu. Obe obale Morave pale su u ruke neprijatelju i put za Beograd bio je otvoren.

Tada je veliki strah obuzeo celu zemlju i znatan broj stanovnika spremao se da potraži spasa na austriskom zemljištu. Strah je bio veliki naročito u Beogradu, čiji je garnizon bio veoma neznatan. Dolazak Miloja Petrovića i zabrana Karađorđeva da niko ne sme preći u Austriju, nije pomogla.

Položaj ruskog pretstavnika u Srbiji bio je vrlo težak. Videći da se Turci približuju Beogradu i da se mržnja prema Rusiji raspaljuje, on je osetio da više nije u bezbednosti. Kad ga je vojvoda Dobrnjac izvestio, 28 avgusta, da je Karađorđe odredio Miloja Petrovića da zauzme njegovu rezidenciju i da ga sa svim osobljem preda Turcima i kad mu je savetovao da ide iz Beograda, Rudofinikin se nije dugo premišljao. U društvu s Dobrnjcem i savetnikom, Protićem napustio je istoga dana Beograd i prešao u Pančevo.[2]) Usled njegova odlaska, koje su Mladen i Miloje pretstavljali kao bekstvo, mržnja prema Rusiji porasla je još više i u narodu se počelo verovati u njeno izdajstvo. Ne gubeći prisebnost srpske starešine su pohitale da organizuju odbranu na levoj obali Morave.. Srećom Turci su se zaustavili. Oni su se plašili da Srbima ne dođu Rusi u pomoć. U septembru pokušavali su, u dva maha, da pređu Moravu, ali su ih odredi Milenka Stojkovića, Hajduk Veljka i Stanoja Glavaša odbili.

U tom trenutku pukao je glas da su Rusi potukli Turke na Dunavu. I, doista, knez Bagration, koji je došao na mesto kneza Prozorovskog (koji je umro 21 avgusta), naredio je ruskim trupama da napadnu Turke. Još 10 septembra general Langeron je potukao vojsku velikog vezira i posle petnaest dana osvojio grad Ismail. Zbog toga poraza veliki vezir je povukao sve turske trupe sa zapadnog fronta i Srbija je, u oktobru, bila oslobođena.

II.

Nezadovoljstvo protiv Rusa. Karađorđe traži zaštitu Napoleona I (18 avgusta 1809). Misija kapetana Vučinića u Bukureštu i u Beču. Odgovor francuskog ambasadora u Beču Karadordu (17 oktobra 1809). Pregovori između kapetana Vučinića i pukovnika Meriaga. Karađorđevo pismo Napoleonu, od 13 januara 1810. Misija kapetana Vučinića u Ljubljani i u Parizu (april—maj 1810).

[1]) Rodofinikin knezu Prozorovskom, 15 avgusta 1809. (Isto. 294—295).
[2]) Isti knezu Bagrationu, 4 septembra 1809. (Isto. II. 296).

Držanje komandanta ruske dunavske vojske za vreme ove krize i saveti srpskih oficira, koji su bili došli iz Austrije, doveli su izvesne srpske starešine na misao da se odvoje od Rusije i da potraže spasa u žaštiti koje druge sile, naročito Francuske, koja je tada odnela novu pobedu nad Austrijom.

Posle porobljenja Srbije, koje je pripisivano nemaru Rusa a naročito posle Rodofinikinova prelaska u Pančevo ti su ljudi pokušali da ubede Karađorđa da je ruski car napustio Srbiju i da Rusi njega lično, kao vrhovnog starešinu, nisu računali ni u što, pošto su mu pretpostavljali starešine drugog reda, Milenka Stojkovića, Jakova Nenadovića i Petra Dobrnjca.

Karađorđe je brzo podlegao tome uticaju. U toj promeni politike video je i interese zemlje i lične svoje i odlučio je odmah da se jednim pismom obrati Napoleonu. Za nosioca pisma odredio je kapetana Rada Vučinića, iz Gornjeg Karlovca i izdao mu detaljna upustva o željama srpskog naroda. Srpski narod — rečeno je u njima — koji već sedam godina sam ratuje protiv svojih ugnjetača i koji je otkupio svoju nezavisnost i svoju slobodu po cenu vlastite krvi, imajući pravo da sam sebi izabere zaštitnika, odlučio je da poveri svoju sudbinu moćnoj zaštiti velikog Napoleona. Da bi to dokazao, srpski narod otvara sva utvrđena mesta u Srbiji francuskoj vojsci, na prvom mestu Šabac, kao najbliži francuskoj granici. Srbi uveravaju francuskog cara da će se sva njihova braća iz Bosne, Hercegovine, Mađarske, ne izuzimajući ni Bugare, „koji proizlaze tako reći, iz iste grane", ugledati na njih. Oni ga mole da im u slučaju, ako njegove trupe ne mogu doći do srpskih granica, pritekne u pomoć novcem, dobrim inžinjerima, tobdžijama i pionirima, da bi mogli nabaviti najpotrebnije stvari, prikupiti pod svoje zastave svu omladinu srpsku i bugarsku iz susednih krajeva i za tim preći Savu i Unu da se sjedine sa dalmatinskom vojskom i s druge strane, preko Hercegovine, sa dubrovačkom vojskom. Oni su najzad tvrdili da će „mađarski džin", koji podržava Austriju, pasti pod udarom sjedinjene francuske i srpske vojske, pošto će „nekoliko miliona Srba koji stenju pod mađarskim jarmom u Slavoniji, Sremu i Banatu, na prvi mig njihove braće iz Srbije, okrenuti svoje oružje protiv svojih ugnjetača."[1])

Srpske starešine nisu znale gde se tada nalazio Napoleon. Rat između Francuske i Austrije bio je završen i vođeni su pregovori za zaključenje ugovora o miru. Oni su smatrali da će biti najbolje da upute svoga poslanika pretstavniku francuske vlade koji je najbliži Srbiji i da ga zamole da njihovog izaslanika uputi caru.

Tako je Vučinić morao otputovati u Bukurešt. Tamo je stigao polovinom septembra. Pokazao je odmah francuskom konsulu svoje hartije i zamolio ga da mu odredi čoveka koji će

[1]) Odluka srpskog naroda, od 28 avgusta 1809 (A. Boppe. *Documents inedis sur les relations de la Serbie avec Napoleon I.* 1809—1814. Belgrade 1888. 6—8.)

ga otpratiti do francuskog ministra inostranih dela. Pošto je dao da se prevedu upustva srpskog deputata, konsul se ustezao: on se pitao da li će taj korak biti prijatan caru. Ali, smatrajući s jedne strane da će Srbi iz Srbije, ako se mir između Austrije i Francuske ne uglavi, kao što se držalo u Bukureštu, moći možda da izazovu u Mađarskoj ustanak korisan po Francusku i nalazeći s druge strane, da mu je dužnost da olakša putovanje čoveku koji nosi pismo njegovom vladaru, on se najzad odlučio da se odazove molbi. Jedan francuski činovnik, koji se vraćao u Pariz na otsustvo, primio se da odvede srpskog deputata u Beč. Konsul im je dao 1,500 franaka na ime putnih troškova.[1])

Oba putnika prešla su Galiciju, Šleziju i Moravsku i stigli su u Beč sredinom oktobra, baš u trenutku kad je trebalo da se zaključi mir između Francuske i Austrije. Vučinić je predao francuskom ministru inostranih dela Karađorđevo pismo. Napoleon je bio u oči polaska na put i s toga je naredio ministru da srpskom deputatu pokloni pažnju i da mu izjavi da car može samo s poštovanjem gledati na jedan narod, koi se s toliko žilavosti i junaštva bori za svoju nezavisnost, ali nije naredio da Srbima da ikakvo pozitivno uverenje da će im priteći u pomoć.[2])

Ministar je odgovorio Karađorđu da, u trenutku kad mu je njegovo pismo predato, nije mogao govoriti caru o misiji kapetana Vučinića, ali da će to učiniti po povratku u Pariz i primiti zapovesti od svog vladaoca.[3]) Za tim je uputio opširna upustva francuskom vice konsulu u Bukureštu. „Car koji želi da ostane u dobrim odnosima s Turskom — pisao mu je on — pošto je odobrio što ste mu poslali srpskoga deputata u Beč, neće izvesno dati javno zaštitu onima koje turska vlada smatra kao buntovnike; ali Nj. V. ne može ostati potpuno ravnodušno prema sudbini jednog naroda koji pokazuje toliko istrajnosti i hrabrosti i neće odbiti da s njima održava izvesne odnose, koji moraju ostati tajni. Vi treba, dakle, da primite predloge koji vam budu činjeni s te strane, da olakšavate veze koje bi Srbi hteli da vežu s Francuskom, da im ulevate nadu u carevo interesovanje, ali sve tako da to ne izazove podozrenje ni Turske ni Rusije. Što se tiče predloga koji ste mi dostavili (napad francusko-srpske vojske na Mađarsku), zaključen mir sa Austrijom ne dopušta da se može primiti. U dobrim odnosima s Turskom car može dati dokaza o svom interesovanju za Srbe samo posredovanjem. Ako ikad Turska, „zavedena engleskim podbadanjima, zarati protiv Francuske, Srbi mogu računati na obilatu pomoć od strane cara. On je dosta blizu njih sa strane Boke Kotorske. Ustupkom Kranjske i dela Hrvatske, južno od Save, koje mu daje Austrija, daju mu na ovoj strani veću moć. Osem toga on mu je preporučio da podstakne Srbe da to susedstvo neguju preko Crnogoraca, koje treba da

[1]) Ledoux ministru, 21 septembra 1899. (Isto. 3—4).

[2]) Izveštaj ministra inostranih dela Napoleonu, od 27 jula 1810. (Isto. 70—75).

[3]) Champagny Karađorđu, 17 oktobra 1809 (Isto. 14).

upute da žive u miru s Francuzima u Kotoru i da im kaže da bi dobro učinili da se obrate pukovniku Merijage-u, koji će biti na službi u Ljubljani, ali da im sve to kaže lično, od svoje strane. „Nemojte se kompromitovati nikakvim pismom — preporučio mu je on — ali ulite tako poverenje da se Srbi ne smednu i ne mogu javno hvaliti. Pomognite njihove veze s Francuskom, čak i novčanom pomoću, ako bude potrebno.[1])

Ministar je izdao takva ista upustva i pukovniku Merijage-u, koji je tada bio u Beču i naredio mu da primi srpskog deputata. On je tu naredbu izvršio 19 oktobra. Kapetan Vučinić je opisao Merijažu stanje u Srbiji i na Dunavu. Merijaž mu je objasnio politički položaj u Evropi a naročito položaj Francuske, kazao mu šta Srbi treba da čine pa da zasluže zaštitu francuskog cara i uverio ga je da joj se mogu nadati. Srpski deputat je izgledao vrlo zadovoljan i dao mu je, sa svoje strane, uverenje da su Srbi raspoloženi da se izmire s Turcima a tako isto i da zarate protiv njih, čim to Napoleon bude hteo. Što se tiče uslova za sporazum s Turcima izjavio ja da bi Srbi pristali da plaćaju godišnji danak, da priznadu suverenstvo sultanovo, ali bi hteli da upravljaju sami sobom, da očuvaju svoju vojsku, da Turke ne puste u svoju zemlju i da ne budu, kao Vlaška i Moldavija, pod upravom Grka, poslatih iz Carigrada.[2])

Posle nekoliko dana, pukovnik Merijage i kapetan Vučinić otputovali su za Ljubljanu. Tu se srpski deputat zadržao neko vreme, očekujući da Francuzi zauzmu Hrvatsku, kroz koju je hteo da prođe. Za tim se vratio u Beograd da vladi podnese izveštaj o rezultatu svoje misije.[3])

U Srbiji su već bili obavešteni o velikim promenama koje je u srednoj Evropi izvršio Šenbrunski ugovor, zaključen 14 oktobra 1809., između Francuske i Austrije. Saznali su, najpre, da je njime Francuska dobila Goricu, Istru sa Trstom, gornji deo Kuruške (oko Beljaka), Kranjsku i Hrvatsku na desnoj obali Save, do ušća Une i da se, na taj način znatno približila granicama Srbije. Doznali su, za tim, da je Napoleon sjedinio sve te oblasti s Dalmacijom, u jednu celinu, pod imenom „Ilirskih Pokrajina," sa središtem u Lubljani i da je tako, u malome, izvršio jugoslovensko ujedinjenje.

Pošto su pročitali odgovor francuskog ministra i čuli izveštaj kapetana Vučinića, Karađorđe i Savet odredili su ga za „deputata srpskog naroda", izdali mu punomoćstvo i opširna upustva za pregovore.[4]) Istog dana Karađorđe je potpisao pisma za Napoleona za njegovog ministra inostranih dela i za pukovnika Merijage-a. „Vi ste pravedno nazvani velikim — pisao je on Napoleonu — jer mnogi narodi vama duguju za svoj opstanak i njihovo današnje blagostanje, a naročito Ilirija u kojoj žive naši sunarodnici. Izvolite po vašoj prirodnoj plemenitosti i milosrdu, najmilostivije izliti sličnu milost i na naš srpski narod a mi ćemo se s naše strane truditi da se vernošću, pokornošću i odanošću vašoj premilostivoj ličnosti, učinimo dostojni takve milosti. Proleće se približuje i naš položaj, u slučaju ponovnog napada neprijatelja, zahteva obazrivost i brzine u radu; s toga molimo V. Carsko i Kraljevsko Veličanstvo da našu molbu ne ostavi bez odgovora, pošto Vam je Bog dao snagu i moć da odolite svemu."[1])

[1]) Upustva Ledoux-u povodom srpskih predloga, od 17 oktobra 1809 Isto. (12—13).
[2]) Izveštaj puk. Meriage-a ministru o jednom razgovoru sa Radom Vučinićem, od 19 oktobra 1809. (Isto. 16—19).
[3]) Puk. Meriage ministru, 2 decembra 1809. (Isto. 23).
[4]) Punomoćije kap. Vučinića. (Isto. 38).

U isto vreme Karađorđe je zahvalio ministru inostranih dela na njegovoj blagonaklonosti i zamolio ga da bude tumač želja srpskoga naroda kod Napoleona.[2]) Pismo namenjeno Merijage-u bilo je sastavljeno gotovo isto tako. Karađorđe ga je molio da pomogne Vučinića i izrazio je želju da ga uskoro vidi kod sebe „kako bi Srbi, sjedinjeni po naklonosti s Francuzima, učinili večnim te veze privrženosti i dobrog prijateljstva."[3])

Kapetan Vučinić je stigao, 20 februara, u Trst. Na poslednjoj poštanskoj stanici sastao se s pukovnikom Merijage-om, koji je tu bio došao na poziv maršala Marmona. Sutradan Vučinić mu je predao pisma koja je doneo i prepis svoga punomoćija, s beleškom o uslovima mira s Turcima, pod zaštitom francuskoga cara. Zamolio je pukovnika da ih dostavi u Pariz i izjavio mu je da će, prema dobivenim upustvima, čim bude saznao careve namere, biti gotov da ude u opširnija objašnjenja, ili da ide u Pariz, ako zatreba.[4])

U svojoj belešci Vučinić je tražio Napoleonovu zaštitu za srpski narod i njegovo posredovanje za zaključenje mira s Turskom. Uslovi koje su Srbi želeli dobiti bili su: priznanje Karađorđa i njegovih muških i zakonitih potomaka za poglavare Srbije, nezavisnost zemlje i održanje tadašnjih granica. Tražili su da Kladovo i Stara Oršava budu nama vraćeni ili predani nekoj trećoj sili. Želeli su da, uz garantiju Francuske, zaključe s Turskom primirje, dok mir ne bude potpisan. Kako se proleće približavalo a Srbi nisu bili sigurni u miroljubivo raspoloženje turskih vlasti, oni su molili Napoleona da im na vreme da: dve hiljade centi baruta, četiri hiljade centi olova, dve hiljade pušaka sa puščanim šipkama, dvadeset poljskih topova sa lafetima i artileriskim radnicima. Osim toga svečano su obećavali da će, u slučaju ako Francuska zarati s Turskom, svom svojom vojskom udariti na Turke, ali su tražili da se tada njihovim trupama doda nekoliko odreda francuske artilerije, inžinjerije i pijonira, naročito rudarskih inžinjera. „Pleme Klementi i Crnogorci — rečeno je u toj belešci — koji su naša braća i saveznnci i druga plemena, koji s nama čine jedan narod, ugledaće se na nas i za kratko

[1]) Karađorđe Napoleonu, 22 januara 1810. (*Glasnik Srp. učenog društva.* LI. 100.)
[2]) Isti Champagny-u, 23 januara 1810. (A. Boppe. Isto 35).
[3]) Isto. 39—40.
[4]) Vučinić Meriage-u, 21 februara 1810. (Isto. 41).

vreme cela Evropska Turska pokoriće se pobedonosnoj francuskoj vojsci. Srba i druga plemena istoga naroda žele s nestrpljenjem da se stave pod zastave Nj. V. kao što su se nekada odlikovali pod Aleksandrom Velikim — Maćedonskim i pod svojim zakonitim carevima. Oni žele da pokažu svetu da su dostojni potomci onih starih junaka, koji su zadivili svet slavom svoga oružja".[1])

Merijage je poslao sve te napise ministru i vratio se zatim u Ljubljanu. Vučinić je otišao s njim da tamo sačeka odgovor. Kako za dva meseca nije ništa primio postao je uznemiren. Tada je Merijaž, tumačeći ministrovo ćutanje kao želju da saopštenje srpskog deputata neposredno primi i znajući da su njemu uputstva nalagala da po potrebi ide u Pariz, razgovarao s maršalom Marmont-om i preporučio Vučiću da otputuje u Francusku.

Srpski deputat pošao je iz Ljubljane 27 aprila, zadržao se u Beču da uzme novac i stigao u Pariz u drugoj polovini maja.[2]) Ministar nije smatrao za pogodno da se s njim lično vidi, bez carevog odobrenja. On ga je doveo u vezu s jednim šefom ministarstva inostranih dela. U razgovoru s tim činovnikom i u noti koju je predao ministru, 24 maja, Vučinić je ponoviosv oje ranije mobe i podneo nove, među kojima je bila i molba za jedan zajam od 100.000 zlatnih dukata (1,500.000 franaka) za pet godina s garantijom svih narodnih dobara i prihoda«. Pored toga izrazio je želju da se pošalje jedan francuski konzul u Beograd, da bude svedok »privrženosti srpskog naroda ličnosti cara Napoleona i da u isto vreme nadzirava izvršenje svih obaveza koje bi Srbija primila ugovorom prema Francuskoj ili Turskoj". Tražio je, naposletku, da car Napoleon dobije od bečkog dvora dozvolu za prolaz srpskih deputata i kurira, koji bi išli u Francusku i drugih trgovačkih artikala, koje bi slali u Ilirske Pokrajine.[3])

Sutradan je ministar inostranih dela podneo izveštaj caru. Napoleon nije ništa odgovorio. Vučinić je ponavljao svoje molbe i obaveštavao francusku vladu o događajima u Srbiji naročitim izveštajima i u razgovoru s činovnicima ministarstva. Ministar je podnosio nove izveštaje, ali car ni tada nije odgovarao. Vučinić je onda počeo pomišljati na povratak u Srbiju. Međutim, Napoleon nije hteo otvoreno da se izjasni o njegovim predlozima, niti da mu dopusti da se vrati. Kako iz Srbije nije mogao dobiti nikakve pomoći, on je ostao u Parizu o trošku francuske vlade.[4]) Car ga je tako čuvao, očekujući događaje.

[1]) Beleška koju je kapetan Vučinić predao pukovntku Meriage-u, 21 februara 1810. (Isto. 42—45).
[2]) Puk. Meriage ministru, 15 aprila 1810. (Isto. 50—52).
[3]) Vučinić ministru, 24 maja 1810. (Isto. 56—60).
[4]) Videti različne odlomke koje je objavio Boppe. (Isto. 61 i dalje).

III.

Pregovori između Srba i Austrijanaca. Karađorđe traži od austrijskog cara zaštitu i pomoć i nudi mu glavne srpske gradove (28 avgusta 1809). Karađorđev sastanak s maršalom Simbšenom (28 decembra 1809). Razlika između srpskih želja i turskih uslova, koji su bili saopšteni bečkoj vladi. Pokušaj pregovora s Gušanac Alijom i Redžep agom. Karađorđe ponova nudi beogradski grad Austriji. Neuspeh pregovora Ivana Jugovića u Beču (april—maj 1810).

Istoga dana kada je odlučio da traži zaštitu Francuske, Karađorđe je učinio sličan korak i kod Austrije. Time je hteo da osigura Srbiji potporu bar jedne od tih sila i to, bez sumnje, one koja bude prva povoljno odgovorila. Njegov korak kod Austrije bio je olakšan ranijim odnosima između srpske vlade i pograničnih austriskih vlasti.

I pored pregovora od 1808 g. i neuspeha austriskog plana o okupaciji Beograda bečka vlada imala je interesa, naročito u prilikama koje je stvorila Erfurtska konvencija, da neguje dobre odnose sa Srbima. Usled toga maršal Simbšen se postarao da obnovi veze s Karađorđem još u trenutku kad je Austrija objavila rat Francuskoj (aprila 1809). On je tada, preko Miloša Uroševića, svoga poverenika poslao Karađorđu na poklon jedan vojnički šator. Karađorđe je primio poklon i zahvalio maršalu kao »prvom prijatelju Srba«, potsećajući ga na »očinsku ljubav«, o kojoj je austriski dvor dao dokaza Srbima i »večno priznanje«, koje mu oni duguju. Osem toga, uverio ga je da će granica biti čuvana i mir održan u slučaju, ako austriska vlada bude prinuđena da povuče trupe s te strane i da ih pošalje protiv Francuza.[1])

Početkom jula posle iznenadnih poraza na jugu, Karađorđe se obratio maršalu Simbšenu, svom »prijatelju i dobrotvoru« i molio ga za austrisku zaštitu. Smatrajući da je rat s Francuskom u odlučnoj fazi a sećajući se, bez sumnje, i neprijatnosti koje je imao u svojim ranijim pregovorima s Karađorđem, maršal se ograničio samo na to da njegova pisma saopšti svojoj vladi. Ona mu je tu rezervu odobrila. »To je obična taktika Srba — odgovorio mu je pretsednik vrhovnog saveta — da pribegnu Austriji u teškim trenutcima i da joj ponude svoju pokornost. Ne treba ih uzeti ozbiljno, jer oni uvek varaju i samo seju nesporazume između Austrije s jedne strane i Rusije i Turske s druge strane". On je preporučio maršalu da pričeka dok se Karađorđe bolje i lično ne izjasni. U isto vreme, napomenuo mu je da za Austriju ne može biti svejedno da li će Srbija pripasti Turskoj ili Rusiji i da je širenje ruskog uticaja duž austriskih granica u svakom pogledu štetno po interese monarhije. Maršal je, dakle, imao da održava veze sa Srbima, ne tražeći ih, ali je morao uzeti od Kara-

[1]) Karađorđe maršalu Simbschenu, 14 aprila 1809 (Beer. Isto. 213 i Krones. Isto 58).

dorđe formalne i pismene obaveze da ih docnije ne bi protumačio na štetu Austrije.[1])

Međutim, u avgustu, kad su Turci prodrli u Srbiju, Karađorđe je videći narod zoplašen a vojsku bez hrane i municije, odlučio da učini jedan važniji korak. Pozvao je pukovnika Persa i Miloša Uroševića da dođu u Beograd. Tu im je izložio teške prilike u kojima se Srbija nalazila i oni su ga ohrabrili da se obrati Austriji. Sutradan po odlasku Rodifikinovu iz Beograda, u trenutku kad je rešio da pošlje kapetana Vučinića Napoleonu, Karađorđe je uputio jedno pismo maršalu Simbschenu. Pošto ga je izvestio o bekstvu i izdajstvu ruskog pretstavnika uveravao ga je da su Srbi, još od početka ustanka, gledali svoj spas samo u zauzimanju Austrije; da je samo ruski pretstavnnik ometao te težnje, pretstavljajući im da će ih Austrija predati Turcima i da su se Francuska i Rusija dogovorile da podele Austriju i da je unište. On se izvinjavao što nije mogao održati obećanja koja je dao maršalu prilikom njihovog sastanka 1808 g. i molio je za zaštitu njegovoga dvora i za pomoć u nabavkama, obećavajući da će, čim bude preduzeo potrebne mere za odbranu Srbije, doći maršalu pa čak i caru, i dao mu neograničeno punomoćstvo da pregovara i zaključuje u njegovo ime.[2])

U pratnji Uroševića, Jevtić je, 30 avgusta stigao u Petrovaradin. Predao je Karađorđevo pismo maršalu i izjavio mu je, u njegovo ime, da će, u slučaju ako srpski narod dobije zaštitu austriskog dvora i pomoć u namirnicama i u municiji, ustupiti austriskim trupama gradove beogradski, smederevski i šabački, kao zalogu njihove iskrenosti. U isto vreme, Jevtić je tražio da car, ako prilike ne budu dopustile da zauzme gradove i da formalno obeća zaštitu, posreduje kod komandanta turske vojske i kod turske vlade za zaključenje primirja, koje bi nm dopustio da dobiju vremena. Kako se — rekao je on — aziske trupe povlače obično u septembru, Srbi će tada moći da odolevaju sami, pod tajnom zaštitom Austrije.[3])

Prema upustvima, od 25 maja i 29 jula, maršal Simschen se ograničio na to te ponude saopšti caru i izvestio je Karađorđa da čeka naredbe iz Beča.[4])

Na taj odgovor dugo se čekalo, pošto je u tom trenutku vođena u glavnom austriskom stanu odlučna borba između stranke mira i stranke rata protiv Francuske. Tek mnogo kasnije, posle potpisa Šenbrunskoga ugovora, car je dospeo da odgovori maršalu Simbšenu. „I ako mi prijateljski odnosi koji postoje između turske vlade i mene ne dopuštaju da aktivno poradim u korist srpskog naroda, vi ćete izjaviti Karađorđu da ću pokušati da zbližim Srbe i Turke na pravednoj osnovici i da

[1]) Kolloredo Simbschenu, 29 jula 1809. (Beer. Isto. 214 i Krones. Isto. 63—4 i 107—8).
[2]) Karadorđe Simbschenu, 28 avgusta 1809 (Isto. 111—112).
[3]) Simbschen Karađorđu, 30 avgusta 1809. Isto. 113).
[4]) Isti Kolloredu, 30 avgusta 1809. (Isto. 113—115).

je moj poslanik u Carigradu već primio naloge u tom smislu. Istaknite tom prilikom koliko se moja nesebičnost i iskrenost prema Srbima razlikuje od držanja Rusa u tom pogledu. U isto vreme pokušajte svim silama da saznate pravo raspoloženje Karađorđevo i da nam saopštite, službenim putem svaki korak koji bi mogao biti nepovoljan po nas. To će nam pomoći da tačnije poznamo pravo stanje stvari i da razvijemo naš uticaj u srpskom pitanju.[1])

Maršal Simbschen je neprestano radio na tome da kod Srba održi dobro raspoloženje prema Austriji. Agitacija za osnivanje jedne velike srpske drave, koja se javljala u Ugarskoj još od 1808 g., privukla je bila njegovu naročitu pažnju; to je bio jedan razlog više da se neguju dobri odnosi sa Srbima iz Srbije. Ali, kad je dobio carev odgovor i kad je opazio rđav utisak, koji je kod Srba izazvala vest da Austrija nije mogla obećati ništa drugo osem diplomatske pomoći, Simbschen je odlučio da konačno uredi odnose između Austrije i Srbije i to ličnim pregovorima s Karađorđem i Savetom.

Radi toga on se sastao s Karađorđem, 18 decembra, i trudio se da mu dokaže preku potrebu da primi carev predlog i da se, njegovim posredovanjem, izmiri s turskom vladom. Savetovao mu je da zajedno sa Savetom napiše jedno službeno pismo i da u njemu izjavi: da su „ljubav i odanost Srba prema carskom dvoru bile uvek nepokolebive" i da oni žele naći svoju sreću i svoje blagostanje, kao i drugi narodi, pod dobrotvornim skiptrom Austrije, ali da će u slučaju, ako političke prilike ne budu dopustile više, pristati da plaćaju danak Turskoj „očekujući bolja i pogodnija vremena"; da kažu da su ubeđeni „u pravičnost i dobrotu turske vlade prema narodima koji se nalaze pod njegovom upravom, ali da u Turskoj ima mnogo razbojnika, odmetnika od vlasti, koji samovlasno čine mnoge nepravde i da su takvi ljudi izazvali srpski ustanak, pošto Srbi nisu imali nikakve zle namere protiv svog zakonitog vladaoca" i da, naposletku, mole cara da interveniše u njihovu korist kod turske vlade i da joj izloži srpske uslove za zaključenje jednog sporazuma.

Takvo je pismo, s potpisima Karađorđa i Senata, još sutradan poslato Simbschenu. U njemu su bile izražene ove želje: austriski car će biti zaštitnik Srbije; opšta amnestija biće dana za sve što se desilo za vreme ustanka. Srbi će biti potpuno oslobođeni od Turaka, osem plaćanja odredenog danka u gotovu novcu. Granice Srbije biće povučene preko položaja koje srpska vojska drži u svojim rukama a to su: Dunav, Sava, Drina do utoke Lima, odatle na planine Šargan, Javor i Goliju, rekom Studenicom, planinom Kopaonikom računajući tu i Samokov, rekom Toplicom i Južnom Moravom do izvora Toponice, odatle na Veliki Timok i, najposle, tom rekom do Dunava. Jedan ausriski konsul biće poslan u Beograd a jedan srpski predstavnik u

[1]) Car Franz maršalu Simbschenu, 18 oktobra 1809. (Isto. 115).

Beč. Svi hrišćani koji se nalaze u Srbiji, mogu u njoj i dalje ostati, bez prinude da se vrate odakle su došli. Izmena zarobljenika između Srba i Turaka biće odmah izvršena. Primirje će biti zaključeno posredovanjem austriskog cara i ne može biti raskinuto i produženo, pre nego što on bude o tome izvešten. Najzad, pregovori za zaključenje mira biće vođeni na kongresu, koji će se održati u mestu koje car austriski bude odredio. Želja je da tom kongresu prisustvuju, pored srpskih i turskih delegata, predstavnici drugih država.[1])

Međutim, austriska vlada primila je bila od svog poslanika u Carigradu izveštaj da je sultan pristao na njen predlog sporazuma sa Srbima. Kao što se moglo očekivati, uslovi turske vlade bili su takvi da ih nije bilo moguće složiti sa srpskim željama. Turska vlada je pristala na opšte pomilovanje i opozivanje omrznutog komandanta Gušanca Alije i odobrila da kupljenje danka vrše sami Srbi i da novac predaju beogradskom paši i odrekla se ostatka neisplaćenog duga, ali je tražila da se Karađorđe i drugi važniji ljudi otsele iz Srbije i obećala je da će im odrediti dovoljne penzije. Osem toga postavila je, kao glavni uslov za sporazum, da iz njega bude izbačena svaka strana garantija i posredovanje i da Srbi »napuste za svagda i samu misao o nezavisnosti.”[2])

Pošto je pročitao turske predloge, Meternih je bio mišljenja da turskoj vladi treba odgovoriti da njen zahtev o uklanjanju srpskih starešina čini svaki sporazum nemogućnim i da se sultan može zadovoljiti onim što je glavno — plaćanjem danka, ostavljajući Srbima unutarnje uređenje njihove zemlje. Turska bi se vlada — držao je on — mogla koristiti Karađorđevom željom da dobije primirje i da tako zavadi Srbe s Rusima. Smatrao je da bi tako isto trebalo objasniti Karađorđu njihove želje da održe i dalje Savet i da uklone sve turske činovnike iz zemlje koji pretstavljaju nepremostive prepreke za svaki sporazum. Naposletku, nalazio je da bi ponova trebalo poraditi kod turske vlade da odobri najširu amnestiju (oproštaj), da pristane na plaćanje danka u Beogradu i da povuče svoje činovnike iz Srbije.[3])

Ali, car nije usvojio mišljenje svoga ministra. On je nalazio da srpskim starešinama nije trebalo davati nikakve nade na potpunu amnestiju i želeo je da im se u upustvima, koja će biti poslana maršalu Simbschenu, ne obeća ništa više od onoga što se nalazi u izjavi turske vlade.[4])

Načela po kojima je austriski car želeo da se postupa u srpskim stvarima saopštena su maršalu Simbschenu, 21 marta. Dobro shvaćeni interesi Austrije, kako politički, tako i vojni i trgovački — pisao mu je ministar — zahtevaju da mir u Srbiji

[1]) Karađorđe Simbschenu, 29 decembra 1809. (Isto. 116—118).
[2]) Izveštaj caru, od 24 januara 1810. (Beer. Isto. 218—219).
[3]) Isto, od 3 februara 1810. (Isto. 219—220).
[4]) Careva odluka, od 19 februara 1810. (Isto mesto).

bude povraćen a to se najbolje može postići, ako Srbija bude vraćena pod tursku vlast, pod uslovima koji će u buduće osigurati mir u toj pokrajini. Iako sadašnje okolnosti ne dopuštaju Austriji da se javno bavi tom stvari, vi ne treba da propustite nijednu priliku koja bi mogla pomoći da se postigne željeni cilj, ali samo pod uslovom da Austrija ničim ne bude izložena neprijatnosti. Prema tome, vi treba da se potrudite da tajno pridobijete Srbe za mir i da ih sklonite da upute umerene predloge Redžep Agi, komandantu Ada-Kale-a, punomoćniku turske vlade za zaključenje mira s njima.[1])

Dok su se u Austriji tako zanimali srpskim pitanjem, u Srbiji su stvari uzele drukčiji tok. Sporost bečkog dvora izazivala je mučan utisak i veliko čudenje u Beogradu. Usled toga Srbi su se, još od početka marta, trudili da pronađu uzroke te sporosti. Oni su od nekih svojih poverenika u Beču dobili izveštaj da je austriski car saznao za povratak Rodofinikinov u Srbiju, s ruskim trupama koje su određene da zauzmu zemlju, da je odlučio da se uzdrži od svake intervencije u korist Srba i da ih ostavi da sami pregovaraju s Gušanac Alijom i Redžep agom. Verujući u istinitost toga izveštaja Srbi su tada poslali svoje delegate Gušancu i Redžepu, ali prvi ih je, kao izdajnike, bacio u tamnicu a drugi je odbio da ih primi i poručio im je da neće da ima nikakvih veza s ljudima koji su prijatelji Rusa. Karađorđe je o tome izvestio maršala Simbschena i pitao ga šta treba da učini da bi dobio carevu zaštitu, naročito u trenutku kad je Napoleonovom ženidbom s ćerkom austriskog cara „zaključen savez od koga zavisi mir evropskih država”.[2])

Na ta pitanja austriski maršal je odgovorio da mora čekati naredbe iz Beča i umirio ga je uveravanjem da Turci, usled hladnoće koja je vladala, neće moći da otpočnu rat.

Ali, uskoro je stigla vest da se Turci spremaju da napadnu Srbe, a od Simbšena nije bilo odgovora. U toj nevolji Karađorđe je poslao maršalu dva deputata, s ovlašćenjem da s njim potpišu akt o predaji Beograda Austriji. Maršal nije hteo primiti na sebe odgovornost za jednu tako važnu stvar. Izvestio je o tome svoj dvor a deputatima je rekao da Srbi treba da se zakunu na potpunu pokornost Austriji i da, preko naročite deputacije, pošalju caru zakletvu vernih podanika. On im je, u isto vreme, savetovao da čestitaju caru udaju njegove kćeri za Napoleona i ponudio im je svoga sina, majora Simbšena, da otprati u Beč i da caru pretstavi deputata koga za to budu odredili.[3])

Karađorđe je morao poslušati njegove savete. On je, 16 marta, poslao caru, čestitku u ime naroda, potsetio ga na svoje molbe, od 29 decembra 1809 i ponovio mu narodnu želju da

[1]) Metternich Simbschenu, 21 marta 1810. (Krones. Isto. 121—122).
[2]) Srpski Savet austriskom caru, 16 marta 1810. (Isto. 120—121).
[3]) Karađorđe Simbschenu, 16 marta 1810. (Isto. 119—120).

svoju sudbinu poveri Austriji.[1]) Ivan Jugović, sekretar Saveta određen je da odnese to pismo u Beč i data mu je puna vlast za pregovore. Jugović je najpre otišao u Karlovce. Tu mu je maršal Simbschen, u prisustvu srpskog mitropolita Stratimirovića i mnogih oficira, obećao da će car, prema ugovoru o ustupanju Beograda Austriji, koju će srpski i austriski delegati potpisati, pomoći Srbe u svemu, čim bude primio njihovu zakletvu na vernost. Po želji Saveta, on se na to zakleo pred svima njima i potpisao je svoju zakletvu. Da ne bi doveo u nepriliku svoju vladu, predao je srpskom deputatu pasoš, u kome je bio označen kao „trgovac" i dao mu je svoga sina da sutradan, 19 marta, zajedno s njim pođe na put.

Major Simbschen i Jugović stigli su u Beč, 24 marta. Simbschen je odveo srpskog deputata pravo u sekretarijat carskog kabineta. Malo docnije car ga je primio u tajnoj audijenciji, prihvatio je srpsku ponudu i uverio ga da će dati potrebne naredbe austrijskoj vojsci da zauzme Beograd i Srbiju.

Kako se u to doba graf Metternich nalakio u naročitoj misiji u Parizu, car je naredio da Jugovića upute starom knezu Metternichu, koji je privremeno, u odsustvu svoga sina, dovio spoljne poslove i dvorskom savetniku Hudelistu. Savetnik, koji je srpskog deputata najpre primio, rekao mu je da konačna odluka ne može ni o čemu biti doneta pre dolaska kurira iz Pariza i preporučio mu je da se krije u varoši i da se strpi. Knez Metternich koga je Jugović posle video, saopštio mu je, da će pred njim imati da položi zakletvu na vernost u ime srpskog naroda i da će, pošto bude primio poklone za Karadorda, morati odmah da se vrati u Beograd.

Kad je Jugović, sutradan, došao u ministarstvo, sve je bilo izmenjeno. Kurir iz Pariza, kako su mu rekli, doneo je Napoleonov odgovor da je i suviše rano da se odnosi s Rusijom prekidaju. Usled toga knez Meternih je izvestio srpskog deputata da Austrija može samo posredovati za zaključenje primirja između Srba i Turaka. On je pozvao Srbe da povedu pregovore s Turcima i da ih što više odugovlače. Dao je Jugoviću 1000 forinata i preporučio mu da upotrebi sav svoj nticaj da spreči Srbe da ne pridu ruskoj stranci.[2])

Jugović je, 8 maja, pošao iz Beča, zajedno s majorom Simbschenom, koji je nosio upustva za svoga oca. Knez Metternich je potsetio maršala da su raniji pregovori sa Srbima, njihovi napori da dobiju zaštitu Austrije i njihovi predlozi o ustupanju Beograda austriskim trupama, na kraju kompromitovali bečki dvor u očima Rusije i Turske i dodao je da bi bilo neoprostivo izložiti se ponova „takvim nesporazumima", ali mu je preporučio da se trudi da Srbe održi u njihovom povoljnom raspoloženju. Osem toga saopštio mu je da je car izvešten o skorom povratku Rodofinikina u Srbiju, s ruskim trupama, koje imaju

[1]) Srpski Savet austriskom caru, 16 marta 1810. (Isto. 120—121).
[2]) Krones. (Isto. 87).

da zauzmu Beograd i naredio mu je da se o tome tačnije obavesti i da Rodofinikinu stavi na znanje da Austrija nikako neće dopustiti to nasilje.[1])

Maršal je poslao svoga sina sa srpskim deputatom da odnese u Beograd jedno pismo, koje je ulevalo vrlo malo potstaka. „Zašto nisu dovedene trupe da zauzmu Beograd, sve gradove i celu Srbiju? uzviknuo je Karađorđe, primajući ih. Ako vaš car neće ili ne sme da nas primi, mi smo primorani da se predamo prvoj hrišćanskoj sili koja dođe, pa bila to Rusija ili Francuska, jer mi sami nismo više u stanju odolevati Turcima".[2])

Malo docnije Karađorđe je dostavio maršalu da su Rusi pozvali Srbe da s njima zaključe savez protiv Turske (!) i da je jedan odred ruske vojske već upućen da pređe Dunav kod Poreča i da donese Srbima oružje i municiju. On je pitao šta da radi. Simbšen mu je odgovorio da će mu, čekajući nova upustva iz Beča, dati tajno municije i savetovao mu je da nikako ne primi rusku ponudu, pošto su posredovanjem Austrije pregovori s Turskom već otpočeti.[3])

Tek tada je maršal saznao da su Srbi odavno poslali kapetana Vučinića u Pariz i da se različni strani emisari nalaze na granici i o tome je izvestio svoju vladu. Ali Austrija je ostala neodlučna, iz straha od Rusije i iz nepoverenja prema Francuskoj. „Kako sadašnje prilike — pisao je pretsednik dvorskog saveta maršalu Simbschenu — ne dopuštaju druge zaplete koje bi zauzimanje srpskih gradova izazvalo, vi ćete se za sad ograničiti na to da pažljivo motrite na događaje u toj zemlji. Potrebno je izbegavati sve što bi bilo protivno prijateljskim odnosima s Turskom i uzdržavati se od svakog kretanja trupa na granici, koje bi Srbi ili Rusi mogli opaziti i koji bi mogli postati povod nesporazuma.[4])

Ova upustva učinila su kraj, bar za neko vreme, pregovorima između maršala Simbschena i srpskih starešina.

[1]) Knez Metternich Simbschenu, 17 aprila 1810. (Isto. 123—125).
[2]) Isto. 88.
[3]) Isto. 89.
[4]) Graf Bellegarde Simbschenu, 27 maja 1810. (Isto. 125—126).

GLAVA TRINAESTA.

I.

Srbi i Rusi posle Rodofniktnova odlaska iz Beograda. Petar Dobrnjac i Karađorđe. Novi komandant dunavske vojske, knez Bagration obećava pomoć Srbima i šalje novac Karađorđu (oktobra 1809). Nove razmirice između srpskih starešina; pobeda rusofila. Skupština u Hasan Pašinoj Palanci (5 decembra 1809). Odašiljanje deputacije knezu Bagrationu. Skupština ne priznaje Karađorđeve pregovore s Francuzima i s Austrijancima. Preduzimanje mera da se pošlju ruske trupe u Srbiju. Smena kneza Bagrationa.

Tražeći zaštitu Francuske i Austrije Srbi nisu prekidali odnose s Rusijom. Jednakost rase i vere i savez od 1807 g. bili su tako prirodne i čvrste veze, da ih nisu mogli raskinuti ni trenutni nerad ruskih trupa u toku 1809, ni porazi koje su Srbi tada pretrpeli. Sutradan po odlasku Rodofinikina iz Beograda Karađorđe mu je pisao i pitao ga je da li je svoje mesto napustio po carevoj naredbi ili iz svojih pobuda i pozvao ga je da se odmah vrati na svoje mesto.[1]) U isto vreme pitao je vojvodu Dobrnjca da li je svojim odlaskom u kritičnom trenutku, hteo da izda svoju zemlju i svoje drugove i molio ga je, da se, u protivnom slučaju, vrati u Srbiju. Ali, nijedan se od njih nije odazvao tome pozivu.

Rodofinikin mu je, istoga dana, odgovorio da je njegovom odlasku uzrok zavera Mladena Milovanovića i Miloja Petrovića, izvestio ga je da putuje u Vlašku i preklinjao je sve srpske starešine da se okupe oko Karađorđa. „Držite se još neko vreme — pisao je on — i Srbija će biti spasena. Pobedonosna ruska voiska goni Turke na desnoj obali Dunava; ako stigne velikog vezira i razbije njegovu vojsku, u što ni najmanje ne sumnjam, svi oblaci koji vam prete biće rasterani".[2])

Što se tiče Dobrnjca, on je, takođe, odgovorio da nije izdao stvar za koju se dotle borio i da je prešao preko Dunava samo „da spase srpski narod od sramote i nesreće u koje su ga bacili Mladen i Miloje".[3])

Posle nekoliko dana, Rodofinikin je u pratnji vojvode Dobrnjca, savetnika Protića i Stevana Živkovića, bivšeg sekretara Saveta, koji su pošli kao srpski deputati, napustio Pančevo i

[1]) Karađorđe Rodofinikinu, 28 avgusta 1809. (Petrov. II. 297—298).
[2]) Rodofinikin Karađorđu, 28 avgusta 1809. (Isto. 297—8).
[3]) Petar Dobrnjac Karađorđu, 29 avgusta 1809. (Isto. 298).

otputovao u Vlašku da glavnog komandanta ruske vojske izvesti o stanju stvari u Srbiji. Knez Bagration ih je lepo primio.

Čim je bio stigao na dužnost knez Bagration je izvestio ruskog pretstavnika u Srbiji da je primio komandu. „Preporučujem Vašoj Ekselenciji — pisao mu je on tada — da svečano uverite vrhovnog vođu a tako isto i srpski Savet da će mi biti ne samo prijatno da im ukažem svaku pomoć i sva novčana sredstva i druga koja su u mojoj vlasti, nego da smatram za najsvetiju dužnost da poradim svim silama da se utvrdi večita sreća junačkog srpskog naroda, našeg brata po veri i da bude potpuno oslobođen od jarma koji ga je dosada ugnjetavao".[1]) Ali Rodofinikin to pismo nije primio. Izvešten o teškom položaju u kome se Srbija nalazila i smatrajući da joj, u interesu same Rusije, treba pomoći, knez Bagration je naredio generalu Isaijevu da pohita s trupama iz Male Vlaške i da se sjedini sa Srbima. A kada su Rodofinikin i „srpski deputati" stigli, on im je predao 3,000 dukata, na ime pomoći Srbima. Osem toga odobrio je Dobrnjcu da u Maloj Vlaškoj može kupiti dobrovoljce koji će operisati s odredom generala Isaijeva i obećao je da će, čim ruska vojska bude stigla u Ruščuk, poslati jedan jači odred Rusa u Srbiju.[2])

U tom trenutku stigla su dva Karađorđeva deputata u stan Bagrationov. Oni su imali zadatak da pobiju vrednost Rodofinikinovih izveštaja o Srbiji, koje su u Beogradu smatrali kao nepovoljne za srpskog vođu. U pismu Karađorđa i Saveta koje su ti deputati doneli, Rodofinikin je pretstavljen kao klevetnik srpskog naroda i njegovog vrhovnog starešine a njegovi pratnioci Dobrnjac, Protić i Živković kao begunci i izdajnici, u kojima ne treba imati nikakva poverenja, „ako budu imali drskosti da što bilo zatraže u ime naroda".[3])

Knez Bagration je odgovorio Karađorđu i Savetu da svi Rodofinikinovi izveštaji odaju najživlje interesovanje za potrebe srpskog naroda i da ze on napustio Beograd samo s toga što su mu se turske trupe bile suviše približile a nikakve mere nisu bile preduzete za odbranu grada. Što se tiče Rodofinikinovih saputnika uveravao je da ih je našao sve ispunjene velikom ljubavlju prema svojoj domovini i nadahnute željom da spasu svoju braću iz opasnog položaja u kome se trenutno nalaze. Najposle izvestio je Karađorđa i Savet da ne može ništa preduzeti po njihovim tužbama protiv bivšeg ruskog pretstavnika u Beogradu, dok mu dokazi ne budu podneti.[4]) Pred polazak srpskih deputata glavni komandant im je predao 10,000 groša za Karađorđa, s pismom u kome je tražio, da ukloni s uprave starešine koji su neprijatelji narodu i da im oduzme sretstva kojima bi mogli škoditi, dodajući da će on sa svoje strane činiti sve da ispuni svoje

[1]) Knez Bagration Rodofinikinu, 28 avgusta 1809. (Isto 299—300).
[2]) Isto mesto.
[3]) Karađorđe Bagrationu, 21 septembra 1809. (Isto. II. 303—4).
[4]) Knez Bagration Karađorđu, 30 septembra 1809. (Isto. 304—305).

obećanje i da, jednom za svagda, obezbedi sreću srpskog naroda.[1])

Tako su odnosi između Srbije i Rusije popravljeni baš u trenutku, kad su turske trupe napuštale Srbiju. Ali, trebalo je razmrsiti unutrašnje zaplete i stišati razmirice između pojedinih srpskih starešina.

Nesloga između starešina neprestano je rasla od meseca avgusta. Nezadovoljstvo većine starešina protiv Mladena Milovanovića i Miloja Petrovića, zbog neuspeha kod Niša i Deligrada, počelo se okretati i protiv samog Karađorđa, koji je bio pod njihovim uticajem. Ono je povećano kad se saznalo da je Karađorđe poveo pregovore s Austrijom i Francuskom, bez prethodnog savetovanja sa svima starešinama.[2]) Bilo je došlo dotle da se želelo da Rusi uđu u zemlju i da njome vladaju.[3]) Starešine *nak od 1806—1810.* Novi Sad. 1866. II. 208).
su počeli pretiti jedni drugima, tako da je bilo potrebno sazvati skupštinu, koja bi ih sve okupila.

Skupština je sazvana i ona se sastala, 5 decembra, u Hasan Pašinoj Palanci. Tu su podnete najteže optužbe protivu Mladena Milovanovića, Miloja Petrovića i njihovih pristalica. Odlučeno je da se knezu Bagrationu pošalje jedna deputacija koja će mu izraziti narodne želje i u nju su izabrani Milan Obrenović, Milenko Stojković i arhimandrit Nikšić. M. Stojković se tada nalazio u Poreču. Kad je video da njegovi drugovi nemaju jednaka punomoćstva odbio je da ide s njima u Vlašku. Druga dvojica pristali su da ga, po njegovoj želji zameni Petar Dobrnjac, koji se još nalazio u Vlaškoj. Oni su se dogovorili šta da traže od Bagrationa, bez obzira na data im punomoćstva.

Posle sastanka sa Rodofinikinom oni su se, 6 januara 1810, pretstavili ruskom komandantu. Izvestili su ga da su narodnom odlukom Mladen i Miloje isključeni za navek iz javnih poslova, kao glavni krivci za nesreće koje su zadesile Srbiju i tražili su da im se da: a) najbrža vojna pomoć i municija b) da se car Aleksandar, ako ne mogne uzeti Srbiju pod svoju neposrednu zaštitu, pobrine za njenu sreću prilikom zaključenja mira s Turcima i da dopusti srpskim deputatima da prisustvuju pregovorima, da bi mogli davati potrebna objašnjenja c) da pisma upućena stranim državama u ime srpskog naroda, ako se takvih nađe, budu oglašena kao i da ne postoje, pošto su Karađorđe i većina starešina prosti i nepismeni ljudi i d) da beogradski grad posedne jedan ruski garnizon. Pored toga izjavili su Srbi da su gotovi da se bore uz Ruse i u svemu vladaju po volji ruskog cara.[4])

Knez Bagration je primio deputaciju vrlo laskavo. Obećao je da će odmah dati municiju i ulio im je nadu da će uskoro

[1]) Isti — istome, 14 oktodra 1809. (Isto. 309—310).
[2]) Odgovor Petra Dobrnjca Karađorđu i Savetu, od 20 januara 1811. *(Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXVII. 125).
[3]) Milenko Stojković Rodofinikinu, 15 oktobra 1809. *(Srpski Usta-*
[4]) Isto. 409.

i ruski garnizon stići u Beograd. Osem toga potrudio se da razveje neraspoloženje protiv Rodofinikina, uveravajući ih da su sumnjičenja protiv njega mogla poteći iz nesporazuma ili iz spletaka njegovih ličnih neprijatelja. Prekoreo ih je, takođe, za pregovore s Francuskom i Austrijom, na šta su mu deputati odgovorili da se slični pregovori mogu sprečiti samo tako, ako u buduće budu važila jedino punomoćstva, koja su potpisale sve srpske starešine i na njih stavile svoje pečate.[1])

Naskoro po odlasku srpske deputacije knez Bagration je preuzeo mere da pošalje u Srbiju jedan odred pod komandom generala Isaijeva, koga su Srbi poznavali i voleli i uz koga su se ranije više puta borili. U isto vreme on je odlučio, svakako na zahtev Milenka Stojkovića i Petra Dobrnjca, da vrati u Beograd bivšeg ruskog pretstavnika „da daje dobre savete i potrebnu pomoć vladi i srpskom narodu". O tome je izvestio Karađorđa i Savet jednim dugačkim i rečitim pismom, u kome se — pošto je ukratko izložio odnose rusko-srpske, pobrojao žrtve koje je Rusija već podnela za Srbiju i pomenuo Karađorđeve zasluge — obratio i njemu i svima starešinama, sveštenstvu i celom narodu i pozvao ih da se pridruže ruskoj vojsci koja će biti poslana u Srbiju da oslobode pravoslavnu veru, koju pritiskuje tiranski jaram i da zaštite slavno hrišćansko ime. On ih je potsetio da je kucnuo čas za rešenje sudbine Srbije i izrazio je nadu da će svi Srbi pohitati da delom dokažu zahvalnost i stalnu odanost „caru Aleksandru uzvišenom zaštitniku Srbije".[2])

Ali, tada je knez Bagration iznenadno smenjen sa svoga položaja.

II.

Novi komandant ruske dunavske vojske i ratni plan njegovog prethodnika. Njegova odluka da ne šalje ruske trupe u Srbiju. Nezadovoljstvo u Beogradu. Misija Milana Obrenovića u Bukureštu. Obećanje ruske komande da će poslati vojničku pomoć Srbima. Prelazak generala Cukata u Srbiju (17 juna 1810). Napad Kuršid paše na Deligrad (21 jula 1810). Dolazak generala Orurka s ruskim pojačanjima. Poraz Turaka kod Jasike (7 septembra 1810). Novi poraz Turaka kod Varvarina (18 septembra). Oslobođenje Prahova i Bregova od Turaka. Bitka kod Loznice. Rusofili u Srbiji. Plan Mladena Milovanovića. Državni udar, od 20 januara 1811. Novi ustav. Opozicija više starešina. Karađorđeve pretnje. Mladen Milovanović, ministar vojni. Ostavka Milenka Stojkovića i Petra Dobrnjca i njihovo progonstvo (19 februara 1811). Karađorđe i Miloš Obrenović.

Pešadijski general, graf Kamensky naimenovan je, 16 februara 1810, za glavnog komandanta ruske dunavske vojske i opunomoćen da povede pregovore o miru s Turcima. Tom prilikom predat mu je jedan projekat ugovora u kom Srbija nije

[1]) Petar Dobrnjac Karađorđu i Savetu, 2 februara 1811. (*Spom. Srp. Kralj. Akademije.* XXXVII 125—126).
[2]) Bagration Karađorđu, 21 februara 1810. (Petrov. Isto. II 473—477).

bila zaboravljena. Car je želeo da ona ostane potpuno nezavisna od Turske i da dobije svoju upravu pod zaštitom Rusije.[1])

Kad je, 19 marta, stigao u Jaš, novi komandant je odmah pregledao trupe i izradio nov ratni plan. Odlučio je da operiše protiv Turaka svojim levim krilom. Menjajući na prečac naredbe svoga prethodnika on je povukao odred generala Isaijeva, koji se spremao da se spoji sa srpskom vojskom na desnoj obali Dunava.

Povlačenje toga odreda jako je uznemirilo Srbe. Videći da se Turci spremaju sa svih strana, oni su odmah poslali vojvodu Milana Obrenovića s molbom grafu Kamenskom da povuče svoju naredbu.[2]) Smatrajući da bi operacije sa Srbima bile korisne kao diversija i osiguranje desnog ruskog krila general Lanžron je, takođe, tražio da taj odred pređe u Srbiju.[3])

Graf Kamensky je primio te razloge i obećao je da će, u maju, sve trupe koje su posele Malu Vlašku, biti poslate u Srbiju. Odred generala Isaijeva od 7,350 ljudi poveren je generalu Zuccato i njemu je naređeno da jednu polovinu tih trupa upotrebi u Maloj Vlaškoj a da drugu spoji sa Srbima.

Noću, između 16 i 17 jula, Zuccato je izvršio prelaz preko Dunava sa 2,331 pešakom, 933 kozaka i 300 dobrovoljaca i sutradan se sastao sa 600 Srba, koji su se nalazili pod komandom Petra Dobrnjca. Akcija tih rusko-srpskih trupa bila je upravljena na utvrđena mesta: Brzu Palanku, Kladovo, Prahovo i Dud. Ovo poslednje mesto odmah je osvojeno i u njemu je zaplenjeno mnogo hrane i municije. Brza Palanka je zauzeta, 6 jula. Uskoro je ceo istočni kraj Srbije bio oslobođen, izuzev Kladova i Prahova koji su ostali u opsadi.

Ali, tada im je zapretila opasnast s južne strane.

Odmah po dolasku ruskih trupa u Srbiju, Karađorđe i general Zuccato utvrdili su zajednički ratni plan. Tada su preduzete mere za odbranu zapadne i južne granice. Na zapadu ustanici su bili dobili naredbu da drže sva utvrđena mesta i da se ograniče samo na odbranu; na jugu, imali su da se utvrde kod Deligrada i da opsednu Soko Banju. Tim trupama komandovao je Karađorđe. On je poslao i u Kuršumliju izvidnicu, koja je služila za vezu s odredima koji su čuvali granicu do Prištine. Tako su se, u julu, srpske trupe nalazile na ulazima u Staru Srbiju, Crnu Goru i Bosnu, gotove da se pridruže braći iz tih krajeva i da rade zajedno s njima.

Polovinom jula trupe Kuršid paše iz Niša krenule su napred. One su, 4 avgusta, napale Deligrad, ali su bile odbijene. Videći da su Turci nadmoćniji i želeći da ubedi svoje trupe da ih saveznici nisu napustili, Karađorđe je, i pokraj toga uspeha, zatražio pojačanja od generala Cukato. On mu je poslao gene-

[1]) Petrov. (Isto. III. 13).
[2]) Isto. 24.
[3]) Memoari generala Langeron-a (*Documente privitore la historia Romanilor.* Bukurešt. 1889. Suppl. III. 226—302).

rala Orurka, s jednim pukom „musketara", jednim eskadronom ulana, jednim pukom kozaka i dve baterije donske artilerije i 300 srpskih dobrovljaca iz Vlaške.[1])

Pošto je, zbog rđavih puteva, kretanje tih trupa bilo veoma otežano, one su stigle u Banju tek 3 septembra. Sutradan, iz jutra ruski general je napao na varoš, koja je bila jako utvrđena. Napadi su ponovljeni i turski garnizon je, pošto je izgubio 600 ljudi, zatražio da se preda. Soko Banja je tada poverena Hajduk Veljku, na čelu jednog srpskog odreda od 300 ljudi. General Orurk je produžio put ka Deligradu, gde je bio Karađorđe. Kako su Turci već bili zaobišli taj važni položaj, u nameri da pređu na drugu obalu Morave, on je sišao s Karađorđem u Jasiku. Tu je, 7 septembra, došlo do bitke. Iako su Turci bili jači ipak su potisnuti i odbačeni na Moravu. Međutim, Kuršid paša je, pošto je pribrao svoje trupe i dobio pojačanja, pošao na Varvarin. Tu je ponova potučen, 8 septembra i prinuđen da se povuče ka Moravi.

Prisustvo ruske vojske u Srbiji podiglo je bilo hrabrost Srba a zaplašilo Turke. Naskoro posle bitke kod Varvarina, Prahovo i Bregovo pali su u ruke Srbima. Jedino je granica prema Bosni bila u opasnosti. Trupe bosanskog paše bile su prešle Drinu i opsele Loznicu. Srpska posada, pritešnjena, zatražila je pomoć od Karađorđa i on je odmah tamo otišao. Očajna bitka između Srba i Turaka otpočela je 17 oktobra i trajala je dva dana. Turci su, na kraju, odbijeni. Sutradan su se povukli preko reke i predložili su primirje, nudeći Drinu ko demarkacionu liniju.

Tako je Srbija, krajem oktobra 1810, bila očišćena od Turaka. U novembru, general Zas, kozi je po smrti generala Cukato, postavljen na njegovo mesto, ostavio je garnizone u Negotinu i Kladovu i povukao ostatak ruskih trupa u Malu Vlašku na zimovnik.

Bavljenje ruskih trupa u Srbiji, četiri meseca i uspesi koje su postigle zajedno sa srpskim trupama, ostavili su dubok utisak u zemlji. Stranka „rusofila" dobila je novih pristalica. Njoj su, u septembru, pripadale sve glavne starešine, izuzev Mladena Milovanovića i Karađorđa, u koliko je on bio pod njegovim uticajem. Da bi u buduće oslobodili Karađorđa od uticaja njegovih ličnih prijatelja i da bi sprečili samovoljne postupke, kao što su bili pregovori s Francuskom i Austrijom, rusofili su došli na misao da zatraže od Rusije da ostavi u Srbiji jedan garnizon i da komandantu toga odreda stavi u dužnost da pomogne Srbe da zemlji dadu dobru i stalnu upravu. Njihova je propaganda potpuno uspela. Krajem septembra i početkom oktobra Karađorđe je sazvao skupštinu, koja je taj predlog prihvatila. Jedna deputacija u koju su ušle vojvode Milenko Stojković, Milan Obrenović i Dositije Obradović, otišla je grafu Kamenskom, da mu izloži

[1]) Petrov. III. 180.

narodne želje i da izradi da ih on usvoji.[1])

Za vreme otsustva tih deputata Mladen Milovanović nije ostao skrštenih ruku. Videći kako uticaj njegovih protivnika raste a bojeći se da uskoro ne bude isključen iz narodnih poslova, on je počeo dokazivati Karađorđu da će uprava, kakvu rusofili hoće da dadu zemlji, okrnjiti njegovu vlast vrhovnog vožda. On mu je savetovao da sam uredi vladu, ne čekajući na povratak deputata, ni na zapovesti grafa Kamenskog. Predložio mu je da ukine Savet i da ga zameni vladom i Velikim Sudom, da u njega uvede sve vojvode, koji su poznati kao šefovi rusofilske stranke i koji su s toga smatrani, u neku ruku, kao njegovi protivnici a da na njihova mesta postavi svoje pristalice, kako bi vlast vrhovnog vožda bila utvrđena i povećana. Zatim se sam ponudio za ministra vojnog kako bi sve vojne stvari bile u rukama vrhovnog vožda. Ovaj plan dopao se Karađorđu i Mladenu nije trebalo mnogo truda da ga zadobije.

Kako je bilo u običaju da se starešine, početkom svake godine, sastaju radi dogovora o zemaljskim potrebama, Karađorđe ih je pozvao da početkom januara 1811 dođu u Beograd. Saznavši za Mladenov i Karađorđev plan mnoge viđene starešine nisu došle na sastanak. Milenko Stoković je još bio u Bukureštu, gde je njegov drug, Milan Obrenović tada umro. Jakov Nenadović se izvinio. Petar Dobrnjac je odgovorio da se ruske trupe, koje su određene za garnizon u Beogradu, spremaju da pređu Dunav i da ih mora sačekati, primiti i dopratiti. Dodao je da će se srpski deputati uskoro vratiti i da će on doći s njima u Beograd, gde će se moći, po saslušanju njihovih izveštaja, pristupiti većanju.[2]) I pored toga sastanak je održan u Beogradu 20, 22 i 23 januara. Ubeđeni da njihov plan ne bi primila većina starešina, Karađorđe i Mladen su upotrebili pretnje i naterali su ih da potpišu čistu hartiju i da ispod potpisa stave svoje pečate.[3]) Ovako pripremljena reforma obnarodovana je kao da je od strane skupštine usvojena i vlada je sastavljena. Vojvode, koje su uživale najveći ugled i koje su bile najvatrenije pristalice Rusije, postavljene su za ministre i ako im na to nije tražen pristanak, niti su bile prisutne na skupštini a na njehova mesta određene su manje dostojne i manje sposobne starešine. Jakov Nenadović postavljen je za ministra unutrašnjih dela, Milenko Stojković za ministra inostranih dela a Petar Dobrnjac za ministra pravde, ali je, s druge strane, Mladen Milovanović postavljen za ministra vojnog.

Ovaj državni udar uzbunio je šefove rusofilske stranke. Njih je naročito dražilo naimenovanje Mladena Milovanovića koji se dotle pokazao nesposoban u vojnim stvarima i koji je bio sumnjivoga karaktera. Među starešinama koje su prisustvovale

[1]) Karađorđe Dobrnjcu, 21 oktobra 1810. (*Spom. Srp. Kralj. Akad.* XXXVII. 120).
[2]) Petar Dobrnjac Karađorđu, 7 januara 1811. (Isto. 121).
[3]) Isti generalu Zassu, 6 aprila 1811. (Isto. 125).

skupštini najnezadovoljniji su bili Luka Lazarević, Miloš Obrenović i Vujica Vulićević. Oni nisu smeli javno pokazati svoja osećanja, ali su odmah uverili svoje drugove Milenka Stojkovića i Petra Dobrnjca da se slažu s njima.[1])

Naskoro zatim ruski garnizon, kojim je komandovao pukovnik Bala, ušao je u Beograd a s njim su došli i vojvode Milenko Stojković i Petar Dobrnjac. Oni su odbili položaje koji su im bili određeni u vladi. Karađorđe im je tada saopštio da su kažnjeni progonstvom iz Srbije.[2]) Oni su tada otišli kućama da uzmu svoje porodice i svoje stvari i da pređu u Vlašku. Kad se u njihovim nahijama, u kojima su bili veoma omiljeni, saznalo šta se dogodilo, seljaci su se pobunili i mnogi su pošli u Beograd da protestvuju. Ali Karađorđe je lično otišao u taj kraj i uspeo da umiri duhove.[3]) Što se tiče drugih, nezadovoljnih starešina oni su iz straha da ne dođe do građanskog rata, primili ponuđene položaje a drugi su ćutali. Miloš Obrenović, čija je opozicija bila najenergičnija, pao je u nemilost i dobio samo jedan deo vojvodstva svoga brata Milana.[4]) U to doba Srbi su očekivali rezultate ruskih vojnih operacija i mislili su, pre svega, kako će s Rusima osigurati odbranu svojih granica.

III.

Naimenovanje generala Kutuzova za glavnog komandanta ruske dunavske vojske. Njegov ratni plan i Srbi (aprila 1811). Poraz Turaka kod Ruščuka (oktobra 1811). Pregovori između velikog vezira i generala Kutuzova. Naimenovanje ruskih i turskih punomoćnika za pregovore o miru.

Vojne operacije koje je graf Kamensky vodio s uspehom protiv Turaka, u toku 1810., trebalo je — po njegovom mišljenju — nastaviti s istom energijom. On je imao nameru da se koristi neradom turske vojske za vreme zime i da se dokopa nekoliko važnih tačaka na putu za Balkan i, ako je moguće, nekoliko prelaza preko te planine. Radi toga on je, još krajem decembra 1810, izdao nalog generalu Saint-Priest-u da osvoji Lovču Selvu i Gabrovo. Osem toga naredio je, 28 januara, svima svojim trupama da se spreme da, 13 februara, pređu preko Dunava i da produže rat.[5])

Ali, u Petrogradu su tada smatrali za potrebno da preduzmu mere, koje nisu bile u skladu s planom komandanta dunavske vojske. Osećajući da se zaplet s Napoleonom približuje car Aleksandar je, pre svega, bio rad da zapadnu granicu svoje carevine osigura od Francuza. Rat s Turcima trebalo je ne samo da dođe u drugi red nego je valjalo misliti na zaključenje mira

[1]) Miloš Obrenović Luka Lazarević i V. Vulićević Milenku Stojkoviću, Petru Dobrnjcu i Stevi Žvkoviću, 25 januara 1811. (Isto. 123—124).
[2]) Karadorđe Petru Dobrnjcu, 19 februara 1811. (Isto. 126).
[3]) Protić. Isto. (*Spom. Srpske Kralj. Akad.* XIX—24. Petrov Isto. Isto. III. 399).
[4]) Karadžić. Isto. 99. 132.
[5]) Petrov. Isto. III. 236.

s njima. Car je poverljivo preporučio grafu Kamenskom da se uzdrži od svakog napada i da se ograniči samo na odbranu, na levoj obali Dunava. Od devet divizija, koje su bile pod njegovom komandom, trebalo je pet poslati ka Dnjestru radi pojačanja garnizona na zapadnoj granici.[1]) Ove naredbe primio je graf Kamenski baš u trenutku kad je naređivao pripreme za prelaz preko Dunava.

Iako mu nije ostalo više od četiri divizije, Kamenski je, da bi sakrio svoju slabost od Turaka, odlučio da preduzme napad. Tako je, 12 februara, zauzeta Lovča. Ali, u trenutku kad je trebalo nastaviti napad, glavni komandant je pao u postelju. Usled toga Rusi su se morali povući i ograničiti se na odbranu. Kako je bolest glavnog komandanta pošla na gore, on je uskoro smenjen i na njegovo je mesto postavljen general Goleniščev—Kutuzov.

Novi komandant nije bio nepoznat Turcima. Pored misija koje je vršio u Turskoj, za vreme vlade Katarine II,, on je služio 1808. i 1809., u glavnom štabu dunavske vojske, pod komandom kneza Prozorovskog. Kao savetnik staroga maršala, on je pokazao retku energiju, ali kako je knez Prozorovsky bio tip spora i neodlučna komandanta, oni se nisu mogli slagati i Kutuzov je bio uskoro smenjen. Kad je za tim, primio komandu ruske vojske, on se pokazao isto onako energičan kao i ranije. Iako je raspolagao s malo vojske, odlučio je da preduzme snažnu ofanzivu, smatrajući da samo jedna odlučna bitka može naterati Turke da potpišu mir, koji bi Rusi mogli primiti.

Njegov ratni plan bio je gotov još u aprilu 1811. Prilikom izrade toga plana general Kutuzov nije zaboravio na Srbe. Naslo je odmah da, pre svega, izmiri starešine i zatražio je od Karađorđa da popravi stvar vojvode Milenka Stojkovića i Petra Dobrnjca, dodajući da su oni dovoljno dokazali svoju odanost prema otadžbini i prema Rusiji i da su bili samo žrtve lažnih izveštaja.[2]) Naredio je da se pošlje Srbima 200.000 metaka i preduzeo je mere da ih obezbedi od gladi. Pošto je austriska vlada bila zabranila izvoz namirnica on je tajno zaključio pogodbu s jednim trgovcem iz Temišvara da snabdeva srpsku vojsku.[3]) Početkom Maja poslao je u Srbiju odred generala Orurka. Zatim je naredio da se tamo pošlje još šest topova, nekoliko topdžija, velika količina baruta i olova i 4,000 dukata i tražio je od ruske vlade nov kredit od 10.000 dukata za Srbske ustanike.

Zadovoljni držanjem novog ruskog komandanta Srbi su preduzeli mere da zajedno s Rusima osiguraju odbranu svojih granica. Ali Turci, koji su bili i suviše zauzeti na Dunavu, nisu ništa preduzimali protv Srba. Obavešten, bez sumnje o slabosti trupa kojima je raspolagao njegov protivnik, veliki vezir je od-

[1]) Reskript cara Aleksandra grafu Kamenskom, od 17 januara 1811. (Isto. 237).
[2]) General Kutuzov Karađorđu, 16 aprila 1811.. (Isto. 399).
[3]) Isto. 399—400.

lučio da preduzme napad i spremio se da, u septembru, pređe Dunav, kod Ruščuka. Zahvaljući svojim vezama s Mula pašom iz Vidina, general Kutuzov je, još u junu, saznao za taj plan. Preduzeo je potrebne mere obazrivosti, utvrdio najvažnija mesta i zatim se — pošto se s uspehom branio—povukao ispred Turaka i privukao ih na levu obalu Dunava.

Veliki vezir je prešao na levu obalu Dunava, s polovinom svoje vojske. Brzo i odlučno general Kutuzov je prebacio na desnu obalu Dunava jedan jak ruski odred, koji je uspeo da preseče veze velikog vezira s ostalim njegovim trupama na toj strani. Time su Rusi uspeli da opkole sve Turke koji su prešli na levu obalu reke (36.000 ljudi), među kojima je bio i sam veliki vezir. U slučaju ako Rusi vrhovnog komandanta neprijateljske vojske budu zarobili rat bi bio završen nesrećno po Turke. U tako opasnom položaju veliki vezir je bio prinuđen da zatraži primirje. Iz želje da mu odmah iznude glavne uslove ugovora, koji je trebalo zaključiti, general Kutuzov mu je odgovorio da borbu ne može prekidati dok ne sazna uslove pod kojima je Turska raspoložena da zaključi mir.[1])

Obraćajući se ruskom generalu veliki vezir je mislio samo na svoje spasenje. I ne čekajući na njegov odgovor, on je uspeo da te noći, na čamcu, pređe Dunav i da se skloni u Ruščuk. Kad se našao u sigurnosti i da bi dobio vremena, on je odgovorio generalu Kutuzovu da uslove mira mogu postaviti samo punomoćnici i da njih treba najpre naimenovati. Ali, znajući da Rusi ne bi pristali na obustavu rata, dok od Turaka ne budu dobili uverenje o formalnim ustupcima, on je ponova pisao Kutuzovu i obećao mu grad Hotim s njegogvim posedima ili novčani otkup. Iako je bio ovlašćen od grafa Rumjanovca da se zadovolji ustupkom Moldavije do reke Sereta, general je ipak tražio sve zemlje do Dunava.[2])

Videći da se prepiskom ne mogu sporazumeti veliki vezir je poslao Mehmed Esad efendiju da usmeno pregovara. U pismu koje mu je poverio, izjavio je da je Turska gotova da ustupi Rusiji deo Besarabije do reka Kunduka i Bika, s varošima Hotimom, Tenderom, Akermanom i Anšarijem.

Ruski general je kategorički odbio te predloge. Turski delegat je tada pristao na ustupak zemljišta do Pruta, ali Kutuzov je uporno tražio Seret kao granicu. Kako se Turska tada nalazila u kritičnom položaju, pošto, tako reći, nije više imala vojske, veliki vezir je morao pristati na konačne pregovore. Tako je za delegate odredio muftiju Zade Selima, Galib Efendiju, ministra unutrašnjih dela i Hamed efendiju, starešinu janičara. General Kutuzov je odredio privatnog savetnika Italinskog, bivšeg ruskog poslanika u Carigradu, general majora Sabanjeva i Fontona činovnika ministarstva inostranih dela.[3])

[1]) Petrov. Isto. III. 309.
[2]) Isto mesto.
[3]) Petrov. (Isto. III. 334—335).

GLAVA ČETRNAESTA.

I.

Opšta evropska politika prema Turskoj od 1810 g. Stanje duhova u Austrtji; memoar generala Radeckog i Meternihova misija u Parizu (jula 1810.) Napoleon i srpsko pitanje. Većanje u Beču o eventualnom posedanju Beograda od strane austriskih trupa (avgusta 1810). Plan o osnivanju austriskog konzulata u Beogradu. Posredovanje Austrije između Turaka i Srba. Karadordev nepristanak na otvaranje austriskog konsulata u Beogradu (septembar 1810). Smena maršala Simbšena. Neuspeh austriskog posredovanja u Carigradu (novembra 1810). Rusija i Austrija 1811 g. Car Aleksandar, u opasnosti, gotov da žrtvuje Srbiju (februar 1811). Polažaj Rusije u oči pregovora o miru.

U vremenu kad su Turska i Rusija imale da počnu pregovore o uslovima mira, politička situacija u Evropi nije bila povoljna za Rusiju pa, prema tome, ni za njenu saveznicu, Srbiju, čija je sudbina potpuno zavisila od uspeha tih pregovora.

Napoleon je Erfurtskom konvencijom pristao da Rusija zadrži Vlašku i Moldaviju, koje je već bila zauzela. Ali, on je u nju, u isto vreme, uneo odredbu o celokupnosti (integritetu) svih ostalih turskih poseda i bio je rešen da sve žrtvuje, samo da spreči Ruse da ne pređu Dunav i da se ne nastane na desnoj obali te reke.[1]) Takvo je bilo i raspoloženje Austrije. Ona se, 1805., pridružila Rusiji da se bori protiv Francuske, ali kad je videla da su se ruske trupe nastanile u Vlaškoj i u Moldaviji i da se Srbi, koji su postali njihovi saveznici, bore s njima protiv Turske, ona se osetila neugodno na svojoj južnoj i istočnoj granici i počela je da se pribojava od ruskih spletaka. Naskoro zatim ona se zavadila sa svojom starom saveznicom, kad je ova posle ugovora Tilzitskog i Erfurtskog, javno pokazala nameru da ostane u Vlaškoj i u Moldaviji t. j. da se uveća na račun Turske, bez ikakva učešća Austrije. Osem toga, nju je Napoleonova ženidba s austriskom princezom, Marijom Lujzom približila Francuskoj i ostavila Rusiju usamljenu. Ova promena u opštoj politici izazvala je najleáše snove kod austriskih rodoljuba i političara o budućnosti njehove zemlje i njenoh uticaju na dunavsku oblast. U to doba general Radecki je uputio jedan izveštaj grafu Meternihu, u kome su pretstavljene kao prirodne granice Austrije — Jadransko u Crno More. „Dunav, stajalo je u njemu, od utoka

[1]) Francuski ministar inostranih dela francuskom ambasadoru u Carigradu, 2 novembra 1808. (A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. prepiska. Sv. 287. l. 202).

Ina do svoga ušća pretstavlja veliku arteriju i bazu Austrije".[1]) Austrijanci su naročito želeli da na mesto ruskog utvrde svoj uticaj u Srbiji. Za to je austrijska vlada čekala samo pristanak Napoleona. Ona ga je uskoro i dobila i to u trenutku kada su je ruski uspesi protiv Turaka sve više uznemiravali. Taj pristanak dobio je knez Meternih, u julu 1810, za vreme jedne misije koju je tada izvršio u Parizu.

U audijenciji, koju mu je dao Napoleon, voden je razgovor o napredovanju Rusa u Turskoj. Tada se car vratio na zajednicu interesa Francuske i Austrije u Istočnom pitanju. Rekao mu je da je naredio svome ambasadoru u Petrogradu da izjavi ruskoj vladi, da se on, veran svojim obavezama koje je primio na sebe u Erfurtu, ne može protiviti prisajedinjenju Vlaške i Moldavije Rusiji, ali da neće dopustiti da se Rusija dalje širi. „Ja neću trpeti ni okupaciju utvrđenih mesta na desnoj obali Dunava, ni zaštitu nad Srbima — produžio je on. Srbija vam mora pripasti jednog dana; ali ja ne smatram da je u mom interesu da izazivam propast Turske carevine; njeno rušenje nije ni u vašem interesu. Ako hoćete da posednete Beograd, ja se tome neću protiviti; neka Turska zakjuči mir sa Srbima i neka im postavi kneza njihove narodnosti; ja se neću protiviti da taj knez bude pod vašom garantijom i zaštitom, ali ne mogu pristati na jednog gospodara pod garantijom i zaštitom Rusije, niti na i najmanju otimačinu te sile na desnoj obali Dunava... Ako ona bude htela da uzme ma i jedno utvrđeno mesto, ja ću to smatrati kao osvojenje Carigrada".

— „Što se tiče Beograda — odgovorio je austriski ministar — to bi mesto bilo od ogromne koristi po Austriju; ali do sad su nas dva razloga zadržala od svake aktivne politike u Srbiji: prvi je da ne ubrzamo propast Turske carevine a drugi, da ne izazovemo zaplete s Francuskom, koju nismo molgi smatrati za mirna posmatrača sličnih pokušaja. Pošto je ovaj drugi obzir prestao mi smo, dakle, pozvani da se zabavimo samo prvim.

— Treba da se potrudite — prekinuo ga je car — da se prevarom dokopate toga grada ili da udesite da vam ga sami Srbi predadu. Počnite time što ćete ga uzeti na čuvanje: a kad jedanput budete u njemu, neće vas otuda isterati. Dok Srbija bude pod vašom zaštitom, to će biti samo korisno a kad ona postane vaša, vi ćete mi dovesti jednoga dana Srbe, da se bore protiv mene; treba dakle odložiti njeno osvojenje do vremena kad budemo prinuđeni da preduzmemo opšte mere odnosno Turske, mere koje, po mom mišljenju, nisu u ovom trenutku ni u vašem ni u mom interesu.[2])

U jednoj drugoj audijenciji Metternich je pomenuo mogućnost da će „Turci, prinuđeni na mir, možda pristati tada ili docnije na nezavisnost Srbije, pod ruskom zaštitom.' 'Ja nebih pri-

[1]) Beer. Isto. 226.

[2]) Metternich caru Franzu, 28 jula 1810. Metternich. *Memoires* etc. Paris. 1880. II. 370—372.

znao takvu odredbu — odgovorio je Napoleon. Uredite stvari Srbije, stavite tu zemlju pod vaš neposredni uticaj i ja ću vas podržavati".[1])

Saopštavajući te pojedinosti svome vladaocu, graf Metternich je bio mišljenja da austriska vlada treba da interveniše u srpskim stvarima samo kao posrednik, pošto ta uloga može dovesti Austriju do poseda Beograda. „Mi bismo mogli — dodao ze on — obrazložiti turskoj vladi okupaciju toga grada kao želju da što jače utvrdimo naš uticaj na pregovore sa Srbima, osiguravajući sebi koristi protiv Rusije. U svakom slučaju Beograd treba da bude u našim rukama samo kao jedan depo. U toku pregovora činjenice će odrediti šta treba dalje raditi. Ma kakav bio rezultat pregovora, potrebno je da naš uticaj u Srbiji bude osiguran samom našom intervencijom; mi tu važnu pokrajinu treba da smatramo kao da je naša pa ma šta se dogodilo... Potrebno je odmah poslati jednog glasnika u Carigrad a tako isto i jednog pregovarača na srpsku granicu".[2])

Mišljenje grafa Metternicha naišlo je na odlučnu opoziciju kod kneza Metternicha, njegovog oca. On je, na protiv, mislio da treba štedeti osetljivost Turske i Rusije i čekati da se vidi kakav će obrt nastupiti u vojnim operacijama na Dunavu. Što se tiče Beograda držao je da ga treba zauzeti samo u slučaju, ako Rusi pokažu nameru da mu se približe.[3]) Većanja o tome da li treba okupirati Beograd trajala su u Beču kroz čitav mesec avgust. Austrijanci su nalazili da je preduzeće lako, ali se nisu mogli rešiti da ga izvrše. Ova neodlučnost dolazila je iz dve pobude. Oni nisu hteli riskovati da izgube poverenje Turske a operacije na Dunavu nisu tekle povoljno po Ruse, te su, prema tome, oni postali manje opasni u pogledu Beograda. Osem toga, Napoleon je stavio do znanja ruskoj vladi da će svako mešanje u srpske stvari a naročito utvrđivanje Rusa na desnoj obali Dunava, uzeti kao povredu ranijih ugovora i da se onda neće više smatrati kao vezan njima.[4])

Tako su, tek krajem avgusta, donesene izvesne odluke. Rešeno je da se austriski konsulat u Beogradu i poslania su opširna upustva maršalu Simbšenu. Naređeno mu je da odmah udesi jedan tajni sastanak s Karađorđem ili s nekoliko srpskih starena koji su naklonjeni Austriji. „Vi ćete ih upoznati s potrebnom obazrivošću — rečeno mu je — da naš dvor radi neprestano za mir, koji se toliko želi u Srbiji pod uslovima koje obe strane mogu primiti, i da je ne samo gotov da na tome radi i u buduće, nego i da garantuje ono što bude ugovoreno. Ali potrebno je da im jasno objasnite da je prvi uslov za sve to da rat odmah prekinu i da svoje trupe odvoje od ruskih trupa. Potrebno je da ih tom prilikom potsetite i na to koliko su ruska obećanja

[1]) Isto. 376.
[2]) Isto. 379—381.
[3]) Izveštaj caru Franzu, od avgusta 1810. (Beer. Isto. 233—234)
[4]) Izveštaj caru Franzu, od 33 avgusta (Isto. 257).

varljiva, pošto do tada nikad nisu bila ispunjena a u buduće će moći biti još manje. Vi ćete im objasniti koliko njihovi dobro shvaćeni interesi zahtevaju, sad više nego ikad, da pribegnu zaštiti našega dvora i da ne slušaju došaptavanja koja im dolaze ma s koje strane".[1])

Čim je primio ta uputstva maršal Simbšen je ponova stupio u prepisku s Karađorđem. On mu je u toku nekoliko dana napisao tri pisma, kojima ga je izvestio o naimenovanju austrijskog konsula u Beogradu i tražio mu je jedan tajni sastanak u Zemunu. Ali ti zahtevi austrijskog maršala došli su u nezgodnom trenutku. Srbi su tada pobedonosno odbijali Turke, uz pomoć ruskih trupa (bitka kod Jasike i kod Varvarina). Iz straha da ne uvrede Ruse Karađorđe je — u mesto odgovora maršalu Simbšenu — naredio svome sekretaru, Jevtiću da maršalu izjavi da Srbi ne mogu primiti austriskog konsula, da im taj konsul neće biti ni od kakve koristi i da im Austrija može pomoći samo tako, ako im pošalje vojnike da odbiju Turke od svojih granica.[2])

Na sastanku sa maršalom Jevtić mu je saopštio tekst Karađorđevih upustava i razgovor nije dao nikakva rezultata. Simbschenov izveštaj o tome i prepis Karađorđevih upustava Jevtiću izazvali su veliko ogorčenje u Beču. Taj neuspeh doneo je maršalu Simbšenu smenu s važnog mesta, koje je dotle zauzimao.

Čim je stupio na dužnost general Hiller, novi komandant granice pohitao je da obnovi pregovore s Karađorđem. On je imao još manje uspeha od njegova prethodnika. Radi sastanka sa Karađorđem, došao je u Zemun i tu ga je, tri dana uzalud čekao-Karađorđe ga je izvestio da nije mogao doći zbog bolesti, ali mu je otvoreno priznao da ne bi došao, niti bi počinjao kakve pregovore i da je bio zdrav, iz razloga što je srpski narod primio zaštitu Rusije.[3])

Koraci koje je austriska vlada, u isto doba, preduzela u Carigradu nisu, takođe uspeli. Krajem septembra austrijski poslanik ponudio je turskoj vladi posredovanje svoga dvora za umirenje Srbije. On je tražio za Srbiju nekoliko povlastica, sličnih povlasticama koje su imale Vlaška i Moldavija, i to pod garantijom Austrije.[4]) Turski ministri, neraspoloženi prema Austriji, zbog pomoći koja je, po njihovom tvrđenju, bila poslata iz Mađarske u Srbiju, prebacili su mu držanje njegove vlade i pitali su ga da li Austrija čini tu ponudu sa znanjem Francuske. Kako austriski poslanik nije jasno odgovorio na to pitanje, oni su se obratili francuskom otpravniku poslova i zamolili su ga da im kaže šta je u stvari. Francuski diplomata, koji nije imao nikakvih upustava u tome pogledu, izjavio je da je ta stvar za njega potpuno nova. Turci su ga tada uverili da neće nikad do-

[1]) Đorđe Metternich maršalu Simbschenu, 30 avgusta 1810. (Krones. Isto. 126—128).
[2]) Karađorđe Jevtiću, 21 septembra 1810. (Isto. 128—131).
[3]) Krones. Isto. 99—102.
[4]) Latour Maubourg ministru, 27 septembra 1810. (A.M.I.D. u Parizu. Turska Pol. Prepiska sv. 220. l. 310.).

pustiti da Austrija igra u Srbiji ulogu, koju je Rusija igrala u Vlaškoj i u Moldaviji i da su odlučili da odbiju ponudu austriske vlade. Austraski poslanik je ponovio svoj korak, ali bez ikakva uspeha. Sultan nije nikako hteo trpeti strana mešanja u njegove unutrašnje stvari i njegovi su ministri, šta više nepristojno predusretali austriske pretenzije.[1]

Tako Austrija nije imala uspeha ni kod Srba, ni kod turske vlade.

Međutim Rusija se naprotiv trudila da pridobije Austriju. jer su njeni interesi zahtevali da jedan francusko-austriski savez ne poveća izvanrednu vojnu snagu kojom je Napoleon raspolagao. Posle više besplodnih pokušaja u tom smislu, car Aleksandar je učinio, početkom 1811 g., novi i poslednji napor da pridobije Austriju za jedan rusko-austriski savez ili da bar osigura njenu neutralnost, u slučaju rata s Francskom. On je 8 februara, pisao caru Franzu i ponudio mu je da anektira Vlašku, Moldaviju do Sereta pa i samu Srbiju.[2]) Ali on ni tu ponudu nije primio. Rusija je tako dobila priliku da se uveri da Austrija teži savezu s Francuskom i da će se one obadve boriti protiv njenih planova o turskoj carevini. Što se tiče Turaka, oni su osetili da nijedna sila neće pristati da ostavi Rusima Dunav kao granicu, niti joj dopustiti da u Srbiji utvrdi jednu takvu upravu, koja bi održala njen potpun uticaj u toj pokrajini pa, prema tome, ni na desnoj obali Dunava. Ubeđeni da će mir između Rusije i Francuske biti uskoro narušen Turci su počeli gajiti nadu da će povratiti Vlašku i Moldaviju. Tako se Rusi, i pored poraza vojske velikog vezira, nisu mogli nadati da će Turci primiti njihove uslove za mir. Moglo se, naprotiv, očekivati da će Turci učiniti sve što je moguće da otežu pregovore i da ništa ne zaključe, pre prekida odnosa između Francuske i Rusije, računajući da će tada Rusija biti prinuđena da smanji svoje zahteve i da potpiše ugovor, koji neće biti tako štetan po Tursku. Srpsko pitanje bilo je, dakle, unapred osuđeno da ni prilikom pregovora koje je trebalo otpočeti, ne bude povoljno rešeno.

II.

Pregovori u Đurđevu (kraj oktobra 1811). Srpsko pitanje. Borba Francuske i Austrije protiv Rusije u Carigradu. Nepristanak turskih punomoćnika da potpišu protokol sednica. Konvencija od 7 novembra. Pregovori u Bukureštu (januar 1812). Zaključenje Bukureškog ugovora (28 maja 1812). Odredbe čl. VIII-og o Srbiji.

Turski punomoćnici stigli su, 25 oktobra, u Đurđevo, koje je bilo određeno za pregovore. Iako još nisu bili primili punomoćstva iz Carigrada, oni su predložili ruskim delegatima da odmah otpočnu pregovore i da pripreme projekat ugovora. U isto

[1]) Isti istome, 2 decembra 1810. (Isto. I. 375).
[2]) Martens (F.). *Recueil des traités de la Russie.* III. 78.

vreme predali su generalu Kutuzovu jedno pismo velikog vezira, kojim je on izjavio da je Turska gotova da Rusiji ustupi Besarabiju i Moldaviju.[1])

Srpsko pitanje dotakli su turski punomoćnici u samom početku pregovora. To je za njih bila najtugaljivija tačka. Rusi su tražili unutarnju samoupravu za Srbiju. Iz bojazni da je potpuno ne izgube, ako budu odbili ruski predlog, Turci su se zadovoljili time da ponova dobiju bar Beograd, koji im je davao mogućnosti da drže celu Srbiju u vlasti. Oni su, dakle, izjavili da taj grad ne mogu ostaviti u rukama Srba, stoga što je to „ključ položaja Turske na Dunavu" a za tim i iz razloga što, u slučaju ako on ostane u rukama Srba, nisu sigurni da ga „ti mužici (!) i te pijanice (!) ne bi uskoro prodali za hiljadu dukata".[2])

Strašilo Austrije, koje su Turci tako vešto izazvali, proizvelo je svoj efekat. General Kutuzov je znao da Vlaška neće pripasti Rusiji. Usled toga on se pobojao da Srbi, odvojeni i udaljeni od Rusije ne padnu pod uticaj Austrije ili da, „bilo iz neumešnosti, bilo iz interesa", ne puste austirske trupe u Beograd, čim odnosi između Austrije i Turske budu ohladneli i s toga je odlučio da od Beograda ne pravi pitanje.[3])

Za to vreme većalo se o važnim stvarima u Carigradu. Pitanje je bilo da li treba ili ne treba zaključiti ugovor o miru s Rusijom. Divan je našao da su uslovi koje je Rusija predložila, naročito oni koji su se ticali Srbije i ustupanja teritorije, ne samo štetni, nego i da ponižavaju Tursku.[4]) I pokraj toga on se, posle duže diskusije, odlučio za mir, samo pod pristojnim uslovima. Francuski pretstavnik u Carigradu uzalud je činio korake kod turske vlade da tu odluku promeni; uzalud je nastojavao da mir ne zaključuje nego s pregovorima odugovlači kako bi dobila vremena da se sporazume s Napoleonom. Turska vlada je odolela svim tim pretstavkama i veliki vezir je, 27 novembra, izvestio generala Kutuzova da su potrebna punomoćstva za pregovore o miru poslata turskim punomoćnicima.

Posle dva dana održana je nova sednica. Rusi su držali da će turski punomoćnici, po prijamu punomoćija, potpisati protokole ranijih sednica. Na njihovo veliko iznenađenje prvi turski punomoćnik izjavio je da te odluke nemaju nikakve vrednosti, pošto su donete u vreme kada oni nisu imali urednih punomoćija i da, šta više, sultan ne može, ni u kom slučaju, primiti reku Seret kao granicu. Uvređeni tom izjavom ruski su punomoćnici napustili salu za sednice.

Ali potrebno je bilo foumulisati razloge iz kojih su obustavljeni pregovori i potanko odrediti pitanje o granicama. Radi

[1]) Petrov. Isto. III. 346.
[2]) General Kutuzov generalu Barclay de Tolly, 20 oktobar 1811. (Isto. 347).
[3]) General Kutuzov grafu Rumjancovu, 27 oktobra 1811. (Žurnal Min. Narodnoga Prosvješčenija Peterburg. 1875. Novembar. 217).
[4]) Latour Maubourg ministru, 11 novembra 1811. (A.M.I.D u Parizu. Turska. Pol. Prepiska. Sv. 202 l. 305).

toga sazvana je nova sednica za 3 decembar. Prvi turski punomoćnik podneo je tada predlog svoje vlade da buduća granica između dve carevine bude povučena od Pruta na Kunduk i jezero Sasik, do Crnog Mora. Taj predlog dostavljen je odmah u Petrograd.

Međutim hladnoća je bila zavladala i potrebno je bilo smestiti trupe i zimovnike. Turska je vojska bila još opkoljena kod Ruščuka. Njen logor predstavljao je žalosan prizor. Od 36,000 ljudi ostalo je bilo još jedva 12,000. Oni nisu imali ni hrane ni municije. Od 8,000 konja ostalo je svega 60; ostale su bili pojeli vojnici. Da se ne bi uzalud prolevala krv, general Kutuzov ih nije hteo dotle zarobljavati, ali dalje ih nije bilo moguće ostatiti u tom položaju. On je tada predložio velikom veziru da mu te trupe ustupi na čuvanje i vezir je na to pristao. O tome je, 7 decembra, potpisana jedna konvencija. Tri hiljade ranjenika i bolesnika preneto je na desnu obalu Dunava i predato turskim vlastima. Ostali su razoružani i rasporedeni po zimovnicima u Vlaškoj.[1]) U isto vreme odlučeno je da se pregovori nastave u Bukureštu.

Posle nekoliko dana general Kutuzov je primio jedan akat, kojim je car odbacio turske predloge, kao štetne po Rusiju i kojim mu je naredio da turskim punomoćnicima izjavi da on neće odobriti predaju opkoljenih turskih trupa, nego da će ih smatrati kao zarobljene i poslati ih u Rusiju i da će, šta više, narediti da se rat produži.[2])

Punomoćnici su održali novu sednicu 12 januara. Prvi ruski punomoćnik izjavio je da car Aleksandar, prema naredbi koju je dobio general Kutuzov, zahteva da reka Seret bude nova granica između dve carevine u Evropi, kao što je s velikim vezirom već bilo ugvoreno; da zemlje u Aziji, koje su osvojene oružjem ili dobivene na osnovu ugovora zaključenih sa njihovim stanovnicima, pripadnu Rusiji, računajući tu Anapu, Sohum, Sudžak, Poti i sva utvrđenja, varoši, pokrajine i morske obale, koje se nalaze u ruskim rukama i, naposletku, da jedan član ugovora o miru obezbedi Srbima „miran život pod garantijom Rusije". Ta izjava izazvala je dugu prepirku, u toku koje je prvi turski punomoćnik ponova izložio sultanove uslove, t. j. „granicu rekom Prutom, ostavljajući Turskoj gradove Ismail i Kiliju, povraćaj stare granice u Aziji i jedan sporazum za Srbe".

Rusi su ostali pri svojim uslovima, dodirnuli su ponova srpsko pitanje i „istakli još jednom poglede cara Aleksandra na pregovore o Srbiji i na zahteve koje je on po svom dostojanstvu i pravičnosti prinuđen da podnese u korist toga naroda«. U isto vreme opomenuli su Turke na ono što je bilo već rečeno u Đurđevu. Galib efendija je ponova odgovorio. »Što se tiče Srba — rekao je on — pošto je taj narod podanik i potpuno zavisan od turske vlade i pošto nikad nije imao veze sa drugim

[1]) Petrov. III. 357.
[2]) Isto. mesto.

silama, turska vlada bi bila u pravu da sama raspravlja razmirice koje ima s njime, ali da bi dala dokaza i u tome da želi mir, i pošto su Srbi bili zajedno s Rusima u sadašnjem ratu, turska vlada pristaje da obeća Rusiji sigurnost i mir toga naroda«. To je bilo sve. Što se tiče drugih ruskih uslova, on ih je odbacio. Pošto ruski punomoćnici nisu imali šta da dodadu onome što su već jednom kazali i pošto je svaka diskusija postala izlišna, turski punomoćnici, da bi dobili vremena, izjavili su da im ne ostaje ništa drugo, nego da izveste tursku vladu i velikog vezira o ovoj sednici i da sačekaju odgovor, od koga je zavisio produženje njihova boravka ili njihov odlazak.[1])

General Kutuzov je pristao na to, ali videći da Turci time hoće samo da dobiju vremena, on im je izjavio da će rat odmah ponova otpočeti. I, odista, on je posle dva dana objavio svojim trupama da je turska vojska zarobljena i da je rok primirju istekao. Uzalud su turski delegati navaljivali da se izvršenje tih naredaba odloži do dolaska kurira iz Carigrada. Ruski general je odbio. Tada su Turci tražili da izvesti bar velikog vezira o rezultatu poslednje sednice. Kutuzov je na to pristao i ako je znao da veliki vezir ne može sam ništa učiniti.

Odgovor velikog vezira stigao je tek posle mesec dana. On je izražavao želju da se mir što pre zaključi, ali je dodao da mora izvestiti sultana o ruskim uslovima i čekati njegov odgovor. Kutuzov se tada napravio kao da je spreman da otpočne rat preko Dunava. Poslao je tamo dva odreda vojske, ali su oni, pošto nisu naišli Turke, bili prinuđeni da se vrate. Usled toga Rusima nije ostajalo drugo, nego da ponova utiču na turske punomoćnike. Međutim i ti su se novi razgovori jako otegli. Iako je Turska želela mir s Rusijom, ona nije htela popustiti. Nju su podržavali pretstavnici Francuske i Austrije u Carigradu, koji su joj savetovali da nikako ne zaključuje mir, pošto se Rusija nalazila u oči rata s Francuskom.

I odista, Rusija se nalazila u teškom položaju. Napoleon je, 24 marta, već bio zaključio s Pruskom ugovor o zajedničkoj akciji protiv Rusije a 16 marta i ugovor s Austrijom, u koji je bila stavljena čak i jedna odredba o celokupnosti turskih poseda. Rusija je morala umeriti svoje zahteve i zaključiti mir s Turskom što brže, kako bi mogla prikupiti sve svoje trupe i odupreti se navali udružene neprijateljske vojske. Tako su pregovori između ruskih i turskih punomoćnika produženi 1 maja.

Na novoj sednici prvi ruski punomoćnik postavio je četiri zahteva kao osnovicu za mir. On je tražio: 1. »da se Srbima obezbedi miran život« i pravo da urede i vrše sami građansku unutrašnju upravu svoje zemlje, bez ikakve povrede i oštete suverenih prava sultanovih; 2. da se potvrde povlastice Vlaške i ostatka Moldavije, s dopunama utvrđenim na konferenciji u

[1]) Protokol XIV sednice, od 12 januara 1812. (Uljanicky. Isto. 37—45).

Đurđevu; 3. da se Rusiji ustupe zemlje osvojene u Aziji od početka rata, ili da se održi tadanje stanje za vreme od pet godina, posle koga će roka ili pre njega, naimenovani komesari utvrditi granicu prjateljskim sporazumom ili, najzad, da se potpuno prećute te granice u ugovoru i 4. da se granica u Evropi utvrdi rekom Seretom, kao što je bilo ugovoreno u Đurđevu".[1]) Turski delegati nisu na to pristali. Diskusija je produžena i tek je, 17 maja, zahvaljujući uzajamnim popuštanjima, postignut sporazum.[2]) Odmah su napisani članovi ugovora i konačan tekst njegov potpisan je 28 maja.

Bukureškim ugovorom Rusija je dobila Besarabiju i gradove Hotim, Bender, Akerman, Kiliju i Ismail t. j. zemlje do Pruta, Dunava i Crnoga Mora.[3]) U Aziji ostala je granica od pre rata, ali je ugovoreno da morska obala, koja se nalazi na dva sata od desne obale Faza i na četiri sata od Anakre, gde nema ni utvrđenja ni ošančenog logora,, bude ustupljena carskom ruskom dvoru na upotrebu, za osiguranje i olakšanje prenosa ratne municije.[4]) Naposletku čitav VIII-mi član posvećen je bio Srbiji. Njime je, pre svega, dat potpun oproštaj Srbima. Turskoj su vraćeni svi gradovi i druga utvrđena mesta u Srbiji i odobreno joj da ih snabde artilerijom i bojnom municijom i da u njih smesti garnizone. Što se tiče utvrđenja, koja nisu postajala pre ustanka, za njih je naređeno, da budu porušena. U naknadu za to Turska vlada je obećala Srbima da će im, na njihovu molbu, dati iste povlastice koje su uživali njeni podanici na arhipelaškim ostrvima i u drugim krajevima njenih država, da će im ostaviti unutrašnju upravu, da će primati neposredno iz njihovih ruku novac od umerenih poreza, preduzimajući potrebne mere za to u dogovoru sa srpskim narodom.[5])

To su bile dobiti koje je Srbima donela njihova osmogodišnja borba za oslobođenje.

III.

Naimenovanje admirala Čičagova za komandanta dunavske vojske (maj 1812). Misao o rusko-turskom savezu. Izmena potvrda Bukureškog ugovora. Plan o ustanku Slovena u Turskoj i o vojničkom pohodu u Dalmaciju i u Italiju. Plan o pohodu u Carigrad. Rat između Francuske i Rusije. Smena admirala Čičagova i povlačenje ruske vojske s Dunava.

Međutim, još od meseca aprila dakle, pre nego što su pregovori s Turskom bili privedeni kraju, veliko nespokojstvo ovladalo je bilo duhovima u Petrogradu. Vest o savezu između

[1]) Protokol XV konferencije od 1 maja 1812. (Isto. 43—48).
[2]) Uljanicski. Isto. 50—52.
[3]) Član IV ugovora. (Noradounghian. *Actes internationaux de la Porte Ottomane.* Paris. 1904. II. 87—88).
[4]) Član III preliminara za mir i čl. VI definitivne redakcije ugovora o miru. (Uljanicki. Isto. 51—55).
[5]) Vidi priloge. Br. 1.

Francuske i Austrije protiv Rusije caru je stigla. Mnoge francuske trupe upućene su bile ruskim granicama i Napoleon je imao uskoro da pođe Velikoj armiji. Ogromna francuska vojska, udružena s pruskim i austriskim trupama, grozila je Rusiji. Trenutak je bio kritičan. Rusiji je bilo potrebno da prikupi svu svoju snagu protiv neprijatelja a mir s Turskom još nije bio potpisan i dunavska vojska stajala je nepokretna.

Kako je ruska vlada nalazila da general Kutuzov rđavo upravlja Vlaškom i Moldavijom i da pregovore vodi odveć sporo, ona je počela pomišljati na to da ga smeni. Želela je da se na toj strani radi sa više energije i brzine. U okolini carevoj pravljeno je više planova. Car je usvojio jedan plan o diplomatskoj i vojničkoj akciji, koji je mnogo podsećao na poznati projekat kneza Czartoryskog, od 1806.[1]) Usled promene u odnosima s Austrijom, trebalo je izmeniti uslove mira s Turskom i tražiti joj druge ustupke: zaključenje saveza za odbranu i napad i organizaciju ustanka balkanskih Slovena da bi mogle biti izvršene diversije protiv desnog krila francuskih poseda u Dalmaciji i u Italiji. U oči svoga odlaska vojsci car Aleksandar je, na opšte iznenađenje, poverio izvršenje tog čudnog plana admiralu Čičagovu, bivšemm inistru mornarice i smenio je generala Kutuzova.

Čičagov je stigao u Bukurešt 18 maja. Kako su preliminari za mir već bili gotovi za potpis, on je mogao ostati samo svedok toga događaja. On je primio dužnost još 24 maja, ali je general Kutuzov ostao u Bukureštu do definitivnog sastava i potpisa ugovora o miru. Čim je ugovor potpisan, odmah je poslat na potvrdu u Petrograd i u Carigrad.

Iako je ostavio generalu Kutuzovu da potpiše ugovor o miru, admiral Čičagov je pokušao kod turskih punomoćnika da izmeni uslove ugovora, na što oni nisu hteli pristati i odobrili su odmah misao o savezu, koji je bio tako u volji caru Aleksandru. »Ovaj savez — pisao je on iz Vilne admiralu Čičagovu — mogao bi nam naknaditi zabunu, koju će ovaj ugovor uneti u naše odnose sa Srbima i Slovenskim narodima, odnose koji su, u ovo doba, od osobite važnosti po nas. Ako se može naći još koji način da se dođe do ovog saveza s Turskom i njene saradnje, naročito saradnje Srba i slovenskih naroda protiv Francuske i njenih saveznika, ne treba ništa propustiti«.[2]) Ali turski su punomoćnici odgovorili da nemaju punomoćstva za razgovor o tom pitanju.[3]) Admiral je hteo da pošlje prvog ruskog punomoćnika u Carigrad da neposredno pregovara sa sultanom, ali se veliki vezir usprotivio njegovom prolazu pre izmene potvrda zaključenoga ugovora. Čičagov se tada obratio engleskom poslaniku u Carigradu i zamolio ga je da se zauzme za zaklju-

[1]) Vidi stranu 82.
[2]) Car Čičagovu, 25 maja 1812. (Tchitchagoff. *Memoires* Leipzig. 1862.77).
[3]) Petrov. Isto. III. str. 399.

čenoga ugovora. Čičagov se tada obratio engleskom poslaniku u Carigradu i zamolio ga je da se zauzme za zaključenje saveza između Rusije i Turske i da ruskim trupama izradi pravo da, za vreme rata između Rusije i Francuske mogu preći preko Srbije i drugih turskih pokrajina do Jadranskog Mora.[1])

Osem toga, on se zanimao i pitanjem o ustanku balkanskih Slovena. Glavna uloga trebala je da bude poverena srpskoj vojsci, koja je ratovala osam godina i koja je bila privikla na rusku u Srbiji i da se potanko obavesti o raspoloženju vlade i naroda Orurka, koji se ranije, zajedno sa Srbima, hrabro borio protiv Turaka. Naredio mu je da ide u Beograd i da mu izjavi da dolazi u cilju da sačuva Srbiju od turske najezde, da će radi toga, jake ruske trupe doći u pomoć Srbima i da će on zauzeti sve strategijske tačke, koje mogu zaštititi zemlju od neprijatelja. Šta više, naredio mu je da organizuje redovnu vojsku u Srbiji i da se potanko obavesti o raspoloženju vlade i naroda prema Rusiji, o sretstvima za ishranu kojima raspolaže Srbija, o broju trupa koje može dati, bilo za odbraun iznutra, bilo za operacije spolja, o sretstvima niškoga grada za odbranu i o francuskim trupama koje su, po pronesenim glasovima, već bile ušle u Bosnu. Osem toga preporučio mu je da, čim bude prikupio potrebna obaveštenja o sretstvima za snabdevanje, proračuna šta bi tome još trebalo dodati i da zapovedi trupama, koje bi bile spremne za polazak, da uđu u Srbiju i da je zauzmu što je moguće brže. Naposletku, naredio mu je da francuske trupe, čim ih bude sreo, smatra za neprijatelje Rusije a da se s Austrijancima ne tuče dok mu oni sami ne budu dali povoda.[2])

Međutim, car Aleksandar je potvrdio ugovor, 23 juna, istog dana kada je Napoleon sa svojom vojskom prešao Njemen i stupio na rusko zemljište. Što se tiče sultanove potvrde ona nije bila još stigla i ako je jedan oficir prvog turskog punomoćnika, još 6 juna, odneo ugovor u Carigrad. Sultanu je trebalo dve nedelje da ugovor prouči i da se reši. Ovo zakašnjenje izazvali su pretstavnci Francuske i Austrije koji su radili da osujete mir između Rusije i Turske. Sultan je najpre odbio da potpiše ugovor, ali je narod, umoran od rata, želeo da mu se učini kraj, ma i po cenu nekih žrtava. Pod uticajem velikog vezira i ministara, sultan je i pored svih Napoleonovih obećanja, odlučio da popusti. Stavio je samo izvesna ograničenja, izjavljujući da su narodni, politički i verski interesi Turaka povređeni članom o naseljenju Rusa na jednom delu azijskog primorja i članom koji se tiče Srba.[3]) Prema tome on je odbacio prvi i »pravio je teškoće« za drugi član u pogledu unutrašnje

[1]) Isto mesto.
[2]) Petrov. Isto. III. 393—395.
[3]) Francuski otpravnik poslova u Carigradu franc. ambasadoru u Beču, 18 jula 1812. (*A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. Prepiska* sv. 212).

uprave i utvrđenja danka.[1])

Sultanova potvrda Bukureškog ugovora dostavljena je admiralu Čičagovu tek 25 juna. Admiral je bio vrlo iznenađen kad je video u kojoj je meri sultan odobrio tekst ugovora. Pošto je određen rok za potvrdu bio istekao, on nije bio u mogućnosti da pristane na te izmene. Zatražio je odmah sastanak sa Galib efendijom, prvim turskim punomoćnikom. Oni su se sastali 28 juna. Videći da je čl. VIII. ugovora, koji se tiče Srba, stavljen u akt potvrde onakav kakav je bio u ugovoru, bez predloženog ograničenja, on je zatražio objašnjenje od turskog diplomate. Galib mu je objasnio da je u tom članu »turska vlada želela da izostavi samo paragraf o utvrđenju srpskih dažbina« i pristao je posle objašnjenja da ovaj član ostane kakav je bio. Pomirljivo držanje turskog punomoćnika dalo je admiralu povoda da pomisli da je Galib tajno ovlašćen da ne pravi pitanje od toga. Što se tiče člana o Aziji koji sultan nije hteo da potvrdi, Čičagov se odlučio da ga pošalje caru na ocenu.[2])

Međutim, vojnički planovi novog komandanta ruske dunavske vojske tako su se razvijali da su počeli uzimati fantastične razmere.

Saznavši od engleskog poslanika u Carigradu da je misao o savezu između Rusije i Turske tako malo prijatna Turcima da im o njoj ne može govoriti i da oni čekaju da vide kako će se razviti započeti rat, admiral je mislio da treba raditi brzo da bi tursku vladu naterao da napusti stav posmatrača. On je caru razvio plan svog vojnog pohoda na Jadransko More, koji je trebalo preduzeti s pristankom ili bez pristanka Turske. U isto vreme, izložio mu je mere, koje je, po njegovu mišljenju, trebalo preduzeti u slučaju, ako se Turci odluče da ponovo preduzmu rat protiv Rusa.[3]) Naposletku, smislio je, posle tri dana, plan jednog pohoda protiv samog Carigrada i tražio je za nj carevo odobrenje.[4])

Svojim neobičnim shvatanjima, nepoznavanjem organizacije i vođenjem suvozemne vojske, njegovim projektima ekspedicija — za koje nije bilo ništa pripremljeno i u kojima je trebalo ići na sreću — admiral je postao predmet za potsmeh kod svojih oficira. General Lanžron je imao hrabrosti da o tome izvesti cara jednim naročitim izveštajem, preko vojvode Rišeljea, guvernera Odese.[5])

U trenutku, kada se ruska vojska nalazila u potpunom povlačenju i kada je Napoleon već bio na putu za Smolensk, ru-

[1]) Admiral Čičagov Italinskom, 25 juna 1812. Veliki vezir admiralu Čičagovu, 25 juna 1812 i admiralov odgovor, od 28 juna. Italinsky Čičagovu, 17 jula. (Uljanicky. Isto. 72—75).
[2]) Čičagov Italinskom, 3 avgusta 1812. Isti velikom veziru, 28 juna 1812. (Isto. 75, 91—92).
[3]) Čičagov caru, 8 jula 1812. (*Ruskaja Starina.* 1892. 621—623).
[4]) Isti istome, 11 jula 1812. (Isto. 624—629).
[5]) Memoari grafa Langerona (*Dokumente provitore la historia Romanior.* Suppl. I vol. III. Bukurešt. 1889. 387—388, 395).

ski car je primio sultanovu potvrdu Bukureškog ugovora. I ako ova potvrda nije bila potpuna, ona je izazvala opšte zadovoljstvo, jer je oslobođavala celu dunavsku vojsku, prekaljenu u šestogodišnjem ratu i dopuštala je Rusima da je pošlju u pomoć svojim trupama, koje su se povlačile pred neprijateljem.

Objavljujući, 30 jula, u Moskvi, zaključenje mira s Turcima car Aleksandar je naridio da ga nazovu »Božjim Mirom«.[1]) Istoga dana izdao je zapovest admiralu Čičagovu da se sa svom ruskom vojskom povuče iz Vlaške i Moldavije i da što pre stigne na Dnjestar.[2])

[1]) Petrov. Isto. III. 396.
[2]) Car Aleksandar admiralu Čičagovu, 30 jula 1812. (Tchitchagoff. Isto. 108—109 i *Ruskaja Starina.* 1892. 641).

GLAVA PETNAESTA.

I.

Odašiljanje jedne deputacije ruskom caru (januar 1812). Neobaveštenost Srba o Bukureškom ugovoru. Pismo Kuršid paše Karađorđu. Upustva admirala Čičagova ruskom pretstavniku u Beogradu. Misija generala Ivelića u Srbiji. Povlačenje ruskih trupa iz Srbije. Skupština u Vraćevšnici. Srbi primaju VIII-mi član Bukureškog ugovora (27 avgusta 1812).

Za vreme pregovora u Đurđevu Srbi su, računajući na povoljan ishod pregovora, smatrali za potrebno da pošalju naročitu deputaciju caru Aleksandru, da mu zahvali za sve dotadanje usluge i da ga zamoli da, prilikom zaključenja mira, ne zaboravi obećanja koja je dao srpskom narodu. Deputati: Jakov Nenadović, ministar unutrašnjih dela, Sima Marković, ministar finansija i Mihailo Grujović, sekretar Saveta, pošli su iz Beograda 19 decembra. General Kutuzov ih je primio u Bukureštu, dao im preporuku za rusku vladu i odredio jednog svog oficira da ih prati na putu.

U Petrogradu su odlično dočekani. Tamo su ostali o vladinom trošku. Car ih je primio i obećao im je da neće izgubiti iz vida sreću srpskoga naroda i dao im je ordene.[1]) Oni su se vratili preko Vlaške i stigli su u Bukurešt, u maju 1812 g., baš u trenutku kada je ugovor zaključen, ali im niko ništa nije saopštio o rezultatu pregovora, ni o onome što je bilo ugovoreno za Srbiju.

U Srbiji se, takođe, nije ništa više znalo. Povrh toga je ruski pukovnik, Polijev došao u Beograd u junu, sa zadatkom da pripremi čuveni pohod u Dalmaciju, koji je projektovao admiral Čičagov. On je imao da se sporazume s Karađorđem o broju vojnika koje će dati Srbija i o načnu na koji će oni biti raspoređeni. Srbi su priredili topal doček ruskom oficiru; njihove su trupe počele da se vežbaju i da se spremaju, očekujući trenutak da s ruskim trupama zauzmu Bosnu i da pođu u Dalmaciju.[2])

Međutim turska je vlada, još u junu, izvestila niškog pašu

[1]) L. Arsenijević-Batalaka. Isto. II. 907.
[2]) St. Novaković. Isto. 189.

i bosanskog vezira o zaključenju ugovora i naredila im da ništa ne preduzimaju protiv Srba.

Početkom jula Kuršid paša iz Niša izvestio je o tome Karađorđa i ponudio mu svoje usluge za buduće pregovore s turskom vladom.[1]) U isto vreme bosanski je vezir tu novost saopštio i komandantima srpske granice na Drini.[2]) Pošto nikakve vesti nije primio od Rusa, Karađorđe je pismo Kuršid paše saopštio Savetu i pitao je ruskog pretstavnika u Beogradu, Nedobu i pukovnika Polijeva šta da odgovori. Ne znajući takođe ništa, oni su savetovali Karađorđu da ne počinje nikakve pregovore, dok od ruske vlade ne bude dobio obaveštenje o situaciji i odobrenje da može pregovarati. Karađorđe je tako odgovorio Kuršidu da mu nisu potrebne njegove usluge i da već ima neko (Rusija) ko se brine o ratu ili o miru za Srbe.[3]) Ali Kuršid je, sredinom jula, ponova pisao Karađorđu. On mu je, po naredbi turske vlade, saopštio odredbe člana VIII-og Bukureškog ugovora koji se ticao Srbije i pozvao ga je da Turcima preda u ruke Beograd i druge srpske gradove, s municijom koja se u njima nalazila i da mu pošalje ljude od poverenja da s njima uredi sve ostalo. Karađorđe, koji još nije bio dobio nikakve vesti od glavnog komandanta ruske dunavske vojske, zatražio je ponova savete od Nedobe i Polijeva i odbio je pregovore s Turcima.[4])

Izvešten o pismima koje je niški paša uputio Karađorđu, admiral Čičakog smatrao je za potrebno da tom prilikom obavesti Srbe o ugovoru. Predosećajući neprijatan utisak koji će VIII-mi član ugovora proizvesti na Srbe, tražio je način da ga ublaži, da bi održao njihovo dobro raspoloženje prema Rusiji, ali da ni u kom slučaju ne da turskoj vladi povoda da ostane nespokojna.[5])

On je taj zadatak poverio ruskom pretstavniku u Beogradu i poslao mu je upustva za to. »Ja sam potpuno uveren — pisao mu je on — da ćete vi umeti, prema vašem poznavanju tamošnjih prilika i s pomoću vaših veza, uliti dosta mirnoće i poverenja Srbima da pravilno ocene današnje stanje stvari i da im usmeno objasnite sve što je ruski dvor činio da njihov položaj privremeno uredi i šta namerava da im osigura časniji i stalan položaj, čim prilike budu olakšale takve korake.« Tim je upustvima priložio i prepis VIII-og člana ugovora o Srbiji, ali s izričnom naredbom da ga »srpskom Savetu saopšti samo u izvodu, pošto bude pažljivo izmenio sve ono što je u tom članu preterano (!) t.j. izraze koji su upotrebljavani samo da se održi istočnjački stil.«

[1]) *Karađorđev delovodni protokol.* Beograd. 1848. Br. 770.
[2]) *Protokol pisama prote Mateje Nenadovića.* Beograd. 1861. 159—161.
[3]) Hadži beg iz Srebrnice proti M. Nenadoviću, 17 juna 1912. (L. Arsenijević-Batalaka. Isto. II).
[4]) St. Novaković. Isto. 254.
[5]) Admiral Čičagov Italinskom, 15 jula 1812. (Uljanicky. Isto. 86).

Znajući da će povratak turskih trupa u srpske gradove obeshrabriti Srbe, on mu je javio da se »ta mera i ako je ugovorena, ne mora izvršiti.« Dodao je da se »dokle god Francuzi, neprijatelji Rusije, budu grozili turskim zemljama, ne može ostaviti slabosti turske vlade briga da brani srpske gradove.« Zatim ga je izvestio da je Rusija predložila turskoj vladi savez za odbranu i za napad, čiji je glavni uslov da se hrišćani Turske carevine mogu dići na oružje i okupiti se pod »slavne zastave ruske.« Ako turska vlada — završio je on — bude pristala na savez pod tim uslovima, Srbi će imati pravo da ostanu naoružani i da se pridruže Rusima, radi zaštite svoje otadžbine ili da, u protivnom slučaju, idu tamo, gde ih car Aleksandar bude pozvao.

Admiral Čičagov je želeo da Nedoba saopšti ta obaveštenja ne svima Srbima, nego samo najrazboritijim vođama, onima koji bi mogli uticati na svoje sunarodnike time što bi im »ulili spasonosno uverenje da je jedna od glavnih stvari, koje je car Aleksandar preporučio pažnji glavnog komandanta dunavske vojske, bila briga o očuvanju Srba.« Osem toga naredio mu je da Srbima savetuje, da za odgovor na pisma Kuršid-paše izaberu sposobne ljude i da ih pošalju u Carigrad da s turskom vladom urede sve što se tiče izvršenja odredaba ugovora o Srbiji. »Stvar je samo u tome — produžio je — da se dobije vremena i da se poštede Turci. Bog, koji nikada ne napušta stvar naroda i Njegovo Veličanstvo, naš uzvišeni Gospodar, kome na srcu leži srpska stvar, učiniće ostalo.« Naposletku preporučio mu je da u svemu postupa sa mnogo obazrivosti i naročito da »napismeno daje samo ono što strogo odgovara odredbama ugovora o miru.«[1])

Kako je Nedoba izvršio naredbe admirala Čičagova to je ostalo nepoznato.

Odmah posle toga, Karađorđe je primio od admirala jedno pismo, od 26 jula, kojim ga je on izvestio da je mir između Rusije i Turske zaključen, ali da o Srbiji ništa nije ugovoreno. On je savetovao Srbima da stupe u pregovore s turskom vladom, radi uređenja njihovoga položaja i uveravao ga je da se sudbina Srbije nalazi u rukama ruskog pretstavnika u Carigradu.[2])

Te su vesti proizvele strašan utisak na Srbe. Karađorđe je odmah sazvao glavne starešine u Topolu da se s njima dogovori o tome šta da se radi. Svi su bili mišljenja da je, posle rata i mržnje koju je on izazvao, opasno i nemoguće pregovarati na samo s Turcima, primiti njihove garnizone u gradove i predati im municiju a da Srbima nije više moguće živeti zajedno s njima. Ali, bili su gotovi da priznadu suverenstvo Turske i da joj plaćaju danak. Pristali su, dakle, da pregovaraju da

[1]) Admiral Čičagov Nedobi, jula 1812. (Uljanicky. Isto. 87—90).
[2]) Karađorđe Italinskom, 6 avgusta 1812. Isto. 96).

bi dobili vremena, u nadi da će prilike dopustiti Rusiji da zaključi povoljniji mir i rešili su da preduzmu sve potrebne mere za odbranu srpskih granica. Predviđajući da Turci neće pristati da pregovaraju, pre no što budu ušli u gradove, odlučili su da zatraže od admirala Čičagova da ostavi u Srbiji, do kraja pregovora, ruske trupe koje su se tu već nalazile, pod komandom generala Orurka i da turskoj vladi jamči da će Srbi čuvati mir, ako s njima sporazum bude postignut.[1]) Jakov Nenadović, ministar untrašnjih dela određen je da te odluke i molbe odnese admiralu Čičagovu.

Međutim, Nedoba i pukovnik Bala, komandant ruskih garnizona u Beogradu i u Šapcu primili su odmah zatim od Čičagova naredbu da s ruskim trupama napuste Srbiju i da se pridruže dunavskoj vojsci. Ta je vest izazvala u Srbiji pravo zaprepašćenje. U borbi protiv Turaka, koja im je pretstojala, Srbi su polagali jedinu nadu na te ruske trupe, koje su među njima već više od dve godine provele a koje su sada imale da ih napuste. Karađorđe je odmah uputio jedno pismo admiralu Čičagovu, požalio mu se na te naredbe i izjavio mu da je narod u strahu i da očajava za sudbinu Srbije. U isto vreme preporučio mu je deputata Jakova Nenadovića i molio ga da izađe na susret molbama koje će mu on podneti. Rešen da počne pregovore s Turcima, on je molio admirala da mu odredi jednoga činovnika koji će srpske deputate pratiti na putu.[2]) Posle nekoliko dana Karađorđe je dobio vest da je jedan naročiti izaslanik glavnog komandanta ruske dunavske vojske već poslan u Srbiju.

Predosećajući bolan utisak koji će odlazak ruske vojske iz Vlaške i Moldavije a naročito povlačenje ruskih garnizona iz Srbije učiniti na starešine i narod srpski, admiral Čičagov je smatrao za potrebno da ih ohrabri. Za izvršenje toga zadatka izabrao je jednog Srbina, rodom iz Boke Kotorske, ruskoga generala, grafa Ivelića, koji je već vršio nekoliko misija u Crnoj Gori. On mu je, 26 juna, naredio da objasni Karađorđu položaj u kome se nalazi Rusija, da ga obavesti da su francuske trupe prodrle u Rusiju i da je car, pošto je ruskoj otadžbini potrebna sva njena vojska, bio prinuđen da izvrši odredbe Bukureškog ugovora i da povuče ruske trupe iz Vlaške, Moldavije i Srbije. U isto vreme preporučio mu je da Srbe uveri da je odlazak ruskih garnizona samo privremen i da će Rusija čim svoje neprijatelje bude odbila, rešiti sudbinu Srbije. Predajući mu prepis VIII-og člana Bukureškog ugovora, naredio mu je da ga saopšti Srbima i da im dokaže potrebu da ostanu na miru s Turcima, da pristanu na izvršenje ugovora, ali tako da očuvaju snagu i sva sretstva s kojima će moći osloboditi Srbiju od turskoga jarma, kad to prilike budu dopustile. Preporučio mu je, dalje,

[1]) Upustva Jakovu Nenadoviću, od 29 juja 1812. (L. Arsenijević-Batalaka. Isto. II. 971—2).

[2]) Karađorđe admiralu Čičagovu, 2 avgusta 1812. (Isto. 172).

da savetuje Srbima da prema ugovoru stupe s Turcima u pregovore o unutarnjem uređenju Srbije, ali da preduzmu potrebne mere da turske trupe ne uđu u gradove, pre no što se narodni deputati budu dogovorili s turskom vladom o načinu na koji će ti gradovi biti predani Turcima. Naposletku, naredio mu je da Srbima preporuči da ne stupaju ni u kakve veze s Francuzima i da ih uveri o zaštiti cara Aleksandra, čije će posledice osetiti prvom povoljnom prilikom.[1])

Izaslanik admirala Čičagova pošao je iz Bukurešta skoro u isto vreme kada je srpski deputat Jakov Nenadović napustio Beograd i stigao je u Srbiju početkom avgusta. Čim je otišao u Topolu i razgovarao s Karađorđem i drugim starešinama koje su se tu nalazile, rešeno je da se skupština sazove na Veliku gospojinu (27 avgusta) u manastir Vraćevšnicu, u kome su tada čuvane mošti Svetog Stefana, prvovenčanog kralja. Pozivi za tu skupštinu odmah su razaslani.[2])

Primajući Jakova Nenadovića admiral Čičagov mu je obećao svu pomoć, koju bude u stanju dati i predao mu je 5,000 dukata za potrebe Srbije. Tražio je samo da ruske trupe napuste što pre Srbiju i naredio je generalu Orurku da preda Karađorđu 3,000 dukata, na ime troškova za izdržavanje tih trupa.[3])

Po dolasku generala Ivelića u Srbiju, ruske su trupe počele svoje pripreme za povratak. One su iz Beograda krenule oko 10 avgusta. Njihov je odlazak pretstavljao dirljivu sliku. Trupe su bile postrojene na glavnom varoškom trgu, pred krstom Svetog Andreje. Tu je, jedan sveštenik održao službu za njihovo srećno putovanje i završio je čitanjem XIV-te glave Jevanđelja od Jovana: »da se ne plaši srce vaše, verujte Boga, i mene verujte...« U trenutku, kad je izgovarao reči: »Nego da vidi svet da imam ljubav k ocu, i kao što mi zapovedi otac onako tvorim. Ustanite, hajdemo odavde«[4]), muzika je počela da svira, doboši su zalupali i trupe su krenule a sakupljeni Beograđani pratili su ih sa suzama u očima, ukazujući im znake bratske ljubavi. Srbi su im uz put davali kola, hrane i vina. »To nije bilo vojničko maršovanje, nego pravo putovanje iz uživanja.«[5])

Ubrzo zatim srpski deputati, određeni za pregovore s Turcima, krenuli su za Carigrad.

Velika skupština starešina održana je, 27 avgusta, u Vraćevšnici. Izaslanik glavnog komandanta ruske dunavske vojske pročitao im je član VIII-mi Bukureškog ugovora, objasnio im

[1]) Admiral Čičagov generalu Iveliću, 28 jula 1812. (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXVII. 142—3).

[2]) Karađorđe starešinama valjevske nahije, 15 avgusta 1812. (*Golubica.* V. 210—211).

[3]) Admiral Čičagov generalu Iveliću, 7 avgusta 1812. (*Spomenik Srp. Akademije.* XXXVII. 148).

[4]) Vuk Stef. Karadžić *Novi Zavet.* Beč. 1864. 220—221.

[5]) A. Protić. Isto. 25. Admiral Čičagov caru Aleksandru, 14 avgusta 1812. (*Sbornik ruskog ist. obščestva.* VI. 13—14).

je zbog čega je njegova vlada morala zaključiti takav ugovor i povući svoje trupe iz Srbije; zatim se zakleo, u ime cara, da Rusi nikad neće zaboraviti Srbe i tražio je od skupštine da položi zakletvu na vernost Rusiji.[1]) Sutradan su se Karađorđe i sakupljene starešine zakleli na večitu vernost Rusiji i predali grafu Iveliću adresu za cara Aleksandra, s potpisima svih prisutnih starešina. »Srbija i srpski narod — stajalo je u njoj — sećajući se svih usluga koje im je Rusija ukazala, obećavaju i obavezuju se da će uvek i u buduće ostati verni i odani svojoj setri po veri i po rasi.«[2]) Graf Ivelić, pošto je razdao glavnim starešinama ordene koje je bio doneo — Karađorđe je dobio lentu Svete Ane a ostali veliki krst istoga ordena — otputovao je za Bukurešt.

II.

Povratak Italinskog u Carigrad; raspoloženje turske vlade prema Rusiji i prema Srbiji. Rad francuske ombasade u Carigradu protiv Rusije. Uspesi austrijskog posjanika u Carigradu. Naimenovanje Kuršid paše za velikog vezira (11 septembra 1812). Progonstvo Galib efendije i pogubljenje braće Moruzi. Tursko-srpski pregovori o VIII članu Bukureškog ugovora. Srpska deputacija u Carigradu (oktobra 1812). Rad Italinskog u korist Srba. Prenos pregovora u Niš. Prijam srpskih deputata kod velikog vezira u Šumli.

Međutim pregovori, koje je trebalo započeti s turskom vladom, nisu bili laki i od njih se jedva moglo očekivati kakav povoljan rezultat.

Ruskom poslanstvu u Carigradu naređeno je bilo da radi na utvrđenju prijateljskih odnosa između Rusije i Turske pa čak i na sklapanju saveza između dve carevine. Zbog toga je Italinski bio poslat u Carigrad, još u junu, pre potvrde Bukureškog ugovora. Jedna od prvih njegovih briga po dolasku tamo bila je da sazna namere turske vlade odnosno izvršenja VIII-og člana ugovora. Ali Turci su već bili saznali za planove admiral Čičagova i za korake koje je preduzeo da pridobije Srbe za svoj vojni pohod i to je mnogo doprinelo da im namere ruske vlade postanu sumnjive. I pokraj toga Italinsky je pokušao da izvrši svoj zadatak.[3])

On je, već 20 jula, uspeo da se sastane s Reis efendijom. Odmah mu je izjavio da ga je car poslao u Carigrad i ne čekajući potvrdu ugovora, iz želje da se dobri odnosi brzo povrate, da je već dobio svoja akreditivna pisma i punomoćije za sklapanje najtešnjeg prijateljstva između Rusije i Turske, ali da je sa žaljenjem saznao za neočekivanu sultanovu odluku da ugovor potvrdi samo delimično i da iz njega izbaci član o granicama u Aziji i član o Srbiji. Turski ministar mu je odgovorio da i sultan takođe želi prijateljstvo s Rusijom i da kao dokaz za to može poslužiti fakat što je i pokraj sjajnih Napoleonovih predloga, više voleo da se pomiri s Rusijom i da zakjuči mir, ali da je, čineći to, smatrao za neophodno da čuva svoje nacionalne, političke i verske interese, koje su ti članovi ugovora povredili.[1])

Na sastanku koji je engleski poslanik, Liston imao, 11 juna, s Reis efendijom iz želje da mu izrazi bojazan da teškoće koje turska vlada stavlja za potvrdu ugovora, ne pomute sam mir, turski ministar je bio jasniji. Odgovorio je da one dolaze samo usled težnje turske vlade da stvori trajan mir a da, međutim, zahtevi Rusije odaju njene planove protiv Turske carevine. Naveo mu je za primer ruske zahteve o slobodi vojnih transporata na Kavkazu i o Srbiji. »Ovaj poslednji zahtev — rekao mu je on — teži pravce ka nezavisnosti Srba i ka stvaranju mnoštva malih republika u evropskim pokrajinama Turske carevine i, kako u njima živi znatan broj hrišćana iste vere s Rusima, ti stanovnici, kao podanici Turske, neće propustiti da se ne koriste primerom Srba. Najpre će tražiti, kao nagradu za svoju potčinjenost i vernost, iste povlastice koje bi Srbi dobili, mesto kazne koju su zaslužili za ustanak; zatim će se potruditi da svojim molbama dadu više snage, koristeći se svima povoljnim prilikama koje bi se ukazale. Jednom reči turska vlada predviđa teškoće koje joj prete i, kao svaka vlada, trudi se da ih predupredi i da ih izbegne.«[2])

Turska vlada je, dakle, bila nepoverljiva prema Rusiji. Italinski je osećao potrebu da je u tome razuveri, ali njemu su ruke bile vezane, jer još nije bio stupio u službene veze s turskom vladom, pošto ona još nije htela da primi saopštenje o njegovom naimenovanju za punomoćnog ministra kod sultana. Ta je formalnost izvršena tek 8 avgusta. Ali za to su vreme drugi radili u suprotnom pravcu.

Znajući za nepoverenje turske vlade prema Rusiji, pretstavnici Francuske i Austrije trudili su se da ga ulagivanjem i službenim pretstavkama ponova ožive i povećaju. Francuski ambasador, general Andreosi, koji je bio poslat u Carigrad da spreči zaključenje mira, stigao je tamo tek 28 jula. Međutim, Bukureški ugovor je tada bio ne samo potpisan, nego već i potvrđen. I pokraj toga on se dao na posao. Podneo je turskoj vladi jednu notu i zamerio joj na brzini, s kojom je primila jedan ugovor o miru, nepovoljan po nju, trudio se da je razdraži protiv Rusije, navodeći kako je ona u Srbiji održavala duh neposlušnosti i predložio joj je savez s Francuskom protiv Rusije.[3])

[1]) Pismo srpskih starešina, od 20 avgusta 1813. (M. Nenadović-*Memoari*. I. izd. 220).
[2]) Petrov. Isto. III. 406.
[3]) Italinsky grafu Nesselrode, 13 februara 1813. (Uljanicky. Isto. 123).

[1]) Italinsky admiralu Čičagovu, 17 jula 1812. (Isto. 76—80).
[2]) Isti istome, 17 jula 1812 (2) (Isto. 81—84).
[3]) Italinsky grafu Rumjancovu, 29 septembra 1812. (Isto. 98—100).

Austriski poslanik je produžio napad. Svojom notom, od 16 avgusta — pošto je utvrdio da su interesi Turske i Austrije istovetni, optužio je tursku vladu za slabost i izrazio je čuđenje svoga dvora što se ona, prilikom zaključenja mira s Rusijom, odrekla »tako bliskih koristi i žrtvovala svoje vlastite interese i interese Austrije, ustupajući jedan deo svojih najlepših pokrajina i ako su ruskim punomoćnicima njihova upustva dopuštala da se odreku od svakoga teritorijalnoga uvećanja. »Kakva je kobna pogreška — rečeno je u noti — mogla zaneti turske punomoćnike i navesti ih da očajničke govore ruskih punomoćnika shvate kao neko pouzdanje.«[1])

Ova vešta akcija nije ostala bez rezultata. Sumnja na izdajstvo, bačena na turske punomoćnike, zahvatila je i krugove van turske vlade. Ona je jako pojačana time što je veliki vezir, Ahmet-paša važio kao prijatelj Rusa i što je javno mnjenje bilo nezadovoljno odredbama ugovora. Ta je sumnja pokolebala i samoga sultana. Veliki vezir je smenjen 11 septembra, i na njegovo je mesto doveden Kuršid-paša iz Niša.[2]) Osem toga sultan je naredio da novi veliki vezir ostane s vojskom u Šumli i da tamo prezimi. Ta je naredba privukla na sebe pažnju diplomata, jer su tada Turci prvi put ostali u logoru po zaključenju jednog ugovora o miru, iako nije bilo izgleda za novi rat.[3])

Rusko poslanstvo u Carigradu nalazilo se tada u vrlo nezgodnom položaju. U tom je stigao jedan ruski oficir koji je Italinskom doneo pismo admirala Čičagova, od 15 juna, kojim mu je on javio da će srpska deputacija uskoro stići.[4]) On ga je izvestio da ta deputacija dolazi »da uredi razne stvari, koje se tiču unutrašnje uprave njihove zemlje« i da su ga srpske starešine molile da je ruskom poslanstvu preporuči i da mu naredi da je pomogne u teškim i važnim pregovorima koji su joj povereni. »Mi smo dužni da im ukažemo tu pomoć i tu zaštitu — pisao je admiral — jer su ih oni zaslužili vazdašnjom odanošću Rusiji; oni na to imaju još veće pravo sada stoga što su mudro ocenili neodoljive prilike, koje su nas primorale da ih vratimo pod tursku vlast i zbog poverenja koje imaju u nama, u trenutku kada ih mi napuštamo. Molim vas, dakle, da najozbiljniju brigu posvetite interesima tog hrabrog naroda i da mu o tome date dokaza zaštitom, koju ćete ukazati njegovim deputatima.«[5])

Nemogući da objasni zašto mu je pismo admirala Čičagova, koje su imali da mu predadu sami srpski deputati doneo naročiti kurir, Italinski je pohitao da izvesti tursku vladu o skorom dolasku deputacije. Kako je saznao da vlada ima nameru da upotrebi silu protiv Srba, on se potrudio da joj ulije osećanje umerenosti prema njima. Iz odgovora, koji je dobio od Reis efendije, zaključio je da su Turci već imali neka objašnjenja sa Srbima, ali da ona nisu dovela ni do kakvog rezultata. Pretpostavljajući da je bilo izvesnih uticaja s polja, koji su Turke dražili protiv Srba i trudili se da nateraju vladu na upotrebu sile, odlučio je da se svojski zauzme za taj »hrabri narod«, kako bi budućim pregovorima osigurao povoljan ishod. Time je, kao što je sam rekao, hteo da zadovolji svoje lične osećaje, da zasluži odobrenje i da opravda poverenje admirala Čičagova. Da bi olakšao sebi posao, želeo je da se sa srpskim deputatima razgovori, čim budu stigli i da ostane u stalnoj vezi s njima. Kako je, prema pismu admirala Čičagova, mislio da oni dolaze u Carigrad usled odredaba VIII. člana Bukureškog ugovora, da se s turskom vladom dogovore o unutrašnjem uređenju njihove zemlje, nadao je se da sultan neće praviti smetnje njegovim odnosima s njima.[1])

Srpski su deputati stigli u Carigrad, 19 septembra i odseli su kod kapidži-ćaje poverenika velikog vezira. Oni su Italinskom doneli jedno pismo od Karađorđa. Srpski vrhovni vođ mu je javljao da je od admirala Čičagova saznao za zaključenje ugovora o miru između Rusije i Turske, u kome »ništa nije određeno za Srbiju« i da mu je dat savet da stupi u pregovore s turskom vladom radi osiguranja »bezbednosti i blagostanja srpskog naroda«. Saopštio mu je da je poslao deputate turskoj vladi, molio ga je da ih primi pod svoju zaštitu i da se postara kod sultana za dobro srpskog naroda, koji je svojom bezgraničnom odanošću pokazao da je dostojan zaštite ruskoga vladaoca.[2])

Italinski je bio jako iznenađen kad je saznao kako je Karađorđe neobavešten o svemu što je za Srbe bilo ugovoreno u Bukureštu. On se našao u najvećoj zabuni, neznajući kako da se drži prema srpskim deputatima. Želeo je da ih vidi, ali oni nisu došli, niti su mu što odgovorili.[3])

Deputati su, međutim, išli u ministarstvo. Tamo su izjavili da nisu ovlašćeni da zaključe ugovor, nego da im je samo stavljeno u dužnost da saznadu namere turske vlade u pogledu Srba. Kad su ih zapitali o VIII-om članu Bukureškog ugovora o Srbiji, oni su uveravali da o njemu ništa ne znaju. Posle te izjave podozrenje turske vlade protiv Rusije postalo je još veće. Iz želje da sazna da li između Rusije i Srbije postoji kakav tajni sporazum, kome je cilj da izigra odredbe Bukureškog ugovora, Reis efendija je gornji odgovor srpskih deputata saopštio ruskom poslanstvu i tražio je od njega overen ruski prevod VIII-oga člana Bukureškoga ugovora da ga saopšti srpskim deputatima. Taj zahtev doveo je Italinskog u veliku zabunu. Izjava srpskih deputata bila je suprotna onome što mu je admi-

[1]) Isto mesto.
[2]) *A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. Prepiska.* Sv. 226. l. 108.
[3]) General Andreoszy ministru, 14 oktobra 1812. (Isto. I. 203).
[4]) Italinski grafu Rumjancovu, 30 oktobra 1812. (Uljanicki. Isto 101).
[5]) Admiral Čičagov Italinskom, 15 jula 1812. (Isto. 90).

[1]) Italinsky admiralu Čičagovu, 17 septembra 1812. (Isto. 95).
[2]) Karađorđe Italinskom, 6 avgusta 1812. (Uljanicki. Isto. 96—97).
[3]) Italinsky Rumjancovu, 30 oktobra 1812. (Isto. 101).

ral Čičagov javio kao cilj te deputacije, s druge strane poznata su mu bila upustva koja je Čičagov uputio Nedobi, odnosno objašnjenja koje treba dati Srbima o VIII-om članu ugovora, ali on nije znao šta je Nedoba rekao Srbima, niti kakva je situacija u Srbiji.

Nemajući ruskoga teksta ugovora i bojeći se da svojim odbijanjem ne nanese štetu srpskoj stvari, on je pristao da overi prepis francuskoga teksta toga člana.[1])

Koliko je izjava srpskih deputata bila neprijatna Italinskom, toliko je bila prijatna turskoj vladi. Turci su smatrali da će teško izbeći mešanje Rusije, ako pregovori sa Srbijom budu vođeni u Carigradu. Oni su samo čekali priliku da pregovore prenesu daleko od Carigrada, u neko mesto koje je teško pristupačno ruskim agentima, kako bi mogla raditi po svojoj volji. Ona je za to izabrala Niš i odredila je za punomoćnika Čelebi-efendiju, »čija je blagost bila dobro poznata«. U isto vreme dala je francuski prepis VIII-oga člana Bukureškog ugovora, koji joj je poslao Italinski, da se prevede na srpski, grčki i ruski. Te je prevode predala deputatima i preporučila im da ih saopšte Srbima i da ih odluče da pošalju nove deputate, koji će biti ovlašćeni da zaključe dogovor.

Tako su se srpski deputati, posle bavljenja od pet nedelja u Carigradu, i ne videvši ruskog poslanika, vratili u Srbiju. Pošli su iz Carigrada, 26 oktobra, u pratnji Baki-efendije, koji je kao drugi punomoćnik određen da vodi pregovore sa Srbima. Vratili su se preko Šumle, gde se tada nalazio glavni stan velikog vezira.

Diplomatski krugovi u Carigradu smatrali su tada neraspoloženje turske vlade kao povoljno po Srbe. U ruskom poslanstvu držali su da se turska vlada plaši posledica svakoga nasilja nad Srbima i da je raspoložena da mirnim pregovorima dođe do sporazuma.[2])! U francuskoj ambasadi smatrali su kao mogućno da će Turci čak pristati da Srbima dadu »njihovoga kneza.«[3]) Ali, te su ocene bile i suviše površne. Sumnja u čast turskih punomoćnika koji su zaključili Bukureški ugovor, koju su francuske i austrijske diplomate potakle u Carigradu i nezadovoljstvo sultana i njegove okoline koje je otuda nastupilo, samo su povećane posle smene velikog vezira, Ahmet-paše. Sultanovo ogorčenje iskaljeno je, najposle, na braću Moruzi. On je poverovao da su Panajotaki Moruzi, glavni tumač turske vlade i njegov brat Dimitrije, drugi turski punomoćnik u Bukureštu izdali Rusima obaveštenja o politici turske vlade i da je to izdajstvo omelo zaključenje povoljnog ugovora.[4])

Tako je krajem oktobra prvi turski punomoćnik Galib-

[1]) Italinsky grafu Nesselrode, 13 februara 1813. (Isto. 124).
[2]) Isto mesto.
[3]) General Andreossy ministru, 27 septembra 1812. (*A. M. I. D. u Parizu. Turska Pol. Prepiska.* Sv. 226. l. 149).
[4]) Italinsky admiralu Čičagovu, 3. decembra 1812. (Uljanicky. Isto.104).

efendija proteran a knezu Moruzi-ju, drugom punomoćniku poslao je novi veliki vezir dželata da mu, kao »izdajniku«, otseče glavu. Od tada je raspoloženje turske vlade prema Bukureškom ugovoruu postalo jasno i nije moglo biti sumnje da će se ona truditi da izigra njegovo izvršenje. Naročito se nije moglo očekivati da će ona primiti i iskreno izvršiti VIII član o Srbiji, koji je smatrala kao atentat na svoja suverena prava.

Doček, koji je u Šumli priređen srpskim deputatima, poništio je i poslednju sumnju u tom pogledu. Veliki vezir ih je primio u svome šatoru. Pred vratima je, u krvi, ležao leš Dimitrija Moruzi. Vezir je bio veoma ljut.

— Zašto ste došli? zapitao je grubo deputate.

— Došli smo od strane naroda — odgovorili su oni — da se poklonimo sultanu, da ga uverimo o našoj pokornosti i da pitamo kakvoj se milosti možemo nadati od strane Nj. V.

— Turska vlada zahteva od naroda — produžio je vezir isto tako grubo — da ponova bude raja kao i ranije, da joj preda gradove, topove i oružje, da plati sav zaostali danak od devet godina i to onoliki koliki je plaćan pre ustanka i da se Turci ponova nastane po varošima. To su uslovi za mir. Primate li ih? Imate li punomoćije da ga možete zaključiti ?

— Narod nas je poslao — odgovorili su deputati — samo da saznamo volju sultanovu i negove uslove. Dužnost nam je da mu objasnimo tu volju i ako on na nju pristane, zaključićemo mir. Bojimo se samo da narod neće pristati da preda sitno oružje, zbog lične nesigurnosti.

— Onda — produžio je vezir — idite i saopštite vašem vodi i svima Srbima našu volju i naše uslove. Dogovorite se o svemu i pošaljite deputate u Niš; tamo ćemo i mi poslati naše. Potrošio sam 12 milijona mađarskih groša u toku poslednjih deset godina, pored onoga što su utrošili veziri bosanski i albanski, i izgubio sam mnogo vojske boreći se protiv Srba, ali potrošiću još toliko da ih nateram da ponova postanu raja, kao što su bili pre deset godina, ako se ne pokorite samoj našoj volji!«

Posle tih reči predao im je pismo za Čelebi-efendiju i za Ali-pašu niškog i otpustio ih je. Deputati su se odmah krenuli na put. Prolazeći kroz Niš predali su pisma, koja su im poverena i, početkom decembra, stigli su u Srbiju i podneli su Karađordu izveštaj o svemu.[1])

III.

Srpske starešine i Mula paša iz Vidina. Srpski predlozi turskoj vladi, od 13 januara 1813. Nova srpska delegacija u Nišu. Pregovori sa Čelebi efendijom, komesarom turske vlade.

[1]) Karađordev izveštaj o Srbiji od 1812 do 1814. (*Glasnik Srp. Učenog Društva.* IV. 154—155).

Za vreme bavljenja srpskih deputata u Nišu, Carigradu i Šumli, u Srbiji je vladao potpun mir. Starešine su se nadale da će pregovori biti povoljno svršeni. Mula-paša, naslednik čuvenog Pazvan-Oglu-a u Vidinu, nalazio se od zaključenja Bukureškog ugovora u vrlo teškom položaju. Napušten od Rusa, koji su se povukli iz Vlaške i pod pretnjom Turaka što je u toku 1811., potpomagao Ruse, on je rešio da se udruži sa Srbima. To im je prvi put predložio u septembu 1812 g., ali njegov predlog nije primljen.[1]) Srpske starešine nadale su se da će doći do sporazuma s turskom vladom i nisu je htele vređati stupanjem u odnose s jednim pašom koij je bio odmetnik. Međutim ta je nada ubrzo ostala prazna.

Kada su čuli izveštaje srpskih deputata u Carigradu više članova Saveta, koji su bili poreklom iz Mađarske, zahtevali su od vlade da traži zaštitu Austrije i Francuske.[2]) S tim se i sam Karađorđe složio. »Ništa nam drugo ne ostaje — rekao je on — no da tražimo zaštitnika i da se bijemo s Turcima do poslednje kapi krvi.«[3]) Iako su videli kako Turci na sve strane čine pripreme za rat, ipak se nisu mogle rešiti da prime njihove uslove i da polože oružje.[4])

U takvim prilikama Karađorđe je pozvao u Topolu tri člana vlade: Jakova Nenadovića, Simu Markovića i Mladena Milovanovića i jednog od srpskhi deputata koji su bili u Carigradu, da se s njima posavetuje. Oni su odlučili da pošalju jednoga deputata caru Aleksandru da »preporuči srpski narod njegovoj milosti i da ga moli za njegovo spasenje.« Za deputata su izabarali arhimandrita Filipovića, koji je važio kao veliki prijatelj Rusa i koga je car Aleksandar odlikovao i jednim ruskim ordenom[5]) Zatim su napisali jedno pismo za Čelebi-efendiju, turskog punomoćnika. Pošto mu je objasnio da nove deputate ne šalje usled velike zime[6]), Karađorđe mu je saopštio da su Srbi gotovi da ostanu sultanovi podanici, da mu plaćaju danak i da u Beograd prime jednog turskog činovnika sa pedeset vojnika, ali da, ni u kom slučaju, neće pristati da Turcima predadu svoje gradove, topove itd.[7]) Tom prilikom rešeno je da se sazove skupština svih starešina.

Skupština je održana, 13 januara 1813, u Kragujevcu. Karađorđe joj je saopštio uslove velikog vezira i ona ih je jednoglasno odbila. Zatim je većano o držanju koje je trebalo zauzeti prema turskoj vladi. Rešeno je da se započeti pregovori produže na ovoj osnovi: 1) tačke, na kojima se nalaze

[1]) *Delovodni protokol Karađorđev*. Beograd 1848. 952.
[2]) Nedoba Italinskom, 2 januara 1813. (Uljanicky. Isto. 114).
[3]) Isto mesto.
[4]) *Delovodni protokol Karađorđev* itd. № 1028.
[5]) Izveštaj Nedobe admiralu Čičagovu, od 31 decembra 1812. (Uljanicky. Isto. 115.) i Karađorđevo pismo Nedobi, od 25 decembra 1812. (Isto mesto).
[6]) Italinsky grafu Rumjancovu, 11 marta 1813. (Isto 135).
[7]) Nedoba Italinskom, 2 januara 1813. (Isto. 114).

srpske straže, biće priznate za granicu Srbije, u čiju se upravu niko neće moći mešati; 2) turska će vlada priznati i sultan će beratom potvrditi Karađorđa za bega (vrhovnog vođu) srpskog i budućeg upravitelja Srbije; 3) turska će vlada priznati i carskim fermanom potvrditi Upravni savet i Zemaljski sud; oni će upravljati narodom i po volji sultanovoj; 4) Srbi će obećati turskoj vladi da će biti njeni verni podanici; 5) oni će primiti u Beograd jednoga pašu ili vezira sa brojem vojnika, potrebnim da se dokaže da je Srbija sultanova zemlja i da su Srbi njegovi verni podanici; 6) Srbi će turskoj vladi plaćati danak, čiji će iznos biti utvrđen i koji će se predavati turskoj vladi ili, po njenom naređenju, u Beogradu; svi prihodi od zemlje pripašće Srbima; 7) Srbi će dati turskoj vladi izvesan broj vojnika protiv svakoga, koji na nju bude zaratio; 8) Srbi će čuvati carske gradove »kao oči u glavi«, troškove za njihovo izdržavanje i za izdržavanje garnizona podnosiće turska vlada ili Srbi; 9) Turci, koji su već živeli u Srbiji i koji su iz nje otišli, neće se više vraćati, pošto su od ustanka u neprijateljstvu sa Srbima; 10) danak će kupiti srpski knezovi a ne Turci; 11) Vrhovni vođ, Upravni savet i Zemaljski sud sudiće Srbima a vezir Turcima iz garnizona i 12) trgovina će biti slobodna i sve štete koje joj budu nanesene u granicama Srbije, naknadiće srpska vlada.[1])

Za pregovore s Turcima, na toj osnovi, izabrana su četiri deputata: živko Šljivić, knez požarevačke nahije, Jevta Savić, knez lozničke nahije, Ilija Barjaktarević, knez paraćinske nahije i Gavrilo Nikolajević, sekretar Saveta.

Deputati su, polovinom februara, stigli u Niš. Odmah po dolasku imali su sastanak sa Čelebi-efendijom i Ali-pašom, punomoćnicima turske vlade i predali su im predloge srpskog naroda«. Turski punomoćnici su im obećali, da će ih dostaviti sultanu i da će čekati njegov odgovor. Ali, kad su ih pročitali, okrenuli su se srpskim deputatima: »Ovo što vi tražite — rekli su im — to je kraljevina u carevini a to nikad nije postojalo. Ali, pošto to želite, neka Karađorđe sa celom Srbijom primi islam i neka bude na pomoći sultanu kao Bosna; na taj će način moći da postane vezir pašaluka. Nedostaje li što Bosni zbog toga što je promenila veru? Inače mi ćemo zahtevati: 1) da svi gradovi podignuti u Srbiji za vreme ustanka budu porušeni; 2) da topovi budu nameštеni u gradovima, kao pre ustanka; 3) da narod preda sitno oružje, jahaće konje i njihovu opremu; 4) da se Turci nastane u gradovima, varošima, varošicama i selima Srbije, kao i ranije i da im se vrati u svojinu sve ono što su ranije imali: kuće, zemlje itd.; 5) da se turska uprava povrati u Srbiji, kao i ranije i da svako lice, koje na to ne pristane, napusti zemlju.«[2])

[1]) *Glasnik Srp. Učenog Društva*. VI. 156—158. *U Golubici* (sv. V. str. 234). pominju se samo prvih osam tačaka. St. Novaković tvrdi, prema izveštajima ruskog pretstavnika u Beogradu, da su Srbi ponudili Turskoj pomoć u vojsci protiv svake strane države, koja bude u ratu s njom, izuzev Rusije (*Vaskrs Države Srpske*, str. 264).
[2]) St. Novaković. Isto. 158—9.

Saopštavajući te uslove srpskim deputatima turski punomoćnici su im napomenuli da oni, u stvari, traže samo ono što je Bukureškim ugovorom između Rusije i Turske određeno(!) i potsetili su ih na to da je ranije sam Karađorđe javio velikom veziru da će primiti »ono što dva cara budu ugovorila za Srbiju«. Oni su im predali uslove turske vlade napismeno i savetovali su im da ih, u ime naroda prime, dodajući da će ih u protivnom slučaju, prinuditi na to oružanom silom.[1]) Ubeđeni da narod nikad neće pristati na takve uslove, deputati su odgovorili da nisu opunomoćeni da išta zaključe.

Pošto su usled toga pregovori prekinuti, oni su se, posle nedelju dana bavljenja u Nišu, vratili u Beograd. Doneli su Karađorđu jedno pismo od Čelebi-efendije. Turski punomoćnik izvestio ga je da nije mogao zaključiti mir s deputatima koji su došli i molio ga je da pošalje druge deputate s potrebnim punomoćijem i to u Sofiju, gde je tada bio premešten. Osim toga stavio mu je na znanje da će rat otpočeti, u slučaju ako Srbi ne budu primili turske uslove, i ako novi deputati ne zaključe mir.[2])

[1]) Isto mesto.
[2]) Isto. 159—160.

GLAVA ŠESNAESTA.

I.

Rad Italinskog kod turske vlade u korist Srba. Reakcija austriske vlade protiv ruskog uticaja u Srbiji. Protesti turske vlade protiv bavljenja ruskog pretstavnika u Srbiji (decembra 1812). Razgovor između Reis efendije i tumača ruskog poslanstva, Fontona o srpskim stvarima. Turska odbija rusko posredovanje. Upustva Italinskoga ruskom pretstavniku u Srbiji.

Iako je bilo rešeno da radi u korist Srba, rusko poslanstvo u Carigradu nije moglo za njih mnogo učiniti, iz razloga što još nije bilo dobilo nikakvih obaveštenja ni od ruskog pretstavnika u Beogradu, ni od svoje vlade i što Italinski, usled toga, nije tačno znao šta da traži od turske vlade; da li izvršenje VIII-og člana Bukureškog ugovora ili što drugo. Osem toga, odmah po odlasku srpskih deputata iz Carigrada, turska vlada je saznala da su Francuzi osvojili Moskvu i taj je događaj još više oslabio ruski uticaj i vrednost ruskog zauzimanja u korist Srba.

Međutim, sultan, i pokraj svega navaljivanja Francuza, nije bio voljan da obnovi rat s Rusijom. Isto tako, nije hteo zaključiti ni savez s Rusijom, na čemu su, pored Italinskoga, radila poslanstva švedsko i u nekoliko englesko. On je želeo da se koristi velikim ratom na severu da povrati svoju vlast u evropskim provincijama Turske i da se oslobodi nepokornih lokalnih starešina: Mula-paše iz Vidina, Bošnjak-Alije iz Ruščuka, Elik-Oglu-a iz Silistrije i Ali-paše iz Janjine.[1])

Ta je okolnost još više otežavala trud Italinskoga u korist Srba. Jer, u trenutku kada su se turske trupe spremale da pođu protiv Mula-paše, u Carigradu je vladalo uverenje da će se on poslužiti svim mogućim srestvima da spreči pokorenje Srba, da bi samo povećao nezgodu, u kojoj se turska vlada tada nalazila. Njemu je, dakle, bilo potrebno da u prepisci, koju je nameravao održavati sa srpskim starešinama i ruskim agentima u tim krajevima, dobro pazi te da ne pobudi podozrenje da je u dogovoru s Mula-pašom i Srbima. Da bi izbegao svako iznenađenje, rešio je da svoja pisma šalje zaobilaznim putem, preko ruskog generalnog konsulata u Bukureštu.[2])

[1]) Italinsky grafu Rumjancovu, 30 oktobra 1812. Uljanicky. Isto. 103).
[2]) Isti istome, 3 decembra 1812. (Isto. 105).

Za to vreme činio je službene pretstavke, imao česte poverljive razgovore s ljudima od uticaja, ne gubeći ni jednu priliku da tursku vladu skloni na izmirenje sa Srbima. Izgledalo mu je da i ona tome teži, iz bojazni da izazivanjem Srba ne pojača austrijske i francuske (!) intrige u Srbiji. I, odista, Reis-efendija je izjavio da je turska vlada rešena da izvrši obaveze, koje je na sebe primila VIII članom Bukureškog ugovora, ali je, u isto vreme dodao, da, prema izjavama koje su srpski deputati dali u oktobru, »Srbi neće da se pokore ugovoru i da će prema tome, vlada biti prinuđena da upotrebi sretstva kojima raspolaže da ih potčini«.[1])

Međutim Francuzi i Austrijanci nisu za to vreme ostali neaktivni. Austrijski poslanik, Štirmer naročito se bio okomio protiv Rusije. Knez Meternih je, takođe, radio u istom pravcu, u Beču. Prilikom jednog sastanka s turskim poslanikom u Austriji knez mu je rekao da se po njegovom saznanju, radi na tome da turska vlada posumnja u namere bečkog dvora prema Srbiji, pridavajući Austriji tajne težnje u pogledu te zemlje, ali da bi turska vlada, mesto da sluša slična udvaranja, trebalo da pripazi na držanje drugih sila prema Srbiji. »Odista — dodao je on — zašto se jedan ruski oficir još nalazi u Beogradu i šta on radi kod Srba? Rusija, koja je izazvala srpski ustanak, koja se mnogo koristila diversijom koju su Srbi izvršili u njenu korist protiv Turaka, još ga podržava, jer se nada da će se njime po prilici koristiti; Rusija je stalno davala Subima oružja i potrebnu municiju i oni i danas, novčanom pomoću koju im ona daje, mogu nabavljati municiju koje nemaju. S druge strane — produžio je on — sama Francuska, od kako je osvojila Ilirske Pokrajine, bacila je oko na Srbiju i radi u tom smislu. Prema tome neodložno je za tursku vladu da što pre reši srpsko pitanje i, kako se Austrija za to rešenje interesuje, ona se nudi da poradi na tome, pošto je raspoložena da pomogne namere turske vlade i pregovorima i oružjem«.[2])

Posle toga razgovora, turska vlada je još više počela podozrevati na Ruse. Već 30 decembra, Reis efendija je dostavio Italinskom „da je turska vlada izveštena da se u Beogradu naäazi jedan ruski oficir, po imenu Nedoba, koji se izdaje za neku vrstu konsula; da njegovo prisustvo može biti povod održavanju srpskih intriga« i molio ga je, u ime turske vlade, da mu naredi da ide iz Beograda. Italinski je na tu poruku odgovorio da on ne zna da se u Beogradu nalazi kakav ruski oficir, da će tražiti obaveštenja o tome i da će saopštiti svome dvoru želju turske vlade da se tome licu, ako se odista nalazi u Beogradu, naredi da se ukloni. U isto vreme napomenuo je turskom ministru da Rusi nemaju nikakve želje, nikakvog interesa da podržavaju intrige Srba, da nemaju nikakvog dodira sa njima i da se jedan

[1]) Italinski grafu Nesselrode, 12 februara 1813. (Isto. 115).
[2]) Isti grafu Rumjancovu, 26 decembra 1812. (Isto. 113).

jedini interes ruskog dvora sastoji u tome da se Srbi iskreno pokore i da član Bukureškog ugovora, u kome se nalaze odredbe u njihovu korist, bude izvršen na opšte zadovoljstvo. Osem toga, dodao je da bi turska vlada mesto što Rusija bez osnova pridaje neke namere s te strane, trebalo pre da obrati pažnju na težnje sila koje se graniče sa Srbijom i da on sam ima podataka o koracima koji su kod Srba preduzimani da traže francusko posredovanje. Pošto je Reis efendija odgovorio da turska vlada neće trpeti nikakvo strano posredovanje u srpskom pitanju, ponovio je da je ona rešena da izvrši obaveze koje je Bukureškim ugovorom primila na sebe prema ruskom dvoru, ali da Srbi neće da se drže toga ugovora, niti da se pokore i da će ona upotrebiti potrebna sretstva da ih savlada.[1])

Italinski je, tek 1 februara 1813, dobio prve vesti od ruskog pretstavnika u Beogradu. Tek tada je, takođe. saznao šta je veliki vezir rekao srpskim deputatima u Šumli i šta su mu oni odgovorili. Opazio je da su se obe strane udaljile od onoga što je određeno u Bukureškom ugovoru, t. j. da Srbi neće da predadu Turcima gradove i druga utvrđena mesta, niti da prime turske garnizone a da turska vlada zahteva potpuno razoružanje Srba. Ruski poslanik osetio je potrebu da radi brzo i da turskoj vladi skrene pažnju na to da ona, — kad je već ugovorom pristala da Srbe obezbedi — mora učiniti što je potrebno da ih zaštiti od izgreda turskih garnizona, pošto bi potpuno razoružanje Srba učinilo njihovu sigurnost iluzornom«. Ali ta je stvar izgledala vrlo tugaljiva. Turska vlada bila je »neobično nepoverljiva i po prirodi i iz načela« i mogla je smatrati ruske pretstavke kao »težnju da Srbima sačuvaju sretstva da se u drugoj prilici oslobode njene vlasti«. Međutim, ruska vlada, saznavši da se Turci spremaju da napadnu Srbiju, naredila je Italinskom da učini najenergičnije pretstavke turskoj vladi i da promeni njenu odluku[2]) i da zatim izjavi da se — usled toga što Turci nisu izvršili više članova ugovora — prirodno desilo zadocnjenje i u izvršenju člana, koji se tiče Srba.[3])

Posle tih naredaba Italinski je rešio da radi, vodeći računa o obzirima koje mu je predmet pregovora nalagao i da, mesto da odvojeno počne sa srpskim pitanjem, izazove razgovore o svima članovima Bukureškog ugovora koje turska vlada još nije bila izvršila. On je odredio prvog tumača poslanstva da kod Reis efendije učini pripremni korak i da ga potseti na to da turska vlada nije izvršila razne obaveze prema carskom dvoru a naročito član o slobodnom prolazu kroz Bosfor ruskih trgovačkih brodova, natovarenih žitom, koji dolaze iz ruskih pristaništa u Crno More. Ostavio je da taj korak ponovi i da naročito skrene pažnju turske vlade na član VIII Bukureškog ugovora. Ali on

[1]) Isti istome, 7 januara 1813. (Isto. 107).
[2]) Graf Nesselrode Italijanskom, 7 januara 1813. (Isto. 116).
[3]) Isti istome, 18 januara 1813. (Isto. 117).

se nije nadao uspehu od tog poslednjeg koraka, dokle Srbi ne budu pristali da predadu gradove i nalazio je da ta okolnost daje turskoj vladi odličan argumenat za odbranu. Smatrao je čak da je u prilikama, koje su tada vladale u Evropi, bilo u interesu Rusije da odluči Srbe na predaju gradova i nije se ustezao da to kaže i grafu Neselrode. »Nalazim — pisao mu je on — da je vrlo opasno da gradovi ostanu u njivohim rukama; to bi značilo staviti njihove susede u mogućnost da ih zauzmu, kada to prilike budu zahtevale. U rukama Turaka ta utvrđena mesta će se braniti, jer intrige naših protivnika neće nikad uspeti da odluče turske komandante da predadu te gradove, dok mogu ozbiljno uticati na srpske starešne, koje su podvojene i koje nisu bez sporazuma s pograničnim silama, o čemu ne može biti sumnje. Dodaću čak da bi, rešiti Srbe da učine taj prvi akt pokornosti, značilo naškoditi našim protivnicima, koji bi želeli da se koriste sadašnjim raspoloženjem Srbije i lišiti ih nade da mogu zauzeti ove glavne tačke tih krajeva. To bi izvesno značilo služiti našim vlastitim interesima u tom pogledu, ali to bi, u isto vreme, značilo dati turskoj vladi sjajan dokaz o našim osećajima i učiniti joj prijatnijim docnije posredovanje za izmirenje sa Srbima i time olakšati sretstva da se dođe da sklapanja dogovora, koji će moći zadovoljiti interese toga naroda«. U isto vreme Italinski je smatrao za potrebno da ruski pretstavnik u Beogradu napusti svoje mesto, da ode u Bukurešt i da se javi vlaškom knezu, da bi on o njegovom odlasku mogao izvestiti tursku vladu. Ali, kako su interesi ruske vlade zahtevali da u Srbiji ima svoga pretstavnika, on je predložio da se tamo pošalje kakav tajni agent, ali da se nipošto ne odaje i da se sastaje samo sa onim srpskim starešinama, na čiju vernost ruska vlada može računati.[1])

Međutim, trebalo je raditi i ne čekajući na odgovor iz Petrograda. Italinski je bio svesan da će turska vlada, ako bez njenoga traženja ponudi posredovanja svoje vlade, uobraziti da su Rusi udesili držanje Srba, da bi stvorili priliku za to posredovanje pa da za tim dadu širi smisao odredbi ugovora i ruskom mešanju u turske unutarnje stvari. Da bi izbegao tu nezgodu rešio je da posredno, kao u poverenju, privuče pažnju turske vlade na obaveze koje joj nameće VIII član Busureškog ugovora, na posledice koje bi mogle povući njihovo neizvršenje i na pravo protesta koje je imala Rusija. On je mislio da, na taj način, natera tursku vladu da ona prva otpočne razgovor.[2]) Taj zadatak poverio je glavnom tumaču ruskog poslanstva, Fontonu i dao mu je, 18 marta, potrebna uputstva za to.

Sutradan Fonton je već uspeo da se sastane sa Reis efendijom. Da bi naveo turskog ministra na poverljivo objašnjenje o prilikama u Srbiji, Fonton je uzeo za povod razgovor, koji je,

[1]) Italinski grafu Nesselrode, 15 februara 1813. (Isto. 123—129).
[2]) Isti grafu Rumjancovu, 11 marta 1813. (Isto. 133).

dva dana ranije, imao s njim i u kome je turski ministar hteo da uporedi držanje vlada ruske i turske na taj način što je nabrojao postupke koji su motivisali turske žalbe, kao na primer pogibiju turskih zarobljenika u Valki, utočište koje je u Ismailu dato turskom odmetniku Ilik Oglu, stanovanje jednog ruskog oficira u Beogradu i zadržavanje u ruskim rukama turskih gradova i turskog zemljišta u Aziji. Pošto je izvestio ministra da je Italinskom saopštio taj razgovor, dodao je da mu je on stavio u dužnost »da stupi u iskreno i poverljivo objašnjenje o tadašnjem stanju stvari između dve carevine, pošto je na obema stranama postojalo ubeđenje da je jedino sredstvo za sporazum i uklanjanje svih teškoća produženje poverenja, koje im je pomoglo da prijateljski rasprave pitanje o prolasku ruskog žita kroz Bosfor. »Ima stvari — rekao je on, — o kojima g. poslanik hoće danas iskreno i poverljivo da razgovara sa vašom Ekselencijom a to je srpsko pitanje. Za osam meseci, odkako je mir povraćen, g. poslanik je ostavio turskoj vladi da sama izvrši član Bukureškog ugovora koji se tiče Srba i do sada nije smatrao za potrebno preduzimati kakav službeni korak da se uveri da li je turska vlada izvršila obaveze, koje je u tome pogledu primila na sebe prema ruskom dvoru. G. poslanik se nadao da će tom uzdržljivošću ubediti tursku vladu u iskrenost i ispravnost namera ruskog dvora koji samo traži izvršenje svojih ugovora. G. poslanik je laskao sebi da će turska vlada umeti da ceni delikatnost njegovog držanja u toj prilici i da će sama osetiti da pristojnost nalaže da se, radi obaveštenja carskog dvora, izjasni o srpskom pitanju. Ali g. poslanik je samo po onome što se u javnosti govori, saznao da je svaki razgovor sa Srbima prekinut i da vlada namerava da se posluži silom. Pokrenut jedino željom da spreči jedan tako neprijatan događaj i da otkloni opravdane žalbe ruskog dvora protiv turske vlade, naredio mi je da vam se pomirljivo obratim za povoljna obavešnjenja, s izjavom da ruski dvor samo traži izvršenje ugovorenog člana u korist Srba i da ne namerava ni u kom slučaju mešati se u unutarnje uređenje zemlje, niti vređati »najmanje suverena prava sultanova«.

Pošto je izrazio zadovoljstvo koje su kod njega te reči izazvale, turski ministar je odgovorio da je odavno imao nameru da saopšti ruskom poslaniku stanje pregovora sa Srbima i da je to saopštenje odlagao samo zbog toga, što je čekao da mogne što pozitivno reći. Zatim je izložio istoriju pregovora srpskih deputacija s turskom vladom u Carigradu, s velikim vezirom, u Šumli i s Čelebi efendijom, u Nišu. Izjavio je da se zahtevi koje su te deputacije podnele ne mogu primiti, pošto su Srbi potpuno odbacili ono što je za njih ugovoreno između Turske i Rusije. Uverio ga je da je vlada upotrebila »sva blaga i pomirljiva sretstva" da im ulije poverenje, da ih ne zaplaši, ali bez uspeha; da, međutim, nije tražila ništa više od onoga što je određeno u ugovoru, da nije očuvala nikakve mržnje iz prošlosti,

da je bila gotova da Srbima da plemeniti (!) oproštaj, samo da se pokore, ali da on sa žalošću vidi »da će morati upotrebiti silu da ih savlada«. On je, naposletku, dodao da su izvesne strane sile neprestano skretale pažnju turske vlade na držanje Rusije prema Subima, ali da vlada zna da su se sami Srbi obraćali Francuskoj i Austriji, kojima je sada više u interesu da utiču na Srbe, nego Rusiji.[1])

Pošto na tom sastanku predmet razgovora nije bio iscrpen, oni su se ponova sastali, 24 marta. Turski ministar je tada pokazao zapisnik pregovora koji su održani u Nišu između Čelebi efendije, komesara turske vlade i srpskih deputata. Po pročitanju toga protokola Fonton je upotrebio zgodan trenutak da napomene turskom miniltru da, posle tih saopštenja, ne bi možda bilo beskorisno da Rusija poradi kod Srba da se pokore i da prime VIII-mi član Bukureškog ugovora. »Ako možete da ih urazumite — odgovorio je turski ministar — mi ćemo biti time zadovoljni«. Osem toga, on je bez ustezanja obećao, da će ruskom poslanstvu poslati izvode iz zapisnika, sastanaka održanih u Nišu.[2])

Ali, vreme je prolazilo a turski ministar nije poslao obećane izvode, navodeći svakoga dana nov razlog za izvinjenje. Međutim Italinski je baš želeo da skloni tursku vladu na kakav korak, koji će povući ruski dvor da se umeša u odnose između Turaka i Srba i koji će mu dati uverenje da turska vlada neće upotrebiti silu, dok ne bude saznala rezultate toga posredovanja. Da bi zadobio tursku vladu za to, počeo je da radi neposredno kod Reis efendije i kod ministra vera a posredno i kod drugih ličnosti, ali Francuzi i Austrijanci radili su u suprotnom smislu, iz želje da zavade Turke i Srbe i da izazovu svadu između Rusije i Turske. Tada je Italinski naredio Fontonu da traži nov sastanak sa Reis efendijom.

Taj treći sastanak održan je, 8 aprila. Prema upustvima koja je dobio turski tumač je izjavio Reis efendiji da objašnjenja data na prošlim sastancima, nisu dovoljna da se može sastaviti izveštaj za ruski dvor o budućem toku srpskog pitanja i da ga je ruski poslanik molio da mu kaže u kakvom bi obliku trebalo tu stvar pretstaviti caru i na koji bi način mogao sprečiti neprijatna objašnjenja između dva dvora. Turski ministar je odgovorio da još nije mogao Italianskom poslati izvode iz zapisnika o pregovorima, iz razloga što još nije dobio odobrenje od sultana, ali da ranija, usmena objašnjenja i zapisnik, koji je čitan, daju ruskom pretstavniku dosta podataka da može odmah napisati izveštaj svom dvoru. Fonton je primetio da podaci i saopštenja ne rešavaju ni najmanje samu stvar. Ali Reis efendija je odgovorio da će, u svakom slučaju, ruski dvor biti uveren da Srbi ne primaju predloge turske vlade, koji su zasnovani na

[1]) Italinski grafu Rumjancovu, 18 aprila 1813. (Isto. 137—142)
[2]) Isto mesto.

ugovoru s Rusijom i da se turska vlada prinuđava da ih silom natera na pokornost. Tada mu je Fonton primetio da će turska vlada imati uvek vremena da pribegne toj krajnjoj meri i da bi trebalo misliti na sretstva, kojima se može sprečiti jedan tako nemio događaj; da ruski poslanik drža da turska vlada »pošto su Srbi odbili njene predloge, treba da se obrati ruskom dvoru i da mu predloži da pita Srbe za uzrok njihovog držanja, kako bi oni bili prinuđeni da se izjasne i tada će, možda, biti moguću vratiti ih na pravi put a turska će vlada, tek posle toga moći da upotrebi nasilne mere". Reis efendija je našao da je to sretstvo vrlo podesno, ali je odgovorio da on na to ne može sam dati pozitivan odgovor i da će mu, u svoje vreme, saopštiti odgovor svoje vlade.

Italinski je ponavljao to pitanje, ali mu je Reis efendija uvek odgovarao da vlada očekuje mišljenje velikog vezira. To je bio samo izgovor. Jer, kada je engleski poslanik, posle nekoliko dana, preduzeo korake kod turske vlade u korist predloga ruskog poslanika, taj isti turski ministar odgovorio mu je da vlada neće dopustiti rusko mešanje i da je čvrstvo rešena da protiv Srba upotrebi silu.[1])

Posle te izjave, Italinski je bio gotovo sasvim izgubio nadu da će srpska stvar biti uređena mirnim putem. On je, kao poslednje sretstvo, tražio od Reis efendije jedan službeni sastanak i predložio mu je izradu zapisnika, u koji će biti službeno uneta njegova izjava i izjava turske vlade. Reis efendija ga je odmah izvestio da je dobio naredbu da mu ponovi da su srpske starešine formalno odbile da izvrše član Bukureškog ugovora, koji je odredio uslove pod kojima su Srbi imali da se vrate pod tursku vlast, da je turska vlada na sve načine pokušala da im ulije poverenje i da ukloni svaku sumnju u pogledu njihovog budućeg mira i bezbednosti, ali da su oni, i pokraj svega toga, ostali nepoverljivi i da su tvrdoglavo verovali da će onog dana, kada budu predali gradove, Srbija ostati bez ikakve zaštite i da će turska vlada tada iskaliti svoju mržnju na njih. On mu je, u isto vreme, saopštio izvod iz zapisnika o pregovorima, koji su održani u Nišu, ali u kome nije bilo ni pomena o zahtevu turskih punomoćnika da Srbi predadu i sitno oružje! Šta više jedan od visokih činovnika tvrdio je Italinskom da to turska vlada nikad nije ni tražila i da čak nikad nije imala ni nameru da to učini.[2])

Da bi sprečio obnovu borbe, Italinski je posle tih saopštenja ovlastio ruskog pretstavnika u Beogradu da Srbima savetuje neodložno produženje pregovora sa Čelebi efendijom. On je želeo da Srbi dadu pristanak da se vrate pod tursku vlast, u potpunoj saglasnosti sa odredbama VIII člana Bukureškog ugo-

[1]) Italinski grafu Rumjancovu, 27 aprila 1813. (Isto. 142—145).
[2]) Isti istome, 18 maja 1813. (Isto. 146—148).

vora, t.j. da će Turcima predati gradove, ali da, u isto vreme, napomenu da turska vlada, prema tom istom članu mora prethodno preduzeti mere, koje će biti u stanju da osiguraju bezbednost naroda i da će, tek posle toga, moći tražiti gradove i zauzeti ih.[1])

II.

Položaj Srbije u proleće 1813. Smanjenje srpskih želja. Karađorđe traži od cara dozvolu da se nastani u Rusiji. Nova srpska deputacija u Sofiji. Nepopustljivost Turaka. Kritičan položaj Srba. Razgovor između Nedobe i Karađorđa. Karsli-Ali paša, glavni komandant turske vojske poziva Srbe da prime turske uslove (3 jula 1813). Karađorđev proglas narodu (3 jula 1813).

Odgovor Čelebi efendije drugoj deputaciji doveo je srpske starešine u težak položaj: trebalo je ili primiti turske uslove koji su ih ponižavali i koji su bili opasni, ili se ponova latiti oružja i riskovati da budu pregaženi. Oni se nisu rešili ni na jedno ni na drugo, nego su odlučili da odugovlače pregovore i da se, u isto vreme, pripreme za odbranu.

Položaj je tada bio kritičan. Turci su spremali ogromnu vojsku, »kao protiv kakve kraljevine«; oni su mogli opustošiti Srbiju, koja je bila suviše slaba da odoli takvoj navali. Međutim, njihove uslove nije bilo moguće primiti. Srbi nisu mogli pristati da ponova puste u Srbiju Turke koji su je bili napustili ili su iz nje bili isterani, u toku ustanka. Kako bi im mogli vratiti njihova dobra, posle tolike pljačke, požara i pustošenja? I da je to bilo mogućno, kako bi se mogli nadati da će s njima moći da žive u miru, kad se znalo da uvrede i učinjena zla moraju, po turskom običaju, biti osvećeni. Međutim, zemlja je bila suviše iscrpena devetogodišnjim ratovanjem i nije bila u stanju odoleti turskoj najezdi; s druge strane nada u pomoć Rusije još je postojala. U takvim prilikama praktično rešenje prevagnulo je među srpskim starešinama i one su odlučile da popuste i da svedu njihove ranije zahteve na ova dva: 1. da se lako oružje (puške i pištolji) ne oduzimaju od Srba, 2. da se Turci i njihove porodice, koji su napustili Srbiju, ne mogu više vraćati i da u beogradski grad može doći jedan paša, s izvesnim brojem vojnika koji će, po dogovoru između paše i Srba, moći biti razaslani u druge gradove u zemlji.[2])

Srbi su mislili da će na taj način se samo osigurati sebi mir, nego i sretstva za odbranu protiv tiranije i protiv povraćaja nesreća od pre 1804 g. Mislili su da će tako ispuniti glavne odredbe Bukureškog ugovora i ukloniti teškoće, na koje je nailazilo rusko poslanstvo u Carigradu, u radu za izmirenje Srba i Turaka.

[1]) Isto mesto.
[2]) *Golubica*. V. 239—240.

Što se tiče najviđenijih srpskih starešina oni su osećali da ne mogu ostati u Srbiji, kao obična raja i pomišljali su da se povuku u Rusiju. Takav je slučaj bio s Karađorđem, koji je, još u aprilu, bio uputio molbu caru Aleksandru da mu dozvoli da se nastani u Rusiji.[1])

Kako je Čelebi efendija tražio da se nova deputacija, pošalje u Sofiju, Srbi su se odazvali njegovom zahtevu. Novi deputati imali su najpre da se obaveste o sultanovom odgovoru na ranije predloge pa da onda podnesu i ona dva uslova koje su srpske starešine sastavile.

Došavši u Sofiju oni su tako i učinili i izjavili su da će narod, izuzev ta dva uslova, primiti sve ostalo, pošto je iznuren deseto-godišnjim ratom i traži od sultana samo spokojstvo i mir.

Čelebi efendija im je rekao da odgovor sultanov drugoj deputaciji još nije stigao i zatim su on i njegovi drugovi, komesari turske vlade, videći kako su srpski deputati utučeni, ponovili kratko njihove ranije zahteve. »Položite samo oružje — rekli su im oni — i sultan će učiniti da Turci u buduće budu dobri prema Srbima«. Ali oni nisu hteli dati Srbima nikakve garantije ni za njihov život, ni za njihova dobra, ni protiv osvete Turaka, čega su se deputati najviše plašili. Isto tako nisu hteli ništa reći ni o danku od deset poslednjih godina, tako da deputati nisu znali ni da li će Srbi biti oslobođeni od njega, ni da li će ga odmah kupiti ili će ga tražiti tek kada se iznurena Srbija bude malo osnažila.

Iako zaplašeni deputati su tražili od turskih komesara da im saopšte sultanovu odluku o uslovima koje su doneli pa da sačekaju poslednji odgovor srpskoga naroda. Čelebi efendija je ostao pri svom prvom predlogu. Pokušao je, ali uzalud, da ih nagovori da ga prime. Naposletku je obećao da će poraditi da njihovi uslovi budu primljeni.

Tada su se srpski deputati vratili u Srbiju. U toku svog putovanja videli su da je prethodnica turske vojske već bila na putu od Niša ka Deligradu.

Položaj Srba postojao je sve opasniji. Oni su dobro poznavali Turke. Znali su da je kod njih uvek imao pravo onaj koji je jači, da je »svaki Srbin imao stotinu kadija (sudija) i hiljadu aga (čitluk-sahibija) i da su Turci kada bi Srbi pretili da će se žaliti sultanu, veziru, paši — odgovorili, udarajući prstom po pištoljima za pojasom: »Evo ti tvog sultana, tvog vezira i tvog paše.« Tako je bilo pre ustanka i Srbi su se pitali da li se mogu nadati čemu drugom posle deset godina ogorčene borbe, u kojoj su toliki Turci opljačkani ili izginuli, u kojoj su tolike džamije porušene i tolike turske žene pokrštene i poudavane za hrišćane. Posle svega toga primiti turske uslove, položiti sve oružje i poveriti se njihovoj milosti, bilo

[1]) Nedoba Italinskom, 24 juna 1813. (Uljanicki. Isto. 171).

je nemogućno. »U gori vuci u polju Turci«, veli poslovica koje su se Srbi tada sećali.

S druge strane oni nisu bili izgubili svaku nadu da će im stići pomoć. Nju su im obećali admiral Čičagov, Nedoba i sam car Aleksandar. Osim toga držali su da će saveznici potpuno savladati Napoleona i da će »Car Zaštitnik« posredovati, čim Rusija bude van opasnosti.

Ali turska je sila bila ogromna a Srbi su još uvek bili sami. Mula paša iz Vidina već se bio pokorio sultanu a pronet je bio i glas da se u tom pašaluku sprema velika vojska protiv Srbije. Pored toga stigla je vest da je znatan broj spahija iz Bosne i Albanije krenuo ka Nišu i Vidinu, da će četiri turske vojske, svaka od 80.000(!) ljudi napasti Srbiju sa četiri strane.

U takvim prilikama Karađorđe se obratio ruskom pretstavniku u Beogradu i zamolio ga da izvesti cara Aleksandra da se Srbi još »nadaju samo u Boga i u Cara.«[1])

Posle nekoliko dana Nedoba je primio jedno pismo od Italinskog i odmah je otišao u Topolu. Kada je objasnio situaciju Karađorđu i prisutnim starešinama nastalo je savetovanje. Ono je vrlo dugo trajalo. Pošto je iskustvom dokazano da se nikakvim turskim obećanjima ne može pokloniti vera, rešeno je da do izmirenja ne može doći, dokle god Turci ne budu primili ona dva uslova koja je poslednja deputacija podnela Čelebi efendiji.[2])

Još 3. jula Karsli-Ali paša izvestio je Karađorđa da su on i mnoge druge paše dobili od sultana zapovest da oružjem prinude Srbe da se pokore odredbama Bukureškog ugovora. U isto vreme uverio ga je da će borba, u slučaju ako oni budu ispunili te odredbe, biti obustavljena. I pokraj toga srpske starešine ostale su pri svojoj ranijoj odluci da se brane, u nadi da će moći da odole Turcima do dolaska ruske pomoći. Karađorđe je odmah izvestio crnogorskog vladiku o situaciji i zamolio ga da zaplaši Albance jednom diversijom, da se nebi mogli svi sjediniti s turskom vojskom, koja je bila određena da napadne na Srbe. Ali kad je video kako su srpski seljaci počeli gubiti nadu usled toga što su ostali bez ikakve pomoći sa strane, rešio je da od njih sakrije opasnost koja je pretila zemlji. Istoga dana izdao je proglas narodu, u kome je rekao da je sultan, pošto je zaključio mir s Rusijom, pristao na molbu srpskih deputata da Srbija plaća godišnji danak Turskoj, da se Turci ne vrate u zemlju i da samo jedan agent vodi sve srpske stvari, ali da sami Turci, janjičari, spahije i drugi nisu hteli da prime te uslove i da su, protivno sultanovoj volji, tražili da zauzmu sve srpske gradove, da se nastane po varošima i, najposle, što nikada nije bilo, da oduzmu od naroda oružje. Srpski deputati, dodao je on, nisu hteli na to pristati i sultan im je tada rekao: »Ja neću slati

[1]) Karađorđe Nedobi, juna 1813. (Isto mesto).
[2]) Nedoba Italinskom, 5 jula 1813. (Isto. 172—3).

vojsku protiv vas a spahije i drugi Turci ne mogu vam ništa; branite se od njih kao i ranije«. Zatim je Karađorđe objasnio narodu koliko će buduća borba biti lakša od borbe iz 1804 god. »Čega imamo da se bojimo? — nastavio je on. — Zar nisu to isti oni ljudi, koje smo od prvoga dana pobeđivali, onda kada nismo imali šta da im protivstavimo, osem naše odlučnosti i naše hrabrosti? Danas imamo 130 poljskih topova, 7 tvrdih gradova, 40 zatvorenih šančeva, koje nam Turci nikad nisu mogli oteti i ako su prolili tolike potoke krvi. I pored naših gubitaka mi smo danas mnogobrojniji, nego ranije; braća iz okolnih krajeva udvostručila su našu vojsku. Mi ćemo se braniti deset godina bez pomoći i neće proći ni šest meseca a saveznici će nam se vratiti...« »Pozivam vas, dakle, ponova, braćo moja, rekao je na kraju Karađorđe, da se svi dignete i da se latite oružja protiv neprijatelja koji nas bude napao... Bolje je umreti u svojoj veri i u svojoj otadžbini, nego se odreći svoje vere, jer je u samom Jevanđelju napisano da će svaki onaj, koji ima vere, biti spasen. Bolje je, dakle, umreti u svojoj veri, nego biti kažnjen pred Bogom i pred narodom a svemogući Bog će nas pomoći«.[1])

III.

Novi koraci Italinskog kod turske vlade. Njegov razgovor s Reis efendijom (10 juna). Novi protest turske vlade protiv bavljenja ruskog predstavnika u Srbiji. Nov razgovor Italinskog sa Reis efendijom. Naredba cara Aleksandra, od 12 avgusta 1813.

Rusko poslanstvo u Carigradu uporno je produžilo svoj rad kod turske vlade u nameri da spreči napad na Srbiju i da dovede do mirnog rešenja razmirica. Sastanak, koji je radi toga Italinski tražio od Reis efendije, održan je 10 juna. Prisutni su bili, pored Reis efendije, Mustafa efendija, komandant Rumenlije, Halil efendija i glavni tumač turske vlade. Italinski je saopštio turskim ministrima da je car Aleksandar doznao da VIII član Bukureškog ugovora, koji se tiče Srba, nije izvršen, da turska vlada ima nameru da upotrebi silu protiv njih i da mu je, usled toga, naredio da zatraži razloge tome.

Reis efendija je odgovorio da mu je već, u razgovorima koje je imao s prvim tumačem ruskog poslanstva, dao mogućnosti da izvesti cara o držanju Srba i turske vlade, ali da, zbog careve poruke, ipak pristaje da ponova pretrese to pitanje i da ga ubedi da su Srbi krivi što VIII član ugovora nije izvršen, pošto nisu hteli da ga prime a da je on, na protiv, turskoj vladi služio kao osnova za sve njene dotadanje korake. Za tim je izneo tok pregovora između turske vlade i Srba i iz-

[1]) Proglas Đorđa Petrovića, vrhovnog vožda srpskoga naroda. (*Golubica*. V. 264—265.).

javio je da je vlada »iscrpela sva sretstva za izmirenje a nije uspela da odluči Srbe ili bolje reći srpske starešine da priznadu odredbe Bukureškog ugovora i da joj usled toga nije ostalo ništa drugo nego da pribegne oružanoj sili.

Italinsky nije bio toga mišljenja. Naglasio je da treba imati na umu vazdašnju težnju Srba da ostanu pokorni turskoj vladi, da su oni samo želeli da se oslobode užasnog nasilja, koje su nad njima vršile turske starešine i da su, kad su postigli taj rezultat, sačuvali oružje jedino u nameri da se osiguraju od povratka u taj strašni položaj. On je bio mišljenja da nije trebalo, u isto vreme, tražiti predaju gradova i utvrđenih mesta i povraćaj turskih garnizona, nego da je bilo dobro i korisno potruditi se prethodno da se narodu ulije poverenje pa tek posle zatražiti gradove. Takav postupak koji priroda stvari i dobro shvaćen interes nalažu, propisuje — tvrdio je on — i VIII član Bukureškog ugovora, po kome turska vlada, u dogovoru sa srpskim narodom, treba prethodno da osigura Srbima zaštitu od nasilja garnizona. Nedovoljno je tu bezbednost samo obećati, jer VIII član izrično kaže da ona mora biti utvrđena u dogovoru sa srpskim narodom; prema tome, tu bezbednost trebalo je jasno i izbliže odrediti a to nije učinjeno prilikom pregovora, nego se ograničilo samo na opšte izraze u tom pogledu. Taj isti, VIII član ugovora, za koji je turska vlada tvrdila da je stalno služio kao osnova njenim zahtevima, pominje samo artileriju a ne i sitno oružje. Prema tome, završio je, pošto je taj član osiguravao srpskom narodu iste povlastice koje su uživali turski podanici na Arhipelaškim ostrvima i u drugim krajevima i, pošto stanovništvo tih krajeva nije razoružano, i Srbi su se mogli nadati takom istom položaju.

Reis efendija je, naprotiv, tvrdio da je razoružanje Srba odredio Bukureški ugovor. Italinski je dokazivao da to nije tačno i dao je da se pročita VIII član toga ugovora. Tada je turski ministar rekao da je o tome bilo govora na sastancima ruskih i turskih punomoćnika i da je to moralo biti zavedeno i u zapisnike. Italianski je osporio i to tvrđenje. Turski ministar je onda pribegao zaključcima da dokaže da je to razoružanje potrebno. Rekao je da bezbednost turske vlade apsolutno zahteva tu meru i tvrdio je da, radeći tako, ona čini ono što su sve evropske države učinile pa čak i Rusija, u kojoj su samo vojnici naoružani. »U ostalom — dodao je on — srpski se narod ne protivi tom razoružanju. Pametan i veliki deo toga naroda želi da se pokori i da se oslobodi stanja u kome stenje već nekoliko godina. Turska vlada je stekla uverenje o takvom raspoloženju Srba i tu, kao što se svuda i svakad dešava, nekoliko zlonamernih ljudi vladaju većinom, postiču je i prinuđavaju da radi protiv opšteg osećanja i protiv javnog interesa. Ti zlonamerni ljudi u Srbiji jesu Karađorđe, Milenko Stojković i druge starešn, koje pomaže i održava pet do šest hiljada individua, koji

pretstavljaju vojsku i koji sputavaju opštu narodnu želju. Usled toga jedan primer, tako skorašnji i tako koban po svom dejstvu, tako opasan po svojim posledicama koje može imati u drugim turskim pokrajinama, ne dopušta turskoj vladi da Srbima ostavi u rukama to sretstvo koje može ponova raspaliti ustanak. Vladi može samo razoružanje dati sigurnosti s te strane i ona ga mora izvršiti.« »Ako je istina — tvrdio je još turski ministar — da Srbi nisu hteli da se oslobode turskog gospodarstva, nego samo nasilja turskih činovnika toga vremena, onda je trebalo da odavno postupe na isti način protiv ljudi koji su se u ono doba i od tada pa na ovamo stavili njima na čelo, jer je dokazano da su nasilja i globe tih starešina prevazišle nasilja i globe turskih činovnika«.

Italinski je tada primetio da turska vlada treba da pokuša da razuveri te starešine, da se posluži ubedivanjem i da se, čak i kada bi ti njeni pokušaji ostali za vreme bez uticaja, nada da će ih kasnije videti krunisane uspehom; da od nje zavisi da im taj osećaj ulije time što će ih ubediti u blagost nove uprave a da odlaganjem toga razoružanja neće dovesti u opasnost svoju bezbednost, jer će je moći smatrati kao potpuno ostvarenu, čim gradove bude uzela u ruke.

Pošto su naizmenično ponovili da je turska vlada iscrpla sva mirna i ubedljiva sretstva da skloni Srbe da se dobrovoljno pokore, Reis efendija i njegovi drugovi izjavili su da se ne slažu ni s mišljenjem ni s nadama ruskog poslanika i »da će i dalje smatrati da je bezbednost Turske u opasnosti, ako se srpskim starešinama ostavi tako silno sretstvo, kao što su onih 5 do 6.000 ljudi, koji su im i do sada i na tako koban način po Turšku, služili kao oruđe, da nanose štetu njenim najdražim interesima, kao što su interesi, koji potiču iz pokornosti njenih podanika.«

Italinski je ponova počeo da ubeđuje turske ministre da dobro shvaćen interes Turske zahteva da — pre nego što se dođe do borbe — učini još koji pokušaj da skloni Srbe da priznadu VIII član ugovora. Njegov je cilj bio da dovede Turke na to da mu predlože da on, u tom smislu, poradi kod Srba. Da bi to postigao on se poslužio raznim razlozima, ali uzalud. Da bi bolje poznao namere turskih ministara, on je ponudio svoje posredovanje turskoj vladi i pristao da pozove srpske starešine da priznadu VIII član ugovora i da ih savetuje da se pokore.

Pre nego što je učinio ikakvu primedbu na tu ponudu, Reis efendija je upitao ruskog poslanika da li bi taj poziv bio upućen u ime njegovo ili po naredbi i u ime cara Aleksandra. Italinski je odgovorio da nije mogao dobiti upustva za to, nego da ga je na tu misao navela sama situacija, ali da se neće ustezati da posreduje u ime i od strane cara Aleksadnra, pošto je ubeđen da će taj pokušaj, koji ide na to da osigura izvršenje

jedne odredbe ugovora o miru, odgovarati namerama njegovoga vladaoca.

Povodom te izjave Reis efendija je tražio dozvolu da učini jednu strogo poverljivu primedbu i da se, zbog toga, obustavi vođenje zapisnika. Tada je izjavio da je ruski dvor, usled iskrenog prijateljstva koje postoji između dve carevine, kad je video da se Srbi nisu pokorili i kada je morao pretpostaviti i dobiti čak i uverenje da neizvršenje VIII člana dolazi od teškoća koje su Srbi stvorili, trebalo da izrazi svoje čuđenje što se turska vlada ne posluži nasilnim merama i da je čak potstakne da strogošću što pre učini kraj pobuni svojih podanika.

Italinski je na to primetio da bi, po njegovom mišljenju, ruski dvor dao dokaz o svom stvarnijem prijateljstvu i interesovanju za Tursku kada bi se trudio da spreči prolivanje krvi, koje je uvek štetno, naročito kad potiče iz neprijateljstva između jedne vlade i njenih podanika. Naglasio je da bi turska vlada — čak i kada ne bi postojala odredba, koja ruski dvor ovlašćuje da joj govori o raspri između nje i njenih podanika — mesto da podozreva na držanje ruskog dvora trebalo da mu bude zahvalna i da veruje da njegovo interesovanje samo može poticati iz dobrih namera. Ne može se uvek računati — dodao je on — na uspeh nasilnih sredstava, koja često mogu pogoršati stvari, dok mudrost naprotiv zahteva da se upotrebe pomirljivi koraci, da se pribegne savetovanju i da se, tek u krajnjem slučaju i kad svaka nada bude izgubljena, odluči na oružanu silu.

»Turska vlada je — odgovorio je Reis efendija — učinila sve, pokušala je sve, ali uzalud i može se nadati da će i car Aleksandar priznati tu istinu. Izgleda mi verovatno da će turska vlada, ako Srbi — u trenutku kada turske trupe budu pošle protiv Srbije — ponude da se pokore, primiti njihovu pokornost, prema VIII članu Bukureškog ugovora.«

Ali, pošto je tim raznim izjavama Reis efendija izbegao da odgovori na predlog o posredovanju ruskog poslanika kod Srba, Italinski je pokušao da ga vrati na to pitanje. Turski ministar je tada primetio da bi to samu stvar oteglo. Italinski se trudio da to ospori i pokušao je da iznese sve razloge koji su dokazivali podesnost, korisnost pa čak i potrebu pokušaja te vrste. Pritešnjen njegovim primedbama Reis efendija je na kraju rekao da sam ne može kategorički odgovoriti na taj predlog, da će o njemu referisati svojoj vladi, ali da ne veruje da ga ona može usvojiti. Bukureški ugovor — produžio je on — ne predviđa ni prećutno ni izrično posredovanje ruskoga dvora između turske vlade i srpskoga naroda, u slučaju ako se oni ne budu sporazumeli. Rusi »moraju priznati da su turskoj vladi ostavljena sva prava suverenosti nad njenim podanicima, Srbima i da, prema tome — ako turska vlada neosporno dokaže da je s njene strane bilo i namere i volje za izvršenje VIII člana ugovora, ali da su Srbi bili tome protivni, da su postavljali

uslove suprotne odredbama toga ugovora i da su, što je još gore, potpuno, kratko i jasno odbili da ih priznadu — nema mesta posredovanju Rusije.«

Italinski nije primio ni načela ni zaključke turskoga ministra, nego je produžio dokazivati da njegov predlog nije protivan Bukureškom ugovoru, niti vređa suverena prava turske vlade, nego da se može smatrati kao prirodna posledica odredaba toga ugovora i da, na protiv, osigurava suverenost Turske nad Srbijom. Ta će suverenost — dodao je on — postati čvršća i stalnija, ako bude posledica dragovoljne pokornosti Srba. On je, najposle, uveravao turske ministre da je njegov predlog potekao samo iz osećaja čovečnosti i da mu je jako žao što turska vlada neće da ga primi i što mu pretpostavlja oružanu silu, jer ni sam uspeh kome se od toga nada, neće nadoknaditi krv koju će proliti, upropašćenje njenih vlastitih podanika i opustošenje njihove zemlje.

Posle ove izjave ruskog poslanika, sednica je zaključena.[1])

Zapisnici te konferencije poslani su velikom veziru, ali krajem juna njegova odluka još nije bila stigla turskoj vladi. Reis efendija je o tome izvestio ruskog poslanika i koristio se tom prilikom da se ponova požali na bavljenje ruskog pretstavnika u Srbiji. Bavljenje jednog ruskog činovnika — produžio je on — u narodu koji je ustao protiv svog vladaoca, neprijatno je, samo po sebi, turskoj vladi. Ta je neprijatnost povećana skoro dobivenom vešću o odašiljanju izvesnog broja ruskih sveštenika u Srbiju. Iz svega ovoga mora se zaključiti da ruski dvor želi da sačuva svoj uticaj kod Srba, da bi ga po svojoj želji mogao upotrebiti. Italianski se trudio da pobije to mišljenje o ruskim namerama i da opravda bavljenje ruskog pretstavnika u Srbiji.[2])

Turska vlada je, međutim, žurila sa vojnim pripremama, jer je, 4 juna, Napoleon potpisao primirje u Plesvicu, kome je bilo namenjeno da pripremi otvaranje jednog velikog evropskog kongresa i potpis opšteg mira.

Turska vlada je želela da sa srpskim pitanjem što pre svrši, da ne bi kongresu dala povoda da se bavi sudbinom Srbije.[3])

I pokraj toga jedna poruka Reis efendije, od 14 jula, izazvala je nova objašnjenja. On je tada dostavio tumaču ruskog poslanstva da je turska vlada izveštena o stalnoj prepisci koju Italinski održava sa Srbima i da je ruski konsul u Bukureštu, takođe, u vezi s njima, dodajući da takvo ponašanje ne dolikuje jednom poslaniku, da ono nije nimalo prijateljsko i da će izazvati opravdane žalbe turske vlade, ako im ona uzapti koje pismo i, na taj način, dobio je potpuno uverenje o tome. Kada ga je ponova video istoga dana, Reis efendija je, uzbuđen izveštajima koje je turska vlada dobila o tome da ruska vojska nije

[1]) Italinsky Rumjanzovu, 14 juna 1813 (Uljanicki. Isto. 153—161).
[2]) Isti istome, 18 juna 1813 (Isto. 162).
[3]) Isti istome, 13 jula 1813 (Isto. 164).

izašla iz turskih pokrajina u Aziji, ponova govorio o odnosima između Rusije i Srba i o bavljenju ruskog pretstavnika u Srbiji i tvrdio je da ruski dvor u Srbiji i u Aziji radi s namerom da ne izvrši ugovor, da »sve odaje njegovu nameru da Srbe održi u povoljnom raspoloženju prema Rusiji, da bi se njima poslužio, čim se bude prilika ukazala« i da je turska vlada, usled toga, morala najozbiljnije posumnjati u namere ruskog dvora.

Italinski je naredio Fontonu da Reis efendiji kaže da je izvešće, koje je turska vlada dobila o njegovoj prepisci sa Srbima ‚kleveta', da je ta misao posledica pakosti i »da je potekla iz šuplje glave vlaškog gospodara ili kog stranog agenta kome je, takođe, u interesu da naškodi Rusiji« i da ih on čika da pokažu ma i jedno njegovo pismo, upućeno kom srpskom starešini. U isto vreme priznao je da je pisao Nedobi, da je — od kako je počeo da se objašnjava sa turskom vladom — imao prava da vodi takvu prepisku s njim i da ona može svakoga ubediti o čistoti njegovih namera. Dodao je čak da će mu biti dužnost da — dokle god bude ostala ma kakva nada da se može osigurati izvršenje VIII člana Bukureškog ugovora — udvostruči svoje napore i trud da postigne takav rezultat, koji izvesno neće biti ravnodušan ni za tursku vladu. Naposletku on se vatreno i dostojanstveno izrazio o nepristojosti sumnje turske vlade i tvrdio je da ruski dvor ima prava da drži jednog agenta u Srbiji, da vodi prepisku s njim i da se obaveštava o poslovima srpskog naroda koji se odnose na izvršenje VIII člana Bukureškog ugovora.

Fonton je taj odgovor saopštio Reis efendiji, 16 jula. Turski ministar je toga dana ponova izložio celokupno držanje turske vlade prema obavezi koja je za nju poticala iz VIII člana ugovora i tvrdio je da je vlada raznim ponudama koje je činila Srbima da se umire potpuno odgovorila i svojim obavezama prema Rusiji; da, usled toga što oni nisu na to pristali, niko nema prava da je prekori i da je potpun gospodar da sama izabere najzgodniji način da svoje podanike vrati u pokornost. U isto vreme pobijao je pravo ruskog dvora da se meša u srpske stvari, bilo kod turske vlade, bilo kod Srba, tvrdio je da VIII član ugovora ne dozvoljava nikakvo mešanje i da je, posle svih tih primedaba, turska vlada mogla odbiti predlog Italinskog, od 10 juna. Za tim se ponova vratio na bavljenje Nedobe u Beogradu i na zahtev turske vlade da se taj agent ukloni iz Srbije. »U vreme mira između Rusije i Turske — rekao je on — ruski agent niti je mogao niti je trebalo da ostane u jednoj pokrajini, koja je ustala protiv svog vladaoca; čak i za vreme rata, trebalo je da se uzdrži od veza sa jednim pobunjenim narodom i od toga da pomaže opasan primer, koji je taj narod davao.« Ministar je završio time što je službeno tražio od Italinskog da izda naređenje Nedobi da se ukloni, da ruski konsul u Bukureštu prekine prepisku s njime i da, sa svoje strane, on sam prekine svaku vezu sa Srbima.

U toku novog razgovora, 17 jula, između Reis efendije i Fontona, u prisustvu ćaja bega, Halet efendije Fonton je ponovio reči koje je, u oči toga dana, izgovorio Reis efendiji, ponova je saopštio razne primedbe koje je Italinski uputio turskoj vladi odnosno srpskih stvari i izjavio je da, iz razloga što je Nedobu u Srbiju poslao ruski dvor, nije bilo u vlasti ruskog poslanika u Carigradu da mu naredi da se ukloni i da on samo može dostaviti taj zahtev truske vlade carskom ministarstvu i obavestiti ga ujedno o objašnjenjima koja je dotle imao s turskom vladom. Reis efendija je tada zatražio da Italinski preda turskoj vladi jedno pismo za ruskog pretstavnika u Beogradu, kojim će mu saopštiti taj formalni zahtev turske vlade i izvestiti ga da će o tome referisati carskom dvoru i moliti za njegove naredbe.

Takva je bila situacija, kada je, 27 jula, Italinski primio jedan izveštaj od Nedobe. Na svoje veliko iznenađenje, u njemu nije bilo glavnog obaveštenja na koje je čekao, posle saveta upućenih Srbima da priznadu VIII član Bukureškog ugovora. Prećutkivanje ovako važnog obaveštenja dozvoljavalo je turskoj vladi da i dalje ostane pri svom tvrđenju da Srbi potpuno odbijaju odredbe toga ugovora. Pošto je bio ubeđen da je turska vlada bila, u tom trenutku više no ikada, zainteresovana da srpsko pitanje reši što brže, bez stranog posredovanja, samo svojom vojskom, Italinski se obratio svojoj vladi, tražio je uputstva za sebe i za Nedobu i izjavio je da mu nije ostalo ništa više nego da čeka događaje.[1])

Međutim car Aleksandar, saznavši za sadržinu razgovora, koje je Italinski vodio dotle s Reis efendijom, naredio je ruskom poslanstvu u Carigradu da izjavi turskoj vladi »da ni najmanje nije želeo da se plete u unutarnje stvari Turske carevine, nego da — na osnovu obaveza koje je Bukureškim ugovorom uzeo s turskom vladom — on nudi svoje usluge da umiri duhove i da povrati Srbe u pokornost, ali da ne stavi time u opasnost njihovu bezbednost; »da teškoće, koje su Srbi činili protiv načina koji je turska vlada predložila, za povraćaj svoje vlasti nad njima, ne narušavaju ni sadržinu ni posledice ugovora koji je odredio budući položaj Srbije, ni sretstva s pomoću kojih će se do njega doći; da te prepreke, daleko od toga da krnje ugovor, zahtevaju, naprotiv, povraćaj saglasnosti i prijateljstva da bi se mogao naći način da se ispuni cilj ugovora i da njegovo izvršenje bude potpuno.[2])

Ali ove su naredbe stigle suviše kasno. Kada ih je Italinski saopštio turskoj vladi, Reis efendija je ponovio da je vlada želela da izvrši obaveze Bukureškog ugovora, ali da Srbi nisu hteli da prime njene predloge. Izjavio je da je to odbijanje imalo svog naročitog izražaja u poslednjem Karađorđevom pismu turskoj vladi, u kome saopštava da, »ako Turci imaju pa-

[1]) Isti istome, 25 jula 1813 (Isto. 166—170).
[2]) Nesselrode Italinskom, 13 avgusta 1813 (Isto. 177—179).

dišu, na čiju se snagu mogu osloniti, Srbi imaju Boga, u koga stavljaju sve svoje nade.« Reis efendija je dodao da je turska vlada — pored toga što ima prava da bude krajnje stroga prema Srbima — dala naredbu da se »blago« postupa sa onima koji budu obećali da će se pokoriti.[1])

[1]) Italinsky Rumjanzovu, 14 septembra 1813 (Isto. 183).

GLAVA SEDAMNAESTA.

I.

Prave namere turske vlade prema Srbima. Turske pripreme. Nova taktika. Napad na Srbiju s tri strane. Srpski plan za odbranu. Karađorđeva bolest. Smrt Hajduk Veljka i pad Negotina (krajem jula 1813). Turska bosanska vojska i povlačenje Srba iz Loznice. Karađorđevo oporavljenje. Bitka kod Zasavice. Naimenovanje Mehmed-Bahram paše za komandanta turske vojske prema Nišu (krajem avgusta 1813). Opsada Deligrada i pohod turske vojske na Ćupriju i na Požarevac. Karađorđevi pregovori s generalom Siegenthalom (krajem septembra 1813). Pad Poreča. Sjedinjenje turlomskih trupa iz Vidina i iz Niša na ušću Morave. Karađorđe traži primirje od velikog vezira. Bekstvo srpskog stanovništva u Austriju i zbegove. Pojave Turaka na levoj obali Morave. Prelazak Karađorđa, njegove porodice i nekoliko starešina u Zemun (3. oktobra 1813). Ulazak Redžep age, na čelu turske vojske, u Beograd (7 oktobra 1813). Oduševljenje u Carigradu.

Turska vlada je već odavno bila rešila da savlada Srbe silom. Ona je malo zakasnila s izvršenjem svoje odluke, iz razloga što joj je valjalo izvršiti velike pripreme i što je bilo potrebno pregovarati s Rusijom i ubediti je da su Turci raspoloženi da tačno ispune odredbe VIII člana Bukureškog ugovora, ali da Srbi nisu na to pristali.

Vojne pripreme bile su započete u martu, odmah posle prvih pregovora u Nišu. Hrana, municija pa čak i vojnici bili su, u mesecu maju, prikupljeni u Nišu.[1]) Za glavnog komandanta trupa postavljen je Karsli-Ali paša, upravnik Rumenlije.

Da bi izbegla mešanje Rusa turska vlada je, odmah posle konferencije Reis efendije s Italinskim, naredila svojim trupama da počnu operacije.

Polovinom jula, pojavile su se na srpskim granicama, skoro u isto vreme, tri velike turske vojske; jedna iz Vidina, pod komandom Ahmet paše, druga iz Niša, pod komandom Karsli Ali paše, a treća iz Bosne pod komandom Ali paše. Ta nova turska taktika povećala je, u velikoj meri, opasnost u kojoj su se Srbi nalazili. Oni nisu bili samo brojno slabi da bi mogli odoleti turskoj vojsci, nego nisu imali ni dovoljno sposobnih starešina koji bi ih mogli predvoditi. Milenko Stojković i Petar Dobrnjac, koji su više puta s uspehom branili južnu i istočnu granicu Srbije, bili su prognani u početku 1911 g. i nalazili su se tada u Rusiji. Njih su zamenile druge starešine, ali

[1]) Balasčev. Isto. 18—21.

»ukazi nisu ni u to doba davali ni vojnički talenat, ni junaštvo, ni energiju.«[1]) Istina je da su tu još bili Karađorđe, Jakov i Matija Nenadović i Luka Lazarević, Hajduk Veljko i druge poznate starešine, ali najvažnije ministarstvo, vojno bilo je u rukama Mladena Milovanovića, veštog intriganta, bez ikakve vojničke sposobnosti. Po planu za odbranu, koji je on izradio, potrebno je bilo da Hajduk Veljko brani Negotin, mesto da se povuče u unutrašnjost, ka Poreču, kao što je nekada činio Milenko Stojković i da brani planinski venac od Dunava do Deligrada. Karađorđe i ostale starešine bili su protivni tome planu, ali turska vojska već je bila krenula ka Negotinu i oni nisu imali vremena da ga izmene. Tako su tri srpske vojske stavljene na suprot Turcima: prva, od 7.000 ljudi, u Negotinu, pod komandom Hajduk Veljka; druga, od 18.000 ljudi, na Deligradu, pod komandom Mladena Milovanovića i treća od 16.000 na Drini, pod komandom Sime Markovića.[2])

Turci su započeli borbu napadom na Negotin. Srbima je tada, s te strane, prvi put zagrozila velika turska vojska. Ranije su Vidinskim pašalukom upravljale paše, odmetnici od turske vlade; osem toga i ruske trupe su se nalazile u blizini, u Maloj Vlaškoj, tako da otuda Turska nije mogla napadati s velikom vojskom. Ali poslednji upravnik Vidina, Mula paša, uklonjen je bio, s proleća 1813 g., i tako je turska vlada došla u mogućnost da preduzme važniju akciju i s te strane.

Prema tome Hajduk Veljko je bio prinuđen da se zatvori u negotinski grad i otuda se junački branio. Ali Turci su bili mnogo jači i uspeli su da opsednu Negotin. Ispad srpskog garnizona iz grada bili su uzaludni, jer je turska artilerija bila tako jaka da su slabi gradski zidovi počeli uskoro da se ruše. Tada su se Srbi povukli u kazamate i, pošto im je počelo nestajati municije, Hajduk Veljko se obratio Savetu za pomoć. Karađorđe je bio bolestan; druge su starešine bile zauzete napadima turskih trupa na druge položaje. Pošto, usled toga, nisu dobili ni municije, ni pomoći branioci Negotina punili su svoje topove svim predmetima od metala pa čak i srebrnim novcem. Jednoga jutra, krajem jula, Veljko je, obilazeći gradske bedeme, nadgledao popravku nekog šanca koji je neprijatelj bio oštetio. Tada ga je jedan turski tobdžija poznao i opalio na njega. Pogođen u grudi Veljko je izdahnuo, doviknuvši svojim drugovima: »Držte se čvrsto!« Ali tu mu želju nije bilo moguće ispuniti. Nekoliko dana docnije garnizon je bio prinuđen da se preda. Tako je prvi prolaz otvoren turskoj najezdi.

Turske trupe iz Bosne napale su bile, u isto vreme, na Drini. One su najpre zauzele Lešnicu, čiji je garnizon na prevaru zarobljen. Zatim je došla na red Loznica, gde se petar Nikolajević-Moler junački branio sa svojim malim garnizonom i

[1]) St. Novaković. Isto. 216.

[2]) J. Đurić — Karađorđevo izvestie o Srbiji u poslednje srbsko doba. (*Glasnik Društva Srpske Slovenosti*. Beograd 1852. IV. 154).

šest topova. Ali, Turci su uspeli da je opsednu i da preseku vodovod i Srbi, koji su se nalazili u varoši, došli su u opasnost da ne pomru od žeđi. Moler je, pošto nije imao mastila, svojom krvlju napisao pismo Savetu i tražio pomoć. Videći da ona ne stiže i hoteći po svaku cenu da izbegne predaju, uspeo je da jednim noćnim ispadom probije neprijateljske redove. Ali time je još jedan prolaz otvoren turskoj najezdi.

Tek krajem avgusta, Karađorđe je, malo oporavljen od bolesti, pohitao na Drinu, u pomoć Moleru. Pošto je Loznica već bila pala u ruke Turcima, on je naredio Milošu Obrenoviću da s nekoliko hiljada ljudi ode u Zasavicu i da se tamo utvrdi. Ostale su trupe upućene ka Šapcu. To su bila dva poslednja bedema prema Bosni. Njih su Srbi utvrdili i snabdeli hranom i municijom, tako da neprijatelju mogu dati dug i snažan otpor.

Medutim, Turci na južnom bojištu nisu brzo napredovali, Karsli-Ali paša je dugo ostao nepomičan pred Aleksincem i tek je, 10 avgusta, preduzeo napad na Deligrad. Nezadovoljan tom sporošću sultan ga je, krajem avgusta, smenio i na njegovo mesto postavio Mehmed Bahram pašu, kome je naredio da nešto trupa ostavi pred Deligradom i da što pre zauzme Beograd i uguši srpski ustanak, ne vodeći računa ni o troškovima ni o žrtvama.[1])

Tako su se, po Karađorđevom povratku s Drine, turske vojske iz Vidina i Niša već bile spojile na desnoj obali Morave, blizu Ćuprije. Na toj strani ostale su bile samo dve tačke, na kojima su se Srbi još držali: Poreč na istoku, koji je sprečavao prolaz Dunavom, ali kome su već sve veze s pozadinom bile prekinute i utvrđenja na Deligradu, severno od Niša. Položaj Srba bio je vrlo težak.

Usled toga Karađorđe je otišao u Beograd da se s Nedobom i sa srpskim starešinama posavetuje šta da se preduzme. On je, još za vreme bavljenja u Šapcu, bio izgubio svaku nadu u povoljan ishod borbe i smatrao je da se narod samo seobom može spasi. Usled toga poslao je odmah Lazara Pavkovića caru Aleksandru da mu izloži položaj u kome su se Srbi tada nalazili i da izradi odobrenje da se narod može, preko Austrije, iseliti u Rusiju.[2]) Osem toga poslao je, u septembru, Lazara Todorovića da ponudi generalu Sigentalu srpske gradove i da sazna da li mu se na austriskom zemljištu neće desiti kakve neprijatnosti, ako bude prešao preko Save.[3]) Nedoba je, 1 septembra, poslao Stevana Živkovića i Pavla Tomića da kod ruske vlade pomognu Karađorđevu molbu za iseljenje naroda u Rusiju. Ali, odgovora ni s koje strane nije bilo.

Kako je nestašica municije onemogućavala svaki dalji

[1]) Ferman El-Hadži-Mehmed-Bahram paši, od kraja aprila 1813. (Balašćev. Isto. 23—29).

[2]) Karađorđe caru Aleksandru, 31 avgusta 1813.

[3]) Dvorsko ratno veće Državnoj Kancelariji, 8 septembra 1813. (M. Gavrilović. *Miloš Obrenović*. Beograd. 1908. I. 40).

otpor, Karadorđe se rešio da se ponova obrati Austriji. Pošto je general Sigental odbio raniju ponudu da zauzme srpske gradove, on mu je, 11 septembra, poslao svoga sekretara, Jevtića da ga zamoli da navalu Turaka na Srbiju zaustavi ili da bar dozvoli Srbima da se sa svojim porodicama sklone na austrisko zemljište i da turskoj vojsci ne dadne nikakve pomoći, čak ni u hrani. U isto vreme naredio mu je da ga pita da li bi Srbi, u slučaju ako budu uspeli da se preko zime održe u svojim gradovima, mogli iduće godine računati na njegovu potporu. Austriski general je odgovorio da samo Srbi neposrednim sporazumom s velikim vezirom mogu učiniti kraj toj situaciji, ali da će srpske porodice naći gostoprimstva na austraskom zemljištu, gde će im i hrana biti osigurana.

Nepoverenje koje su Srbi pokazali prema Austriji u toku 1810 g. i gotovost s kojom su tada primili Ruse u gradove, nisu bili još zaboravljeni u Beču. Usled toga austriska je vlada potpuno odobrila odgovor koji je dao general Sigental. Ona bi bila još zadovoljnija da je general tome dodao još i to da su Srbi — pošto se ranije nisu hteli koristiti prijateljskim posredovanjem Austrije u Carigradu — sami odgovorni za svoj tadašnji položaj.[1])

U takvim prilikama Karadorđe je, po savetu Nedobe, zatražio od velikog vezira primirje od šest nedelja, da bi poplašenom stanovništvu mogao dati mogućnosti da se skloni u Austriju.[2]) Kako odgovor od Kuršid paše nije dolazio, Karađorđe je otišao na Moravu. Tada je tek uvideo da je i suviše kasno za pregovore. Turci su držali u rukama celu desnu obalu Morave i imali su samo da sačekaju da voda opadne pa da mogu preći na levu obalu i poći na Smederevo i na Beograd.

Veliki strah zavladao je celom zemljom: iz svih krajeva Srbije duž Save i Dunava, stanovništvo je bežalo na austrisku stranu.

Karadorđe je tada uputio srpskim starešinama naredbu da pokret za iseljavanje zaustave: »Ni s druge strane — pisao im je on — nema spasa, jer Nemci (Austrijanci) šalju u rat protiv Francuza sve one koji predu.«[3])

Članovi Saveta sazvani su na sednicu. Hitna pisma bila su stigla sa zapadne granice: starešine su tražile pomoći. U isto vreme saznalo se da su Turci počeli prelaziti Moravu i da idu ka Beogradu.

Smatrajući da nema dovoljno vojnika da se može zatvoriti beogradski grad i dugo ga braniti, Karadorđe je — po nagovoru Nedobe, da preko Austrije ide u Rusiju — odlučio da napusti Srbiju. Tako je on, 3 oktobra, prešao u Zemun, sa svojom porodicom, u pratnji Nedobe, mitropolita Leontija, arhimandrita Filipovića i svog sekretara, Đurića. Za njim su pošli

[1]) Hudelist Vrhovnom Savetu, 25 septembra 1813. (Beer. Isto. 258).
[2]) Karadorđe velikom veziru, bez datuma. (J. Đurić isto. 160).
[3]) Karadorđe Pavlu Popoviću, 30 septembra 1813. (Isto).

i ostali članovi Saveta i stanovnici Beograda. Svi su prešli u Zemun sa svojim porodicama i svima dragocenostima koje su mogli poneti.

Tada je Jakov Nenadović pribrao iz arhive Saveta najvažnija dokumenta, složio ih u dva bureta i poslao ih na Zabrežje da ih otud prenesu na austrisko zemljište. Kad je to učinio, zapalio je zgradu Saveta. Zatim je sva artilerija izvučena iz grada i preneta daleko u unutrašnjost, da je tamo zakopaju; bačeni su u vazduh magacini s barutom i zapaljena je varoš a stanovništvo se preko noći razbeglo.[1])

Vest da je Karadorđe s nekolicinom starešina prebegao u Austriju i da su turske trupe već zauzele Smederevo i uputile se ka Beogradu stigla je, 4 oktobra, u srpski logor kod Šapca. Zaprepašćeni tom novošću, starešine su se sastale da odluče šta da rade. Pre svega našle su da tu vest treba čuvati u tajnosti, da se vojnici ne bi zaplašili. Zatim su rešile da se odupru Turcima. Ostajao im je jedan izlaz: da se zatvore u gradove beogradski i šabački i da se iz njih brane do proleća. Odredili su Miloša Obrenovića da sa 2,000 ljudi ode i da se zatvori u beogradski grad. On je odmah pošao. Ali, kad je stigao u Zabrežje našao je tamo nekolicinu starešina i veliki broj seljaka koji su se spremali da sa svojim porodicama predu u Austriju i doznao je da su Turci već zauzeli Beograd. Na tu vest njegovi su se ljudi već razbegli da spasavaju svoje porodice. Ne znajući šta se dogodilo sa njegovom ženom i decom, kojima je, pre polaska iz Šapca, bio poslao jednog svog pisara da ih prevede u Austriju, Miloš je odbio poziv Jakova Nenadovića da s njim pređe preko Save i otišao je u Brusnicu da traži svoju porodicu.[2])

Međutim, vest da je Karadorđe prešao u Austriju stigla je srpskoj vojsci u Šapcu. Ona je na nju proizvela isti utisak kao i na trupe Miloša Obrenovića i vojnici su se odmah rastrurili. Starešine su bile prinuđene da izvuku artleriju i municiju i da preko noći napuste grad. Tako je, u stvari, nestalo srpske vojske.

Turske trupe iz Bosne nadirale su dolinom Kolubare i Save ka Beogradu, pljačkajući svuda, paleći sela i ubijajući seljake. Videći kako Turci postupaju s narodom i njegovim imanjem prota Mateja Nenadović, koji se tada još nalazio u valjevskoj nahiji, došao je na misao da napiše jedno anonimno pismo bosanskom veziru: „Kakvu korist — rekao mu je on — sultan može imati od opustošene zemlje? Šta će raditi ti Turci u Srbiji, kada svi Srbi budu poubijani ili budu prebegli u Austriju? Narod sluša svog cara i samo želi mir i spokojstvo." To je pismo predato veziru i proizvelo je željeni uspeh. On je sakupio svoju vojsku, zabranio pljačku i paljevinu i pohitao ka Beogradu.

Tada je prota Nenadović prešao u Austriju s velikim bro-

[1]) J. Đurić. (Isto. 164).
[2]) M. Nenadović. *Memoari.* II. izd. 239.

jem Srba, koji su već bili doveli svoje porodice na obalu Save.[1])

Na čelu nekoliko hiljada Turaka, Redžep aga je, 7 oktobra, svečano ušao u srpsku prestonicu. Tako je Srbija ponova pokorena, posle desetogodišnje očajne borbe. Ta vest stigla je u Carigrad, 17 oktobra i tamo je izazvala »najveću radost«.[2]) Povodom nje sultan je sutradan primio »čestitku« turskih dostojanstvenika. Sve baterije u turskoj prestonici i na Bosforu proslavljale su čitava tri dana, sa po tri počasne paljbe svakog dana, taj srećan događaj.[3])

II.

Srpske izbeglice i austriske vlasti. Sastanak izbeglih srpskih starešina u manastiru Feneku. Težnja austriske vlade da zadrži srpske starešine u Austriji. Interniranje srpskih starešina. Nezadovoljstvo turskih komandanata prema Austriji. Turska vlada traži od Austrije da joj izda srpske izbeglice. Sultan i austriski poslanik u Carigradu. Udaljenje srpskih starešina od granice (27 januara 1814). Razgovor kneza Hoencolerna s Karađorđem. Odlazak srpskih starešina u Rusiju (krajem aprila 1814).

Krajem septembra i početkom oktobra austriske obale Save i Dunava bile su pretrpane srpskim izbeglicama. Mesto da im dopuste da potraže skloništa kod stanovnika južne Ugarske koji su bili većinom Srbi, austriske vlasti su ih naterale da izdrže karantin. To je bio žalostan prizor. Izbeglice su se većinom nalazile na otkrivenim čamcima i lađama i, kako je vreme bilo kišovito, i ljudi i žene morali su stajati u vodi do kolena, držeći decu na rukama, da se ne bi podavila. Tada je mnogo dece pomrlo od hladnoće i od vlage.[4])

Ni sa srpskim starešinama nisu mnogo bolje postupali. Sutradan po Karađorđevom dolasku u Zemun, general Crvenka je pozvao njega i njegovog sekretara i pitao ih je „kome su vladaocu odani i gde bi želeli da žive". Oni su mu odgovorili da njihovog zaštitnika poznaje ceo svet i da bi želeli da se nastane u okolini Fruške Gore, u Sremu. General je tražio da pismeno izjave da li žele živeti u Austriji ili u Rusiji. Oni su napisali »u Rusiji«.

Posle toga austriski general je, pod stražom, zadržao u Zemunu Karađorđevu porodicu i njegovog sekretara i oduzeo im sve stvari i sav novac koji su imali, do dekreta kojima je Karađorđe odlikovan ruskim ordenima. „Eto, kakva vam je ponižen ja nanela Rusija — rekao je Karađorđevoj ženi šef policije — oduzimajući joj stvari; da ste bili na našoj strani mi ne bismo

[1]) Isto. 230—240.
[2]) *Le Moniteur*, od 8 avgusta 1813.
[3]) Italinsky grafu Rumjanzovu, 27 oktobra 1813. (Uljanickii. Isto 186.) i *Le Moniteur*, od 7 decembra 1813.
[4]) J. Đurić. Isto. 176. Teško je dati tačan broj srpskih porodica, koje su bile izbegle u Austriju. Austrijski istorik Ber kaže da ih je bilo 9,000 (Beer. Isto. 258) ali, po svemu izgleda da ih je bilo mnogo više.

tako nečasno postupali s vama."[1]) Karađorđe je zatim stražarno sproveden u manastir Fenek, u okolini Zemuna. U tome manastiru, u koji su bile prenete iz Srbije mošti kralja Stevana Nemanjića (1196—1227), nalazila su se tri srpska arhimandrita. Prota Nenadović, koji je tek tada prešao u Srem, otišao je, takođe, tamo. Kako je bio saznao da se carevi ruski i austriski nalaze u tom trenutku u Brislu, on je savetovao Karađorđu, koji je, došavši u manastir, počeo plakati, da traži pasoš pa da ide caru Aleksandru i da ga moli »da spase srpski narod«. Ali iz bojazni da austriska vlada ne odobri pasoš na taj cilj, savetovao mu je da ga traži radi audijencije kod austriskog cara i da, kada bude stigao tamo, vidi i ostale vladaoce.[2])

U tom trenutku stigao je deputat Pavković, kaga je Karađorđe bio poslao iz Beograda u glavni stan ruske vojske. General Crvenka je zabranio da se Karađorđu saopšti sadržina pisma koja je Pavković doneo. Zabranio je čak Karađorđevom sekretaru da ode u Fenek i da o tome izvesti svoga starešinu. Đurić je ipak našao načina da stupi u vezu s Karađorđem. Napisao je pismo i poverio ga je jednom kaluđeru koji je uspeo da ga dostavi kome je trebalo. Izvestio ga je da je Nedoba dobio od cara Aleksandra pismo, kojim je car obećao da će spasti srpske starešine i da će ih primiti u Rusiju, ali je, u isto vreme, dodao da je čuo da general Crvenka ima nameru da dođe u Fenek da skloni Karađorđa i druge srpske starešine da ostanu u Austriji. On ih je preklinjao da na to ne pristanu. »Setite se — rekao je pri završetku — koliko su naši pretci prepatili u Nemačkoj carevini (Austriji). Znate da je poslednji srpski vladalac, Đorđe Branković umro u zatvoru, u Austriji.[3]) Uveravam vas da i vas ista sudbina očekuje, ako tu ostanete. Ne samo mi, nego nijedan Srbin ne može naći spasa u ovoj carevini. Izvestite, dakle, sve koje budete mogli, da se drže Rusije, koja će nas spasti.[4])

Austriski general, je, odista, odmah došao Karađorđu, ali je ponova dobio isti odgovor da Karađorđe želi ići u Rusiju. Usled toga naredio je da Karađorđa, Jakova Nenadovića, Simu Markovića, Mladena Milovanovića i popa Luku Lazarevića sprovedu, pod stražom u Golubince i da ih odatle prevedu u grad Petrovaradin.[5])

To postupanje nije trebalo da iznenadi Srbe, jer se austriska vlada tada nalazila u vrlo nezgodnom položaju prema Turskoj. Turska vojska, koja je vojevala protiv Srba,- sakupljena je bila na Vračaru, kod Beograda. Tamo je, krajem oktobra došao i veliki vezir s jakom pratnjom. Turski komandanti bili su veoma razdraženi protiv Austrije. Oni su je davno bedili da je izazivala i potpomagala srpski ustanak i ta je mržnja prema

[1]) Karađorđev izveštaj i t. d. (Isto. IV. 173).
[2]) M. Nenadović. Isto. 244—5.
[3]) On je umro u zatvoru, u Hebu u Češkoj, 1711 g.
[4]) J. Đurić. Isto. 173—174.
[5]) Isto. 175.

Austrijancima postala još veća od kad su, u artileriji koju su od Srba zarobili, našli topove rađene u Austriji i doznali da je austriska vlada dala skloništa gotovo svima starešinama ustanka. Tada su počeli da protestvuju i da viču da Austrija, radeći tako, želi da sačuva mogućnost da docnije opet raspali srpski ustanak. Tu je optužbu sam Reis efendija saopštio austriskom poslaniku, Štirmeru, prilikom jednog sastanka s njim.[1]) Malo kasnije turska je vlada tražila od Austrije da joj preda sve Srbe koji su bili prebegli na njeno zemljište i to: a) one, koji nisu učestvovali u ustanku b) starešine, naročito Karađorđa c) muslimane, koje su Srbi silom preveli i d) sve one, koji su učestvovali u ustanku. Ona se, takođe, tužila i na to što su zemunske vlasti prirmile Nedobu, bivšeg ruskog pretstavnika u Srbiji.[2])

Taj besmisleni zahtev ostao je bez odgovora. Očekujući upustva austriski poslanik je izjavio turskom ministru da njegovu molbu ne može primiti austriska vlada. Taj nesporazum završen je jednim docnijim izveštajem velikog vezira iz koga se videlo da je Austrija dala municiju Turcima za vreme ratovanja protiv Srbije. Pošto je sultan pročitao taj izveštaj naredio je da se austriskom poslaniku izrazi njegovo zadovoljstvo. Da bi popravio nesretnost svog ministra, poslao mu je na dar jednu tabakeru, ukrašenu briljantima, »tabakeru umočenu u krv pobijenih Srba«, kao što je rekao Italinski, izveštavajući svoj dvor o tom događaju.[3])

Da bi izbegla nesuglasice s Turcima, austriska vlada je rešila da ukloni starešine srpskih izbeglica daleko od granica Srbije. Saznavši za tu odluku, srpske starešine su, 22 decembra, poslale arhimandrita Filipovića u glavni stan ruske vojske na Rajni, da traži dozvolu da se mogu nastaniti u Rusiji. Osem toga, poslan je, 15 januara, po savetu Nedobe i Maksim Jakšić u istoj misiji. I, odista, sve su srpske starešine, naskoro zatim uklonjene u razna mesta u Austriji. Karađorđe i njegov sin poslani su u Grac a ostali u Brno, Celovac, Maribor, Judenburg, Leoben i t. d.[4])

Tako rasturene i stalno pod strogim nadzorom, srpske starešine su čekale vesti iz glavnog stana ruske vojske. Tek krajem marta Karađorđe je primio odgovor od grafa Neselrode, s jednim pismom arhimandrita Filipovića. Ruski ministar ga je uveravao o potpunoj naklonosti cara Aleksandra. U junu je dobio pismo od drugog izaslanika, Jakšića, koje je bilo sastavljeno u istom smislu.

Međutim, austriska vlada nije davala mira Karađordu. Knez Hoencolern, guverner Štajerske slao mu je nekoliko puta svog adutanta, pukovnika Levatića, po rođenju Srbina, da mu predloži da se potpiše na vernost austriskom dvoru i da se nastani

[1]) Italinski grafu Rumjancovu, 27 oktobra 1813. (Uljanicki'j. Isto. 186).
[2]) Isti istome, 14. novembra 1813. (Isto. 187).
[3]) Isto mesto.
[4]) J. Đurić. Isto. 177—178.

u Austriji. U zamenu obećavana mu je titula kneza i — u slučaju ako Austrija bude osvojila Srbiju, Bosnu i Hercegovinu — vlada nad tim pokrajinama pod zaštitom Austrije. Karađorđe je odbio sve te predloge. Naposletku knez Hoencolern je, jednom prilikom, pozvao Karađorđa k sebi i između ostaloga pitao ga je »kome je caru veran«. Pokazujući ruski orden koga je nosio, Karađorđe je odgovorio da je veran ogome čiji orden nosi i da će mu ostati veran celoga života. Knez je pokušao da ga pridobije, napominjući mu da je »košulja bliža telu, nego haljina«, da je Austrija susetka Srbije, da Rusija nikada neće moći da vlada u Srbiji, itd. Karađorđe je ostao nepokolebljiv.[1])

Početkom avgusta, srpske starešine dobile su od grafa Stakelberga, ruskog poslanika u Beču pasoše i novac za putovanje i otputovale su, krajem septembra, za Rusiju, „ostavljajući sve svoje blago u rukama austriskih vlasti...". Oni su stigli u Hotim, u Besarabiji, početkom novembra; tu su zastali da sačekaju naredbe ruske vlade, odnosno mesta gde će moći da se nastane.[2])

III.

Izgled Srbije u oktobru 1813. Turska najezda u Srbiji. Naimenovanje Sulejman paše »Skopljaka« za vezira Beogradskog pašaluka. Umirenje zemlje i potvrda Miloša Obrenovića za kneza rudničke nahije. Pad poslednjih srpskih položaja na Deligradu i na Topoljaku (novembar 1813). Povraćaj turske uprave u Srbiji. Nove globe. Premetačine i uzapćenje oružja. Pomor od kuge. Srpski odbor u Zemunu. Molba srpskih starešina caru ruskom (krajem aprila 1814).

Kad su turske trupe s istočne i sa zapadne strane bile stigle u Beograd, Srbija je pretstavljala veoma tužan prizor. Na putovima koji su vodili ka Savi i Dunavu vladala je užasna zabuna. Masa ljudi, žena i dece, s kolima i konjima, koji su bili natovareni najpotrebnijim stvarima i svom stokom, koju je bilo moguće poterati, jurila je u dva suprotna pravca: jedni su hitali ka Savi i Dunavu, u nameri da se spasu u Austriju a drugi su, saznavši da su Turci već svuda presekli put, bežali natrag da se sklone u planinu.

Čim su prve turske ćete ušle u Beograd, u varoši su nastali veliki izgredi. Turski bećari pljačkali su i palili kuće izbeglih srpskih starešina. Prilikom podele plena među njima je došlo do bitke, u kojoj je palo oko 300 ljudi.

U isto vreme jači odredi Turaka poslati su biti u Topolu, da potraže Karađorđa(!), u Valjevo, u Kragujevac i u Požarevac. Izgleda da je tada vojnicima bilo odobreno da, u toku prvih dvanaest dana, mogu muškarce iznad 15 godina ubijati a žene i decu robiti. Te su čete s raznih strana počele dovoditi žene i

[1]) Isto mesto.
[2]) Isto. 179.

decu i Beograd je bio pun roblja koje su Turci prodavali.[1]) Samo na dan 17 oktobra dovedeno je bilo, na prodaju, 1,800 srpskih žena i dece.[2])

Ispred ove divljačke bujice narod se povukao u velike šume, naročito u Klešetvicu i u rudničke planine, koje nisu bile pristupačne turskoj vojsci. Iz zbegova, koje su tada osnovali, jedni su pokušavali da dadu otpora Turcima a drugi su počeli upućivati molbe austriskim pograničnim oficirima i turskim pašama da se dalji pokolj, robljenje, i paljevina obustave.

U to doba Stanoje Glavaš je sa znatnim odredima operisao u dolini Kolubare a Hadži Prodan se sa 2000 ljudi povukao u Mučanj i otuda pravio ispade protiv Turaka. Osem toga srpskih četa je bilo i u šumama pored carigradskog puta, pored puta iz Novog Pazara za Užice a naročito u rudničkim planinama. Te su čete zadavale dosta jada veziru, sudeći po broju turskih ranjenika koji su s raznih strana donošeni u Beograd. Šta više imala su dva položaja na kojima su se poslednji ostaci srpske vojske još držali. To su bili Deligrad i Topoljak, kojima su komandovali vojvode Vujica Vuličević i Antonije Pljakić, zet Karađorđev.[3])

Međutim molbe, koje su Srbi dotle bili poslali, nisu ostale bez uticaja. Bosanski vezir, Ali paša dao je, 19 oktobra, oproštaj raji valjevske nahije i objavio je da će svaki Turčin biti kažnjen, ako Srbima u tom kraju, bude što na žao učinio. Veliki vezir, Kuršid paša, učinio je još više. Smatrajući da zemlju, koja je bila upropašćena i raseljena, treba brzo umiriti i urediti, on je nastao da, pre svega, izabere pogodno lice za vezira beogradskog pašaluka. Na molbu Ali paše, bosanskog vezira predložio je za to mesto Sulejman pašu „Skopljaka"[4]). U isto vreme uveo je tursku upravu od pre ustanka. Izdvojio je iz dotadanje Srbije stari Beogradski pašaluk a ostale krajeve (šest nahija) koje su Srbi u toku ustanka bili osvojili, vratio je susednim pašalucima kojima su i ranije pripadali. U svima nahijama postavio je muselime (načelnike) i kadije (sudije) i dao im je takva prava da je vlast narodnih knezova morala ubrzo postati ništavna. Osem toga nalazio je da treba upotrebiti sva sretstva da se Srbi, koji su se bili sklonili u planine a tako isto i oni koji su bili prebegli u Austriju, što pre vrate na svoja ognjišta. Radi toga on je, 31 oktobra, dao opšti oproštaj. Izdao je proglas, kojim je objavio da je sultan oprostio sve pogreške srpskoj raji, da joj više niko ne sme činiti zuluma ni nepravde i da joj je slobodno mirno živeti i nastaviti svoje poslove. Tada su mnogi zarobljeni starci, sveštenici, kaluđeri, knezovi i kmetovi pušteni iz zatvora i poslati zajedno s Turcima da Srbima objave carevu milost i da ih pozovu da napuste zbegove i da se slobodno vrate svojim kućama.[1])

[1]) A. Ivić. *Između prvog i drugog srpskog ustanka.* Zagreb. 1917. 70-1.
[2]) General Siegnethal Dvorskom Ratnom Veću, 20 oktobra 1813. (M. Gavrilović. Isto. I. 45).
[3]) Sima Milutinović. *Istorija Srbije* 1813—1815. Beograd. 1888. II. 46.
[4]) Bilten iz Bosne, od 16 novembra 1813. (*A. M. I. D. u Parizu. Izveštaji iz Bosne.* Kutija III.). Nadimak »Skopljak« dolazi od mesta Skoplje, koje se nalazi na zapadnoj granici Hercegovine.

Vest o porazu Napoleonovu kod Lajpciga, koja je sutradan doneta iz Pančeva u Beograd, učinila je da su Turci postali još mekši. Oslobođena svog opasnog neprijatelja, Rusija je bila u stanju da se okrene Turskoj i da joj zatraži računa o Srbiji. Usled toga veliki je vezir preduzeo mere da zemlju što pre umiri. Da bi u tome uspeo naredio je da narodu mir odnesu, u isti mah, i turske i srpske starešine. Odredio je Aksentija Miladinovića, kneza beogradske nahije i Avrama Lukića, dragačevskog vojvodu, koji su se već bili predali, da zajedno s komandantom njegove konjice, Emir-Ali-agom Serčesmom i sa jednim odredom konjanika zadu po nahijama i da narod umire. To je izaslanstvo vratilo poverenje narodu. Videći vezirove delegate sa srpskim knezovima mnoge su starešine napustile dotadašnja skloništa i vratile se svojim kućama. Miloš Obrenović, jedini od glavnih starešina koji nije prešao u Austriju, iz razloga što njegova porodica nije na vreme bila stigla na obalu Save i koji se za tim s njom sklonio u manastir Nikolje (u Rudničkoj nahiji), odazvao se, takođe, pozivu Ali age. Otišao je u selo Takovo, pretstavio se sultanovom delegatu i predao mu oružje. On ga je lepo primio, vratio mu oružje, izuzev sablje koju je zadržao kao znak podanstva i postavio ga, u ime vezira, za obor-kneza rudničke nahije.[2])

Saznavši kako je primljen Miloš, Srbi su počeli napuštati planine i vraćati se u svoja sela. Tako su se uskoro predale i vojvode Lazar Mutap, Milić Drinčić i Arsenije Loma.

Zadovoljan ishodom svoje misije, Ali-aga je pozvao Miloša da dođe u Beograd, da ga pretstavi velikom veziru. Miloš je tamo stigao početkom novembra i vezir ga je veoma lepo primio. Tada su u Beogradu bili iskupljeni mnogi videni Srbi. Šestog novembra stigao je i glasnik iz Carigrada s fermanom, kojim je Sulejman paša „Skopljak" postavljen za vezira Beogradskog pašaluka a 15 novembra postavljeni su svečano obor-knezovi i druge narodne starešine. Tom je prilikom i Miloš utvrđen za obor-kneza rudničke nahije. Sulejman paša im je svima izdao buruntije i naredio im da se svaki u svojoj nahiji potrudi da povrati narodu poverenje u novu upravu i da muselime (načelnika) pomaže u njihovu radu.[3])

Za to vreme narod je u masama napuštao zbegove. Krajem novembra velika je većina bila već kod svojih kuća. Tada su se predali Stanoje Glavaš i arhimandrit Gligorije Radojičić. Hrabri branioci Deligrada i Topoljaka, saznavši da je sva Srbija pokorena i da je dalji otpor izlišan, napustili su, takođe, svoje

[1]) M. Gavrilović. Isto. I. 50—51.
[2]) S. Milutinović. Isto. 53.
[3]) M. Gavrilović. Isto. I. 55—6.

šančeve i sklonili se, jedni u svoja sela a drugi u Austriju.[1])

Vest o objavljenom oproštaju dospela je bila odmah i među srpske izbeglice u Austriji. Pošto je tamo život bio vrlo težak, naročito siromasima, oni su se u znatnom broju počeli vraćati u Srbiju. Taj pokret nije bio po volji austriskim vlastima, naročito u Banatu. Bojeći se da se dobrovoljci — koje su među izbeglim Srbima bili pokupili — ne razbegnu, one nisu htele službeno objaviti taj oproštaj. Ali ta mera nije mnogo pomogla. Ni rđavo vreme, ni velika voda nisu bili u stanju zadržati izbeglice da u znatnom broju ne pojure u Srbiju. Ij Srema, gde je taj oproštaj odmah obznanjen, vratio se u Srbiju i priličan broj tih dobrovoljaca. Takav je slučaj bio s ljudima iz odreda Stojana Čupića, od kojić je većina, čim je za taj oproštaj saznala, ostavila svoga vojvodu i prebegla u Srbiju.[2]) Pošto su, početkom decembra, srpski dobrovoljci iz Banata, poslati u Moravsku i tamo je službeno objavljen sultanov oproštaj. Tada su se i srpske izbeglice iz toga kraja u većem broju vratile svojim kućama.

Na taj način velika većina Srba, koji su se prilikom propasti Srbije, sklonili u planine ili u Austriju, bila je, sredniom decembra, na svojim ognjištima. U zemlji je bio povraćen mir. Za to vreme razišle su se i turske trupe iz pašaluka, tako da u njemu, zbog oskudice u hrani, nije ostalo više od 3,000—5,000 vojnika.[3])

Međutim, mir koji je na taj način zavladao u zemlji, nije dugo trajao. Novi vezir je imao dve mahne koje mu nisu dopuštale da utvrdi definitivan mir i red u pašaluku. On je mrzeo Srbe i žudeo je da se što brže obogati. Ne vodeći računa o osiromašenju zemlje, on je zaveo velike dažbine, koje narod nije bio u stanju plaćati. Pored njih udario je namete za opravku gradova i odredio kuluk. Stotinama radnika doterano je bilo po najvećoj zimi u Beograd, radi opravke beogradskog grada. On je za činovnike postavio, pored raznih svojih srodnika, mnoge beogradske Turke, stare zulumćare i zlikovce koji su po starinski počeli globiti, hapsiti pa čak i ubijati. Ta su nasilja izazvala veliko negodovanje u narodu.

Iako se velika većina izbeglih Srba vratila iz Austrije, Turci nisu bili potpuno spokojni. Tamo su bile ostale sve glavne srpske starešine, kojima sultan nije hteo dati oproštaj a koje austrijanci nisu hteli izdati na traženje turske vlade, za tim manje starešine i izvestan broj viđenih i imućnih ljudi, koji opet nisu hteli ili iz straha od osvete nisu smeli da se vrate. Bavljenje tih Srba u Austriji i glasovi o mogućnosti rata između Austrije i Turske probudili su kod Turaka nepoverenje i prema Srbima i prema Austriji. Osem toga neznatna količina oružja, koju su Srbi bili dotle predali, dala je Turcima uverenje da je mnogo oružja sakriveno i da su Srbi u dogovoru s Austrijom. Kako je tada imalo malo trupa u pašaluku, Sulejman paša je, bojeći se novoga ustanka, rešio da svima Srbima oduzme oružje.

[1]) Izveštaj pukovnika Obućine, od 12 novembra 1813. (A. Ivić. Isto. 58).
[2]) A. Ivić. Isto. 58.
[3]) M. Gavrilović. Isto. I. 59.

Radi toga izdao je stroge narebe turskim vlastima u zemlji i poslao naročite komesare da kupe oružje. Tada su u pašaluku nastale još veće globe i pljačke. Da bi nesreća bila potpuna kuga, koja se 1813 g., pojavila u Erdelju, prešla je u Srbiju i počela je moriti narod.

Pošto su žalbe i molbe upućene veziru ostale bez uticaja, narodne starešine iz raznih krajeva počele su tajno da se sastaju i da se savetuju o tome šta da se radi. Nada u pomoć Rusije, koju su im svečano bili obećali car Aleksandar, admiral Čičagov, general Ivelič, Nedoba i drugi nije bila ugašena. Kako je u zemlji tada bilo svega tri hiljade Turaka i to „sve sam golja, bez oružja i bez pare" a kako su oni imali skrivena oružja i dvanaest topova sa svom spremom, nalazili su da im treba samo municije pa da za nedelju dana očiste svu Srbiju od Turaka.[1]) Da bi znali kako se razvija rat protiv Francuske i da li bi što trebalo preduzeti, oni su stupili u vezu sa srpskim starešinama koje su se tada nalazile u Sremu.

Srpske starešine koje su bile ostale u Austriji osnovale su u manastiru Feneku, kod Zemuna jednu vrstu tajnog odbora (opštine) u koju su ušli arhimandrit manastira Studenice, Melentije Nikšić, prota Mateja Nenadović, prota Smiljanić, vojvoda Petar Nikolajević Moler, Pavle Cukić, Stojan Čupić i Maksim Krstić. Taj je odbor pribirao vesti sa svih strana i, preko svojih posrednika, saopštavao Srbima novosti sa strane a strancima vesti iz Srbije. On je, krajem aprila 1814 g., izvestio Srbe o porazu Napoleona i ulasku cara Aleksandra u Pariz. Na vest o tom važnom događaju sastali su se Gligorije Radojičić, arhimandrit manastira Blagoveštenja, vojvode Miloš Obrenović, Lazar Mutap i Filip Petrović i Marko, knez kragujevačke nahije i rešili su da upute molbu ruskom caru i da ga mole za pomoć. „Sad je ceo narod — rečeno je u njoj — sa najtoplijom željom i nadom obratio svoje suzne oči Prestolu Vašeg Imperatorskog Veličanstva, čije je oružje Bog blagoslovio, sa najsmirenijom molbom ...da bi bio izbavljen od nasilja i grabeži turske." U nadi da će ruska vojska spasti srpski narod, potpisnici su molili cara da Srbiju prisajedini Rusiji ili, ako to prilike ne bi dopustile, da joj dâ položaj Vlaške, da zemlja plaća danak i da iz nje Turci izdadu.[2])

Ta je molba dostavljena srpskom odboru u Zemun. Tamo su je potpisali još i prota M. Nenadović, Stojan Čupić i Maksim Krstić i poverili su je arhimandritu Nikšiću da je odnese caru Aleksandru. On se primio te dužnosti i otputovao je u Beč. Ali, kako je dolazak ruskog cara tamo bio odložen, on je na-

[1]) Stevan Živković Nedobi, 26 aprila 1814. (M. Gavrilović. Isto. I. 74-5).
[2]) B. i N. Petrović. Isto. II. 47.

rodnu molbu predao pukovniku, Stevanu Živkoviću da je on podnese caru. Sam je ostao u Badenu, kod Beča. Očekujući carev odgovor obraćao se izvesnim viđenim Rusima i molio ih za njihovu potporu kod cara u korist Srba.[1]) Ali, kako nije dobio nikakva odgovora, on se, u julu, vratio u Zemun.

[1]) Isto. 50—54.

GLAVA OSAMNAESTA.

I

Poziv viđenih Srba iz Beogradskog pašaluka srpskom odboru u Zemunu (april 1814). Položaj cara Aleksandra. Putovanje prote Nenadovića u Rusiju i u Beč. Hadži-Prodanova buna (novembar 1814). Savet grafa Stakelberga Srbima. Povratak prote Nenadovića u Zemun (decembar 1814).

Međutim položaj u Srbiji postajao je sve teži. Vezirovi ljudi koji su bili poslati da istražuju oružje, bezdušno su pljačkali svet. Oni nisu samo otimali novac i dragocenosti, nego su s ljudi i sa žena skidali i samo odelo i ostavljali ih gole i bez pare. Osim toga mnogi su ljudi bacani u lance i „u klade" pa čak i ubijani. Tako su izvesni Srbi, koji su se nedavno bili vratili iz Austrije pobijeni ili nataknuti na kolje. U Beogradu, na prostoru između današnjeg Narodnog Pozorišta i Terazija prizor je bio užasan: na sve strane video je čovek ljudska tela na kolju ili razbacana po zemlji, iskasapljena i onakažena a oko njih su se kupili čopori pasa.[1]) Usled toga izvesan broj Srba sklonio se ponova u šume i hajdučija je bila uzela još ozbiljnijeg maha.

Pored toga kuga je i dalje kosila u nekoliko srezova, do na bosansku granicu. U maju je, samo u Beogradu, umiralo svakoga dana po 10—15 stanovnika a mrtvaci su noću tovareni i bacani u Dunav. U junu i julu zaraza je bila uzela još šire razmere. Samo 13 jula obolelo je u Beogradu 7 lica od kuge.[2])

Mesto da u takvim prilikama olakša terete narodu, vezir je, u drugoj polovini maja, tražio još više radnika i građe za opravku gradova. Nezadovoljstvo protiv turske uprave raslo je sve više u narodu: njega su podržavali razni glasovi iz Austrije. Govorilo se da će Austrija zaratiti protiv Turske i pomoći Srbe, ako i oni budu ustali; tvrdilo se da se Karađorđe nalazi na granici s više hiljada oružanih ljudi, gotov da upadne u Srbiju pa čak i to da su austriske trupe već krenule protiv Turske. U julu, više viđenih ljudi držali su sastanke i dogovarali se o tome kako da pomognu rusku ili austrisku akciju protiv Turaka, ali

[1]) St. Novaković. Iz memoara Ibrahim Manzur efendije. (*Spomenik Srp. Kraljevske Akademije.* XXII. 51).

[2]) General Hager Dvorskom Ratnom Veću, 18 maja 1814 i nota, od 13 avgusta 1814. (M. Gavrilović. Isto. I. 73).

su ih od toga odvraćali Stanoje Glavaš i Miloš Obrenović, nalazeći da za to nije došao pogodan trenutak.[1])

Nasuprot tim glasovima Turci su uporno tvrdili Srbima da je car Aleksandar zaključio sa sultanom „mir za četrdeset godina" i da se od Rusije nikakvoj pomoći ne mogu nadati.[2])

U toj neizvesnosti vezir je sazvao knezove u Beograd i tražio je da od naroda pokupe 1,500 kesa novaca, ostavljajući da docnije naredi nov kuluk. Preneraženi tolikim potraživanjem knezovi su mu primetili da bi, prema tome, na svaku glavu došlo po 22 groša i da je to mnogo, ali on nije popustio.[3])

Knezovi su se, 20 avgusta, sastali u Topčideru da traženu porezu razrežu. Nalazeći da Srbi tu porezu „nikada izdati ne mogu onako pogoreni i popaljeni, nego da moraju decu prodavati u koga prede porobljena nisu" i želeći da jedanput saznadu da li se od Rusije mogu nadati pomoći, oni su tom prilikom napisali jedno očajno i dirljivo pismo proti Nenadoviću i Petru Moleru. ...„I velikim Vas Bogom Savaotom zaklinjemo — pisao im je Miloš Obrenović sa desetoricom drugova — da nam istinu javite je li naše sunce od Vostoka i naša velika nadežda (Rusija) sasvim ugasila se i je li nas naš veliki car Aleksandar sasvim ostavio? I je li se nas naš car sasvim odrekao? Je li car naš nas, žalosni i tužni i nikad neutešni jednoverni rod svoj, Turcima i njegovu skvernomu oltaru i preispodnjem grlu na žrtvu poklonio?" Pošto su nabrojali obećanja koja su Rusi ranije dali Srbima i žrtve koje su Srbi podneli, verujući u njih, oni su nastavljali ovako: „Ako su bivše starešine neke nekud i oterate — kako čujemo — valjda su ih krive našli, ali vi fala Bogu niste, jer znamo da se niste zamerili ni kod cara ni kod naroda. Vama je slobodno u ime sirotinje ići caru i prositi. Kamo studenički arhimandrit Melentije? Kamo Stevan Živković? Kamo Milenko Stojković i Petar Teodorović Dobrnjac? Gde su? Zašto se opet ne trudite, troška ako nemate zašto peške ne idete i leba ne prosite dok do cara dođete; na putu umirite od gladi i mi vaša braća i rod umiremo svaki minut od straha i zuluma po putovima. Mi na vas uzdamo se da ćete vi sajediniti suze vaše sa suzama našima... Zato otidite prosite i vidite jesmo li sa svim od našega cara ostavljeni, dođite i kažite nam istinu, koju od vas čekamo, tako vam velikoga Boga i Hristova strašnago vtorago prišestvija i suda. Ako ne odete i ne dođete skoro da nam istinu kažete, to svi, od malog do velikog vaši sopernici budemo na strašnom sudu božijem! Opet vas s gorkim suzama pozdravljamo i zaklinjemo u ime sve sirotinje.[4])

Kad su to pismo primile srpske starešine, koje su stanovale

[1]) Isto. I. 73. 75-6.
[2]) Miloš Obrenović i drugovi proti Nenadoviću i Petru Moleru, 20 avgusta 1814. (M. Nenadović. *Memoari.* I. str. 219-220.
[3]) General Siegenthal Dvorskom Ratnom Veću, 27 avgusta 1814. (M. Gavrilović. Isto. I. 78).
[4]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 219—220.

u Zemunu, sastale su se i odredile protu Nenadovića da ide caru Aleksandru. Molba za cara i punomoćstvo za protu bili su potpisani još 27 avgusta, u ime starešina koje su ostale u Srbiji i u ime onih koji se nalaze u Sremu. Prota je ovlašćen da molbu u ime naroda preda caru, da pregovara i da zaključi sporazum. Da bi mu olakšali posao upućena su hitna pisma arhimandritu Filipoviću, Rodofinikinu, grafu Saltikovu, knezu Galicinu i petrogradskom arhiepiskopu Ambroziju.

U mobi upućenoj caru starešine su izjavile da narod više neće primiti u zemlju Karađorđa, njegove pristalice i srodne vojvode, kojn su mu bili gori od Turaka. Što se tiče pisama upućenih tim viđenim Rusima ona su kiptila napadima na Karađorđa i drugove i optuživala ih za propast Srbije.[1])

U pratnji svoga brata Sime, koji je s njim pošao kao tumač za nemački jezik, prota se odmah krenuo za Petrograd. Kad je stigao u Žitomir saznao je da je car već otputovao za Beč. Videći da neće imati dovoljno novaca za putovanje otišao je tamošnjem vice-gubernatoru, zamolio ga da mu pozajmi potrebnu sumu novaca i predao mu, u zalogu, svoj zlatni krst, koji je ranije dobio od cara Aleksandra. Vice-gubernator je poljubio krst i vratio ga proti. „Ko vam je dao ovaj krst — odgovorio mu je — može vam dati i trideset dukata". Tako je prota dobio od guvernatora novaca i došao je u Beč.[2]) Međutim car tamo još nije bio stigao.

Prota se u Beču našao s tamošnjim viđenim Srbima, Stevanom Živkovićem ranijim liferantom municije iz Zemuna, koji je dospeo do čina ruskog pukovnika i bio pradodan ruskoj kancelariji u Beču i s Dimitrijem Davidovićem i Dimitrijem Frušićem, urednicima „Srpskih Novina", s kojima je arhimandrit Nikšić bio u prepisci. Tu je doznao da u Beču ima više lica koja se izdaju za punomoćnike srpskoga naroda i koji se samo uzajamno ogovaraju i grde i čuo je da je ruska vlada rešila da ih rastera iz Beča. Osem toga našao je tamo i Nedobu, bivšeg ruskog pretstavnika u Beogradu, koji ga je odmah pretstavio grafu Kapodistriji, jednom od pomoćnika ruskog ministra inostranih dela i drugim viđenim Rusima. Oni su ga lepo primili i obećali su mu da će ruska vlada izneti srpsko pitanje pred kongres i da će mu biti data upustva kako treba da sastavlja molbe i na čije ime.

Ali, kako je tada stigla vest da je u Srbiji planula nova buna i, kako taj događaj nije bio prijatan Rusima, oni su protu odmah poslali na srpsku granicu da kod srpskih starešina poradi da taj pokret umire „pošto trenutak za to još nije bio

[1]) Miloš Obrenović caru Aleksandru, 27 avgusta 1814. (V. i N. Petrović. Isto. II. 54—56).
[2]) Prota M. Nenadović knezu A. Karađorđeviću, 15 marta 1846 *(Spomenik Srp. Kraljevske Akademije,* XXX. 7).

pogodan."[1])

Prota je odmah pošao iz Beča. Stigavši u Kupinovo doznao je da je buna već ugušena.

Kako je saznao da će se u Beču uskoro sastati kongres sila, prota je o tome izvestio svoje drugove i oni su našli za potrebno da kod ruskog i ostalih dvorova obnove korake u korist Srbije. Ta je misija, takođe, njemu poverena.

Krajem novembra, osnovana je u Zemunu čitava narodna kancelarija. U njoj su pisane molbe za vladaoce i pisma za razne važne ličnosti i na njih su stavljani potpisi sedmorice srpskih starešina koji su živeli u Austriji i jedanaestorice starešina iz Srbije, među kojima je bio i Miloš Obrenović. Bojeći se da ti spisi nisu dobro sastavljeni i da će biti potrebno popravljati ih, srpske starešine predale su proti svoje pečate, da bi sam mogao pisati i potpisivati molbe kako bude zatrebalo. Tako je on, 21 decembra, ponova hitno krenuo za Beč.[2])

II.

Srbi i Bečki Kongres. Prota Nenadović kao deputat srpskog naroda u Beču i njegovi odnosi sa Davidovićem i Frušićem, urednicima »Srpskih Novina«. Srpsko pitanje i ruske diplomate. Srpske molbe ruskom, austriskom i engleskom dvoru. Koraci srpskog deputata kod ruskih, austriskih, engleskih i pruskih diplomata. Audijencija srpskog deputata kod cara Franza (17 februar 1815 g.). Nepovoljne vesti iz Srbije. Rešenje cara Aleksandra da interveniše kod sila u korist Srba (februar 1815).

Prethodni razgovori pretstavnika sila već su bili počeli i vladaoci ruski i pruski već su se nalazili u Beču, kad je prota tamo stigao. Kako su Davidović i Frušić bili inteligentni ljudi i, kako su govorili više stranih jezika i bili odlični rodoljubi, Nenadović ih je uzeo za savetnke i tumače.

Srpski deputat je, razume se, učinio prve korake kod ruskih diplomata. Najpre je otišao Nedobi pa onda zajedno s njim grafu Kapodistriji, za koga je već važilo da je veliki prijatelj srpskoga naroda.[3])

Pose pada Srbije, 1813 g., Kapodistrija je kao činovnik careve kancelarije, imao dvaput priliku da s uspehom radi srpske stvari. Za vreme dugog bavljenja ruske vojske u Češkoj,

[1]) Isto. Prilozi. 375. Reč je o *Hadži Prodanovoj Buni.* Tu bunu podigao je, u okolini Čačka, Hadži-Prodan Gligorijević, bivši vojvoda i ona je obuhvatila, pored požeške, samo jedan deo kragujevačke i jagodinske nahije. Iako je bila male važnosti ona je zaplašila beogradskog pašu i ostale Turke u Srbiji. Znajući da nije dovoljno organizovana i da ne može uspeti i smatrajući da ne treba ništa preduzeti protiv Turske, pre nego što odgovor cara Aleksandra bude stigao na njihovu molbu, glavne srpske starešine a naročito Miloš Obrenović nastali su da umire seljake, pošto im je paša obećao da pobunjenici neće biti kažnjeni. Ali, paša nije održao reč. Što se tiče Hadži-Prodana, on je uspeo da prebegne u Austriju.

[1]) Isto. 224—225.
[2]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. Prilozi. 224 i dalje.

posle predaje Kulma (30 avgusta 1813), on je sastavio „iscrpan izveštaj o stanju odnosa između Rusije i Istoka." U tom izveštaju tražio je da se učine koraci kod turske vlade „da se ublaže krvava nasilja kojima su Turci obeležavali ponovno zauzeće Srbije." Taj je izveštaj general Barkle de Toli predao caru Aleksandru, kojn ga je primio s najvećim interesovanjem i naredio svojoj vladi da se o toj stvari sporazume s austriskom vladom.[1]) Zatim je došavši u Beč, u oktobru 1814 g., našao priliku da potseti cara na sudbinu hrišćana, sultanovih podanika, na „žalosan položaj u kome je Bukureški ugovor ostavio interese Rusije i njenih jednovernika na Istoku" i da mu istakne potrebu evropske intervencije u odnosima između Rusije i Turske. Ali car Aleksandar, koji je tada bio zauzet drugim pitanjima, odgovorio mu je kratko: „sve u svoje vreme" i obećao mu je „da će na tome raditi."[2])

Nenadović je izložio Kapodistriji patnje svojih sunarodnika, uverio ga da je poslan da poslednji put zamoli za milost, najpre njihovoga zaštitnika a zatim i sve ostale hrišćanske vladaoce i pitao ga je za savet. Kapodistrija mu je odobrio tu nameru i preporučio mu je da se o tome posavetuje s njegovim sekretarom, Struzom. Što se tiče audijencije, koju je Nenadović želeo dobiti od cara, savetovao mu je da je traži preko njegovog kolege, Bulgakova i da, u slučaju ako je ne bude dobio, preda molbu caru u samoj crkvi ili pri izlazu iz crkve.

Prota je te savete poslušao. Struza je pregledao njegovu molbu i našao je da je dobra; preporučio mu je da još doda: „da narod moli vladaoce da ga pomire sa sultanom i da kod njega izrade da sa Srbima ne postupa kao sa žrtvama, nego kao sa svojim podanicima i poreskim obveznicima." Tada su napisane četiri molbe za careve ruskog i austrijskog i za kraljeve pruskog i engleskog i prota ih je pokazao Nedobi. Ovaj ga je savetovao da skrati malo molbu za cara i da što više srpskih reči zameni ruskim „da bi mu čitanje bilo što prijatnije"; da audijenciju zatraži preko grafa Neselrode i da ga zamoli da se zauzme kod cara i kod vladalaca ostalih savezničkih naroda u korist Srba.

Ta je molba napisana i predana grafu Neselrode 1-og januara 1815 g. Posle četiri dana prota je išao u rusku kancelariju da traži odgovor. Rekli su mu da rešenje još nije doneto i da čeka dok molbe budu predate i ostalim vladaocima.[3])

Toga istoga dana prota je zatražio od grafa Dubne audijenciju kod austriskog cara. Osem toga išao je, 9 januara, u dvor, u kome je stanovao pruski kralj. Tamo mu je jedan kraljev adutant rekao da su već obavešteni o srpskim molbama i

[1]) Capo d'Istria, *Apercu de ma carrière politique. (Sbornik ruskog istoričeskog obščestva.* III. 174).
[2]) Isto. 193.
[3]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 224.

savetovao mu je da ode kod kneza Hardenberga, što je on i učinio (11 ianuara).[1])

Što se tiče Engleza, srpski deputat je predao molbu lordu Kesleri-u, prvom punomoćniku Velike Britanije. Otišao je, 12 januara, u njegov stan i tu ga je primio jedan od njegovih sekretara, koji mu je napomenuo da se Englezi teško primaju tako ozbiljnih pregovora. „Ta je stvar — rekao mu je — po sebi vrlo delikatna; tiče se sultana i njegovih unutarnjih stvari a mi smo s turskom vladom u vrlo golemu prijateljstvu." „Baš zato što ste vi u prijateljstvu — prekinuo ga je Nenadović — mi k velikodušnomu anglikanskomu prestolu i k milostivomu lordu pripadamo što će njega sultan najbolje kao svoga prijatelja poslušati i zapoveditи da se prestane od onog nad Srbima svirepstvija". Saznavši da je molba napisana na nemačkom, sekretar je primetio da englezi slabo razumevaju taj jezik, vratio mu je molbu i preporučio da je prevede na latinski pa da mu je onda donese.[2])

Odatle je prota, uvek u pratnji svojih tumača, otišao kod kneza Meterniha. Tamo ga je primio državni savetnik, Hudelist koji je uzeo molbu i obećao da će je odmah predati knezu. Srpski deputat ga je molio da kaže „koju dobru reč" caru da poradi kod sultana da učini kraj nasilju u Srbiji.

— „Znamo mi dobro — odgovorio je austriski diplomata — kako ih Turci kolju i seku i na kolje nabijaju i dosad a osobito sad su Turci veoma ogorčeni na Srbe i namislili su da Srbe sa svim istrebe, ako uzmognu. Ali ko im je kriv? Tome su sve oni uzrok.

— Molim, vaše sijateljstvo — prekinuo ga je prota — nije tome prosti narod ništa kriv. Narod je prost, nenaučen, osobito sluša i povinuje se (svakome) ko mu se starešina nazove.

— Ja, ja — produžio je Hudelist — znamo mi to dobro da narod nije kriv, no su krive njegove starešine a osobito njihovi oni nevaljali i gnusni savetnici koji su bili u Beogradu; oni su s našim podanicima svirepije postupali nego sada Turci što sa njima postupaju (!). Oni su naše podanike nepravedno bacali u zatvor, globili, bili, ubijali; oni su svaku pravičnu trgovinu svojim nevaljalstvom sprečavali; oni su hteli i naše u ovoj strani podanike protiv svoga cara pobuniti da su s neurednog njihovog postupanja mnogi naši graničari, kako trgovci tako i drugi, nesrećni postali; oni su i na samoga cara hulili. Tako su se bili pogordili s onom malom svojom iskrom slučajne sreće da ni jednoga imperatora u Evropi nisu sebi sravnili. Dotle su svojim budalastim visokoumijem bili došli da se već u komšiluku nisu mogli trpeti i da smo već svi mi, magnati gotovi bili caru govoriti da jedanput digne nekoliko regimenti da sav onaj Beograd razori. No opet znajući mi milostivo srce našega cara koji žali narod, nismo mu hteli govoriti i čekali smo ne bi li

[1]) Isto. 263.
[2]) Isto 247—8.

se popravili, al ne htedoše se popraviti dotle, dokle jadni narod u propast ne turiše. A ko vam je davao iznajpre baruta, olova, pušaka? Ko dobre savete, kako ćete postupati? Ko li kod sultana pravdao i uveravao ga da vi niste ustali protiv turske vlade no protiv njihovih rebelijanata Turaka i zulumćara. Jednom rečju ko vas je podigao da ste mogli doći, dokle ste bili došli? Sve je to naš car, kao milostivi otac, vama činio i preko tolikih dobročinstava i saveta opet niste umeli čuvati, no oni neblagodarni onako se nepošteno vladaše dok bedni narod upropastiše. Budite ubeđeni da smo sve to odavno predvideli i tačno znali šta će i kako će s vama biti. No kad i ostali saveti naši neposlušani ostaše, morali smo sažaljevati ne njih, nego jadni narod koji je takvima u ruke pao. Preko svega toga, u vreme svoje pogibelji mi smo ih primili pod svoju zaštitu. Turci su ih mnogo iskali, naš car nije ih hteo dati. Naš je car zaštitio narod od Turaka i u vreme najveće vatre u svoje države primio, gde se i sad mnogi nalaze."

— „Vaše Sijateljstvo — odvoroio je prota na taj ispad austriskog velikaša — narod prosti, koji danas strada, nije tome kriv. Narod nije znao njihovo nevaljalo postupanje. Mi za onaj nevini narod molimo, za narod, koji je dvorovima austriskom i ruskom svagda od toliko stoleća veran bio."

— Znamo mi dobro — produžio je Hudelist — da je narod srpski dobar i da je on i nama više od sto godina uvek veran bio, gde smo ga god potrebovali i mi se njega ni sada nećemo odreći, nego ćemo učiniti sve ono što se kloni sreći njegovoj i bude u našem mogućstvu. Budite uvereni da ću ja sad i ne javljajući još imperatoru, jerbo mu znam volju, pisati našem elčiji (poslaniku u Carigradu), baronu Štirmeru i naložiti mu da on pretstavi vladi i sultanu kako najbolje bude znao da sultan zapovedi veziru da prestane sa svirepstvima u Srbiji a i kad caru javimo to će isto i on učiniti."[1])

Prota i njegovi drugovi mogli su biti zadovoljni uveravanjima austriskog diplomate, ali im je mnogo bilo stalo do toga da vide samog cara. Radi toga išli su četiri dana uzastopce, u dvor da doznadu da li je audijencija odobrena. Tek 16 januara, po podne, saopšteno im je da će ih car primiti.

Sutra dan, u 7 časova izjutra, prota je s Dim. Frušićem i Jevtom Čotrićem već bio u dvoru. Kada su, malo docnije, uvedeni u salu za audijencije, Frušić, koji je najbolje govorio nemački, rekao je caru ko su oni i šta su došli da ga mole a Nenadović mu je predao narodnu molbu.

— „Sve ja to znam — rekao je car. Izvesno je da Srbi mnogo nepravo trpe i trpeti moraju za vreme. Vas pak uveravam da sam vaš prijatelj bio i jesam, da sam vas pomagao barutom, olovom, topovima (!) hranom i dobrim savetima. Slovom i delom sve sam činio što se moglo posretstvom mojim. Uverite

[1]) Isto. 250—252.

se iz toga što sam vas u moje države primio i zaklonio a da ću i sad to činiti, to vam obećavam, ali dobar stati ne mogu hoće li sultan poslušati. No opet mislim da će mene pre poslušati nego ikakvog drugog imperatora, budući sam s njime u dobru prijateljstvu. A da vas od strane kongresa preporučim to za sad ne nalazim za dobro. Prvo pomisliće sultan da mu zapovedati nameravamo a to nismo u stanju činiti i možemo ovome narodu veće zlo prouzrokovati a ja ne znam ko bi radiji bio, vi ili ja, da vam pomognem. Ali pretstaviću mu prijateljski i mislim utvrdo da ćete za nekoliko dana posledice mojih pretstavaka na delu poznati, ali ja znam dobro da dokle ime Srbin i Turčin carstvuje to dvoje ne može se složiti. No vi budite ovde još; ja ću vam dati znati šta se bude desilo. Ja ću sultanu od moje strane što mogu lepše i laskavije pretstaviti kao sused i hrišćanin i ne sumnjam da će me sultan poslušati, no hoće li njega njegove paše poslušati to ne znam. Vi znate kako je kod Turaka; ali šta da se radi? no šta ćemo kad se što bolje za sad za vas ne može učiniti. Ja bih najradije bio tome narodu na pomoći, narodu u kojem toliki interes moje države leži, s kojim sam se ja toliko godina lepo slagao i sa kojim na veki lepo živeti želim. Moja je želja zasluge srpskoga naroda za mene opravdati i nagraditi a i moje zasluge kod njih još većma umnožiti; sad pak još vreme nije. Uverite narod o mom dobrom srcu k njemu, o mom posredovanju i saučešću i o mom svečanom obećanju da ću sultanu pretstaviti i moliti ga kako najbolje budem znao da budete spaseni. O ovom mom obećanju čućete kroz neko vreme a želim i radiću da ga u vašem stanju osetite. A vi postojte ovde (u Beču) još; ja ću vam kazati što bude.[1])

Te su reči još više umirile protu i učinile su da je u skoroj budućnosti ugledao bolje dane za svoju otadžbinu. On je sa svojim drugovima izašao iz carskog dvora utešen, ali je u toliko više zaželeo da što pre dobije audijenciju kod rukog cara i da sazna šta će on, »zaštitnik« učiniti u korist svojih vernih Srba. Međutim, odmah posle audijencije kod austrijskog cara, pozvao ga je graf Neselrode. Ministar mu je rekao da je cara Aleksandra o svemu izvestio, da se sam tačno obavestio o patnjama srpskoga naroda, da je već nekoliko puta pisao sultanu i molio ga da prekine ta nasilja. U isto vreme saopštio mu je da će ga car uskoro primiti. Prota mu je tada napomenuo da je molba podneta svim savezničkim dvorovima, ali da srpski narod »pruža svoje ruke samo ka Rusiji i da se samo od nje nada svom spasenju«. »Ona će ga bez sumnje osloboditi«, odgovorio je ruski ministar.[2])

Ali s Englezima nije išlo tako lako. Tek prilikom pete posete, jedan adutant lorda Keslerija, primio je protu i njegova tumača i rekao im je da je lord zauzet drugim poslovima i da

[1]) Isto. 253—4.
[2]) Isto. 259.

još nije dospeo da pročita njihovu molbu, ali je dodao da će on, usled prijateljskih odnosa koji vladaju između Engleske i Turske, i kada bude proučio njihovu molbu, moći da im kaže samo to da se engleski dvor nipošto ne može mešati u tako delikatne stvari. Osem toga preporučio im je da više ne dolaze i da se dobro kriju da sultanovi ljudi ne doznadu da su oni tu i radi čega su došli u Beč.[1])

Što se tiče Prusa oni su srpskog deputata i njegove prijatelje lepo primili, ali tek 26 januara. Državni savetnik, Kuster rekao je Frušiću da se srpska molba nalazi kod savetnika poslanstva, Jordana[2]) i uveravao je da će srpski zahtevi biti ispunjeni.

Istoga dana prota je primio nepovoljne vesti iz Srbije. Turci su pre osam dana — pisali su mu arhimandrit Nikšić i ostale starešine — natakli na kolac, šesnaest Srba ij Ražnja i Deligrada, među njima i starog kneza Milića, bivšeg deputata u Carigradu i njegovog sina i sinovca. Pored Božića, Adem paša iz Novog Pazara, prolazeći s vojskom iz Beograda za Užice, počinio je užasna nasilja, pljačke i ubistva. Ostavio je kuda je prolazio tako krvav i crn trag, da ni trava onuda za tri godine porasti neće. Turska vojska ide jedna iz Beograda u sela a druga se vraća iz sela u Beograd; ko se od jedne vojske zakloni druga ga utamani. I Turci jednako govore da će imati rat s Moskvom (Rusima). U Beogradu se nalazi više od stotine Srba u zatvoru, vezani u lance po 8, 10 i 12 zajedno... Knez Milija iz Ćuprije, koji je pre petnaest dana pušten, na molbu beogradskog vladike, ide još povijena vrata: toliko su bili teški okovi koje je nosio! Od Taš Majdana do Stambol Kapije, s obe strane, ima 60—70 Srba na kolje nataknutih, među njima nekoliko sveštenika i kaluđera i mnoge su odozdo psi najeli dokle su mogli dohvatiti... Turske čete krstare na sve strane i odvode svakoga onoga koji je vršio neku dužnost u vojsci ili upravi za vreme ustanka a tako isto i trgovca pa čak i onoga koji je na očima junak«, govoreći im: » i ti si bio u rebeliji (buni), daj more 1,000 groša ili ćemo te poslati u Beograd«. Mnogi se otkupi od jedne čete, ali kad nije u stanju što dati i drugoj, ona ga šalje vezana u Beograd, gde ga odmah bace na kolac ili u okove. Turci dodu kod mnogih seljaka, vežu ljude za šljive koje se nalaze pred kućom, pa onda pljačkaju i siluju. Jednom rečju nemoguće je opisati zlo koje Srbi od Turaka trpe; nijedan narod nije do sada podneo veće tiranije i varvarstva. Jer, nemoguće je zamisliti tužniji prizor od ovoga: starac od 70 godina nataknut je živ na kolac sa sinom i unukom; njihove žene, sestre i deca plaču gledajući svoje muževe braću i očeve kako se po dva tri dana previjaju u najgorim mukama, pre no što izdahnu!... Vidite kako vaša braća pate u bedi koja je svakoga dana veća. Vidite kakva

[1]) Isto. 247—249.
[2]) Isto. 263—264.

im je pomoć potrebna i čemu se nadaju, preko vas, od onoga (cara Aleksandra) za koga ginu i od koga čekaju spas. Radite neprestano i vršite svoju dužnost na vreme, iz bojazni da ne bude kasno za uvek!...«[1])

Čim je primio to pismo prota je otišao u rusku kancelariju i, po savetu koji je tamo dobio, odmah ga je dao da se prevede na ruski. Pismo je, 28 januara, podneseno Kapodistriji a tri dana docnije i Bulgakovu. Predajući pismo Bulgakovu prota ga je molio da traži od grafa Neselrode da sve srpske molbe i pisma budu predana u ruke caru, da bi mogao oceniti patnje srpskog naroda koji se, u poslednjem času, još nada da će u njemu naći svog spasioca. »Budite sigurni da će to biti učinjeno — odgovorio mu je Bulgakov — i da će vaše želje biti uskoro ispunjene, ali nikome ni pomena o tome, na časnu reč.«[2])

Neumorni deputat pisao je svakog dana svojim drugovima u Zemunu i stalno ih izveštavao o svojim koracima i obećanjima koja je dobivao i uveravao ih je da je spas naroda na dobrom putu. Ali iz Subije su neprestano stizali nepovoljni glasovi. Trećeg februara primili su prota i Nedoba druga pisma iz Zemuna; ona su prevedena na ruski da bi mogla biti predana grafu Neselrodi i caru.[3])

Austrijski državni savetnik Prener, primio je protu 7 februara. Rekao mu je da je srpska molba predata caru i poslata knezu Meternihu sa carskom preporukom da se u »tajnoj konferenciju unutarnjih poslova«, posavetuju o tome kako bi se zadovoljile želje srpskih izbeglica; da je docnije poslata austrijskom poslaniku u Carigradu, s naredbom da nađe priliku i način da srpsko pitanje iznese pred tursku vladu. »Moramo se bojati — rekao mu je, — da, u dobroj nameri, zlo kod Turaka ne uskorimo a zlo za sada ili silom ili pretnjom postupiti niti možemo, niti je razumno. Zato smo mu samo preporučili srpsku stvar, ostavljajući njemu da izabere način na koji će zadovoljiti želju carevu, pokazati se dostojan njegove milosti i korisno za vas raditi. Sad je vreme takvo da više i bolje što za vas učiniti niti znamo niti se može.[4])

Istoga dana stiglo je novo pismo. »Juče — pisali su mu prijatelji iz Zemuna — čuli smo da su Turci u Beogradu ubili 96 Srba koji su se nalazili u zatvoru. Danas su doveli igumana manastira Nekolja, oca Atanasija, sa nekoliko seljaka i natakli su ih žive na kolje pred Batal džamijom... Osem toga, poslali su u sve srpske varoši naređenje da poubijaju sve Srbe koji se nalaze u zatvoru... Danas je Miloš (Obrenović) poslao jednog prijatelja da nas pita da li imamo dobrih vesti, da li će uskoro stići kakva pomoć ili ne, da se oni koji neće da budu žrtve

[1]) Arhimandrit Nikšić i drugovi proti Nenadoviću, 17 januara 1815. (Lj. P. Nenadović. *Prilozi za srbsku istoriju.* Beograd. 1861. II. str. 7—11).
[2]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 234.
[3]) Isto. 235.
[4]) Isto. 254—256.

turskog gneva i mača, dignu na oružje ili da pređu u muhamedanstvo! Šta smo mogli odgovoriti, ako ne ono što smo od vas dobili. Utešili smo ih, uveravali smo ih da ima nešto nade, molili smo ih da se strpe... Ali Turci nisu strpljivi!... Rastali smo se plačući... Neka se jedan od careva smiluje na ovaj toliko namučeni hrišćanski narod, koji je vekovima bio nepokolebljiv stub hrišćanske vere.[1])

Nenadović je odmah sutradan otišao u rusku kancelariju i pokazao pismo, koje je dobio. Nedoba mu je rekao da Srbi treba da umire Turke novcem i »politikom«; da znezovi treba d mole beogradskog vladiku da se obrati carigradskom patrijarhu da u njihovu korist posreduje kod sultana.

Osmog februara otišao je prota s Fružićem kod državnog savetnika, Prenera i saopštio mu vesti koje je dobio. Kazao mu je koliko je Srba poubijano za nekoliko dana i molio ga je da traži od cara da naredi komandantu austrijske granice da posreduje kod beogradskog paše »da iz obzira prema austriskom dvoru, učini kraj tim užasima i da dozvoli slobodan prelaz u Austriju svakom Srbinu koju bi pokušao da se u nju skloni. Austrijski diplomata ga je uveravao da počinjeni užasi u Srbiji ne potiču od strane sultana, nego od Sulejman paše, beogradskog vezira i da će vlada dati komandantu naredbe koje on traži. Rekao mu je još da je srpsko pitanje jako preporučeno austrijskom poslaniku u Carigradu i izrazio je nadu da će za dvadeset i šest dana stanje biti promenjeno.[2])

Međutim sva pisma koja je srpski deputat preveo i odneo u rusku kancelariju predata su bila caru, 11 februara. Dva dana po tome Nedoba je proti saopštio ovu dobru i važnu vest. Danas će — rekao mu je — naš car saopštiti svojim saveznicima i stranim ministrima molbe i pisma koja su mu predana i izjaviće im da više neće dozvoliti da srpski narod, koji je iste vere kao i on i koji se nalazi pod njegovom zaštitom bude, na tako nasilni način, istrebljen. Uskoro ćete videti dobre posledice toga koraka. Strpite se dok ne saznate šta će ostali vladaoci odgovoriti na predlog našeg cara.[3])

III.

Ruska nota u korist hrišćana u Turskoj (februar 1815). Neuspeh ruske intervencije. Rđave vesti iz Srbije. Drugi ustanak (aprila 1815). Nova audijencija srpskog deputata kod cara Franza (20 maja 1815 g.). Njegov odlazak za srpsku granicu (juna 1815).

Car Aleksandar nije bio neosetljiv prema nesreći Srbije. Sećao se vernosti i odanosti koju su mu Srbi stalno, od 1804 g.,

[1]) Arhimandrit Nikšić i drugovi proti Nenadoviću, 28 januara 1815. (V. i N. Petrović. Isto. II. 78—81).
[2]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 256-7. Računao je, izvesno, vreme koje je kuriru bilo potrebno za putovanje iz Beograda u Carigrad i natrag.
[3]) Isto. 238.

posvedočavali, sećao se odredaba Bukureškog ugovora koje turska vlada nije htela izvršiti i obećanja koja su tako često davali Srbima bilo on lično, bilo njegovi agenti da ih Rusija neće napustit. Ogorčen užasma koje su Tursi počinili, u prkos ugovoru koji je svojom rukom potpisao, on je rešio da interveniše i zainteresovan, bez sumnje, od strane grafa Kapodistrije za njegove sunarodnike, Grke odlučio je da grčko pitanje pridruži srpskom pitanju i da preduzme korake u korist svih hrišćana Turske carevine. Taj je korak uskoro olakšan i radom samog kongresa.

Zabranivši trgovinu crnim robljem, članovi Bečkog kongresa pokazali su da im interesi čovečanstva i civilizacije u opšte nisu ravnodušni. Car Aleksandar je nalazio da je Istočno pitanje dostojno da privuče pažnju kongresa. Iste sile koje su se složile da osude trgovinu crnim robljem, kao nesreću koja je već i suviše dugo »bacala u očajanje Afriku, ponižavala Evropu i ožalošćavala čovečanstvo«, morali su — po njegovom mišljenju — smatrati turska nasilja nad hrišćanima, kao isto tako odvratna i protivna načelima čovečanstva i opštega morala.

Iz tih pobuda ruska je vlada, polovinom februara, spremila da podnese saveznim silama zednu notu, kojom im je skrenula pažnju na strahote koje su turske vlasti počinile u Srbiji i naglasila potrebu da im se jednom za svagda učini kraj. U »razmatranjima«, koja su bila priložena toj noti, carska vlada trudila se da dokaže ne samo pravo, nego i obavezu svih hrišćanskih i civilizovanih sila, bez razlike, da stanu na stranu hrišćanskih podanika Turske. Ta je obaveza, po njenom mišljenju poticala iz propisa vere i hrišćanskog milosrđa i oslanjala se na pravne argumente. Ruski car je prirodni zaštitnik pravoslavnih hrišćana pod turskom vladom, kao što su austrijski car i francuski kralj prirodni branioci katolika na Istoku. Prema tome car Aleksandar je obavezan verom i savešću da brani Srbe. »Zajedničke pobude svih evropskih država su vera, glas prirode, krik čovečnosti, — rečeno je u noti. — U Evropi postoji jedan zbornik međunarodnih prava, koji ima silu zakona za vreme mira kao i za vreme rata. Ta zaštita političkog reda najdragoceniji je plod civilizacije. Na osnovu toga, opšte usvojenoga prava čovek zarobljen oružanom rukom ne ostaje, za ceo život, svojina svoga pobedioca; prava osvojenja su smanjena, države jedna drugu poštuju, svaka neosnovana i samovoljna svirepost isključena je iz međunarodnih odnosa. Na osnovu toga poštovanja zbornika priznat je isti zakon za sve ljudske rase. Pozivajući se na ono što taj zbornik propisuje, za dobro ljudskog roda, izneto je pitanje crnaca pred sud vladalaca; pozivajući se na ista načela šefovi evropske porodice imaju pravo da traže od turske vlade da prestanu grozote u Srbiji. Zbog toga evropske sile imaju pravo da se mešaju u tursku stvar, ne nanoseći time ni najmanju štetu najvišim sultanovim pravima. To pravo mora biti potpuno priznato, ako se ima na umu da turska vlada ima pod svojom vlašću dve različne klase ljudi. Prvu sastavljaju muslimani koji su njeni podanici, drugu hrišćani koji joj samo plaćaju danak. Ovi poslednji, o kojima je sada reč, nisu vezani nikakvom zakletvom na vernost i imaju čak pravo da se po svojoj volji stave pod neposredno podanstvo ove ili one evropske sile.«[1])

To su predlozi koje je ruska vlada spremila da podnese silama u korist hrišćana u Turskoj u opšte a naročito u korist Srba. Iako su bili dostojni poštovanja, koliko s gledišta večne pravde, toliko i s gledišta prava i ako je ruska vlada jasno iznela svoju želju da stavi hrišćansko stanovništvo u Turskoj pod zajedničku garantiju svih evropskih sila, oni nisu usvojeni, bez sumnje, iz razloga da ne bi pomogli širenje ruskog uticaja nad pravoslavnim hrišćanima u Turskoj. O tim predlozima bilo je reči u razgovorima između članova kongresa, ali oni nisu ni podneti samom kongresu na rešavanje...

Siroti srpski deputat, ne znajući ništa o tome, jednako je pisao svojim drugovima u Zemunu i hrabrio ih da se strpe. Išao je svakog dana u rusku kancelariju. Nedoba mu je, tek 24 februara, rekao da je graf Razumovski razgovarao sa engleskim pretstavnikom o srpskoj stvari, da mu je on »dobro odgovorio« i da će sutra dan razgovrati sa Austrijancem. Posle četiri dana saopštio mu je jasnije, ali rdave vesti. »Ne ide dobro — rekao mu je; — ostali se odupiru, ali nadajmo se da će Srbija dobiti bar povlastice koje ima Vlaška.«[2])

Nepovoljne vesti stizale su s kongresa a nepovoljne i iz Srbije. »Pitali ste nas — pisali su proti drugovi iz Zemuna — da li se Srbi mogu otkupiti i pomiriti s Turcima i na koji način?... Cenite sami. Knez Milić iz Ražnja otkupio je sebe, svog sina i unuka za dvadeset i pet hiljada groša. Turci su primili novac i ipak su svu trojicu natakli na kolac! Nikola iz Svetlića, posle kneza najviđeniji čovek u kragujevačkoj nahiji, otkupio se za 20.000 groša; Turci su uzeli novac i zatim su mu otsekli glavu!... Milija, knez resavske nahije, dao je pre nekoliko dana deset hiljada groša; Turci su uzeli novac i posle ga zaklali... Sad vidite da li je moguće otkupiti se ili upotrebiti pomirljiva sredstva: ko može verovati turskoj reči? Turci se žure da unište Srbe i priča se da, u Župi, nema više ljudi nego samo žena i dece. Kažu da je u kruševačkoj nahiji ostao jedan čovek od deset; svi ostali su isečeni ili nataknuti na kolje. Sad su svi knezovi pozvani u Beograd, s naredbom da dovedu sve ljude iz svojih sela koji su bili civilni ili vojni činovnici (pod Karađorđem). Ima već deset dana kako ih u Beogradu čekaju i priča se da još niko nije došao! Juče je, zemunski tumač pričao da u Beogradu ubijaju svakog dana po 5, 6 ili 7 Srba. Današnji vezir Beogradskog pašaluka, Sulejman paša isti je onaj koji je,

[1]) Martens. Recueil des traités de la Russie. III. 177.
[2]) M. Nenadović. *Memoari*. I. izd. 239.

1807 g., prilikom predaje Šapca, na kolenima molio Karađorđa da ga poštedi. Srbi su održali reč koju su mu dali i nisu ga lišili života pa čak ni dobara a on sada, neveran datoj reči, oduzima Srbima koji su se njemu predali i dobra i život![1])

Kao i obično prota je, s tim pismom u ruci, otišao u rusku kancelariju i pročitao ga Nedobi. On mu je obećao da će pismo sutradan biti podneto caru.[2])

Međutim nepovoljni glasovi i dalje su stizali iz Srbije. »Sada — pisao je arhimandrit Nikšić — pošto su ubili Stanoja Glavaša i nekoliko drugih ljudi, Turci su pozvali Miloša (Obrenovića) i ostale knezove. Miloš je jedini došao, drugi ne smeju. Jutros nam je Miloš poslao jednog svog čoveka da nas pita šta da radi. Turci mu traže da im izda vojvode Mutapa, Lomu i Protića, kneza Avrama, popa Nikolu i druge starešine, pod pretnjom da će izgubiti glavu! Radovića su uhvatili i odveli u Beograd. Sad hoće ponova da oduzimaju oružje, nameti su ogromni; samo harač iznosi 13 groša na glavu i već se veliki broj Srba povukao u goru. Strah je većma nego ikada obuzeo stanovništvo i držim da će se svi skupa pobuniti, bar da svi istoga dana pomru! O, brate moj, koliko nas vi hrabrite, toliko mi njih hrabrimo, ali smo već sustali, slušajući priče o njihovim patnjama... iz Srbije čujemo samo plač... i sada, ako Turci budu zatvorili starešine, koje su već tražili od Miloša i ako budu oduzeli oružje, Srbi će biti niži od robova i niko na svetu neće da im pomogne... Oni sada traže samo jednu dobru reč; ako će što u roku od tri meseca biti, oni se mogu rvati s njima, dok imaju u rukama što je nužno. Padnite na kdlena pred našim dobrotvorima i molite ih Boga radi i naše vere, da se sažale na nas i da kažu samo jednu reč da Srbi ne budu potpuno istrebljeni.«[3])

Kada mu je saopšteno to pismo, Nedoba je rekao proti da ga treba predati carevom kabinetu i čekati njegov odgovor.

Devetog marta, prota je, došavši u rusku kancelariju doznao za jedan nemio događaj. Glasnik sardinskog kralja doneo je u Beč vest da je, 5 marta, Napoleon pobegao s ostrva Elbe. Ta je vest mogla promeniti tog stvari i prota je bio prinuđen da čeka četiri do pet dana. Ta je neizvesnost trajala celog meseca marta i aprila. Vesti iz Srbije bile su sve strašnije a odgovori ruske kancelarije sve neodređeniji. »Ovih je dana — pisao je proti njegov drug iz Zemuna — nataknut na kolac u Gradištu knez Veljko a u Beogradu jedan drugi knez. Svileuvski prota je zaklan. Poslato je osamdeset Turaka protiv Stanoja Glavaša, koji je njih jedaanaest ubio, pre nego što je podlegao. Trideset Turaka otišli su da se bore protiv vojvode Puše i ubili su ga na prevaru. Isto tako preko noći veliki broj Turaka napao je Kostu, zeta vojvode Pljakića, koji se bio zatvoren u svojoj ku-

[1]) Arhimandrit Nikšić i drugovi proti Nenadoviću, 20 februara 1815. (Lj. P. Nenadović. Isto. II. 11—13).
[2]) M. Nenadović. *Memoari* I. izd. 240.
[3]) Isto. 335.

ći. On se borio s Turcima dok mu kuća nije zapaljena i izgoreo je zajedno sa ženom i decom. Priča se u narodu da su Turci dobili ferman, koji im dozvoljava da kolju sve viđenije ljude po Srbiji, »jer — vele — ako opet stupimo u rat sa Rusijom, ovi će nam najviše brige zadavati.«[1])

»Razgovarao sam, 20 marta — pisao mu je Moler — s Milošem Obrenovićem koji je došao ovamo. Rekao mi je da vezir sad traži dvanaest knezova, jednog iz svakog okruga i tri sveštenika, pod izgovorom da ih pošalje u Carigrad da traže od sultana da im on, vezir i Turci više ne čine zla! Miloš tvrdi da ga je vezir opet pitao da li će biti veran i da li će se boriti s neprijateljima Turaka; on tvrdi da će Turci zaratiti s Rusima, Miloš mi je kazao da se Turci spremaju u Sofiji i u Bosni. Već su nas izvestili da bivše vojvode Mutap, Loma i drugi beže od Turaka. Juče je jedan seljak iz Srbije ovde pričao zetu kgeza Sime Markovića da je, u selu Vreocima, u beogradskoj nahiji, održan sastanak kod bivšeg kapetana Petka, na kome su bili Mutap, Loma, Drinčić, Nikola Katić i viđeniji ljudi iz drugih krajeva, oko njih šest; poslali su jednog od svojih u Ostružnicu da pita da li se mogu nadati da će ih sile pomoći, jer im je samo ostalo ili da se turče ili da ginu. Rečeno im je da treba da čekaju na odgovor još neko vreme. Molimo vas da o tome izvestite »našu nadeždu (Rusiju) i da tražite ma kakvo rešenje, jer više ne možemo odgovarati narodu.«[2])

Prota je odmah otišao u rusku kancelariju, saopštio primljeno pismo i tražio odgovor. Tu su mu rekli da ima nade, ali da treba još čekati.[3])

Ali prota je, 30 aprila, saznao da je u Srbiji planuo ustanak i to mu je, 5 maja, pismom potvrdio i Moler. Požurio je u austrijsku kancelariju, izvestio državnog savetnika, Prenera i tražio je od njega savet. »Naš je poslanik u Carigradu razgovarao sa turskom vladom, ali bez uspeha — odgovorio je Prener. Sam Reis efendija rekao je da raja, koja se tako često buni, mora sva umreti!«[4])

Prota je tada otišao u rusku kancelariju i pitao Nedobu šta da radi. Na njegov predlog napisana je nova molba caru i predana je, 9 maja.[5])

Posle dva dana stigli su određeniji podaci o poreklu i o toku novog ustanka. »Turci su — pisali su mu drugovi — spalili bivšeg valjevskog sudiju, Ranka, na vatri, da ga prinude da im kaže mesto na kome je Iakov Nenadović sakrio oružje i municiju. Odveli su u Beograd, u ropstvo, popa Tanasija iz Vra-

[1]) G. Nikolajević proti Nenadoviću, 20 marta 1815. (M. Nenadović. *Memoari*. I. izd. 329—340.)
[2]) Petar Moler proti Nenadoviću, 21 marta 1815. (M. Nenadović. *Memoari*. I. izd. 343—344).
[3]) Isto. 242—243.
[4]) Isto. 238.
[5]) Isto. 245.

nića, s celom porodicom. Zaklali su Petra, valjevskog kneza. U Beograd su dovedena tri viđenija čoveka iz Grocke. Miloš, Mutap, Lomo, Drinčić, Vasilije iz Bajevca i drugi, videvši orasnost, pobegli su u goru. Turci su ih pozvali da se predadu, ali oni se nisu smeli vratiti. Tada su Turci pohvatali njihove porodice i odveli ih u Beograd. Srbi iz drugih nahija, videvši da im preti opasnost da će Turci i njih zatvoriti i odvesti kao roblje u Beograd, digli su se svi na oružje. Saznavši za ustanak po celoj Srbiji, Turci su odmah poslali vojsku u dva pravca. Srbi su se sa njima susreli kod Rudnika, potukli ih i spalili varoš. Zatim su potukli drugi turski odred kod Valjeva i spalili grad i varošicu Ub. Sad se Srbi bez prestanka tuku po raznim nahijama i pozivaju nas sve koji živimo u Austrji, da se povratimo; pitaju nas, da li se odakle god mogu nadati nekoj pomoći i da li se potajno može nabaviti oružje i municija.«[1])

Čim je primio ovo pismo, prota je odmah o tome izvestio Karađorđa i druge starešine, koji su se nalazili u Rusiji i pozvao ih je da se vrate u Srbiju, da pomognu svojoj braći i da mole ruski Senat(!) da ne napusti Srbe.[2])

Zatim je otišao u rusku kancelariju, saopštio je novosti Nedobi i Bulgakovu i tražio je ma kakvo rešenje po srpskoj molbi. »Čekajte — odgovorio je Bulgakov — mnogo sam govorio u vašu korist; biće doneto neko rešenje«.

Prota je tada produžio da obilazi austrijske diplomate i, 20 maja, dobio je novu audijenciju kod austrijskog cara. Na audijenciju je otišao u pratnji svog prijatelja, Davidovića. Objasnio je caru da su zverstva počinjena nad Srbima prinudila narod na ustanak i molio ga je da s ostalim saveznicima posreduje kod sultana da postavi drugog vezira u Beograd.

»Vi ste uplivali u jednu vodu — prekinuo je car — iz koje ćete mučno isplivati. Ja vas sažaljevam i rad sam da isplivate. Znam sve što ste trpeli; meni je od graničnih komandanata poznato.

— Veličanstvo — produžio je Nenadović — mi nismo uplivali u tu vodu od kakve naše sile i koristi sultana, no nužda nas primorala gora nego 1813 g., kad se nas pola u Savi podavilo a pola pod vašu zaštitu prebeglo. Pa kad se sada na suvu davimo, bolje jedared na vodu naplivati pa ko se udavi a ko ostane! A ako Vaše Veličanstvo, s ostalim saveznicima i samo nam prst pomoći pružite, to se nadamo da ćemo moći koliko gode isplivati a ako li ne pružite mi ćemo se i na suvu podaviti.

»No — prekinuo ga je car — ja vam ništa pomoći ne mogu; ja sam sada u prijateljstvu s Turcima. A šta ištete i kakvu pomoć?«

— Samo onu milost — produžio je prota — koju ste imali

[1]) Sima Marković i drugovi proti Nenadoviću, 3 maja 1815. (Lj. P. Nenadović. Isto. II. 15—17).

[2]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 259—260.

prema srpskom narodu od leta 1804 do padenija srpskog 1813 godine.

— Šta sam ja i pre činio?— pitao je car — samo jedared dao sam vam baruta i olova.

— Veličanstvo — produžio je prota — opet onako malo i prosimo kao u ono vreme. I ono oružje sekvestrirano da dadu.

— E! — upao je car — da vam dam puške da pucate na Turke?

— Ne da pucamo — odgovorio je prota — nego da se branimo, dok nas Vaše Veličanstvo, s ostalim saveznicima, ne zaštiti.

— Jeste li bili kod cara Aleksandra? — upitao ga je car.

— Prosili smo — odgovorio je prota — pa nas ne pušta k sebi.

— Ah, vraže politike! produžio je car; misli on da niko ne zna šta oni sa Srbima rade! A što vas ne pušte k sebi? Al' valjda neće zato što je u mom dvoru a to je sve jedno.

Kako je audijencija bila pri kraju, deputat je zamolio cara za dozvolu da se srpski emigranti iz Austrije mogu slobodno vratiti u Srbiju.

— A ko vam brani? upita car. Hoćeš li i ti ići kući?

— Hoću, Veličanstvo — odgovorio je prota — kako nam prošenu milost poklonite.

Na to ga je car pozvao da ostane u Beču i da sačeka njegov odgovor.[1])

Pošto je, 22 maja, saopštio Nedobi pisma koja je dobio iz Zemuna i po kojima se ustanak u Srbiji povoljno razvijao, prota je molio da car pošalje Srbima novčanu pomoć. »A kome bi dao novaca — prekinuo ga je Nedoba — kad u Srbiji nema čoveka kome bi se poverili? svi su nevaljali!« Prota je učtivo protestvovao protiv toga ispada i dodao je da ima i dobrih ljudi, kojima bi se novac mogao poveriti.

Nada u uspeh misije srpskog deputata nikad nije bila slabija, nego krajem maja, jer su tada savezne sile bile zauzete odlučnom borbom prativ Napoleona. Car Aleksandar je još 26 maja, otputovao iz Beča u glavni stan saveznih trupa, u Hajdelberg. I pokraj toga prota je produžio svoje bavljenje još nekoliko dana.

Na dan 4 juna, imao je sastanak sa grafom Kapodistrijom. Izvestio ga je da se Srbi stalno bore protiv Turaka i da uvek pobeđuju. »Znam — odgovorio mu je ruski diplomata — ali Turci će se zaustaviti. Car je naredio našem poslaniku u Carigradu da pozove sultana da obustavi vojne operacije u Srbiji i da u protivnom slučaju, piše komandantu Besarabije koji će dobiti zapovest od cara da s 40.000 ljudi krene ka Dunavu, tako da će sultan tada, bez sumnje, popuštiti i dati mir.«[2])

[1]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 259—260.

[2]) Isto. 246. Prota Nenadović knezu A. Karađorđeviću, 15 marta 1846. (*Spomenik Srpske Kraljevske Akademije.* XXX. 8).

Prota je učinio još nekoliko poseta austrijskim diplomatama. Išao je s Davidovićem tri puta kod državnog savetnika, Prenera da dobije ma kakav odgovor, ma kakvo rešenje. Prilikom njihovog poslednjeg sastanka, 6 juna, austrijski diplomata dao mu je isti odgovor. »U sadašnjim prilikama — rekao mu je — u ovom trentku, niti vam po želji vašoj možemo što pomoći, niti se od nas nadajte.« Prota mu je na to rekao da još hoće da ode erc-hercogu Rajneru. »Ako nas i on i vi svi oterate — dodao je — mi ćemo opet doći; ako nas oterate deset puta, mi ćemo i hiljadu puta doći i za milost prosićemo.« »Ja vam — rekao mu je Austrijanac — na ovu vašu prvu molbu od strane g. Meterniha to odgovaram a vi radite kako hoćete.«[1])

Tako su evropske sile, izuzev Rusije, ostale neosetljive prema nečuvenim patnjama čitavog jednog naroda.

Završni akt kongresa potpisan je, 8 juna i prota nije više imao šta da radi u Beču. Kako su ga starešine srpskih ustanika već bile pozvale da od njega saznadu politički položaj, on se brzo spremio za put i krenuo je ka srpskoj granici.

[1]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 261.

GLAVA DEVETNAESTA

I.

Miloš Obrenović na čelu Drugog ustanka (april 1815). Turski porazi kod Paleža, Ljubića, Požarevca i Dublja (juni—juli 1815). Povratak srpskih izbeglica iz Austrije. Miloševa politika: oslobođenje pašaluka od Sulejman paše i rđavih Turaka i blago postupanje prema ostalim Turcima i izjava vernosti sultanu. Miloševo pismo Kuršid paši (18 juna 1815).

Novi ustanak je ubrzo uzeo takve razmere da je bacio u ozbiljnu brigu beogradskog vezira i njegove Turke.

Pokret je najpre počeo u valjevskoj nahiji. Iguman Avakum iz Bogovađe i knez Vasilije Pavlović, iz Bajevca podigli su bili, polovinom aprila, seljake iz te nahije i oteli od Turaka Ub i Valjevo.[1]) Posle toga napali su Srbi na Turke u Jasenici, u Gruži i na Rudniku. U toj borbi izgubio je život voivoda Arsenije Loma. Ustanici i drugi videniji ljudi iz rudničke i okolnih nahija smatrali su da ustanak nije moguće zaustaviti i osetili su potrebu da ga organizuju. Kako je na Cveti (23 aprila) slavila crkva u Takovu, u Rudničkoj nahiji, oni su, u znatnom broju, došli toga dana na sabor u Takovo. Tu su rešili da se digne opšti ustanak i ponudili su vodstvo tadašnjem obor knezu i vojvodi iz Prvog ustanka,, Milošu Obrenoviću. Iako je ranije nalazio da još nije vreme za borbu, Miloš je — posle obaveštenja koje je dobio od izbeglih srpskih starešina u Zemunu a naročito posle sukoba koji su se već izrodili između Srba i Turaka — promenio mišljenje i pristao je da se stavi na čelo ustanka.

Istoga dana otišao je svojoj kući u selo Crnuće, obukao staro vojvodsko odelo, izneo svoju zastavu i naredio da se pobode pred kuću: »Evo mene; eto vas. Rat Turcima!« doviknuo je ljudima koji su se oko njega našli. Za tim je izvesne ljude poslao a druge je pismima pozvao da dižu narod i da ga spremaju za borbu.[2])

Ustaničke čete počele su za tim da se javljaju i u drugim krajevima, naročito u dolini Save i srpske izbeglice iz Au-

[1]) General Crvenka generalu Sigentalu, 22 aprila 1815. (A. Ivić. *Austrija prema ustanku Srba pod Milošem Obrenovićem.* Zagreb. 1917. str. 9).

[2]) Vuk Stef. Karadžić. *Skupljeni istoriski i etnografski spisi.* I. 146.

strije počele su, takođe, da pristižu u pomoć ustanicima i da donose municiju.[1])

Zaplašen napredovanjem ustanka beogradski vezir poslao je protiv ustanika svoga pomoćnika (Ćaja pašu), Imšir pašu s većim delom trupa. Ta je vojska ubrzo izbila na Zapadnu Moravu i ulogorila se na desnoj strani obale te reke, kod samoga Čačka (6 maja). Srbi su se tada povukli na Ljubić, na levu obalu Morave i tu su se, na brzu ruku, ušančili.

Kako je saznao da ustancima dolazi municija preko Save, kod Paleža (današnji Obrenovac), vezir je poslao i tamo jedan odred Turaka.

U tom trenutku Miloš Obrenović je bio na Ljubiću, gde je spremao odbranu od napada Imšir paše. Saznavši da su Turci razbili ustanike i zauzeli Palež, on je s jednim delom svoje vojske pohitao tamo, potukao Turke i oteo im dva topa, dosta oružja i municije.

I pokraj svih strogih mera koje su Austrijanci bili preduzeli na granici da spreče prelazak preko Save i Dunava, oslobođenjem Paleža stvorena je ipak ponova veza s Austrijom i omogućen prelaz srpskih izbeglica iz Srema i prenos oružja i municije. Ranije su već bili prešli iz Srema u Srbiju Pavle Cukić, sa znatnim brojem oružanih Srba a za tim Vićentije Stanković s 80 naoružanih konjanika i pešaka.[2]) Petar Nikolajević Moler prešao je, 11 maja s više drugova a sutra dan još preko stotinu Srba, s 20 konja i s dva bureta baruta.[3])

Osem toga tom pobedom povećana je vera srpskih seljaka u uspeh njihove borbe. Da bi mogli dići što više ljudi starešine su i tada, kao god i u početku Prvog ustanka, pribegle širenju vesti, koje su bile u stanju da ohrabre masu i da je uvuku u borbu. U tom cilju protureni su na sve strane glasovi da je ustanak otpočet po želji cara Aleksandra, da će uskoro stići ruska vojska, da Karađorđe dolazi sa 17,000 kozaka itd. U isto vreme upotrebljivana su i nasilna sretstva protiv izvesnih starešina da što više ljudi dignu i da ih vode gde bude naređeno.[4])

Iz Paleža Miloš je otišao sa svojim trupama i jednim topom ka Valjevu, koji je Pavle Cukić držao u opsadi. Turci nisu smeli zametnuti bitku, nego su jedne noći, krajem maja, napustili svoje šančeve i utekli u sokolsku nahiju.

Pošto je poslao Petra Molera da čuva granicu prema Sokolu i Srebrnici i Stojana Čupića da diže Mačvu na ustanak, Miloš se vratio na Ljubić tek 1 juna, zajedno s Pavlom Cukićem i Simom Nenadovićem, mlađim bratom prote Nenadovića, koji je dotle služio kao poručnik u austrijskoj vojsci.

Bitka na Ljubiću već je bila otpočela. Ona je bila duga i ne-

[1]) M. Nenadović. *Memoari.* I. izd. 349—351.
[2]) Uhazijus generalu Siegenthalu. 24 aprila 1815. (A. Ivić. Isto. 15).
[3]) Poručnik Ćirić komandi u Boljevce, 24 maja 1815. (Isto. 19).
[4]) General Siegenthal Dvorskom Ratnom Veću, 23 maja 1815 i dr. (M. Gavrilović. Isto. I. 159—160).

jednaka. Najposle, kad je turski komandant, Imšir paša poginuo, njegovi su vojnici izgubili hrabrost za dalju borbu. Kako nisu smeli da se vrate u Beograd, oni su 10 juna počeli da beže u Bosnu. Ustanici su ih gonili i mnoge su od njih, tom prilikom, posekli. I Miloš i njegovi vojnici postupali su čovečno prema turskom roblju i dopratili su ga do bosanske granice.

Čim su Turci, u Kragujevcu saznali da je Čačak pao u ruke Srbima, napustili su varoš i počeli bežati. Ustanici su se dali u poteru za njima i na Crnom Vrhu su većinu isekli.

Posle pobede na Ljubiću Miloš je poslao iedan odred ustanika ka Užicu, drugi ka Sokolu i treći ka Karanovcu. Nekoliko dana docnije nastala je potreba da ide sâm s vojskom na Požarevac. Na toj strani ustaničke čete su imale nekoliko sukoba s Turcima, u okolini Rama i Gradišta i prinudili su ih da se povuku u Poreč i u Požarevac. Kad je Miloš sa svojim trupama stigao pred Požarevac, Turci su ga žestoko napali, ali su se posle dužega otpora morali predati (7 jula).

Nedelju dana docnije Pavle Cukić je sa svojim odredom zauzeo Poreč, zahvaljujući pomoći braće Redžep age, koji su se bili odmetnuli od sultana.

Iz Požarevca Miloš je pošao Karanovcu. Čim je tamo stigao, Turci su mu predali varoš (oko 13 jula).

Međutim sa zapadne granice stigao je glas da je vojska Kurdiš paše, bosanskog vezira došla na Drinu i da se sprema da pređe u Mačvu. Usled toga Miloš je pohitao u Valjevo. Tamo je dobio vesti od srpskih izbeglica, koji su se još nalazili na austriskom zemljištu. Oni su mu javili da je prota Nenadović stigao iz Beča i da, i pokraj svih obaveštenja koja je dao silama zastupljenim na Bečkom kongresu, nada Srba da će dobiti pomoć nije čvrsta ni pouzdana. Izvestili su ga da su savezničke trupe ušle u Pariz i da su kao srećni pobedioci, „puni radosti"; izrazli su svoje ubeđenje da ne bi ostali ravnodušni perma srpskoj stvari, kada bi se s novim molbama ponova pred njih ijišlo. Znajući da su Miloš i većina starešina bili malo pismeni, oni su im poslali gotove molbe i savetovali su im da skupe ostale starešine, da zajedno s njima te molbe potpišu i da izaberu deputate koji će ih odneti u Pariz. Najposle molili su Miloša da ustanovi Savet »makar bio sastavljen od tri člana i ma držao svoje sednice u šumi«, objasnili su da na to stranci najviše paze i da se prvo raspituju o starešinama i zemaljskim ustanovama[1]).

To je pismo moralo proizvesti nepovoljan utisak na Miloša i ostale starešine, pošto im je ponova javljeno da se pomoći sa strane ne mogu nadati.

Međutim, položaj ustanika i pokraj svih njihovih pobeda nad Turcima bio je vrlo težak. Stanovništvo Srbije bilo je znatno osiromašilo u toku poslednje tri godine. Kako je au-

[1]) Gaja Nikolajević Milošu Obrenoviću, 6 jula 1815. (V. i N. Petrović. Isto. II. 88—92).

striska vlada, čim je planuo ustanak, pohitala da granicu prema Srbiji potpuno zatvori, svaka je trgovina bila prestala i usled toga je nastala oskudica u novcu. Zatvorena granica i nestašica novca značila je i nemogućnost nabavljanja oružja i municije pa čak i hrane a možda i skoru glad.

U takvim prilikama u Valjevo je donet glas da je Kuršid paša stigao u Zvornik. Srpski ustanici nisu bili u stanju da se upuste u borbu s velikom vojskom, jer su bili srazmerno slabi i nisu imali dovoljno oružja i municije. Prema tome nije im ostajalo ništa drugo nego da stupe u pregovore s Turcima, i da zaključe mir. To je bilo utoliko lakše pokušati što je ustanak bio uperen samo protiv Sulejman paše i njegovih ljudi. Usled toga Miloš je rešio da se odmah obrati Kuršid paši jednim pismom. On ga je, u ime knezova, pretsednika opština i naroda, uveravao, da se oni nisu pobunili protiv sultana, nego samo protiv Sulejman paše koji se ponašao »kao vuk među ovcama« i molio ga je da mu dozvoli da dođe k njemu ili da mu pošalje ljude s kojima može razgovarati i kazati im sve narodne muke. »Nemoj misliti — pisao mu je dalje — da se mi bojimo i da ti zbog toga pišemo. Ne možemo se više nikoga bojati, ali se bojimo tiranije, i oduprećemo se svakom ko bude pošao protiv nas; i nadamo se, u ime Boga i pravde, da će nam car dati svoju milost, kao što to i zaslužujemo«.[1])

Dok se Miloš radi organizovanja odbrane bavio u šabačkoj nahiji, glasnici su doneli vest da je jedan odred turske vojske, pod komandom Ibrahim paše, prešao Drinu i da se ušančio kod Dublja. Miloš je odmah pribrao veći deo svojih ljudi i otišao je tamo, sa vojvodom Drinčićem. U Dublje je, s valjevskim ustanicima, došao i vojvoda Sima Nenadović. Srbi su, 26 jula, napali na neprijateljske šančeve i posle ogorčene borbe, u kojoj su pored ostalih poginuli Nenadović i Drinčić, uspeli su ne samo da ih zauzmu nego da zarobe i samog Ibrahim pašu i znatan broj njegovih vojnika. Miloš se pokazao čovečan prema zarobljenicima. Pašu je odmah oslobodio. Ispričao mu je nasilja Sulejman paše, uverio ga da narod nije ustao protiv sultana i da je njegova i narodna želja da Kuršid paša uredi srpsku stvar i da narod oslobodi zuluma; obdario ga je i odredio ljude da njega i njegove vojnike prate do Drine i da ih puste da se slobodno vrate u Bosnu.[2])

Osem toga poslao je novo pismo Kuršid paši, ponovio mu narodne nevolje, uverio ga da je narod pokoran sultanu i molio ga da mu pošalje Ali-Agu Serčesmu da se s njim o svemu razgovori.[3])

Posle bitke kod Dublja svi Turci koji su stanovali po selima, bili su prinuđeni da se sklone u gradove. Sve varoši u pašaluku bile su već u rukama ustanika, izuzev Ćuprije i gradova Beograda, Šapca, Kladova i Sokola.

[1]) Miloš Obrenović Kuršid paši, 18 jula 1815. (Isto. 87—88).
[2]) S. Milutinović. Isto. 373—4.
[3]) Kuršid paša Milošu, bez datuma. (M. Gavrilović. Isto. I. 191—2).

II.

Pomirljivo držanje turske vlade. Pregovori između Miloša Obrenovića i Kuršid paše, bosanskog vezira (avgusta 1815). Predlozi niškog vladike srpskim starešinama za pregovore sa Marašli-Ali pašom. Neuspeh pregovora između Miloša i Kuršid paše (20 avgusta 1815).

Međutim, turske trupe pojavile su se, u to vreme, i na Moravi. Jedno odeljenje vojske Marašli-Ali paše stiglo je bilo već u Ćupriju.[1])

Iz želje da se nađe na toj strani i da obiđe glavne logore ustanika, Miloš je, po rastanku s Ibrahim pašom, pošao ka Moravi.

Tada je stiglo, u srpski logor na toj strani, jedno pismo niškog vladike, upućeno Milošu. Vladika je nazivao ustanak »đavolskim poslom« — uveravao ga je da Marašli-Ali paša ima sažaljenja prema Srbiji i da će oni, ako se budu umirili, dobiti bolju upravu, nego što su imali za vreme Mustafa paše i savetovao ga je da pošalje poslanike da ih on pred pašu izvede.[2]) To je pismo predano Milošu na putu u Beogradskoj nahiji. On je odmah pogodio da je ono pisano po naredbi samoga paše.

Da bi dobio vremena da najpre sazna kako će se držati Kuršid paša, koji mu je više imponovao, pošto je nedavno bio veliki vezir i pošto je na Drinu došao neposredno iz Carigrada i na granici imao veću vojsku a da bi, u isto vreme, mogao saznati raspoloženje Marašli-Ali paše, Miloš je naredio da se vladici napiše odgovor u ime narodnih starešina i u ime njegovo, ali da mu se pretstavi da se on (Miloš) nalazi na drugoj strani Srbije. Pošto su mu pomenuli sve patnje koje je narod pretrpeo pod vladom Sulejman paše, starešine su tim pismom uveravale vladiku da narod nije ustao protiv sultana, nego samo protiv zuluma i dodali su da su o tome već izvestili i Kuršid pašu, bosanskog vezira. Obećali su mu da će mu Miloš, čim se bude vratio ponova pisati i pozvati ga da dođe s dvojicom pašinih ljudi da iz usta naroda čuje sve kako je i šta je«. Dodali su da će Srbi, u slučaju ako on i paša izrade da srpski deputati dođu do sultana s narodnom žalbom, umeti i na drugi način da im izraze svoju zahvalnost, t. j. poklonima. Najzad su mu stavili na znanje da i oni žele da im bude bolje nego u Mustafa pašino vreme i da neće trpeti da zulumćari, pod imenom Turaka, dolaze u njihovu zemlju, kao što su bili oni koji

[1]) Marašli-Ali paša sultanu, bez datuma. *(Spomenik Srp. Krajlevske Akademije.* XVII. 135).
[2]) Niški vladika srpskim starešinama, 7 avgusta? 1815. (Isto. XXXVII — 147).

su Mustafa pašu ubili, nego da žele u Srbiji vezira s nekoliko njegovih vernih Turaka, Osmanlija i da neće trpeti druge Turke, osim trgovaca; da će položiti zakletvu i da će sultatnu i spahijama plaćati ono što su i ranije plaćali; da će novac predavati veziru i da će, najposle, braniti zemlju od svih sultanovih neprijatelja i pokoravati se svim njegovim naredbama. «Ali — završili su oni — ako čestiti i svetli vezir preumi da će nas silom na predaju naterati i onako kao pre što smo predati se, tu će sagrešiti i veliki dževap Bogu i caru imati davati, jer mi dokle živ jedan teče koji oružje nositi može predati se nećemo i zakleli smo se onog poseći, koji bi izmedu nas o predaji pomenuo, dokle caru naše stradanje ne pokaže se i carev ferman ne vidimo. A kad svi koji pusat (oružje) nositi može izginemo, prosto im naše roblje (porodice), bar ga očima gledati nećemo šta se od njega čini«.[1])

Sutra dan po tome Miloš je već bio na Rudniku i sastao se s tamošnjim starešinama. Nalazeći se u vrlo teškom položaju, kako u vojničkom, tako i u materijalnom pogledu a ne poznavajući namere turske vlade prema Srbima oni su rešili da još jednom zainteresuju cara Aleksandra za teški položaj srpskoga naroda i da od njega dobiju pomoći za eventualno produženje borbe. Taj zadatak poverili su Petru Dobrnjcu, bivšem vojvodi, koji se od 1811 g. nalazio u izgnanstvu u Rusiji i poslali su mu potrebno punomoćije.[2])

S Rudnika je Miloš otišao u glavni logor ustanika, na Belici. Tu je, 11 avgusta, primio pisma Kuršid paše i Ibrahim paše, upućena njemu i Moleru. Kuršid im je javljao da je od Ibrahim paše i dvojice Srba, koji su mu doneli Miloševo pismo, od 17 jula, saznao želju naroda da ga on spase zuluma i obećavao je da će je ispuniti. U isto vreme pozivao je Miloša i Molera da s nekoliko razumnih ljudi dodu u Lešnicu i odatle s Ali-Agom Serčesmom k njemu, dajući im veru da im se ni u kom slučaju, neće ništa neprijatno desiti. Ibrahim paša ih je izvestio da je sve što je od Miloša čuo kazao Kuršid paši, da mu se to dopalo i pozivao ga je na veru da slobodno dode u Lešnicu i da mu, kad se bude sa Serčesmom sastao, javi da i on pred njega izade.[3])

Medutim niški vladika je neprestano navaljivao na Srbe pismima da otpočnu pregovore sa Marašli-Ali pašom, uveravajući ih da je njega odredila turska vlada da povrati red u Srbiji. Miloš je odmah odgovorio i Kuršid paši i Ibrahim paši. Izvestio ih je da njhov odgovor nje mogao sačekati na Drini usled napada koje su Turci izvršili na Moravi i uverio ih je da

[1]) Srpske starešine niškom vladici, 7 avgusta 1815. (V. i N. Petrovic. Isto. II. 96—99).

[2]) Miloš Obrenović ostalim vojvodama Petru Dobrnjcu, 8 avgusta 1815. (Isto. 102—104).

[3]) Kuršid paša Milošu Obrenoviću i Petru Moleru, bez datuma i Ibrahim paša istima, 6 avgusta 1815. (M. Gavrilović. Isto. I. 194—5).

će — i pokraj toga što ga i Marašlija, preko niškog vladike, na dogovor poziva — doći na razgovor samo bosanskom veziru i da će se držati njhovih saveta. Da bi prethodno saznao raspoloženje Marašli-Ali paše Miloš je, sutra dan, odgovorio i niškom vladici i pozvao ga da s dva vezirova čoveka dode, 13 avgusta u manastir Jošanicu, kod Jagodine. Kako vladika, bez sumnje, usled nesporazuma nije došao, Miloš je, da ne bi zadocnio za sastanak s Kuršid pašom, morao otići na Drinu.[1])

On je, 20 avgusta, stigao u srpski logor u Kitogu, kod Šapca. Istoga dana jedan glasnik doneo je vest da su Ibrahim paša i Ali-Aga Serčesma već stigli sa svojim ljudima u Lešnicu. Tada je Miloš, u pratnji nekoliko knezova i izvesnog broja vojnika, otišao tamo a odatle, zajedno s Turcima, u logor Kuršid paše.

Prvi sastanak s bosanskim vezirom imao je već sutra dan, 21 avgusta. Pošto je stavio svoje oružje pred vezira, Miloš se trudio da ga uveri da su Srbi ostali verni turskoj vladi i da su se pobunili samo protiv tiranije Sulejman paše i njegovih ljudi i molio ga je da narod oslobodi zuluma i da izradi da mu se pošalje nov vezir.

Kuršid paša ga je, sa svoje strane uveravao, da ni turska vlada ni on lično ne odobravaju tiraniju i globe i obećao mu je da će sve učiniti, ali je zahtevao da narod prethodno preda oružje. Radi toga tražio je da Miloš ostane kod njega a da se knezovi, koji su ga dopratili, vrate i da narodu objave vezirove zahteve.

U toj nevolji Miloš je pristao na zahteve vezirove. Da bi izmakao iz turskih ruku on ga je počeo uveravati da bi bilo neophodno da mu vezir izda buruntiju pa da on lično ode da je narodu objavi i da mu dokaže potrebu da primi te zahteve. Pregovori o tom trajali su nekoliko dana. Kako je jedan od turskih starešina dobacio da Miloša treba svakako zadržati, on je izjavio da je veziru došao na veru i da će Srbi, u slučaju ako ga on i pokraj date reči zadrži, izgubiti svako poverenje u Turke i pohitati da se sele u Austriju. Tada je Serčesma izjavio da će njegov pobratim (Miloš) dok su on i njegovi ljudi živi, moći slobodno i dolaziti i odlaziti. Vezir je Miloša, takode, uzeo u odbranu, dao mu traženu buruntiju kojom je obećao da će Srbi dobiti prava koja su uživali pod Mustafa pašom i tražio da mu „vas silav" (sve oružje) predadu[2]) i pustio ga da se u pratnji Serčesme i njegovih ljudi vrati.

Tako je Miloš, 25 avgusta, zdravo stigao u Kitog. Tu su ga svi Srbi radosno dočekali i saopštili mu da ga srpske starešine oko Jagodine čekaju da povede pregovore sa Maršali-Ali pašom.[3])

[1]) Isti istome, 20 avgusta 1815. (Isto. 105).

[2]) Buruntija Kuršid paše srpskom narodu, bez datuma, (M. Gavrilović. Isto .I. 198—9).

[3]) Isto. (401—419).

III.

Pregovori između srpskih starešina i Marašli-Ali paše. Odlazak srpske deputacije u Carigrad (krajem avgusta 1815). Molba caru Aleksandru. Odgovor turske vlade. Opšte nezadovoljstvo kod Srba. Srpska molba sultanu, od 8 oktobra 1815. Naimenovanje Marašli-Ali paše za vezira Beogradskog pašaluka. Usmeni dogovor između Miloša i Marašlije. Miloš vrhovni knez (novembra 1815).

Za vreme Miloševa bavljenja kod Kuršid paše srpske starešine, koje su se nalazile u ustaničkom logoru kod Jagodine, Vujica Vuličević, Aksentije Miladinović i Jovan Obrenović prinuđeni su bili da, i ne čekajući na Milošev povratak, stupe u pregovore s Turcima.

Marašli Ali paša, koji je sa svojom vojskom bio stigao u Ćupriju, uputio im je, 20 avgusta, jedan proglas, kojim je osudo „postupak onih starešina i muslimana, koji su carsku zapovest prestupili i pogazili i toliki zulum počinili" narodu, da je oruržjem morao braniti život i čast. Osem toga obećao je da će sve zulumćare kazniti i po sultanovoj naredbi zavesti mir u pašaluku i pozvao je narodne starešine da što pre dođu k njemu da mir utvrde.[1]) Usled toga oni su mu odmah poslali kneza Miloja Teodorovića i kaluđera Neofita, i iz manastira Nikolja da mu izlože nasilja Sulejman paše, da ga uvere da narod želi ostati veran sultanu i da ga zamole za milost.

Paša je lepo primio srpske deputate. Rekao im je da ga je sultan poslao da zavede mir i tražio je da mu napišu jedno pismo, u kome će izložiti nasilja Sulejman paše, zamoliti ga da ih od njih spase i da odrede jednu deputaciju da to pismo odnese u Carigrad. U isto vreme traižo je da, u znak pokornosti sultanu i očekujući njegov odgovor na njihovu žalbu, propuste jedan deo turske vojske u Beograd.

Pošto im je svojim proglasom i prijemom ulio poverenje, starešine ustanka pristale su na njegove predloge. Dvadeset trećeg avgusta sastavljeno je potrebno pismo Marašli-Ali paši. Ono je povereno knezu Miloju Teodoroviću i kaluđeru Neofitu, kojima je paša dao jednog svog čoveka i oni su, sutra dan, pošli za Carigrad. Posle dva dana starešine su dopustile da jedan deo turske vojske ide u Beograd.

Nekoliko dana docnije stigao je i Miloš na Belicu. Tu ga je čekao prota Nenadović, koji je — i pokraj svih mera koje su austriske vojne i civilne vlasti bile preduzele da ga interniraju ili vrate u Beč — uspeo da prebegne iz Novog Sada u Srbiju. Tada su Miloš i ostale starešine saznale situaciju koja je u Evropi vladala i korake koje je car Aleksandar preduzeo kod turske vlade, u korist Srba.

Čim je doznao za Milošev povratak Marašli-Ali paša mu je poslao Jordana Hadži-Đorđevića da ga pozove na razgovor.

[1]) Buruntija Marašli-Ali paše, od 21 avgusta 1815. (M. Gavrilović. Isto. I. 200).

Miloš je tada, u pratnji nekoliko svojih ljudi, otišao u Ćupriju. Paša ga je lepo primio. Miloš mu je tražio za Srbe povlastice, koje je Petar Ičko, 1806 g., bio dobio od turske vlade. Paša je obećao da će se za to zauzeti i savetovao mu je da, radi toga, pošalje naročitu deputaciju u Carigrad, čim budu saznali za odgovor koji će dobiti ranije poslati deputati.[1])

Turski kurir, koji je srpske deputate dopratio do Carigrada, doneo je Marašli-Ali paši, 14 septembra, vest da su deputati dobro primljeni, da je sultan prihvatio njihovu tužbu i da se mogu nadati najboljem uspehu. O tome je paša odmah izvestio Miloša.[2])

Ta je vest izazvala veliko zadovoljstvo među srpskim starešinama, ali oni joj nisu preuveličali vrednost. Kada su poslali prvu deputaciju, rešili su da po njenom povratku pošalju drugu, koja će ponova izneti sliku njihovih patnja i podneti sultanu narodne želje i da će se zakleti na vernost, tek pošto turska vlada bude ispunila te želje.[3]) U isto vreme obratili su se Dobrnjcu, svome punomoćniku u Rusiji. Izvestili su ga, još 9 septembra, o teškom položaju zemlje i o tome da su bili prinuđeni da pregovaraju s Turcima da bi ma kakvim sporazumom spasli zemlju. Pošto vezir — dodali su — zahteva od njih da se zakunu na vernost sultanu, oni bi hteli da saznadu da li ostaje još kakve nade u Rusiju, da bi ostali pod oružjem.[4])

Kako to pismo nije mogao odmah poslati Dobrnjcu, Miloš mu se, 18 septembra, ponova obratio. Šaljući mu ranije pismo pitao ga je „da li će te jeseni biti rat između Rusije i Turske". U slučaju da rata bude, molio ga je, da potraži za Srbe municije, novčane pomoći i onoliko vojske koliko je potrebno da se popune svi gradovi u zemlji. Srbi će se — dodao je — svesrdno tući protiv Turaka. U slučaju da ne bude rata, Srbi će biti primorani da s Turcima zaključe jedan ugovor o miru i da se zakunu na vernost. „Zato ljubazni brate — pisao mu je — ako što može biti pripadni ko nogam našeg previsokog pokrovitelja, i to u ime celog srpskog naroda neka nam jedan put reče blago ili zlo da ne idemo sve obzirući se natrag da se prelepimo Turčinu i kod njega daljšu milost prosimo i sčastije (sreću) tražimo."[5])

Krajem septembra vratila se deputacija iz Carigrada. Deputati su srpskim starešinama potvrdili vest da su bili lepo primljeni, da je sultan dao oproštaj (itlah-ferman) i da je ovlastio Marašli-Ali pašu, Kuršid pašu i Sulejman pašu da izvide srpske žalbe i da povrate red.[6])

To rešenje turske vlade zaprepastilo je sve srpske stare-

[1]) Miloš Obrenović Mihailu Germanu, 15 marta 1815. (M. Gavrilović. Isto. I. 207-8).
[2]) Miloš Obrenović Marašli Ali paši, 15 septembra 1815. (Isto. 118-119).
[3]) Isti Petru Dobrnjcu, 18 aprila 1815. 119—120).
[4]) Isti istome, 9 septembra 1815. (Isto. 121).
[5]) Isti istome, 18 septembra 1815. (Isto. 119—120).
[6]) Isti sultanu, 27 septembra 1815. (Isto. 121).

šine. Sakupljeni oko Miloša u jagodinskom logoru oni su se rešili da protestuju protiv te mere i da pošalju u Carigrad novu deputaciju koja će turskoj vladi predati sve računske knjige Beogradskog pašaluka iz vremena uprave Sulejman paše. Po dogovoru sa Marašli-Ali pašom oni su, 27 septembra,, sastavili novu molbu sultanu i protestovali su protiv naimenovanja Kuršid paše u komisiju koja je imala da izvidi srpsku stvar. Nazivali su ga narodnim neprijateljem i optuživali su ga da je sprečio da narodne žalbe stignu do sultana. Što se tiče Sulejmana paše saopštili su da šalju u Carigrad nove deputate, koji će doneti knjige o prihodima Beogradskog pašaluka za vreme njegove uprave, iz kojih će se videti sume koje su paša i njegovi potčinjeni uzeli od naroda, dodajući da se, u slučaju ako se u to ne bude verovalo, može izvršiti izvidaj. Pošto su izjavili da bi radije pristali na smrt, nego na upravu tih paša, oni su pohvalili Marašli-Ali pašu, njegovu dobrotu, pamet i odanost interesima sultana i naroda i molili su tursku vladu da njega postavi za vezira pašaluka, obećavajući da će ga slušati.[1])

U isto vreme poslali su i jedno pismo patrijarhu i molili ga da se zauzme za postavljenje Marašli-Ali paše.[2]) Zatim su odredili arhimandrita Nikšića i dali mu punomoćije za pregovore sa turskom vladom i poslali su ga, istoga dana, u Carigrad.[3])

Nije prošlo ni petnaest dana od odlaska arhimandrita a srpske starešine su već počele pomišljati na nove korake. Kako su tri deputata: knez Aksentije Miladinović, Milovan Petrović i sekretar Milošev, Dimitrije Đorđević imali da podu 8 oktobra i da se pridruže arhimandritu Nikšiću, starešine su im poverile jednu molbu, u kojoj su izložene sve narodne želje. U tom dugačkom i važnom aktu, koji je bio sastavljen u ime „raje smederevskog sandžaka", i upućen neposredno sultanu oni su tražili oproštaj, uveravajući ga da im Turci nisu dozvolili da mu dostave svoje molbe. Priznali su da su rđavo učinili što su odbili njegov ferman, od 1806 g., ali su tvrdili da krivica nije bila do naroda i njegovih današnjih starešina, nego „do one četvorice starešina" koji su narodom upravljali, koji su se dali prevariti od strane Rusa i koji se i sada nalaze među onima koji su ih prevarili. Ponova su uveravali sultana da su njihov poslednji ustanak izazvala samo nedela Sulejman paše i njegovih činovnika, priložili su spisak novčanih kazni koje su od naroda naplaćene za vreme uprave toga paše i pitali su da li je bilo pravo da se od raje uzme toliko novaca za tako kratko vreme. Za tim su molili sultana za oproštaj i povraćaj mira, dodajući da su, posle dugog razmišljanja, zaključili da mir između Turaka i Srba nije mogućan, dokle god jedan opšti ferman ne bude odredio šta je narod dužan sultanu a šta spahijama, kao što je

[1]) Isto mesto.
[2]) Isti patrijarhu, 27 septembra 1815. (Isto. 123).
[3]) Isti arhimandritu Nikšiću, 27 septembra 1815. (Isto. 123-4).

to bilo 1806 g. S toga su tražili: 1) vezira, koji će upravljati po turskim zakonima i po sultanovim naredbama i koji će stanovati u Beogradu, s izvesnim brojem Turaka, od kojih nijedan nije ranije živeo u Srbiji, da bi se mržnja zaboravila i zaplašeni narod umirio; 2) slobodu veroispovesti, poučavanja dece i nošenja oružja, kao u doba Mustafa paše, da bi se, u slučaju ako rđavi Turci budu napali na zemlju, mogli braniti do dolaska sultanove vojske; 3) zabranu Turcima da stanuju po palankama i selima, dok se narod ne bude smirio, pošto su uvek neredi dolazili otuda što su Turci išli po selima i pokušavali da od seljaka oduzmu zemlju a od trgovaca robu; dozvolu knezovima da mogu suditi male sporove, pošto su veliki povereni presudi vezira i vrhovnog kneza; 4) zabranu svima Turcima, izuzev trgovce i kurire turske vlade i vezira, da ulaze u Srbiju, da ne bi okužili zemlju rđavim ljudima i da bi se izbegli novi nemiri; 5) dozvolu Srbima da mogu trgovati po celoj carevini, s garantijom za život i imovinu a tako isto i pravo da mogu trgovati sa stranim državama i uvoziti iz njih robu; 6) zabranu spahijama da žive u narodu i odobrenje da primaju svoje prihode preko svoga starešine, Alaj bega; 7) ovlašćenje vrhovnome knezu da, sporazumno s vezirom, uredi zemlju, da izabere kneza za svaku nahiju i da im izradi fermane od turske vlade; 8) odobrenje da položaj vrhovnog kneza bude nasledan; 9) odobrenje da dvanaest knezova kupe harač i da odrede svake godine, u sporazumu s vezirom, tri Turčina i tri Srbina, koji će novac odneti u carsku blagajnu, u Carigrad; 10) odobrenje da jedan srpski deputat stalno bude u Carigradu, da prima narodne molbe, da ih predaje sultanu i da carske odluke saopštava narodu i 11) odobrenje da, prema fermanu od 1806 g., bude određen danak od 806,000 groša. Moleći sultana za te povlastice, raja je tražila da joj se pošalju ljudi, koje će odrediti sultan i patrijarh i pred kojim će narod položiti zakletvu na vernost.[1])

Deputati su odmah krenuli na put. Pored molbe poneli su i upustva koja su im nalagala da se uvek sporazumu o odgovorima koje će imati da dadu i koja su udarala glasom na ranije rusko-srpske odnose. „Ako vam neko bude prebacio da smo, 1806 g., odbili carsku milost, odgovorite da su nas Rusi prevarili, da su poklonima i raznim obećanjima prevarili narod i nagnali da čini ono što su oni zahtevali.[2])

Sredinom oktobra Marašli-Ali paša je, po sporazumu s Milošem, otpustio više od polovine svoje vojske i s ostatkom tada krenuo iz Ćuprije za Beograd. Sedamnaestog oktobra stigao ga je, u Hasan Pašinoj Palanci, kurir iz Carigrada i predao mu ferman kojim ga je sultan postavio za vezira Beogradskog pašaluka i poverio mu da u njemu on sam zavede red. Paša je

[1]) Raja Sandžaka Semendrije sultanu, 8 oktobra 1815. (Isto 125-130).
[2]) M. Obrenović i V. Vuličević arhimandritu Nikšiću, 8. oktobra 1815. (Isto 124—5).

odmah o tome izvestio Miloša i pozvao ga je da raspusti vojsku i da brzo dođe u Beograd.[1])

Miloš se odazvao tom pozivu, ali ne odmah. U očekivanju da turska vlada potvrdi narodne želje došlo je između njega i paše, 6 novembra, do usmenog sporazuma o budućoj upravi. Paša je odobrio da Srbi uzmu u ruke pribiranje dažbina a da spahije uzimaju svoje prihode od seljaka tačno po svojim poveljama. Osem toga pristao je da Miloš ostane „vrhovni knez Srbije", da uz muselime u svakoj nahiji bude po jedan srpski knez koji će s njima zajedno suditi Srbima i da se u Beogradu osnuje najviši narodni sud, pod imenom Narodne Kancelarije.

Posle dve nedelje ta je kancelarija svečano objavila narodu mir a malo kasnije i polazak Milošev iz Beograda da „mir i slatku tišinu među narod uvede i utvrdi."[2])

Na taj način povraćen je potpuno mir, oteran je iz Beograda Sulejman paša i na njegovo mesto je došao Marašli-Ali paša; turske su trupe smenjene; ustanička je vojska raspuštena i postavljene su sporazumno nove turske i srpske starešine u zemlji.

Ali sve je to bilo izvršeno na osnovu jedne usmene pogodbe između novog vezira i Miloša. Srbi nisu imali u rukama nikakva jemstva da će taj mir i red biti trajan. Osem toga oni su želeli da im se dadu još i neke druge, potrebne povlastice. Njih su tražili preko svoje deputacije u Carigradu i molili su tursku vladu da ih odobri i da ih jednim fermanom utvrdi.

Međutim iz Carigrada su stizala prazna obećanja. Vlada je samo jednim fermanom smanjila harač. Poznavajući dobro Turke srpske starešine su počele verovati da oni samo razvlače stvar dok u zemlji mir ne bude potpuno povraćen i da tražene povlastice narodu neće ni dati. Usled toga Miloš je, 18 januara 1816, pozvao većinu deputata da se vrate iz Carigrada. Tako je vođa deputacije, arhimandrit Nikšić, već 14 februara, stigao u Beograd.[3])

Saznavši za naredbu koju su srpski deputati dobili i izveštena, bez sumnje, o neraspoloženju srpskih starešina, vlada je, u odgovor na ranije narodne molbe, uputila Marašli-Ali paši sedam fermana, kojima je naređeno: 1) da se carina naplaćuje strogo po tarifi i da se srpski trgovci ne globe; 2) da spahije uzimaju desetak strogo po njihovim poveljama (beratima); 3) da je svakom Srbinu slobodno ići i trgovati po Turskoj carevini; 4) da se poreza plaća dva puta godišnje (o Đurđevu dne i Mitrovu dne); 5) da vojna posada bude samo po gradovima, da se iz nje isključe janičarske porodice, koje su dotle čuvale gradove i činile zlo narodu i da se na njihova mesta dovedu

[1]) Marašli-Ali paša M. Obrenoviću, 17 oktobra 1815. (M. Gavrilović. Isto. I. 227).

[2]) V. i N. Petrović. (Isto. II. 135—142).

[3]) Petar Moler Aksentiju Miladinoviću, 16 februara 1816. (M. Gavrilović, Isto. I. 248).

dobri Turci, iz Rumenlije; 6) da u gradovima i palankama bude uz turskog starešinu po jedan srpski knez, radi otpravljanja poslova, da se osnuje jedan stalan Savet, u kome će svaka nahija imati po jednog pretstavnika i 7) da sultan oprašta Srbima sve što su dotle zgrešili i zabranjuje da im iko što za to prigovara.[1])

Tim fermanima turska vlada je ostvarila samo jedan deo srpskih želja. Smanjila je danak, dala je oproštaj i slobodu trgovine; pristala je da turskim nahijskim starešinama bude pridodan po jedan srpski knez i odobrila je osnivanje srpske narodne kancelarije. Ali danak nije odsekom odredila; nije dopustila da prihode spahiske srpske starešine predaju Alaj-begu i da seljak bude oslobođen mešanja spahija i njegovih ljudi u njegove domaće stvari, niti je odobrila da se prihod od carina uračuna u opštu sumu danka. Što se tiče ustanove vrhovnoga kneza i prava nahiskih knezova o tome u fermanima nije bilo ni pomena.

[1]) Isto. 249—250.

GLAVA DVADESETA.

I.

Mihailo German i njegova misija u Rusiji. Carev poklon Milošu. German Milošev agent u Bukureštu. Opozicija starešina protiv Miloša. Smrt Petra Molera (maja 1816 g). Ubistvo vladike Nikšića. Miloševi napori da fermanom utvrdi sumu danka. Odašiljanje nove deputacije u Carigrad (septembra 1816 g.). Podvale turske vlade.

Krajem 1815 g. došao je u Zemun neki Mihailo Todorović German, rodom iz Razloga, u Maćedoniji. Tu se upoznao sa ondašnjim srpskim izbeglicama u Sremu, naročito sa Molerom, Kako je bio oženjen Ruskinjom i kako je bio naučio malo ruski, on je savetovao Srbima da traže pomoć od Rusije. Te je savete docnije davao i Milošu, nudio se da ide u Rusiju kao srpski punomoćnik i obećavao je povoljan rezultat.

Pošto su rešili da se obrate Rusiji za pomoć Miloš i ostale starešine našli su da će najbolje biti da taj zadatak povere Germanu. Na skupštini koja je održana, 27 februara 1816 g., u Raniloviću (u Beogradskoj nahiji) izabran je German za deputata u Rusiju i sastavljeno je pismo za cara Aleksandra. Starešine su molile cara da „pogreške, prestupe, gordost i nepostojanstvo bivših srpskih upravitelja" ne pripisuje srpskom narodu i nejgovim kasnijim starešinama i da sasluša narodne želje koje će mu usmeno izložiti deputat German. „Ne treba više da se pita — dodali su oni — ko je to i šta traži Srbija; zna se šta joj treba učiniti".[1]) Kako je Germanova misija bila tajna, njemu je punomoćijem stavljeno u zadatak samo to „da preda molbe i da pregovara i zaključuje, prema usmenim upustvima koja je dobio, sve ono što se kloni narodnom dobru, bezbednosti otadžbine, određenju granica i utvrđenju srpske vlasti".[2])

Međutim usmeno mu je naređeno da izjavi a) da se narod ne koristi obećanjima Turaka i da ona malo vrede, pošto nisu zajemčena stranim jemstvom b) da se Turci i ako im je, po ugovoru zaključenom između Srba i Turaka, zabranjeno živeti u unutrašnjosti Srbije, ne drže toga ugovora c) da su nameti i izdržavanje turske vojske u zemlji vrlo teški i d) da spokojstvo naroda nije ničim obezbeđeno.[3])

[1]) Miloš Obrenović, prota Nenadović i Petar Moler caru Aleksandru 27 februara 1816. (V. i N. Petrović. Isto. II. 150—151).
[2]) Punomoćije izdato Germanu istoga dana. (Isto. 149).
[3]) L. Kiriko grafu Neselrode, 9 marta 1817. (M. Gavrilović. Isto. I. 271).

Da bi prikrili korake preduzete kod cara i da bi pridobili vezira, srpske su starešine rešile da, u isto vreme, pošalju sultanu izraz svoje pokornosti i pohvale za Marašli-Ali pašu.[1])

Germanova misija u Petrogradu bila je ubrzo krunisana uspehom. Početkom maja on se već vratio u Srbiju i doneo Milošu poklon od Cara, brilijantski prsten s početnim slovima careva imena i vest da je ruska vlada naredila svom poslaniku u Carigradu da se zauzme za srpske stvari. Osem toga doneo je glas da su izvesni srpski emigranti u Rusiji prisvojili sebi pravo da, na osnovu nekih tobožnjih punomoćija, podnose caru molbe u ime srpskog naroda.[2])

Ishod te misije izazvao je veliko zadovoljstvo među starešinama. Miloš je odmah zahvalio caru na pažnji koju mu je ukazao i uverio ga da će svi Srbi biti spremni da se odazovu njegovom pozivu. Ali on ga je molio da ne dozvoli bivšim srpskim starešinama, koji su izbegli u Rusiju, da se mešaju u srpske stvari i tražio je, naposletku, da se u Beograd pošalje jedan ruski konsul.[3]) U isto vreme postavio je Germana za srpskog punomoćnika kod ruskog konsula u Bukureštu. To je mesto osnovano po savetu same ruske vlade, da bi na taj način, ubrzao i osigurao prepisku između srpske i ruske vlade i ruskog poslanstva u Carigradu. Osem toga poverio je Germanu da vodi računa o radu Karađorđa i ostalih srpskih izbeglic u Rusiji.

Ali stare teškoće, kojih je za neko vreme bilo nestalo, opet su se pojavile. Nesloga između glavnih narodnih starešina ponova je buknula. Oni su se razišli u pitanju o podeli vlasti. Moler je, kako izgleda, odmah po osvojenju Valjeva, predlagao Milošu da njih dvojica, prota Nenadović i Pavle Cukić budu gospodari svaki u svom kraju i da zajednički upravljaju zemljom, ali da Miloš na to nije pristao, pod izgovorom da najpre treba zemlju osloboditi pa posle birati starešinu.[4]) Miloševa samovolja, njegova sve jasnija želja da postane apsolutni i nasledni vmadalac, izazvali su nezadovoljstvo kod njegovih drugova. On je, još u januaru 1816 g., počeo zapostavljati Narodnu kancelariju, koja je bila nešto nalik na Savet iz doba Prvog ustanka i preko koje je trebalo vršiti sve važnije poslove i počeo je opštiti s vezirom zasebno, preko svoga pisara, Dimitrija Đorđevića. Tome treba dodati i novac koji je Miloš uzmao iz zemaljskih prihoda. Za vreme, od novembra 1815 g. do maja 1816, on je sebi odredio platu od 25,000 groša, dok su ostale glavne starešine, koje su mu doskora bile ravne, primale jedva četvrtinu te sume; njegov prihod od carine pašaluka, koji je u jesen 1815 g., uzeo pod zakup od Marašlije, bio je toliki da je, na kraju 1816 g., izneo ogromnu sumu od 391,546 groša.[5])

[1]) Isti sultanu, 12 marta 1816. (Isto. 152).
[2]) M. Obrenović grafu Kapodistrijij, 8 maja 1816. (Isto. 153—154).
[3]) Isti caru 11 maja 1816. (Isto. 155).
[4]) Vuk Stef. Karadžić. Isto. I. 150—151.
[5]) M. Petrović. Isto. I. 368.

Moler, nadzornik Narodne kancelarije a zatim arhimandrit Nikšić, koji se nedavno bio vratio iz Carigrada, gde je bio posvećen za vladiku, nisu krili svoje nezadovoljstvo. I jedan i drugi, a naročito Moler, stekli su bili dotle velikih zasluga kako borbom protiv Turaka u toku Prvog ustanka, tako i radom u srpskom odboru u Zemunu, u vremenu između Prvog i Drugog ustanka.

Tako je između Miloša i Molera došlo do sukoba, na svu priliku posle izjave Molerove da mu neće dopustiti da upravlja zemljom po svojoj volji, bez Narodne kancelarije, koju je narod tražio kao garantiju protiv samovolje pojedinaca i koju je sultan fermanom bio potvrdio. Narodne starešine podeljene su bile, početkom aprila 1816 g., u dve stranke: Miloševu i Molerovu.[1])

Sukob između Miloša i Molera završen je tragično na Đurđevdan 1816. Osećajući da su mnogi knezovi iz valjevske, sokolske i šabačke nahije na strani Molerovoj i da mogu uticati na knezove iz drugih krajeva i dovesti njegov položaj velikog kneza u zavisnost od Narodne kancelarije, Miloš je rešio da se oprosti Molera.

Pošto je knezove iz Šumadije i iz Braničeva uverio da je Moler izdajnik i saopštio im da će ga za to na skupštini optužiti, tražio je od njih da ga tom prilikom napadnu i vežu i zahtevaju da bude kažnjen smrću. I, doista, Miloš je skupštini optužio Molera da je proneverio veliku sumu narodnog novca, da ga je opadao pred vezirom i time mu radio o glavi u nameri da zauzme njegovo mesto i da je, preko svojih ljudi, radio da Srbiju dovede pod austrisku vlast, što bi Tursku zaplelo u rat s Austrijom i donelo Srbiji nove nesreće. Na to su šumadiski i prekomoravski knezovi skočili na Molera, isprebijali ga, vezali ga i tražili za njega smrtnu kaznu. Iznenađene tim optužbama i tim prepadom Molerove pristalice među knezovima nisu smele ništa preduzeti. Moler je od uboja pao u postelju i čuvan je kao zlikovac a sve mu je imanje odmah konfiskovano.[2])

Kad je vezir saznao za taj događaj tražio je od Miloša da mu izda Molera i on je to učinio. Ali kako je vezir počeo uzimati Molera u zaštitu, u nameri bez sumnje da ga očuva za suparnika Milošu, knezovi su, svakako po savetu Miloševu, tražili od vezira da im Molera vrati u ruke, da položi narodu račun o potrošenom novcu i da dobije zasluženu kaznu.[3]) U nezgodi, vezir je naredio da Molera udave. To je bilo polovinom maja 1816 g. Molerov leš izbačen je jednoga jutra na Kalimegdan i tek u veče pogreben.

Vladika Nikšić, drugi nezadovoljnik nije bio bolje sreće.

[1]) Sigenthal Dvorskom Ratnom Veću, 10 aprila 1816. (M. Gavrilović. Isto. I. 312).
[2]) Isti istome, 15 maja 1816. (Isto. 312—13).
[3]) Knezovi Marašli-Ali paši, 12 maja 1816. (M. Petrović. Isto. I. 366).

Po naredbi Miloševoj, on je mučki napadnut i ubijen, u Šapcu, 24 jula 1816 god.

Oslobođen glavnih protivnika, Miloš je produžio politiku, koja je išla na to da utvrdi njegovu ličnu vlast i da od turske vlade dobije potvrdu povlastica, koje su 1806 g. bile date Srbima. Najvažnije pitanje, koje ni turska vlada, ni vezir još nisu bili uredili, bilo je finansisko pitanje; visina poreza i carina uvek je zavisila od vezira, koji je mogao da ih povećava po svojoj volji. Miloš je molio tursku vladu da i to pitanje uredi fermanom.[1])

Ali ta molba nije imala nikakva uspeha. Miloš se žalio veziru i ovaj se koristio tom prilikom da izvrši jednu podvalu. Da bi ga udaljio iz zemlje i rešio sve stvari po svojoj volji i da bi potakao neslogu među starešinama, on je savetovao Milošu da ode u Carigrad i uveravao ga je da će molba, koju će on, lično podneti sultanu, biti sigurno primljena. Miloš, koji nije verovao veziru i koji je provideo njegovu nameru, dobro se čuvao da taj savet ne posluša. Ali potrebno je bilo da bar obrazloži svoj nepristanak. Usled toga on je odgovorio da je uvek spreman da sluša vezirove savete, ali da „izvesne stare ustanove ne dopuštaju ni u kom slučaju srpskom vrhovnom starešini da se udalji od granica zemlje i da je pravilo, ako bi se ogrešio o taj zakon, da ga kazne progonstvom ili čak i smrću."[2]) Taj izgovor, vešto smišljen, postigao je svoj cilj. Vezir nije više navaljivao; molio je samo kneza da u Carigrad pošalje jednoga od svoje braće. Miloš je, naposletku, pristao na to. Rešio je da pošalje novu deputaciju i odredio je za njene članove, pored svog mlađeg brata, Jovana još i Vujicu Vuličevića, jednog od glavnih knezova i Đorđa Popovića-Ćeleša.

Deputati su, u julu, otišli u Carigrad. Vlada ih je lepo primila: na njihovu molbu pušteno je na slobodu 70 srpskih zarobljenika[3]) i obećano da će suma godišnjeg poreza biti određena i fermanom potvrđena. Šta više, pokazan im je jedan napis, za koji im je rečeno da je ferman, koji će se poslati beogradskom veziru, s naredbom da ga saopšti narodu. Zadovoljni što su svoj zadatak izvršili deputati su se vratili u Srbiju, 13 oktobra i o svemu izvestili, najpre Miloša a za tim vezira.[4]) Ali, vezir je odgovorio „da ništa nije primio, da ništa o svemu tome ne zna i da Srbi ne mogu dobiti ono što traže."[5])

Tako su Srbi ponova prevareni. Da li je podvala poticala od vlade, koja je obećavala ferman koji nije htela dati ili od vezira koji ga ze primio pa sakrio, ne zna se. Ali su svi sum-

[1]) Vuk Stef. Karadžić. Isto. I. 170. i B. Kunibert. — *Srpski Ustanak* i t. d., Beograd. 1901. 114—117.
[2]) M. Obrenović sultanu, 1 jula 1816. (V. i N. Petrović. Isto. II. 156-7).
[3]) Isti Đorđu Popoviću, 20 marta 1820. (Isto. I. 70—72).
[4]) Isto. I. 610.
[5]) Isti ruskom konsulu u Bukureštu, 27 oktobra 1816. (Isto. 161).

njali na vezira[1]) i od tada su odnosi između Miloša i Marašli-Ali paše postali vrlo zategnuti. Nepoverenje Srba prema turskoj vladi postalo je dvostruko veće. Oni se više nisu nadali da će ona hteti da zadovolji njihove pravedne i umerene molbe, niti da će dati zalogu potrebnog izmirenja i trajnog mira u Srbiji.

II.

Novo nezadovoljstvo protiv Miloša. Plan srpskih izbeglica u Rusiji. Zavera kneza Sime Markovića, Cukića i drugih starešina i njihovo pogubljenje (marta 1817 g.). Miloševa molba caru da ga zaštiti od srpskih izbeglica u Rusiji. Politika Marašli-Ali paše. Adresa zahvalnosti, od 2 jula 1817 god.

Međutim opozicija Miloševoj politici bila je i suviše krvavo ugušena smrću Petra Molera i vladike Nikšića a da se uskoro ponova ne javi s još većom snagom. Znajući da Miloša podržava Rusija i da sva njegova prepiska s ruskom vladom ide preko ruskog konsulata u Bukureštu, izvesne starešine žalile su se, krajem 1816 g., ruskom konsulu u Vlaškoj da je vrhovni knez i suviše odan beogradskom veziru i da ugnjetava narod.[2]) Te su ljude uskoro ohrabrile u njihovoj opoziciji starešine iz Prvog ustanka, koji su se, 1814 g., odselile u Rusiju.[3])

Miloševu agent u Bukureštu, German imao je za dužnost da motri na rad tih izbeglica. On je tražio poverenike koji će ga obaveštavali o njihovim spletkama i uspeo je da zadobije bivšeg beogradskog mitropolita, Leontija, koji ni ranije, ni tada nije uživao poverenje Karađorđa i njegovih prijatelja. Još početkom 1817 g. German je bio dobio od Leontija jedno važno saopštenje. Bivši mitropolit mu je tada javio da su Mladen Milovanović i druge izbegle starešine stupile u vezu s Milošem Uroševićem, iz Zemuna, agentom austriske vlade za vreme Prvog ustanka; da spermaju zaveru protiv Miloševe vlade i da su Austrijanci obećali Uroševiću da će ga potpomoći da izazove bunu u Srbiji, te da tako prinude narod da traži zaštitu bečkog dvora. Oni su — javljao je on dalje — tražili i dobili pasoše da se preko Austrije mogu vratiti u Srbiju, ali su, usled velikog snega koji je tada pao, molili vladu da odloži njihov odlazak do proleća. Leontije je savetovao Milošu da bude na oprezi i da poradi kod vezira da se on zauzme kod austriske vlade da tim ljudima, čim budu stigli u Erdelj, zabrani prelazak u Srbiju, po-

[1]) Stroganov Germanu, 27 februara 1817. (N. Popov. *Perepiska bar. G. A. Stroganova s Milošem Obrenovičem v* 1817—1825 *god.* Moskva. 1866. 5).

[2]) M. Obrenović ruskom konsulu u Bukureštu, 25 decembra 1816. (V. i N. Petrović. Isto. II. 162).

[3]) To su bili Karađorđe, Jakov Nenadović, Mladen Milovanović, pop Luka Lazarević, mitropolit Leontije, Pljakić i dr.

što narod može pomisliti da su oni izaslanici Rusije i pobuniti se.[1])

German je taj izveštaj odmah dostavio Milošu. U isto vreme uputio je poverljivo pismo generalu Bahmećevu, guverneru Besarabije. Izvestio ga je o zaveri srpskih izbeglica i molio ga da im spreči odlazak iz Besarabije.[2])

Miloš je postao dvostruko obazriviji i uskoro je uspeo da uzapti prepisku koju je bivši vojvoda, Sima Marković vodio s izbeglicama u Rusiji. Najpre je imao nameru da ga strelja, ali je na molbu nekoliko drugova, odustao od toga.[3])

Međutim, Sima nije ostao na miru. Nekoliko nedelja docnije, 1 marta 1817 c., izbila je buna u Beogradskoj nahiji, koja je imala da se proširi i na drugih pet susednih nahija. Miloš je radio brzo i uspeo je, za nekoliko dana, da pohvata vođe pokreta i da bunu uguši. Glavni vođe bili su Sima Marković i Pavle Cukić. Miloš je naredio da ih pogube i glave im je poslao u Carigrad.[4])

U strahu da dolazak izbeglica iz Rusije ne izazove druge pobune, Miloš i dvanaest nahijskih knezova obratili su se molbom caru Aleksandru. Potsetili su ga na opasan položaj u kom su se nalazili Srbi prema Turcima i molili su ga za zaštitu. Javili su mu da su Turci postali nepoverljivi kad su čuli da će se, po njegovom odobrenju, bivše starešine koje se nalaze u Rusiji, vratiti u Srbiju i da su već prikupili svoje pristalice u zemlji i molili su ga da ih zadrži u Rusiji, pošto bi — u slučaju ako se oni vrate u zemlju — narod mogao ponova pasti pod muslimanski jaram.[5])

Ali tada je Miloš, s istom lakoćom s kojom je pobedio svoje protivnike, pao u zamku Marašli-Ali paše. Iz želje da omete mešanje Rusije u srpsko pitanje, na osnovu odredaba Bukureškog ugovora, turska vlada je naredila beogradskom veziru da od Miloša i srpskih knezova dobije pismenu izjavu, kojom će oni potvrditi da su zadovoljni tadanjom upravom i svečano izjaviti svoju zahvalnost sultanu i veziru. Marašli-Ali paša se koristio razrezom poreza, koji je svakih šest meseci vršio s Milošem, da mu zatraži tu izjavu. Vrhovni knez nije opazio zamku. Iz želje da u jednom tako mutnom trenutku zadobije vezira, on je pristao. Ta je izjava potpisana, 2 jula 1817 g. Miloš i drugi knezovi tvrdili su, u ime svih starešina i raje pašaluka, da od dolaska Marašli-Ali paše uživaju mir i slobodu, za koje njihovi pretci nisu znali. Tražili su da uvek imaju samo takvog upravnika. „Mi sve ono što je od tebe naređeno — pisali su

[1]) Mitropolit Leontije Germanu, 10 januara 1817 g. (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXVII. 148).

[2]) M. German generalu Bahmećevu, 21 januara 1817. (Isto. 150).

[3]) M. Obrenović Germanu, 18 juna 1817. (V. i N. Petrović. Isto. II. 175—6).

[4]) Isto mesto.

[5]) M. Obrenović s nahiskim knezovima caru, 16 marta 1817. (Isto. 165—6.).

oni sultanu — tako rado primamo i slušamo, kao da je sam Bog naredio; jer smo uvereni da od tebe ništa zlo izići ne može, kao od Boga postavljenog vlastitelja.... Tvoja jedna reč je rane sercah naših zalečila i ispunila ih radosti; jer mi do sad znali nismo kakova je i kolika milost tvoja na raju a sad poznadosmo preko vernoga tvoga većila, našeg vezira Marašli-Ali paše, koji amanet tvoj, raju u nedra svoja meće i čuva ju kao dragi kamen koga je i sam Bog tebi na poslugu darovao"...[1])

Ta je izjava predana veziru da je pošlje u Carigrad. Nekoliko dana docnije, Milošu je saopštena važna vest da je Karadorđe utekao iz Besarabije i da je već stigao u Smederevsku nahiju.

III.

Ruska vlada i srpske izbeglice u Rusiji. Heterija i predlog o oslobođenju svih hrišćava u Turskoj. Begstvo Karađorđevo, njegov dolazak u Srbju i njegova smrt (24 juli 1817).

U trenutku kad je upravnik Besarabije dobio od Germana obaveštenja o namerama srpskih izbeglica, Karađorđe se već bio vratio iz Petrograda u Hotim. On je tada izvestio upravnika da se ne može seliti u Novomirgorod, koji je sam ranije izabrao za stanovanje, pod izgovorom da njegova porodica neće tamo da ide.[2]) Tako, dakle, dok su nekoliko srpskih izbeglica tražili da se vrate u Srbiju, njihov vod nije hteo da se udalji od granice. Čudnovato držanje srpskih izbeglica, molbe Miloša Obrenovića da ih ne puštaju iz Rusije i izveštaji upravnika Besarabije o planovima koje oni prave, učinili su da ruska vlada poveruje da se sprema neka zavera protiv ondašnje vlade u Srbiji. Usled toga ona je rešila da zadrži sve izbeglice u Rusiji i da Karađorđa odmah pošalje u Novomirgorod i da ga, na taj način ukloni od granice. Razloge iz kojih je vlada donela tu odluku, saopštio je odmah graf Neselrode generalu Bahmećevu.

„Karađorđe je — pisao mu je on tom prilikom — sam tražio, za vreme svog bavljenja ovde, dozvolu da se nastani u Novomirgorodu. Promena koja je sada nastupila i njegova neizmenjiva odluka da ostane u Besarabiji ne bi bila čudnovata, da sve srpske starešine nisu, u isto vreme, izrazile želju da napuste Rusiju. Ali ova činjenica sama po sebi daje potpuno drugi izgled njegovoj novoj odluci, jer bi bilo neverovatno da će srpske izbeglice napustiti znatnu pensiju, koju im mi dajemo i nastaniti se u Austriji, gde se ne mogu nadati takvoj milosti; njima, dakle, treba pripisati nameru da hoće da se vrate u svoju otadžbinu, u kojoj su do svoje propasti, imali neobuzdanu vlast i mogućnost da se svim sretstvima obogate. U

[1]) Isti sultanu, 2 jula 1817. (Isto. 179—181).
[2]) Istoričeskie Material iz arhiva Min. Gosudarstv. Imuščestv. S. Peterburg, 1891. I. 128—9.

svom neznanju oni misle da je vreme zgodno da se stvari vrate na istu osnovu, na kojoj su bile i ranije; i kako je Mladen Milovanović uvek imao jak uticaj na Karađorđa, moguće je da ga je odlučio da ostane u Besarabiji, da bi lakše mogao preći granicu, kad bude saznao da je sve spremno da može doći u Srbiju. Njegova pojava u Srbiji izazvala bi neizbežno unutrašnje nemire i pobune, koji bi do samog temelja potresli današnje mirno i, može se reći, dosta srećno stanje stvari u toj pokrajini. Ta se nesreća mora sprečiti, kao protivna dobročinim raspoloženjima Gospodara Imperatora prema srpskom narodu i samom dostojanstvu našeg dvora: jer malo ima ljudi kojima je poznato koliko je veliko neznanje Karađorđa i ostalih starešina i, prema tome, malo ljudi koji će njihovu pojavu u Srbiji pripisati njihovom smelom neznanju; naprotiv, svak će s verovatnošću pomisliti, da je njih Rusija poslala, u cilju da izvrše jednu od njenih tajnih namera a to će i sam Karađorđe i srpske starešine tvrditi u nadi da povećaju broj svojih pristalica. Smatra se, dakle, kao isto tako štetno i odlazak srpskih vođa u inostranstvo i Karađorđev ostanak u Besarabiji. Prema tome car želi da on odmah napusti tu pokrajinu i da ode u mesto koje je sam sebi izabrao. Što se tiče drugih srpskih starešina, njima se ne sme dozvoliti da pređu preko granice, nego im treba izjaviti da bi njihov odlazak iz Rusije bio štetan po njihove lične interese i po samu Srbiju, pošto su pregovori o srpskom pitanju već započeti u Carigradu i pošto je neophodno da se, do njihovog dovršenja, uzdrže svakog poduzeća koje bi turskoj vladi moglo dati razloga za ma kakvo pogrešno tumačenje. Neka, dakle, ostanu na miru, očekujući zgodan čas da se vrate u Srbiju. Potrebno je, šta više, odrediti jednog ili dvojicu veštih i pametnih činovnika, koji će pažljivo motriti na njihovo držanje".[1])

Ali te su naredbe dockan stigle gubernatoru Besarabije. Karađorđe je već bio uspeo, da u društvu s jednim od svojih ljudi, prebegne u Moldaviju.

To je došlo otuda što je ruska vlada, pored staranja, da pazi na srpske starešine, propustila da prati propagandu čuvenog grčkog udruženja, koje je među svoje članove ubrajalo ruske velikodostojnike pa čak i samog cara Aleksandra,[2]) bilo je u Odesi. U početku Heterija je bila jedna vrsta književnog udruženja; ali je uskoro dobila karakter političkog i revolucionarnog društva. Glavni mu je cilj bio da priprema opšti ustanak svih Hrišćana u Turskoj i njihovo oslobođenje. Sklapajući plan za to, heteristi su uvideli da im među hrišćanskim pokrajinama u Turskoj, Srbija može biti od najveće pomoći, pošto je deset godina vodila borbu s Turskom i pošto je imala i oružja.

[1]) Graf Nesselrode generalu Bahmećevu, bez datuma, 1817. (Isto. 130—1).
[2]) On je bio član s godišnjim ulogom od 200 holandskih dukata. (*Capodistria*. Isto. 194—5).

Znajući da Karađorđe živi u blizini, u Hotimu, oni su rešili da ga prdobju za svoj plan. Taj su zadatak poverili nekom Đordu Olimpiju, poznatom u Srbiji pod imenom „kapetana Jorgaća", koji je bivšeg srpskog vožda poznavao još iz vremena Prvog srpskog ustanka.

Pod izgovorom da putuje za Petrograd, Jorgić, je krajem 1816 g., došao u Besarabiju. Pošto je prešao granicu s tuđim pasošem ruska policija ga je uhvatila i zatvorila. Ali tada su srpske izbeglice, Petar Dobrnjac i Luka Lazarević, koji su ga poznavali, jamčili za njega i on je pušten na slobodu. Pod novim izgovorom da ide po svoju porodicu, dobio je pasoš i otišao u Hotim, gde je sačekao Karađorđev povratak iz Petrograda. Tu se dugo bavio, pretvarajući se da čeka srpske izbeglice koji su dobili pasoše da se mogu vratiti u Srbiju, pa da s njima pođe.[1]) U stvari ostao je da izvrši zadatak koji su mu heteristi poverili i vratio se u Moldaviju tek pošto je zadobio bivšeg srpskog vožda za njihov plan. Od tada je Karađorđe tražio priliku da utekne i uskoro je uspeo da jedne noći, s tuđim pasošem, prerušen i obojene kose, pređe preko reke Pruta.[2]) Jorgać koji ga je čekao, odveo ga je u kuću Konstantina Ispilantija u Galati, blizu Jaša. Tu je Karađorđe ostao skriven četiri dana i za to je vreme svečano primeljen za člana Heterije. U svoje ime i u ime srpskog naroda zakleo se na večitu mržnju prema tiranima i obećao je da će raditi na oslobođenju svih hrišćana od turskog jarma, bez razlike vere i narodnosti.[3])

Posle toga trebao je da Karađorđe pređe u Srbiju, da uzme vlast u svoje ruke i da podigne narod protiv Turaka ili da primi dostojanstvo kneza, ako mu ga Turska ponudi! Ali Srbija je bila daleko od Jaša, Karađorđa su svuda lično poznavali a austriske i turske vlasti pažljivo su motrile na sve putnike. Heteristi su učinili sve što su mogli da mu olakšaju putovanje. Novac je dao Leventis, zamenik ruskog konsula u Jašu a za pratioca Karađorđu i njegovom pisaru određen je neki Mihailo Leonardos. Njemu je naređeno da izvadi austriski pasoš, radi odlaska na lečenje u Mehadiju i da u njega zapiše tri lica, kao svoje sluge. Taj pasoš izdan mu je, 15 juna 1817, na ime „Mihaila od Leonarda, ruskog carskog plemića"![4])

Tako su Karađorđe, njegov pisar Naum, Leonardos i Jorgać krenuli na put. Oni su, bez muke, stigli na granicu Bukovine. Tu je trebalo preduzeti naročite mere predostrožnosti, pošto je nadzor vrlo strogo vršen a Karađorđa je po njegovom džinovskom rastu bilo lako poznati. Da bi prevarili policiju,

[1]) Mitropolit Leontije Germanu, 10 januara 1817. (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXVII. 149).

[2]) Mitropolit Leontije Germanu, 22 avgusta 1817. (M. Gavrilović. Isto. I. 350).

[3]) Filemonos. *Istorijski dokumenti o grčkom ustanku* (na grčkom). Atina 1859. I. 7—9.

[4]) Pasoš od 15 juna 1817. (M. Gavrilović. Isto. I. 351—2).

najmili su jedna velika kola; Karađorđe je legao u njih, tobož kao bolesnik i oni su ga pokrili slamom. Zahvaljujući tim merama mirno su prešli preko Bukovine, Erdelja i Banata. Na Dunav su stigli, 10 ili 11 iula 1817 g. Tu su se Karađorđe i njegov pisar rastali s njihovim saputnikom i prešli su na srpsku obalu nedaleko od ruševina grada Rama.[1])

Odatle su odmah otišli kod starog prijatelja, Vujice Vulićevića, kneza smederevske nahije. Vujica ih je primio i ponudio im sklonište u šumi Radovanju.

Karađorđe je, kako izgleda, ispričao Vujici da ga je u Srbiju poslao ruski car da digne ustanak protiv Turaka i da mu je obećao da će doći ruska vojska da pomogne taj pokret i zamolio ga je da o svemu izvesti Miloša i da ga pozove na viđenje i razgovor. Vujica je tada o svemu pismom izvestio Miloša. Miloš nije dugo premišljao. Postupno oslobađavanje zemlje, kako ga je on još pre dve godine smislio, zahtevali su uklanjanje svakog suparninka u vođenju poslova i održanje stalnoga mira. Međutim, povratak bivšeg srpskog vožda, u kome je tako reći bila oličena mržnja na Turke i čija je uspomena ostala živa u narodu, značio je kraj Miloševe vlade i rat s Turcima povratak Srbije u ropstvo. Ne oklevajući Miloš je prešao preko svih obzira prijateljstva, srodnosti, čovečnosti i naredio je Vujici da mu pošalje glavu Karađorđevu. Tako je, 24 jula u noć, posečen prvi srpski vožd, zajedno s njegovim pisarom. Ubice su njihove glave odnele Milošu, koji ih je, 29 jula, poslao u Carigrad. „Sudbina Božja — pisao je on tom prilikom srpskim deputatima u Carigradu — dovela je ovde k nama opet ubitelja(!) roda srpskog, Karađorđa, koji je, u smederevskoj nahiji, nekoliko dana u tajnosti živeo. Sirotinjski plač i suze uhvatiše ga i ubiše i clavu mu još s jednom njegova druga, koji je bio š njim došao, u Beograd meni poslaše, koje, eto, sa soglasijem čestitog vezira, šilju se obe, oderane u Carigrad. Za to vam preporučujem u ovom mom pismu od današnjeg dana da ustanete što bolje možete i da uzmete sebi slobodu, silu i derznovenije kod Porte za narod što je porebno prositi, zašto u sadašnjem ovom srećnom slučaju imamo najbolju priliku prositi."[2])

I ako je na taj način oslobođen svog opasnog suparnika, Miloš nije mogao biti potpuno miran. Imalo je još bivših starešina, Karađorđevih drugova, poznatih i poštovanih u narodu, koji su bili još živi. Njihovo suparništvo moralo ga je takođe bacati u brigu, jer su oni u Srbiji imali prijatelja i potajnih pristalica. I oni su mogli pobeći iz Besarabije i pokušati da izazovu nered u Srbiji i da obore vladu. Miloš se s toga požurio da se koristi smrću Karađorđevom i da svoju vlast osnaži i utvrdi. Kako je već na položaje nahijskih knezova bio doveo svoje lične prijatelje, većinom beznačajne ljude, nastao je da ga

[1]) Filemonos. Isto mesto.

[2]) M. Obrenović srpskim deputatima u Carigradu, 28 jula 1817. (V. i N. Petrović. Isto. II. 181—2).

oni priznadu za naslednog kneza. U tome je bez muke uspeo, pošto je njegov interes izgledao knezovima tesno vezan s interesom same zemlje. Tako je Miloš, 18 govembra 1817 g., na skupšini nahiskih knezova koja je bila sazvana za razrez poreze, izabran za naslednog kneza Srbije.[1])

[1]) Vuk Stef. Karadžić. Isto. 170. *i Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXI. 154—6).

GLAVA DVADESET PRVA.

I.

Pregovori između Rusije i Turske o izvršenju Bukureškog ugovora. Mišljenje grafa Kapodistrije. Careve odluke. Upustva baronu Stroganovu, novom ruskom poslaniku u Carigradu (1816 g.). Pregovori barona Stroganova s Reis efendijom o izvršenju VIII člana Bukureškog ugovora.

Odnosi između Rusije i Turske nisu bili konačno uređeni Bukureškim ugovorom. Usled toga što sultan nije hteo potvrditi tajne članove toga ugovora, Turska je dobila sve koristi koje joj je osguravao član VI-ti ugovora, čije su odredbe ti tajni članovi baš bili izmenili. Odmah po isteku roka od tri meseca, koji je bio predviđen ugovorom, Turska je tražila od Rusije da joj, na osnovu toga VI-og člana, vrati azisko primorje (Sohum, Anakru i Kemal). Rusija to nije htela učiniti. Tada je opet Turska odbila da izvrši članove ugovora povoljne po Rusiju. Na taj su način sve glavne odredbe Bukureškog ugovora ostale,u stvari, mrtvo slovo na hartiji.

Rat od 1813—1815 g. sprečio je bio cara Aleksandra da uredi svoje odnose s Turskom. Njega je sudbina Srba i dalje naročito interesovala, bez sumnje, zbog nasilja koja su, za to vreme, i pokraj odredaba VIII-og člana Bukureškog ugovora, pretrpeli od Turaka. On je — izgleda — bio raspoložen da popravi njihov položaj, čak i na štetu izvesnih ruskih interesa. Za vreme svoga bavljenja u Parizu dostavio je saveznicima i tamošnjem turskom poslaniku da želi živeti u miru sa sultanom, ali pod uslovom da turska vlada olakša položaj Srba. „Ako Turska bude pravična prema Srbiji što je pitanje časti za Rusiju — rekao je on — turska vlada će me naći raspoložena za izmirenje u pogledu granica u Aziji."[1])

Odmah po svom povratku u Rusiju, 1816 g., car je rešio da „na jakoj osnovi ponova zasnuje rusku politiku na Istoku." Izabrao je barona Stroganova za poslanika u Carigradu i naredio je grafu Kapodistriji, novom državnom sekretaru za spoljne poslove da mu spremi upustva. Kapodistrija je našao za dobro da još jednom podnese caru svoje mišljenje o Bukureškom ugovoru i o „nemogućnosti da se u tom aktu nađe čvrsta i korisna osnova za mirne odnose s Turskom." U naročitoj audijenciji, koju je radi toga dobio od cara Aleksandra, on mu je, pošto je dokazao da tekst Bukureškog ugovora „oslobođava Turke od obaveze

[1]) Lord Kesleri engleskom ambasadoru u Carigradu, 20 novembra 1815 i 29 januara 1816. (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXIX, str. 7—10 i *Trgovinski Glasnik.* 1904. br. 100).

da pravedno postupaju sa Kneževinama (Vlaškom i Moldavijom) i s nesrećnim Srbima«, predložio da se misiji Stroganova da sasvim drugi karakter. Mesto da pregovara o primeni „jednog ugovora koji se ne da izvršiti" savetovao je da se Turcima predloži nov ugovor o miru i da se taj predlog proprati vojnim pokretima na granici i na Crnom Moru. On je naazio da će turska vlada u tom slučaju popustiti. „Zar Moldavija, Vlaška i Srbija — rekao je on caru — ne mogu biti tri savezne kneževine, kojima bi vladale tri kneževske dinastije, koje bi mogle biti izabrane među nemačkim kneževskim porodicama, da bi pomirile sve interese i uklonile svaki povod zavisti?... Da bi tim kneževinama bio osiguran opstanak u Evropi, one će biti, stavljene ne samo pod garantiju Rusije i Austrije, nego ako je potrebno i pod garantiju Engleske i Francuske." Zatim je razvio svoju misao, dokazujući da bi slična kombinacija „izlečila Evropu od starog straha i nepoverenja, koje im je Rusija ulevala i kako bi, najzad, hrišćani na Istoku, kojima je muslimanski jaram dodijao, našli u tim kneževinama utočište i bezbednost koje oni traže sa tako dugim i bolnim strpljenjem."[1])

Ali car Aleksandar nije delio njegovo mišljenje. Tvorac Svetoga Saveza[2]) postao je bio veliki protivnik rata i revolucije. „Sve je to vrlo dobro smišljeno — odgovorio je on Kapodistriji — ali da bi se od toga nešto napravilo treba ratovati a ja to neću. Dosta je bilo ratova na Dunavu; oni demorališu vojsku. Tome ste vi bili svedok. U ostalom, mir u Evropi još nije učvršćen i revolucionari bi jedva dočekali da me vide u ratu s Turcima. Dobra ili rđava pogodba, zaključena u Bukureštu, mora se održati. Njoj se treba prilagoditi i postarati se da se njome koristimo pa da što pomognemo Kneževinama i Srbima a naročito da nas Turci više ne uznemiravaju svojim pretenzijama na azijsko primorje. Preporučujem vam da u tom duhu spremite upustva za barona Stroganova."[3])

Car Aleksandar je, dakle, želeo da učvrsti mir s Turskom na osnovu Bukureškog ugovora i da o toj želji ubedi ostale sile. Graf Kapodistrija je predviđao, međutim, da će pregovori imati sa svim suprotan rezultat, pošto je od Turske trebalo tražiti potpuno izvršenje članova ugovora o Kneževinama i o Srbiji a, u isto vreme, odbiti izvršenje odredba istoga ugovora o granicama u Aziji. Za njega je bilo očigledno „da će diskusije do kojih će dovesti misija barona Stroganova, biti takve da će turska i ostale evropske vlade posumnjati da Rusija krije svoje prave namere i da ona ne želi da ukloni teškoće, nego da, naprotiv, traži samo razloge kojima bi posle mogla pravdati nov rat.[4])

[1]) Capodistria. Isto. 210—211.

[2]) Versko-politički ugovor, poznat pod imenom Svetog Saveza (Svete Alijancije) zaključen je, 26 septembra 1815 g., između ruskog cara, austrijskog cara i kralja pruskog.

[3]) Isto. 212—213.

[4]) Isto mesto.

U upustvima za barona Stroganova, koja su sastavljena po carevoj želji, izloženo je bilo „stanje Turske i nepromenljiva politika koja je prema njoj usvojena." Po njoj je trebalo „pažljivo ukloniti mogućnosti i svaku priliku za rat — pa ma bila zasnovana na neospornom pravu — da ne bi bio doveden u pitanje opšti mir, koji je dobiven po cenu tolikih žrtava." Ruski poslanik imao je „da raspravlja o obostranim žalbama, ali pomirljivo, tako da sporazumi, koji budu postignuti, mogu sami sobom garantovati svoju trajnost, — cilj koji bi bio potpuno promašen, kad bi car pristajući na razgraničenje koje nisu u skladu sa čvrstinom odnosa koje je valjalo zasnovati, ostavio muslimanskoj osveti i evropskim spekulacijama sudbinu i interes hrišćana, turskih podanika." Stroganovu je ujedno saopšten „sadržaj sporazuma, koji bi najbolje odgovarali carevim željama" i koji su se ticali pet raznih pitanja: a) razgraničenja na Dunavu b) zrobljavanja ruskih podanika i trgovine robljem c) srpskoga pitanja d) pitanja kneževina e) ometanje trgovine i gusarstva.[1])

Što se tiče srpskog pitanja o njemu su bila data šira upustva. Izloženi su mu, u glavnim potezima, događaji od 1813 g. i odgovornost za njih bačena je na tursku vladu. Osim toga, na osnovu obaveštenja, koja su ruskoj vladi dali Mihailo German i Petar Dobrnjac o uslovima mira, zaključenog između Srba i Turaka, naređeno mu je da za Srbe traži: da danak bude sveden na polovinu sume koju su Srbi tada plaćali; da turska posada bude svedena tako da Srbi u njoj ne bi gledali kakvu opasnost za sebe; da prava, koja su Srbi već dobili od turske vlade budu neprikosnovena i da narod imadne pravo da bira svoje starešine; da sve te pogodbe budu pod garantijom Rusije; da jedan ruski agent stanuje u Beogradu i da kontroliše vršenje tih pogodaba i, da Srbi imaju jednog deputata u Carigradu.[2]) Ali kako car nije mogao verovati da će Turci pristati na garantiju Rusije, Stroganovu je preporučeno da joj bar „očuva pravo da može imati na licu mesta jednog svog agenta, koji bi uvek mogao uticati na to uređenje."

Novi ruski poslanik stigao je u Carigrad, 13 septembra 1816 g. Prema izveštajima dotadašnjeg poslanika, Italinskog u Petrogradu su očekivali da će turska vlada uporno tražiti da joj se vrati azijsko primorje, ne dopuštajući nikakva objašnjavanja o članovima Bukureškog ugovora. Baron Stroganov je, dakle, mislio da „definitivno razgraničenje u Aziji može biti raspravljeno samo u toliko, u koliko turska vlada bude priznala diskusiju u načelu i zadovoljila u isto vreme, pretenzije koje je Rusija formulisala, usled povrede članova ugovora

[1]) Sommaire des négociations principales de M. le baron de Stroganoff à Constantinople (La Revue Historique. Paris. 1906. Juillet-Août. 284—299).

[2]) Prilog upustvima baronu Stroganovu, od 1816. (M. Gavrilović. Isto. I. 280—282).

koji je sultan potvrdio i koji su bili obavezni za Turke. Otuda su potekli „jednovremeni i naporedni pregovori". Njih je baron Stroganov počeo na prvom sastanku s turskim ministrima, 28 novembra 1816 godine.

Na tom sastanku on je odmah dodirnuo srpsko pitanje. Uporedio je povlastice koje su Srbi imali da dobiju, prema odredbama VIII člana Bukureškog ugovora s nesrećom, u koju ih je turska vojska bacila, krajem 1813 g. Pomenuo je da je turska vlada u isto vreme, ugnjetavala Vlašku i Moldaviju, kao da je naročito htela da kazni sve tri pokrajine za poverenje koje su imale u zaštitu Rusije. Izjavio je da je car mogao postati vladalac tih zemalja, ali da je pretpostavio da im bude samo zaštitnik i da njegovo dostojanstvo zahteva da to i dalje ostane, pošto je sa njima vezan ugovorom i jedinstvom vere. Za tim je pozvao turske ministre da dobro razmisle o težini uvrede koju su naneli caru a tako isto i o carevoj snazi i o sredstvima kojima on raspolaže da se Turcima osveti. Najposle izjavio je da car želi samo mir i prijateljske odnose i pitao je šta turska vlada hoće rat ili mir.

Reis efendija je izjavio da turska vlada želi samo mir i dobre odnose; da ona nije povredila ugovor u pogledu Vlaške i Moldavije i da nije kriva za ono što se desilo Srbima, pošto oni nisu hteli priznati odrebde Bukureškog ugovora; da je u Srbiji povraćen mir; da je narod zadovoljan i da je o tome dao izjavu vladi.

Stroganov je poricao da su stvari tako tekle: Dopuštao je da je turska vlada mogla pomišljati na pomirljiva sretstva, ali je naveo fakat da je upotrebila samo grubo nasilje i to sa svirepošću, od koje je zadrhtao Bečki kongres. Što se tiče zadovoljstva srpskog naroda položajem u kome se nalazi, izjavio je da mu ono nije poznato i dodao je da Srbi, naprotiv, moraju osećati da im svakog dana preti opasnost od novih užasa, pošto turska vlada neprestano povećava svoju vojsku u Srbiji.

Reis efendija je odgovorio da turska vlada nema nikakvih obaveza u pogledu jačine svojih garnizona u srpskim gradovima. Stroganov je opet tvrdio da ta obaveza potiče iz obećanja koje su Turci davali Srbima i iz smisla člana VIII Bukureškog ugovora. Turska vlada je dužna da smanji narodne dažbine, da narod obezbedi od izgreda garnizona i da te mere bezbednosti s narodom odredi, pošto razoružani Srbi neće, inače, imati, nikakva jamstva za bezbednost. Turski ministri su pravdali snagu posade beogradskog grada time što se on nalazi na granici i što ga, usled toga, nije moguće čuvati s nekoliko stotina ljudi a posle i time što ta posada služi i kao jamstvo za muslimane u Srbiji, jer su se Srbi u poslednjim neredima navikli da ih pljačkaju i ubijaju. Najposle su uveravali da te trupe nisu na teretu narodu i da njih turska vlada izdržava a da narod plaća samo ono što je s njim ugovoreno.

Stroganov je tada ponova dotakao pitanje o ranijem držanju turske vlade prema Srbima. Turski ministri su tvrdili da su Srbi, ne hoteći da priznadu VIII član Bukureškog ugovora, sami izazvali upotrebu sile protiv sebe. Ruski poslanik je ostao pri svom mišljenju da do toga ne bi došlo, da je turska vlada ozbiljno htela da se drži ugovora i da se sporazume s njima. Videvši Rusiju u ratu s Napoleonom — rekao je on — turska vlada je smatrala taj zaplet kao zgodnu priliku da izigra odredbe Bukureškog ugovora i njeno tvrđenje da su Srbi odbili da stupe u pregovore s njom ne može se primiti. Careva želja mora biti ispunjena; Srbima se moraju dati ne samo olakšice za ono što su pretrpeli, nego i jamstvo za budućnost.

Kako u toku toga razgovora, koji je trajao četiri časa, nije bilo moguće doći do rezultata, ruski poslanik je izjavio da će o svemu podneti akat a turski su ministri obećali da će mu na sva pitanja dati odgovor napismeno.[1])

Ruski poslanik je održao svoje obećanje. Naskoro posle toga sastanka on je turskoj vladi podneo svoj akat. Ali ona nije na njega odmah odgovorila. Usled toga, on joj je, 5 februara 1817 god., podneo nov akat. I jednim i drugim Stroganov je prema upustvima koje je dobio — tražio: 1. da se Srbima smanji danak na polovinu sume koju su tada plaćali 2. da se turska posada smanji toliko, da Srbi u njoj ne gledaju kakvu opasnost za sebe 3. da povlastice koje su Srbi utvrdili s turskom vladom budu neprikosnovene i da narod ima prava birati svoje starešine 4 da sve te pogodbe budu pod garantijom Rusije 5. da jedan ruski agent stanuje u Beogradu i da nadzirava tačno vršenje tih pogodaba i 6 da Srbi imaju jednog deputata u Carigradu. U isto vreme tražio je da Rusija uzme neposredno udela u pregovorima za zaključenje tih pogodaba između Srba i turske vlade.

Turci su se našli u velikoj nezgodi. Iznenađeni zahtevima novog ruskog poslanika oni su dobili uverenje da Rusija samo traži izgovor za rat. U Carigradu su nastala savetovanja i izdate su naredbe za ozbiljne voine pripreme. Vlada je pokušala da, pre nego što bude dala odgovor ruskom poslaniku, sazna koliko može računati na pomoć ostalih sila.

Usled toga Stroganov je dobio odgovor na svoje napise tek 17 februara. Turska vlada je poricala osnovnost ruskih zahteva, tražila je da Rusija prema jasnim odredbama Bukureškog ugovora koje ne podleže diskusiji, povuče svoje trupe iz azijskog primorja i vrati to zemljište Turskoj, pa da se onda pređe na pretres ostalih pitanja o Srbiji, Vlaškoj i Moldaviji i dr. Što se tiče Srba ona je tvrdila da im je dato više, nego što traže.[2])

Takav odgovor nije zadovoljio ruskog poslanika. Kako

[1]) Izvod iz zapisnika konferencije od 28 novembra 1816. (Isto. I. 286—289).

[2]) Štirmer Meternihu, 25 februara 1817. (Isto. I. 291).

je ubrzo zatim saznao od Germana da je Marašli-Ali paša tražio da se od naroda u Srbiji pokupi oružje, on je, 24 marta, uputio notu turskoj vladi, kojom je protestvovao protiv te mere a tako isto i protiv izjave beogradskog vezira da Srbi neće dobiti tražene povlastice i, najposle, protiv pojačavanja turskih garnizona u Srbiji.[1])

II.

Adresa zahvalnosti sultanu i nezadovoljstvo Stroganova. Miloševa odbrana. Neraspoloženje Stroganova prema Milošu zbog Karađorđeva ubistva. Netačnost podataka o odnosima između Srba i Turaka u Miloševim i Germanovim izveštajima.

Međutim postupci Miloševi počeli su znatno ometati rad barona Stroganova na uređenju srpske stvari. Takav je slučaj bio, pre svega, s adresom zahvalnosti koju je Miloš sa ostalim knezovima uputio sultanu.

Iako je German odmah vešto pokušao da uveri Stroganova da je taj akt Milošu iznuđen,[2]) to nije ništa pomoglo. Čim je saznao za sadržinu adrese, Stroganov se jako naljutio na Miloša. U trenutku kad je on nameravao da produži rad na izvršenju Bukureškog ugovora u korist Srba, glavni starešina dao je pismenu izjavu da je narod potpuno zadovoljan dotadanjom turskom upravom i zahvalio je sultanu na toj milosti! Stroganov je bio siguran, da će turski ministri — čim svoj raniji korak u korist Srba bude obnovio — pokazati prosto Miloševu adresu i odgovoriti mu da su već dali sve što je bilo potrebno, da su Srbi time potpuno zadovoljni i da ništa više ne traže! Kako ga je Miloš dotle stalno uveravao da će se držati njegovih saveta, Stroganov nije bio u stanju da shvati kako je on mogao dati jednu tako važnu izjavu a da njega prethodno ne upnta za savet. Usled toga držanje Miloševo izgledalo mu je sumnjivo i on se nije ustezao da ga otvoreno nazove izdajstvom.[3])

Saznavši kako Stroganov ceni taj njegov akt, Miloš je pohitao da mu se izvini. On ga je uveravao da to nije bio ni akat bezumlja, ni njegove odanosti turskoj vladi, nego delo turskog lukavstva i da ga je on potpisao i prema upustvima ruskog dvora, da turskoj vladi ne bi dao povoda za nezadovoljstvo, pošto mu je sam Stroganov više puta preporučivao da joj bude pokoran.[4])

Da bi ubedio Stroganova da ne samo nije ni u kakvom sporazumu s Marašli-Ali pašom, nego da je u rđavim odnosima s njim, on mu je na skoro za tim javio da je vezir tobož doznao od turske vlade za njegove veze s Rusijom i da je počeo raditi na tome da liši života i njega i Vujicu Vuličevića.[5])

[1]) Nota barona Stroganova turskoj vladi, od 24 marta 1817. (Isto. 293).
[2]) German baronu Stroganovu, 29 jula 1817. (Isto. 386).
[3]) Baron Stroganov Germanu, 9 avgusta 1817. (Isto mesto).
[4]) Miloš Obrenović Stroganovu, 28 avgusta 1817. (Isto. 387).
[5]) Isti istome, 10 septembra 1817. (Isto. 388).

Međutim Stroganov je bio neraspoložen prema Milošu i zbog Karađorđevog ubistva.

Kad je glava Karađorđeva bila doneta u Carigrad, on je o tome izvestio svoju vladu, dodavši da je bivšeg srpskog vožda uhvatio beogradski vezir „verovatno zahvaljujući kakvom Miloševom izdajstvu."[1]) Posle nekoliko dana dobio je od Germana naročita obaveštenja o tome događaju. Pretstavnik Milošev u Bukureštu javio mu je da je Karađorđe, i pored energične opozicije Miloševe, osuđen na smrt presudom najvišeg suda „Vrhovnog Saveta" i ostalih vojvoda i starešina[2]) i poslao mu je i samu tobožnju presudu kojom je ta kazna izrečena.[3])

Stroganov je, kako izgleda, sva ta obaveštenja i dokumenta primio s izvesnom rezervom. U svom odgovoru na Miloševo pismo, od 24 septembra, on je izjavio da se čudi protivrečnosti, koja postoji između poverenja i naklonosti koje mu je vezir pokazao, kad se Karađorđe pojavio u Srbiji i nepoverenja koje je posle toga nastalo i koje ga je prinudilo da napusti Beograd. Nalazio je da su adresa zahvalnosti sultanu i velika usluga koju je ukazao turskoj vladi lišivši života opasnog i nemirnog neprijatelja njenog, trebale da utvrde slogu između njega i vezira. Potsetio ga je da je on ranije savetovao Srbima da se ne bune i da ostanu na miru i u pokornosti, očekujući rezultat ruskog zauzimanja kod turske vlade i da ima velike razlike između pokornovsti i strpljenja i svečane izjave srpskog naroda da je svojim položajem zadovoljan i da samo želi da tako i dalje ostane.[4])

Najposle Stroganov je bio neraspoložen prema Milošu i stoga što mu dotle nije nikako poslao podatke, potrebne za uspešno vođenje pregovora sa turskom vladom u korist Srba. On je dobro poznavao odredbe VIII člana Bukureškog ugovora, ali mu je bilo potrebno da sazna kakve je povlastice dala turska vlada Srbima u toku 1815 i 1816 g. i da li su one i koliko u život uvedene. Čuo je da je neka pogodba ranije zaključena između Srba i Turaka i da je turska vlada izdala neki ferman Srbima, ali nije znao šta tačno ima u njima. Tražio je najpre obaveštenja od Germana. On mu je podneo o tome jedan izveštaj, ali skroz neozbiljan i pun netačnih podataka i neistinitih tvrđenja.[5]) Ta je obaveštenja tražio zatim od Miloša, ali nije bio ni s njim bolje sreće. Miloš je bio u neprilici da mu na ta pitanja pošalje određen odgovor, pošto se ranije žalio da Turci gaze njegovu pismenu pogodbu s Marašli-Ali pašom a nikakve pismene pogodbe nije ni bilo između njih. Što se tiče fermana, koje je turska vlada bila dala Srbima, oni su bili slabe

[1]) Baron Stroganov grafu Nesselrode, 13 avgusta 1817. (Isto. 382).
[2]) German baronu Stroganovu, 8 avgusta 1817. (Isto. 374).
[3]) Ova presuda (sentencija) fabrikovana je na predlog Germanov.
[4]) Baron Stroganov Milošu Obrenoviću, 6 oktobra 1817. (Isto. 388).
5) U njemu je tvrdio da je, 6 novembra 1815 g., potpisana jedna konvencija između Marašli-Ali paše i Srba i saopštio je njenu tobožnju sadržinu! (Isto. 284—285).

važnosti i nedovoljni i on se, verovatno, bojao da će Rusi tražiti od Turaka da samo njih nzvrše i da neće prinuditi tursku vladu da narodu da šire povlastice i da uredi i njegov položaj, kao kneza.

Kako su, usled toga, podaci koje je dotle dobio od Srba bili neispravni, nepotpuni i često protivrečni i prema tome nedovoljni da se na njih u svome radu može oslonit, Stroganov je rešio da ih prvom prilikom zatraži od same turske vlade.

III.

Nova nota barona Stroganova turskoj vladi, od 27 septembra 1817. Pregovori barona Stroganova s turskim ministrima o srpskom pitanju (11 i 18 decembra 1817). Nov sastanak s protokolom, od 1. januara 1818. Turci poriču Rusiji pravo posredovanja u srpskom pitanju. Nova nota barona Stroganova turskoj vladi, od 12 januara 1818. Odgovor turske vlade. Odlaganje pregovora o Srbima.

Da bi to pitanje mogao rasčistiti Stroganov je podneo, 27 septembra 1817, novu notu Reis efendiji. Skrenuo mu je pažnju da su VIII članom Bukureškog ugovora obećane Srbima povlastice koje uživaju stanovnici Arhipelaških ostrva.[1]) Napomenuo je da je — prema dotadanjim izjavama koje su turski ministri dali njegovom prethodniku i njemu — uveren da je turska vlada podarila te povlastice srpskom narodu, da je on zadovoljan i da su one prevazišle njegovo očekivanje, ali da se, s druge strane, Srbi neprestano žale na tamošnje vlasti. Oni — pisao je on — tvrde da je njihova zemlja preplaviljena turskim trupama, da muslimani i njihove porodice, koji su, posle prodaje njihovih imanja Srbima, imali da se isele ili da se povuku u Beograd, žive i dalje među narodom, čiji su neumitni neprijatelji uvek bili; da paša prsvaja sebi pravo i pribira prihode koji mu ne prpadaju; da na narod stavlja namet dva puta veći, nego što je ugovoreno; da je nedavno tražio razoružanje naroda i njegovog starešine; da se on a tako isto i kadije i vojvode (muselimi) koji su se bespravno nastanili u svakom selu, mešaju u sva pitanja unutarnja, sudska i policijska da rešavaju stvari samovoljno, traže nagrade protivzakone i vrlo visoke i da globe narod na sve načine; da dažbine, koje narod plaća za izdržavanje spahija, nisu unete u sumu godišnjeg danka, kao što je trebalo, nego da ih paša traži zasebno i ako su one vrlo visoke, usled povećanja broja spahija; da je posadu u Beogradu, Smederevu, Šapcu i Užicu tre-

[1]) Stanovnici tih ostrva biraju sami sebi starešine; vladaju po svojim običajima; sude i vrše policiju, bez mešanja turskih vlasti, osem slučaja kad ih sami pozovu; uređuju unutarnje stvari i njima upravljaju; ni jedan musliman ne može se na ostrvima nastaniti; oni pribiraju prihode od carina; plaćaju vrlo umeren harač; predaju, preko svojih izaslanika, danak u Carigrad i u njemu drže jednog pretstavnika. (Kopija note barona Stroganova, od 27 septembra 1817. Isto. I. 402).

balo smanjiti srazmerno prema nametima (!) i šteti koju su Srbi podneli, ali da je ona naprotiv, skoro deset puta veća, nego što je ugovoreno i da najposle hrišćanska vera i njeni službenici ne uživaju ni zaštitu, ni nezavisnost koja im je obećana.

Stroganov je priznavao mogućnost da Srbi, u teškim prilikama u kojima se nahode, vide svoj položaj u tamnoj pa čak i u lažnoj boji, ali da, isto tako, paše i druge mesne vlasti u Srbiji, iz ličnog interesa, izigravaju ili kvare efekat dobrotvornih odluka sultanovih i da im je stalo do toga da Srbe pretstave kao potpuno zadovoljne njihovim položajem i da im stave u usta razne reči koje ne potiču iz njhova srca. Kako Rusi nisu imali nikakvog činovnika u Srbji, iz čijih bi zveštaja mogao saznati istinu, on je izjavio da iz tako protivrečnih podataka nije mogao dobiti pouzdano uverenje o pravom stanju stvari. Međutim, kako je car bio u pravu i kako je imao i dužnost da tačno sazna da li su povlastice, koje su date Srbima, verno primenjene, on je molio tursku vladu da mu službeno saopšti naredbe, koje je, prema VIII-om članu Bukureškog ugovora, izdala u korist Srba pa da se zatim prijateljski sporazumu o merama, koje će biti u stanju da uvere obe strane da će mesne vlasti te naredbe stalno izvršivati. To uverenje moglo se, po njegovu mišljenju, lako dobiti postavljanjem jednog ruskog konsula u Beogradu. Izveštaji koje bi ruski poslanik u Carigradu dobivao od toga agenta, koji bi bio u stanju da sazna i da ceni pravo stanje stvari, pomogli bi, obaveštavajući u isto vreme i tursku vladu, da se Srbima zagarantuje potpuno uživanje povlastica koje im je sultan podario.[1])

Kao i ranije turski ministar nije na nju odmah odgovorio.

Ruski poslanik je tada zatražio sastanak, koji je određen za 11 decembar. Tom prilikom on je ponovio svoje zahteve i turski su ministri obećali da će mu saopštiti fermane koji su u korist Srba izdati.[2])

Na sastanku od 18 decembra, koji je bio posvećen drugim pitanjima. Stroganov je na kraju ozbiljno potsetio turske ministre na ranije obećanje da će mu pokazati akta, koja njihova vlad asmatra kao dokaze za tačno izvršenje VIII-og člana Bukureškog ugovora. Reis efendija je odgovorio da će mu iz prijateljskih obzira, pokazati fermane koji osiguravaju blagostanje Srba a tako isto i Miloševu adresu zahvalnosti sultanu na utvrđenom miru i očinskoj upravi u Srbiji. On je dodao da bi to saopštenje bilo »izlišno«, kada ne bi služilo za dokaz prijateljskog raspoloženja turske vlade prema ruskom dvoru. Stroganov je živo protestovao protiv toga i izjavio je čuđenje što se turski ministar tako izražava, kad se tiče provere

[1]) Prepis note barona Stroganova, od 27 septembra 1817. (*A. M. I. D. u Petrogradu.* Bujukdéré. 1817. № 200).

[2]) Baron Stroganov grafu Neselrode, 14 decembra 1817. (M. Gavrilović. Isto. I. 404).

izvršenja odredaba jednog svečanog i obaveznog ugovora. Reis efendija mu je tada podneo dva izvoda iz fermana i Miloševu adresu, dodavši svečano da ti fermani služe kao »neosporni dokazi da su Srbi zadovoljni svojom sudbinom i da nema ništa više da se učini za njih.« Stroganov je obećao da će pročitati ta dokumenta, ali je pre svega zapitao gde je »sporazum utvrđen sa Srbima, prema članu VIII-om i gde je »bezbednost« koja treba da posluži kao »osnova« njihovoj građanskoj egzistenciji. Pošto se Reis efendija neprestano vraćao na njihovo zadovoljstvo, koje konstatuje ta adresa zahvalnosti, Stroganov je izjavio da on ima neospornih dokaza da je to tobožnje zadovoljstvo rezultat straha i nasilja i da je u očiglednoj protivrečnosti sa žalbama srpskoga naroda koje su dospele do ruskoga prestola.[1])

Pregovori o tom pitanju produženi si, 25 decembra. Stroganov je ponovio dokaze o pravu i dužnosti ruskog dvora da sazna da li je VIII-mi član Bukureškog ugovora potpuno i tačno izvršen. Reis efendija je odgovorio da je sultan i pokraj ranijeg držanja Srba, sveo danak u Srbizi na tri groša, dakle na manju stopu, nego što plaćaju ostali podanici hrišćani; da su beogradskom veziru poslati fermani o tim očinskim ustupcima i da mu je naređeno da se usmeno dogovori sa srpskim knezovima o upravi, na osnovi najpravičnijoj i najkorisnijoj po zemlju i da su te mere proizvele željeni rezultat — mir i blagostanje koje uživa srpski narod. On je, na kraju, izjavio da adresa zahvalnosti služi za najbolji dokaz brižljivosti, s kojom je turska vlada izvršila sve obaveze koje joj je propisao tekst VIII-og člana Bukureškog ugovora. Stroganov je odgovorio da se tobožnje zadovljsto Srba njihovom sudbinom nikako ne slaže s njihovim žalbama, da bi moglo biti smatrano kao dokazano; da fermani služe kao dokaz očinskih namera sultanovih, ali da oni prema odredbama VIII-og člana ugovora, moraju biti posledica uzajamnog sporazuma između turske vlade i Srba i da, zbog nestalnosti činovnika, ne mogu nikako zameniti taj sporazum. Što se tiče adrese zahvalnosti ona, pored toga što je mogla biti iznuđena strahom i pretnjama, može u najboljem slučaju poslužiti kao opravdanje za beogradskog pašu, ali da za Srbe pretstavlja nesigurno zadovoljstvo koje ne počiva ni na kakvoj pouzdanoj osnovi za budućnost. Reis efendija se trudio da pobije sumnju da je ta adresa mogla biti iznuđena, ispričavši kako je sultan — da bi osigurao tačno vršenje njegovih naredaba — organizovao špijunažu kod paša i da oni svojim mestima i svojim glavama plaćaju najmanja otstupanja od njih ili nezakonite globe. Osem toga priznao je Rusiji pravo da pita da li su one odredbe o Srbiji izvršene i izjavio je da će turska vlada uvek biti gotova da joj podnese neosporne dokaze o tome, kao što su uverenja koja mu je pokazao i Miloševa adresa zahvalnosti.

[1]) Baron Stroganov grafu Neselrode, 27 decembra 1817. (*A. M. I. D. u Petrogradu.* Bujukdéré 1817. № 200).

Videći da turski ministri ponavljaju jedno isto, Stroganov je pročitao VIII-mn član ugovora i ponova dokazivao da pogodbu o osiguranju srpskog naroda od nasilja (bezbednost) treba da zaključi turska vlada sporazumno sa Srbima; da fermani i adrese koji su mu saopštavani ne mogu zameniti takvu pogodbu i da nju, ako ona još ne postoji, treba zaključiti. Reis efendija je odgovorio da potreba formalne pogodbe ne potiče ni najmanje ni iz smisla ni iz teksta toga člana ugovora; da se turska vlada ne može pogađati sa svojim podanicima i da povlastice Arhipelaških ostrva, koje je ugovor obećao Srbima, nisu takođe zasnovane ni na kakvoj pismenoj pogodbi, nego su ustupci koje je sultan učinio iz sopstvene pobude.

Stroganov je odgovorio da je turska vlada, u trenutku kad je potpisivala obavezu zaključenu VIII-im članom ugovora, trebalo da misli o tome da li se može pogađati sa svojim podanicima, ali da posle toga njena primedba postaje izlišna. Dodao je da je Rusija povukla svoju vojsku iz Srbije, odrekla Srbima pomoć i vratila tu pokrajinu pod tursku vlast, tek pošto je u njenu korist ugovorila svečane uslove, koji su obavezni za tursku vladu. Reis efendija je primetio da je turska vlada postala ponova gospodar te pokrajine, koja je ostala u pobuni bez obzira na odredbe zaključene u njenu korist, ne usled povlačenja turskih trupa, nego posle vojnih operacija koje je sama preduzela.

Tada je nastala živa idskusija o VIII-om članu ugovora. Turski ministri su ponavljali svoje ranije dokaze samo u drugom obliku. Kad su pomenuli da se turska vlada ne može pogađati sa svojim sopstvenim podanicima a da ne ponizi svoje dostojanstvo, Stroganov je dobacio da taj sporazum, ako ne može biti zaključen sa Srbima, mora biti zaključen s ruskim dvorom, pošto je neophodno da sporazum postoji. Turci nisu na to pristali, pod izgovorom da taj način nije predviđen u ugovoru. Oni su primetili da, po njihovim zakoninma, nije potrebna pismena priznanica, nego da je izjava svedoka potpuno dovoljna. Stroganov im je tada, po tom principu, predložio da se u Srbiju pošalju obostrani komesari da provere uzroke neobične protivrečnosti koja postoji između izjave turske vlade i žalbi koje Srbi podnose. Da bi potkrepio svoj predlog naveo je da je isto tako i Engleska, krajem XVIII veka, bila poslala komesare u Denkerk da izvrše rušenje toga grada, zašto je ranije Francuska bila uzela na sebe obavezu pa je posle izigrala. Turski ministri su odgovorili da taj slučaj nije iste prirode, pošto je tu u pitanju proveravanje jednog materijalnog fakta, dok je ovde u pitanju unutarnja uprava, koju nijedna vlada ne može izložiti tuđem nadzoru.

Ostavljajući da se na to pitanje vrati, pošto bude pretreseno u Divanu, Stroganov se zadržao na tumačenju VIII-og

člana ugovora, ali bez uspeha. Opazivši da su Turci rešeni da samovoljno tumače ugovor, da bi izigrali njegovo izvršenje, Stroganov je napao taj način pregovaranja i pitao ih je kako se, u tom slučaju, može doći do sporazuma i šta će biti od poštovanja, koje se duguje ugovorima. Pošto turska vlada — rekao je on — uvek nalazi nova tumačenja za odredbe Bukureškog ugovora, bolje bi bilo da objavi da je nepotpun pa da se onda izmeni.

Taj je ispad zaplašio turske ministre. Oni su počeli uveravati ruskog poslanika da je turska vlada potpuno rešena da održi ugovore, da su sve odredbe Bukureškog ugovora svetinja za nju, ali su opet završili izjavom da su odredbe VIII-og člana toga ugovora tačno izvršene!

Videći da Turci neće usvojiti njihove razloge, Stroganov je zatražio da se, za 1 januar, odredi sastanak s protokolom »da bi konstatovao kategorički nepristanak turskih pregovarača da priznadu bitno načelo, koje je trebalo da posluži kao osnova za izvršenje VIII-og člana« (Bukureškog ugovora). Turci su odgovorili da rado pristaju na takav sastanak, pošto žele ubediti ruski carski dvor o želji turske vlade da na prijateljski način urede sve njihove odnose.[1])

Na sastanku od 1 zanuara 1818, Stroganov je ponova počeo razgovor o srpskom pitanju i udario je glasom na to da tekst (slovo) člana VIII-og Bukureškog ugovora nepobitno utvrđuje pravo intervencije ruskog dovra u korist Srba. Reis efendija je primetio da Rusija, na osnovu toga člana, ima samo pravo da pita da li je on izvršen ili nije. Kad je Stroganov odgovorio da to znači da ima pravo intervencije, Hadži Halil efendija je dobacio da između prava pitanja i prava intervencije ima razlike i da u ugovoru nema pomena o intervenciji! Stroganov je napomenuo da u ugovoru nema u stvari izrečna pomena ni o pravu pitanja i da bi usled toga bilo potrebno odrediti koji je motiv rukovodio Rusiju da ugovori naročitu odredbu u korist Srba i da li taj motiv nema karakter intervencije. Reis efendija je ponovio razliku koju je njegov drug napravio tj. da ugovor ne govori o intervenciji, nego samo daje Rusiji pravo da pita da li je član ugovora isvršen. Stroganov je odgovorio da ta razlika nije osnovana, da pravo traženja izveštaja o izvršenju člana ugovora sadrži u sebi pravo traženja da taj član bude izvršen i da to pravo obavezuje tursku vladu da taj član izvrši i da podnese dokaze o njegovom izvršenju.

Reis efendija je objasnio »da je taj član zaključen usled niza prijateljskih odredaba između dve sile i da Rusija ima pravo da pita prijateljski da li je on izvršen, da je turska vlada dužna da odgovori, ali da u tome nema nikakve obaveze!« Stroganov je onda pitao šta su jedan ugovor ili jedna odredba, ako se ne smatraju kao obavezni. Turci su tada odgovorili da je

[1]) Isto.

turska vlada, kad je zaključila Bukureški ugovor, učinila to u cilju da utvrdi prijateljstvo između dve carevine, da je ona, odista, uzela na sebe obavezu za izvršenje, ali da je tu obavezu sama sebi nametnula i da je prijateljstvo služilo kao jedina osnova ugovoru! Stroganov je primetio da — čim bi se izvršenje jdne svečane odredbe smatralo kao zavisno od jednog prijateljskog svedočanstva koje ima da se da — onda ne bi više bilo osnove za ugovore i tvrdio je da se prijateljska raspoloženja, na protiv, konstatuju izvršenjem dotične odredbe. Reis efendija i Halil efendija ponovili su da, kad jedna vlada uzme na sebe dužnost da izvrši jednu odredbu, onda u tome postoji obaveza za nju samu, ali ne i to da je druga sila obavezuje, prinuđava na to. Stroganov je priznao da bi, odista, prinuda postala neprijateljstvo, ali je dodao da dotle, dokle jedan član ugovora nije izvršen, sila koja ga je diktovala i ugovorila ima pravo da traži da bude u pojedinostima izvršen. Halil efendija je rekao da turska vlada priznaje to pravo pitanja i ako nije izrečno pomenuto u ugovoru, na šta je Stroganov primetio da to pravo sadrži u sebi i pravo intervencije.

Kako su Turci produžili istu igru reči i počeli pribegavati gramatičkim i metafizičkim objašnjenjima, Stroganov je izjavio da intervencija u tom slučaju znači staranje ruske vlade za građansku egzistenciju jedne pokrajine koja je vraćena pod tursku vlast. Član VIII-mi ugovora — rekao je on — predvideo je položaj Srba. Rusija je imala nameru da im obezbedi ne samo dobre posledice amnestije, nego i građanske egzistencije koju su želeli i koja je zasnovana na bezbednosti; da bi postigla taj cilj Rusija je pristala na druge članove ugovora koji su obavezni za nju samu. Da bi ta građanska egzistencija bila obezbeđena, ugovoreno je da povlastice i osiguranje Srba budu uređeni sporazumno s njima i da im se tako da potrebna bezbednost. Zar rad na tome, da se građanska egzistencija zasnuje izradom sporazumne uredbe i osiguranjem bezbednosti, nije posledica intervencije Rusije u korist Srba?

Ali turski ministri nisu nikako hteli pristati na pravo intervencije. Kako se diskusija jako odužila, bez izgleda da može dati kakav rezultat, Stroganov je formulisao pitanja, koja turska vlada treba da reši sa Srbima: 1. pravično utvrđenje dažbina, 2. unutarnju upravu, poverenu knezu i srpskim starešinama, po zakonima i običajima zemaljskim, 3. smanjenje posada (garnizona) srazmerno prema narodnoj snazi, 4. stanovanje jednog srpskog agenta u Carigradu i 5. utvrđenje sume novaca za izdržavanje paše (beogradskog vezira) da bi bio sprečen svaki drugi namet ili globa od njegove strane. Eto pitanja — produžio je on — koja treba rešiti sa Srbima; eto, u kratko, sadržine sporazuma koji bi dao traženu bezbednost. Kad bi jedan sličan sporazum postojao i kada bi bio pokazan, VIII-mi član ugovora bio bi u svemu izvršen. Turska vlada bi dala stvarni dokaz tačnog vršenja obaveza koje je zaključila i svaka bi diskusija, u tom pogledu, bila završena među nama.

Međutim diskusija je ostala na istom mestu. Turci su i dalje ponavljali svoje dokaze. Videći da, na taj način, neće moći da izađe na kraj s njima, Stroganov je ponova napomenuo da, pošto nema dokaza, da je član VIII-mi ugovora izvršen, ostaje još jedino sretstvo za utvrđenje istine a to je izašiljanje obostranih komesara u Srbiju da stvar ispitaju na licu mesta. Ali Turci nisu na to pristali, pod izgovorom da o komesarima nema pomena u ugovoru. Stroganov je tada izjavio da se Rusija nikad neće zadovoljiti usmenim odgovorima i uveravanjima i dodao je da diskusiju, koja je trajala pet časova, ne vredi produžavati.[1])

Pregovore koji su vođeni o Srbiji između ruskog poslanika i turske vlade pratili su s pažnjom diplomatski krugovi u Carigradu. Čim je Stroganov stigao u poslanstvo došao mu je engleski poslanik, Liston. On se trudio da ga uveri da Rusija treba da se zadovolji, ako turska vlada bude dala čvrstu osnovicu fermanima koje je podarila Srbima. Stroganov je odgovorio da je to pravi cilj Rusije, ali da ona hoće da ga postigne na način koji je ugovor odredio: da traži, pre svega tačno izvršenje VIII-og člana, jer će bez toga sva uveravanja i sve mere turske vlade biti varljive. U isto vreme austriski poslanik je, kako mu je dostavljeno, razgovarao o toj stvari s francuskim ambasadorom. »Šta hoće Rusija — pitao je on — svojim dosadnim zahtevima odnosno Srba? Ako nam turska vlada zatraži objašnjenja, ja ću biti prinuđen da je uverim da je taj narod zadovoljan i da ima bolju upravu, nego što je ikad imao. Austrija može konstatovati taj fakat isto tako dobro kao i Rusija, pošto je takođe (!) granična sila.« Osem toga rusko poslanstvo bilo je izvešteno da su engleski ambasador i austriski poslanik dali na znanje Turcima da im Rusija ne može objaviti rat, zbog obaveza koje je primila na sebe s ostalim silama. Stroganov je nalazio da ta hrabrenja podržavaju tursku vladu u njenom otporu.

Stroganovu je isto tako bio poznat i veoma nezgodan položaj u kom su se tada nalazili članovi Divana prema sultanu. Sultan se trudio da otkloni od sebe svaki prekor, nagoneći svoje ministre da prime na sebe odgovornost koju bi moglo povući konačno uređenje odnosa s Rusijom. Ministri, koji su se plašili tog velikog tereta koji bi ih suviše prtiskivao, radi su bili da od sultana dobiju određenije naredbe, koje bi ih mogle opravdati.[2])

Uveren da dotadanji način pregovora neće doneti nikakva rezultata, Stroganov je našao za dobro da čudnovatom zapletu, koji je postojao između sultana i njegovih ministara, učini

[1]) Protokol konferencije, održane 1. januara 1818 i t. d. (Isto Bujukdéré. 1818. Ad. № 2.)

[2]) Baron Stroganov grafu Neselrode, 14 januara 1818. (*A. M. I. D. u Petrogradu.* Bujukdéré. 1818. № 2.)

kraj time što bi obe strane naterao da se izjasne. To je mogao učiniti samo naročitom notom.

Tu je notu predao, 11 januara 1818. U njoj se trudio da pobije navode tursknh ministara i da ih — kako sam kaže — i lično izloži neprijatnosti, izlažući njihova uvijanja koja idu na to da poruše osnove mira. Izjavio je da ranije pregovore smatra kao i da ne postoje. Udario je glasom na to da odredbe VIII-og člana Bukureškog ugovora sadrže u sebi dve posledice: 1. izradu jedne uredbe sporazumno sa Srbima i 2. tačno izvršenje te uredbe. Protestvovao je protiv svakog samovoljnog tumačneja odredaba ugovora i tražio je da im turska vlada izvrši i slovo i smisao.[1])

Odgovor na tu notu dat je tek 23 februara 1818. Turci su nadugačko ponavljali svoje ranije izjave i objašnjenja. Mešali su razne odeljke ruske note i, navodeći ih zajedno i nepotpuno samo su ih zbrkali. Predajući mu tu notu Reis efendija je izjavio da on smatra srpsku stvar kao potpuno svršenu!

Stroganov je mogao lako odgovriti turskom ministru, ali je nalazio da bi dalja diskusija o istom predmetu bila potpuno uzaludna, ako ne i protivna dostojanstvu Rusije. On je notu poslao svojoj vladi i saopštio joj svoj položaj. Ovo je — pisao je on — najdlučniji trenutak u pregovorima. Kad sam stigao ovamo turska vlada nije bila sigurna u iskrene i pomirljive namere Rusije. Do sad je se o tome postupno uverila. Cilj koji je car postavio postignut je, ali Turci brzo prelaze iz straha u naduvenost. Kad su u Rusima prestali gledati ogorčene neprijatelje, oni su počeli verovati da su oni u nemogućnosti da im škode. Poslušali su uveravanja stranaca, koji im pretstavljahu Rusiju kao vezanu, u pogledu Turske, svojim svečanim obavezama prema evropskim silama. Ta su im uveravanja dala dovoljno pouzdanja da, pre svega, izigraju ruske žalbe; ako im taj pokušaj ispadne za rukom oni će odmah skinuti masku i, prestavši da veruju u rat, tako će zaplesti odnose između dve carevine da će rat postati neizbežan. Ako se slabim razlozima turske vlade popusti, ako se pregovori produže na istoz nozi ili ako budu nastavljeni s novom snagom i na osnovu novih carevih zapovesti, svaki od ta tri načina imaće najveći uticaj na kredit Rusije, na sve njene odnose u Levantu i na uspeh svih njenih drugih žalbi. Divan, strani pretstavnici i cela Grčka očekuju s velikim nestrpljenjem rezultat naših pregovora o Srbiji. Tlačitelji i potlačeni odrediće prema tome svoje buduće držanje. Javno mišljenje, još više nego stvarno dejstvo, pretstavlja osnovu našega kredita; ona će biti jako povećana brzim i srećnim obezbeđenjem povlastica koje naša braća po veri još ne uživaju. Poznato je koliko Srbiju ugnjetavaju turske vmade i njene paše; poznato je da neznatne povlastice, koje su im date praznim fermanima, mogu biti oduzete, ako nisu

[1]) Kopija note turskoj vladi, od 30 decembra 1817. (Isto. Ad. № 2.

potkrepljene svečanim formalnostima i ako ih ne zagarantuje jedna sila zaštitnica. To je baš ono čega se Turci boje; oni će popustiti, ali jedino u krajnjoj nuždi da izbegnu oluju koja bude zagrmela nad njihovom glavom. Glavni cilj turske vlade sastoji se u tome da produži pregovore a naš veliki interes da se tome sad odupremo.[1])

Ali, u Petrogradu nisu tako shvatili politiku. Car nije odobrio držanje barona Stroganova; on je želeo da ono bude sasvim pasivno, pošto je turska vlada »sama izazvala pregovore« Stroganovu je naređeno da, prema nacrtu koji je izrađen u Petrogradu, podnese turskoj vladi notu koja će obuhvatiti sva pitanja koja su pretresana i pozvati Reis efendiju da se izjasni »jedino o načinu, na koji će, pregovarati«. U slučaju ako turska vlada ne bude pristala na to, car će se uzdržati od svake dalje diskusije.[2])

Baron Stroganov je izvršio te naredbe jednom notom, koju je podneo turskoj vladi, 21 maja 1818. Ali ona nije dovela ni do kakvog rezultata, kao ni pismo koje je malo docnije uputio car Aleksandar sultanu.

[1]) Baron Stroganov grafu Neselrode, 28 februara 1818. (A. M. I. D. u Petrogradu. Bujukdéré. 1818. № 43).

[2]) Precis des négociations de M. le baron de Stroganoff. (Isto. 284—289).

GLAVA DVADESET DRUGA.

I.

Pokušaji turske vlade da od Miloša dobije novu izjavu zahvalnosti. Saveti barona Stroganova Milošu. Narodna molba sultanu, od 4 juna 1818. Pregovori Miloševi s Marašli-Ali pašom. Odašiljanje nove srpske deputacije u Carigrad (aprila 1820). Nova narodna molba sultanu, od 21 aprila 1820 g.

Međutim, turska je vlada neprestano tražila način, na koji bi mogla učiniti kraj mešanju Rusije u srpske stvari i tako izbeći izvršenje odredaba VIII-og člana Bukureškog ugovora. Ona je, na kraju, došla do uverenja da to može postići samo jednom novom, svečanom Miloševom izjavom da je narod potpuno zadovoljan tadanjom turskom upravom.

Kad je, krajem februara 1818., pošao iz Carigrada Nedžib efendija, koji je bio određen da rukovodi radovima na utvrđivanju Ćuprije, vlada mu je naredila da Marašli-Ali paši objasni potrebu toga akta i da zajedno s njim poradi kod Miloša da im napiše takvu izjavu ili da lično dođe u Carigrad.

Oni su tu poruku izvršili, početkom marta. Ali Miloš nije hteo odmah dati odgovor. On je, još krajem 1817., bio izveštен o toj nameri turske vlade. Osem toga dobio je bio, baš tih dana, savet od ruskog konsula iz Bukurešta da ne daje turskoj vladi „nikakve hartije u ime naroda i u svoje ime".[1]) U nevolji, on se tajno obratio baronu Stroganovu za savet. Ruski poslanik mu je odgovorio da takav akt nipošto ne potpisuje, niti da dolazi u Carigrad; uveravao ga je da ga turska vlada ne može na to naterati i savetovao mu je da svoj odgovor veziru odlaže, pod izgovorom da se mora dogovoriti s knezovima ili traženjem da se danak odredi otsekom, da se Turci više ne doseljavaju u Srbiju itd.[2])

Ali, Marašliji nije bilo do čekanja. Početkom maja, prilikom skupštine starešina, on je ponova zatražio od Miloša da mu s knezovima dâ traženu izjavu. Miloš mu je, 23 maja, odgovorio da će mu je rado dati, čim narod bude dobio povlastice, koje mu je sultan svečano ponudio preko Petra Ička, 1806 g., i koje im je i on sam obećao 1815 g.[3])

[1]) A. A. Pini Milošu Obrenoviću, 12 februara 1818. (M. Gavrilović. Isto. I. 471).

[2]) Baron Stroganov istome, 27 marta 1818. (Isto. 418).

[3]) Miloš Obrenović baronu Stroganovu, 30 maja 1818. (M. Petrović. Isto. I. 615.—616).

Tada je Miloš računao da će duže vremena ostati na miru. Ali na skoro za tim stigao je u Beograd jedan turski činovnik iz Carigrada, s naredbom da ispita „kako se Srbi nahode i u kakvom stanju" i da od njih zatraži da mu o tome izdadu pismen akt. Kako su dotadanji srpski deputati u Carigradu, Milosav Trifunović i Hristo Dukić odavno tražili smenu, Miloš se time koristio, odredio je na njihova mesta Savu Ljotića i Dim. Joksimovića i obećao je da će po njima poslati odgovor vladi.[1])

Novi deputati pošli su odmah za Carigrad i poneli su jednu molbu sultanu. U toj molbi Miloš je, u ime naroda, izjavio da je Marašli-Ali paša vrlo dobar vezir, ali da je smrtan čovek i da niko ne zna šta može nastati posle njega; da je isto tako dobar bio i Mustafa paša pa su posle njegove smrti opet nastupila najteža iskušenja za narod. Usled toga on je molio sultana da narod „obdari njegovom velikom carskom milošću i da tu milost svojom veličanstvenom desnicom izvoli potvrditi i ovaj mnogostradalni narod savršeno uveriti da je večno postavljen u njegova otačaska nedra" itd.[2])

Ta je molba toliko nejasna da se iz nje ne vidi šta Miloš traži. Ona je tako napisana, na svu priliku, iz razloga što je Miloš, po savetima Stroganova, samo gledao da izbegne davanje izjave i da na taj način sačeka rezultat rusko-turskih pregovora u Carigradu.

Kako nije dobio nikakva odgovora na tu molbu, on je, u toku 1818 i 1819., više puta poticao kod vezira pitanje o svom priznanju za naslednoga kneza, ali bez uspeha. Kada ga je, u novembru 1819, prilikom skupštine knezova, zapitao kakav je odgovor dala turska vlada na to pitanje, Marašlija mu je na samo rekao da u Carigradu znaju da je on odan Rusiji i da usled toga sultan ne može da nagradi njegove dotadanje usluge, Ali — dodao je vezir — ako se odreknete svakog političkog odnosa s Austrijom, Engleskom, Rusijom, Francuskom i sa svakom susednom državom, ako položite zakletvu vernosti našem gospodaru da ćete za vreme rata, koji Turska bude imala s budi kojom državom, ostati verni i odani njemu i ako vašeg izaslanika, koji je javno poznat u Bukureštu, pod imenom srpskoga konsula, uklonite s toga mesta i sve to pismeno turskoj vladi, po naročitom poslaniku, predate(!) onda vas ja u ime vlade uveravam da ćete dobiti sve što želite, inače ne."[3]) Vezir ga je savetovao da to učini i da mu do kraja godine da odgovor.

Da bi saznao koliko ima istine u rečima vezirovim, Miloš je našao da će biti najbolje da u tom calju pošlje naročitu deputaciju u Carigrad i da Germanu naredi da se i on tamo odmah preseli i da posluži kao tajni posrednik između nje i ruskog poslanstva. O tome je odmah izvestio barona Stroganova i tražio je njegov savet.[4])

[1]) Miloš Obrenović, A. A. Pini-u, 5 juna 1818. (M. Gavrilović. Isto. I. 419).
[2]) Isti sultanu, 4 juna 1818. (Isto. 420).
[3]) Isti baronu Stroganovu, 18 novembra 1819. (Isto. 430).
[4]) Isto.

Ruski poslanik mu je tada skrenuo pažnju na to da turska vlada laska njegovoj želji da postane knez, samo iz težnje da izmami od naroda svečani akat, kojim bi Rusiju isključila iz srpskih poslova, zarobila Srbiju i oduzela joj mogućnost da popravi svoj položaj i izrazi ono svoje uverenje da Miloš neće nikad pristati da kneževsku titulu kupi po cenu sreće svojih zemljaka i da ponova stvori teškoće, koje je izazvao adresom zahvalnosti od 1817 g. Ponovio mu je da carski ruski dvor želi da utvrdi blagostanje Srbije tačnim izvršenjem VIII člana Bukureškog ugovora i dodao je da će u trenutku — kad turska vlada bude izvršila svoje obveze prema srpskom narodu i kad narod bude dobio sva svoja prava — Milošu porasti ugled i poverenje kod Turaka i da će ih on onda mnogo lakše skloniti, s pomoću Narodge skupštine, da ostvare njegove lične želje. U isto vreme savetovao mu je da veziru na njegovo pitanje odgovori da Rusija, po Bukureškom ugovoru, ima prava zaštite nad Srbijom i da se on te zaštite ne može odreći, pošto sama Rusija ne bi na to pristala; da on ne može ispuniti želju turske vlade, dokle ona ne bude izvršila obaveze koje je na sebe primila VIII-im članom toga ugovora; da se Rusija meša u srpske stvari jedino zbog toga što odredbe toga člana ugovora nisu još izvršene i da sultan, ako bude Srbima dao obećana prava, može lako učiniti kraj zaštiti Rusije nad Srbijom, pošto će narod tada biti zahvalan i odan samo sultanu i neće više tražiti zaštitu stranih država.[1])

Odgovor ruskog poslanika učinio je povoljan utisak na Miloša. On je nastao da što pre dođe do rešenja narodne stvari. Najpre je došao na misao da danak za prvo polgođe 1820 ne isplati i da time natera tursku vladu da se izjasni. Ali, kako za jednu takvu meru nije dobio odobrenje od Stroganova, opomenuo je ponovo vezira da narod traži da sazna svoj položaj prema turskoj vladi.

Marašlija je bacio krivicu na Miloša što, po njegovu savetu, nije otišao u Carigrad da sultana uveri o svom podanstvu pa da dobije što želi ili što tada bar svoga brata nije poslao i predložio mu je da odredi dva deputata koji će odneti narodnu molbu u Carigrad.[2])

Usled toga Miloš je, 20 marta, sastavio novu molbu za sultana i zamolio je vezira da je sprovede i da se zauzme da srpska stvar bude svršena ili da molbu odnese jedan srpski knez a da on poradi kod svoje vlade da pošlje u Srbiju jednog činovnika koji će saslušati narodne želje, obećavajući da će narod položiti zakletvu vernosti sultanu, čim te želje budu ispunjene.[3]) Ali vezir nije na to pristao. On je odgovorio da vladi

[1]) Baron Stroganov grafu Nesselrode, 28 decembra 1819. (Isto. 438-440)
[2]) Đ. Popović Milošu Obrenoviću, 14 marta 1820. (Isto. 441—2).
[3]) Miloš Obrenović Đ. Popoviću, 20 marta 1820. (V. i N. Petrović. Isto. I. 70).

može samo preporučiti kneza i narod a ostavio je Milošu da on sam traži šta želi.

Sredinom aprila određeni su za deputate Đ. Popović „Ćeleš", Sava Ljotić i Pavle Sretenović. Molbom koja je poverena deputatima traženo je od sultana da narod oslobodi od svake napasti i zuluma i da mu podari „svojeručno potpisani ferman", u kome će biti propisana buduća uprava u Srbiji, određene otsekom sve dažbine i naznačeno da će taj novac svake godine, preko svoga poglavara kneza Miloša Obrenovića a potom i „njegovih potomaka(!)" predavati beogradskom veziru ili ma kom drugom carskom punomoćniku. Osem toga traženo je da sultan ohlasti beogradskog vezira ili da pošalje naročitog komesara, „koji bi narodne molbe saslušao, kuda nadleži predstavio i potom i zakletvu po srpskom zakonu... primio..."[1]) Predavajući molbu deputatima Miloš im je preporučio da kod turske vlade ništa ne preduzimaju bez znanja ruskog poslanika u Carigradu i da ne samo prime njegove ispravke u molbi, nego da molbu i ne predaju, ako on to bude našao za dobro. Za slučaj, ako poslanik bude našao da molbu ne treba podnositi, naredio je deputatima da izjave vladi da su došli samo da smene ranije deputate.

U trenutku kada su se deputati počeli spremati za putovanje, Miloš je, preko ruskog konsulata u Bukureštu, poslao baronu Stroganovu prepis narodne molbe. On mu je ostavio da oceni da li tu molbu treba podnositi ili ne.[2])

II.

Mišljenje ruske vlade o naimenovanju Miloša Obrenovića za naslednog kneza i o budućem uređenju Srbije. Nacrt molbe koju Srbi treba da podnesu sultanu, od 1 marta 1820. Uputstva ruske vlade baronu Stroganovu.

Pitanje o naslednom kneževskom dostojanstvu, koje je Miloš stalno poticao, prinudilo je i rusku vladu da se njime ozbiljno pozabavi.

U Petrogradu su odobravali baronu Stroganovu što je — iz bojazni da lični računi ne zavedu Miloša da njima žrtvuje interese svoje zemlje — pokušao da ga odvrati od te pomisli, pretstavljajući mu sve opasnosti kojima se izlaže. Ruska je vlada smatrala da ona, prema Bukureškom ugovoru, „duguje svoju potporu srpskom narodu a ne privremenu korist jednom licu ili jednoj porodici u Srbiji", ali načelno nije bila protivna Miloševoj želji. Ona je nalazila da bi priznanje Miloša za naslednog kneza bilo vrlo korisno i spasonosno pod uslovom da narod ne bude ostavljen isključnoj neograničenoj vlasti jedne porodice, nego da mu sultan jednim hatišerifom podari dovoljno jamstva i utvrdi blagostanje zemlje i da, po ugledu na Vlašku i

[1]) Srpski narod sultanu, 21 aprila 1820. (M. Gavrilović. Isto. I. 444-5).
[2]) Miloš Obrenović baronu Stroganovu, 25 aprila 1820. (Isto. 445—6).

na Moldaviju, dâ Srbiji jednu uredbu kojom bi bio utvrđen odnos između kneza i naroda, način na koji će on vršiti svoju vlast i na koji će narodne starešine saradivati u upravi i kojim će od Srbije biti zasnovana jedna kneževina na stalnim i dobro određenim načelima. Kombinacija — kojoj bi priznanje i formalno zajamčenje prava srpskom narodu služilo kao osnova, postavljanje Miloša za vrhovnog starešinu kao sretstvo a izmirenje jedne od nesuglasica između Rusije i Turske kao posledica — bila je vrlo prijatna ruskoj vladi.[1])

Ali ona je, u isto vreme, smatrala za potrebno da pregovore o svemu tome treba da vode Srbi a da se rusko poslanstvo u njih neposredno ne meša. Radi toga u ministarstvu je tada izrađen i nacrt molbe, koju će Miloš podneti turskoj vladi i koja će moći da posluži kao osnova za hatišerif o Srbiji.

Srpski narod — rečeno je, u glavnom, u tom nacrtu — plaćao je tako dugo i tako često svojom krvlju i svojim spokojstvom nesrećne prepirke koje su vođene o Srbiji između turske vlade i stranih država, naročito Rusije, koja svoje pravo zasniva na Bukureškom ugovoru a da ne oseti hitnu potrebu da sam zatraži o tome jednu konačnu odluku koja bi učinila kraj svima neizvesnostima i da, radi toga, ne pribegne pravičnosti turske vlade. Oslanjajući se na primere koji čine čast prosvećenim i liberalnim pogledima muslimanskih vladalaca i prožeti željom da podele s drugim hrišćanskim narodima, pod turskom vladom, blagodati koje im ona ukazuje, Srbi mole da im se dadu prava koja uživaju Vlaška i Moldavija, s tom razlikom što će vlast kneza biti poverena njihovom sadašnjem starešini i njegovim naslednicima i potomcima u muškoj liniji i što će narod, u slučaju ako Miloševa porodica izumre, birati novog kneza s istim pravima, koji će stupiti u dužnost čim taj zbor sultan bude odobrio. Srbi mole da im se jednim hatišerifom priznadu ova prava. Svako će selo birati sebi kneza. Skupština svih tih knezova biraće senatore (okružne starešine). Knezovi i senatori vršiće dužnost doživotno, osem slučaja ako presudom budu smenjeni. Pored senatora članovi će Senata biti još mitropolit i vladika. Miloš Obrenović će biti šef srpske uprave i imaće titulu knjaza. On će biti i šef milicije i imaće pod svojim nadzorom i policiju. U slučaju ako knez ostane bez naslednika, njega će većinom glasova birati skupština, čiji će članovi biti: mitropolit i dve vladike, senatori, knezovi i pretstavnici drugih vlasti, ako ih Senat, u interesu narodnom, bude osnovao. Vlast knjaza, Senata i knezova biće određena, kao i u prošlosti, zakonima i običajima narodnim. Pravosuđe će vršiti, u prvom stepenu, knezovi, u drugom jedno odelenje Senata a u poslednjoj instanciji ceo Senat, pod pretsedništvom knjaza. Zakoni i administrativne uredbe pretesaće i potvrđivaće Senat na predlog knjaza i njegovih ministara. Nadzor nad njihovim vršenjem vodiće knjaz preko

[1]) Graf Nesselrode baronu Stroganovu, 1 marta 1820. (Isto. 525—9).

svojih ministara. Danak koji Srbija plaća turskoj vladi razrezivaće Senat, skupljaće ga knezovi a knjaz će ga predavati turskoj vladi. Narod će davati knjazu godišnju platu od.....[1])

Dostavljajući baronu Stroganovu taj nacrt graf Neselrode ga je ovlastio da Miloša izvesti da se ruski dvor ne protivi njegovom planu da postane nasledni knez, ako on bude uspeo da od Srbije stvori kneževinu, po primeru Vlaške i Moldavije i da ga potstakne da turskoj vladi, preko Narodne Skupštine, predloži mere koje bi mogle poslužiti za osnovicu hatišerifu. Osem toga naredio mu je da Milošu, u isto vreme, stavi do znanja da će se rusko poslanstvo u Carigradu — da bi tim pregovorima očuvalo najveću nezavisnost od svakog interesa koji je stran Srbiji — uzdržavati da odobri njegovo držanje i njegove zahteve i da će izjaviti da Rusija traži samo tačno izvršenje odredaba VIII-og člana Bukureškog ugovora. Što se tiče same molbe ministar je, sumnjajući da će Miloš i njegovi savetnici biti u stanju da je sastave kako valja, ostavio Stroganovu da je on, prema pomenutom nacrtu, udesi.[2])

III.

Pregovori barona Stroganova s turskom vladom (marta 1820). Samovoljni rad srpske deputacije u Carigradu. Savet barona Stroganova Milošu da od turske vlade traži samo izašiljanje jednog komesara u Srbiju. Nacrt nove narodne molbe koju je izradio baron Stroganov. Njegova upstva Milošu (jula 1820).

Dok se turska vlada bavila srpskim pitanjem, baron Stroganov nije ostao neaktivan u Carigradu. Prema upustvima, koja je ranije primio, on je nastavio svoje pregovore s turskom vladom. Na sastanku koji je imao s turskim ministrima, 3 marta 1820 g., oni su mu, primajući njegove memoare, rekli da je njihova vlada izvršila sve svoje obaveze. „Sve je svršila i ispunila turska vlada — rekao je Reis efendija — Srbija je, na primer, zadovoljnija i srećnija, nego ikada." Međutim, posle sastanka, Stroganov je saznao od glavnog turskog tumača, kneza Kalimahi, da turska vlada želi da svrši srpsko pitanje, ali bez štete po svoje dostojanstvo i na način da i Rusija bude zadovoljna. Ruski poslanik je na to odgovorio da ni on ništa drugo ne traži. Obećao je da će sve učiniti da dostojanstvo turske vlade izmiri s ruskim zahtevima. Uverio ga je da ruska vlada nema namere da se meša u njihove pregovore sa Srbima i da će biti srećna, ako oni budu uspešno svršeni. Što se tiče jamstva toga sporazuma izjavio je da će biti dovoljno da taj akat, prema

[1]) Canevas de la requete que les Serbes pourraient présenter à la Porte, od istoga datuma. (Isto. 529—31).

[2]) Graf Nesselrode baronu Stroganovu, 1 marta 1820. (Isto. 525—9).

odredbi Bukureškog ugovora, bude službeno saopšten ruskoj vladi.[1])

Čim su mu, na skoro za tim, stigla nova upustva iz Petrograda, Stroganov je napisao Milošu opširno pismo. Obraćajući mu pažnju na sve turske zamke, od kojih se treba čuvati, on ga je izvestio da ruski dvor želi da pitanje o njegovom postavljanju za naslednog kneza bude povoljno svršeno, ako samo bude u skladu s opštim narodnim interesima. Napomenuo mu je da će turska vlada radije pregovarati sa Srbima, bez posredništva Rusije; obećao mu je da će poraditi da je skloni na pregovore s njima i preporučio mu je da ih onda sam povede. Osem toga tražio je da mu dostavi narodne želje u pogledu glavnih prava Srbije i njene unutarnje uprave.[2])

Očekujući te podatke Stroganov je, 18 maja, primio iz Bukurešta Miloševo pismo, od 25 aprila, kojim ga je izvestio o odlasku nove deputacije u Carigrad i poslao mu prepis molbe koju je ona ponela. Našao je da molba nije dobro sastavljena i počeo je da je popravlja. U tom je saznao od glavnog tumača turske vlade ne samo to da je deputacija već stigla u Carigrad, nego da je, 20 maja, predala narodnu molbu i da je ona odmah izneta Divanu na rešenje!

Iznenaden time Stroganov je odmah uputio jedno novo pismo Milošu. Izrazio mu je bojazan da turska vlada ne svrši celu stvar jednim fermanom, u koji će uneti tri četiri želje, izražene u molbi i da odmah za tim ne pošalje jednog komesara u Srbiji da od naroda primi zakletvu na vernost sultanu. Objasnio mu je da se turska vlada može uvek pozvati na tu molbu i da može s osnovom tvrditi da je sudbina Srbije rešena sporazumno sa srpskim narodom i da je VIII-mi član Bukureškog ugovora izvršen, iako u tom fermanu nema onoga što je Rusija htela izraditi za Srbiju i savetovao mu je da odmah, mesto fermana, zatraži samo komesara koji će u Srbiji saslušati narodne želje.

Sutra dan po tome došao je u rusko poslanstvo deputat Sava Ljotić i doneo Stroganovu Miloševo pismo. Na pitanje zašto su molbu predali bez njegova znanja, Ljotić mu se kleo da nisu imali upustva da mu dođu pre predaje molbe, nego da im je samo preporučeno da traže njegov savet i potporu! Kako se taj iskaz nije ni najmanje slagao sa sadržinom Miloševa pisma, Stroganov je izjavio Ljotiću da ne može imati nikakvih službenih odnosa s deputacijom, dok ne budu stigla nova Miloševa upustva.[3])

I pokraj toga Stroganov je, preko svojih poverenika, produžio raditi na tome da turska vlada, pre rešenja srpskog pitanja, pošalje u Srbiju jednog punomoćnog komesara.

Što se tiče odnosa između ruskog poslanstva i srpskih de-

[1]) Baron Stroganov grafu Nesselrode, 14 aprila 1820. (Isto. 461—2).

[2]) Isti Milošu Obrenoviću, pod istim datumom. (Isto. 458—60).

[3]) Isti istome, 24 i 27 maja 1820. (Isto. 464—5).

putata oni su ostali isti sve do 4 jula, kad je German stigao u Carigrad. Po njemu je Miloš poslao Stroganovu tražene podatke za narodnu molbu, s ovlašćenjem da „sam doda što je potrebno i oduzme što je suvišno" i s obećanjem da će sa svoje strane učiniti sve da vlada pošalje komesara u Srbiju.[1]) Osem toga Miloš mu je naredio da ukori deputate što su molbu predali bez odobrenja ruskog poslanstva i da zamoli Stroganova da to popravi.

Držanje Miloševo bilo je prijatno Stroganovu. Njegovo je zadovoljstvo pojačano sutra dan, kad je Reis efendija saopštio srpskim deputatima da će vlada, odmah po Bajramu, poslati jednog komesara u Srbiju i da će dvojica od deputata moći da podu s njim. On je tada uzeo da sastavi narodnu molbu, na osnovu nacrta koji mu je ranije poslala ruska vlada i podataka koje mu je German doneo. Njom je tražio:

1. Slobodno i javno bogosluženje po svima obredima Istočne Pravoslavne Crkve, za tim pravo na popravku i podizanje crkava i manastira i odobrenje da mogu imati zvona.

2. Priznanje Miloša Obrenovića za naslednog kneza Srbije, s pravom da on sebi izabere naslednika, dogovorno sa Savetom (Senatom) i da ga turska vlada potvrdi.[2]) Davanje prava Senatu da, dogovorno sa starešinama i narodom izabere naslednika među najzaslužnijim Srbima, koji su pravoslavne vere i domorodci i čiji će izbor utvrditi turska vlada novom diplomom. U slučaju maloletstva naslednika uprava narodom biće ostavljena Senatu do punoletstva a tako isto i u slučaju nestanka naslednika, do izbora novoga kneza.

3. Plaćanje otsekom dažbina, čiji će iznos odrediti turska vlada sporazumno sa Srbima, s tim da te dažbine knez isplaćuje polugodišnje i da one budu proširene na svu srpsku zemlju koja se nalazi u ovim granicama; na severu, prema Austriji, Dunav i Sava; na zapadu, prema Bosni, reka Drina; na jugu varoš Rača, na Drini; planine Ivica, Šargan, Zlatibor, Javor, Golija, Zavuka(!), Kopaonik, Batovce, Jankova Klisura, Jastrebac do Šiljegovca, Šiljegovac, Deligrad i za tim ceo tok rečice u Aleksinac, na dva časa od Niša, Seferlik Banja (Soko Banja), varoš Gurgusovac (Knjaževac) i odatle (Timok?) do Dunava, kod Vidina.

4. Slobodnu unutarnju upravu u Srbiji, koja će biti u rukama „Knjaza, Narodne Skupštine, Senata i Starešina" i koja će biti ovako uređena:

a) svako selo biraće po običaju svoga starešinu — kneza, koji će ostati na dužnosti dok bude želeo ili dok presudom ne bude smenjen.

[1]) Miloš Obrenović baronu Stroganovu, 11 juna 1820. (Isto. 467).

[2]) Ova želja pravdana je time što je Miloš posle odlaska Karađorđeva povratio red i svojim primerom utvrdio pokornost i vernost naroda turskoj vladi i što je odbio sve »nagovore susednih stranih vlada« a tako isto i lukave predloge silnoga vezira (Ali paše Janjinskog) koji je drznuo da se digne protiv svog zakonitog vladaoca.

b) opšta skupština knezova biraće okružne načenike, koji će biti članovi Senata, u kome će zasedavati i mitropolit, vladike i još nekoliko članova kojima knez s narodnim pristankom bude dao to zvanje. Članovi Senata mogu biti lišeni toga zvanja samo po vlastitoj želji ili po presudi samoga Senata. Vrhovni Knez je prirodni predsednik Senata. Glavna je dužnost Senata da čuva prava i povlastice koje je turska vlada narodu podarila. Osem toga Senat razmatra sva opšta pitanja i priprema za ocenu Narodne Skupštine. Odluke Senata potvrđuje knez.

c) Skupština naroda i starešina, radi savetovanja o unutrašnjoj upravi, o rasporedu danka i svih državnih prihoda i rashoda, sastajaće se, po starom običaju, svake godine. Narodna Skupština određuje takođe i sumu novaca, koja je dovoljna za izdržavanje Vrhovnog Kneza i njegovog doma.

5. Podelu naroda na duhovništvo, plemiće (dvorjane), zanatlije, trgovce i zemljoradnike.

6. Pravo knezu i Senatu da sude svakom činovniku i građaninu ne samo po opštim zemaljskim zakonima, nego i po specijalnim zakonima onoga reda kome dotično lice pripada.

7. Slobodu trgovine Srbima, ne samo u Turskoj carevini, nego i van nje; podizanje škola, štamparija, bolnica, apoteka i t. d.

8. Zabranu turskim vojnim licima da ulaze u Srbiju i drugim muslimanima da se mogu doseljavati u Srbiju bez dogovora s knezom. Sa svoje strane Srbi obećavaju da će braniti svoju zemlju od svakog neprijatelja.

9. Pravo za Srbe da kod turske vlade drže jednog svog agenta koji bi joj predavao narodne pretstavke i molbe.

Molbu je završio time da će ta prava i povlastice utvrditi za navek neograničenu pokornost, vernost i beskrajnu blagodarnost srpskoga naroda prema svome vladaocu.[1])

Tom molbom Stroganov je obuhvatio gotovo sve važnije želje Miloševe. Izostavio je samo ustanovu ruskog konsulata u Beogradu (iz razloga što je, prema ranijim ugovorima, Rusija na to već imala pravo) i zamenu beogradskog vezira turskim činovnikom nižeg reda, slobodu Jevreja i t. d. Što se tiče nacrta ruske vlade, iz njega je uzeo u glavnom, uvod i odredbe o ograničenju kneževe vlasti i učešću naroda u javnim poslovima. Ali je iz izvoda ispustio pomen o pravima Vlaške i Moldavije, o Bukureškom ugovoru i o Rusiji, pošto je znao da je turska vlada najviše prezala od toga da Srbija ne dobije položaj Vlaške i Moldavije, koje su bile pod zaštitom Rusije i da će pozivanje na Bukureški ugovor i na Rusiju samo vredati osetljivost Turaka.

Dostavljajući tu molbu Milošu Stroganov mu je razložio zašto je tako uradio i dao mu je savete kako da je brani pred Turcima. Objasnio mu je da se naročito trudio da iz molbe uklo-

[1]) Nacrt molbe naroda srpskoga. (Isto. 542—7).

ni svaki trag ruske saradnje i da joj da izgled da potiče od samih Srba, koji pribegavaju velikodušnosti i pravičnosti svoga zakonitog gospodara i od njega očekuju stalnu sreću i mir. On mu je, šta više, savetovao da — u slučaju ako bi mu Turci tražili objašnjenja o prepirkama turske vlade i stranih država, koje su pomenute u uvodu — slobodno može odgovoriti da je njemu poznato pravo koje ima Rusija, po Bukureškom ugovoru, da se zauzme za Srbe, ali da oni, uzdajući se u sultanovu velikodušnost, žele da samo njemu budu obavezni za svoju sreću, bez tuđih uticaja.

U isto vreme skrenuo mu je pažnju i na tadanje srpske deputate u Carigradu. Nalazio je da kod njih nema jednodušnosti u poslu, niti poverenja u saradnju ruskog poslanstva, koja im je naročito preporučena. Žalio se kako su, na njegov poziv da svoje izveštaje šalju u Srbiju preko rskog konzulata u Bukureštu, odgovorili Germanu da to nije potrebno i da će svoja pisma poslati po kuriru beogradskog vezira i izjavio je da, posle toga, ne može imati potpuna poverenja u njima. Što se tiče Đorđa Popovića, on je smatrao da deputacija, pod njegovim vodstvom, može škoditi uspehu srpske stvari i ostavio je Milošu da odluči da li ne bi bilo dobro da ga vrati u Srbiju.

U trenutku kad se Stroganov spremao da pošalje Milošu to pismo (5 jula) German mu je doneo vest od strane srpskih deputata da će određeni komesar poneti u Srbiju ferman ili hatišerif, kojim je usvojena narodna molba, od 12 aprila. Iako nije verovao u tačnost te vesti, Stroganov je našao za dobro da Milošu posavetuje kako da se drži. Za slučaj ako komesar ne bude doneo nikakav ferman, preporučio mu je da mu podnese nacrt molbe koju mu šalje i da zamoli vladu da potvrdi želje koje su u njoj izložene. U protivnom slučaju, t. j. ako komesar pokaže ferman, savetovao mu je da izjavi da su u ranijoj molbi pomenuta samo glavna prava koja narod traži; da mu zatim preda novu molbu, kao objašnjenje ranije molbe i da zamoli da je vlada formalno potvrdi i da, najposle, izjavi da će narod tada biti gotov da položi potrebnu zakletvu na vernost.[1])

Međutim vest o tome da je turska vlada izdala ferman za Srbiju bila je tačna. Prepis toga akta saopšten je srpskim deputatima, krajem jula. U njemu je rečeno da je vlada, posle jedne konferencije sa srpskim deputatima, odredila: 1. da Srbi u Beogradskom pašaluku plaćaju, na ime svih dažbina, 941.500 groša godišnje i to polovinu o Mitrovu-dne a polovinu o Đurdevu-dne 2. da se ukinu muselimi u nahijama požarevačkoj, valjevskoj, jagodinskoj, kragujevačkoj, rudničkoj i požeškoj, u kojima nema gradova, niti stanovnika muslimana 3. da spahije primaju i dalje desetak na osnovu svojih berata 4. da prihode od beogradske carinarnice, kantarine, prava na pečenje kafe, beogradske skele, državnih dobara, prava na ribolov, taksa na

[1]) Baron Stroganov Milošu Obrenoviću. 11 jula 1820 (*Spomenik Srp. Kralj. Akademije*. XXXVII. 152—156).

pamuk, koji nisu obuhvaćeni gornjom sumom, pribira beogradski vezir, koji će ih davati pod zakup 5. da „niški harač", koji su plaćale nahije požeška, užička i sokolska, naplaćuju vezirovi izaslanici 6. da „šabački harač" razrezuju bosanski činovnici i da se, kao i ranije, polaže bosanskom veziru 7. da Srbi plaćaju troškove za poštu i 8.da Srbi plaćaju, kao i dotle, platu beogradskim kadijama. Na kraju se naređuje komesaru da ferman odnese u Beograd i da ga, pošto bude javno pročitan u sudu, preda glavnom knezu Milošu i „da se uzdrži od svega što je protvno volji sultanovoj".[1])

Tim fermanom turska je vlada, po svom običaju, usvojila samo jedan neznatan deo srpske molbe. Ona je spojila samo izvesne dažbine i za njih utvrdila godišnju sumu; razrez ostalih dažbina ostavila je ili beogradskom veziru ili turskim činovnicima iz Bosne. Osem toga prihod od izvesnih dažbina ostavila je bosanskoj upravi. Turci su pokušali da po cenu tih neznatnih ustupaka iznude od Srba novu izjavu da su svojim položajem zadovoljni i da s pomoću nje osujete dalji rad ruske vlade u korist Srba.

Ali kako su te mere turske vlade bile protivne odredbama VIII člana Bukureškog ugovora, Stroganov je nastao da ih izigra. Kad je German naskoro za tim primio Miloševa pisma, od 6 jula, upućena deputatima i glavnom tumaču turske vlade, Stroganov je našao da će biti najbolje da deputati unapred protestuju kod vlade protiv sadržine fermana. Zamolio je Germana da naredi Đorđu Popoviću da tumaču turske vlade odnese Miloševo pismo i da pokaže svoja nova upustva, kojima je ovlašćen da traži samo odašiljanje komesara u Srbiju. German je tu poruku izvršio. Ali Popović je pismo metnuo u džep, pod izgovorom da je dockan da se ma šta preduzima protiv rešenja vlade. U stvari on taj korak nije izvršio jedino iz straha od Turaka.[2])

Neprijatno iznenaden držanjem toga deputata, Stroganov je odmah uputio jedno pismo Milošu. „Nije mi potrebno — pisao mu je on — da mnogo dokazujem da sadržina fermana malo odgovara nadama i koristima sprskoga naroda. Vi morate s najrazumnijim starešinama o tome razmisliti i s poštovanjem, ali energično, odbiti tu tobožnju pogodbu turske vlade s deputacijom, na koju se ovaj ferman poziva i objasniti da deputacija nije imala punomoćija ni od vas ni od naroda. Od toga doba ja sam sa svim prekinuo vezu s vašom deputacijom. Našto im davati savete kad ih oni ne slušaju i, što je još gore, tumače naopako. Molim vas da imate na umu da sad od vaše iteligencije i energije zavisi da turska vlada uvaži pravedne želje srpskog naroda. Prema tome smatram za dužnost da vam po-

[1]) Prevod sultanskog fermana od meseca jula 1810. (M. Gavrilović Isto. I. 549—552).

[2]) S. Ljotić N. Nikolajeviću i L. Teodoroviću, 5 septembra 1820. (Isto. 486).

menem glavno pravilo da ja svaki akt, u kome su izražene želje narodne i koji nosi potpise vrhovnoga kneza i svih starešina, moram smatrati kao izraz potpune i istinite želje narodne. Jer intervencija ruskoga dvora, zasnovana na VIII-om članu Bukureškog ugovora, mora prestati posle jednog takvog akta."[1])

I pokraj svega toga Stroganov je, još jedanput, pokušao da potstakne deputate da kod vlade izvrše korak, koji im je ranije savetovao. Pozvao je Savu Ljotića i preporučio mu da on preda pismo Miloševo tumaču turske vlade. Ljotić je tu poruku izvršio, ali je sve bilo dockan. Određeni komesar, Mehmed Esad efendija već je bio otputovao u Srbiju, u pratnji deputata Popovića i Sretenovića.[2])

[1]) Baron Stroganov Milošu Obrenoviću, 2 avgusta 1820. (N. Popov. Isto. 18—19).

[2]) Isti grafu Neselrode, 16 avgusta 1820. (M. Gavrilović. Isto. I. 487).

GLAVA DVADESET TREĆA.

I.

Pripreme za doček carskog komesara. Spletke beogradskih Turaka. Svečan prijem komesara. Zavera protiv Miloša. Čitanje carskog fermana u Beogradu i u Topčideru. Srbi odbijaju ferman. Saopštenje nove narodne molbe carskom komesaru i beogradskom veziru. Spletke i ispadi beogradskih i šabačkih Turaka. Odlazak carskog komesara u Zemun.

Čim je Miloš saznao za dolazak Mehmed-Esad efendije, postarao se da mu priredi najsvečaniji doček. Pošto je preduzeo potrebne mere za ugodnost njegova putovanja kroz Srbiju, odredio je ljude koji će mu izići u susret i zamolio je jednog uglednog muslimana iz Beograda da svoju kuću ustupi za stan carskom komesaru. Osem toga sazvao je nekoliko viđenijih Srba da s njima utvrdi tekst molbe, koju je trebalo predati komesaru. U isto vreme izdao je naredbu nahiskim knezovima, višim sveštenicima i najuglednijim seoskim knezovima da se spreme i da ga prvi poziv dođu na skupštinu, na kojoj će komesaru biti ipredata narodna molba.[1])

Međutim dolazak carskog komesara nije bio ni najmanje prijatan Turcima. Oni su izašiljanje toga činovnika u Srbiju smatrali kao povlađivanje raji i počeli su preduzimati mere za očuvanje svojih interesa. Spahije su počele da se žale protiv seljaka koji nisu vršili svoje obaveze i protiv Miloša što im tužbe nije rešavao. Pretili su da će neki svoje berate a neki i svoje sablje pred komesara položiti.[2]) Njima su prišli i turski građani. Oni su počeli zajednički raditi da Miloševe planove osujete. Bego Novljanin, od koga je Miloš tražio kuću za komesara, izjavio je da je ne može ustupiti. Usled toga Miloš je naredio da se za to spremi jedno odelenje njegovoga dvora. Turci su tada stali dokazivati da je njihovoj veri protivno da komesar turske vlade stanuje blizu crkve i da on tu neće otsesti.[3]) Tako je, najposle, spremljena za komesara druga kuća.

Mehmed-Esad efendija je, 20 avgusta, već bio u Nišu. Na granici pašaluka dočekali su ga Jovan Obrenović i knez Dim. Georgijević, s velikom pratnjom a u Batočini knez Miloš, s glavnim starešinama. U Beograd je stigao, 27 avgusta.

[1]) Miloš Obrenović Jevremu Obrenoviću, 19 avgusta 1820. (V. i N. Petrović. Isto 139—140).

[2])Isti starešini spahija, 18 avgusta 1820. (Isto. 128).

[3]) Jordan Georgijević Milošu Obrenoviću, 21 avgusta 1820. (M. Gavrilović. Isto. I. 489).

Turci su se prilikom komesarova dolaska uzdržali od svake demonstracije. Ali, ubeđeni da će uskoro Miloš doći u Beograd s narodnim izaslanicima, počeli su da spremaju zavere protiv njega. Izvešten o tome Miloš je naredio knezovima da povećaju broj oružanih ljudi, koje će dovesti na skupštinu. Poslao je u Beograd svoga brata, Jovana i Đ. Popovića i naredio im da s knezovima Narodne kancelarije odu kod Marašli-Ali paše i da ga upitju šta znači ta uznemirenost kod Turaka, da izveste komesara o svemu što se u tajnosti sprema i da traže odobrenje da, sa po jednim izaslanikom iz svakog sela može doći u Beograd.[1])

Paša im je odgovorio da Milošu ne preti nikakva opasnost i tražio je da Miloš „dođe samo s dvadeset nahiskih knezova i to bez oružja kao što carevoj raji pristoji"„ obećavajući da će mu radi sigurnosti poslati pratnju od četrdeset gavaza.[2]) Ali, Miloš nije na to pristao.

Tako je komesar bio doveden u težak položaj. Ne znajući šta da radi, zatražio je od Miloša da sa skupštinom dođe bliže Beogradu. Miloš mu je učinio po volji i došao je na ušće Topčiderske reke u Savu. Ali bojeći se kakve podvale od strane Turaka, poslao je u Beograd svoga brata, Jovana, s nekoliko knezova i s pratnjom od 200 ljudi, da pristustvuju čitanju fermana, s naredbom, da po svršenom čitanju izjave komesaru „da primaju carske milosti" i da ga za sve ostalo upute vrhovnom knezu i sakupšini.[3])

Jovan Obrenović i njegovi pratioci došli su u Beograd, 6 septembra. Pošto je u njihovom prisustvu pročitan ferman oni su odgovorili: „Primamo carske milosti, sadržane u ovom fermanu" i dodali su da jedino skupština može više reći.

Sutra dan je komesar otišao u Torčider i tu je pročitao ferman Milošu i skupštini. Zatim je ivadio iz džepa jedno pismo na grčkom jeziku, koje je doneo iz Carigrada, u kome Srbi izjavljuju da su potpuno zadovoljni fermanom i obvezuju se da nikada ništa više neće tražiti od turske vlade! Pošto je potsetio skupštinu na to da su srpski deputati u Carigradu primili ferman, tražio je da to pismo potpiše Miloš sa svima starešinama.

Miloš je odgovorio da ne može primiti ferman, niti dati tražene potpise, pošto deputati nisu bili opunomoćeni da traže ferman, nego samo komesara i molio ga je da sasluša narodnu molbu. Ali komesar nije na to pristao, izjavivši da za takvo što nema upustva i vratio se u Beograd.[4])

Srbi su se vratili u Ostružnicu i, sutra dan, su se sastali da

[1]) Miloš Obrenović knezovima Narodne Kancelarije, I septembra 1820. (V. i N. Petrović. Isto. I. 136).

[2]) Isti baronu Stroganovu, 15 septembra 1820. (M. Gavrilović. Isto. I. 493).

[3]) Isti knezovima, 6 septembra 1820. (Isto. I. 137-8).

[4]) Miloš Obrenović baronu Stroganovu, 15 septembra 1820. Isto. I. 494).

rešavaju o situaciji. Skupšina je potpuno odobrila odgovor dat komesaru, ali je smatrala za potrebno da se turskj vladi objasni, da ga u Carigradu ne bi pogrešno razumeli. Miloš je odmah napisao pismo Mehmed-Esad efendiji. Izrazio mu je žaljenje što ga je bio prinudio da izlazi iz grada da bi saopštio ferman narodnoj skupštini i za to je bacio krivicu na „zlonamerne Turke iz Beograda", koji su sklopili zaveru protiv vrhovnog kneza, u cilju da izazovu pobunu i da zavade srpski narod sa sultanom i uverio ga da će se Srbi truditi da izbegnu tu zamku i da nece uvrediti blagonaklone namere sultanove". Što se tiče samog fermana, rekao mu je, da je „narod sa radošću očekivao dolazak komesara, ali da je bio iznenaden čuvši proglas carskih milosti koje nisu odgovarale njegovim željama i koje su njegovu sudbu ostavljale u nesigurnosti i bedi". Uveravao ga je, najposle, da srpski deputati u Carigradu nisu imali nikakva punomoćija da mogu što zakjlučiti i pozvao se na svedodžbu kneza Kalimahija, tumača turske vlade. „Narod je — pisao je on — veran svome caru i obratiće se novom molbom njegovoj velikodušnosti i neiscrpnoj milosti".[1]) Miloš je u to vreme poslao i Marašli-Ali paši jedno pismo s izvinjenjem.

Uverivši se da su Srbi rešeni da pošalju novu deputaciju u Carigrad, beogradski vezir i carski komesar poslali su svoje ljude Milošu i starešinama da im pokažu narodnu molbu i da im objasne na čemu se ona osniva. Miloš im je tada saopštio molbu, koju je bio sastavio po nacrtu barona Stroganova i izjavio im je da se ona osniva na VIII-om članu Bukureškog ugovora i da Rusija ima pravo da se za te zahteve zauzme. Osem toga predao je za vezira i za komesara po jedan prepis te molbe, kao „objašnjenje" ranije narodne molbe, od 21 aprila.[2])

Međutim u narod je prodrla vest o neusprehu komesara. Bojeći se da se stanovništvo ne sveti spahijama, zbog njihovih ranijih globa, Miloš je smatrao za potrebno da — pre nego što se skupština bude razišla — preduzme još neke mere za obezbeđenje reda i mira u zemlji. Odmah je uputio jedan proglas kojim je obećao narodu da će, uz pomoć knezova, uspešno rešiti narodnu stvar i preporučio je svima mir.[3]) Osem toga, pretpostavljajući s pravom da će komesar — ogorčen svojim neusprehom i pod uticajem beogradskih Turaka — netačno predstaviti u Carigradu tok pregovora, smatrao je za potrebno da pošalje turskoj vladi tačan izveštaj o događajima. Taj izveštaj sastavljen je odmah po zaključenju sednica i poslat je, 18 septembra, po naročitom kuriru, u Carigrad.[4])

[1]) Isti Mehmed-Esad efendiji, 9 septembra 1820. (V. i N. Petrović Isto. I. 138-9).

[2]) Isti baronu Stroganovu, 15 septembra 1820. (M. Gavrilović. Isto. I. 497-8).

[3]) Isto Turcima i Srbima u pašaluku, 10 septembra 1820. (V. i N. Petrović. Isto. 146).

[4]) Isto. 118.

Ali komesarov neuspeh nije umirio beogradske Turke. Nekoliko dana posle toga izvesni od njih pucali su na srpsku crkvu i na Miloševu dvor.[1]) Šabački Turci počeli su da napadaju Srbe i da ih zlostavljaju ne samo u varoši nego i po selima. Starešina spahija uputio je jednoga izaslanika da izvesti spahije da se nalaze pred važnim događajima i da će dobro uraditi da, najdalje u roku od petnaest dana, srede svoje stvari i da se povuku iz sela.[2]) S druge strane, Turci su pokušali da pobune izvesne Srbe protiv Miloša i protiv ostalih knezova. Pričali su da je Miloš obećao paši „sedam stotina srpskih devojaka i milijon groša da ga oslobodi od ratovanja protiv Ali paše".[3]) Tvrdili su čak knezovima, članovima Narodne kancelarije da Miloš nabavlja topove, da se sprema rat protiv Turaka i da time ponova stavlja na kocku sve ono što je narod do tada stekao.[4])

Izazivajući spletke i uzbune Turci su mislili da njima opravdaju svoje oružano posredovanje, s pomoću koga bi posle bio povraćen red u zemlji. Ali kako su svi ti pokušaji propali, oni su onda počeli buniti Turke iz Vidinskog pašaluka da napadnu na Beogradski pašaluk. Ali ni taj im plan nije bolje uspeo. Izvešten o njemu Miloš je odmah poslao odred od 3.000 ljudi da čuva granicu s te strane. Ujedno je izvestio beogradskog vezira da će uspeti da održi red i da se odupre ispadima koji budu izvršeni bez naredbe samoga sultatna.[5]) Tako su napori Turaka ostali uzaludni, usled mirnog i lojalnog držanja Srba i njihova ubeđenja da će narodna stvar uskoro dobiti povoljno rešenje.

Neprijateljima Srba ostalo je bilo još samo jedno sretstvo, a to je da jave u Carigrad da u Srbiji vladaju neredi. Komesar — koji je produžio svoje bavljenje u Beogradu i koga su Turci bili zadovili i stali ga upućivati šta da radi — izvestio je tada tursku vladu da ga nesigurnost u zemlji nagoni da se vrati u Carigrad preko Austrije i Vlaške. I, odista, on je, 19 oktobra, napustio Beograd i prešao u Zemun.[6])

II.

Nezadovoljstvo u Carigradu. Predaja srpske molbe turskoj vladi (30 septembra 1820). Mišljenje barona Stroganova o držanju Srba prema carskom komesaru i o sadržini njihove molbe. Njegovi saveti Milošu. Razgovor između barona Stroganova i kneza Kalimahija.

Vest da su Srbi odbili ferman proizvela je vrlo veliko nezadovoljstvo u Carigradu. Neraspoloženje turskih ministara

[1]) Isti Vujici Vuličeviću, 25 septembra 1820. (Isto. 143—4).
[2]) Isti knezu Milošu, 28 decembra 1820. (Isto. 145).
[3]) Ali paša Janjinski digao je bio bunu protiv turske vlade.
[4]) Miloš Obrenović knezovima Narodne Kancelarije, 30 septembra 1820. (Isto. 146—7).
[5]) Isti Marašli Ali paši, 2 novembra 1820. (Isto. 150.-1).
[6]) Isto beogradskom mitropolitu, 21 oktobra 1820. (Isto 149).

znatno je pojačano kad su iz izveštaja beogradskog vezira i carskog komesara saznali kakvi se zahtevi nalaze u novoj srpskoj molbi. Po naredbi svoje vlade knez Kalimahi je rekao baronu Stroganovu da ti zahtevi ne mogu biti primljeni.[1]) Veliki vezir je pozvao deputata Ljotića i naredio mu da odmah piše Milošu da primi ferman i da potpiše zakletvu. U istom smislu govorio mu je i knez Kalimahi. „Zašto se ne smirite — rekao mu je on — kakvi ste vi to ljudi; mi radimo za narod a vi sve kvarite(!). Za sad pristanite na ono što vam se daje a docnije možete i više dobiti."[2])

Nekoliko dana docnije stigao je u Carigrad Miloševa kurir koji je doneo novu srpsku molbu, s pismima za sultana i kneza Kalimahi-ja. Stroganov je pregledao te sastave i Ljotić ih je — po njegovom savetu — još sutra dan (30 septembra) predao turskoj vladi.[3])

Nova narodna molba nije potpuno odgovarala očekivanjima barona Stroganova. Ona je bila sastavljena prema njegovom nacrtu, ali sa znatnim izmenama. Miloš je iz toga nacrta izostavio zahteve o granicama i o stalnosti senatora. Osem toga na kraju je dodao izjavu da narod te povlastice traži na osnovu VIII-og člana Bukureškog ugovora. To pozivanje na ugovor Stroganov nije nikako odobravao. Srbi su počinjali svoju molbu izjavom da im je mešanje stranih država u njihove stvari dosadilo i da su usled toga rešili da se obrate neposredno svom zakonitom vladaocu i da apeluju samo na njegovu velikodušnost a na kraju su opominjali tog istog vladaoca na njegove obaveze iz Bukureškog ugovora i pretili su mu, u stvari, Rusijom! Što je još gore tom su molbom tražili od sultana da Miloša postavi za naslednog kneza i pozvali su se na Bukureški ugovor a u njemu o tome nije bilo ni pomena! Stroganov je na sve to odmah skrenuo pažnju Germanu.[4])

Ali Stroganov je, s druge strane, bio zadovoljan kad je iz Miloševa pisma saznao kako su Srbi, i pored svih turskih izazivanja vešto izigrali nameravanu podvalu turske vlade. On mu je odmah odgovorio, pohvalio je njegovo držanje i obećao mu da će svima sredstvima pomoći sve narodne zahteve koji se osnivaju na odredbama VIII-og člana Bukureškog ugovora a ostale u toliko, koliko mu turska vlada bude dala prilike. Tražio je da mu javi od kojih bi se zahteva moglo odustati a da se ne ošteti blagostanje Srbije i savetovao mu je da sastavi deputaciju od sposobnih i dobronamernih ljudi, da im u upustvima obeleži zahteve od kojih se može odustati i da u njima izloži granice koje želi dobiti i sumu danka koju narod u tim grani-

[1]) Baron Stroganov grafu Nesselrode, 8 oktobra 1820. (M. Gavrilović. Isto. I. 507).
[2]) S. Ljotić N. Nikolajeviću i L. Teodoroviću, 25 septembra 1820. (Isto).
[3]) M. German Milošu Obrenoviću, 1 oktobra 1820. (Isto. 509).
[4]) Isto mesto.

cama može plaćati.[1])

Iako je nova srpska molba bila neprijatna turskim ministrima, oni su morali nešto po njoj preduzeti. I, odista, knez Kalimahi je, 13 oktobra, pozvao Ljotića i izvestio ga da je vlada primila narodnu molbu i da će izvesne narodne želje usvojiti, ali da je potrebno da Srbi pošalju jednu deputaciju od šest do sedam članova u koju će ući narodne starešine, sveštenici i jedan vladika. O tome je German odmah izvestio Miloša; savetovao mu je da za deputate izabere ljude „neustrašivog duha, postojane, verne, revnosne, rešitelne i drske", i preporučio mu da se deputacija pošalje tajno, tako da za nju ni Austrijanci ni turska vlada ništa ne saznaju, dok ne bude stigla u Carigrad.[2])

U isto vreme pisao je Milošu i baron Stroganov. Ruski poslanik mu je savetovao da deputatima izda dvojaka uputstva; javna, u kojima će dati potrebne podatke o svima zahtevima i tajna, koja će poslužiti u slučaju, ako turska vlada izjavi deputatima svoju nameru da zatraži posredovanje ruskog poslanstva.[3])

Na skoro zatim Stroganov je dobio priliku da se sastane s glavnim tumačem turske vlade i da od njega sazna raspoloženje turskih ministara prema srpskoj molbi. Pošto je osudio Srbe što su odbili ferman, knez Kalimahi mu je rekao da su oni odgovorili na način koji ne dolikuje pokornim podanicima, tražeći upravu koja se ne može složiti s pravima turske vlade i čija je najteža odredba naslednost kneževskog dostojanstva. „Turska će vlada — dodao je on —preći preko toga, trudiće se da Srbe pouči i ponudiće im sve što se može dati, ali ako oni i dalje budu uporno tražili povlastice koje im nije moguće dati, onda vladi neće ostati ništa drugo, nego da saopšti Rusiji srpske zahteve koji se ne mogu primiti i dokaze o svom uzaludnom staranju da izvrši obaveze predviđene VIII-im članom Bukureškog ugovora." Stroganov mu je izrazio svoje čuđenje što je Srbima izdan jedan ferman, na osnovu razgovora s deputatima a ne na osnovu dogovora s narodom. Izjavio je da srpske zahteve ne može ceniti, dok o njima ne bude dobio obaveštenja s obe strane, ali je, u isto vreme, napomenuo da je načelo za rešenje srpskog pitanja jasno određeno Bukureškim ugovorom, da po njemu Srbi treba da dobiju povlastice koje uživaju stanovnici Arhipelaških ostrva i da sve to treba da bude utvrđeno dogovorno s njima.. U isto vreme dodao je da će ruska vlada — čim Srbi budu izložili svoje želje i čim ih turska vlada bude potvrdila — smatrati da je VIII-mi član Bukureškog ugovora izvršen. Što se tiče postavljenja Miloša za naslednog kneza on je priznao da je rešenje toga pitanja jedino u vlasti turske vlade. Za slučaj ako ona bude smatrala srpske želje kao nešto revolucionarno i što se s njenim dostojanstvom ne slaže, ona

[1]) Baron Stroganov istome, 1 oktobra 1820. (Isto. 508).
[2]) M. German Milošu Obrenoviću, 4 oktobra 1820. (Isto. 511).
[3]) Baron Stroganov istome, 14 oktobra 1820. (Isto. 512).

ih ne mora usvojiti, ali da bi tada bila dužna da ruskom dvoru saopšti one želje koje ne može primiti, da objasni zašto ih ne može primiti i da, u isto vreme, dokaže da je, sa svoje strane, učinila sve da izvrši VIII član Bukureškog ugovora. On ga je uverio da bi, u tom slučaju, ruska vlada poradila sa svoje strane da „vrati Srbe na želje, koje bi dovele u saglasnost koristi koje su imali da dobiju po VIII članu, s pravom i dužnostima suvereniteta turske vlade."[1])

III.

Poruka turske vlade da se pošalje nova srpska deputacija u Carigrad. Bezuspešni pokušaj beogradskog vezira da u novu deputaciju uvede vladike. Izbor deputacije. Sadržina njenih upustava i punomoćija. Pitanje o granicama Srbije. Sebičnost Miloševa.

Odmah po prelasku carskog komesara u Zemun (21 oktobra) Miloš je primio vest da je turska vlada tražila da se pošlje nova deputacija u Carigrad. Tri dana po tom stigao je u Kragujevac i Milošev kurir iz Carigrada i doneo mu je izveštaje, iz kojih je saznao da se srpska stvar nalazi na najboljem putu.

Miloš je odmah pristupio izboru deputata. U tom je vezir zatražio da u deputaciju uđu i dvojica vladika i naredio je mitropolitu Agatangelu da se spremi za putovanje. Ali Miloš je odmah shvatio da Turci žele da u deputaciju uvuku vladike, na koje će oni, preko patrijarha, moći da utiču i da tako srpske zahteve smanje ili izigraju. On je odmah odgovorio veziru da iz Carigrada traže da u deputaciju uđu dva sveštenika i da nije reč o vladikama, koji su stranci (Grci) „koji se ne mešaju u narodne stvari", niti o njima mogu išta govoriti gde treba i da će on poslati sveštenike, koji su „s narodom odrasli".[2]) U isto vreme poručio je mitropolitu da se ne sprema za put.[3])

Deputacija je izabrana na skupštini glavnih knezova, koja je održana, 3 novembra, u Krgujevcu. U nju su ušli nahiski knezovi Vujica Vuličević, Ilija Marković, Dimitrije Georgijević, Sava Ljotić, koj se već nalazio u Carigradu, arhimandrit Samuilo Jakovljević i prota Milija Vukašinović. Za pisara deputacije određen je Avram Petronijević.[4])

Tada je spremljeno i „nastavlenie" (upustvo) za deputaciju. U njemu je svaka želja, izložena u molbi, ponovljena i u nekoliko objašnjena. Osem toga obeležene su granice Srbije, koje deputati treba da traže a koje Miloš nije hteo uneti u molbu. One su bile povučene ovako: na severu Dunavom i Savom; na

[1]) Resimé de l'entretién confidentiel de M. le baron de Stoganoff avec le prince Charle Callimachi le mardi 26 oktobre 1820. (Isto. 513-15).
[2]) Miloš Obrenović Marašli-Ali paši, 25 oktobra 1820. (V. i N. Petrović. Isto. 176).
[3]) Isti mitropolitu Agatangelu, 25 oktobra 1820. (M. Gavrilović. Isto. 517).
[4]) Isti Georgijeviću, 4 novembra 1820. (V. i N. Petrović. Isto. 177-80).

zapadu Drinom; na jugu linijom od sela Perućca, preko planine Ivice, Šargana, Zlatibora, Javora, Golije, Vranje Stene, Kopaonika, Batovca, Jankove Klisure, Velikog Jastrepca, sela Supovca u reku Topolnicu i njome u Kopaj Košaru i Gramadu a zatim Timokom na Svrljig—Banju i Gurgusovac i odatle do ućša u Dunav. Deputatima je naređeno da te granice traže „na osnovu Bukureškog ugovora" i da podnesu i prepis jednog pisma kojim narodne starešine iz krajeva koji nisu pripadali Beogradskom pašaluku tobož traže od Miloša da izradi kod sultana da i njih prisajedini Srbiji a koje je, u stvari, pisano u kneževoj kancelariji. Najposle preporučeno im je da traže da se u godišnju sumu danka, koju je trebalo odrediti za stanovništvo u tim granicama, unese i spahiski prihod, tako da ga narod može plaćati u gotovu novcu, ostavljajući im da mogu pristati na 4—7 groša „na dom ili najposle na oženjenu glavu." Za slučaj da turska vlada, ni na zauzimanje ruskog poslanika, ne pristane na te granice, deputatima je ostavljeno da traže ove, uže granice: na severu od ušća Timoka Dunavom i Savom do ušća Drine; na zapadu Drinom do planine Ivice i odatle, preko Šargana, Zlatibora, Murtenice na planinu Čemerno, reku Ibar i grad Maglič, planinu Stolove, Željin i ploču do Suve Jaruge i njome do Morave, zatim tom rekom do Žmička Jezera, između Ćuprije i Paraćina, na selo Stubicu (obuhvatajući i njega) i razvaline manastira Sisovca a odatle velikim Homoljskim Planinama na ušće Timoka u Dunav.[1])

[1]) U toku Prvog ustanka Srbi su oslobodili od Turaka ne samo ondašnji Beogradski pašaluk, nego još i izvesne krajeve na istočnoj, južnoj i zapadnoj granici, koji su pripadali susednim pašalucima. Sve to zemljište ukupno pretstavljalo je tako zvanu »Karađorđevu Srbiju«, koja je bila sastavljena iz osamnaest nahija. Kad su Turci, 1813 g., ušli u Beograd i ponova podjarmili Srbe, oni su tada u osvojenoj zemlji povratili administrativnu podelu od 1804 g.. Izdvojili su iz tadanje Srbije Beogradski pašaluk s njegovih dvanaest nahija a ostalih šest nahija (krajinsku, gurgusovačku sa Svrljig-Banjom, paraćinsku s Ražnjom i Aleksincem, kruševačku, starovlašku i podrinsku) vratili su susednim pašalucima, kojima su one ranije pripadale. Drugi ustanak planuo je u Beogradskom pašaluku i Srbi su onda samo njega oslobodili. Po svršetku borbe Miloš je određen za glavnog kneza toga pašaluka.

Tek u junu 1820 g. Miloš je rešio da pokrene pitanje o uređenju srpske granice. Kako je tada traženo da Srbi dobiju povlastice koje su im bile određene VIII-im članom Bukureškog ugovora, Miloš je smatrao da tom prilikom treba za Srbe tražiti i granice od 1812 g., pošto je te povlastice Turska dala Srbima ne samo u Beogradskom pašaluku, nego u ondašnjim, znatno širim granicama. Radi toga on je tada Stroganovu dostavio »potrebita mesta i utvrđene šančeve«, kojima su te granice bile obeležene u trenutku kad je potpisan Bukureški ugovor. Ali pravo Srba na te krajeve nije tada bilo jasno ruskom poslaviku. Bojeći se da taj zahtev ne naide na jači otpor kod turskih ministara i da diskusija o njemu ne omete prijam ostalih srpskih želja, on je predložio da se u molbi stavi samo to da povlastice, koje carska vlada bude dala, važe za celu Srbiju a ne samo za Beogradski pašaluk. Međutim kad je na skóro za tim dobio od Germana potrebna objašnjenja o tim granicama, on je našao da Srbi na njih imaju pravo i savetovao je Milošu da ih traži. I on i German pisali su mu da carskom komesaru, koji je tada otišao u Beograd, kaže da su stanovnici tih šest nahija, još 1815 i 1816 g., tražili da ih on prisajedini Beogradskom pašaluku i preporučili su mu da u tom smislu sastavi naročitu molbu, da je antidatira i da pozove neke starešine iz tih krajeva da tu narodnu želju potvrde pred komesarom. Ali Miloš je, posle prvog pisma barona Stroganova, odlučio da zahtev o granicama ne stavi u molbu i ostao je pri toj odluci.

[1]) Punomoćije deputaciji, od 10 novembra 1820 (M. Gavrilović. Isto. 563).

[2]) Od interesa je, s druge strane, stalna Miloševa težnja da se — protivno preporukama barona Stroganova — poziva na Bukureški ugovor. Iako je deputatima usmeno preporučio da pred turskim ministrima ne pominju taj ugovor, on je bio rad da uveri Stroganova da Srbi imaju pravo da se na nj pozovu. U tom cilju pisao mu je da su srpski deputati prisustvovali zaključenju Bukureškog ugovora, da je među njima bio i njegov brat Milan, i da je, po njegovoj smrti, u njegovim hartijama nađen i tekst VIII člana Bukureškog ugovora. Poznato je, međutim, da je Milan Obrenović umro u Bukureštu oko 20 decembra 1810 g. a da je Bukureški ugovor zaključen tek 28 maja 1812 g. (Isto).

Predviđajući da će deputati naići na teškoće kod turske vlade Miloš im je naredio da „u osobito zapletenim stvarima" zatraže prethodno njegovo mišljenje.[1])

Miloš, dakle, nije dao deputatima dvojaka upustva, kako mu je baron Stroganov savetovao. Osećajući da to ruskom poslaniku neće biti pravo, on je našao za dobro da mu se opravda. Pošto mu je preporučio deputaciju, izjavio mu je da joj nije dao tajna upustva iz razloga što su u molbi izložene samo najvažnije želje narodne i što je, prema tome, neophodno potrebno da one sve budu usvojene a posle i stoga što on u slučaju ako turska vlada ne bude htela usvojiti sve želje, ne bi znao koju da izostavi! Ali to je bio samo nevešt izgovor. Miloš je vrlo dobro znao da mu se, ako dođe do popuštanja, valja pre svega odreći naslednog kneževskog dostojanstva, na koje je turskoj vladi bilo najteže pristati i za koje se ni Rusija nije mogla otvoreno zauzeti a on to nije hteo učiniti. Međutim u pitanju o granicama Srbije, koje je bilo na pravu osnovano, pristao je unapred na popuštanje![2])

Deputati su otputovali za Carigrad, 10 novembra. Od strane beogradskog vezira otpratio ih je jedan viši turski činovnik. Oni su stigli u Carigrad, 18 novembra.

GLAVA DVADESET ČETVRTA

I.

Nezadovoljstvo Reis efendije punomoćijem deputacije. Novo punomoćije. Buna T. Vladimireska. Početak pregovora između srpskih deputata i punomoćnika turske vlade (1 marta 1821). Planovi heterista. Sukob između ruskog poslanstva i turske vlade. Upad A. Ipsilantija u Moldaviju. Sumnja da Rusija pomaže grčki ustanak. Izjava barona Stroganova protiv ustanika. Fanatizam turskog stanovništva u Carigradu.

Istoga dana kada je deputacija stigla u Caragrad, German je podneo Stroganovu na pregled narodnu molbu, s uputstvima i punomoćijem koje su deputati doneli. Ruski poslanik nije bio zadovoljan što se Miloš, protivno njegovoj ranijoj preporuci, pozivao u upustvima na Bukureški ugovor i što punomoćije nije bilo dobro sastavljeno.[1])

Reis efendija primio je deputate, 5 decembra. Ozlojeđen time što nije uspeo da u deputaciju uvede vladike i videći da deputati podnose preterane zahteve, on je rešio da odugovlači pregovore i da pokuša da te zahteve što više smanji. Usled toga on im je odmah napomenuo da im punomoćije nije potpuno i da s njima neće povesti pregovore, pre nego što budu potpisali izjavu da će narod primiti pogodbu koju budu zaključili. Osem toga, preporučio im je da pregledaju povlastice Vlaške i Arhipelaških ostrva i da izaberu one koje bi želeli. Sutradan deputati su, po odobrenju barona Stroganova, potpisali traženu izjavu.[2])

Posto su od Miloša dobili nova upustva i novo punomoćije deputati su, 11 ianuara 1821, ponova otišli Reis efendiji. Turski ministar im je tada zamerio što je Miloš sam potpisao punomoćije, bez ostalih starešina i što se pozvao na raniju molbu. On im je ponova ponudio da potpišu neku novu izjavu, ali oni na to nisu pristali.

Videći da s pregovorima teško ide, deputati su pitali Stroganova šta da rade i da li da se vrate kući, ako turska vlada ne bude htela početi razgovore.[3]) U isto vreme išli su u ministarstvo i tražili od vlade da reši pitanje o pregovorima. Patrijarh ih je, međutim, prizivao k sebi i trudio se da im po preporuci turske vlade — ulije nepoverenje prema Rusiji i ako su ga oni uveravali da s njom nemaju nikakvih veza.

Tek posle tri nedelje deputati su dobili prvi odgovor. Glavni tumač turske vlade saopštio im je, 31 januara, da je vlada odredila punomoćnike koji će s njima pregovarati i da je rešila da Srbima da „prava i spokojstvije", ali da je morala voditi računa i o raspoloženju Turaka u Srbiji koji imaju svojih pristalica i u susednim pašalucima te bi mogli izazvati „vatru" protiv samoga sultana. U isto vreme uverio ih je da će konačni odgovor izvesno dobiti, u roku od osam dana.

Povodom toga trojica srpskih deputata otišli su odmah tajno kod ruskog poslanika. On ih je primio i objasnio im da turska vlada ima nezgoda u Persiji, u Jermenskoj, na Kritu a tako isto u Egiptu i s Ali pašom Janjinskim i da neće smeti ništa da preduzme protiv Srba. Izašavši veseli iz poslanstva oni su odmah o svemu izvestili Miloša, uveravajući ga da vlada mora uvažiti srpsku molbu i da će mu za nekoliko dana poslati izveštaj o početku pregovora.[1])

Ali u tom je stigla vest da je Vlaški knez A. Suco umro u Bukureštu i da je tamo planula buna. Neki Teodor Vladimiresko, koji se odlikovao hrabrošću u poslednjem rusko-turskom ratu, pobunio je seljake u Vlaškoj, u nameri da, s oružjem u ruci, povrati narodu prava koja mu je turska vlada priznala i da izradi smanjenje poreza.

Iako je taj događaj izazvao nesrokojstvo u Carigradu, turska vlada nije izgledala ozbijno uznemirena. Reis efendija je zamolio ruskog poslanika da poradi kod ruskog konsula u Bukureštu da pomogne pomoćnicima novog vlaškog kneza da red povrati. Stroganov se odazvao toj molbi.[2])

Postojala je bojazan da ta pobuna ne promeni dobro raspoloženje turske vlade prema Srbiji. Ali to se nije desilo. Naprotiv.

Bojeći se, možda, da se pokret ne proširi i na ostale njene hrišćanske pokrajine, ona se pokazala gotova da Srbe zadovolji. Radi toga ona je za pregovore sa srpskim deputatima odredila kneza Kalimahija i Esad-Hamid beja.

Prva sednica za pregovore zakazana je bila za prvi mart. Znajući da pregovori neće ići glatko Stroganov je dao deputatima upustva za odbranu onih srpskih zahteva, za koje je držao da će naići na otpor kod turskih punomoćnika a to su bili zahtevi o slobodi bogosluženja, o naslednom kneževskom dostojanstvu, o turskim spahilucima i o granicama Srbije. On im je dao podatke o povlasticama drugih autonomnih pokrajina u Turskoj, s pomoću kojih će moći da brane svoje zahteve.[3])

[1]) M. German L. Teodoroviću, 27 novembar 1820. (M. Gavrilović. Isto. II.).
[2]) Isti S. Ivanoviću, 5 decembra 1820. (Isto. 5).
[3]) Deputati Stroganovu, 31 januara. (Isto mesto).

[1]) Isti M. Obrenoviću, 31 januara. (Isto mesto).
[2]) S. M. Solovjev. *Imperator Aleksandr Pervi. Politika. Diplomacija.* S. Peterburg. 1877. 490.
[3]) Upustva, od 27 februara 1821. (M. Gavrilović. Isto. II. 23—24).

Sastanak punomoćnika održan je u određeni dan. Pregovarano je o slobodi bogosluženja i o nasledstvu kneževskog dostojanstva u porodici Miloševoj. Turski punomoćnici su tvrdili da sloboda bogosluženja već postoji u Turskoj, ali da se to ne može staviti u ferman, pošto je protivno turskom zakonu. Isto tako priznali su zasluge Miloševe za tursku vladu, ali su tvrdili da njihov zakon ne dopušta da mu se dâ to dostojanstvo. Kako nisu mogli doći do sporazuma ostavljeno je da turski punomoćnici referišu o svemu vladi.[1])

Iako ovaj sastanak nije dao nikakva pozitivna rezultata, on je ostavio povoljan utisak na srpske deputate. Njima je jako godilo što pregovaraju s Turcima na ravnoj nozi i nade su im bile velike, naročito posle nedelju dana, kad je Esad Hamil bej postavljen za ministra inostranih dela.

Međutim M. German, koji je od 1817 g. održavao veze s članovima heterije, saznao je bio, još krajem januara, da će izvesni od njih (Ipsilanti, Jorgać i neki Sava) pokušati da ponude Milošu savez za zajednički rad protiv Turske. On je o tome izvestio svoje prijatelje iz okoline Miloševe i savetovao im je da odbiju ponudu njihovih poverenika i da ih upute njemu u Carigrad da s njim pregovara. Početkom marta doznao je da se Ipsilanty priprema za ustanak i da je Milošu poslao nekog Aristida Papa da ga zadobije za zajednički rad s njim. Po dogovoru sa Stroganovom Milošu su pisali odmah i German i deputati. Izveštavajući ga o tome šta je saznao, German mu je savetovao da Aristida lepo primi, da mu ne ubije svaku nadu, ali da mu ne daje nikakva potpisa, nego da ga uputi srpskoj deputaciji u Carigrad, kojoj su povereni svi poslovi s turskom vladom. Što se tiče deputata oni su ponavljali isti savet, dodajući da bi grčkom povereniku trebalo reći da Srbi neće odbiti njihov savet, kada bude prispelo vreme za takav rad i kad budu priznali srpskoga kneza (Miloša) za »Gospodara Gornje i Donje Mizije«![2])

Ali baš kada je bio napisao to pismo, German je saznao u ministarstvu da je Aristid Papa uhvaćen u Ada-Kaleu i da su pisma upućena Milošu uzapćena i doneta u Carigrad. On je odmah istim pismom izvestio o tome Miloša i uverio ga da su objašnjenja, koja su tom prilikom deputati dali, zadovoljila Turke i da ta pisma služe samo na korist Srbima.[3])

Kako su im turski punomoćnici bili saopštili da će se sastanci držati svakih petnaest dana i da na četvrtom pregovori moraju biti završeni[4]), deputati su se nadali da će uskoro saznati pravo raspoloženje turske vlade.

[1]) Deputati baronu Stroganovu, bez datuma. (Isto. 24—5).

[2]) Pisma M. Germana N. Nikolajeviću i L. Teodoroviću, od 7 marta 1821 i pismo deputata istima bez datuma. (Isto. 28).

[3]) Deputati Milošu, 9 marta 1821. (Isto. 28).

[4]) M. Obrenović Đ. Popoviću, 1 aprila 1821. (V. i N. Petrović. Isto. I. 86—7).

Ali pobuna u Vlaškoj nije bila još savladana. Baron Stroganov je dobio, 6 marta, vest od ruskog konsula u Bukureštu da neredi uzimaju sve opasnije razmere. Ruski poslanik je tu depešu odmah saopštio turskoj vladi i predložio je da, u ime Rusije, zaštitnice Vlaške objavi proglas ne bi li povratio zabludele ljude i da izjavi da pokretače nereda u Kneževinama smatra kao krivce i prema Rusiji i prema Turskoj. Reis efendija je obećao da će odgovoriti na tu notu, ali to nije učinio. Međutim, 8 marta objavljeno je jednim službenim saopštenjem da je komandantima gradova na Dunavu izdata naredba da sa svojim trupama budu spremni da pođu na prvi zahtev pomoćnika vlaškog kneza. Ruski diplomata je izjavio da je ta mera protivna ugovorima da se čak ni izuzetno ne može dozvoliti, bez prethodnog pristanka ruskoga konzula, i da pomoć turskih trupa mogu tražiti samo mesne vlasti.[1]) Međutim Stroganov je, ubrzo za tim, primio od istoga konsula vest da je knez Aleksandar Ipsilanty, pretsednik grčkog udruženja „Heterije", prešao Prut s nešto vojske, ušao u Moldaviju i pozvao Grke da se pobune protiv sultana. Ruski poslanik je odmah saopštio turskoj vladi taj izveštaj, zajedno s pismima Ipsilanty-ja i moldavskog kneza. Kako je Ipsilanti bio general u ruskoj vojsci[2]) i kako je svoj upad organizovao na ruskom zemljištu, Turci su stekli uverenje da taj upad nije izvršen bez znanja ruskih mesnnih vlasti. Stroganov je energično protestovao protiv toga, osudio je Ipsilantijevo preduzeće i ponudio turskoj vladi pomoć za ugušenje ustanka.

Upad Ipsilantija u Moldaviju proizveo je u Carigradu najnepovoljniji utisak po hrišćane. Na vest o pokolju Turaka u Moldaviji sultan je pao u jarost, koja je odmah odjeknula po celoj prestonici. Grčkim kvartovima Carigrada zapretila je ubrzo opasnost od fanatične svetine. Sinod pravoslavne crkve pozvan je 21 marta, hitno u sednicu; on je bacio najstrašniju anatemu na Mihajla Suca, moldavskog kneza, koji je prišao buni i na sve pobunjenike i potsetio je Grke na njihove dužnosti prema turskoj vladi. Ali Turci su neprestano verovali da Rusija nije mogla biti strana tom ustanku. Baron Stroganov je bio u vrlo nezgodnom položaju. Iako nije imao upustava od svoje vlade, on je 27 marta, uputio jednu adresu ruskim trgovcima i podanicima, kojom je bez rezerve osudio postupak Ipsilanty-ja i njegovih ljudi.

Te izjave nisu ubedile tursku vladu i sultan je, 30 marta, izdao jedan hatišerif kojim je za velikog vezira postavio Benderli-Ali pašu. Sutra dan je izdata naredba da se muslimani

[1]) S. Solovjev. Isto. 490—1.

[2]) A. Ipsilanty je poreklom iz jedne čuvene fanariotske porodice i bio je sin bivšega vlaškog kneza, K. Ipsilantija, koji je, 1806 g., prebegao u Rusiju. Školovan je u Vojnoj Akademiji u Petrogradu i primljen u carsku gardu. U bitci kod Kulma ranjen je i izgubio je jednu ruku. Dospeo je još vrlo mlad do čina general-majora.

naoruaju za borbu protiv Grka. Tada su janičari, mladići i starci, naoružani svakojakim oružjem počeli juriti crigradskim ulicama, bacajući prokletstvo na Grke i tražeći osvetu.

Međutim, turska vlada nije gubila iz vida opasne posledice, koje bi joj mogao doneti prilazak Srbije Ipsilantijevom pokretu i koristi koje bi ona mogla pružiti ustanicima, otvarajući im, pored velike pomoći u vojsci, prolaz za Grčku. Ona je već imala u rukama dokaze da je Ipsilanti pokušavao da pridobije Srbe. To je bilo njegovo pismo, od 19 januara, upućeno Milošu, sa »projektom konvencije između Grčke i Srbije«, koje su Turci uzaptili u Ada-Kaleu. Potsećajući na prijateljstvo svoga oca, vlaškog kneza prema srpskom narodu i na usluge koje je on učinio srpskoj stvari za vreme ustanka, pretsednik Heterije uveravao je Miloša o svom prijateljstvu i tražio da Srbija bude »spremna da se bori protiv neprijatelja, kada to budu našli za shodno«. Osem toga davao mu je, u ime stanovnika Grčke, uverenje, da će biti priznat za vožda cele Srbije i da ni njega, ni njega ni njegove neće »uznemiravati« ni Karađorđevi potomci, ni srpski emigranti u Rusiji.[1]) Što se tiče projekta konvencije u njemu je bilo više odredaba: 1. savez za napad i odbranu, večiti i nerazrušljiv za sva vremena i u svakom slučaju, u svima prilikama, s obećanjem da će se boriti protiv neprijatelja vere i čovečnosti, dok toliko željena potpuna nezavisnost svih saveznih i udruženih pokrajina ne bude ostvarena, 2. slobodan prolaz grčkih pobunjeninka kroz Srbiju u Grčku, ako bi to bilo potrebno prema toku događaja, 3. prijam, gostoprimstvo, blagonaklonost, bratsko prijateljstvo i slobodno utočište svima onima koje prilike budu nagnale da iz Grčke prebegnu u Srbiju, 4. obećanje da će biti spreman da, u roku od tri meseca od potpisa konvencije, stupi u borbu protiv neprijatelja sa svima mogućim vojnim sretstvima.[2])

Vesti koje su iz Beograda stigle, 4 aprila, ublažile su u mnogome strahovanja koja su ti predlozi bili izazvali kod Turaka. Ali u tom je pukao po Carigradu glas da je ustanak planuo u grčkoj pokrajini, Moreji. Taj događaj izazvao je strašno ogorčenje. Turska vlada našla je za potrebno da zadrži pod rukom, kao taoce, srpske deputate u Carigradu. Pod izgovorom da ih „zaštiti od besa oružanih ljudi", ona je naredila da ih premeste iz njihovog stana u patrijarhov dvor. U takvim prilikama izgledalo je da o daljim pregovorima ne može biti ni reči.

II.

Mere preduzete u Srbiji povodom pobune u Vlaškoj. Uzapćenje pisama koje je knez Ipsilanti bio uputio Milošu. Buna Marka Abdule i Stevana Dobrnjca. Miloševa mera za umirenje bune. Izjava vernosti sultanu.

Prve vesti o neredima u Vlaškoj stigle su Milošu početkom februara. On je bio iznenađen i pobojao se da nemiri ne zahvate i Srbiju i da ne poremete ishod tolikih pregovora, u trenutku kad je postojala nada na dobar uspeh. Odmah je pisao knezovima nahija, susednih Vlaškoj i tražio od njih tačne podatke o nemirima i naredio im da pažljivo motre i da mu u Kragujevac pošalju svakog putnika koji bi prešao granicu.[1])

Da beogradski paša ne bi u njega posumnjao, on ga je uverio o svojoj vernosti turskoj vladi i o svojoj čvrstoj odluci da preduzme sve potrebne mere za održanje reda u zemlji. Molio ga je, takođe, da preporuči Turcima da motre na strance koji budu dolazili u pašaluk.[2])

Naskoro zatim stigao je u Kragujevac kurir porečkog kneza i doneo mu vest da su Turci iz Ada-Kalea uhvatili dva „vlaška špijona" s pismima koja je knez Ipsilanty poslao Milošu.[3]) Držeći da su u pitanju pisma ruskog konsula iz Bukurešta, Miloš je poslao kurira da se na granici o tome obavesti. U isto vreme pojačao je stražu u pograničnim nahijama i o tome je izvestio turske komandante u Ada-Kaleu i Vidinu, uveravajući ih da je tu meru preduzeo samo u nameri da spreči pobunjenicima prelazak u Beogradski pašaluk.

Buna se i dalje širila u Vlaškoj. Miloš je izvešten da se knezu Ipsilanty-ju prilikom njegovog upada u Moldaviju, pridružio knez te pokrajine, Mihailo Suco; da se među rumunski narod rastura vest da Rusi potpomažu pobunjenike i da oni, u svojim proglasima, objavljuju nameru da revoluciju prenesu u Grčku. Tada je Miloš tražio i dobio od turske vlade najstrože naredbe da spreči proširenje pokreta u Srbiju. Ali on je, u isto vreme, saznao da bivše srpske starešine, Milenko Stojković i Petar Dobrnjac učestvuju u pobuni, sa velikim brojem dobrovoljaca, pokupljenih u Vlaškoj. Bojeći se da i oni ne upadnu u Beogradski pašaluk, rešio je da ih izvesti o stanju u zemlji, o toku pregovora s turskom vladom i da im predoči da će se — u slučaju ako budu prešli Dunav — protiv njih boriti i Srbi i Turci. Pre nego što je poslao svoje pismo, saopštio ga je beogradskom veziru i molio ga je da odredi jednog svog čoveka, koji će s jednim Srbinom otići u Vlašku i predati to pismo onome kome je namenjeno.[4]) Zatim je poslao nove naredbe knezovima i preporučio im da udvostruče svoju pažnju i da savetuju narodu da se ne polakomi na lažljiva obećanja pobunjenika. Naredio je beogradskom mitropoiltu da napiše jedno pastirsko pismo svima hrišćanima u zemlji, da ih potseti na

[1]) Prevod jednog pisma kneza Ipsilantyja, upućenoga iz Kišenjeva, 13 januara 1821. M. Obrenoviću, vodu Srbije. (A. M. I. D. u Parizu. Turska. Politička Prepiska. Sv. 234. I. 9).

[2]) Prevod jednog projekta konvencije između Grčke i Srbije. (Isto I. 11).

[1])V. N. Petrović. Isto. II. 184—185.

[2]) Miloš Marašli-Ali paši, 19 februara 1821. (Isto. 223).

[3]) Isto. 185—6.

[4]) Miloš Marašli-Ali paši, 7 aprila 1821. (Isto. 224—5).

patnje podnete 1813 g., da ih pozove da se čuvaju od pobunjenika, ako bi uspeli da pređu, da vole mir i da ostanu verni svom vrhovnom knezu.[1])

Ali sutra dan mu je stigla vest da su dva kneza Požarevačke nahije, Marko Abdula i Stevan Dobrnjac ustali protiv njega i da imaju nameru da pobune narod i da otrgnu tu nahiju ispod njegove vlasti. Iako je bio iznenađen tom vešću ona ga nije zbunila. On je držao da su tu pobunu potakle bivše srpske starešine, Stojković i Dobrnjac. Neznajući da li su i oni sami prešli preko Dunava, našao je da mu se najpre treba postarati da spreči beogradskog vezira i njegove Turke da se u to ne mešaju, pošto je, od odlaska carskog komesara, postao veoma nepoverljiv prema njima. Odmah je naredio knezovima Smederevske nahije da sakupe ljude i da posednu puteve, koji iz pobunjenih nahija vode u Beograd. Izveštavajući pašu o tom pokretu molio ga je da njemu ostavi brigu da ga umiri. On je postupao blago, spreman da upotrebi silu, ako to bude potrebno. Najpre se obratio pobunjenim knezovima i pozvao ih da se smire, objasnivši im kakve teške posledice njihovo držanje može imati po sreću naroda i po njih same. Uputo je, u istom duhu, i proglas ostalim knezovima i stanovništvu pobunjene nahije, pozivajući ih da umire pobunjene vođe i da ih, u protivnom slučaju, napuste. Dodao je, na kraju, da će se prema svima onima koji ne budu poslušali njegov savet, postupiti kao sa pobunjenicima.[2]) Stavio je u dužnost svome bratu, Jevremu, proti Nenadoviću i Gavrilu Nikolajeviću, njegovom sekretaru, da odu na mesto pobune i da je milom ili silom uguše.

Dovoljna su bila dva dana da se Miloš uveri da su njegove mere bile više nego dovoljne. Pobuna knezova nije bila ozbiljno pripremljena; veliki deo stanovništva Požarevačke nahije ostao je potpuno stran pokretu i pobunjenici su imali malo oružja i municije. Čim su Miloševi izaslanici stigli, ljudi koji su bili pošli za pokretom, počeli su da se vraćaju svojim kućama, tako da je, u toku od nekoliko dana, ceo svet nepustio pobunjene knezove. Ostavši s nekoliko ljudi prema trupama koje je Miloš poslao iz drugih nahija i videvši da je sve izgubljeno, oni su se povukli u goru. Jedan od njih, Stevan Dobrnjac uspeo je, 16 aprila, da pređe preko granice i da se skloni najpre u Paraćin a zatim u Leskovac. Što se tiče kneza Abdule, on se, napušten od svih svojih pristalica i ostavši bez namirnica, predao 20 aprila.[3])

Pobuna knezova Požarevačke nahije umirena je tako u roku od deset dana, bez prolivanja krvi. Ali, ničim nije dokazano da su pobunjenici bili u dogovoru s vlaškim revolucionarima i s beogradskim vezirom i njegovim Turcima. Prema iskazima kneza Abdule oni su se digli protiv Miloševe uprave i nadali su se pomoći od Turaka, kojima je bilo u interesu da obore Miloša i da ponovo podjarme Srbiju. Miloš, koji je već bio izvestio tursku vladu o pobuni, pohitao je da uputi iscrpan izveštaj srpskim deputatima u Carigradu. Jednim proglasom, koji je nađen u hartijama kneza Dobrnjca, on im je ipak dokazivao da su te događaje izazivali heteristi iz Vlaške i ovlastio ih je da uvere tursku vladu da ceo srpski narod, zajedno s njim, ostaje i dalje veran sultanu i rešen da uguši svaki poremećaj javnog poretka.

[1]) Beogradski mitropolit narodu, 12 aprila 1821. (Isto. 231—2).

[2]) Miloš knezovima i stanovništvu Požarevačke Nahije, 11 aprila 1821. (Isto. 439—40).

[3]) Isti Jovanu i Jevremu Obrenoviću, 17 i 21 aprila 1821. (Isto. 461, 466).

III.

Pokušaj L. Ipsilantyja da dobije pomoć. Nepovoljan odgovor cara Aleksandra. Otpuštanje Ipsilantyja iz ruske vojske i zabrana ad se može vratiti u Rusiju. Pokolj Grka u Carigradu (22 aprila 1821). Ultimatum cara Aleksandra. Prekid odnosa između Rusije i Turske i odlazak barona Stroganova iz Carigrada (10 avgusta 1821).

Međutim, stanje stvari u Carigradu bilo je tako da je zadavalo brige svima silama.

Prilikom svoga upada u Moldaviju Ipsilanty je bio uputio jedno pismo caru Aleksandru i zamolio ga je za zaštitu Rusije. Car je to pismo primio u Ljubljani, gde je tada prisustvovao kongresu, koji je bio sazvan radi umirenja pobuna u Italiji. Molba kneza Ipsilantyja pala je tada nezgodno. To nije bio trenutak, u kome se moglo očekivati od cara da pomogne jedan ustanak, pa ma to bio i grčki.

Na navaljivanje saveznih sila, naročito Austrije i da bi izbegao svaki zaplet sa Turskom, car je osudio Ipsilantyjev pokušaj, otpustio ga je iz službe i zabranio mu povratak u Rusiju. Osim toga naredio je baronu Stroganovu da izjavi turskoj vladi da Rusija nije izazvala, ni potpomagala tu pobunu, da ona dozvoljava da turska vojska uđe u Vlašku i Moldaviju i da čak zahteva tu meru, ali da traži, da bi se izbegli neredi, da ruski agenti prate tamo tursku vojsku. Osem toga, našao je da, jednom zajedničkom izjavom ruskog i turskog dvora, treba objaviti da se vojska upotrebljava samo radi umirenja bune, da se ona ne šalje u cilju da liši Kneževine njihovih pohlastica, nego da im ih obezbedi da će se trupe, čim red bude povraćen, ponova povući preko Dunava.

Stroganov je te careve naredbe saopštio Reis efendiji 15 aprila. Ali sve je bilo uzalud. Vesti o seči Turaka, i uspehu ustanka u Moreji pojačale su još većma ogorčenje protiv Grka. Turska vlada počela je smatrati sve Grke za krivce. Iako je Stroganov, 21 aprila, saopštio turskoj vladi pismo A. Ipsilantyja, kojim ga je on izvestio da se pokorava carevim naredbama, ono nije ništa pomoglo. Toga dana stigao je u Ca-

rigrad i primio dužnost novi veliki vezir. Njegov dolazak raspalio je turski fanatizam do krajnjih granica.

Sutra dan, na pravoslavni Uskrs, gomile razjarenih Turaka napale su na Grke. Patrijarh Gligorije i tri mitropolita pohvatani su i obešeni. Telo patrjarhovo vučeno je ulicama i bačeno u more. Mnogi su sveštenici poklani, najviđenije grčke porodice iz Fanara pobijene i mnoge crkve opljačkane i porušene. Prilikom užasnog gonjenja begunci Grci, Vlasi, Moldavci sklonili su se u Rusiju. Turska vlada je označila Rusiju za saučesnika u ustanku. Uvrede su bačene u lice baronu Stroganovu, život ruskih podanika stavljen je u opasnost, Rusima su oduzeta imanja i ruskoj trgovini naneta je velika šteta.

Što se tiče srpskih deputata — koji su s prozora videli vešanje patrijarha — sultan je naredio da ih dovedu i nameste u Saraj i uverio ih je da će se njihovim molbama odazvati, ako samo Srbija u tim mutnim trenutcima bude ostala mirna.

Međutim pokolji u Carigradu izazvali su duboko negodovanje u Evropi, naročito u Rusiji. Po povratku iz Ljubljane, car Aleksandar je — čim je dobio obaveštenja o tim događajima — naredio da se turskoj vladi preda jedna energična nota. Car je, ponova najenergičnijim izrazima osudio Ipsilantijev upad u Momdaviju i ustanak u Moreji, s izjavom da in Rusija nije potakla i da nije u njima imala nikakva učešća. Prelazeći na svireposti i na oskrvnjenja koja su se desila u turskoj prestonici, on je izrazio osudu svih hrišćanskih vladalaca i potsetio na neizbežne posledice koje će produženje takve politike doneti turskoj vladi. Završio je nabrajanjem šteta koje je Turska nanela Rusiji očevidnom povredom svih ugovora, tražio je neodložno i potpuno zadovoljenje i odredio je turskoj vladi rok u kome ima da odgovori.[1])

Tu je notu baron Stroganov podneo, 18 jula. Kako vlada nije dgovorila u određenom roku od osam dana, pretstavnik Rusije je izjavio da je njegova misija završena i tražio je pasoš za odlazak. Posle kratkog ustezanja pasoš mu je izdat. Desetog avgusta on se ukrcao na jednu rusku ladu i otputovao za Odesu, sa svim osobljem ruskog poslanstva i srpkim agentom, M. Germanom. Pred polazak pokušao je da spase i srpske deputate. Pošto u tome nije uspeo, stavio je turskoj vladi na znanje da će ona Rusiji biti odgovorna, ako im se bude što dogodilo.[1])

Tako su pregovori, započeti 1816 g. između Rusije i Turske, radi izvršenja Bukureškog ugovora, prekinuti, nedavši nikakva rezultata, kao što je predviđao graf Kapodistrija. Tom prilikom prekinuti su i pregovori između Srba i turske vlade i rešenje srpskog pitanja vezano je tada za sudbinu grčkoga pitanja.

[1]) Exposé des differends. Isto.
[1]) Resumé de l'état dans lequel le baron de Stroganoff a laissé ses negociations avec la Porte (Revue Historique. 299—305).

GLAVA DVADESET PETA.

I.

Neprijateljsko držanje beogradskih Turaka prema Milošu. Srpske vojne pripreme. Smrt Marašli-Ali paše (23 septembra 1821). Postavljanje Abdurahman paše za beogradskog vezira. Napori beogradskih Turaka da ga zavade s Milošem. Neprijateljsko držanje novog vezira prema Milošu. Miloševa molba caru. Prepredenost turske vlade. Oduzimanje srpskim deputatima punomoćija za pregovore (oktobra 1822). Obrazovanje Miloševo. Kretanje Heterista oko granica Srbije. Slabe strane Miloševe unutrašnje politike: nameti, kuluci, globe činovnika. Đakova buna (januara 1825). Ustanova redovne vojske u Srbiji (maja 1825).

Krajem aprila, odmah posle umirenja bune knezova Požarevačke nahije, u Srbiju su počele da pristižu vesti koje su Milošu zadavale sve veće brige. S jedne strane javljano je za seču Turaka u Moldaviji, s druge strane za pokolj Grka »od Niša do Jerusalima«.[1]) Govorilo se da Husejin paša iz Soluna ide na Srbiju sa 50.000 ljudi i da je stigao u Niš, gde prikuplja novu vojsku;[2]) da bosanski paša čini pripreme za rat.[3]) Sa svoje strane, Marašli-Ali paša i njegovi Turci nezadovoljni zbog neuspeha svog prvog koraka protiv Miloša, počeli su ponova da spletkare. Vezir koji je već bio primio danak za drdugo polgođe 1821 g., nije hteo da isplati spahijama njihov deo, izgovarajući se da od Miloša ništa nije primio. Spahije su počele da se komešaju.

Ali Miloš se nije dao zbuniti. Izvestio je starešinu spahija da je sav novac predao i da u rukama ima pašinu priznanicu. Što se tiče opasnosti koja je dolazila spolja, umeo je da preduzme sve potrebne mere da joj se odupre. Uložio je protest kod paše protiv kretanja turske vojske. Poslao je poklone Husejin paši i uverio ga da je stanovništvo Beogradskog pašaluka potpuno zadovoljno, da želi da ostane u miru i potčinjeno sultanovoj vlasti i da je, prema tome, iznenađeno što se vojska na granici prikuplja.[4]) Uputio je proglas stanovništvu, preporučujući mu mir i čuvanje od nemirnih spahija. Zamolio je srpske deputate u Carigradu da potvrde turskoj vladi da u Srbiji vlada mir, da Srbi žele da ga održe, ali da spahije čine sve da ga pomute. Obavestio ih je o strahu koje je držanje turskih paša izazvalo u narodu i naredio im je da ulože protest kod turske vlade protiv kretanja vojske na granici.[5])

[1]) M. Obrenović Jefremu Obrenoviću, 28 aprila 1821. (V. i N. Petrović. Isto II. 234—5).
[2]) Isti Marašli-Ali paši, 1 maja 1821. (Isto. 237).
[3]) Isti Jevremu Obrenoviću, 4 maja 1821. (Isto. 242).
4) Isti Husejin paši, 3 maja 1821. (Isto. 240).
[5]) Isto. 202—203.

U isto vreme mislio je i na odbranu zemlje za slučaj napada od strane Turaka, jer je znao kako besni buna u Vlaškoj i u Grčkoj i nije bio siguran da će razjareni Turci ostaviti Srbiju na miru. U trenutku kad je sultanu izjavljivao vernost, potajno je naredio svojoj braći i knezovima nahija, susednih Austriji i Bosni, da otkopaju topove i municju, zakopanu 1813 g., i da nabave koliko budu mogli pušaka, baruta i olova.[1])

Međutm, javne pretnje beogradskih Turaka učinile su da Srbi iz Beograda počnu sklanjati svoje pokretnosti u Arstriju i u obližnja sela i iseljavati se iz Beograda.[2]) Usled toga Miloš je tražio od vezira da tim pretnjama učini kraj i naredio je da se izbegli Srbi vrate kućama. U Šapcu je položaj Srba postao još teži, tako da su se, 29 i 30 juna, gotovo svi iselili iz varoši i Miloš je zbog toga morao slati čitavu komisiju tamo.[3])

Miloš je, još 22 avgusta saznao za prekid odnosa između Rusije i Turske i za odlazak barona Stroganova iz Carigrada.[4]) Od tada je verovao u mogućnost rata između te dve sile ali, pošto nije imao sigurnih obaveštenja, ni upustva od strane Rusa, smatrao je za najbolje da održava dobre odnose s Turcima i da, u isto vreme, požuri s pripremama za odbranu zemlje.

U tome se Marašli-Ali paša razboleo i umro (2 septembra 1821 g.). Miloš je odmah preduzeo mere da održi red u zemlji do postavljenja novoga vezira. To je bio Abdurahman paša iz Ada Kalea, koji se pročuo prilikom ugušenja srpskog ustanka 1813 g., i koji je, 1821 g., uhvatio pisma kneza Ipsilantyja, upućena Milošu.

Taj izbor proizveo je mučan utisak na Srbe, jer je novi vezir važio kao njihov neprijatelj. I pokraj toga, Miloš je pokušao da se s njim sporazume i da ga zadobije. Poslao mu je deputaciju, u Ada Kale, da mu čestita i da ga uveri da će mir održati u pašaluku do njegova dolaska. Kako su tamošnji Turci počeli da se bune, požalio se na njih novom veziru i tom je pismu priložio 25,000 groša »za putne troškove njegove pratnje«.[5])

Pripremio mu je svečani doček i rešio se da mu pođe u susret s braćom, glavnim knezovima i mnogobrojnom pratnjom. Beogradski Turci pohitali su da Abdurahmana obaveste o Milošu i da ga spreče da se s njime sastane, pre svog ulaska u prestonicu. Uveravali su ga da Miloš namerava da ga dočeka u Požarevcu, da njega lično i svu pratnju pohvata i da ih čuva kao taoce za srpske deputate koje ne puštaju iz Carngrada. Da

[1]) Isti Jovanu Obrenoviću, 5 maja 1821. (Isto. 243).
[2]) P. Sretenović Milošu Obrenoviću, 11 juna 1821. (M. Gavrilović. Isto. II. 72).
[3]) Jevrem Obrenović M. Obrenoviću, 30 juna 1821. (Isto. 75).
[4]) Isti Jevremu Obrenoviću, 22 avgusta 1821. (V. i N. Petrović, Isto. II. 277).
[5]) Isti Abdurahman paši, 29 septembra 1821. (Isto. 339).

bi otklonio svaku sumnju o tome Miloš je odustao od svoje namere i poslao je protu Nenadovića, s knezovima da pozdrave vezira i da ga izveste o spletki koja ga je sprečila da mu lično izađe u susret.

Novi vezir stigao je u Beograd, 7 oktobra. Turci su ga obavestili o vojnim pripremama Srba, za koje su znali i novi vezir je počeo svoju upravu strogim merama. Najpre je tražio od vlade da poveća turske garnizone u pašaluku. Zatim je dozvolio novoj vojsci da dođe u Beograd, ne samo glavnim putem, koji je vodio iz Niša u Beograd, nego i drugim. Time je povredio izvesne odredbe pogodbe, koju su Miloš i Marašli-Ali paša zaključili 1815 g.

Na to je Miloš, preko Narodne kancelarije, izjavio veziru da se usled dolaska nove vojske narod boji rata, da mogu nastupiti neredi i da on za to ne može primiti odgovornost na sebe.[1]) Kako paša, koga su Turci već zadobili, nije vodio računa o tim pretstavkama, Miloš je preduzeo neprijateljske mere. Pod izgovorom da je žetva bila slaba i da je seljak siromašan, on je osetno smanjio sumu koju je narod do tada stalno davao veziru za njegove lične troškove (ikramija). Zatim je naredio knezovima da puštaju turske vojnike samo glavnim drumovima; da od svakoga traže pasoš (objavu) i da mu sve one, koji silom budu hteli da uđu u pašaluk, pošalju okovane. Sa svoje strane, Abdurahman paša nije više hteo stavljati svoga kurira na raspoloženje i time mu je onemogućio prepisku s deputatima, pritvorenim u Carigradu.

To je bio rat između vezira i vrhovnog kneza. U novembru Miloš je primio jedno pismo od barona Stroganova, koji mu je, po carevoj naredbi izrazio zahvalnost na poverenju koje je poklanjao Rusiji i savetovao mu je mir, uzdržljivosti i strpljenje.[2]) Veoma polaskan ovom pažnjom i ohrabren u svome radu, Miloš je osetio koliko bi mu, zbog teškoća koje je imao sa vezirom, vredeo jedan ruski konzul u Beogradu i zatražio ga je od Barona Stroganova.[3]) Ali, odnosi između Rusije i Turske bili su prekinuti. Stroganov je odgovorio da izvesni razlozi ne dopuštaju ruskoj vladi da se odazove njegovoj molbi i potvrdio mu je naročitu blagonaklonost cara prema srpskom narodu i njegovom glavnom starešini.[4])

Međutim, iz Ugarske je doneta vest da je Rusija odobrila Austriji da zauzme Srbiju. Iako je ta vest bila vrlo sumnjiva, ipak je zabrinula srpske starešine. Oni su se bojali da turska vlada — pošto je ugušila ustanak Ali paše iz Janjine — ne napadne pokrajine susedne Beogradskom pašaluku i naseljene Srbima pa čak i da rat između Rusije i Turske ne počne su-

[1]) Isti Nikolajeviću i Kujundžiću, 16 novembra 1821. (Isto. 354—7).
[2]) Baron Stroganov M. Obrenoviću, 24 oktobra 1821. (N. Popov. Isto. 23).
[3]) M. Obrenović baronu Stroganovu, 29 novembra 1821. (Isto. 24).
[4]) Baron Stroganov M. Obrenoviću, 29 marta 1822. (Isto).

više rano. Miloš je snabdeo svoje ljude oružjem i municijom, ali Srbi iz susednih pokrajina nisu imali ništa od spreme za ratovanje a on je smatrao za dužnost da im pomogne, u slučaju ako ih Turci napadnu, da bi se zajedno mogli braniti, dok ne stigne pomoć od Rusa. Ne mogući sam ništa da im učini, rešio je da zatraži pomoć od Rusije. Poslao je u Petrograd Mihaila Germana i ovlastio ga da moli cara zaštitnika za pomoć od milijon groša za naoružanje tih pokrajina i da ponova traži naimenovanje jednog ruskog konsula u Beogradu. U isto vreme pisao je i baronu Stroganovu i molio ga da pomogne njegove molbe, uveravajući ga da on i njegovi susedi, iste vere i iste rase, s nestrpljenjem očekuju rat između Rusije i Turske.[1]) Što se tiče posedanja Srbije od strane Austrije, potsetio ga je na sve ono što su Srbi zbog Austrije propatili, »od propasti Srbije 1389 g.,« dodajući da je »našem narodu bolje trpeti predašnjeg tiranina, nego podpasti novom i primiti one okove koje sprema austriski dvor.« Izrazio je nadu da car neće dopustiti da se srpsko pitanje drurkčije reši, nego u initeresu jednovernih naroda, koji imaju pravo n anjegovu zakonitu zaštitu. »Uzdajući se — rekao je na kraju — na obećanja visokog monarha, ja uzimam slobodu kazati — da u slučaju ako bi austriska vlada, ma pod kakvim izgovorom, stupila s vojskom u naše zemlje — mi ćemo se složiti s Turcima i zajednički se odupreti tom zlobnom neprijatelju našega naroda.«[2])

Međutim, bojazan za sudbinu deputata, zadržanih u Carigradu obuzela je ne samo njihove porodice i vladu, nego i stanovništvo u zemlji. Strahovanje samih deputata bilo je isto tako veliko, jer su oni, od kako je beogradski vezir odrekao svog kurira Milošu, šest meseca ostali bez vesti iz Srbije. Tek u martu 1822 g. Abdurahman paša je pristao da, na molbu Miloševu, pošalje jedno pismo deputatima. U tom pismu bilo je samo vesti o njihovim porodicama, o miru u zemlji i o želji da se jedan od njih vrati I da se bar javljaju.[3])

U maju je stigao odgovor. Svi su deputati bili zdravi, ali su se tužili da nemaju novaca. Tada im je Miloš poslao 10,000 groša. Međutim u avgustu je, zaobilaznim putem, dobio mnogo važnije vesti: prismom napisanim »limunom«, deputati su ga izvestili da im je Reis efendija predložio da ponovo počnu pregovore i tražio je da mu podnesu srpske predloge. Miloš je provideo namere turske vlade. Nije hteo ništa preduzimati, dok se prethodno ne posavetuje s ruskom vladom i nastao je da nađe najkraći put kojim može doći u vezu s Petrogradom. Deputatima je naredio da ne počinju pregovore, pošto nemaju pu-

[1]) M. Obrenović baronu Stroganovu, 29 maja 1822. (Isto. 26—30).

[2]) Isto mesto.

[3]) M. Obrenović Marku Georgijeviću, 21 oktobra 1822. (V. i I. Petrović. Isto. II. 299).

nomoćija i pošto, kao pritvorenici, ne mogu ništa preduzimati.[1])

Odnosi između Miloša i Abdurahman paše postajali su sve zategnutiji. Kako su mu dosadile teškoće koje je paša stvarao, Miloš je pokušao da ga, u oktobru 1822 g., ukloni iz Beograda. Ali njegovi su koraci ostali bez uspeha. Tada je počeo da radi na svom ličnom obrazovanju i unutrašnjem uređenju semlje.

Nepismen, kao većina srpskih starešina toga vremena, nije hteo u tim godinama učiti da čita i da piše, nego je stupio u vezu s čuvenim književnkom, Vukom Stefanovćem Karadžićem, koji je radio u Beču i uzeo je sebi, još 1821 g., za ličnog sekretara, Dimitrija Davidovića, bivšeg urednika »Srpskih Novina«, koje su 1813 g. izlazile u Beču. Njihovom pomoću trudio se da prouči istoriju i da sazna snagu velikih evropskih država, dajući da mu se čitaju i prevode veliki listovi toga doba a tako isto i razna politčka, istoriska, geografska i ekonomska dela. Obdaren pamćenjem, koje je postalo basnoslovno, brzo je uspeo da dobije tačnu sliku o politici i civilijaciji raznih država.

Ubeđen da je Srbiji potreban samo mir da bi u svoje vreme mogla dobiti prava koja je tražila, on se koristio prekidom pregovora s turskom vladom da utvrdi red u zemlji i da popravi izvesne grane unutarnje uprave, naročito crkvenu, policijsku i sudsku.

Međutim, koliko je Miloš želeo mir, toliko su isto Grci želeli ustanak u Srbiji. Pobuna jedne bogate pokrajine koja je imala sretstava za ratovanje, pretstavljala je moćan faktor za uspeh njihove stvari i za brzo i srećno rešenje grčkoga pitanja. Zato oni, i pokraj neuspeha njihovih ranijih napora da zadobiju Miloša i da pobune jedan deo Srbije protiv njega, nikako nisu prestajali da rade i spletkare. Smatrajući da je Miloš jedina smetnja njihovim planovima, trudili su se da ga zbace, računajući da će se tada narod pobuniti protiv Turaka. Grčki rodoljubi, kojih je bilo mnogo ne samo u Turskoj, nego i u Austriji, naročito na južnoj granici, radili su u tom duhu. I, kako je grčko pitanje zadobilo simpatije svih naroda, oni su mislili, da će lako uvući i Srbiju u pokret. To je bilo tim lakše što je Miloš stvorio nezadovoljnike svojom unutarnjom upravom, koju je zaveo još 1815 g., i koja je jako pritiskivala stanovništvo.

Od vremena Drugog ustanka, čiji je on bio vođ, glavna misao Miloševa bila je uvek oslobođenje Srbije, ali i nasledno kneževsko dostojanstvo u njegovoj porodici. Te dve želje bile su u njegovoj duši nerazdvojne. Da bi ih postigao držao je da, pre svega, treba da zavede lični režim što neograničeniji. Pošto ga je već Marašli-Ali paša priznao za vrhovnog kneza, on je postupno uklonio s važnih mesta nahiskih knezova, čak i

[1]) Isto mesto.

sa položaja seoskih knezova, sve ljude koji bi mu, po stečenim zaslugama, svojom popularnošću i nezavisnošću mogli smetati i zamenio ih je svojom braćom, ličnim prijateljima, čak i bivšim pisarima i poslužiteljima koji ni po sposobnosti ni po glasu nisu zasluživali ta mesta. Starešine, koje je birao narod, ubrzo su postale njegoi agenti, koje je on postavljao i koje je mogao po svojoj volji uklanjati. Na taj način Miloš je — iako je izgledalo da vlada sa starešinama koje je narod izabrao — sam upravljao, naročito finansijama, dok su u ostalim granama uprave samo izvršivane njegove naredbe. S druge strane njemu je trebalo mnogo novaca, da bi osigurao svoju vlast u zemlji i svoj uticaj kod Turaka. Radi toga, on se, još 1815 g., dogovorio sa Marašli-Ali pašom i uzeo pod zakup sve carine u zemlji. Osem toga, u društvu sa više prijatelja, uzeo je u ruke trgovinu stokom, solju i t. d. Tako su njegovi prihodi, ne računajući prihod od trgovine, dostigli na kraju 1823 g., ogromnu sumu od 696,000 groša.[1]) Na suprot tome stanovništvo je bilo prezaduženo. Seljaci — a tada je u Srbiji bilo samo seljaka, pošto su varoši bile malobrojne i slabo naseljene — posrtali su pod teretom. Nameti, i inače teški, stalno su povećavani. Glavnica, porez koju je plaćao svaki punoletan Srbin ili tačnije svaki Srbin sposoban da radi i da sebi zarađuje život, koja je 1821 g. iznosila 28 groša na glavu, povišena je bila 1823 g., na 39 groša.[2]) Osem toga kuluk je bio težak. Seljaci su bili dužni da kuluče ne samo vladi za održavanje mostova i drumova i zidanje građevina, nego i spahijama za prenos desetka, zatim vrhovnom knezu, svima ostalim knezovima i drugim činovnicima, koji su često imali prostrane ziratne zemlje. Nahijski i seoski knezovi imali su pravo da od svake kuće, koja se nalazila pod njihovom upravom, traže četiri dana kuluka na godinu. Najzad starešine su vršile mnogobrojne zloupotrebe u razrezu kuluka i dažbina i njihovi su ljudi, svojim ponašanjem za vreme bavljenja po selima, postajali nesnosni.

Seljak je bio ne samo pretrpan nametima, nego mu je činjena i nepravda. On je u svojoj prostoj duši osećao da oskudica i patnje koje je izdržao za oslobođenje od turske vlasti nisu mnogo poboljšale njegov materijalni položaj i on, prema tome, nije mogao biti zadovoljan svojom sudbinom. Kako nije razumevao politiku, bio je gotov da poveruje da su pomirljivom Miloševom držanju prema Turcima razlog samo njegovi lični interesi i da bi Srbija, kada bi se pobunila, mogla da koristi grčkim ustankom i da lako dobije svoju nezavisnost.

Miloš, kome je to stanje duhova bilo poznato, nije ništa učinio da ga izmeni. Preduzeo je, istina, najstrože mere da sačuva zemlju od plamena grčkog ustanka u Vlaškoj a kad je, krajem 1921 g., ustanak ugušen, od grčke propagande uopšte

[1]) M. Petrović. Isto. I. 396.
[2]) Isto. 143.

Ojačao je pograničnu stražu i naredio knezovima da paze na svakog stranca koji dolazi u zemlju i da mu ga pošalju u Kragujevac. Davao je pomoću okružnica i proglasa mudre savete narodu za održavanje mira i naredbe da se ne stavlja na kocku dobivena sloboda. Ali, ništa nije preduzeo da obuzda samovolju starešina i njihovih pisara i momaka i da, na taj način, olakša položaj seljaka i smanji njegovo nezadovoljstvo. Tako je, pored svih njegovih mera, grčka propaganda uspela da pređe u Srbiju.

U toku 1824. g. jedan agent Heterije obišao je nekoliko nahija, sastajao se sa izvesnim knezovima i držao »pobunjeničke govore«. Miloš je to saznao i počeo je da brine. Da bi umirio nezadovoljnike rešio je — zadržavajući za sebe spoljne poslove da osnuje jednu vrstu vlade, sastavljenu od šest članova, koje će skupština knezova imati da izabere i koji će uzeti u ruke unutrašnju upravu zemlje. Ta se skupština sastala u Kragujevcu početkom decembra. Miloš je tada potsetio narod na blagostanje, koje od 1816. g. uživa, i na potrebu održanja mira i saopštio je sakupljenim knezovima svoj predlog o osnivanju vlade.[1]) Ali na tome je i ostalo.

Međutim, grčki su agenti i dalje radili. Uspeli su da zadobiju nekoliko pristalica, ali zavera je otkrivena, zaverenici pozatvarani, osuđeni i pogubljeni. Novi nemiri javli su se, u januaru 1825 g., među seljacima smederevske nahije. Vođ je bio neki Miloje Popović, poznat pod imenom »đaka«. Sveštenik, raspop, zatim pisar Vujice Vuličevića, kneza smederevske nahije, on je, 1813. g., bio prešao u Austriju a od 1815. g. nastano se, kao svinjarski trgovac, u selu Kusatku, kod Hasan Pašine Palanke. Od 1821 g., kada je knez Vujica otišao kao deputat u Carigrad i dok ga je u dužnosti zamenjivao njegov sin Petar, uprava u toj nahiji postala je nesnosna tamošnjem narodu. Koristeći se nezadovoljstvom seljaka Miloje je pokušao da ih pobuni protiv njihovih starešina, u nameri — kako se govorilo — da zbaci Miloša i da uzme vlast u svoje ruke, pod zaštitom beogradskog vezira. Pokret je počeo u januaru 1825 g. u selu Selevcu i zahvatio je okolna sela. Nezadovoljnici su protestovali protiv uprave svojih knezova, zbacili su ih i izabrali nove starešine a među njima i »Đaka«.

Izvešten o neredima, Miloš je najpre upotrebio blagost. Poslao je na lice mesta svog brata, Jovana i Milutina Garašanina sa znatnim brojem Jaseničana i Lepeničana da ispitaju uzroke bune i da povrate red. Ali vrenje je u narodu bilo mnogo ozbiljnije, nego što je izgledalo. Pokret je ubrzo zahvatio, pored smederevske i izvesne delove susednih nahija. Iako je Miloš potvrdio izbor novih starešina pa i samoga »Đaka«, to nije ništa pomoglo. Pobunjenici su se skupili 1 februara, u Topoli

[1]) Miloševa beseda na skupštini knezova i kmetova, od 3 decembra. 1824. (Lj. P. Nenadovića. *Građa za Srpsku istoriju*, sv. 1. Beograd. 1858. str. 3—8).

i tu su održali čitavu skupštinu, na kojoj su istakli više nejasnih zatheva, koji su se ticali poreza, carina i kuluka »kneževskog zuluma« i t. d.[1])

Iz straha da pobunjenici ne pođu na Kragujevac Miloš je poverio Tomi Vučiću, da sa Gružanima udari na pobunjenike. Vučić ih je, 4 februara napao u Topoli i potukao ih. Ranjen »đak« je pobegao ka Dunavu, u nameri da pređe u Austriju. Uhvaćen u Mokrom Lugu, kod Beograda, 6 februara, odveden je u Hasan Pašinu Palanku, gde je sutra dan predat »narodnom sudu« i ubijen.[2])

Iako je ta pobuna dosta brzo ugušena ona je pretstavljala ozbiljnu opasnost i pretila je da se ponovi. To je Miloš osetio i, da bi je za u buduće otklonio, naredio je da se svi seoski knezovi zakunu na vernost zemaljskoj upravi.[3])

U isto vreme rešio je da osnuje jednu vrstu stalne vojske kojoj će biti dužnost da održava red. Naredio je knezovima di iz svakog sela izaberu po jednog ili po dva mladića »lepe spoljašnosti«, iz bogatih porodica, da ih upišu i da ih nauče vojnom vežbanju. U maju se već više od hiljadu rekruta vežbalo po nahijskim kasarnama.[4]) Predložio je čak knezovima da se pošalje nova deputacija u Carigrad, što je i učinjeno. Zatim je izvestio rusku vladu o svima događajima, pretstavljajući joj da je sa najvećom mukom uspeo da održi mir i da će, u slučaju ako turska vlada ne bude oslobodila pritvorene deputate i ne bude povoljno primila nove, doći do nove bune.[5])

II.

Rusija i Turska, od 1821 do 1825 g. Obnova diplomatskih odnosa između Rusije i Turske (januara 1824 g.). Traženja ruskog otpravnika poslova u Carigradu da se srpski deputati puste na slobodu i da se ispune želje srpskog naroda (jula 1825 g.). Razgovor između Minčakija i Reis efendije, od 13 oktobra 1825 g. Turska vlada ne priznaje Rusiji pravo da posreduje u korist Srba i ostavlja srpske deputate u pritvoru.

Prekid diplomatskih odnosa između Rusije i Turske zaplašio je bio Evropu da ne dođe do rata između te dve zemlje. Ali Aleksandar I, veran svojoj pomirljivoj politici, uzdržao se od krajnjih mera. Da bi sprečio prolivanje krvi u Grčkoj, on je još u julu 1821 g., predloio Austriji da tu zemlju umire zajedničkim posredovanjem Velikih Sila. Kako se moglo predvideti da Turska neće pristati na takvo posredovanje, on

[1]) Pretstavka skupštine, od 1 februara 1825. (M. Gavrilović. Isto. II. 575—577).
[2]) M. Petrović. Isto. I. 658.
[3]) Isto. 654.
[4]) Isto. 682.
[5]) Exposé des diferends. (Isto).

je tražio da je na to silom prinude i ponude joj svoje trrupe, odrekavši se svečano svake lične koristi.[1])

Careva namera da posreduje u grčkom pitanju zaplašila je Austriju. Ona se bojala rata između Rusije i Turske. Takav rat, u čiji se povoljni ishod po Rusiju nije moglo ni sumnjati, kosio se s načelom održanja celokupnosti Turske, koji je bio tako mio Austriji i bio je protivan načelu sultanove legitimnosti (zakonskom pravu na presto) u korist grčkih ustanika; osim toga pretio je ne samo da umanji uticaj Austrije u Carigradu, nego čak da joj zatvori put za Istok. Iako nije bila član Svetog Saveza, Engleska nije takođe, mogla ravnodušno posmatrati sukob između Rusije i Turske; ona nije mogla dopustiti da se ruski uticaj u Turskoj; i u Grčkoj poveća na štetu njenog uticaja i nije se htela izlagati opasnosti da vidi kako se Rusi spuštaju na Sredozemno More.

Da bi taj rat bio sprečen, započeti su dugi pregovori između saveznih sila i Engleske. Sile su se trudile da privole cara da obnovi svoje odnose s Turskom i pozvale su tursku vladu da pomirljivim držanjem omogući to izmirenje. Radi toga Austrija je, 1823 g., tražila od cara Aleksandra da čisto ruska pitanja, koja su se ticala ugovora, zaključenih između Rusije i Turske, budu odvojena od grčkog pitanja, koje je bilo pitanje opšteg evropskog interesa i da velike sile pozovu tursku vladu da Rusiju zadovolji u tim specijalnim pitanjima, od kojih su glavna bila pitanja o trgovini i pitanje o Vlaškoj i Moldaviji. Još u avgustu vikont Strangford, engleski ambasador u Carigradu dobio je povoljan odgovor o prvom pitanju. On je o tome izvestio rusku vladu i izrazio je nadu da će u Vlaškoj i Moldaviji biti u skoro povraćeno stanje koje je postojalo pre nereda od 1821. g.[2])

Da bi pokazao da te sporazume ceni, car Aleksandar je rešio da u Carigrad pošalje jednog agenta za trgovinska pitanja. Tu je dužnost poverio Munčaki-ju, bivšem ruskom konsulu u Patrasu. S druge strane naredio je da se zamoli vikont Strangford da udari glasom na strogu obvezu turske vlade da povuče trupe iz Vlaške i Moldavije, da u njima povrati zakoniti red i da poštuje povlastice koje su date njihovom stanovništvu.[3])

Minčaki je stigao na dužnost u januaru 1824 g. Naskoro za tim postavljen je za ruskog otpravnika poslova. Prema upustvima koja je dobio, i na osnovu obećanja koja je turska vlada dala Vikontu Strangfordu 1823 g., on je uložio protest protiv bavljenja turskih trupa i turskih oficira u Vlaškoj i u Moldaviji. Na njegovo veliko čuđenje, Reis-efendija mu je odgovorio da nikada nije obećao engleskom ambasadoru da će

[1]) Graf Nesselrode Golovkinu, 4 jula 1821. (S. Solovjev. Isto. 495-7).
[2]) Exposé des differends etc. (Isto).
[3]) Isto.

u tim pokrajinama povratiti stanje, koje je postojalo pre bune od 1821 g.

Izvešten o tom odgovoru car Aleksandar je naredio Minčaki-ju da ponovi svoje zahteve i da turskoj vladi podnese jednu notu. Kako je tada već bio primio izveštaj o Đakovoj Buni i kako se bojao da se cela Srbija ne digne na oružje, naredio mu je da izvesti tursku vladu o stanju u Srbiji. Otpravnik poslova imao je da potseti vladu na član Bukureškog ugovora koji se tiče Srba, na njihovu nepokolebljivu vernost, na interes koji je turska vlada imala da ih nagradi, na opasnost u kojoj bi se našla, kada bi se pobunili i, prema tome, i na potrebu da ispuni obećanja koja su im data, da oslobodi njihove deputate koje je držala u pritvoru, da povoljno primi nove deputate i da se odmah odazove opravdanim željama koje će joj oni podneti.

Ruski otpravnik poslova izvršio je to naređenje, ali svi su njegovi koraci ostali bezuspešni. Nota, koju je podneo turskoj vladi, 7 jula, nije proizjvela ninkakav efekat. Međurtim car — kome je dosadila politika koju su velike sile od 1821 g. vodile u Istočnom pitanju — videći da su mu prevarene i želje i nade, odjednom se rešio da se u buduće meša u Istočno pitanje samo u toliko, u koliko mu to nalažu prava i interesi njegove zemlje. Usled toga, 18 avgusta je naređeno ruskim pretstavnicim au Beču, Parizu, Londonu i Berlinu da više ništa ne govore o Istočnom pitanju i da dostave svoje mišljenje o tome da li bi sile kod kojih su akreditovani, zaratile na Rusiju, u slučaju ako se ona bude rešila da napadne Tursku, da bi je prinudila na poštovanje ugovora.

U isto vreme poslana su nova i odlučna upustva otpravniku poslova u Carigrad. Car mu je naredio da izrazi njegovo čuđenje što turska vlada nije odgovorila na poslednju rusku notu, da od Reis efendije zatraži jedan sastanak sa zapisnikom i da ga poslednji put, potseti, na štete koje je Rusija pretrpela posedom Vlaške i Moldavije od strane turskih trupa i držanjem divana prema Srbima. Za slučaj ako turski ministar bude opet odbio te zahteve, otpravniku poslova je naređeno da izjavi da će turska vlada podneti odgovornost za sve posledice takovog postupka i da se, posle toga, ograniči samo na otpravljanje tekućih trgovinskih poslova.

Ruski diplomata je učinio sve što je mogao da navede tursku vladu da zadovolji careve zahteve, ali kako u tome nije uspeo zatražio je od Reis efendije sastanak sa zapisnikom. Taj je sastanak održan, 1 oktobra, na poljskom dobru Reis efendije. Pošto je razvio pitanje o Kneževinama i nije uspeo da na nj dobije povoljan odgovor, ruski otpravnik poslova pitao je ministra da li je sultan rešen da i dalje vodi istu politiku prema Srbima, bez obzira na prijateljske i poverljive pretstavke cara Aleksandra o potrebi i o pravičnosti da potpunim izvršenjem VIII-og člana Bukureškog ugovora nagradi primernu odanost Srbije.

Reis efendija je odgovorio da su Srbi sultanovi podanici i da njemu prapada pravo da se stara o njihovu dobru. Dodao je da oni, pod zaštitom turske vlade, uživaju »sav mir i blagostanje koje mogu zaželeti«.

Do sada su — odgovorio je ruski diplomata — Srbi uzaludno molili da im se dadu povlastice koje im je garantovao Bukureški ugovor.

Tada j turski ministar rekao da se, tobož, ne seća tačno sadržine ugovora i naredio je da mu ga donesu. Pošto je pročitao VIII-mi član, odgovorio je da vlada ima da se savetuje i da se sporazume sa srpskim narodom.

Otpravnik poslova primetio je da je ugovor zaključen s Rusima i da je on Srbima obezbedio i garantovao povlastice, ali da ih oni nisu dobili, nego su, šta više i njihovi deputati bačeni u zatvor.

Reis efendija je tada izložio okolnosti u kojima su deputati bili smešteni u dvor. »Oni žive u izobilju — produžio je on — sultan se brine o njihovim potrebama. On im čak s vremena na vreme daje veće ili manje sume novaca za njihove sitne troškove i oni su u mogućnosti da opšte sa svojom zemljom, jer, i ako sva njihova prepiska prolazi kroz ruke ministara, ipak im se predaje nepovređena. Prema tome oni nemaju prava da se žale.«

Minčaki je odgovorio da Srbi ne posmatraju zatočenje svojih deputata s iste tačke gledišta i da treba žaliti što se na taj način nagrađuje odanost, koju je taj narod pokazao u poslednje vreme, kada je činjeno sve da se izazove njegovo nezadovoljstvo; da prema tome smatra za dužnost da opomene tursku vladu da uzme u obzir želje, koje su joj Srbi u toliko prilika izrazili.

Turski ministar se složio s tim da su Srbi dotle bili verni sultanu, ali je objasnio da je, u trenutku kada je buknuo ustanak u Grčkoj, turska vlada uzela taoce iz svih pokrajina, čiji stanovnici nisu dali dovoljno dokaza o svojoj pokornosti i da je, usled toga, zadržala i srpske deputate.

Pošto je još jednom pomenuo odanost srpskog naroda, ruski diplomata je udario glasom na to da je nepotrebno pa čak i opasno sumnjati u Srbe i da je nužno započeti s njihovim deputatima pregovore, čiji bi rezultat učvrstio mir u Srbiji i ublažio nespokojstvo njenih stanovnika.

Iako je ponova priznao vernost Srba, Reis efendija je dodao da je vlada — pošto je taj narod naoružan i ratoboran — smatra za potrebno da zadrži taoce koji će jamčiti za njegovu pokornost.

Minčaki je tada izjavio da Rusija — iz razloga što je turska vlada rešena da ne menja svoju politiku prema Srbima i što se čak poriče narodu pravo da traži povlastice na osnovu Bukure-

škog ugovora — pošto je skrupulozno ispunila dužnost blagonaklone pažnje prema turskoj vladi, ne može nikako jamčiti za posledice njenih, žaljenja dostojnih odluka.

Kako tumač turske vlade, koji je prisustvovao sastanku, nije dobro razumeo poslednju rečenicu, ruski otpravnik poslova ponova je uzeo reč. „Rusija — rekao je on — hoće spokojstvo i napredak Turske carevine i želi da je spase od nesreće revolucija. U tom calju ona je neprestano davala blagonaklone savete turskoj vladi. Prilikom nereda, koji su se pre nekoliko meseci desili u Srbiji, carski dvor — da bi otklonio katastrofu, čije je posledice turska vlada mogla lako odmeriti — savetovao joj je, u više mahova, da postupa lepo prema Srbima, da primi njihove molbe, da nagradi njihovu vernost i da, na taj način, obezbedi mir i spokojstvo naroda. Ona i danas ponavlja isti korak, koji treba da dokaže turskoj vladi da Rusija čini sve da joj objasni njene prave interese. Ako vlada ne primi te savete, onda treba samo sebi da pripiše sve zle posledice jedne tako pogrešne politike."

Turski je ministar ponovio da su Srbi turski podanici i da je dužnost turske vlade da se stara o njihovom miru i blagostanju. „Ona to čini — rekao je on — i ako se oni, pokraj svega toga, usude da ma šta preduzmu, smatraće ih kao izdajnike i kao takve će ih kazniti. U protivnom slučaju, vlada će s njima blago postupati, kao što je i do sada činila."[1])

Videći da ne vredi dalje razgovarati, Minčaki je bio prinuđen da podnese Reis efendiji formalan protest kojim je ostavio Turskoj svu odgovornost za njenu rđavu politiku prema Kneževinama i prema Srbiji.[2])

Tako su koraci ruskog otpravnika poslova u korist Srba ostali uzaludni. Na suprot svom očiglednom interesu i odredbama VIII-og člana Bukureškog ugovora, turska vlada nije htela dati ni najmanjeg obećanja u korist Srba, ni pustiti u slobodu njihove deputate, niti čak priznati da ruski car ima prava da posreduje u njihovu korist. Pretstavniku Rusije ostalo je samo to da do kraja izvrši data mu upustva: da prekine svaki dalji razgovor i da se ograniči na otpravljanje tekućih poslova.

III.

Nove spletke heterista u Srbiji. Čarapićeva buna (aprila 1826). Neuspeh te bune. Pismo cara Nikole Milošu Obrenoviću.

Međutim sve nije išlo ako valja u Subiji.

I pokraj mera koje je Miloš preduzeo, u maju 1825 g., da bi olakšao namete i pokraj pisama saopštenih skupštini, kojima

[1]) Protocole de la conférence, tenue le jeudi 1/13 octobre 1825, entre M. Minciaky et le Reis effendi. (A. M. I. D. u Parizu. Pol. prepiska Sv. 169. I. 59).

[2]) M. Petrović. Isto. I. 144.

je car — izveštavajući ga o koracima preduzetim kod turske vlade radi regulisanja srpske stvari — uveravao Srbe o svojoj blagonaklonosti, preporučujući im mir i pokornost sultanu, Srbija je ipak ostala u opasnosti od spletaka heterista i domaćih nezadovoljnika.

Heterija je tada radila u Austriji i otuda pripremala, za proleće 1826 g., tobož dinastičku pobunu, ističući napred ime Karađorđevog sina, Aleksandra, koji je tada živeo u Rusiji. Heteristi su zadobili Đorđa Čarapića, sinovca bivšeg vojvode Vase Čarapića, koji je bio umešan u Đakovu bunu i koji je usled toga bio izbegao u Banat, u okolinu Temišvara. On je, sa svoje strane, uspeo da zadobije nekoliko svojih srodnika: sinovca beogradskog mitropolita, dva bivša učitelja, Berisavljevića i Radosavkića, koji su bili austrijski podanici i dr.[1])

Čarapić je, 13 aprila 1826 g., prešao Dunav i došao u svoje selo Beli Potok, nedaleko od Beograda. Sutra dan mu se pridružio i Berisavljević i doneo mu spremljene proglase i nešto municije. Zaverenici su imali samo da rasture proglase među stanovništvo susednih nahija i da započnu borbu.

Ali austrijska policija, koja je s pažnjom pratila kretanje heterista na teritoriji carevine, ušla je u trag zaveri i o tome je izvestila beogradskog vezira. Istoga dana uhvaćen je Berisavljević i sve je priznao. Proglasi, koje je nosio, pozivali su narod da se digne protiv tiranina (Miloša), da kamenuje njega, njegovu braću, knezove i njihove pisare. Javljali su da je Karađorđev sin, Aleksandar došao u Austriju i da će preći u Srbiju. „Nastalo je vreme — rečeno je u njima — zbaciti jaram tiranstva, otvoriti oči Narodu, i tako izbaviti ga mraka u kojem čmava i sebi večno ime utvrditi."[2])

Primajući te vesti Miloš je samo mogao konstatovati da se ostvaruju njegova kobna predskazanja za 1826. g. Tek što mu je bio saopšten glas o smrti Aleksandra I., i pobuni koja je tom prilikom planula u Petrogradu i čije se rđave posledice nise mogle predvideti, a on je imao da se bori i protiv unutarnjeg neprijatelja. Usled toga on je, čin je saznao za zaveru, poslao svoga brata Jefrema da je uguši i da, ako je mogućno, pohvata zaverenike žive.

Knezovi su sa svojim trupama već bili na licu mesta, 16 aprila u veče. Izvršili su poteru za pobunjenicima i našli su njih šestoricu u šumi manastira Rakovice, kod Beograda. Pošto se oni ne samo nisu hteli predati, nego su otvorili paljbu iz pušaka, došlo je do bitke, u kojoj su četvorica od njih poginuli, među njima Đorđe Čarapić i njegov brat, Marko a dvojica zarobljeni.[3])

[1]) Miloševa beseda na skupštini, od 8. juna 1825. (Lj. P. Nenadović. Isto. 10—11).

[2]) M. Obrenović Vasi Popoviću, 16 aprila 1826. (M. Petrović. I. 659—660).

[3]) Isti istome, 17 aprila 1826. (Isto. 669).

Zatim su tražene njihove pristalice, ljudi s kojima su bili u dodiru i koji su ih tih nekoliko dana krili. Svi su glavni krivci dovedeni u Kragujevac da im se sudi. Oni koji su bili turski podanici osuđeni su na smrt. Što se tiče austriskih podanika, oni su osuđeni na još strašnije kazne. Berisavljeviću su odsečene obe ruke i jedan deo jezika; drugoj dvojici po desna ruka i po jedan deo jezisa. Jedan je osuđenik podlegao ranama; druga dvojica, Berisavljević i Radosavkić, preživeli su to mučenje i odvedeni su docnije u Peštu i Beč, gde su ih heteriste pokazivale tamošnjem svetu kao žrtve Miloševe svireposti.[1])

Ta je buna bila nova opomena Milošu. On je sve jasnije uviđao da, pored grčke propagande, postoje u Srbiji i neprijatelji njegove lične vlade i tražio je način da ih razoruža. Usred te brige pomoć mu je došla kao s neba. Tada je u Kragujevac stigao ruski kurir s jednim pismom od cara Nikole. Car je izveštavao Miloša da preduzima odlučne korake u Carigradu u korist Srbije i izjavio mu je da će „Rusija farmalno osuditi Srbe, ako prilikom ulaska njegove vojske u Moldaviju, budu ustali na oružje; da se posle neće moći nadati nikakvoj pomoći, ni zaštiti od Rusije i da će ih ona sigurno ostaviti osveti Turaka."[2])

Miloš je odmah stavio do znanja knezovima i narodu naređenje cara zaštitnika i tako je, za izvesno vreme, obezbeđen mir u zemlji.

[1]) B. Cunibert. *Srpski ustanak*. Beograd. 1901. 183.
[2]) Baron La Ferronays francuskom ministru inostranih dela, 9 aprila 1826. (A.M.I.D. u Parizu. Rusija. Pol. Prepiska. Sv. 170. l. 281).

GLAVA DVADESET ŠESTA.

I.

Smrt cara Aleksandra (6 decembra 1825). Istočna politika Nikole I Ruski ultimatum Turskoj od 17 marta 1926. Srpsko pitanje. Ruska nota Velikim Silama, od 27 marta 1826 g.

Šestog decembra 1825. g., u trenutku kada su ruski prestavnici kod raznih evropskih dvorova bili poslali povoljna mišljenja o novoj ruskoj politici prema Turskoj i kada su očekivana odlučna rešenja, car Aleksandar je naprasno umro, daleko od svoje prestonice, na Krimu. Na opšte iznenađenje njega nije nasledio najstariji brat veliki knez Konstantin, nego mladi brat velki knez Nikola, pošto se prvi ranije bio odrekao prestola jednim aktom, koji je ostao tajan.

Novi car, koji se posvetio vojsci, bio je nepoznat Evropi, Njegova okolina držala je da nije upućen u politiku, ali ga je smatrala kao čoveka odvažna i energična karaktera.

Odmah po njegovom dolasku na presto graf Nesselrode, ministar inostranih dela skrenuo mu je pažnju na pitanja spoljne politike a naročito na Istočno pitanje. On je još u januaru 1826 god., naredio da mu se izradi iscrpan izveštaj o držanju Rusije i drugih Velikih sila u Istočnom pitanju, od zaključenja Bukureškog ugovora do smrti cara Aleksandra. Taj je posao bio već završen u februaru i novi je car vrlo pažljivo pročitao taj izveštaj.[1])

Njemu nije bilo teško zapaziti da se pitanja koja je Rusija imala da reši s Turskom dele u dve vrste: da u prvu spadaju pitanja koja obuhvataju čisto ruske žalbe i koja su se ticala povreda ili neizvršenja ugovora o Kneževinama i o Srbiji i da u drucu dolazi Ćrčko piatnje, koje se ticalo ne samo interesa Rusije, nego i interesa drugih evropskih država. Usled toga car je smatrao za potrebno da se najpre pozabavi pitanjima prve vrste. On, pre svega, nije mogao dopustiti da Turska daljom okupacijom Kneževina samovoljno vreda sam uslov, pod kojim je car Aleksandar obnovio diplomatske odnose sa njom. Isto tako nije mogao dozvoliti da srpski deputati ostanu i dalje u zatvoru i da turska vlada ne izvrši obaveze, koje je na sebe uzela Bukureškim ugovorom, i pokraj toga što su Srbi, u toku poslednjih

[1]) Isto. L. 269.

pet godina, pokazali primernu odanost sultanu. To je mogao tim manje dozvoliti što je Rusija radila na tome da održi Srbe u pokornosti i što je taj rezultat mogla dobiti samo obećanjem da će ispuniti njihove opravdane želje. Ona je, dakle, dovedena dotle da bi morala izjaviti da ne može održati svoju reč i da je, s druge strane, izložena svima posledicama neizbežne pobune u Srbiji, koju ne bi mogla ni obuzdati, ni njome upravljati, koja bi u Turskoj izazvala opšti prevrat, za koji bi turska vlada bacila ipak svu krivicu na Rusiju.[1]) Naposletku, nije mogao dozvoliti da formalan protest, od 13 oktobra 1825 god., koji je bio podnet turskoj vladi, po nalogu i u ime cara Aleksandra, ostane bez odgovora i bez uticaja. On je, dakle, rešio, da sve to popravi.

Pošto je iskustvom od poslednjih pet godina bilo dokazano da su prijateljski koraci samo povećavali pretenzije turske vlade i da su čak pojačavale njenu gordost toliko, da se ona smatra da je oslobođena svake obraveze da poštuje ugovore, car Nikola se rešio da upotrebi najenergičnije mere i da se, po potrebi posluži i silom. Prikupio je svoje trupe na granicu Moldavije i poslao je, 17 marta, po tajnom kuriru, naredbu svome otpravniku poslova u Carigradu da odmah preda njegov ultimatum turskoj vladi.

Tim ultimatumom car je pozvao tursku vladu da u pogledu Kneževina i Srbije preduzme mere, koje je car Aleksandar tražio i da pošalje na granicu punomoćnike, ovlašćene da sa ruskim punomoćnicima reše sva pitanja koja je baron Stroganov s njom pretresao, za vreme svog bavljenja u Carigradu. Svi ti zahtevi morali su biti primljeni u roku od šest nedelja. U slučaju ako ih turska vlada bude odbila ili pustila da taj rok protekne bez povoljna odgovora, ruski otpravnik poslova imao je da napusti Carigrad i odmah su prinudne mere morale biti preduzete.[2])

Sadržaj toga ultimatuma saopšten je diplomatskom telu u Petrogradu tek 26. marta. Posle tri dana saopšten je i Velikim silama jednim cirkularom, u kome su izneti i motivi koji su cara odlučili na taj korak prema turskoj vladi. Ruski pretstavnici imali su da izjave, da će car, u slučaju ako bude morao da upotrebi silu, poštovati celokupnost Turske carevine i, pored zadovoljenja formulisanih zahteva u ultimatumu, tražiti samo pravednu naknadu ratnih troškova. Iako je računala na odobrenje svojih saveznika, Rusija nije tražila njihovu pomoć u Crigradu, pošto je zahtevala izvršenje odredaba koje su se samo nje ticale; ali car im je mogao biti samo zahvalan, u slučaju ako i oni budu našli za potrebno da svojim pretstavkama pomognu njegove korake pod turske vlade.

Što se tiče grčkog pitanja, car se nadao da će saveznici

[1]) Prepis depeše pretstavnicima Rusije u Beču, Parizu i u Berlinu, od 29 marta 1826. (Prokesch-Osten. Isto. Beilagen. II. 246—254).
[2]) Koncept ultimatuma. (Isto. 224—228).

odobriti razloge koji su ga uzdržali da u svojim pregovorima s turskom vladom, za trenut, ne pokrene to tako tugaljivo pitanje. On je računao da će Rusija, za slučaj ako svi njegovi zahtevi budu primljeni, stati u Carigradu na istu nogu s ostalim silama koje posreduju za Grke i da će tada, pošto će moći da vrši korisan uticaj, ujediniti svoje napore s naporima drugih sila, koje će se zauzeti za umirenje toga dela Turske carevine. U protivnom slučaju, t. j. ako turska vlada pinudi cara da upotrebi silu, „onda će odluke — na koje on bude prinuđen — dovesti, takođe, i do umirenja Grčke". Čim odgovor turske vlade bude poznat car je bio rešen da upotrebi pogodne mere za umirenje Grčke.[1])

II.

Turska u početku 1826 g. Pregovori o srpskim stvarima. Turska vlada prima ruske zahteve (23 aprila 1826). Nezgode u prevodu turskog odgovora. Zaključenje Akermanske konvencije (7 oktobra 1826). Potvrda VIII-og člana Bukureškog ugovora o Srbiji. Odeliti akat o Srbiji. Usvajanje srpskih zahteva, od 1820 g. Srbi dobijaju pravo na izbor svojih starešina. Pitanje o priznanju titule naslednog kneza Milošu Obrenoviću.

Godina 1826-ta zatekla je tursku vladu u teškom položaju. Grčka joj je zadavala najviše brige, jer ustanak u njoj još nije bio ugušen. Osem toga ona se plašila i drugih hrašćinskih pokrajina, naročito Srbije, Vlaške i Moldavije. Divan je polagao veliku nadu u opsadu Misolonge, računajući da će osvajanje te tvrđave od strane Turaka, slomiti poslednje napore grčkih ustanika; mislio je, osem toga, da će pobuna, koja je po smrti cara Aleksandra izbila u Rusiji, ozbiljno privući pažnju novog cara i njegovih saveznika i sprečiti mešanje Evrope u grčko pitanje.

Ali te su nade ostale prazne. Pobuna u Rusiji ugušena je mnogo brže, nego što se moglo misliti, tako da je car imao vremena da se pozabavi i Turskom. Osem toga Misolonga se još držala 2. aprila, kad je ruski kurir, koji je nosio carev ultimatum, stigao u Carigrad.

Ruski otpravnik poslova sastao se, 5. aprila, sa Reis efendijom. Pošto ga je potsetio na prilike, koje su ga prinudile da preda protest od 13 oktobra 1825 g., ruski diplomata mu je saopštio novu notu, koju je dobio od svoje vlade. Među njima je tada nastala diskusija o njenim glavnim zahtevima. Drugi zahtev, koji se ticao Srbije, izazvao je dugu i živu prepirku. To je bila tačka ultimatuma, koja je od strane muslimana izazivala najviše primedaba, protiv „nepravedne nadmoćnosti ruske vlade".[2]) Turski ministar je primetio Minciaky-ju da je on sam od tog predloga odustao na sastanku od 13 oktobra 1825 g., pošto mu je, na primedbu da Rusija nema prava da posreduje u

[1]) Prepis depeše, od 29 marta 1826. (Isto. II. 246—254).
[2]) Desage ministru, 23 aprila 1826. (A. M. I. D. u Parizu. Turska. Polit. prepiska. Sv. 242, l. 243).

korist srpskog naroda, izjavio da ona, „podnoseći pretstavke u korist Srba, smatra da je ispunila sve svoje obaveze prema tom narodu i da će turska vlada sama podneti posledice svojih postupaka". Turska vlada prima na sebe te posledice — dodao je Reis efendija — i Rusija, pošto je izvršila svoju dužnost, ne treba da se vraća na to pitanje". Minciaky-ju nije bilo teško da pobije to smešno rezonovanje. Istakao je jasan i tačan smisao izraza kakav je zaveden u zapisniku toga sastanka i turski je ministar bio prinuđen da napusti tu taktiku i da se ponova vrati svom starom sistemu odricanja. Izjavio je da Srbi već odavno uživaju sve povlastice koje su spomenute u VIII-om članu Bukureškog ugovora; da je, u svakom slučaju, prema određenom tekstu toga člana, turska vlada dužna da se sporazume sa njima, bez ičijega mešanja; da srpski deputati „nisu nikako u Carigradu da pregovaraju sa divanom, nego da jamče za vernost jednog naoružanog naroda" i da se oni ne nalaze u zatvoru, nego u sultanovom dvoru.

Ruski je diplomata lako dokazao neistinitost svih tih tvrđenja, ali videći da je ministar rešen da se neprestano vraća na ista razlaganja, promenio je predmet diskusije. Na kraju je predočio turskoj vladi da ne treba da se nada u posredovanja stranih dvorova, pošto ono neće biti primljeno i izjavio je da će odbijanje ili prijem ruskih zahteva, u određenom roku, odlučiti da li će on i dalje ostati u Carigradu ili će ga, po naređenju carevu, napustiti.[1])

Turska vlada je računala na neslogu sila da se izvuče iz nezgode, ali taj je račun bio pogrešan. Sve sile, pa i Austrija, velika prijateljica Turske, zadovoljne što je grčko pitanje ostavljeno na stranu, i željne da izbegnu opšti zaplet, odmah su izdale naloge svojim pretstavnicima u Carigradu da pomognu zahteve Rusije.

Turcima nije ostalo drugog izlaza, nego da popuste. Tumač ruskog poslanstva izvešten je, 25 aprila, da je sultan primio „ruske predloge". Sutra dan srpski deputati pozvani su kod Reis efendije i kod pomoćnika velikog vezira, saznali su da je „sultan dao milost srpskom narodu, da su oni pušteni na slobodu i da će novi deputati, koji će ih zameniti, biti slobodni kao i oni, pošto je beogradski paša javio divanu da su se svi Srbi zakleli na vernost sultanu".[2]) Deputati su se tada preselili u patrijarhov dvor.

Međutim, naviknuti da veruju samo pismenim izjavama turske vlade, diplomati nisu bili razuvereni usmenim odgovorom turskog ministra. Reis efendija je, u ostalom, rekao turskom tumaču da mu pismeni odgovor može dati tek posle Bajrama, pod izgovorom da je jako zamoren radom poslednjih dana i

[1]) Prepis depeše Minciaky, od 12 aprila 1826. № 27. (Poljska biblioteka u Parizu).

[2])Srpski deputati Milošu, 23 aprila 1826. (A. M. I. D. u Parizu. Turska. Polit. prepiska. Sv. 242, l. 241).

strogošću Ramazana (veliki post muslimanski). Osem toga on je samo izjavio da će srpski deputati biti pušteni u slobodu, iako je Rusija zahtevala da turska vlada primi u načelu i zahteve deputata. Bilo je, dakle, neizvesno da li će Rusija dobiti potpuno zadovoljenje, u pogledu Srba.[1])

Bajram je završen 10. maja. Rusko poslanstvo dobilo je, posle četiri dana, pismeni odgovor turske vlade. Ali, tada se javila jedna nova teškoća. Rusi, koji su s turskoga preveli odgovor, dali su odeljku o Srbiji tumačenje, iz koga je izlazilo da je turska vlada odgovorila samo na ruski zahtev da se srpska deputacija pusti u slobodu, ali da je izbegla da prizna u načelu da će srpske žalbe biti zadovoljene. Minčaky je bio nezadovoljan odgovorom i poslao je, 16 maja, svog prvog tumača kod Reis efendije, da traži objašnjenje. Odgovor turskog ministra bio je povoljan. Ali, kako je bilo potrebno da se pravi smisao jasno vidi iz samog pismenog odgovora, Minciaky je naredio da se odgovor turske vlade ponova prevede i pitao je za savet tumače, koji su znali bolje turski od njegovih činovnika. Tek se tada uvidelo da su se ruski prevodioci prevarili i da je objašnjenje Reis efendije bilo tačno i iskreno. Tako je nesporazum završen i Minciaky je, 17 maja, izvestio tursku vladu i pretstavnike sila u Carigradu da je zadovoljan turskim odgovorom.[2])

U junu je vlada odredila svoje punomoćnike. Oni su se sastali s ruskim punomoćnicima u Akermanu i prvi je sastanak održan, 5 avgusta. Znajući da Turci samo pred čvrstinom popuštaju i hoteći da izbegnu duge prepirke na koje su oni navikli, Rusi su predali turskim punomoćnicima gotovu konvenciju (ugovor) i izjavili su da ona mora biti primljena i potpisana u određenom roku i da će, u protivnom slučaju, nastupiti prekid odnosa između dve carevine. Turski punomoćnici pokušali su da odugovlače pregovore, ali turska je vlada — videći da su je sve druge sile napustile a nemajući gotovo u tom trenutku ni vojske[3]) morala popustiti. Tako je konvencija potpisana, 7 oktobra 1826 god.

Akermanska konvencija i odelita akta, koja su joj pridodata, priveli su kraju diplomatsku nesuglasicu koja je još od nepotpune potvrde Bukureškog ugovora razdvajala Rusiju i Tursku. Rusija je dobila zadovoljenje u svima pitanjima, koja je, od 1816 do 1821 g., raspravljao baron Stroganov s turskom vladom. Sporovi o granicama i gradovima u Aziji rešeni su najpovoljnije po Rusiju. Interesi ruske trgovine zaštićeni su a povlastice, date Vlaškoj i Moldaviji potvrđene su, proširene i tačno određene. Što se tiče Srbije, turska vlada se članom V-im te kon-

[1]) Desage ministru, 14 maja 1826. (Isto. l. 304).

[2]) Isti baronu La Ferronays, 17 maja 1826. (Isto. I. 325).

[3]) Usled poraza koje su čete grčkih ustanika zadale turskim trupama, sultan je odlučio da preuredi svoju vojsku po evropskom ugledu. Ukaz o toj reformi objavljen je, 18 maja 1826, posle prijema ruskog ultimatuma. Janičarski korpus, protiv koga je bila uperena ta reforma, pobunio se i uništen je, 15 juna, iste godine.

vencije obavezala da će izvršiti sve odredbe Bukureškog ugovora i preduzeti najpovoljnije mere da obzbedi sve dobitke, ugovorene u njenu korist. Ove mere imale su da budu određene u Carigradu, dogovorno sa srpskim deputatima i da u pojedinostima budu unete u jedan hatišerif, koji će stupiti na snagu, najdalje u roku od osamnaest meseca. Taj hališerif imao je da bude saopšten ruskom dvoru. „Odelitim aktom o Srbiji", dodatom konvenciji, te su povlastice bliže određene. Turska vlada obavezala se da će, dogovorno sa srpskim deputatima, rešiti sva pitanja koja su joj oni podneli 1820. g. a to su: sloboda veroispovesti i izbor srpskih starešina; unutarnja samouprava; prisajedinjenje nahija, oduzetih od Srbije 1813 g.; spajanje svih dažbina ujedno; ustupanje Srbima uprave nad zemljama koje su pripadale muslimanima, pod uslovom da plaćaju prihod od njih zajedno sa porezom; slobodna trgovina i dozvola da trgovci mogu putovati po turskim zemljama sa svojim vlastitim pasošima; dozvola za osnivanje bollnica, škola, štamparija i, naposletku, zabrana da se muslimani nastanjuju u Srbiji, van rejona gradova.[1])

Ostao je samo jedan zahtev koji su srpski delegati bili podneli 1820 g. a koji nije bio obuhvaćen tim Odelitim aktom; to je bio zahtev da se Milošu Obrenoviću prizna titula naslednog kneza Srbije. On njom nije obuhvaćen stoga što je bio protivan VIII-om članu Bukureškog ugovora, koji je Akermanska konvencija samo potvrdila i izbliže odredila. Ali, kako je turska vlada već dala Srbima pravo da biraju svoje strešine i kako se odvojenim aktom obavezala da zajedno sa srpskim deputatima reši i sve druge molbe, koje bi joj srpska deputacija podnela a koje ne bi bile protivne dužnostima podanika Turske carevine — Srbi su bili u mogućnosti da ga vladi ponova podnesu i da porade da ga ona povoljno reši.

III.

Odredbe Akermanske konvencije o Srbiji i skupština od 16 januara 1827 g. Oduševljenje među Srbima i njihove izjave zahvalnosti Milošu, caru Nikoli i sultanu. Ponovni izbor Miloša za naslednog kneza Srbije. Odašiljanje nove srpske deputacije u Carigrad (marta 1827). Srpski deputati i rusko poslanstvo u Carigradu. Politika davanja poklona. Audiencija srpskih deputata kod Reis efendije, od 3 maja 1827 g. Ruska nota o Srbima, od 19 juna. Naimenovanje komesara turske vlade, za pregovore sa srpskim deputatima (oktobra 1827). Protokol od 4 aprila 1826 g. i grčko pitanje. Prekid odnosa između Rusije i Turske. Odlazak ruskog poslanika iz Carigrada (decembra 1827). Srpski deputati ponova zadržani kao taoci.

Srbi su tek krajem 1826. g. dobili prve izveštaje o odredbama Akermanske konvencije koje su se ticale njihove zemlje. Tekst same konvencije i pismo grafa Nesselrode doneo je u Srbiju, M. German, početkom 1827 g.

[1]) Vidi Priloge. II.

Srpske starešine primile su toga glasnika s tolikim počastima, da je beogradski vezir smatrao za dužnost da protestvuje protiv manifestacija koje su činjene u čast jedne strane države, bez prethodnog savetovanja sa pretstavnikom turske vlade, čiji su podanici Srbi.

Ali, o tome protestu nije vođen račun. Miloš je odmah sazvao veliku skupštinu, sastavljenu od višeg duhovništva, velikog broja sveštenika, svih nahiskih knezova i izvesnog broja poslanika, koje je narod imao da izabere. Ta se skupština sastala u Kragujevcu, 27 januara 1827. g. Posle službe koja je otslužena u crkvi i kojoj je prisustvovao Miloš s celom svojom porodicom, skupština je otvorena u crkvenom dvorištu. Davidović je, u ime Miloša, pročitao je jednu poslanicu, kojom je vrhovni starešina potsetio skupštinare na nevolje koje je narod podneo od 1815. g., na napore koje je on učinio da mu izradi slobodu i na sve unutarnje i spoljne teškoće koje je, radi toga, imao da savlada. Za tim je — pošto je odao počast uspomeni cara Aleksandra i izrazio zahvalnost caru Nikoli — saopštio da je turska vlada zadovoljila želje narodne, koje joj je poslednja deputacija podnela 1820 g. i molio je sve prisutne da održe red i mir u zemlji da se ne bi izgubilo ono što je dobiveno.[1])

Te misli kojima je dat rečit izražaj proizvele su silan utisak na članove skupštine, koji su ih propratili usklicima zahvalnosti Milošu, sultanu i caru Nikoli.

Istoga dana članovi Velikog suda, koji je 1821 g. osnovan u Kragujevcu, sastali su se s nahiskim knezovima i s kmetovima i izradili jednu adresu, kojom su Milošu izrazili narodnu zahvalnost za sve što je dotle uradio, ponova ga proglasili za naslednog kneza Srbije i zakleli se na vernost njemu i njegovoj porodici.[2]) U isto vreme sastavljena je i jedna molba sultanu da potvrdi titulu naslednog kneza, koju je narod dao Milošu i zahvalno pismo ruskom caru na učinjenom dobročinstvu, s molbom da se i on za tu potvrdu zauzme.[3])

Po sporazumu sa skupštinom Miloš je tada odredio novu deputaciju za Carigrad. U nju su ušli Lazar Teodorović, za pretsednika, kgezovi Ilija Marković i Atanasko Mihailović za savetnike, knez Marko Georgijević za sekretara i Jovan Antić za blagajnika.[4])

Ali, to se oduševljenje Srba ubrzo ohladilo i pretvorilo u nepoverenje. U oktobru 1826. g. turska vlada je uzela na sebe obavezu da njihove stvari uredi sa srpskim deputatima, najdalje u roku od osamnaest meseci. Dotadašnja deputacija napustila je

[1]) Vuk Stef. Karadžić. Isto. 183—4.
[2]) Isto mesto.
[3]) Srpska molba sultanu, ... 1827. (*Spomenik Kralj. Akademije.* XXXI. 156).
[4]) M. Obrenović I. Markoviću, 28 januara 1827. (M. Petrović. Isto. I. 624).

Carigrad krajem februara 1827 g.[1]) Međutim, turska vlada je ćutala i nije nikako tražila da se pošlje nova deputacija. U tome je i beogradski vezir Abdurahman naša premešten u Bosnu i na njegovo mesto postavljen Husejin paša iz Nikopolja.

Uznemiren sticajem tih okolnosti Miloš je rešio da pošalje nove deputate i ne čekajući poziv turske vlade, ni ruskog poslanika, koga je za to ranije molio. On im je preporučio da, radeći da dobiju za Srbiju povlastice koje se nalaze u Akermanskoj konvenciji, naročito nastanu na tome da se njemu prizna titula naslednog kneza, da u tom pitanju ni najmanje ne popuštaju i da ga izveštavaju o svakom odgovoru vlade.[2])

Miloš je predvidao teškoće koje će Turci istaviti svima tim zahtevima, i pokraj vanrednih usluga koje je on učinio turskoj vladi u kritičnim prilikama za nju, održavajući red u zemlji od početka grčkog ustanka. Pitanje o naslednom kneževskom dostojanstvu u njegovoj porodici nije bilo čak ni pomenuto u Akermanskoj konvenciji. Bilo je, dakle, gotovo nemoguće očekivati da će turska vlada lako učiniti taj ustupak. Ali, Miloš se ipak nadao da će ona, u interesu Turske, težiti da priveže za sebe Srbiju. U jednom aktu, koji je sastavljen u ime naroda, on je izneo sve svoje dotadanje zasluge za održanje srpskog naroda u pokornosti sultanu i istakao je da će zemlja, ako joj se ne da nasledni knez, biti izložena uticajima sa strane i da će svaki izbor novoga kneza izazivati nove intrige i borbe. Udario je naročito glasom na štetne rezultate uprave povremenih knezova Vlaške i Moldavije, koji su, vodeći najviše računa o svojim ličnim interesima, pritiskivali i globili narod i, po svom odlasku, ostavili u zemlji nezadovoljstvo i bunu, koji nisu u interesu turske vlade. Što se tiče reda nasledstva on je nalazio da knezu treba ostaviti pravo da „u dogovoru sa Senatom, starešinama i narodom izabere svoga naslednika iz svoje porodice, ne po prvorođenju, nego po sposobnosti za upravu."

Osem toga izvesna pitanja, i ako su bila predviđena tom konvecijom, trebalo je prertesti i bliže odrediti. Takva su bila pitanja o ograničenju šest nahija, o utvrđenju danka i o uređenju zakonodavstva i policije. Moglo se očekivati da će vlada tražiti rešenje najmanje korisno po narod i da će sebi ostaviti mogućnost da se meša uvek u unutarnju upravu u Srbiji. Miloš je, dakle, osetio da će za uspešno dovršenje tih pregovora biti potrebna najenergičnija pomoć ruske diplomacije. Usled toga on je odmah saopštio sve svoje brige grafu Nesselrode i tražio je potporu ruskog poslanika u Carigradu. Šta više, poznajući dobro Turke, on je dao deputatima još jedan korisan savet.

[1]) U Carigradu je ostao samo Ilija Marković da primi nove deputate i da im spremi stan.

[2]) Nastavlenije, od 27 februara 1827. (M. Gavrilović. Isto. III Prilog III).

Kako je već bio stekao znatno bogastvo[1]) i još više uštedeo narodu od državnih prihoda[2]), preporučio im je da dadu novaca ministrima i svima činovnicima turske vlade.

Kad su srpski deputati, 29 marta, stigli u Carigrad, tamo ih je dočekao M. German, koji je malo ranije došao da im posluži kao posrednik kod ruskog poslanstva. Pretsednik deputacije zamolio ga je odmah da ga pretstavi ruskom poslaniku.

Novi ruski poslanik, Aleksandar Ivanović Ribeaupierre stigao je bio u Carigrad, 13 februara 1827 g., sa zadatkom da uredi razna pitanja između dve carevine, prema odredbama Akermanske konvencije, koju je i on, kao drugi ruski punomoćnik, potpisao. On je bio dobio naredbu da energično pomogne zahteve srpskih deputata. Ali, on je, osim toga, imao da pretstavi turskoj vladi umirenje Grčke kao neophodnu potrebu za Rusiju i da joj saopšti protokol od 4. aprila 1826 g. koji je sadržavao osnovicu za englesko-rusko posredovanje u korist grčkih ustanika.[3]) Tu pretstavku podneo je on naskoro po svom dolasku. Međutim, taj je korak mogao samo osujetiti uspeh drugih pitanja, pošto je bilo izvesno da Turci u grčkom pitanju neće popustiti i da, usled toga, misija nove srpske deputacije neće uspeti.

I pokraj toga ruski poslanik je, 29 marta, primio pretsednika srpske deputacije i obećao mu da će pomoći srpske molbe.

Istoga dana Ilija Marković je bio poslat glavnom tumaču turskee vlade da mu javi da su novi deputati stigli i da čekaju poziv da se pretstave vladi. Isak efendija ga je uverio da je uvek bio i da će ostati prijatelj Milošu i odredio mu je sastanak za sutra dan.

Pošto su, po odobrenju ruskog poslanika, rešili da glavnom tumaču dadu pet stotina dukata (deset hiljada groša) na dar od Miloševe strane, Marković je, u društvu sa sekretarom deputacije, Đeorgijevićem, otišao na zakazani sastanak. Isak efendija ih je primio hladno i prebacio im je ljutito što su došli, bez uobičajene preporuke beogradskog vezira. Na to mu je Marković spustio pod sidžade zapečaćenu kesicu s pet stotina dukata. „Ovo naš knez — rekao mu je — za sad, Vašoj svetlosti kao znak svoga visokopoštovanja, preporučujući novu deputaciju milosti Vašoj. Naš bi knez smatrao za čast pisati svome prijatelju, ali se bojao da se zbog ovoga ne bi Vaša Svetlost našla nešto uvređena ili da pismo ne bi što naškodilo jednoj ili drugoj strani u ovo kritično vreme." Za tim ga je zamolio da u svemu pouči deputate. Pošto je opipao kesicu i podmetnuo je bolje poda se, efendija je odmah promenio ton i obećao da će deputaciju u svemu pomoći. Sutra dan je bio još ljubazniji; rekao im

[1]) Njegovo imanje u novcu iznosilo je 1827 g., sumu od 2,072,251 groša: (M. Petrović. Isto. I. 463).

[2]) Državna ušteda iznosila je, 13. maja 1828. g., sumu od 4,198,345 groša. (Isto. 860).

[3]) Protokol od 4. aprila 1826. g., koji su u Petrogradu potpisali vojvoda Velington i graf Neselrode garantovao je Grčkoj autonomiju.

je da njegovu kuću smatraju kao svoju, da dolaze k njemu bez ikakvih ceremonija i savetovao ih je da se Reis efendiji pretstave posle Bajrama.[1])

Ruski poslanik je dao deputatima najbolje savete. Preporučio im je da zasnuju veze s izvesnim viđenim ličnostima, koje se viđaju s visokim turskim činovnicima i s diplomatima, da bi mogli saznavati šta se misli o srpskim stvarima.[2]) Deputati su uspeli da poklonima zadobiju knjeginju Mavrocordato, ćerku kneza Moruzi i nekog lekara Aristobula, koji je već služio kao agent ranije deputacije i koga im je Miloš preporučio.[3])

S druge strane tumač turske vlade, zadovoljan poklonom koji je dobio, davao im je takođe savete. Odvratio ih je da ne dadu Reis efendiji pet stotina hiljada groša, koje su — po savetu ruskog poslanika — hteli da mu ponude, u slučaju ako njihove molbe budu povoljno rešene. On im je savetovao da sačekaju naimenovanje komesara za srpske poslove, pa da njemu taj novac dadu. U isto vreme uputio ih je da u budućim pregovorima ne pominju više zaštitu Rusije, ni Akermansku konvenciju, pošto bi to bilo neprijatno turskoj vladi. Najzad napomenuo im je, unapred, da će on u pregovorima govoriti uvek u interesu Turske, ali da će ih, tajno, upućivati kako da postignu željeni cilj. Što se tiče naslednog kneževskog dostojanstva, on je držao da ga vlada neće dati.

Reis efendija je primio srpske deputate tek 3. maja. Taj događaj je izazvao toliku radoznalost u diplomatskim krugovima da su tumači svih poslanstava bili došli da čuju kako će deputati biti primljeni. Prijem je bio vrlo kratak i prost. Ministar je pitao deputate kako su Miloš i narod; oni su izjavili njihovu vernost sultanu i predali su molbu sa svojim punomoćstvima. Ministar je na to rekao da je vladi poznato da su Srbi verna raja i preporučio im je da pričekaju dok molba bude prevedena i podneta sultanu.[4])

Deputati su držali da će pregovori uskoro otpočeti, ali su se u tome prevarili. Išli su dva-tri puta u ministarstvo da što saznadu; tamo su im odgovorili da je divan pretrpan poslovima i da treba da se strpe dok njihove stvari dođu na red. Zamoreni istim odgovorima, Teodorović i Georgijević našli su načina da ih, 9 juna, ponova primi Reis efendija. Pretstavili su mu da narod s nestrpljenjem očekuje vesti o njihovim pregovorima. Ministar je odgovorio da je vlada u velikom poslu, ali da će u roku od osamnaest meseci biti uređeno sve što je ugovoreno za Srbiju. Da bi ubrzao pregovore, Teodorović mu je obećao da će mu od strane naroda dati pola milijona groša kad srpske stvari budu uređene. Na te reči Reis efendija je presekao razgovor, pozvao je vladinog tumača i preko njega je rekao deputtima da je vlada dobila izveštaj od beogradskog vezira da Srbi uvode redovnu vojsku, da vojnike odevaju i vežbaju po evropski i da podižu kasarne. Deputati su odgovorili da u Srbiji nema više od dve stotine ljudi u uniformi i naoružanih, ali da oni vrše više policisku, nego vojnu službu i da nisu dovoljni ni za održanje reda u zemlji. Zadovoljan tim objašnjenjem ministar je preporučio deputatima da pišu u Srbiju da ne zavode ustanove, koje su protivne divanu i njihovom položaju raje i obećao im je da će se, kad ostali poslovi budu svršeni, pristupiti uređenju srpske stvari.[1])

Ruski poslanik, kome su se deputati žalili na neodređene odgovore, videći očiglednu zlovolju Turaka, podneo je, 19 juna, jednu energičnu notu turskoj vladi i pozvao je da, u što kraćem roku, izvrši odredbe Akermanske konvencije o Srbiji i da sa srpskim deputatima otpočne pregovore.[2]) Ali turska vlada nije htela ni odgovoriti na nju. Reis efendija je izjavio tumaču rumaču ruskog poslanstva da poslanik nema nikakva prava da čini takve pretstavke, pošto je rok od osamnaest meseci, koji je ostavljen divanu za uređenje trih stvari, samo u pola istekao.[3])

Rešenje srpskog pitanja nije moglo napredovati, pošto je turska vlada bila zauzeta grčkim pitanjem a ono je za nju bilo mnogo važnije. Ali, da ne bi došlo do prekida sa Srbima, s njima su ipak početi razgovori. Najpre je vođen razgovor o policiji, koju su Turci u načelu dopuštali, ali pod uslovom da policajci ne nose uniformu i da ne vrše vojna vežbanja, pošto bi to služilo kao rđav primer za ostale turske podanike.[4]) Deputati su se za tim sastali s tumačem turske vlade koji im je privatno tražio srpske zahteve da ih prouči. Oni su mu saopšteni, 13 septembra. Posle nekoliko dana on im je predao svoje primedbe. Nalazio je da vlada neće dati Milošu nasledno kneževsko dostojanstvo, da ona želi da se u gradove ubroje i varoši s okolinom koliko top može dobaciti i da se prihod od beogradske carinarnice ne uračunava u opšti danak, pošto ona pripada beogradskom veziru. Osem toga rekao im je da se povlastice uzete iz vlaškog hatišerifa (o zastavi i dr.) ge mogu dati. Naposletku, napomenuo im je i to da će turska vlada, ako dođe do rata sa Austrijom, biti prinuđena da pošalje vojsku u Srbiju da je brani.[5]) Deputate je, 27 septembra, primio Reis efendija. On im je obećao da će pregovori uskoro otpočeti i uveravao ih je da će sve dobro ići.

[1]) Srpski deputati M. Obrenoviću, 9 aprila 1827. g. (*Prilozi za Srpski Jezik, Književnost, Istoriju i Foklor.* II. Beograd. 1925.)

[2]) Isto.

[3]) Knjeginji je dato na poklon 3500 groša, jedno krzno od sibirske kune, u vrednosti 300 groša i jedan sahat od 200 groša za njenoga sina. Što se tiče lekara njemu je tada izdato 1440 groša. (M. Petrović. Isto. I. 830-1).

[4]) Srpski deputati M. Obrenovuću, 12 maja 1827. (M. Gavrilović. Isto. III. 19—20.)

[1]) Srpski deputati M. Obrenoviću 9 juna 1827. (Isto. 22—3).

[2]) Prepis ruske note od 19 juna 1827. (Isto. 27).

[3]) M. German deputatima 21 jula 1827. (Isto. 28).

[4]) Razgovori deputata s Reis efendijom, 26 jula i 1 avgusta 1827 (Isto. 31).

[5]) M. German M. Obrenoviću, 6 septembra 1827. g. (Isto. 34).

Kad je ruski poslanik saznao za te pojedinosti on nije bio zadovoljan držanjem deputata. Nalazio je da je obaveštenja koja im je dao tumač turske vlade, trebalo saopštiti Reis efendiji i preporučio im je da otvoreno izjave da Srbi ne mogu dopustiti da radi njihove odbrane, dolazi turska vojska u Srbiju, kad su oni već tražili da se sami brane.

Pošto je tumaču ruskog poslanstva saopšteno da će uskoro biti postavljen komesar za srpske poslove, deputati su se nadali da će glavni pregovori ubrzo otpočeti.

Međutim, odnosi između Turske i evropskih sila počeli su ozbiljno da se zapleću. U Londonu je 6 jula, zaključen ugovor između Engleske, Rusije i Francuske, po kome su one imale da ponude Turskoj svoje posredovanje, radi povraćaja mira u Grčkoj i zaključenja primirja između nje i grčkih ustanika. Notom koja je, 4 avgusta, podneta Reis efendiji, pretstavnici tih država učinili su tu ponudu turskoj vladi i ostavili joj rok od petnaest dana za odgovor. Ali, Turci nisu hteli za to ni da čuju. Usled toga flotama saveznih država izdata je naredba da blokiraju grčku obalu i turskoj vladi je stavljeno na znanje da će udružene flote silom sprečiti svako dalje iskrcavanje turskih trupa u Moreju. I pored toga turska vlada nije htela popustiti, nego je i dalje produžila slati trupe protiv ustanika.

Da bi Srbe održala u miru turska vlada je našla za dobro da s njihovim deputatima bar prividno počne pregovore. Četrnaestoga oktobra određen je Hadži-Hakif efendija za komesara za pregovore sa Srbima, ali on nije imao vremena ni da se sastane sa srpskim deputatima. Vest o porazu, koji su savezne flote zadale turskoj floti, kod Navarina (20 oktobra) stigla je u Carigrad. Među Turcima je nastalo strašno ogorčenje. Odnosi između turske vlade i pretstavnika Rusije, Engleske i Francuske postali su neprnijateljski. Pošto turska vlada nije htela povoljno odgovoriti na njihovu notu, od 24 novembra, kojom su od nje ponova tražili da primi posredovanje njihovih vlada, za rešenje grčkoga pitanja, oni su odlučili da napuste Carigrad. Tako su oni, u decembru, jedan za drugim otputovali. Ruski poslanik je krenuo 16 decembra. On je, pred polazak, ohrabrio srpske deputate da se ne plaše i da nastave pregovore, pošto oni nemaju nikakve veze s grčkim pitanjem nego se osnivaju na Akermanskoj kogvenciji, koju turska vlada mora izvršiti da Rusiji ne bi dala povoda za rat. Ali, odnosi između Rusije i Turske prekinuti su bili njegovim odlaskom i turska vlada je uzela tada srpske deputate za taoce.

GLAVA DVADESET SEDMA

I.

Težnja turske vlade da održi Srbe u pokornosti. Pitanje o obavezama (senetima). Saveti ruske vlade Milošu da Srbi ostanu na miru. Odluke srpske skupštine od 1 januara 1828. Držanje Husejin paše. Neiskrenost turske vlade. Obaveze Miloševe i narodne. Predlozi glavnog tumača turske vlade.

Usled zapleta s Rusijom i mogućnosti rata, turska vlada je nastala da, pre svega, održi Srbe u pokornosti. U tom cilju Reis efendija je uveravao srpske deputate u Carigradu da će srpska stvar biti uređena, ali da je potrebno strpeti se, dok drugi poslovi ne budu svršeni.

Polovinom decembra u Kragujevac je stigla vest iz Carigrada da su odnosi između Turske i saveznih sila raskinuti i da je rat između Turske i Rusije neizbežan. Osem toga Miloš je primio i jedno pismo od grafa Nesselrode, koji mu je dostavio carevu želju da Srbi, u slučaju ako Turska bude objavila rat Rusiji, ostanu na miru, da bi izbegli nesreću teškoga jarma koju bi im doneo upad neobuzdanih Turaka u Srbiju.[1]) U isto vreme Husejin paša je tražio od Srba obavezu (senet) da će i dalje ostati verni sultanu, obećavajući im, u zamenu, obvezu turske vlade, potvrđenu pečatom sultanovim, da će im ispuniti ranije molbe, čim redovni odnosi s evropskim državama budu povraćeni.[2])

Videći da predlozi beogradskog vezira nisu protivni željama ruskoga dvora, Miloš je našao za dobro da stupi u detaljnije pregovore s Husejin pašom, koji je od dolaska u Beograd pokazivao raspoloženje da mu se približi. On je smatrao da je to zgodna prilika da, pored ostvarenja povlastica koje su u Akermanskoj konvenciji predviđene u korist srpskoga naroda, dobije i nasledno kneževsko dostojanstvo, za kojim je toliko težio. Čim je od paše dobio uverenje da će mu učiniti sve moguće usluge, Miloš je rešio da sazove skupštinu najuglednijih starešina i da se posavetuje s njima.

[1]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću, 21 novembra 1827. (Isto 39—40).
[2]) Razgovor A. Simića s Husejin pašom od 20 decembra 1827. (Isto. 41—42).

Ta se skupština sastala u Kragujevcu, 28 decembra 1827. Na predlog Narodnog suda, ona je, u sednici, od 1 januara 1828 g., rešila da se turskoj vladi da tražena obaveza, ali da se i od nje zatraži obaveza da će, po svršetku zapleta, biti izvršeni srpski zahtevi iz narodne molbe, od 20 septembra 1820 g. i da će Miloš biti za svoju vernost turskoj vladi, na osnovu te molbe i skupštinskog akta, od 29 januara 1827 nagrađen.

To rešenje izloženo je u jednom naročitom aktu, na koji su stavili svoje potpise svi prisutni knezovi. Naročita skupštinska delegacija otišla je u Beograd i predala ga, 16 januara 1828 g., beogradskom veziru. Miloš mu je tom prilikom tajno obećao nagradu od sto hiljada groša, ako mu bude izradio hatišerif o naslednom kneževskom dostojanstvu. Husejin paša je obećao da će učiniti sve što može, ali je sumnjao da će turska vlada hteti da prizna Milošu nasledstvo po prvorođenju, pošto je protivno turskim zakonima i mislio je da treba tražiti samo pravo da on može sebi odrediti naslednika. Vezir je, 22 januara, napisao i pročitao Jevremu Obrenoviću pismo, kojim je sultanu veoma toplo preporučio rešenje skupštine i kurir ga je, posle dva dana, odneo u Carigrad.[1])

Sa svoje strane Miloš je skupštinsko rešenje saopštio deputatima u Carigradu i dao im potrebna objašnjenja i upustva za rad.[2]) Još pre toga izvestio je rusku vladu o tom rešenju i tražio je od nje upustvo šta da radi, ako turska vlada — u slučaju rata s Rusijom — htedne snabdeti srpske gradove vojskom i hranom ili ako Austrnja bude ma šta preduzela protiv Srbije.[3])

Međutim, turska je vlada, kao i vazda ranije, išla na prevaru. Njena glavna težnja sastojala se u tome da izigra odredbe Akermanske konvencije koje su išle u korist Srba. Još početkom marta Milošu je javljeno iz Beograda da je obećana obaveza stigla iz Carigrada veziru, ali da je turska vlada, u isto vreme, rešila da pojača posadu u gradovima.[4])

U toj obavezi, koju nije dala vlada, nego samo Reis efendija i koja je, mesto pečata sultanova, bila potvrđena pečatom istoga ministra, stajalo je uglavnom da će se vlada, kada bude došao pogodan trenutak, potruditi da blagonaklono nastavi i završi pregovore sa Srbima i da ispita njihove zahteve. Ona se završavala ministrovom novom pohvalom vernosti Miloševe i uverenjem da on ima pravo na nagradu sultanovu, ali da je vlada našla da to pitanje treba odložiti do druge prilike.[5]) To je bilo sve.

U trenutku, kad su pojačanja posade počela dolaziti, stigle su i vesti o vojnim pripremama na granici. Zabrinut, Miloš je naredio Aleksi Simiću i A. Petronijeviću da se žale veziru.

[1]) J. Obrenović M. Obrenoviću, 20, 23, i 24 januara 1828. (Isto 43—45).
[2]) M. Obrenović deputatima, 27 januara 1828. (Isto. 45—6).
[3]) Isti grafu Nesselrode, 14 januara 1828. (Isto. 47).
[4]) A. Simić M. Obrenoviću, 4 marta 1828. (Isto. 51).
[5]) Deputati M. Obrenoviću, 24 februara 1828. (Isto. 48—9).

Objašnjenja koja im je vezir dao potpuno su ga umirila. On je tada primio poslatu obavezu i ako ni iz daleka nije odgovarala ranijem obećanju i dao je dve obaveze: jednu od svoje strane sultanu a drugu od strane naroda Reis efendiji, u kojima je izražena njegova i narodna neograničena odanost sultanu.[1])

Šesnaestog aprila Miloš je primio dva pisma od grafa Nesselrode. Predvidajući skori rat između Rusije i Turske, on je savetovao Srbima da ostanu na miru i uveravao je Miloša da će Rusija naterati tursku vladu da izvrši sve odredbe Akermanske konvencije o Srbiji.[2])

Početkom maja doneo je Milošu iz Carigrada Stojan Simić nove predloge turske vlade. To su bile primedbe na srpske zahteve koje je Isak efendija službeno predao deputatima pred Reis efendijom, s preporukom da ih pošalju Milošu. Te su primedbe glasile ovako: sloboda bogosluženja odobrena je; vladika će biti Srbin, ali će biti naimenovan u dogovoru sa patrijaršijom. Miloš je priznat za baš kneza, za vreme dokle bude pravedno i dobro upravljao narodom, bez prava da sebi bira naslednika. Naslednik će biti biran po smrti kneževoj iz njegove porodice ili iz koje druge, ako u njoj ne bude sposobna člana za to. Sve vrste danka svode se u jednu sumu, ali tako da se harač od najmanje 600.000 groša mora uračunati u nju. Prihodi od mukada i drugi koji ne ulaze u danak, kao što su carina, trošarina, kantar, taksa od kafe, skele i t. d. davaće se pod zakup. „Niški" i „bosanski" harač ostaće i dalje odvojeni. Turci će ostati u Srbiji. Timari i zijameti predaće se beogradskom veziru koji će ih izdavati pod zakup kgezu ili kome drugom i koji će od toga prihoda davati spahijama koliko im pripada. Osem toga učinjeni su neznatni ustupci u pogledu štamparija, karantina i pasoša. Što se tiče oduzetih nahija, o njima nije bilo ni pomena.[3])

Ti se predlozi nisu nikako slagali sa zahtevima iz narodne molbe od 20 septembra 1820 g. i s odredbama Akermanske konvencije. Ali prilike su tada bile takve da se ništa nije moglo učiniti. Milošu je ostajalo samo to da sačeka događaje i da rešenja svih pitanja ostavi ruskoj vladi.

II.

Rat između Rusije i Turske. Miloševe mere za održanje mira u Srbiji. Prikupljanje bosanskih trupa na Drini. Milošev protest. Buna u Sarajevu i rasturanje bosanskih trupa. Saveti ruske vlade Srbima da ostanu na miru. Miloševi predlozi za uređenje odnosa između turske vlade i Srba.

Nije bilo prošlo ni mesec dana od prekida odnosa između turske vlade i pretstavnika saveznih država a car Nikola je predložio svojim saveznicima oružanu akciju protiv Turske, u

[1]) M. Obrenović sultanu. Narodni sud i nahiski knezovi Reis efendiji, 23 marta 1828. (Isto. 57).
[2]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću. 26 februara 1828. (Isto. 65—66).
[3]) Vozraženija, od 9 juna 1828. (Isto. str. 552—556).

cilju da je prinude da umiri Grčku i da izvrši svoje ugovore s Rusijom.

Kako su se saveznici ustezali da pribegnu tim sretstvima car je sam, 26 aprila 1828 g., objavio rat Turskoj.

Vest da je ruska vojska prešla Prut stigla je u Beograd sredinom maja. Posle nekoliko dana primio je Miloš i ruski proglas protiv Turaka. Taj je akt pročitan skupštini, koja se sastala 26 maja. Na istoj sednici pročitana je i jedna Miloševa beseda kojom je objašnjeno da Srbija i po savetima ruskog cara i po naredbama sultanovim treba da ostane na miru.[1]) Knezovima je najstrožije naređeno da svoje nahije obiđu da tu besedu narodu protumače i da sa svojim osobljem motre da red u njihovom području ne bude poremećen.[2])

O tim merama za održanje reda Miloš je odmah izvestio Husejin pašu, srpske deputate u Carigradu a tako isto i susedne paše.

Međutim bosanski vezir je uskoro počeo prikupljati trupe na Drini. O tome je izvestio Miloša, uveravao ga o svom prijateljstvu i tražio od njega da dopusti da bosanski vojnici mogu ići iz Bosne u srpske gradove i vraćati se iz gradova u Bosnu. Beogradski vezir je, sa svoje strane, uveravao Miloša da ta vojska neće biti veća od 45.000 ljudi i da je ona sabrana iz razloga što se doznalo da su, s ruskom vojskom, pošli mnogi srpski emigranti iz Rusije, u nameri da u Srbiji podignu ustanak. Ali, ta uveravanja nisu umirila Miloša. On je odgovorio bosanskom veziru da ne sumnja u njegovo prijateljstvo, ali da narod nema poverenja u Bosance, pošto oni javno govore da se ta vojska sprema protiv Srba. On je — javljao mu je dalje — godinama održavao mir u Srbiji to će činiti i na dalje i stoga ni Ruse ni Turke neće pustiti u Srbiju. O tom je već izvestio rusku vladu. Za slučaj da se Turci boje upada Rusa ili srpskih emigranata u Srbiju preporučio mu je da vojsku preveze Savom i Dunavom do Vidina pa da im se tamo odupre da ne uđu u Srbiju. Na kraju je pretio da će se žaliti sultanu.[3]) U isto vreme izdao je naredbe svojoj braći, Jevremu i Jovanu da se bosanskoj vojsci odupru, ako bude pokušala da pređe preko Drine.

Da bi izbegao sukob beogradski vezir je, sa svoje strane, savetovao Milošu da za neko vreme propusti vojnike koji se vraćaju iz gradova u Bosnu i one koje bosanski vezir šalje kao njihovu popunu. On ga je uveravao da ne treba da se boji bosanskih trupa i garantovao mu je da će se one posle mesec dana razbeći.[4])

Predviđanja Husejin paše uskoro su se ostvarila. Uništenje janičara i uvođenje nove vojske, koje je izvršeno 1826 g.,

[1]) Miloševa poslanica skupštini, od 26 maja 1828. (Lj. P. Nenadović. Isto. 24.)
[2]) Naredba od 26 maja 1828. (M. Gavrilović. Isto. III. 69).
[3]) M. Obrenović Abdurahman paši, 20 jula 1828. (Isto 71—2).
[4]) A. Simić M. Obrenoviću, 27 juna 1828. (Isto. 73).

nije nigde izazvalo takav otpor kao u Bosni. Bosanski muslimani bili su uvek najveći protivnici svake reforme, svakog novačenja i gordi na svoje povlastice. Oni su se i tada oduprli toj reformi, pošto je ona išla na ukidanje naslednih paša i kapetana, ali Abdurahman paša je uspeo da ih strogim merama umiri. To umirenje bilo je, međutim, samo privremeno. Kad je, u maju 1828 g., sultan pozvao bosansku vojsku protiv Rusa nezadovoljstvo je ponova izbilo. Kako Bosanci nisu nikad rado išli da ratuju van zemlje, nezadovoljstvo je postalo dvostruko veće. U Sarajevu je, u junu, planula buna i bosanski vezir je bio prinuđen da se sa svojim ljudima vovuče u Travnik. Ta pobuna učinila je da se bosanske trupe, prikupljene na Drini brzo rasture.

Tako je opasnost, koja je pretila Srbiji sa bosanske strane, bila otklonjena.

Na skoro zatim doneo je M. German jedno pismo grafa Nesselrode, upućeno Milošu. Ruski ministar je hvalio držanje Miloševo i njegovo staranje da održi mir u zemlji i izveštavao ga je da će srpsko pitanje biti rešeno prilikom zaključenja ugovora o miru s Turskom.[1])

Uveren da će Rusi izvesno pobediti Turke on je zaželeo da Srbi dobiju veće povlastice od onih, koje je predviđala Akermanska konvencija. Radi toga on je Germana odredio za deputata srpskog naroda i dao mu opširna upustva za rad. Naredio mu je da kod ruske vlade poradi da car, prilikom zaključenja ugovora s Turcima, prizna sultanu samo pravo vrhovne vlasti nad Srbijom, s tim da mu ona plaća najviše dva miliona groša godišnjeg danka; da Miloš bude priznat za naslednog kneza; da se Turci koji stanuju u nahijama, oduzetim od Srbije isele i da te nahije budu predate Srbima; da naknada za prodata turska imanja i spahijske prihode u celoj Srbiji ne iznose više od pola miliona groša i da za ostale dažbine ne pređe sumu od milijon i po groša; da Srbi mogu raspolagati svima zemaljskim proizvodima, pa prema tome i rudama i da ih mogu davati pod zakup; da se novija utvrđenja, Kladovo i Ćuprija poruše; da se Srbima da pravo da biraju mitropolita a njemu da postavlja vladike; da kgez i Savet mogu vršiti poslove samo po uzajamnom sporazumu; da se Savet sporazume s narodom o kneževom dohotku (civilnoj listi) i da, naposletku, car zadrži za sebe pravo zaštite nad Srbijom.[2]) Osem toga Miloš je, preko Germana, izvestio rusku vladu da će on — u slučaju ako ruska vojska bude zauzela Kladovo — doći tamo s vojskom i zauzeti te krajeve, pod izgovorom da zaustavi dalje prodiranje ruskih trupa.

Miloš je u avgustu, primio odgovor grafa Nesselrode. Ruski ministar je hvalio njegovo mudro držanje i njegove dotadanje zasluge za Srbiju i dostavio mu je poklon carev (tabakeru s carevim likom). Što se tiče Miloševog plana o oduzetim nahijama ministar ga nije odobravao, iz bojazni od novih za-

[1]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću, 9 juna 1828. (Isto. 77—78).
[2]) Isto. 81—82.

pleta. On ga je ponova uveravao da će to pitanje Rusija rešiti, prilikom zaključenja ugovora o miru s Turskom i savetovao mu je da ne ulazi ni u kakvu oružanu akciju, dok za to ne bude dobio upustva s ruske strane.[1])

Međutim, stvari su se u Turskoj sve više zapletale. Sultanov poziv da se vojska šalje na granicu naišao je na nepovoljan odjek ne samo u Bosni, nedo i u Albaniji. Uvođenje nove vojske naišlo je bilo i tamo na velike teškoće. Skadarski vezir Mustafa paša Bušatlija nije bio odan sultanu, čija je reforma u vojsci išla na to da slomije moć naslednih paša, kakav je i on bio. Kad mu je, u toku rata, turska vlada naredila da sa 40.000 vojnika dođe u Niš i da odatle prati kretanje ruskih trupa u Vlaškoj i pokrete Srba, on je odgovorio da to ne može učiniti, iz razloga što Arbanasi katolici neće da idu, što njegova vojska neće biti od koristi u ratovanju na ravni i što je zima na pragu.[2]) Ali sultan mu je ponova naredio da se odmah krene ka Vidinu, sa 60.000 ljudi. Raspoloženje Arbanasa bilo je tako da se Mustafa nije mogao oglušiti o tu novu naredbu. Pozvao je paše iz Đakovice, Tetova, Skoplja, Peći, Leskovca i dr., koji su bili pod njegovom vlašću, da sa svojim trupama, u roku od dva meseca, budu u Nišu.[3])

Miloš je smatrao da bi dobro bilo zadržati Mustafa pašu da se ne kreće iz Skadra ili da bar ne ide dalje od Niša i, na taj način, olakšati pokrete ruske vojske na Dunavu. U tom cilju on je činio izvesne korake kod paše, izvestio je rusku vladu o svojim vezama s njim i uputio joj izvesne predloge.[4]) Ali, pokreti ruske vojske nisu tekli povoljno. Zaustavljeni pred Šumlom, Rusi su, sredinom oktobra, morali prekinuti operacije i povući se u Vlašku na zimovanje. Što se tiče Mustafa paše, ruska vlada nije imala poverenja u njemu. Ona se bojala da on ne ide na to da dobije u ruke kakav akat kojim bi turskoj vladi mogao dati opravdan razlog da Srbe liši povlastica, koje su tek posle toliko strpljenja i žrtava dobili. Usled toga ona je savetovala Milošu da ostane s njim u dobrim odnosima, ali da se čuva da ga on ne prevari i da mu nipošto ne daje u ruke nikakav dokumenat nepovoljan po tursku vladu.

Ali, rat između Rusije i Turske nije bio time završen. Car je odlučio da ga, u proleće 1829 g., produži sa još većom energijom. U tom cilju on je postavio za glavnog komandanta trupa generala Dibića, jednog od najsposobnijih oficira i poverio mu da izvrši potrebne pripreme za rat.

U isto vreme ruska vlada je produžila sa saveznicima rad na rešenju crčkog pitanja. Grčki ustanici, koji su još 1827 g.

[1]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću, 1 avgusta 1828. (M. Gavrilović. Isto. III. 88).

[2]) M. Obrenović grafu Nesselrode, 17 jula i 21 septembra 1828. (Isto. 91—92).

[3]) Isti istome, 9 oktobra 1828. (Isto mesto).

[4]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću, 30 decembra 1828. (Isto 95—6).

bili osnovali republiku i za pretsednika izabrali grafa Kapodistriju, bivšeg pomoćnika ruskog ministra inostranih dela, nisu bili u stanju da suzbiju egipatsku vojsku koja se, pod komandom Ibrahim paše, borila protiv njih. I pored blokade, u kojoj je savezna flota držala grčke obale, Ibrahim paša je uspevao da nabavlja hranu i ostale potrebe suvim putem iz Turske. Da bi mu te izvore presekla i da bi ga prinudila da napusti Grčku, Francuska je, u ime saveznika, poslala jedan korpus vojske, u cilju da prekine veze između egipatskih trupa i turske teritorije. Nemogući da se bori protiv Francuza Ibrahim paša je sa svojim trupama napustio pokrajinu Moreju.

Tada su između saveznih sila produženi ugovori o budućem uređenju Grčke. Dvadeset drugog marta 1829 g. potpisan je u Londonu jedan protokol, kojim je određeno da Grčka bude monarhija, pod vrhovnom vlašću sultanovom, s tim da mu plaća milion i po groša danka i, kojim su joj utvrđene granice. U isto vreme rešeno je da se poslanici Francuske i Engleske u Carigradu vrate na svoja mesta i da počnu pregovore s turskom vladom o rešenju grčkog pitanja.

Međutim, Turci su se takođe spremali za produženje rata. Sultan je ponova zatražio od skadarskog vezira da s vojskom pođe u Sofiju. Mustafa paša je izvestio Miloša da će uskoro krenuti s vojskom i uveravao ga da ne treba da se plaši što će se njegove trupe približiti granicama Srbije. Neprijatelji Rusije polagali su mnogo na pojavu albanskih trupa na bojištu. Ali one na njemu nisu odigrale nikakvu ulogu. Dok su se trupe lagano kretale ka Vidinu, Dibić je, 11 juna, uspeo da potuče vojsku velikog vezira, kod Kulevče i da tako Rusima otvori put preko Balkana. Od tada su ruske trupe nastupale bez većih prepreka. Kada im je, 20 avgusta, palo u ruke i Jedrene, sultan je bio prinuđen za zatraži mir.

III.

Turska vlada prima Londonski ugovor. Pregovori o miru. Odredbe Jedrenskog ugovora (14 septembra 1820). Pojačanje ruske zaštite nad Srbijom.

Poslanici Engleske i Francuske stigli su bili u Carigrad, u junu 1829 g. Odmah su pokušali da zadobiju tursku vladu za odredbe londonskog protokola, od 22 marta, ali bez uspeha. Kad su naskoro zatim Rusi prešli Balkan i uputili se ka Jedrenu, vlada je taj protokol primila (15 avgusta). Dva dana po predaji Jedrena ona je zatražila mir i odredila Sadik efendiju i Abdul Kadara za svoje punomoćnike.

Turski punomoćnici stigli su u Jedrene, 27 avgusta. Sutra dan je general Dibić naredio svojim trupama obustavu borbe. Rusi punomoćnici, graf Orlov i graf Palen stigli su tek 2 septem-

bra. Pregovori su počeli istoda dana i ugovor o miru potpisan je 14 septembra 1829.

Jedrenskim ugovorom rešene su sve nesuglasice koje su dotle postojale između Rusije i Turske. Rusija je vratila Turskoj sve osvojeno zemljište u Evropi, osem ostrva na ušću Dunava, ali je u Aziji dobila, pored onoga što je bilo predviđeno Akermanskom konvencijom, još četiri važna grada i zamašnu ratnu oštetu. Osem toga određeno je bilo da ruska vojska ostane u Bugarskoj, Vlaškoj i Moldaviji do naplate te oštete. Povlastice Vlaške i Moldavije utvrđene su i proširene. Grčka, koja je dotle bila turska pokrajina, dobila je granice određene londonskim protokolom, od 22 marta 1829 g. i utvrđena je za vasalnu kneževinu, s vladaocem koji je morao biti hrašćanin i koga su imale da izaberu savezne sile, sporazumno s Turskom. Što se tiče Srbije za nju su potvrđene samo odredbe Akermanske konvencije (čl. VI-ti ugovora). Ali kako su te odredbe bile ostale mrtvo slovo na hartiji, Rusnja je nametnula turskoj vladi obavezu da ih doslovno bez i najmanjeg odlaganja izvrši, da Srbiji odmah vrati šest nahija koje su od nje oduzete 1813 g. i da hatišerif, kojim će biti naređeno izvršenje tih odredaba, saopšti ruskom dvoru, u roku od mesec dana.[1])

Jednim naročitim aktom, koji je potpisan istoga dana i koji je činio sastavni deo ugovora, utvrđeno je da će ruska vojska u roku od mesec dana, od dana kada bude isplaćen prvi deo ratne štete, određen za naknadu štete pričinjene ruskim podanicima i trgovcima, kada bude potpuno izvršen čl. VI ugovora o Srbiji i kad grad Đurđevo bude predato ruskim trupama — napustiti Jedrene i ostala važnija mesta u Trakiji i predati ih turskim vlastima.

Naposletku Dibić, koji je dobro poznavao tursko lukavstvo i predviđao da oni neće mnogo hitati da ispune odredbe ugovora, rešio je da i on ostane u Jedrenu do isplate prvog dela oštete i naredio je svojim trupama u Bugarskoj da se ne povlače pre objave hatišerifa o Srbiji.[2])

Zaštita, koju je Rusija dobila nad Srbijom odredbama Akermanske konvencije, potvrđena je i pojačana Jedrenskim ugovorom. Uticaj koji je sila zaštitnica dobila u Carigradu, sredinom septembra 1829 g., bio je takav da je bila opravdana nada da će sve važnije srpske želje uskoro biti ispunjene.

[1]) Maršal Dibić caru, 30 septembra 1820. (*Staraja i Novaja Rossija*. 1880. sv. X. 234).
[2]) Vidi Priloge. III.

GLAVA DVADESET OSMA

I

Misija A. Petronijevića kod Mustafa paše. Misija Đorđa Protića i A. Petronijevića kod maršala Dibića. Pregovori turske vlade sa srpskim deputatima u Carigradu i njen pokušaj da izigra odredbe uogvora o povraćaju oduzetih nahija. Energična intervencija grafa Orlova. Postavljenje turskog komesara za određenje granica oduzetih nahija.

Iz jednoga pisma maršala Dibića Miloš je, 21 septembra saznao da je ugovor o miru zaključen u Jedrenu i da se njime turska vlada obavezala da izvrši odredbe Akermanske konvencije i da Srbiji vrati šest oduzetih nahija.[1]) On je odmah odredio ĐorĐa Protića, člana Narodnog suda i Avrama Petronijevića, svoga sekretara da odu u Carigrad i da od turske vlade zatraže komesara da se odmah povuku granice i da se prema njima i danak utvrdi.[2]) Osem toga naredio im je da zamole Dibića da Mustafa paši Skadarskom, koji je tada bio u Sofiji, napiše jedno »laskatelno pismo«, što je reč datu Milošu — da će se, za vreme borbe između Rusa i Turaka, držati po strani — održao i da mu napomene da se za tu uslugu može nadati carevoj pažnji; da mu, najposle, izjave da je Srbiji potreban jedan grad u kome će stanovati poglavar srpskoga naroda i da traže da se Srbiji vrate dunavska ostrva koje Austrija drži, protivno ugovorima.

Deputat Protić pošao je sam iz Kragujevca i stigao je Petronijevića, koji je ranije bio poslat Mustafa paši, tek u Plovdivu. Petronijević je pošao iz Srbije, pre nego što je bila stigla vest o zaključenju mira. On je imao zadatak da ode u Sofiju i da nagovori pašu da se i dalje drži daleko od borbe. Međutim paša je bio krenuo za Plovdiv, po naredbi turske vlade i kada je već saznao da je mir zaključen.

Kako je Mustafa baš tada primio ferman kojim mu je saopšteno da je postavljen za vezira nad svima vezirima u Rumeliji, Bosni i Albaniji i kojim mu je naređeno da sa svom vojskom pođe u Jedrene, čim ga Rusi budu napustili, on je zadržao srpske deputate. Nemogući da shvati zašto vlada traži da on zimuje u Jedrenu, on je, 2. oktobra, pustio deputate

[1]) Maršal Dibić M. Obrenoviću, 17 septembra 1829. (M. Gavrilović. Isto. 124).
[2]) M. Obrenović deputatima, 23 septembra 1829. (Isto. 124).

da produže put i zamolio ih da mu jave, ako što budu o tome saznali.

Deputati su stigli u Jedrene, 4. oktobra. Dibić ih je istoga dana lepo primio. Izjavio im je da neće napustiti tursko zemljište, dok po carevoj želji ne obezbedi blagostanje srpskoga naroda i njegovoga starešine. Preporučio im je da u Jedrenu sačekaju potvrdu ugovora o miru. Obećao im je da će ruskom poslaniku, kada bude pošao u Carigrad, narediti da poradi kod vlade da komesara za granice što pre izabere i da će gledati da odredi još jednog komesara, Rusa.[1]) Za sve dalje razgovore Dibić je deputate uputio na ruske punomoćnike grofa Orlova i grofa Palena, kojima su bili povereni diplomatski pregovori s turskom vladom. Prilikom prijema kod grofa Orlova deputati su saznali da je turska vlada već izdala hatišerif za Srbiju, da on potpuno odgovara odredbama Bukureškog ugovora i Akermanske konvencije i da je već poslat beogradskom veziru. Graf Orlov im je, 27 oktobra, predao prepis hatišerifa a sutra dan su svečano izmenjane i potvrde Jedrenskoga ugovora.[2])

Pošto je maršal Dibić, 20. novembra, otišao s glavnim štabom na zimovanje u Burgas a graf Orlov s Butenjevom u Carigrad — radi pregovora s turskom vladom do dolaska poslanika Ribeaupierr-a — Đ. Protić i A. Petronijević pošli su, takođe u Carigrad i tamo su stigli, 26 novembra.

Međutim, turska vlada je već pokušavala da otpočne poslove sa srpskim deputatima, koji su pred rat zadržani, kao taoci, u Carigradu. Još 23. oktobra došao je bio k njima jedan turski činovnik i odveo ih sekretaru Reis efendije. On im je predao jedan akt i objasnio im da je to hatišerif koji su tražili i da im se daju još šest »kadiluka«. Deputati su odgovorili da im je — još u doba kad su obaveze (seneti) izmenjani između Miloša i turske vlade — punomoćije oduzeto i da taj akt, usled toga, ne mogu primiti bez naročite naredbe iz Srbije. Istoga dana sekretar Reis efendije odveo ih je načelniku ministarstva inostranih dela, ali deputati su ostali pri ranijoj izjavi. Posle četiri dana pozvati su ponova i tada ih je primio sam Reis efendija. Pored ostalog on im je tada naredio da jave Milošu da vlada pristaje da se pitanje o danku i o granicama, koja nisu konačno uređena hatišerifom, reše u Carigradu ili u Beogradu i da to treba učiniti što pre, pošto je vlada voljna da Miloša jedanput nagradi za njegove zasluge.[3])

Ovako držanje deputata nije se dopalo Milošu i on im je uskoro zatim poslao naredbu da hatišerif odmah prime. Usled toga oni su, 30 novembra, otišli u ministarstvo i primili

[1]) Đ. Protić i A. Petronijević M. Obrenoviću, 28 oktobra 1829. (Isto. 126—127).

[2]) Isti istome, 29 oktobra 1829. (Isto. 129).

[3]) Deputati istome, 26 i 27 oktobra 1829. (Isto. 141—143).

su taj akt.[1]) Ali, ubrzo zatim dobili su naredbu da traže da sultan uputi hatišerif, ne veziru da ga on objavi, nego Milošu i narodu i da im obeća dotična prava.[2])

Međutim, ruska vlada je već bila izjavila da je zadovoljna hatišerifom za Srbiju. Butenjev je to saopštio deputatima i uveravao ih da je turska vlada, uputivši taj akt beogradskom veziru da ga on, preko vrhovnog kneza, objavi narodu, postupila po ranijem običaju. Rekao im je da su Miloševi zahtevi neosnovani i bojao se da ne ometu pitanje o izboru komesara za povlačenje granica, u kome im je obećao neograničenu pomoć Rusije.

Graf Orlov je, odista, 22 decembra, tražio jednom notom od turske vlade da odredi komesara za obeleženje granica nahija oduzetih od Srbije. Reis efendija je odgovorio da je komesar određen i da će poći na dužnost. Načelnik političkog odelenja ministarstva inostranih dela pozvao je k sebi, 24 decembra, srpske deputate, počeo je razgovor o nahijama o kojima je reč u Jedrenskom ugovoru i rekao im je da turska vlada smatra da su to nahije valjevska, rudnička, čačanska, kragujevačka, jagodinska i požarevačka, iz kojih je ona još 1820 g. fermanom povukla svoje muselime! Deputati su dokazivali da nije reč o tim nahijama, pošto se one nalaze u srpskim rukama, nego o nahijama koje je Kuršid paša 1813 g., oduzeo od Srbije. Ali, turski činovnik je i dalje ostao pri svom mišljenju.

Izvešten o tome graf Orlov je, 10 januara 1830 g., ponova, energično protestovao protiv takog tumačenja odredbe ugovora o nahijama, napomenuo je da ruska vojska neće napustiti tursko zemljište, pre nego što oduzete nahije budu vraćene Srbiji i tražio je da se odmah odredi i pošalje turski komesar, koji će sa srpskim komesarima pristupiti obeležavanju granica tih nahija.[3])

Posle dva dana javljeno je iz ministarstva srpskim deputatima da je vlada rešila da pošalje komesara. Ali, graf Orlov se nije zadovoljio tim obećanjem, nego je tražio pismen odgovor, u kome će biti utvrđeno da se on daje na osnovu VI člana ugovora i objašnjenja koje je turski ministar, dva dana ranije, imao o toj stvari s tumačem ruskog poslanstva. Tako je, najzad, Reis efendija izvestio, 15 januara 1830 g., grafa Orlova da je za komesara određen Ahmet-Češaf efendija, jedan od sekretara careve kancelarije.

[1]) Isti istome, 2 decembra 1829. (Isto. 148).

[2]) M. Obrenović deputatima, 14 decebra 1829. (Isto mesto).

[3]) Upustva grafa Orlova tumaču Franchini-u, od 9 januara 1830 (Isto. 151—2).

II

Objava hatišerifa u Beogradu. Sastanak Narodne Skupštine u Kragujevcu (3 februara 1830). Čitanje hatišerifa i Miloševa poslanica Skupštini. Miloševa ostavka. Odluka Narodne Skupštine kojom se Milošu i njegovim naslednicima daje titula kneza. Zahvalnost sultanu i molba da Miloša potvrdi za naslednog kneza. Izjava zahvalnosti ruskom caru. Zakletva skupštine na vernost Milošu i zakletva Miloševa narodu.

Hatišerif je donet u Kragujevac, 11. decembra 1829. g. Pošto je bio adresovan veziru i beogradskom muli, Miloš ga je poslao A. Simiću da ga preda Husejin paši.

Čim je primio hatišerif vezir je, 14. decembra, sazvao videnije beogradske Turke i Srbe i dao da im se pročita taj akat. Hatišerif je tada zaveden u knjige beogradske mehćeme, original je vraćen Milošu a u prepisima je razaslat upravama gradova i varoši da narodu bude objavljen.

Pošto nije uspeo da dobije hatišerif na svoje ime, kako je želeo, Miloš se morao zadovoljiti onim koji mu je poslat. Iz želje da objavu toga akta izvede na što svečaniji način, on je sazvao veliku Narodnu Skupštinu. Ta skupština, koja je bila sastavljena iz poslanika, koje je narod izabrao, iz nahiskih knezova, po jednog pretstavnika svakoga suda, protojereja i videnijih sveštenika i kaludera, sastali se u Kragujevcu, 3. februara 1830. g. Šestog februara došao je na sednicu skupštine i Miloš. Pokazao je poslanicima originalan hatišerif i naredio da se u srpskom prevodu pročita. Tim aktom sultan je svečano obećao da će najtačnije i bez ikakva odlaganja izvršiti sve odluke Bukureškog ugovora i Akermanske konvencije, koje su se ticale Srba i da će odmah vratiti Srbiji šest ranije oduzetih nahija.[1]) Miloš je zatim naredio da se pročita i jedna njegova duga poslanica, u kojoj su nabrojene sve povlastice date zemlji i koristi koje će narod od njih imati i objašnjena sva pitanja koja je valjalo još raspravljati u Carigradu, materijalne žrtve koje je zemlja imala da podnese radi unutarnjeg uredenja koje dolikuje jednoj državi i radi povećanja redovne vojske i pozvao je članove skupštine da mu pomognu u tom poslu.

Zatim je uzeo reč i sam Miloš. Pošto je izložio napore koje je činio da održi mir u zemlji, od 1815., i da joj izradi pomenute povlastice, izjavio je želju da se povuče sa svoga položaja i ostavio je skupštini da izabere drugog starešinu.[2])

Ova vešta manevra potpuno je uspela. Miloša je tada cela skupština pozdravila klicanjem. Izašavši iz sale za sednice videniji članovi skupštine sastali su se u sali Velikog suda i tu su odmah napisali tri važna akta. Prvim aktom, u kome je Miloš nazvan »izbaviteljem i ocem Srbije«, oni su, u ime naroda, svečano potvrdili njega i njegove naslednike za kneževe

[1]) Vidi Priloge. V.
[2]) Lj. P. Nenadović. Isto. 55.

Srbije. Drugim aktom izrazili su sultanu najdublju zahvalnost naroda i molili ga da Miloša potvrdi za naslednoga kneza. Trećim aktom podneli su, u ime naroda, izraz zahvalnosti caru zaštitniku. Skupština je jednoglasno primila sva tri akta. Miloš je 8 februara ,pozvan da dođe u crkvu. Tu su mu, posle službe, članovi skupštine, u ime naroda, položili zakletvu na vernost a Miloš je istu takvu zakletvu položio narodu.[1])

III

Početak iseljavanja Turaka iz Srbije. Uzbuna Turaka protiv upotrebe zvona u srpskim crkvama. Miloš i grof Nesselrode. Dolazak komesara za granice u Srbiju. Neuspeh izaslanih komisija. Saveti grafa Nesselrode Milošu. Nezadovoljstvo Miloševo. Drska izjava turskog komesara. Miloševa žalba.

Kao što se već moglo misliti sadržina poslednjeg hatišerifa proizvela je težak utisak na sve Turke u Srbiji. Posle neuspeha koji je Turska pretrpela u ratu s Rusijom i ustupaka koje je Turska morala učiniti Akermanskom konvencijom a za tim Jedrenskim ugovorom, Turci koji su stanovali u Srbiji, stekli su uverenje da je došao kraj njihovoj vladi i da više ne mogu u Srbiji opstati. Po objavi hatišerifa mnogi od njih počeli su prodavati svoja imanja i seliti se. Takav je slučaj bio naročito s Turcima iz Jagodine. Što se tiče beogradskih Turaka oni su čekali na dolazak vladinog komesara, u nadi da će im on pomoći da se izvršenje hatišerifa odloži.

Sa svoje strane Srbi su odmah po objavi hatišerifa pristupili izvršenju njegovih odredaba. Počeli su pored crkava graditi zvonare i na njih dizati zvona. Podizanje zvonare u Beogradu izazvalo je ljutnju tamošnjih Turaka pa i samoga vezira, koji je tvrdio da zvona nisu spomenuta u hatišerifu i da je za to trebalo tražiti naročitu dozvolu iz Carigrada. Usled toga počeli su da se bune i šabački a zatim i užički Turci. Oni su pretili da će popaliti srpske kuće i povući se u grad, ako samo zvona budu dignuta.[2])

Medutim, Miloš je dobio jedno pismo od grafa Nesselroda, kojim mu je javljeno da mnoge srpske emigrantske porodice, koje su se 1814 g. doselile u Besarabiju, traže da se vrate u otadžbinu i pitao ga koje bi od njih mogao primiti.[3]) Milošu je to pitanje palo neprijatno. On mu je odmah odgovorio da te emigrante ne može primiti, dok stvari s turskom vladom ne budu uredene. Osem toga izjavio mu je da i on i starešine jako žale što su prevareni u nadi da će srpska stvar biti svršena u glavnom ruskom stanu, što je turska vlada, tek

[1]) N. Popov. *Rusija i Srbija.* I. 202.
[2]) Jov. Obrenović M. Obrenoviću, 13 marta 1830. (M. Gavrilović. Isto. III. 174—5).
[3]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću, 30 decembra 1829. (Isto, 182-3.)

na drugu notu grafa Orlova, pristala da odredi komesara za ograničenje oduzetih nahija i, što se muslimani iz tih krajeva spremaju da ih oružjem brane. Naposletku prebacio mu je što M. Germana nije poslao u Srbiju da položi račun o novcu koji je od Rusije primao i izjavio je da to smatra kao jednu vrstu nepoverenja.[1])

Ali, ubrzo za tim beogradski vezir je postao mnogo pomarljiviji, bez sumnje po naredbama iz Carigrada. Tako su zvona beogradske crkve prvi put zazvonila, 28 februara 1830 godine.

Određeni komesar turske vlade stigao je sutra dan u Jagodinu, gde ga je Miloš dočekao. U razgovorima, koje su tom prilikom vodili, Miloš ga je obavestio o neprijateljskom držanju kruševačkih i bosanskih Turaka i napomenuo mu je da su narodu poznate odredbe hatišerifa i da on mora tražiti da sve budu izvršene. Oni su se sporazumeli da komesar, čim bude stigao u Beograd, odredi s vezirom dve komisije koje će obići granicu: jedna Savom i Drinom do Jankove Klisure a druga Dunavom i Timokom do istoga mesta.[2])

Po dolasku u Beograd carski komesar je, odista, odredio obećane komisije, ali nijedna od njih nije mogla svršiti posao. Komisija, koja je pošla Dunavom, obišla je granicu samo do Soko Banje a komesare, koji su imali da obeleže granicu na Drini, pohvatali su Turci i Mahmud paša Vidajić ih je bacio u zatvor, u Zvorniku. Ti su ljudi oslobođeni tek pošto su beogradski vezir i carski komesar obećali Vidajiću da granica neće više biti pregledana. Vezir i komesar upotrebili su taj slučaj za izgovor da odlože dalji pregled granice ,dok ne stigne odgovor od bosanskog vezira. Taj je vezir uskoro odgovorio da je apsolutno nemoćan da ma kome u Bosni zapoveda i da samo Boga moli da živ i zdrav iz nje izađe.[3])

U tom je Milošu stiglo još jedno pismo od grafa Nesselrode. Povodom upustava koje je Miloš ranije bio dao Đ. Protiću i A. Petronijeviću da zamole Dibića da naredi da se Srbima ustupi jedan grad u kome će stanovati knez i da se Srbiji vrate dunavska ostrva koja su Austrijanci držali, ruski ministar mu je preporučio da naredi deputatima da se strogo ograniče na pitanja koja su jasno izložena u Akermanskoj konvenciji i u Jedrenskom ugovoru i koja turska vlada mora potpuno i bez odlaganja izvršiti i da ih ne zapleće drugim zahtevima, za koje ni Dibić, ni rusko poslanstvo nemaju prava da se zauzimaju a koji bi izazvali duga objšanjenja i duge prepiske i, na taj način odložili izvršenje onoga što je turska vlada

[1]) M. Obrenović grafu Nesselrode, 22 februara 1830. (Isto. 183).

[2]) Isti deputatima, 7 aprila 1830. (Isto. 177-8).

[3]) A. Simić M. Obrenoviću, 2 aprila 1830. (Isto. 170).

dužna dati srpskom narodu.[1])

Ovi saveti ruskog ministra nisu pali prijatno Milošu. On je sa žaljenjem video da ruska vlada neće pomoći rešenju nikakvog drugog pitanja pa ni pitanja o njegovom naslednom kneževskom dostojanstvu, dokle god ne budu izvršene odredbe ugovora. Međutim, on je dobro predvidao da te odredbe neće biti brzo izvršene. »Meni je njegove politike dosta — pisao je on deputatima u Carigrad — niti mu više pisati mogu, niti hoću, a vi preko poslanstva možete pitati neka vas bolje izvesti šta hoće. Kad veli da ne tražim onog što nema u traktatu (ugovoru), da kako nam ne dadoše ono što je u traktatu?«[2])

Međutim, događaji koji su se desili na Drini i držanje turskog komesara i vezira, učinili su da su Turci, koji su bili prodali svoja imanja Srbima, počeli da se vraćaju. Šta više ćupriski Turci počeli su šanac utvrđivati i spremati se za borbu.

Usled toga Miloš je naredio svojim pretstavnicima u Beogradu da odu veziru i komesaru i da ih pitaju šta su do sad učinili za iseljavanje Turaka iz Srbije i iz oduzetih nahija, da bi to mogao javiti u Carigrad.[3]) Komesar im je odgovorio da se u njegovim upustvima nalazi samo nalog da predloži da Turci ostanu i dalje u Srbiji i da se spahiski prihodi i dalje plaćaju zasebno a ne u opštoj sumi danka, pošto ti prihodi ne pripadaju caru, nego spahijama.[4])

Taj odgovor, protivan odredbama hatišerifa, jako je ogorčio Miloša. On je osetio da Turci neće vratiti šest nahija bez borbe i da ih Srbi ne mogu zauzeti, pre nego što se Turci budu iselili iz Srbije. Zbog toga je odmah naredio deputatima u Carigradu da zamole ruskog poslanika da se ozbiljno zauzme za tu stvar. »Narod je postao nestrpljiv — pisao im je on — ništa im ne ostaje nego da pred narodom, u jednoj ruci s hatišerifom a u drugoj s oružjem, podem za njegovo ispunjenje.«[5]) On se tom prilikom obratio i Davidoviću. »Sumnja me sve više obuzima — pisao mu je — da ne postanemo centar trenja Rusije s Portom pak da stradamo i propadamo onako, kao što su i Vlasi (Rumuni). Ako to pokroviteljica namerava, čemu se ja, za žive glave, skloniti ne mogu, bolje je da mi kažu, da idem iz ove zemlje, samo da ne dočekam i očima ne vidim stradanje moga otačestva pa šta im drago.«[6])

[1]) Graf Nesselrode M. Obrenoviću, 5 februara 1830. (Isto. 181-2).

[2]) M. Obrenović deputatima, 7 aprila 1830. (Isto mesto).

[3]) Upustva M. Đorđeviću i A. Simiću, od 31 marta 1830. (Lj. P. Nenadović. Isto II. 20).

[4]) M. Đorđević i A. Simić M. Obradoviću, 5 aprila 1830. (Isto).

[5]) M. Obrenović deputatima, 7 aprila 1830. (M. Gavrilović Isto. III. 181).

[6]) Isti D. Davidoviću, 1 aprila 1830. (Isto mesto).

GLAVA DVADESET DEVETA

I

Povratak ruskog poslanika u Carigrad. Memoar D. Davidovića o srpskom pitanju, od 11 februara 1830. Primedbe ruskoga poslanika. Pokušaji turskih ministara da odugovlače pregovore. Nacrt hatišerifa za Srbiju. Primedbe ruske vlade na Davidovićev memoar. Odgovor Ribeaupierre-ov. Miloševe primedbe na nacrt hatišerifa. Nezadovoljstvo ruskog poslanika Miloševim držanjem. Saveti grafa Orlova i Butenjeva Davidoviću. Pokušaj turske vlade da izigra odredbu o oduzetim nahijama.

Ruski poslanik, Ribeaupierre stigao je u Carigrad, 13 januara 1830 g. i odmah je preduzeo diplomatske poslove, koje su dotle vodili graf Orlov i Butenjev. Ali on se ubrzo razboleo, tako da srpski deputati nisu mogli dugo doći u dodir s njim. Novi poslanik bio je jako zabrinut svojim porodičnim prilikama i, usled toga, tako nervozan i naprasit, da je često izgledao smešan.

Dimitrije Davidović, kome je Miloš krajem oktobra 1829. bio poverio jednu misiju kod maršala Dibića i koga je, odmah za tim, usled maršalova odlaska iz Jedrena, uputio u Carigrad da posluži kao posrednik između srpske deputacije i tamošnjeg ruskog poslanstva, uspeo je da vidi ruskog poslanika tek 13 februara. Tom prilikom predao mu je jedan svoj akat o raznim pitanjima koja su se ticala Srba. Poslanik ga je primio lepo, ali prilikom opšteg prijema i pozvao ga je da mu češće dođe.[1])

U svom napisu Davidović je objasnio sve želje koje su bile iznete u narodnim molbama od 1820. i 1827. g. U odeljku, u kome je reč o naslednom kneževom dostojanstvu, tražio je da se knezu podari pravo nasledstva u muškoj liniji ili pravo da on za života može sebi izabrati naslednika, koga turska vlada mora potvrditi. U isto vreme napomenuo je da to pravo Miloš ne traži lično z asebe, nego za svakoga onoga koga narod bude izabrao za kneza. Osem toga u odeljku o nezavisnoj unutarnjoj upravi tražio je da se Srbima za novac ustupi Beograd ili Smederevo ili da im se odobri da utvrde Golubac, Petku na Dunavu ili Topčider, da bi, u slučaju nemira, državna blagajnica i arhiva bile u sigurnosti. Naposletku u prilogu je izložio i izvesne poruke srpskim deputatima za njihove pre-

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 11 marta 1830. (Isto. 168—9).

govore s turskom vladom i ruskim poslanstvom. Preporučio im je da od vlade traže: 1. da podari narodu pravo da, u slučaju rata, srpske trupe brane srpske gradove zajedno s turskom vojskom; 2. da poradi kod Austrije da se Srbiji vrate ostrva, koja je ona, protivno ugovorima s Turskom, zauzela i ako su bliža srpskoj obali. Naredio im je da porade kod ruskog poslanstva 1. da utvrđenja u Ćupriji i u Kladovu budu srušena, pošto su podignuta posle Bukureškog ugovora i po što ćupriski garnizon nanosi mnogo zla narodu a Kladovo smeta sabraćaju između Srba i Rusa, koji su se tada nalazili u Vlaškoj; 2. da Rusija manifestuje svoju zaštitu nad Srbijom i da se javno i ozbiljno zauzme za Srbe i da bude rukovod pregovora između srpske deputacije i turske vlade i 3. da u Beogradu bude postavljen jedan ruski konsul, kako bi Srbi nevešti diplomaciji, dobili u njemu iskrenog i iskusnog savetnika, koji bi motrio na povrede narodnih povlastica od strane Turaka i na austriske intrige.[1])

Prilikom predaje narodne adrese zahvalnosti sultanu, 27 februara, deputati su tražili od turske vlade da se počnu pregovori. Na to im je preporučeno da sačekaju svršetak Ramazana. Na pretstavku Davidovića da Turci opet žele da odugovlače pregovore, ruski poslanik je naredio svom tumaču da Reis efendiji izrazi njegovo negodovanje što se srpska stvar odlaže i da mu stavi do znanja da će je, odmah po prazniku, pokrenuti.[2])

Međutim Turci su bili rešili da po svaku cenu što docnije počnu pregovore. Pozvali su, 19 marta, u ministarstvo srpske deputate i prekoreli ih što je Miloš digao zvona bez dozvole vezirove, što je prinuđivao(!) Turke da u bescenje prodaju svoja imanja i da se sele i savetovali su im da se s tim prestane i da se sačeka komesarov izveštaj iz Beograda, prema kome će se sve svršiti. Po odobrenju ruskog poslanika deputati su odmah po Bajramu otišli u ministarstvo da pitaju kad će početi razgovori. Reis efendija im je, uz kafu i čibuk, pričao da sultan voli srpski narod više od svih svojih podanika, da treba sačekati izveštaje o granicama oduzetih nahija, prema kojima će i danak biti određen a da je za ostalo lako i da će sva pitanja biti svršena za dan-dva. Upravnik kancelarije divana rekao im je da će pregovori početi čim prođe zima i čim se on bude oprostio svoga kašlja! Kad su zatim, 2. aprila, deputati otišli kući Reis efendije da mu obećaju dar, pošto srpska stvar bude svršena, on im je maglovito odgovorio: »car je već i temelj postavio a mi ćemo sada na temelju zdanje zidati, tako da se mi, prijatelji veselimo a dušmani neka plaču.«[3])

Videći da Turci izigravju pregovore Davidović je ponova

[1]) Zapiska vidov kneza Miloša Obrenoviča itd. (Isto. 582-4).
[2]) D. Davidović M. Obrenoviću, 20 marta 1830 (Isto 171-2).
[3]) Isto.

otišao Ribeaupierre-u da mu se žali. Ali ruski poslanik je, na molbu turskih ministara, našao da treba čekati. To čekanje nije bilo dugo. On je, 10. aprila, otišao Reis efendiji i izjavio mu da neće da čuje za komesara, na koga se on izgovarao, da ti komesari uzalud idu u Srbiju još od Bukureškog ugovora i tražio je da se otpočne s pregovorima. Tri dana docnije naredio je L. Teodoroviću i Davidoviću da mu izrade nacrt hatišerifa. Oni su mu tom prilikom saopštili izvod iz Miloševa pisma od 7. aprila, kojim se žalio na držanje vezira i komesara. Poslanik im je tada objasnio da je turska vlada zauzeta grčkim pitanjem i da će posle njega doći na red srpsko pitanje. Što se tiče Miloša on je preporučio i njemu i starešinama da se s Turcima ne zavađaju, pošto je to uslov ruske zaštite i zauzimanja.[1])

Međutim, akat koji je Davidović podneo Ribeaupierre-u došao je bio na dnevni red. Još 23 marta Ribeaupierre je rekao Davidoviću da je njegov napis čitao, ali da je zaboravio šta ima u njemu. On ga je uveravao da to ne dolazi otuda »što nije naklonjen knezu i srpskom narodu«, nego što je tako zauzet svojim porodičnim stvarima da ni za šta drugo nije sposaban i dodao je da je molio cara da ga smeni i da želi da se povuče u privatan život. I pokraj toga on je ubrzo proučio taj akat i poslao ga sa svojim primedbama, 28. marta, u Petrograd. Posle dva dana zamolio je Davidovića da mu ukratko izloži njegovu sadržinu i da zabeleži primedbe koje će mu staviti.

Ruski poslanik je našao da je akat dobro napisan i obećao je da će, u glavnom, po njemu biti traženo rešenje srpskog pitanja. Smatrao je samo da zahteve o ustupanju Srbima jedogn utvrđenog mesta i o dozvoli da oni zajedno s Turcima mogu braniti gradove treba izostaviti, pošto su Srbi sultanovi podanici. Osem toga nije odobravao Miloševu želju da prihodi od Mačve, Krajine i beogradske carinarnice budu dati porodici Obrenovića i savetovao je da budu stavljeni na raspoloženje samo knezu Srbije, da ne bi »izašlo da Miloš želi učiniti svoju porodicu bojarskom pa bio na prestolu ili ne.« Što se tiče ostalih pitanja njih je ostavio srpskim deputatima da ih oni pokrenu kod turske vlade.

Na osnovu pomenutog svog akta i tih primedaba Davidović je izradio nacrt hatišerifa za Srbiju i podneo ga je, 8. maja, ruskom poslaniku. U taj nacrt nisu ušle odredbe o tome da vezir ne stanuje u Beogradu i da se snaga vojnih poseda odredi jednom za svagda, pošto su bile protivne Bukureškom ugovoru. Tekst nacrta preveden je odmah na francuski i taj je prevod tumač ruskog poslanstva predao, 13. maja, Reis efendiji.

Naskoro zatim Ribeaupierre je primio primedbe ruske vlade na nacrt hatišerifa, koji joj je on poslao 28. marta. Te primedbe ticale su se pitanja o izboru crkvenih starešina i pi-

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 20 aprila 1830 (Isto. 183-4).

tanja o nasledstvu kneževog dostojanstva. Ruska vlada nije odobravala da knez i starešine biraju mitropolita i vladike kao u Vlaškoj i u Moldaviji i nalazila je da bi bilo najbolje da Srbi zaključe konkordat (ugovor) s patrijaršijom, koji bi crkvi u Srbiji obezbedio slobodu, ali bez štete po prava patrijaršije. Što se tiče pitanja o naslednom kneževskom dostojanstvu vlada je nalazila da ga u ruski nacrt hatišerifa ne treba unositi, iz razloga što o njemu u ranijim pregovorima s Turskom nije bilo pomena i što bi ono moglo ometati izvršenje odredaba Akermanske konvencije. Ona je nalazila da treba ostaviti srpskim deputatima da ga oni pokrenu pa da tu pogodbu Rusija samo odobri.[1])

Ribeaupierre je odgovorio da žali što te primedbe nije učinio pre predaje nacrta hatišerifa. U isto vreme žalio je što, u svoje vreme, nije traženo da hatišerifom od 1829 g. budu u pojedinostima izvršene odredbe odelitog akta Akermanske konvencije o Srbiji, u roku od mesec dana, koji je za to bio ostavljen turskoj vladi. Nalazio je da je, usled toga, Rusija lišena jednog prinudnog sredstva koje joj je stajalo na raspoloženju — a to je određen i kratak rok u kome je srpsko pitanje imalo da bude konačno rešeno — i da su sad za to potrebni novi pregovori koje turska vlada može bez kazne odugovlačiti. Iz tih razloga našao je za dobro da navede Reis efendiju da mu zatraži nacrt hatišerifa i kada je u tome uspeo, uneo je u taj nacrt i zahteve koji ne potiču iz ranijih ugovora, u nameri da u toku pregovora na njima popusti »da bi u toliko lakše dobio najbitnije i najpotrebnije odredbe za blagostanje i bezbednost Srbije.«[2])

Međutim, deputatima su stigle i Miloševe primedbe na nacrt hatišerifa. One su se, pored zahteva da Srbiji pripadne i varošica Višegrad, ticale nezavisnosti unutarnje uprave u Srbiji, turskog novca kojim će biti plaćen danak i priznavanja srpskih zakona od strane turske vlade.

U Davidovićevom aktu od 11. februara 1830. g. predloženo je bilo ukratko da unutarnja uprava bude ostavljena knezu i Savetu, bez ikakvih bližih odredaba. Međutim u hatišerifu ,koji je podnet turskoj vladi i koji je Davidović saopštio Milošu, ta je odredba razrađena. Ona je glasila ovako. Turska vlada se neće mešati ni u građansku ni u finansisku upravu a tako isto ni u unutarnje stvari srpske kneževine. Izvršna vlast pripašće isključivo knezu, koji će je vršiti po mesnim zakonima i uredbama, koje Savet u opštoj sednici i po uzajamnoj saglasnosti svih njegovih članova bude našao za potrebno da uvede. Turska vlada će uvažiti te uredbe i zakone, u toliko samo u koliko ne budu narušavali suverena prava sultanova. Knez je stalni pretsednik Saveta. Savet je sa-

[1]) Extraits des differents rapports etc (Isto. 197-8 i 597-604).
[2]) Ribeaupierre grafu Nesselrode, 2 jula 1830. (Isto. 200).

stavljen iz nahiskih knezova, koji će biti birani među najznatnijim i najdostojnijim ljudima. Oni ostaju doživotno na dužnosti i nje mogu biti lišeni samo u slučaju prestupa koji bude pred sudom dokazan i posle presude koju zakoniti sud bude doneo. Knez i Savet baviće se izradom zakona i svim onim što se bude ticalo unutarnje uprave zemlje. Zakone o određivanju, rasporedu i upotrebi danka donosiće naročito Savet.[1])

Ta je uredba uvredila Miloša. On je osetio da je ona napisana tako samo da njegova vlast bude ograničena. Usled toga prekoreo je deputate što mu nacrt hatišerifa nisu saopštili, pre nego što je podnet turskoj vladi. Protestovao je protiv te odredbe i izjavio da na nju nikako neće pristati. Narod je njemu »bezuslovno predao sudbinu i svoju i otačastva i potomstva svog u amanet« i on neće da ga »okuje u lance ropstva i to po svoju i još nekoliko zemljaka korist. U Srbiji nema plemstva i ono se neće zavesti. Narod, neka ostane »ravan pravima svojim«. Na Vlašku se ne treba ugledati, jer su Vlahe njihove vlasti upropastile. Sloboda je ugovorima narodu data; narodu neka i ostane.

Tako je Miloš pisao deputatima i poslao im svoju redakciju dotične odredbe tražeći da je unesu u nacrt hatišerifa. Ona je, u glavnom, glasila ovako. Sva izvršna vlast poverena je knezu. On će je vršiti po povlasticama zemlje i zakonima koje će kneževska vlada s narodnom skupštinom donositi. Knez će imati svoj Savet od najsposobnijih i najodličnijih svojih zemljaka. Knez i Savet će po zakonu, u dogovoru s narodom, urediti sve što se tiče zemaljskih prava, pisanja zakona i t.d. Zakoni koji će odrediti sumu i način podele danka i njihova upotreba naročita su briga vlade i Narodne skupštine i mogu se donositi samo po zakonima sa saglasnošću rečene skupštine. Te zakone i ustave uprave pretresaće i potvrđivaće Narodna skupština, na pretstavku kneza ili njegovoga Saveta koji će se brinuti o njegovu izvršenju.«[2])

Miloš je, dakle, bio protivan Savetu čije bi članove narod birao i koji bi bili doživotni i želeo je Savet čije će članovi on postavljati a, pored njega, još i Narodnu skupštinu.

Davidović je, 1 juna, otišao ruskom poslaniku i izvestio ga da je primio Miloševe primedbe na nacrt hatišerifa. Kod njega je zatekao grafa Orlova i Butenjeva. Po njihovoj želji on im je odmah počeo prevoditi Miloševo pismo. Kad je pročitao njegovo mišljenje o unutarnjoj upravi Ribeaupierre je planuo: »Da — rekao je on — Miloš Obrenović hoće da bude Imperator, on neće da ima narodni Savet, nego samo svoj Savet, koji bi mogao po svojoj volji postavljati i smenjivati. A tako sultan radi!« Butenjev je prihvatio. Time će vaš knez — rekao

[1]) Ruski nacrt hatišerifa (Isto. 590).
[2]) M. Obrenović deputatima, 25 maja 1830. (Isto, 205—6).

je Davidoviću — navući negodovanje gospodara imperatora; gospodar nema nikako u vidu da ostavi srpski narod samovolji kneževoj; on hoće da i narod ima svojih zastupnika koje će on sam a ne knez birati; neka knez ima svoj Savet koji će sam birati kao što naš gospodar ima svoj Državni Savet, ali i narod treba da ima svoj Savet. Kad je Davidović pokušao da im skrene pažnju na to da Miloš nije protiv narodnog Saveta, ruspi poslanik mu je dobacio da se njega Miloš i ne tiče nego d aima narod u vidu. Graf Orlov je tada potvrdio da car i ruska vlala vode računa o narodu a ne o Milošu. Butenjev je, šta više, dodao da car neće nikad dopustiti da sav narod uzme učešća u državnim poslovima. Ribeaupierre je za tim branio svoju redakciju te odredbe. Između ostaloga rekao je da ruska vlada ne smatra Srbiju kao nezavisnu državu, da bi bilo potrebno da se uvede »samodržavstvo« ili kao republiku da bi bilo potrebno da ceo narod upravlja državnim poslovima, nego kao zavisnu i »konstitucionalnu« zemlju koja mora biti potčinjena turskoj vladi i biti pod upravom kneza i Saveta, tako da bi samo o izvanrednim pitanjima i o raspolaganju danka mogao ceo narod davati svoje mišljenje.

Oštru kritiku ruskog poslanika i njegovih drugova izazvale su ostale Miloševe primedbe. Takav je slučaj bio s Miloševim zahtevom da se iz nacrta izbaci odredba po kojoj će turska vlada priznati srpske zakone samo u toliko, u koliko ne budu protivni suverenstvu sultanovu. Poslanik je u tome zahtevu video najbolji dokaz da Miloš želi da bude »imperator« i »sultan« i da nije razumeo da ta ograda znači zabranu da knez i Savet ne izdadu kakav zakon koji bi išao na to da oslobodi srpski narod vlasti sultanove. Isti je slučaj bio s Miloševim zahtevom da Srbiji pripadne Višegrad. Poslanik je uzeo kartu. Na njoj je to mesto bilo pogrešno stavljeno na levu obalu Drine. Kako je on prema Davidovićevom aktu u svom nacrtu hatišerifa tražio da Drina do ušća Lima bude granica između Srbije i Turske, on je počeo vikati da Srbi hoće da uzmu Bosnu i da o Višegradu nije bilo reči u ranijim srpskim pretstavkama. Prebacivao je Srbima što jednom za svagda nisu utvrdili svoje zahteve od kojih neće otstupiti, nego im svaki kurir donosi nova uputstva i primedbe i dodao je da ni on, ni srpski deputati, ako se tako produži, neće nikad ni svršiti srpsku stvar. Zatim je odjednom izjavio da ima da otprati poštu i prekinuo je razgovor.

Pošto je izašao od Ribeaupierre-a Davidović je, na poziv grafa Orlova, otišao u njegov kabinet. Tu je s njim i Butenjevom, koji su sutra dan imali da pođu u Petrograd, nastavio razgovor. Graf Orlov je nalazio da Miloš pretpostavlja svoje lične koristi narodnim koristima; da je turska vlada lukava i da se može korisitti njegovom slabošću i obećati mu, preko komesara koji je u Srbiji, naslednost kneževskog dostojan-

stva, pod uslovom da se on odrekne ostalih narodnih povlastica koje su ugovorene između nje i Rusije; da car ima u vidu narod a ne kneza i da je potrebno da Miloš najpre obezbedi narodne koristi pa da se posle zauzme za svoje lične. Osem toga zamerio je Milošu na neumesnim primedbama i postupcima koji samo daju nepovoljnu sliku o njemu kao što su odbijanje hatišerifa i ostavka na položaj vrhovnog kneza. To je, po njegovom mišljenju, bila »komedija dobro izgovorena ali neispunjena«. Zašto se — pitao je — nije zaista odrekao vlade?! Time on ne može nikoga obmanuti.«... Najposle je uveravao Davidovića da se ta igra neće dopasti ruskoj vladi koja je inače ohladnela prema Srbiji. I on i Butenjev pripisivali su primedbu o Savetu ljudima iz Miloševe okoline, koji su radi da se mešaju u poslove.

Davidović je pokušao da ih uveri da su postupci Miloševi bili iskreni i da je on uvek pretpostavljao narodne koristi svojim ličnim koristima. Graf Orlov nje bio ubeđen, ali je pohvalio Davidovićevu revnost i preporučio mu je da knezu tačno saopšti sve njihove reči.

Tvrđenje grafa Orlova da je ruska vlada ohladnela prema Srbiji dalo je povoda Davidoviću da nastavi razgovor. On je izjavio da je to Miloš dve—tri godine ranije doznao od Germana; da je imao nameru da se objasni s ruskom vladom i da je njemu (Davidoviću) dao upustva da ode u Petrograd radi toga i radi objašnjenja srpskih stvari koje su na rešavanju. Graf Orlov mu je rekao da je to najbolje što može učiniti i obećao mu je da će ga tamo svesrdno pomoći. U isto vreme preporučio mu je da javi Milošu da će se on u Petrogradu zauzeti da se u Srbiju pošalje jedan ruski komesar i jedan ruski konsul i zamolio ga je da pozdravi i njega i deputate. Za tim su i Orlov i Butenjev zagrlili Davidovića i oprostili se s njim.[1])

Izjave tih ljudi od uticaja o neraspoloženju ruske vlade prema Srbima, njihovo nepoverenje prema Milošu i odlazak njihov iz Carigrada doveli su Davidovića u vrlo nezgodan položaj. On je bio rad da zadobize rusku vladu za Srbiju, da povrati poverenje ruskih državnika u Miloša i da pregovore za novi hatišerif što brže pokrene. Za sve te poslove bio je upućen jedino na Ribeaupierre-a a on je bio tako nervozan i nezgodan čovek da s njim nije bilo lako raditi:

Što je još više otežalo situaciju to su bila obaveštenja koja su deputati, 11 juna, dobili u turskom ministarstvu. Njima je tom prilikom rečeno da Srbi traže ne šest, nego petnaest (!) nahija; da zemljište koje oni traže iznosi »tri stotine sahata dužinu a isto toliko u širinu«; da Krurševac nikad nije bio pod Srbijom (!); da se Turci ne mogu seliti iz Srbije itd. Osim toga saznali su o tumača turske vlade da je ruski poslanik, dva dana ranije, razgovarao s Reis efendijom o srpskim stvarima i da mu

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 13 juna 1830. (Isto, 206—212).

je obećao da će pisati u Petrograd o granicama oduzetih nahija. Postojala je bojazan da Rusi u pitanju granica ne popuste.. Usled toga Davidović je našao da će biti najbolje da od Miloša zatraži odobrenje da ode u Petrograd pa da tamo da objašnjenja o svim tim pitanjima i da izradi da se ruskom poslaniku izdadu naredbe da se energično zauzme za nacrt hatišerifa.

Očekujući Milošev odgovor on je jednim pismom izvestio ruskog poslanika o svemu što su deputati čuli u ministarstvu i obesnažio je tvrđenja turskih ministara. U isto vreme čestitao mu je, zajedno s deputatima, čin pravog tajnog savetnika, koji je tih dana dobio od cara.[1]) Sutradan je već bio pozvan u rusko poslanstvo. Pošto mu je zahvalio na čestitci poslanik ga je upitao zašto mu je pisao, kada mu je ranije poručio da će ga po potrebi zvati. Prekoreo ga je što mu dosađuje piskaranjem i dodao je da on ima i drugih poslova i da nema vremena da se bavi samo njegovim hartijama. Kada mu je Davidović počeo objašnjavati turske podvale odnosno Kruševca, poslanik je ljutito odgovorio da su Srbi Kruševac »samo pet minuta u buntu držali« (!) i da on nalazi da je turski zahtev opravdan. Dodao je čak da tih šest nahija ne bi stavio u Akermansku konvenciju, koju je zaključio, da je sve to onda znao. Kada mu je Davidović primetio da je broj oduzetih nahija određen tek u Jedrenskom ugovoru a ne u Akermanskoj konvenciji, poslanik je planuo. »Ja neću da vi mene učite — uzviknuo je — ja ću pisati ministarstvu da se kruševačka nahija ustupi Turcima!«

Videći ga tako nervozna Davidović je počeo da se izvinjava što mu je dosadivao, uveravajući ga da deputati nisu znali da su Turci i njemu govorili o nahijama. »Porta — odgovorio je on — smatra vas deputate za budale i s toga vam i govori takve gluposti; ona je htela da vas zaplaši takvim predlozima da bi joj mnogo popustili; meni pak kao ministru i dejstvitelnom tajnom savetniku prve sile u Evropi ona ne sme tako da govori!« Za tim je uzeo izveštaj koji je spremio vladi o svom poslednjem razgovoru s Reis efendijom o Kruševačkoj nahiji i pročitao mu je nekoliko redi. Davidović je tada napomenuo da mu je poslednje pismo napisao u nameri da mu saopšti i srpske razloge, da bi ih ruskoj vladi mogao dostaviti pa da ona presudi. Ta je primedba ponova naljutila poslanika i on mu je odgovorio da ne dopušta da ga iko na svetu uči šta mu treba raditi. Davidović mu je tada izjavio da će, iz razloga što turska vlada pokazuje očevidnu nameru da izigra najvažniju odredbu ugovora (o šest nahija), otići — po naredbi Miloševoj — u Petrograd da tamo osujeti njenu nameru i zatražio je pasoš. Idite — odgovorio mu je Robeaupierre — ja ću odmah narediti da vam se izda pasoš; meni će biti milo ako

[1]) Davidović Ribeaupierre-u, 15 juna 1830. (Isto. 214).

odete; biću na miru od vas i nećete mi dosađivati vašim zapiskama.[1])

II.

Miloševo držanje. Odašiljanje Marka Đorđevića u Carigrad. Miloševa »deklarcija« o nacrtu hatišerifa. Odašiljanje Cvetka Rajovića i Avrama Petronijevića u Petrograd.

Miloš je, 19 juna primio opširan izveštaj Davidovića o razgovorima koje je vodio s Ribeaupierre-om, Orlovom i Butenjevom. Taj izveštaj proizveo je težak utisak na njega. Da bi stvar popravio on je našao, da je potrebno raditi na dve strane: obrazložiti ruskom poslaniku mišljenje o Savetu i objasniti se neposredno s ruskom vladom o svima pitanjima.

Prvi zadatak stavio je u dužnost Marku Đorđeviću, bivšem deputatu u Carigradu. Svoje mišljenje o Savetu izložio je u jednoj izjavi (»deklaraciji«). Izjavio je da nema namere da osniva Savet, pošto već postoji Narodni sud koji iste dužnosti otpravlja. Dvtadanji rad s tim Sudom dao mu je dovoljno dokaza da srpski narod neće nikad pristati da knez, s nekolicinom savetnika, raspravlja važnije stvari i da danak raspoređuje, bez njegovog znanja i odobrenja. Srpski narod nije »krotak« i naoružan je; u svakoga je »tako reći kuća puna vatre«. Poznato je da se on dotle za »malovažne uzroke bunio.« Svako selo traži račun od kmeta, srez od kapetana i td. na što je novac utrošen. Prirodno je, dakle, da se narodu da učešće u upravi zemlje; svaki drugi način uprave povredio bi bitni pojam naroda o njegovoj slobodi, koju ni jaram turski nije mogao uništiti. Da bi knez sa Savetom mogao mirno vladati bez narodnog učešća u upravi, potrebno bi bilo da imaju dovoljnu vojsku da narod održe u poslušnosti a za to Srbija nema dovoljno sretstava. Iz tih razloga on i starešine smatrali su kao politički potrebno da narod preko Narodne skupštine uzme učešća u državnoj upravi i to ne samo u pitanju razreza i rasporeda danka, nego i u donošenju zakona. Osem toga Savet sastavljen iz nahiskih starešina ne bi bio pogodan i zbog toga što ti ljudi većinom nemaju znanja potrebnh za državnu upravu i što bi taj Savet bio slab, kao u Karađorđevo doba. Bolje bi bilo da u Savet uđu najsposobniji ljudi i prirođeni Srbi, poreklom iz Austrije.

Miloš je tako isto smatrao da u hatišerif ne treba unositi nikakve ustavne odredbe i na taj način davati mogućnosti da se promisli da narod obezbeđenje svoje slobode dobiva od sultana, nego da bi dovoljno bilo napomenuti da se narodu daje nezavisna unutrašnja uprava koju će voditi knez sa Savetom, po zemaljskim zakonima, pošto bi takve odredbe ograničile načelo slobodne unutarnje uprave u Srbiji, koje je zajemčeno Akermanskom konvencijom. Srbija ne bi mogla biti uređena

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 21 jula 1830. (Isto. 214-16).

po želji i potrebama naroda, nego bi se za svaku izmenu u hatišerifu morao tražiti pristanak ne samo Rusije, nego i Turske. Međutim, njegova je namera uvek bila da predloge ustava i zakona prethodno podnosi ruskom dvoru na pregled i popravku i da unutarnjem uređenju zemlje ništa ne učini što bi bilo protivno Rusiji, tako da narod stekne uverenje da slobodu dobija iz ruku svog visokog zaštitnika.

Naposletku, Miloš je objasnio da je tražio da se iz nacrta hatišerifa izostavi odredba, po kojoj je turska vlada imala da prizna srpske zakone, u koliko ne budu protivni suverenom pravu sultanovom, iz razloga što je hteo da se turskoj vladi oduzme mogućnost da ometa uredbe o širenju prosvete i napretka u zemlji. U potvrdu toga napomenuo je da se turska vlada već protivila upotrebi zvona u crkvama i nošenju evropskog odela i dao je izraza bojazni da će ona i u buduće ometati najopravdanija novačenja.

Posle tih objašnjenja izjavio je da svojim ranijim primedbama na nacrt hatišerifa nije išao protiv sloboda narodnih, niti je imao nameru da narod potčini svojoj samovolji, nego da je, naprotiv, želeo da ga obezbedi od te samovolje koja bi ga mogla upropastiti, kao što su vlaški i moldavski kneževi s njihovim savetima (divanima) upropastili i (u liko opasali« Vlahe i Moldavce. Želeo je samo da sreća i sloboda, koje je car darovao narodu i koje je on krvlju svojih sinova otkupio, ostanu narodu a ne da taj narod, u kome nema predrasuda plemstva i blagorodstva, ostavi samovolji nekoliko ljudi i da dopusti da se u Srbiji zavedu staleške razlike.[1]).

Miloš je naredio M. Đorđeviću da tu »deklaraciju« preda ruskom poslaniku i da mu tom prilikom izjavi njegovo lično poštovanje i odanost Rusiji; da ga uveri da on ceni milost ruskoga cara više od svega; da je svesan da bez nje niko ne može upravljati Srbijom i da on tu milost smatra kao jedini uslov za njegov ostanak na čelu srpske vlade. Osem toga preporučio mu je da mu objasni da on, baš zbog toga, moli da ruska vlada pošalje u Srbiju jednoga konsula, koji će ne samo motriti šta se radi u Srbiji, nego koji će ga svojim savetima rukovoditi i uputiti da zasluži milost i naklonost carevu.[2]) U isto vreme, naredio mu je da ga izvesti da deputacija koja se šalje u Petrograd ima da izradi da Miloš može otići tamo da izjavi zahvalnost caru i da vladi podnese na pregled ustav i zakone koji će uskoro biti izrađeni. Miloš se nada da će, na taj način, svi steći uverenje da je on neograničeno veran Rusiji, da mu na srcu leži samo sreća i dobro narodno i da će tada vlada izdati ruskom poslaniku u Carigradu energična upustva i naterati Turke da brzo reše srpsko pitanje.[3])

Pored toga Miloš je tom prilikom uputio i jedno lično pi-

[1]) Deklaracija, od 25 juna 1830. (Isto. 218-221).
[2]) Tajna upustva M. Đorđeviću, od 26 juna 1830. (Isto. 222)...
[3]) Javna upustva M. Đorđeviću, od 26 juna 1830. (Isto. 222).

smo poslaniku. Čestitao mu je čin pravog tajnog savetnika i izjavio mu da žali što su njegove primedbe na nacrt hatišerifa izazvale onako neprijateljske reči u ruskom poslanstvu. Nalazio je da te reči „nanose najveću ljagu njegovoj časti" i da su ga u toliko silnije tronule što je iz njih video da je i poslanik sumnjao u čistotu njegovih namera i u njegov karakter i izjavio je nadu da će uspeti da uveri svet da je njemu „osem nepokolebime vernosti i večite privrženosti rusijskoj imperiji i najčistije ljubavi k rodu i otačestvu njegovom, svako drugo čuvstvo sasvim srano". Dopuštao je da su te primedbe mogle dati netačan pojam o njihovom pravom cilju i molio ga je stoga da pokloni naročitu pažnju razlozima iznetim u deklaraciji, koju mu šalje po Đorđeviću. Dodao je da nije imao namere da utiče na njega i da mu, na protiv, ostavlja da narodnu stvar reši onako kako bude našao da je za narod najkorisnije. Na kraju je dao objašnjenja o cilju deputacije koja je imala da ide u Petrograd i to ista onakva kakva je stavio u dužnost Đorđeviću da mu saopšti.[1])

Za deputate u Petrograd Miloš je odmah odredio Cvetka Rajovića i Avrama Petronijevića. Predao im je prepise Davidovićevog izveštaja, od 21 juna, „deklaracije" od 25 juna i upustava koja je dao M. Đorđeviću. Stavio im je u dužnost da izjave grafu Nesselrode da srpsko pitanje od Jedrenskog ugovora do poslednjih dana nije krenulo napred, da dolazak turskog komesara u Srbiji nije ni malo pomogao rešenju toga pitanja i da su se čak Turci koji su se bili iselili — naročito posle objave hatišerifa — počeli vraćati na svoja mesta; da je narod, usled toga, došao u zabunu i da počinje da sumnja u rusku zaštitu i da veruje tvrđenju Turaka da hatišerif neće biti izvršen. Preporučio im je da se, prilikom izlaganja pregovora u Carigradu, potuže na ruskog poslanika što je nacrt hatišerifa predao turskoj vladi, pre nego što je njemu poslat na pregled i što je posle vrlo nepovoljno primio primedbe koje mu je on poslao; da mu napomenu da hladnoća poslanikova prema srpskj stvari daje povoda verovanju da je i sama ruska vlada ohladnela prema Srbiji i da je ona izgubila milost cara zaštitnika; da, najposle, izjave nadu da će vlada, iz akata koja joj podnosi, steći uverenje da je Miloš imao pred očima samo dobro naroda i da je njegova nepromenljiva želja da u Srbiji ne zavodi nikakve ustanove, za koje ne bi dobio odobrenje ruskog dvora. Osem toga naložio im je da od vlade traže dopuštenje da on ili njegov brat, Jevrem mogu doći u Petrograd, u cilju da izraze zahvalnost naroda na dotadanjoj ruskoj zaštiti, da podnesu na pregled izrađeni ustav i zakone, da traže jednog ruskog konsula koji bi vladu rukovodio u poslovima, da povedu Miloševe sinove na vaspitanje u Rusiju i da se sporazumu s ruskom vladom o udaji njegove kćeri, koju traže mnogi „magnati" iz Austrije.

Pored toga Miloš im je preporučio da izjave ministru da

[1]) M. Obrenović Ribeaupierre-u, 26 juna 1830. (Isto. 217—218).

se on ne može primiti vlade u Srbiji bez potpunog blagovoljenja ruskog dvora i da od njega očekuje moralnu i materijalnu pomoć za uređenje zemlje, ali da će se rado odreći prestola, ako car bude našao da nasledno kneževsko dostojanstvo ne treba dati njegovoj porodici, kao što narod želi.

Naredio im je, dalje, da objasne vladi da je Srbiji potrebno jedno utvrđenje za čuvanje državne blagajne i arhive; da, u slučaju, ako stanovanje Turaka bude ograničeno samo na gradove, pitaju da li se tada prestonica Srbije može preneti u Beograd i da saznadu šta vlada misli o rušenju kladovskog grada i šančeva podignutih posle Bukureškog ugovora u Ćupriji, Aleksincu, Ražnju, Paraćinu, Kruševcu, Prahovu, Brzoj Palanci, Negotinu, Zaječaru i u Loznici.

Preporučio im je, najposle, da srpskim starešinama, koji su kao emigranti živeli u Besarabiji, predadu njegova pisma i da im objave da on žali što su se dotle morali potucati po tuđini, da će ih rado primiti u Srbiji ali da će zato tražiti dopuštenje od Rusije.[1])

Iz želje da im olakša izvršenje toga zadatka, Miloš je deputate toplo preporučio grafu Nesselrode, baronu Stroganovu, Daškovu, Rodofinikinu, grafu Orlovu i Butenjevu[2]) i naredio im da, po svršetku njihove misije, jedan od njih ode s upustvima vlade u Carigrad a drugi da se vrati u Srbiju.

III.

Primedbe ruske vlade na nacrt hatišerifa. Pregovori od 27 jula 1830. Pregovori u ruskom poslanstvu 10 jula). Davidovićeva beleška o granicama. Turski nacrt hatišerifa za Srbiju. Odgovor ruskog poslanika. Pregovori od 21 jula. Razgovori između ruskog poslanika i M. Đorđenića. Poslanikova poruka Milošu.

U trenutku kad je Miloš sastavljao upustva za Marka Đorđevića (26 juna), ruski poslanik je pozvao k sebi Davidovića. Saopštio mu je da su mu stigle primedbe njegove vlade na srpski akt, od 11 februara i da je iz njih video da im nacrt hatišerifa, koji je predat turskoj vladi, potpuno odgovara. U isto vrerme rekao mu je da Kruševac neće dati Turcima, čak i kad bi Miloš bio voljan da im ga ustupi, ali da odredbe o Savetu moraju ostati kako su sastavljene a tako isto i ona ograda da će turska vlada priznati srpske zakone „u koliko ne budu protivni suverenitetu sultanovu". Tada mu je pročitao, iz upustava koja je od vlade dobio, naredbu da prilikom tumačenja ugovora ne povredi načelo podanstva srpskoga naroda sultanu i da ne uzima svaku reč u najširem smislu, pošto tome još nije vreme. Za tim ga je izvestio da će sutra dan razgovarati s Reis efendijom o srpskoj stvari i naredio mu je da i on kod njega

[1]) Upustva A. Petronijeviću i C. Rajoviću, od 2 jula 1830. (Isto 223-6).
[2]) Pisma od 30 juna 1830. (Isto. 226).

bude sa svim potrebnim dokumentima i da javi deputatima da i oni dođu.[1])

Taj je sastanak održan 27 juna, u letnjikovcu Reis efendije, na Bosforu. Od strane turske vlade njoj su, pored Reis efendije, prisustvovali još i upravnik kancelarije divana, sekretar Ministra Inostranih dela i glavni tumač turske vlade. Čim je konferencija počela ruski poslanik je pozvao u salu Davidovića, koji se dotle nalazio s deputatima u obližnjoj sobi. Pošto je uzeo od njega ugovore poslanik je pročitao tekstove VIII-oga člana Bukureškog ugovora, odelitog akta Akermanske konvencije i VI-toga člana Jedrenskog ugovora i, pošto ih je protumačio i naglasio da je poslednjim ugovorom utvrđeno da odredbe Aekrmanske konvencije budu izvršene najtačnije i bez najmanjeg odlaganja, pitao je Reis efendiju šta je do toga časa učinjeno za Srbe, da li su odredbe Akermanske konvencije ispunjene i da li su Srbima vraćene šest oduzetih nahija.

Odgovor je dao upravnik kancelarije divana. U Bukureškom ugovoru — rekao je on — ima samo to da će se turska vlada dogovoriti s deputatima. Pregovori su više puta preduzimani, ali su prilike uvek bile takve da nam nisu dale da izvršimo taj ugvor. Naša je vlada gotova da ga ispuni; samo u tom ugovoru nema pomena o povraćaju šest nahija.

Ruski poslanik ga je odmah ispravio, rekavši da se on za povraćaj nahija nije pozvao na Bukureški ugovor, nego na Akermansku konvenciju i na Jedrenski ugovor.

Pokazujući ferman koji je Mehmed Esad efendija, 1820 g., nosio u Srbiju, Turčin je nastavio da su Srbi tada molili da se iz nahija požarevačke, jagodinske, kragujevačke, rudničke, požeške i valjevske uklone muselimi i da je turska vlada gotova da ispuni srpsku molbu. Poslanik je tada primetio da za te nahije nije ni čuo i pozvao je Davidovića da kaže koje nahije Srbi traže. Pošto je on to učinio, pozvao ga je da mu na karti pokaže nahije koje je pomenuo činovnik divana. Davidović je učinio i to i dodao je da se te nahije nalaze u srpskim rusama, da u njima stanuju Miloš, njegova braća i srodnici i da je to dobro poznato i Turcima i ostalim strancima koji prolaze kroz Srbiju. „Tako vi hoćete — rekao je smejući se poslanik — da date Srbima ono što već i onako imaju i što nikad nisu ni gubili?! A zove li se vratiti, dati čoveku što i onako ima? Vratiti znači dati ono što je nekad neko imao pa mu je oduzeto. Turčin je odgovorio da vlada zna za te nahije, a ne za druge! Na traženje poslanikovo Davidović je ponova pobrojao nahije, koje su bile u pitanju i dodao je da Srbi traže onih šest nahija, koje im je turska vlada oduzela 1813 g., a koje su na dan zaključenja Bukureškog ugovora pripadale Srbiji.

Kako je Turčin i dalje uporno tvrdio da turska vlada ne zna za te nahije, poslanik je uzeo drugi ton. Turčin je tada tvr-

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 3 jula 1830. (Isto. 228).

dio da to što Srbi traže ne čini šest, nego petnaest nahija! Poslanik mu je tražio da ih pobroji, ali on to nije bio u stanju da učini, pod izgovorom da nije doneo sve hartije. Poslanik mu je tada prebacio što je došao bez hartija i nalazio je da su takvi pregovori samo prazni razgovori. Turčin je za tim tvrdio da ono što Srbi traže „iznosi tri stotine sahata mesta"! Poslanik je odgovorio da to nije tačno i pokazao mu je dve karte Turske, od kojih je jedna bila izdana u Parizu a druga u Beču, na kojima su bile obeležene te nahije. Da bi Turke još bolje ubedio tražio je da se pozovu srpski deputati. Kad su ušli u salu Lazar Teodorović, Sava Ljotić i Jovan Antić oni su se poklonili do zemlje. Poslanik je otpozdravio, ali niko od Turaka nije hteo ni da ih pogleda, ni da im odgovori na pozdrav, niti da ih ponudi da sednu. Na pitanje koje su tih šest nahija koje Srbi traže, oni su potvrdili sve ono što su poslanik i Davidović rekli. Upravnik kancelarije divana je i dalje uveravao da vlada za te nahije ne zna i da one zinose više od tri stotine sahati. Kada ga je poslanik pitao kako on to razume, on je odgovorio „unakrst". Tada mu je poslanik dobacio da će on, idući unakrst po sobi, napraviti sto sahati; objasnio mu je da od Carigrada do Petrograda nema više od 364 sahata i pitao ga je da li je Srbija po prostoru tolika, koliko ima od Carigrada do Petrograda. U zabuni, u koju je bio doveden, Turčin je tada pokazujući na deputate, pitao da li će se u pregovorima upravljati po njima ili po ugovorima. Ja se po njima ne upravljam — rekao je poslanik. Ja samo gledam ugovore svoga gospodara. Njih ispunite pa dosta.

Kako je Turčin ostao tvrdoglavo pri svome, poslanik je primeteo da, po njegovim rečima, turska vlada nema ništa da vrati Srbiji i zapitao ga je da li je tako. Kada mu je Turčin to potvrdio, poslanik je promenio ton. Pošto je to — rekao je on — otvorena povreda ugovora neka mi Reis efendija da napismeno da Porta ne nalazi da ima šta vraćati Srbiji i ja ću poslati kurira s tom pismenom izjavom u Petrograd caru pa nek on sudi između mene i vas. Uplašen tom pretnjom Turčin ga je zamolio da se pretrpi još za 10—15 dana, dok se iz Srbije ne vrati komesar, koji će prikupiti sve potrebne dokaze. Poslanik je bio mišljenja da će biti bolje da ruski car pošalje svoga komesara u Srbiju da na mestu ispita stvar. Turčin je odgovorio da je to stvar samo turske vlade. Ja sam ovde predstavnik gospodara imperatora cele Rusije — odgovorio je poslanik — ja govorim u mesto njega, ja stojim za njega dobar da će poslati svoga komesara u Srbiju. Za tim je naredio Davidoviću i deputatima da se povuku.

Kad je ostao nasamo s Turcima ruski poslanik im je izjavio da u pitanju o oduzetim nahijama neće ni crte popustiti, da caru naročito leži na srcu izvršenje odredaba ugovora o Srbima i da će se turska vlada, ako ne bude htela vršiti svoje svečane i jasno određene obaveze, ponova zavaditi s Rusijom. Osem toga preporučio im je da sultanu saopšte njegove reči i ton

kojim je govorio i izrazio je nadu da će on bolje sudti o toj stvari. Time je razgovor završen.

Posle toga Turca su, bojeći se zapleta s Rusijom, molili poslanika da ne javlja ništa caru o njihovoj upornosti u pitanju o povraćaju oduzetih nahija i on im je to obećao. Međutim, on je o tome izvestio rusku vladu, u cilju da je ogorči na Turke i da tako dobije što odlučnija upustva.[1])

Devetog jula, pre no što je istekao rok od petnaest dana koji su Turci tražili, ruski poslanik je, preko svoga tumača, pitao Reis efendiju šta vlada misli činiti sa granicama Srbije. Mesto odgovora sutradan su došli u rusko poslanstvo upravnik kancelarije divana i sekretar Ministra Inostranih dela. To je — kažu — bio prvi put da su tako visoki turski činovnici došli kod jednog stranog poslanika radi pregovora. Oni su molili poslanika da se malo pritrpi, iz razloga što komesar još nije bio stigao i što je pitanje vrlo složeno. Doneli su nekakvu kartu i dokazivali su mu, prema njoj, da Srbi traže mnogo više nego što im pripada, da bi se vraćanju tih krajeva Srbima oduprli i tamošnje paše i muslimansko stanovništvo i da bi se zbog toga izrodili neredi, za koje bi Rusija optužila tursku vladu. Naposletku, predložili su da se Srbima dadu u zamenu drugi krajevi u kojima nema Turaka, pošto ugovor inače ne određuje poimenično krajeve koje im treba predati.

Ruski poslanik im je odgovorio da je njemu dužnost da radi na izvršenju ugovora a ne da pravi nove; da su ugovori zaključeni između Turske i Rusije jasni, pošto je u njima reč o povraćaju oduzetih nahija, t. j. onih koje su Subiji ranije pripadale i da se neredi, koji bi, po njihovom mišljenju, nastali prilikom predaje tih krajeva, ne bi mogli izbeći ni u slučaju zamene. Osem toga on im je izjavio da ne može dalje odlagati jedno pitanje koje je moralo biti svršeno u roku od mesec dana od potpisa Jedrenskog ugovora.

Turci su ga tada počeli uveravati da su voljni da tačno izvrše svoje obaveze prema Rusiji, ali da bi povraćaj oduzetih nahija napravio velike neprilike carevini i zamolili su ga da poradi da ruski car bude sudija u tom pitanju. Upravnik kancelarije divana je tvrdio da je odredba o oduzetim nahijama jedina teškoća za Turke i da će se za ostalo lako pogoditi; da oni imaju već izrađen hatišerif koji se gotovo potpuno slaže s ruskim nacrtom i da će ga uskoro saopštiti poslaniku s obavezom da u njemu učine sve izmene koje on bude zatražio a na koje im bude moguće pristati.[2])

Ali je poslanik ostao pri svojoj izjavi i obećao im je samo to da će im poslati kartu na kojoj će biti obeležene nahije koje Srbiji treba vratiti.

Posle toga razgovora Davidović je pozvan u rusko poslanstvo, gde mu je poslanik naredio da na francuskom opiše

[1]) Isto.
[2]) Ribeaupierre grafu Nesselrode, 17 jula 1830. (Isto. 239—240).

granice Srbije i da na karti, koja je priložena delu L. Rankea o Srbiji, obeleži granice šest nahija. Davidović je preveo podatke o granicama koje mu je Miloš poslao i koji su bili predati i turskom komesaru u Srbiji. Iz toga opisa izostavljen je samo zahtev da Kladovo bude porušeno, pošto je tome poslanik bio protivan. Ali na karti nije mogao obeležiti granice, pošto na njoj nisu bila označena mesta.

Ta beleška o granicama predata je turskoj vladi, 15 jula. Posle dva dana Turci su poslaniku saopštili svoj nacrt hatišerifa za Srbiju.

Napisan u obliku fermana taj je akat davao Srbima: 1. slobodu bogosluženja, bez pomena o zvonima, niti o izboru mitropolita i vladika 2. unutarnju samoupravu, s tim da Miloš za života bude baš-knez i da posle njegove smrti narod bira za kneza jednoga od njegovih sinova, ako koji za to bude sposoban ili drugoga koga iz svoje sredine 3. da plaćaju milion i po groša na ime danka i milion groša na ime prihoda od timara i ziiameta; da beogradski muhafiz stanuje u Beogradu, da upravlja beogradskom carinom i trošarinom i da ima prava kantarska i druga (tj. na mukadske prihode u Beogradu) 4. da Srbi mogu putovati radi trgovine po Turskoj carevini 5. da mogu podizati bolnice i škole 6. da muselimi, iz krajeva u kojima nema gradova, ni Turaka budu uklonjeni i 7. da Turci mogu prodavati svoja nepokretna imanja i ići u gradove a da oni koji neće mogu, kao i dotle, živeti i uživati svoja dobra.[1])

Ovaj je nacrt bio tako neozbiljan da je mogao izazvati samo osmeh ruskog poslanika.

Deputati su se nadali da će, tom prilikom, uspeti da u ruski odgovor bude unesena odredba o unutarnjoj upravi onakva kakvu je Miloš želeo. Ali ta im je nada ostala prazna. Marko Đorđević, koji je stigao u Carigrad, 6 juna, primljen je bio kod ruskog poslanika, posle nekoliko dana, u društvu s Davidovićem i L. Teodorovićem. Oni su tom prilikom predali poslaniku „deklaraciju" i izjavili mu Milošev pozdrav i poštovanje. Zauzet drugim poslovima poslanik je obećao da će je docnije pročitati i napomenuo je uzgred Đorđeviću da Miloš teži za samovlašćenjem, da ne bi bilo dobro da ceo narod uzima učešće u državnoj upravi i da je to careva volja, kojoj se Miloš mora pokoriti.

Prilikom novog prijema kod poslanika, 29 jula, oni su navaljivali da on u svoj odgovor, koji je baš tada pisao, stavi o unutarnjoj uredbi ovakvu odredbu: „nezavisno unutarnje pravitelјstvo, koje će knez i Senat po zakonima zemaljskim otpravljati", ali poslanik nije nikako na to pristao. Srbi su — rekao je on — sultanovi podanici i on im zakone izdaje a kad budu imali slobodnu unutarnju upravu mogu raditi kako hoće.[2])

Povodom odgovora ruskog poslanika održan je, sutra dan,

[1]) Isto. 243-4.
[2]) M. Đorđević M. Obrenoviću 26 jula 1830. (Isto. 245).

nov sastanak između Ribeaupierre-a, Reis efendije i upravnika kancelarije divana. Turci su, tom prilikom, pristali da dadu Srbima slobodu bogosluženja, ali da u Beogradu ne bude zvona, pošto sultan kao verski starešina muslimana (kalifa) ne može, tobož, davati svoj potpis na jedan akt u kome je reč o dizanju crkava i zvona. Ruski poslanik je pristao na to, s ogradom da se pitaju i srpski deputati.

Duže, ali mirno pretresano je pitanje o nezavisnoj unitarnjoj upravi i o naslednom kneževskom dostojanstvu. Reis efendija je naglasio da je suvišno stavljati u hatišerif ceo srpski ustav i da bi dovoljno bilo reći da se Srbima daje unutarnja uprava pa neka se upravljaju kako znaju. Poslanik je odgovorio da Rusi ne mogu pristati da se, po turskom načinu, sva vlast preda jednom čoveku, kao paši nad pašalukom, nego je tražio da turska vlada prizna sve vlasti u Srbiji, koje će održavati ravnotežu u narodu. Turski ministar je pristao i na to. Isto tako odobrio je da poglavar srpskog naroda nosi titulu kneza a ne baš-kneza, kao što su ranije Turci predlagali. Pristao je, dalje, i na to da se knezu pošalje diploma (berat) bez odlaganja.

Ali s odredbom o kneževom nasleđu nije išlo tako glatko. Ruski poslanik je dokazivao da bi bilo u interesu Turaka da knez bude nasledan, pošto bi u tom slučaju zemlja bila sačuvana od buna i pošto im je Miloš veran i odan i zaslužio je da njegovu vernost nečim nagrade. Međutim, turski ministar je tvrdio da je to teško dati, pošto je sultan nasledan i pošto ne može to svoje pravo drugima u Srbiji davati. Pristajao je da Miloš bude knez i da posle njega dođe njegov najstariji sin, ali je tražio da posle njegove smrti narod bira najsposobnijeg čoveka za kneza. Poslanik je izrazio bojazan da taj izbor ne izazove svađe i preporučivao je da čuvaju Srbiju od buna. Turčin ga je tada potsetio da on sve zasniva na ugovorima i da ugovori narodu ostavljaju izbor starešina i tražio je da se bar u toj odredbi ugovor izvrši. Ruski poslanik je priznao da je potrebno držati se ugovora, ali je dodao da on, u interesu Turske i kao prijatelj, savetuje da ispune tu opštu srpsku želju. Ali turski je ministar ostao pri svome preglogu. Time će se — rekao je on — ugoditi i Miloševoj vernosti i želji naroda i ugovorima. Može se lako desiti da sinovi poslednjega kneza budu maloletni, zar onda deca da upravljaju zemljom i narodom; nije li bolje i pametnije i za zemlju korisnije da upravlja najsposobniji od braće i srodnika kneževih? Videći da Turci neće da popuste, ruski poslanik je izjavio da se mnogo ne razilaze u tom pitanju i ostavio je tu odredbu na stranu.

Za tim je došlo na red pitanje o oduzetim nahijama. Ruski poslanik je odlučno izjavio da ne može odustati od traženih granica, da to pitanje ne može više odlagati i da će o tome pisati caru. Dodao je da je ta odredba jasna, da je osnovana na ugovorima, da se od nje ne može odustati i da je trebalo da bude

izvršena u roku od mesec dana, od potpisa Jedrenskog ugovora. Pošto je Reis efendija ćutao, poslanik je prešao na pitanje o danku i ostalim dažbinama. Turci su ranije tražili da Srbija plaća dva i po miliona groša godišnje. Poslnik je dokazivao da je to mnogo, naveo je da Vlaška, koja je dva puta veća i bogatija od Srbije, plaća svega jedan i po milijon i predlagao je — a to jedino iz želje da pomogne rđavim turskim finansijama — da Srbija plaća dva milijona. Za tim je primljena odredba o upravi turskih imanja u Srbiji, po ruskom nacrtu, odredba o slobodi trgovine i podizanju škola i bolnica, po turskom predlogu i odredba o stanovanju srpske deputacije u Carigradu, po ruskom nacrtu.[1])

Posle dva dana primio je ruski poslanik Marka Đorđevića da sasluša Miloševe poverljive poruke. Pošto je pročitao njegova tajna upustva i saslušao njegova objašnjenja, poslanik ga je uveravao da sve što je dotle kzao o Milošu nije rekao u zloj nameri; da i on i ruska vlada poštuju Miloša; da mu on lično želi svako dobro; da je za njega više radio, nego što je trebalo; da on, kao ruski poslanik, može samo dobra želeti Milošu i Srbiji, ali da se ne može raditi ono što je protivno podanstvu sultanu i da on Milošu samo savetuje da se drži ruske vlade. Obećao mu je da će vladi saopštiti Miloševe zahteve o čvrstoj zaštiti Rusije, o zajmu od deset milijona groša, o odašiljanju u Srbiju jednog ruskog agenta i drugih Rusa i o jednom utvrđenom mestu za čuvanje arhive. Ali, odmah je dodao da takva zaštita već postoji, da agenat nije potreban, pošto nema trgovinskih veza između Rusije i Srbije, da za čuvanje arhive Miloš može imati jedan utvrđen dvor, ali nikako grad, jer Srbi ne treba da zaborave da su sultanovi podanici. Što se tiče pitanja o Savetu, koje je Miloš stavljao kao pogodbu za svoj opstanak na čelu srpske uprave, poslanik je naredio Đorđeviću da mu javi da će u slučaju — ako njemu ne bude po volji odredba koja će o tome biti uneta u hatišerif i ako je on ne bude mogao primiti — doći drugi na njegovo mesto, koji će na nju pristati.[2])

Da bi ublažio te svoje izjave poslanik je odgovorio i Milošu na njegovo pismo. Uveravao ga je o svm energičnom zauzimanju u korist što boljeg rešenja srpske stvari i žalio je što ze Davidovićeva revnost u radu izazvala nesporazum između njih. Poslao mu je tekst odredbe o nezavisnosti unutarnje uprave iz ruskog nacrta hatišerifa i izrazio je bojazan da njegovo nepovoljno tumačenje te odredbe nije poteklo iz rđava prevoda. Izvestio ga je da će odredba o Savetu, i ako u nekoliko izmenjena, ostati u snazi, ali je dodao da će knezu ostati odrešene ruke da zavede i Narodnu skupštinu, pošto u hatišerifu neće biti nikakve odredbe protivne tome, tako da turska vlada neće moći da protestuje.[3])

[1]) Ribeaupierre grafu Nesselrode, 31 jula 1830. (Isto. 248-251).
[2]) M. Đorđević M. Obrenoviću, 2 avgusta 1830. (Isto. 246-7).
[3]) Ribeaupierre M. Obrenoviću, 17 i 23 jula 1830. (Isto. 247).

GLAVA TRIDESETA.

I.

Pokušaj Turaka da sklone Miloša na popuštanje. Pregovori u Smederevu (18 maja 1830). Miloš uspeva da pridobije turskog komesara. Odlazak komesarov u Carigrad (8 juna 1830). Razgovori između Miloša i beogradskog vezira u Topčideru (5 avgusta 1830). Milošev odgovor ruskom poslaniku u Carigradu. Upustva deputatima u Carigradu za odbranu srpskih zahteva i pridobijanje ljudi od uticaja.

I pokraj svih nesporazuma i sukoba koji su se bili izrodili između Miloša i turskoga komesara — usled toga što Ćešaf efendija nije vodio računa o granicama, radi kojih je bio poslat, nego se počeo mešati u unutarnje stvari — u njihovim odnosima nastao je neočekivano povoljan obrt. Trinaestog maja 1830 g., stigli su u Požarevac — gde se Miloš tada nalazio — dva turska činovnika i pozvali su ga, od strane beogradskog vezira i turskog komesara, da dođe u Smederevo radi sporazuma o pregovorima koji su tada vođeni u Carigradu.

Osamnaestog maja počeli su pregovori između Miloša, Ćešaf efendije i Abdurahman bega, sina vezirova. Ćešaf efendija je saopštio Milošu upustva koja je dobio iz Carigrada i pitao ga je kako traži nahije koje pripadaju drugim pašalucima. Miloš, koji je već bio izvešten o energičnom držanju ruskog poslanika u Carigradu i povoljnom toku tamošnjih pregovora, odgovorio je da ih on ne traži, nego Rusi koji su ugovor s Turskom potpisali i da on ima samo da ih, u ime naroda, primi i zatim je pobrojao te nahije. Turčin je primetio da to nisu šest, nego trinaest-četrnaest nahija, pomenuo mu je milost sultanovu prema njemu i srpskom narodu i njegovu naredbu i želju da se raja i Turci slažu, da se Turci ne iseljavaju, da se vojska, karantin i zvona ukinu, da se danak ne plaća otsekom i da se za nahije vidi šta je pravo. Zatim je ponudio Milošu šest srezova, mesto šest nahija, potsetio ga je na to da je sve, što je dotle postigao, dobio „pod pokrovom carevim" i ponudio mu da se zas ve to pogode, stavljajući mu u izgled novu nagradu od sultana. Miloš je odgovorio da ne može popustiti ni u čemu što je „u hatišerifu zapisano", pošto će inače sve vlade i sav narod reći da je za to novac ili što drugo primio i dodao je da ga je narod dovoljno nagradio i da s narodnom štetom neće ničije nagrade, ni od sultana ni od ruskog cara. Razgovori su produženi i sutra dan. Komesar je u više mahova navaljivao da pri-

dobije Miloša, ali on nikako nije hteo popustiti. Videći da je dalji razgovor izlišan, Turčin je zamolio Miloša da njegov trud opiše kako bi u Carigradu mogli videti da on nije kriv što Srbi nisu hteli popustiti.[1])

Naskoro za tim beogradski vezir je otvoreno priznao da je turska vlada u stvari poslala komesara u Srbiju, ne da izvida granice, nego da ispita da li će Miloš što popustiti od odredaba ugovora pa da se prema tome upravlja u pregovorima koje je vodila s ruskim poslanikom u Carigradu. On mu je u isto vreme dostavio da bi on bio rad da se sastane s njim i da mu samo zatraži odgovore na izvesne predloge svoje vlade, koje treba da pošalje u Carigrad.[2]) Miloš je zatim imao još jedan sastanak s Ćešaf efendijom. Turski komesar je pokušao da ga skloni da, u naknadu za nasledno kneževsko dostojanstvo, odustane od izvesnih svojih zahteva. Ali Miloš nije popustio. Za titulu naslednog kneza obećao je turskoj vladi samo svoju neograničenu odanost. Osim toga pokušao je da dokaže da je u velikom interesu samoga sultana da tim postupkom priveže za sebe novu kneževinu i da je ne samo u interesu Srba, nego i u interesu turske vlade da nasledstvom na srpskom prestolu osijeti intrige sa strane, koje će se u Srbiji izvesno razviti, ako narodu bude ostavljeno da bira kneza. Usled toga pozvao je i vezira i komesara da se za to zauzmu kod turske vlade i obećao im je velike poklone ne samo njima, nego i samom sultanu.

U tom je vlada naredila komesaru da se vrati. On je pošao iz Beograda, 8 jula, i svratio je u Požarevac da se pozdravi s Milošem. U razgovoru, koji su tom prilikom imali o tituli naslednog kneza, Miloš je obećao sultanu poklon od pola miliona groša (hiljadu kesa), ako mu tu titulu bude podario.

Po odlasku turskog komesara Miloš je produžio razgovore o istoj stvari s beogradskim vezirom. Oni su se sastali, 5. avgusta, u Topčideru. Miloš ga je ponova molio da se i on zauzme kod vlade da mu sultan učini tu milost i da njegovoj porodici da u nasleđe mukadu Mačvu. Posle tri dana vezir je poslao povoljan izveštaj u Carigrad i izrazio je nadu da će sultan njegovu pretstavku i molbu usvojiti.[3])

Znajući da će rešenje toga važnog pitanja mnogo zavisiti od ruskog poslanika u Carigradu, Miloš se i njemu obratio. Odgovorio mu je na ranija pisma, složio se potpuno s njim u tome da je ranijem nesporazumu među njima bio uzrok samo netačan prevod odredbe ruskog nacrta hatišerifa o unutarnjoj upravi u Srbiji i hvalio je jako poslanikovo držanje u pregovorima za

[1]) Ćešaf efendija turskoj vladi (Lj. P. Nenadović. Isto. II. 17). M. Obrenović deputatima, 20 maja 1830 i D. Davidović, 26 maja 1830. (M. Gavrilović. (Isto. 254—256).

[2]) A. Simić M. Obrenoviću, 11 juna 1830. (Isto 256).

[3]) Isti istome, 11 avgusta 1830. (Isto. 257).

rešenje srpskog pitanja.[1])

Pošto je tako pridobio bivšeg turskog komesara i beogradskog vezira, Miloš je naredio deputatima da se zauzmu kod ruskog poslanika i članova turske vlade. Savetovao im je da, pre svega, s ruskim poslanikom budu u što boljim odnosima i da mu laskaju kako najbolje znadu i preporučio im je da i njemu i članovima turske vladu dokažu da je nasledno kneževsko dostojanstvo jedno pravo srpskog naroda. Srpskom narodu — razlagao im je on — dato je pravo da sebi bira poglavara i prema tome i pravo da nasleđem osigura popunjavanje prestola. Narod je jednodušno dao nasledno kneževsko dostojanstvo porodici Obrenovića i molio je vladu tursku i rusku da tu njegovu odluku potvrde. On nema prava raditi protiv narodne odluke i pristati na izborno kneževsko dostojanstvo koje sobom donosi bede i nesreće, na koje ni narod neće pristati. Osem toga netačno je da u Turskoj nasledno dostojanstvo ima samo sultan. To dostojanstvo imaju bosanskii kapetani, izvesne nasledne paše a imao ga je i krajinski knez Perča. To su bili njegovi razlozi. Pored toga naredio im je da ruskom poslaniku izlože naročito koristi od naslednog kneževskog dostojanstva. Njih je ovako izveo. Izbor kneza, pa ma bio vršen u istoj porodici, davao bi maha intrigama i bunama, koje bi podrivale ruski uticaj u Srbiji. Međutim nasledno kneževsko dostojanstvo učinilo bi da taj uticaj na srpsku vladu i srpski narod ostane nepokolebljiv. Srpski zakoni, koji će biti rađeni po odobrenju ruske vlade, oduzeće knezu mogućnost da krnji narodna prava. Što se tiče mogućeg maloletstva naslednika njega se ne treba bojati, pošto će u tom slučaju kneževska vlast biti predana Savetu.

U isto vreme naredio im je da angažuju sve ljude od uticaja. „Upotrebite sva sredstva — pisao im je on — udarite glavom na sve kapije (ministarstva). Potražite pristup k bivšem sirćatibu (sekretaru sultanovom) i sadašnjem carskom silihtaru (čuvaru oružja), caru obrecite otpuštanje duga[2]) i svrh svega još za znak priznatelnosti dar. Sirćatibu odredite... isto i Reis efendiji i kome god još za nužno nađete podajte. O ovom se dogovorite s ovde bivšim, hodža ćanom (višim sekretarom), Ćešaf efendijom. Čovek ovaj prevazišao je sve, čemu sam se od njega nadati mogao!"... Za slučaj da se nasledno kneževsko dostojanstvo ne mogne dobiti, izjavio je da na izbor kneza posle njegove smrti neće pristati. „Nigda saizvoleti neću — pisao je on dalje — da izbor u mojoj familiji biva i da seme neizbežimog razdora, međusobnog gonenija i Bog zna kakvih bezdelija u pleme moje posejem... Ne nigda se skloniti neću da tako reći sam nož naoštrim i deci i potomstvu mom ostavim da se njime među se kolju"... Na kraju je dodao da će se, u tom slučaju,

[1]) M. Obrenović Ribeaupierre-u, 16 avgusta 1830. (Isto. 259).

[2]) Dug od pola miliona groša za hranu nabavljenu, 1829, za račun turske vlade.

odreći prestola pa neka se „naslednost u drugoj familiji, koju narod izabere, postanovi".

U pogledu kneževog dohotka Miloš je promenio mišljenje. Davidovićevim aktom od 11 februara 1830, traženo je da se Milošu i njegovoj porodici dadu, s naslednim kneževskim dostojanstvom, još i svi prihodi od mukada, carina (osem beogradske, koja je pripadala veziru) i skela, kao što ih je nekad sultan davao vlaškim kneževima. U ruskom nacrtu hatišerifa predviđeno je bilo da prihodi od Mačve i Krajine pripadnu knezu koji je na vladi. Miloš je ranije na to pristao, ali je odjednom promenio mišljenje. Naredio je deputatima da porade kod ruskog poslanika da tu odredbu izostavi pa da prihodi idu u narodnu kasu, dodajući da „narod neće ostaviti kneza da oskudeva".

Najposle, kako je živo želeo da Srbi dobiju u ruke varoš Beograd pa da tamo premeste svoju prestonicu, naredio je deputatima da porade kod ruskog poslanika da izradi da se odredba Akermanske konvencije o povlačenju Turaka u gradove izvrši i da tako beogradska varoš ostane Srbima. On je toliko držao na to da je bio gotov dati Turcima, u zamenu, zemljište „između Lima i planine, nešto u Starom Vlahu i zemljište sela Izvora, koje preko oba Timoka prelazi" a tu je bilo oko 60—70 sela, ali neznatnih i slabo naseljenih. U protivnom slučaju nalazio je da Srbima ne ostaje ništa drugo, nego da prodaju svoja imanja u Beogradu i da se nasele u Topčideru, gde bi i on prestonicu premestio.[1])

II.

Pokušaji turske vlade da okrnji oduzete nahije. Sastanak ruskoga poslanika s turskim ministrima (11, 12 i 13 avgusta 1830). Nezadovoljstvo ruskog poslanka zbog odašiljanja srpske deputacije u Petrograd. Rad Ćešaf efendije u korist Miloša. Tekst turskog hatišerifa. Primedbe srpskih deputata. Ispravke i dopune hatišerifa. Novi Miloševi zahtevi. Zadobivanje turskih ministara novcem. Potpis hatišerifa i berata.

Pregovori koji su vođeni u Carigradu o srpskom pitanju nisu mnogo zastali.

Četvrti sastanak ruskog poslanika s turskim ministrima održan je, 5 avgusta. Reč je bila o oduzetim nahijama. Turci su nudili Srbima Crnu Reku, Gurgusovac, Ražanj, Paraćin i Loznicu s Lipnicom, što je pretstavljalo polovinu i nešto više od onoga što su Srbi tražili.[2]) Ćešaf efendija, dotadanji komesar za granice, koji se već bio vratio u Carigrad, prisustvovao je takođe sastanku. Upitan za mišljenje on je odgovorio da granice niko ne zna tačno, pošto su te krajeve držali čas Srbi čas Turci. Ali ruski poslanik je zahtevao da se odredbe ugovora tačno iz-

[1]) M. Obrenović D. Davidoviću deputatima, 16 avgusta 1830. (Isto. 258—263).

[2]) U oduzetim nahijama bilo je — prema spisku koji se nalazio kod srpskih deputata — 907 sela sa 31, 096 domova a na zemljištu koje su Turci nudili svega 478 sela sa 16, 738 domova. (Isto. 265).

vrše. Tražio je da mu turska vlada u jednoj noti iznese razlode, iz kojih nudi Srbima samo jedan deo oduzetih nahija a ne sve. „Ja ovde — rekao je turskim ministrima — nemam sile naterati vas, no moj Gospodar ima i znam da će negodovati kad dozna da za jedanaest meseca niste ispunili što ste obećali ispuniti za mesec dana". Usled toga rešeno je da vlada zapita deputate da li bi pristali na ono što ona daje.

Kada im je, posle mesec dana, stavljeno to pitanje oni su odgovorili da na to ne mogu pristati, pošto su to samo delovi oduzetih nahija i molili su da i Rusija i Turska pošalju svoje komesare da na mestu ispitaju granice, uvereni da će oni potvrditi da su Srbima, odista, pripadali svi krajevi koje oni traže.

Međutim, Turcima je bilo stalo do toga da što manje zemljišta vrate Srbima. Radi toga i sam sultan je, u dva maha, slao ruskom poslaniku Ahmet pašu da mu predoči nesavladljive teškoće, koje za Tursku pretstavlja povraćaj oduzetih nahija u celini, kao što Srbi traže i da ga zamoli da, u prilici od koje možda zavisi mir u tom delu njegove carevine, pristane da konačna odluka o tom pitanju bude ostavljena ruskom caru. Ribeaupierre je odgovorio da na to pristaje, ali je, pošto nije predvidao takve teškoće i opasnosti, molio sultana da mu saopšti razloge kojima bi mogao potkrepiti njegovu molbu, pošto bi inače riskovao da ne odgovori poverenju koje mu je on ukazao.[1])

Novi sastanci održani su 11 i 12 avgusta. Na njima je ruski poslanik pristao 1. da se skinu zvona s beogradske crkve 2. da Miloša nasledi njegov stariji sin i da posle njegove smrti narod izabere kneza iz porodice Obrenovića 3. da ruski i turski komesari povukli granice koje je Srbija imala na dan potpisa Bukureškog ugovora 4. da turska vlada promisli o unutarnjoj upravi u Srbiji i da o svojoj odluci izvesti rusko poslanstvo 5. da se cifra danka odredi kad komesari budu obeležili granice Srbije i 6. da se turska imanja u Srbiji moraju prodati Srbima u roku od godinu dana. U ostalim pitanjima Turci su pristali na predloge ruskog poslanika. O granicama je vođena duga i živa diskusija. Niko od Turaka nije smeo uzeti na sebe da u tom pitanju popusti da ne bi pao u nemilost kod sultana. Najposle je zet sultanov, Kapudan paša primio na sebe da uredi to pitanje.

Sedmi sastanak održan je, 23 avgusta. Na njemu su Turci saopštili pristanak sultanov da pitanje o granicama reše komesari turski i ruski. Osem toga izjavili su da odredbu o unutarnjoj upravi u Srbiji ne mogu uneti u hatišerif, ali da će o njoj izdati naročiti ferman.[2])

Ruski poslanik je o tome izvestio Davidovića. Tom prilikom došlo je među njima do jedne nemile scene. Na Davidovićevu napomenu da bi odredbu o unutarnjoj upravi u Srbiji trebalo uneti u hatišerif, pošto je ona predviđena u ugovorima i da bi se trebalo zauzeti za nasledno kneževsko dostojanstvo, poslanik je pao u veliku jarost. Vikao je da to ne može biti, prekoreo je Davidovića što mu dosaduje i Srbe što su neblagodarni i izjavio je da će srpsko pitanje svršiti kako zna i po carevoj volji a da Srbi moraju primiti sa zahvalnošću što za njih bude izradio. „Žalite see ministarstvu na mene — dodao je — što vas ne slušam; žalite se, vi znate put za Petrograd".[1])

[1]) Ribeaupierre knezu Livenu, 17 avgusta 1830. (Isto).
[2]) Ribeaupierre knezu Livenu, 1 septembra 1830. (Isto. 267).

I Davidović i deputati shvatili su taj ispad ruskog poslanika sa svim pravilno, kao posledicu odašiljanja srpske deputacije u Petrograd, bez njegovog pitanja. To im nije bilo ni najmanje prijatno. Ali, kako je tih dana trebalo završiti pregovore s Turcima i utvrditi konačan tekst hatišerifa za Srbiju a kako poslanik nije više hteo primiti n njih ni njihove pismene pretstavke, oni su pali u veliku brigu u pogledu daljeg toka pregovora.

Međutim Češaf efendija, bivši komesar u Srbiji radio je svesrdno na tome da se Milošu podari nasledno kneževsko dostojanstvo i već je za to bio pridobio sve članove vlade, naročito upravnika kancelarije divana. Još mu je valjalo zadobiti sultana. Po dogovoru sa srpskim deputatima, s kojima je stalno održavao veze, on je, preko sir-ćitaba, obećao sultanu, pored onih pola miliona groša koje je vlada dugovala Srbima, za nabavku hrane u 1829 g., još 300.000 groša u novcu.[2])

Ta su obećanja brzo urodila dobrim plodom. Već 6 septembra begliki efendija je saopštio srpskim deputatima da je Milošu podarena titula naslednog kneza. Tada im je rečeno i to da će komesari turski i ruski biti poslani u Srbiju da odrede granice oduzetih nahija. Posle nedelju dana ruski poslanik, koji se ubrzo odobrovoljio, saopštio je Davidoviću tekst samog hatišerifa.

Iako je taj akat, u glavnom, zadovoljio srpske želje on ipak nije bio bez zamerke. Usled toga Davidović je, po dogovora s deputatima, sutra dan, (24 septembra) podneo ruskom poslaniku izvesne primedbe na hatišerif. Skrenuo mu je pažnju na to da u njemu nema odredbe o srpskoj deputaciji u Carigradu, ni o beogradskoj carinarnici, ni o oružanoj policiji; da je odredba o iseljenju Turaka nejasna i da je u odredbu o Savetu stavljeno da njegovi članovi ne mogu biti zbačeni bez krivice učinjene protiv turske vlade. Molio je da se taj poslednji stav dopuni rečima „i protiv naroda i kneza" i da se u hatišerif unesu odredbe o tome da Srbi mogu nositi odelo po svojoj volji, da mogu zidati crkve i manastire i da se austrougarski podanici ne mogu slobodno naseljavati u Srbiji, naročito u Beogradu, usled opasnosti da svi trgovački poslovi ne padnu u njihove ruke.

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 25 avgusta 1830. (Isto. 267—8).
[2]) M. Đorđević M. Obrenoviću, 26 avgusta 1830. (Isto. 269).

Ruski poslanik je usvojio neke od tih primedaba. Tako je u odredbu o Savetu stavljeno da njegovi članovi mogu biti optuženi i lišeni svoga zvanja samo u slučaju krivice protiv turske vlade ili „protiv zemaljskih zakona". Ali je nalazio da je odredbu o odelu izlišno unositi u hatišerif a da crkve i manastire mogu Srbi i inače podizati. Što se tiče doseljavanja austriskih podanika u Srbiju, preporučio je toleranciju, pošto se turska vlada ne može, zbog „gospode Srba", zavadati s drugim državama, s kojima ima ugovore. Tom prilikom poslanik je predao Davidoviću prepis berata na nasledno kneževsko dostojanstvo, koji je bio upućen Milošu.[1])

Međutim, iako se moglo misliti da će Srbi biti zadovoljni tekstom hatišerifa, tako nije bilo u stvari. Davidović je, 29 septembra, otišao ruskom poslaniku s novim molbama, koje su bile stigle iz Kragujevca. Odredba o naslednom kneževskom dostojanstvu obradovala je jako Miloša, ali ona gije mogla razbiti njegovu zebnju da Turci neće pristati da se isele iz Beograda. Ta njegova zebnja pojačana je bila samom redakcijom te te odredbe u hatišerifu, iz koje je izlazilo da Turci mogu ipak imati u Srbiji imanja. Usled toga on je deputatima ponova skrenuo pažnju na to koliko je važno za Srbe da dobiju varoš Beograd ili dozvolu da mogu podići varoš u Topčideru. Nalazio je da će Sbi, udaljeni od te najvažnije tačke prema Austriji, doći u položaj u kome se nalaze Crnogorci, udaljeni od mora i da će trgovina i bogastvo pasti u ruke austriskih podanika, beogradskih Jevreja, Cincara, Grka i drugih stranaca. Da bi dobio Beograd, naredio je deputatima da ponude Turcima što od oduzetih nahija i da u dogovoru s Ćešaf efendijom, pored onoga što je obećano za nasledno kneževsko dostojanstvo, podele članovima vlade još pola miliona groša i da sultanu isplate što je ranije obećano i obećaju još 200,000 groša i više.[2])

Ruski poslanik je nalazio da varoši po hatišerifu moraju pripasti Srbima i da Miloševoj zebnji nema mesta, ali je ipak pristao da se ta odredba dopuni po njegovoj želji. Savetovao je da se sultanu i ministrima ne obećavaju novi pokloni, da se ništa ne daje dok posao ne bude svršen i da sume, koje će se razdati budu umerene.[3]) Međutim tumač ruskog poslanstva, Franchini, savetovao im je u poverenju da Turcima dadu nešto pre sastanka, na kome će biti rešavano o dopunama hatišerifa. Tako su deputati dali upravniku kancelarije divana hiljadu adlija (srebren novac u vrednosti 12 groša) i 10,000 groša, i po njegovoj preporuci, Reis efendiji 20,000 groša. On im je tada savetovao i to da pridobiju ruskog poslanika da na prvom sastanku ponova pokrenu pitanje o zvonima u Beogradu.

Novi sastanak ruskog poslanika s turskim ministrima

[1]) D. Davidović M. Obrenoviću, 2 oktobra 1830. (Isto. 271).
[2]) M. Obrenović deputatima, 15 septembra 1830. Isto. 272).
[1]) Ribeaupierre D. Davidoviću, 1 oktobra 1830. (Isto. 273.)

održan je 2 oktobra. Na njom je bilo reči o oružanoj policiji u Srbiji, o stalnoj deputaciji u Carigradu, o naimenovanju članova Saveta, o beoradskoj carinarnici, o iseljavanju Turaka koji ne pripadaju garnizonima i zvonima u Beogradu. Turci su bili veoma popustljivi i pristali su na sve predloge ruskog poslanika, osem onih o garnizonima i o carinarnici koji su samo odloženi. Što se tiče zvona na beoradskoj crkvi, rešeno je da se o njima ne stavlja ništa u hatišerif, te su tako prećutno odobrena. Kako je Reis efendija sutra dan javio poslaniku da je vlada pristala na odredbu o iseljenju Turaka i kako su deputati saznali da povoljno rešenje pitanja o beogradskoj carinarnici najviše ometa Hadi efendija ćehaja beg (pomoćnik vezirov), oni su mu, po savetu Franchini-ja, predali poklon od 20,000 groša, da ne zateže u tom pitanju.[1])

Ti su koraci potpuno uspeli. Deputatima je, već 9 oktobra, javljeno da su Turci pristali na sve predloge i da samo treba sačekati da sultan odobri odredbu o beogradskoj carinarnici. Hatišerif je bio poslat na potpis sultanu, 15 oktobra, a upravnik divana je, 20 oktobra, predao deputatima prepis hatišerifa, koji je sultan bez izmene potpisao.[2])

Tako su, naposletku, rešena krupna pitanja o nezavisnom unutrašnjem uređenju Srbije i o potvdi M. Obrenovića za naslednog kneza. Ali time srpska stvar nije bila potpuno svršena. Ostala su nerešena još dva važna pitanja: pitanje o granicama oduzetih nahija i pitanje o danku koji će Srbija imati da plaća a koji je zavisio od granica koje će ona dobiti.

III

Dolazak turskog komesara, Lebip efendije u Beograd (12 novembra 1830). Pregovori o načinu na koji će biti obnarodovani hatišerif i berat. Dolazak Milošev u Beograd (5 decembra 1830). Svečana predaja i čitanje hatišerifa i berata (12 i 13 decembra 1830). Narodno oduševljenje.

Lebip efendija, koji je bio određen da hatišerif i berat donese u Srbiju i da za tim posluži kao komesar za određenje granica, stigao je, 21 novembra, u Beograd, pošto se prethodno sastao s Milošem u Jagodini.

Međutim, Miloš je još ranije poveo pregovore s beoradskim vezirom o svečanostima koje treba prirediti prilikom čitanja hatišerifa i berata. Na nekolko dana pre dolaska komesarova on je, preko svoga brata Jefrema, predao veziru na dar sumu od 49,000 groša[3]) za usluge koje mu je dolte učinio. Za-

[1]) Deputati su dali poklone u novcu mnogim turskim ministrima i činovnicima. Spisak tih ličnosti sastavio je beglički efendija s drugovima i oni su ga odneli na pregled i odobrenje sultanu. Samo u Aprilu 1831 g. podelili su im sumu od 225.000 groša. (M. Petrović. Isto. I. 480—482).
[2]) D. Davidović M. Obrenoviću, 21 oktobra 1830. (M. Gavrilović. Isto. 276).
[1]) M. Petrović. Isto. I. 482.

hvalan na toj pažnji vezir mu je izišao u susret te je brzo došlo do sporazuma o tim svečanostima. Da bi izbegao nerede koji su se mogli izroditi u slučaju kad bi sultanova akta bila čitana u isto vreme i Srbima i Turcima, vezir je, još 3 decembra, objavio hatišerif svojim ljudima.

Posle dva dana stigao je i Miloš u Beograd, koji godinama nije video, usled raznih turskih spletaka i pretnja. Na ulasku u varoš bio je svečano dočekan. Tu ga je pozdravio pomoćnik vezirov sa oficirima iz vezirove svite i dočekala ga je srpska garda (kadeti), koja je bila osnovana 1829 g. Miloš je u njihovoj pratnji ušao svečano u varoš, gde ga je dočekala masa sveta.

Čitanje hatišerifa i berata izvršeno je, 12 decembra, na dan Sv. Prvozvanog Andreje, kad su Srbi, pod Karađorđem, prvi put osvojili Beograd od Turkaka, na jednom mestu, u blizini današnje crkve Sv. Marka. Njemu su prisustvovali s turske strane beogradski vezir Husejin paša, Lebip efendija komesar turske vlade, beogradski mula, svita vezirova i najvideniji beogradski Turci. Od Srba su bili, pored članova kneževe porodice, najviši činovnici i starešine, svi kapetani, po jedan član svakog magistrata, sve prote, igumani, namesnici i najodabraniji sveštenici i najvideniji ljudi iz naroda. Tu je jedan vezirov činovnik pročitao hatišerif i ferman na turskom jeziku. Vezir je zatim ogrnuo Miloša ogrtačem koji mu je sultan poslao i koji je bio ukrašen brilijantima i predao mu je oba akta a Davidović je pročitao skupštini jednu kratku Miloševu poslanicu, u kojoj je izražena zahvalnost sultanu na ukazanoj milosti.

Posle te ceremonije Miloš je otišao u sabornu crkvu, gde je miropomazan za kneza.

Sutra dan, 13 decembra, izvršeno je čitanje hatišerifa i berata na srpskom jeziku. Davidović je tada pročitao i jednu dugu poslanicu kneževu u kojoj je bila istaknuta vrednost dobivenih prava i povlastica.

Hatišerif je davao srpskom narodu slobodu vere. Miloš Obrenović je bio priznat za kneza Srbije i to je dostojanstvo bilo nasledno u njegovoj porodici; njemu je poverena unutarnja uprava zemlje »uz sudelovanje skupštine starešina«. Jedna tursko-ruska komisija imala je biti naimenovana za utvrđenje granica šest nahija, koje je Srbiji trebalo vratiti. Danak je imao da bude konačno utvrđen; prihod od vojničkih imanja (spahiluci) koja su imala da pređu u srpske ruke i pod srpsku upravu, imao je da bude procenjen i dodat prihodima od nahija koje je trebalo vratiti Srbiji. Turske vlasti nisu imale prava tražiti ni jedne pare preko danka koji bude utvrđen, niti se mešati u unutarnju upravu, niti u presude zemaljskih sudova. Knez Miloš je imao pravo držati u zemlji vojsku, koja je bila potrebna za obezbeđenje reda i osiguranja kazne nad krivcima. Srbi su mogli u svojoj zemlji podizati štarmparije, bolnice i škole. Svima muslimanima, osem garnizona u gradovima, bilo

je potpuno zabranjeno stanovanje u Srbiji. Muslimani koji su imali nepokretnog imanja u zemlji i koji su želeli da ga se oslobode, imali su godinu dana roka da ga prodadu. Iznos prihoda od kuća, bašta, vinograda, zemalja i drugih nepokretnosti, koji je pripadao muslimanima, imao je da bude po zakonu procenjen i predat sa dankom carskoj blagajni u Beoradu, s tim da bude isplaćen njihovim vlasnicima. Mitropoliti i vladike, koje bude narod izabrao, morali su dobiti svoje postavljenje od grčkog patrijarha, ali bez obaveze da idu u Carigrad. Članovi Saveta (Senata) nisu mogli biti ni zbačeni ni lišeni njihovog zvanja, dokle god ne bi učinili kakvu tešku krivicu protiv turske vlade ili protiv zemaljskih zakona i uredaba. Zabranjeno je turskim vlastima praviti smetnje slobodnom prolazu pošte, ako Srbi budu našli za potrebno da je ustanove za svoje poslove. Izuzev gradova koji u Srbiji postoje od iskoni, sva utvrđenja novijeg datuma imala su da budu porušena. Naposletku odobreno je da srpski agenti stalno stanuju u Carigradu da tamo otpravljaju poslove i zastupaju interese svoga naroda itd.[1])

Beratom je, na osnovu narodnog izbora, dato Milošu Obrenoviću dostojanstvo »kneza srpskog naroda«, garantovano mu je za života a posle njegove smrti njegovom najstarijem sinu, za tim unuku, tako da ostane ograničeno na njegovu porodicu. Osem toga, berat mu je naređivao da »upravlja i otpravlja sve unutarnje poslove« bez mešanja ikakve druge ličnosti, ma koja bila, u upravu.[2])

Kad je svršeno čitanje knez je uputio skupštini nekoliko reči. Preporučio je Srbima međusobnu ljubav i slogu i naredio je da se sedam dana u svima crkvama drže blagodarenja za taj srećan događaj. Zatim je šabački prota, Jovan Pavlović, održao jednu besedu u kojoj je izneo Miloševe zasluge za narod i zemlju. Naposletku osvećena je humka, na kojoj su pročitani hatišerif i berat, da se na njoj docnije podigne crkva.

Čitanje tih akata i poslanice i kneževa beseda izazvali su izvanredno oduševljenje među prisutnim Srbima, koji su klicali knezu, sultanu i ruskom caru. „Mislim — pisao je Miloš deputatima tom prilikom — da nisi mogao videti čoveka koji nije plakao od radosti".[3])

[1]) Vidi priloge. V.
[2]) Vidi Priloge. VI.
[3]) Miloš deputatima, 12 decembra 1830. (Isto. 300). Nedaleko od mesta, na kome su održane te svečanosti, podigao je knez Miloš, 1835 g., crkvu Sv. Marka, novcem koji je zaveštao Lazar Nanče, beogradski trgovac, rodom iz Katranice, u Maćedoniji. (M. Petrović. Isto. I. 720).

GLAVA TRIDESET PRVA.

I.

Teškoće u rešenju pitanja o granicama. Pregled granica od Vidina do Kruševca. Povratak turskog i ruskog komesara u Beograd. Prodaja turskih imanja i pitanje o iseljenju Turaka iz Srbije. Poljska revolucija i pokušaj turske vlade da izigra odredbu hatišerifa o iseljenju Turaka (februar 1831 g.). Buna Mustafa paše skadarskog protiv sultana, njegove veze s knezom Milošem i njegov poraz (maj 1831). Buna bosanskih kapetana protiv sultana i poraz velikog vezira (juli 1831 g.).

I pokraj toga što je hatišerifom data Srbiji nezavisna unutarnja uprava a beratom Milošu podareno nasledno kneževsko dostojanstvo, srpsko pitanje nije ipak bilo potpuno rešeno. Ostalo je još da se Srbiji vrate šest oduzetih nahija i da se tada odredi suma danka koji će ona imati da plaća sultanu, da se Turci, koji nisu pripadali garnizonima, isele i dr. Međutim, konačno rešenje tih pitanja prestavljalo je velike teškoće za tursku vladu. Vraćanju oduzetih nahija protivili su se turski upravnici, pod čijom su vlašću one tada bile. Njihovo se držanje dobro videlo prilikom pregleda granice koji su komesari pokušali ranije da izvrše, naročito na Drini. Osem toga, ustupak tako bogatog zemljišta raji nije nikako išao u račun ni turskoj vladi. Ona je smatrala da bi time sultan bio ponižen u očima pravovernih, a još više omrznut među protivnicima njegovih reforama, kojih je mnogo bilo, naročito u Bosni i koji su to zemljište smatrali kao neko svoje nasledno pravo. Usled toga turska vlada je odlučila da rešenje toga pitanja odugovlači, i da te nahije što više smanji.

Knez Miloš je to osećao i pobojao se da turska vlada ne izigra rešenje toga pitanja. Njegova bojazan u tom pogledu pojačana je bila kad je saznao da Lebip efendija nije doneo fermane, kojima se susednim pašama naređuje da dopuste povlačenje granica. Ali, uskoro je dobio priliku da se o tome potpuno uveri. On je 24 decembra 1830. g., održao jednu sednicu sa beogradskim vezirom, Lebip efendijom i kapetanom Kocebuom, ruskim komesarom, koji je tek bio stigao u Beograd. Sednica je bila sazvana u cilju da se odredi način na koji će biti povučene granice oduzetih nahija. Turski komesar je izjavio da zna samo to da Srbiji treba prisajediniti „nekih šest predela", ali da ne

zna koji su i da je poslat da to izvidi. Ruski komesar je pokušao da mu objasni koje su to nahije, ali on je ostao pri svome. Na kraju je uspeo samo da ga skloni da pođe s njim na put.

Oni su otputovali, 26. decembra, za Vidin, u pratnji R. Sašaljskog, drugog ruskog komesara, Milosava Zdravkovića, Josifa Milosavljevića i inžinjera Nikole Radonića. Vidinski vezir, Ibrahim paša izjavio im je da ih ne može pustiti da pregledaju granicu, pošto zato nije imao nikakve naredbe od vlade. On je naglasio da taj pregled nije ni moguće izvršiti i stavljao je čak u pitanje i srpsko pravo na oduzete nahije. Ruski komesar je odmah zamolio rusko poslanstvo u Carigradu da se potrebni fermani izrade i pošalju. Njegovi pratioci, Srbi pisali su u istom cilju srpskim deputatima u Carigradu. Tako su potrebni fermani doneti u Vidin, 11. februara 1831. god. Ali oni nisu bili potpuno jasni. Turski komesar je tada počeo tvrditi da oni imaju da odrede granice koje je Srbija imala pre Karađorđeva ustanka! Ali, ruski komesar je uspeo da pobije to tvrđenje. Tako su se, najposle, sporazumeli da Kocebu snima krajeve, kroz koje će proći a da Lebip efendija pribira podatke o tome kome su pašaluku kad pripadali i da li su, za vreme prvog ustanka, bili pod Karađorđevom vlašću.[1]) Lebip efendija poslao je odmah ferman bosanskom veziru i zamolio ga je da pošalje svoje ljude u Kruševac da tamo komisiju dočekaju.

Komesari su otišli, najpre, u Bregovo. Tamo su ih dočekali knezovi, kmetovi i turski činovnici iz Ključa i iz Krajine. Na pitanje Lebip efendije da li su njihovi krajevi bili pod vlašću Karađorđevom, oni su — po naredbi vlasti — odgovorili da su uvek pripadali vidinskom pašaluku. Ali, kad je ruski komesar otišao među Srbe i stavio im isto pitanje, on je dobio suprotan odgovor.[2]) Takve odgovore dobili su komesari i u Zaječaru, Gurgusovcu, Gramadi, Banji, Aleksincu i Kruševcu. Kako ljudi bosanskog vezira nisu bili još stigli, komesari su odatle otišli u Karanovac, gde se tada knez Miloš nalazio. Videći da je Namik-Ali paša izgubio uticaj u Bosni, Miloš se obratio svom prijatelju, Mustafa paši iz Skadra, koji je bio u savezu s Bosancima protiv sultana i zamolio ga je da on kod bosanskih kapetana izradi da odobre pregled granice. Sašaljski je poslat da obiđe krajeve novopazarski i starovlaški, u kojima Turaka nije bilo pa, prema tome, ni opasnosti za njega. Što se tiče Lebip efendije i kapetana Kocebua, oni su se vratili u Beograd da tamo sačekaju traženo odobrenje.[3])

Ali, imalo je još jedno važno pitanje koje su Turci počeli da zapleću. To je pitanje o iseljavanju Turaka iz Srbije. Čim je hatišerif donet u Srbiju, Miloš je naredio Srbima u Beogradu da ne drže više pod zakup turske kuće i dućane, nego da gledaju

[1]) Kotzebu knezu Milošu, 11 februara 1831 g. (Isto. 312).
[2]) M. Zdravković i J. Milosavljević knezu Milošu, 22 februara 1831 g. (Isto. 313).
[3]) Knez Miloš deputatima, 8 marta 1831 g. (Isto. 314).

da ih otkupe. Time je hteo da pokaže Turcima da im ne ostaje ništa drugo, nego da svoje nepokretnosti prodadu.[1]) Tako su beogradski Turci počeli prodavati svoja imanja Srbima, naročito na dan objave hatišerifa, kad su tamo mnogi Srbi bili stigli da prisustvuju čitanju toga akta. Tada su gotovo sve turske kuće u Beogradu i imanja u okolini prodate Srbima i ugovori o prodaji potvrđeni u mehćemi i u srpskom sudu. Izvesni Turci počeli su da se sele. Ali knez Miloš je tada učinio jednu veliku pogrešku. Mesto da njihovo iseljavanje pomogne svima sretstvima, on im je — iz sažaljenja da se po rđavu vremenu ne muče — ostavio rok za seobu do proleća.[2])

Međutim, turska vlada je promenila svoju politiku. Krajem novembra 1830 g. u ruskoj Poljskoj je planula revolucija. Turci su držali da će taj događaj izvesno za duže vreme privući na sebe svu pažnju ruske vlade i otstraniti je od drugih pitanja. Usled toga rešili su da ne rešavaju nijedno srpsko pitanje, uvereni da se rusko poslanstvo u Carigradu ne može za njih energično zauzeti, dokle god Rusija ne bude savladala poljsku revoluciju. Tako je, 14 februara 1831 g., beogradski vezir dobio jedno pismo od zamenika velikog vezira koji mu je javljao da je u hatišerifu samo reč o prodaji turskih imanja po palankama i selima i o iseljenju tih Turaka i da će se te prodaje izvršiti tek posle godinu dana i pod nadzorom naročitih komesara turske vlade" i naredio je veziru da razašilje kurire da vrate Turke, koji su se već bili iselili iz varoši i da nastane da im se prodata imanja vrate. Posle dva dana beogradski Turci su već počeli nuditi Srbima novac natrag i tražti povraćaj prodatih imanja.[3])

Knez je odmah protestovao kod beogradskog vezira, kod ruskog poslanika u Carigradu, kod upravnika kancelarije divana i kod srpskih deputata i tražio je da se ta naredba povuče. U isto vreme izvestio je o tome i rusku vladu i molio je da ruski komesar ostane u Srbiji, dokle god sva ta pitanja ne budu rešena.[4])

Međutim, važni događaji počeli su da se pripremaju na granici južne Srbije. Držanje Mustafa paše iz Skadra, za vreme poslednjega rata, nije se moglo dopasti sultanu. Dok je postojala opasnost od Rusije da on nije smeo ništa preduzeti protiv njega, nego ga je nagradio. Ali, kad su ruske trupe, u toku 1830 g., napustile tursku teritoriju, sultan je rešio da slomije moć naslednih paša i kapetana, koji su bili najljući protivnici njegovih reforama u vojsci. Na prvo mesto stavio je Mustafa

[1]) Knez Miloš Jefremu Obrenoviću, 4 novembra 1830 g. (Isto. 317).
[2]) B. Cunibert. Isto. 266.
[3]) A. Simić knezu Milošu, 15 i 17 februara 1831 g. (M. Gavrilović. Isto. 314).
[4]) Knez Miloš grafu Nesselrode, 28 februara 1831 g. (Isto)... Istoga dana knez je zahvalio caru na ordenu Sv. Ane I stepena, koji su mu deputati Rajović i Petronijević doneli iz Petrograda. Oni su bili veoma lepo primljeni u Rusiji, ali njihova je misija bila ostala bez ikakva uticaja na tok pregovora u Carigradu.

pašu, koga je hteo strogo kazniti za njegovo držanje u ratu protiv Rusa. Krajem 1830 g. naredio je Mustafi da oblasti, čiju mu je upravu poverio godinu dana ranije, preda velikom veziru Rešid paši, koji je tada vratio u pokornost arbansko pleme Toske i bavio se u Bitolju. Videći šta sultan smera, Mustafa mu je odrekao poslušnost i počeo se spremati za otpor. Uspeo je da pridobije na svoju stranu susedne paše iz Elbasana, Prizrena, Tetova, Skoplja, Vranje, Leskovca, Prištine, Peći i Đakovice. Izgleda da su mu i glavari arbanaških plemena Toske i Gege javili da će uz njega pristati, čim bude došao u Ohrid.[1]) Pokret je tako dobio karakter versko-politički, uperen naročito protiv sultanovih reforama u vojsci Mustafa je tražio pomoć od bosanskih kapetana pa i od samoga Miloša.

Još 30 januara stigao je u Kragujevac jedan njegov poverenik, s bogatim darovima za kneza Miloša i kneginju Ljubicu. On je doneo knezu pismo kojim mu je Mustafa čestitao hatišerif i berat i molio ga je da rečima njegovih izaslanika pokloni poverenje.[2]) Tako je Miloš bio obavešten o pokretu i saznao je da Mustafa shvata nezgodan položaj Srba i da stoga traži od njega samo tajnu pomoć u novcu i u hrani a da mu ostavlja da može zauzeti Niš, čim albanske trupe budu stigle u Sofiju.[3])

Knez Miloš je obećao izvesnu pomoć Mustafi i ohrabrio ga je na otpor, računajući da će turska vlada, u slučaju ako unutarnja borba u carevini bude uzela šire razmere, pohitati da izvrši svoje obaveze prema Srbiji:

U isto vreme izvestio je rusku vladu o pripremama Mustafa paše, o ponudama (!) koje mu je učinio odnosno oduzetih nahija i iskušenju u koje ga je doveo, usled toga što turska vlada ne vrši svoje obaveze. On je tražio upustva o tome kako da se drži u toj borbi i pretstavljao je nezgodu, u koju Srbija može zapasti, ako Mustafa bude uspeo da potuče carsku vojsku i da zbaci sultana. Graf Nesselrode mu je savetovao da ničim ne pomaže Mustafa pašu, pošto će sultan uspeti da savlada buntovnika, da turska vlada mora izvršiti hatišerif, da Srbija treba da ostane pokorna sultanu i da, na taj način, da Rusiji mogućnost da je zaštiti.[4])

Slične savete dobio je Miloš na skoro zatim i iz Carigrada. Turska vlada bila je nespokojna u pogledu događaja, jer je veliki vezir imao malo trupa a pobuna je bila uzela široke razmere. To nespokojstvo pojačano je bilo tvrđenjem austriskog poslanika u Carigradu da je Miloš — prema izveštajima komandanta Zemuna — u sporazumu s Mustafa pašom, da će mu prići da bi mogao zauzeti nahije koje treba vratiti Srbiji i da su Srbi već hteli oterati Turke iz Beograda. Bojeći se da u tom kritičnom trenutku, ne dođe do pobune hrišćana, tur-

[1]) Isti istome, 1 februara 1831 g. (Isto. 334).
[2]) Mustafa paša knezu Milošu, 20 januara 1831. g. (Isto. 336).
[3]) Knez Miloš generalu Kiseljevu, 26 januara 1831 (Isto. 337).
[4]) Graf Nesselrode knezu Milošu, 8 marta 1831. g. (Isto. 338).

ski ministri su tražili objašnjenja od srpskih deputata u Carigradu. Pošto su i oni i ruski poslanik demantovali te vesti, zamenik velikog vezira zatražio je jednim pismom od Miloša da Srbiju ne meša u te događaje i da pazi da se nikakvo zlo ne desi narodu.[1])

Miloš mu je otvoreno priznao da je u prepisci s Mustafom i njegovim agentima, ali jedino radi toga da bi bio obavešten o planovima pobunjenika i da bi ih mogao saopštiti turskoj vladi i ruskom poslanstvu. Uveravao ga je o svojoj vernosti sultanu, saopštio mu je da je preko svojih agenata saznao da veliki vezir ima malo vojske i molio je vladu da je pojača i da pobunjenicima zada odlučan udarac, dok se bosanska gospoda svađaju među sobom. Osem toga, na kraju je vešto dodao da su granice Srbije, tobož, u opasnosti i tražio je ovlašćenje da ih brani.

Sutra dan su i srpski deputati otišli u ministarstvo i pokazali su prevod pisma koje su oni bili dobili od Miloša. Nikad nisu bili tako laskovo primljeni kao tada. „Takav je odgovor — rekao im je Reis efendija — vlada i očekivala od Miloša. U nagradu za svoju vernost on će dobiti mnogo veće povlastice, nego što se nadao." Zatim ih je pitao kakvo pismo želi Miloš dobiti od vlade. Oni su odgovorili da su sve granice Srbije u opasnosti od buntovnika a naročito stanovništvo u nahijama koje treba vratiti Srbiji i da knez traži ovlašćenje da ih može, po potrebi, i oružjem braniti.

Početkom maja Miloš je primio jedno pismo od upravnika kancelarije divana kojim mu je, u ime vlade, stavio u zadatak da posreduje kod arbanaških i bosanskih paša i ovlastio ga da im obeća sultanov oproštaj, ali da prethodno podnesu vladi svoje uslove. Osim toga tražio mu je da zabrani izvoz hrane u pobunjene oblasti.

U isto vreme deputati su knezu dostavili savet ruskog poslanika da odmah zabrani izvoz hrane, da objavi svoju vernost sultanu, da izađe na grnicu, ali da ne napada pobunjenike, da ne bi navukao nesreću n svoju zemlju i uveravali su ga, od njegove strane, da će, u slučaju ako bde učinio uslugu sultanu, moći dobiti još veće povlastce.[2])

Međutim Mustafa je, pošto mu je obećana pomoć iz Bosne, krenuo protiv velikog vezira. Stigao je, 8 aprila u Skoplje, gde su bile skupljene albanske paše s njihovim trupama. Odatle su pojedine paše pošle na Sofiju i na Veles a Mustafa se, 16 aprila, uputio s glavnom vojskom Bitolju.

U početku je ratna sreća bila na njegovoj strani. Njegove su trupe zauzele Sofiju i prilepski klanac. Ali veliki je vezir napao, 3 maja, na taj poslednji položaj i zauzeo ga, zahvaljujući izdaji skopljnskog paše. Pobunjenici počeli bežati i Mu-

[1]) Deputati knezu Milošu, 2 maja 1831. *(Spomenik Srp. Kralj. Akademije.* XXXVII. 157—163).

[2]) Isto.

stafa je morao otstupiti ka Skoplju. Tako su i trupe i pristalice Mustafine demoralisane. Sofija je ubrzo pala u ruke sultanovim ljudima a za njom i Niš. Mustafi tada nije ostalo ništa drugo, nego da se povuče u Skadar.

Neuspeh Mustafa paše doveo je u veliku nezgodu kneza Miloša, koji mu je za vreme njegove borbe, u dva maha pozajmio po 250.000 groša. Druga plovina toga novca bila je oduzeta od Mustafinog poverenika i predata niškom kadiji. Kako se izjave Mustafa paše i njegovoga poverenika nisu slagale, turskoj vladi bilo je jasno da je novac Miloš poslao, ali nije po toj stvari ništa preduzimala.[1])

Međutim, vrenje koje se javilo u Bosni protiv sultana i njegovih reforama dostiglo je bilo da vrhunca. Još sredinom aprila savezni kapetani na čelu s Husejinom Gradaščevićem, uspeli su bili da zauzmu Travnik i da zarobe bosanskog vezira. Ali, iako se jedan deo njihovih trupa nalazio u novopazarskoj oblasti, oni usled međusobne svađe, nisu mogli stići na vreme u pomoć Mustafi.

Miloš je taj pokret u Bosni, takođe, pažljivo pratio. Još početkom 1831 g., čim je od poverenika Mustafa paše saznao za njegov sporazum s bosanskim kapetanima, stupio je u vezu s trojicom vođenih muslimana iz Sarajeva. Ohrabrio je njihov pokret i potsticao ih je, kao prijatelj, da istraju u svom radu. Ali kad je Mustafa pašina pobuna savladana, on je izgubio veru u uspeh Bosanaca. U ostalom, 29 maja, stigao je u Kragujevac Hasan Beg, turski gardiski major. Taj mu je oficir saopštio sultanovu želju da Bosance umiri na lep način i tražio je od Miloša da od svoje strane obeća oproštaj svakom od njih, koji mu ga bude zatražio i koji mu bude izjavio da će u buduće biti pokoran sultanu. Miloš je naredio da se odmah izrade takvi proglasi i da se proture u Bosnu. Ali uspeha nije bilo. Bosanske trupe kretale su se već ka Kosovu. Miloš je tada poslao svoje izaslanike u Studenici i preko njih savetovao sarajevskim agama da napuste Gradaščevića, pošto je njegovo preduzeće osuđeno na nebspeh, usled poraza Mustafa paše i snage carskih trupa i da im ponude usluge za izmirenje sa sultanom. Ali i taj je korak ostao bez uspeha. Bosanci su odgovorili da moraju saopštiti te predloge svojim starešinama i čekati njihov odgovor. Osem toga molili su da knez dozvoli da se hrana iz Srbije može iznositi.[2])

Međutim, sultanove trupe su se već bile približile bosanskoj vojsci. Dvadeset osmog jula napao je Gradaščević avangardu velikog vezira ,kod Lipljana i potukao je. Demoralisane, sultanove trupe počele su otstupati u neredu i veliki vezir je bio prinuđen da se povuče u Skoplje.

Uspeh bosanskih trupa odjeknuo je na sve strane tako da

[1]) Isto. 346—9.

[2]) Arh. M. Pavlović i V. Popović knezu Milošu, 8 jula 1831. (M. Petrović. Isto. I. 276—277).

su mnogi Turci iz okoline pašaluka počeli pristajati uz buntovnike. Bojeći se da taj pokret ne zahvati i ostale krajeve i da u carevini ne nastanu opšti neredi, veliki vezir se rešio da s Bosancima zaključi mir i da, na taj način, dobije vremena za rešenje bosanskog pitanja. Tom prilikom ugovoreno je da se red, koji je tada vladao u Bosni ne menja i da se tamo ne uvode reforme, da bosanski vezir bude domorodac i da taj položaj zauzme Husejin Gradaščević. Tako je prvih dana septembra 1831 g., bosanska vojska, još u Sjenici, raspuštena.[1])

II.

Novi ruski poslanik u Carigradu, Butenjev i njegovo držanje prema Srbima. Izjave turskog komesara za granice. Pregovori u Kragujevcu (7 maja 1831 g.). Sastanak ruskog poslanika s turskim ministrima, od 10 jula 1831 g. i njegovo traženje da se Srbiji vrate svih šest oduzetih nahija.

Za vreme dok su se ti događaji odigravali u carevini, u Carigradu su produženi pregovori o srpskom pitanju.

Dotadanji ruski poslanik u Carigradu, Robeaupierre bio je premešten i na njegovo mesto postavljen je Apolinarije Petrović Butenjev. Novi ruski poslanik stigao je u Carigrad, 21. marta 1831. Prilikom prijama srpskih deputata, 30 marta, on ih je uverio o svojim simpatijama prema Srbima i obećao im je da će se za njihova prava zauzeti, kao što se za njih zauzimao baron Stroganov. To je javio i knezu Milošu i savetovao mu je da događaje u Albaniji i u Bosni mirno posmatra. Isto je tako turskim ministrima — na prvom sastanku koji je imao s njima — naglasio interesovanje carevo za blagostanje Srbije i njegovu želju da hatišerif bude jedanput izvršen. Turci su mu odgovorili da i oni žele da se srpsko pitanje reši i da na tome živo rade.[2]

Ali, da bi ruski poslanik ozbiljno mogao pokrenuti rad na rešenju srpskog pitanja, potrebno je bilo, pre svega, da se ruski komesar u Srbiji složi s turskim komesarom u pitanju o granicama oduzetih nahija, da ih na karti obeleži i da tu kartu pošalje ruskom poslanstvu u Carigrad. A to nije bila tako laka stvar. Lebip efendija je, bez sumnje po naredbama svoje vlade, stalno ponavljao da turska vlada »nema ništa da vrati Srbiji« i nije hteo priznati da su krajevi, kroz koje su on i ruski komesar prošli, pripadali Srbima za vreme Karađorđevog ustanka. Usled toga ruski komesar je savetovao Srbima da budu popustljivi i da odustanu od traženja Gurgusovca, Banje, Svrljiga i jednog dela Kruševačke nahije.[3]) Ali turski komesar je bio ne samo neumoran nego i smešan. Jednim aktom, koji je uputio ruskom komesaru, on je tvrdio da je, prilikom pregleda

[1]) Husejin Gradaščević knezu Milošu, 31 avgusta 1831 g. (M. Gavrilović. Isto. 360).
[2]) Butenjev knezu Milošu, 31 marta i 7 aprila 1831 g. (Isto. 378).
[3]) D. Davidović knezu Milošu, 21 aprila 1831. (Isto. 379).

granica, našao da krajevi koje Srbi traže nisu nikad pripadali Beogradskom (!) pašaluku i da ih turska vlada usled toga ne može dati Srbiji. On je to ovako pravdao. Ključ i Krajinu ne može dati stoga što oni održavaju Kladovo; Crnu Reku zbog Vidina; Gurgusovac, iz razloga što preko njega vodi put za Niš; Aleksinac, stoga što je blizu Niša i Kruševca, usled toga što je nekada bio dat kao mukada Sašit pašinoj porodici te ne bilo pravo štetiti te ljude![1])

Međutim, ruski poslanik je ponova tražio da pregovori o granicama počnu. Usled toga turska vlada je naredila beogradskom veziru i turskom komesaru da se u tom pitanju sporazumu s knezom Milošem. Na sastancima koji su održani, 7. i 8. maja, u Kragujevcu, Miloš je i protiv svoje volje — usled jedne izjave ruskog komesara — pristao da odustane od traženja Gurgusovca i njegove okoline, jednog dela banjskog kraja, koji je obuhvatao sav banjski Svrljig i od jedne trećine kruševačke nahije.[2])

Kad je na skoro zatim stigao u Carigrad izveštaj ruskog komesara o granicama ruski poslanik je zatražio od Reis efendije jedan sastanak. On je održan, 10. jula. Poslanik je tada predao turskom ministru jedan izvod iz toga izveštaja i tražio je ipak da turska vlada vrati Srbiji: 1. Krajinu s Ključem; 2. Crnu Reku s Gurgusovcem, Banjom i Svrljigom; 3. Paraćin, Ražanj i Aleksinac; 4. Kruševac; 5. Jedan deo Starog Vlaha s Brvenikom i 6. Jadar i Rađevinu. Osem toga ispravio je nepravilno rezonovanje turskog komesara o krajevima koje treba vratiti Srbiji i o njihovom broju i tražio je da turska vlada nepristrasno reši to pitanje. Turski ministar nije odobro držanje svoga komesara, ali je kritikovao i upornost kneza Miloša i tražio je ipak da Krajina s Ključem ostane Turskoj.[3])

Iako je ruski poslanik dobio utisak da će se turska vlada zadovoljiti neznatnim ustupcima u pogledu granica, on nije navaljivao da se to pitanje konačno reši. Čekao je da poljski povodom izveštaja ruskog komesara za granice koji joj je bio poslat, pa da preduzme jedan tako važan korak.

Da se ne bi gubilo vreme srpski deputati su nastali kod turske vlade da se bar ostale odredbe hatišerifa izvrše, naročito odredbe o iseljenju Turaka i rasprodaji njihovih imanja. Ali vlada je bila rada da se u beogradske Turke i njihova imanja ne dira, dok ne bude rešeno pitanje o Turcima i njihovim imanjima u drugim mestima. Deputati su taj izgovor dostavili knezu. Povodom toga u Carigrad je, već 14 jula, stigao Davidović. Njega je knez poslao da opet posluži kao posrednik između srpske deputacije i ruskog poslanika. Naredio mu je da ustanak bude potpuno savladan i da od vlade dobije upustva,

[1]) Isti istome 22 aprila 1831. (Isto. 379—380).
[2]) Knez Miloš deputatima, 14 maja 1831 g. (Isto).
[3]) Deputati Knezu Milošu, 5 jula 1831. (Isto. 382—3).

poradi da se u pitanju o oduzetim nahijama ne popušta; da se pitanja o danku i o beogradskoj carinarnici reše, takođe, u Carigradu; da se prodaja turskih imanja izvrši u Beogradu i u svima ostalim mestima u Srbiji i da se spahiluci, ako je moguće, jednom za svagda otkupe, kao u Moreji.[1])

Sutra dan po svom dolasku Davidović je, u društvu sa L. Teodorovićem, otišao u rusko poslanstvo. Pošto je poslaniku pokazao svoja upustva, on ga je uverio da je nerešavanje srpskih stvari izazvalo među starešinama i u narodu veliko nezadovoljstvo i dodao je da se ono može izmetnuti u bunu, ako sve odredbe hatišerifa ne budu izvršene do određenoga roka. Iako se revolucionarni duh u Davidovićevoj izjavi nije dopao Butenjevu, on se na sastanku, koji je stura dan imao s Reis efendijom, živo zauzima za srpsku stvar. Kako za pitanje o granicama nije još imao upustava od svoje vlade, on je tražio da se izvrši prodaja turskih imanja u Srbiji i savetovao je da se za garnizone u Srbiji uzme redovna turska vojska. Turski ministar je obećao da će vlada iseljenju Turaka iz Srbije i iz Beograda što pre posvetiti pažnju i koristiti se, u isto vreme i njegovim savetima u pogledu garnizona.

Međutim, sve te izjave turskih ministara bile su, u stvari, neiskrene. Na sastanku, koji je ruski poslanik održao s turskim ministrima, 21. avgusta, Reis efendija mu je predao odgovor na njegovu raniju notu o granicama Srbije. Izjavio je da su srpski zahtevi neopravdani, istakao je važnost koju za Tursku imaju traženi krajevi i tvrdio je da »turska vlada nema Srbima ništa da vrati«, ali je najposle pristao »da im se nešto ustupi«, samo da se izvrši Jedrenski ugovor i da se prekine prepirka o tom pitanju.[2])

Tako su turski ministri tumačili jasne odredbe ugovora, baš u trenutku kad je veliki vezir kapitulirao pred bosanskim pobunjenicima.

Da bi zaplašio Turke i da bi dao mogućnosti ruskom poslaniku da jače pokrene pregovore o srpskim stvarima, knez Miloš je sazvao narodnu skupštinu u Kragujevac. Poslanici su 9. septembra, izjavili nezadovoljstvo usled toga što hatišerif nije izvršen i tražili su da im se izloži tok dotadašnjih pregovora. Izaslanici skupštine, koji su zatim išli beogradskom veziru da ga pitaju šta turska vlada misli raditi sa Srbima, izjavili su mu da neće plaćati nikakve dažbine dok odredbe hatišerifa ne budu izvršene. Miloš je pretio da ni spahije neće primiti desetak[3])... Ali, sve to nije ništa pomoglo.

Pregovore nije mogao pokrenuti ni sam pad Varšave u

[1]) Upustva D. Davidoviću, od 3 jula 1831. (Isto. 384).
[2]) Nota, od 21 avgusta 1831. Butenjev Nesselrode, 22 avgusta 1831. (Isto. 389).
[3]) Knez Miloš Husejin paši, 9 septembra 1831. Husejin paša knezu Milošu, 15 septembra 1831 i knez Miloš Husejin paši, 19 septembra 1831. (Isto. 389—391).

ruske ruke, ni slom poljske revolucije. Na sastanku od 3. novembra ruski poslanik je energično tražio da se srpske stvari jedanput svrše. Reis efendija ga je uveravao da se odredbe o prodaji turskih imanja u Srbiji, prema naredbama koje su izdate beogradskom veziru uveliko vrše, i da će Turci iz Beograda biti iseljeni, čim vlada bude povratila red u Bosni i u Albaniji. Osim toga izjavio je gotovost da se i pitanje o oduzetim nahijama reši po prijateljskom sporazumu s Rusijom. Ruski poslanik je izjavio da se to pitanje mora rešiti strogo po ugovorima i po izveštajima ruskoga komesara za granice i dodao je da o tome čeka upustva od svoje vlade.[1])

Međutim, ruski poslanik je ubrzo zatim saznao da turski ministri i njemu i srpskim deputatima neverno pretstavljaju stvari, da beogradski vezir ne samo nije dobio naredbu za prodaju turskih imanja, nego da mu je zamenik velikog vezira objasnio da se svi Turci u varošima računaju u gradske garnizone i da treba da ostanu gde su. Usled toga on je, 12. januara 1832. g., uputio Reis efendiji energičnu notu, kojom je tražio da se beogradskom veziru pošalju nova upustva o prodaji turskih imanja i o iseljavanju Turaka.[2])

Ali, ni to nije ništa vredelo.

Potrebno je bilo da rusko poslanstvo dobije određena upustva pa da pregovori budu krenuti s mrtve tačke, na kojoj su bili zastali. Takva upustva dobio je Butenjev ubrzo zatim. Graf Nesselrode mu je preporučio da zatraži od turskih ministara da ne preuveličavaju žrtve koje im ugovori nalažu. Bile pod srpskom upravom ili ne — pisao mu je on u glavnom — nahije, o kojima je reč, ostaće i dalje pod vlašću turske vlade i plaćaće danak. To nije nikakav teritorijalni ustupak. Pitanje je samo o dozvoli da se stanovnici tih nahija, koji su ovlašćeni da uživaju olakšice ugovorene za Srbiju, mogu koristiti tim povlasticama i da, prema tome, budu vraćeni pod upravu lokalnih vlasti njihove zemlje i oslobođeni zavisnosti od pašaluka, kojima su nepravedno podvrgnuti posle Bukureškog ugovora. Turskoj vladi treba dokazati da Rusija ne traži od nje ni ustupak teritorije, niti ikakav akat protivan njenim suverenim pravima, nego prosto i čisto izvršenje njenih obećanja, u korist jednoga dela srpskoga naroda, koji na to ima prava, kao i svi ostali stanovnici te zemlje, koji su, iako se nalaze pod upravom jednog narodnog poglavara, ipak verni podanici turske vlade i plaćaju joj danak. Ruska vlada vodi, međutim, račun i o teškoćama na koje turska vlada može naići prilikom određivanja granica tih nahija. Ona nalazi da se te teškoće sastoje jedino u iseljenju velikog broja turskih porodica iz krajeva koje treba prisajediniti Srbiji i, kako je stekla uverenje da ta takvih porodica ima naročito u Aleksincu, ona prelaže da to mesto s

[1]) Butenjev knezu Milošu, 12 novembra 1831. (Isto. 395).
[2]) Isti istome, 22 januara 1832 g. (Isto. 398).

okolinom a tako isto i Gurgusovac ostanu i dalje pod pašalucima kojima pripadaju, iako spadaju u mesta koja Srbija traži. Osem toga, ruska vlada nalazi da Miloševo držanje, prilikom bune Mustafa paše skadarskog, zaslužuje izvesne obzire i da je turskoj vladi u interesu da Srbe, ohrabri u njihovom lojalnom držanju, u toliko pre što joj pretstoji borba s Mehmed Alijom, egipatskim pašom.[1])

Desetog marta ruski poslanik je izvestio srpske deputate da je primio upustva iz Petrograda i da će pitanje o granicama biti svršeno bez i najmanjeg popuštanja. On im je tom prilikom saopštio da samo čeka sastanak koji je tražio od novoga ministra i uveravao ih je da će se za srpsku stvar boriti kao »hrabar vojnik« i da Turcima neće pomoći njihova izvijanja.[2]) Ali taj taj sastanak nije mogao biti određen, usled duge bolesti Reis efendije i potrebe da se grčka stvar reši bez odlaganja.[3]) Tako je prethodni sastanak održan tek 23 avgusta. Ruski poslanik je, tom prilikom, predao novom Reis efendiji jednu notu sa prepisom izveštaja ruskog komesara u Srbiji i jednom kartom, izrađenom u Petrogradu i tražio je da se granice Srbije po njoj odrede.[4])

Iako je Miloš tada promenio politiku i počeo slati poklone sultanu i njegovim ministrima, ni to srestvo nije pomoglo. Turci su i dalje ometali rešenje toga pitanja, u cilju da bi samo što manje zemljišta dali Srbiji. Pokušali su da dobiju pristanak ruskog poslanika da pitanje o granicama reše oni sami sa Srbima. Kad su videli da to ne ide, onda su počeli raditi na tome da Rusiju sklone na popuštanje.

Na satanku koji su 15 oktobra, održali s ruskim poslanikom, oni su mu saopštili da je to pitanje o granicama Srbije pretresano u divanu i da ga je naročito proučavao veliki vezir i izložili su mu da bi, po njegovom mišljenju, povlačenje granica linijom koju je predložila ruska vlada bilo veoma nezgodno za Tursku, s toga što bi saobraćaj između raznih pašaluka bio prekinut i što bi vlada imala da se bori s Bošnjacima i s Arbanasima koji ne bi dopustili da se ti krajevi, u kojima ima mnogo njihove braće, prisajedine Srbiji. Osem toga naredbe turske vlade za iseljenje tih Turaka ne bi, možda, bile dovoljne, tako da bi prisajedanje tih krajeva Srbiji izazvalo bunu i nerede koje Rusija izvesno nije rada da izazove. Naposletku, Srbija tako povećana postala bi država u državi(!) a turska je vlada duboko uverena da Rusija nema namere da pomogne tako što, nego da samo želi da se povlastice zajamčene

[1]) Graf Nesselrode Butenjevu, 10 januara 1832 g. (Isto. 403—4). Mehmed Alija je tražio od sultana naslednost uprave nad Egiptom i upravu nad Sirijom.

[2]) Deputati knezu Milošu, 11 marta 1832 g. (Isto. 404).

[3]) Umirenje pobune u Grčkoj, izbor bavarskog princa, Otona za grčkog kralja i rad na proširenju granica Grčke.

[4]) Deputati Milošu, 25 avgusta i 22 septembra 1832 g. (Isto. 405).

stanovnicima Srbije prošire i na njihovu braću u nahijama koje treba presajediniti Srbiji. Usled toga on je našao dva načina na koje se to pitanje može srećno rešiti. Prvi način sastojao bi se u tome da se Srbiji dadu pet nahija, koje je turska vlada ponudila u avgustu 1831 g. i da joj se, u zamenu za šestu, da jedan deo zemljišta iste veličine prema Nišu. Ali, kako ruski poslanik nije hteo, u svoje vreme, pristati na to rešenje, on onda predlaže da se turska vlada obaveže da na stanovnike svih nahija obeleženih na karti koju je izradio ruski komesar za granice, proširi povlastice zajamčene ugovorom, ali da te nahije ne budu stavljene pod Miloševu upravu, nego da svaka od njih izabere sebi starešinu, koji će imati istu vlast kao i Miloš i stajati prema turskoj vladi u istom položaju, kao i on! Osem toga on bi želeo da se muslimanskim stanovnicima tih nahija odobri da mogu tamo ostati, pod uslovom da od toga ne bude štete po povlastice koje su date stanovništvu tih nahija.

Ali, ruski poslanik nije hteo pristati na te nevešte predloge; on je opet tražio da, na osnovu ugovora i hatišerifa, sve oduzete nahije budu prisajedinjene Srbiji.[1])

Turski ministri su posle toga namislili da pozovu kneza Miloša u Carigrad, da im dokaže svoju vernost i pokornost pa da tada lično s njim reše sva pitanja. Ali kako, je ruski poslanik izjavio da on, u pitanju tumačenja ugovora, ne priznaje ni mišljenje srpskog kneza, ni srpskih deputata, i taj je plan napušten.[2])

Tako su jasne odredbe o povraćiju oduzetih nahija Srbiji i o iseljenju Turaka iz Srbije, koje je doneo hatišerif od 29 avgusta 1830 g., ostale neizvršene sve do kraja 1832 g.

III.

Knez Miloševe žalbe grafu Nesselrode (22 avgusta 1832). Namera da pošalje deputaciju u Petrograd. Ugušenje bosanskog pokreta i bekstvo Gradaščevića u Austriju (juni 1832). Povlastice Srbima u Jadru, Rađevini i Starom Vlahu. Afera braće Vrenčevića. Knez Miloš potstiče pobunu u krajevima kruševačkom, paraćinskom, ražanjskom i aleksinačkom. Skupština sudija i kapetana u Kragujevcu (5 februara 1833). Mišljenja skupštine i kneza o držanju Srbije prema oduzetim nahijama. Odluka da se pošalje nova deputacija u Carigrad.

Knez Miloš je odavno uvideo da pregovori koji su vođeni u Carigradu neće dati nikakvih rezultata. Usled toga on se, još 22 avgusta, žalio grafu Nesselrodu na tursku vladu a za tim je, 11 septembra, odredio bio Stojana Simića, člana Narodnog suda i Dim. Mustakova, srpskog agenta u Bukureštu da idu u Petrograd i da se žale samom caru.[3]) Ali, naskoro za tim, dobio je izveśće od deputata iz Carigrada da je sultan popustio i da će

[1]) Pregovori od 15 i 25 oktobra 1832 g. itd. 406—8).

[2]) L. Teodorović knezu Milošu, 11 decembra 1832 g. (Isto. 409).

[3]) Knez Miloš grafu Nesselrode, 22 avgusta i 11 oktobra 1832. (Isto).

pitanje o granicama biti uskoro rešeno.[1]) Usled toga izdao je novu naredbu da određeni deputati ne polaze na put. Kako je saznao da je Turska zapala u borbu s egipatskim vice kraljem, Mehmed Alijom, on je bio uveren da turska vlada daje obećanje samo da dobije vremena da tog protivnika savlada.

Međutim, položaj srpskih seljaka u oduzetim nahijama postajao je sve teži. Uspeh bosanskih nezadovoljenika bio je kratka veka. Koristeći se razmiricama koje su se izrodile među njima, turska vlada je, u leto 1832 g., uspela da ih savlada i Gradaščević je, u junu, prebegao u Austriju. Prilikom te pobede veliki vezir je ukinuo čitluke (agaluke) u Jadru, Rađevini i Stamor Vlahu, poverio Srbima skupljanje svih dažbina i zabranio Turcima da u narod izlaze i da ga ugnjetavaju.[2]) Ali veliki vezir, koji se nenadno morao vratiti u Carigrad, nije imao vremena da takav red zavede i u ostalim krajevima koji su spadali u oduzete nahije a u kojima su čitluk-sahibije bile još nesnosnije. To je naročito važilo za krajeve: paraćinski, ražanjski, aleksinački i kruševački. Silovanja, otmice žena i devojaka i njihovo prinudno prevođenje u islam, pljačke, ubistva i ostali turski ižgredi izazvali su veliko nezadovoljstvo među tamošnjim Srbima. Takav jedan slučaj doveo je do krupnih događaja.

Dva muslimana, braća Vrenčevići oteli su bili sredinom novembra 1832 g., dve Srpkinje, sestre od stričeva iz sela Mozgova, u okolini Kruševca, zatvorili ih u svoje hareme i preveli ih u islam. Roditelji tih devojaka i seljaci iz toga kraja protestvovali su protiv te otmice, dostavili su stvar knezu Milošu i zatražili njegovu pomoć. Miloš je tu molbu oberučke primio. Odmah je poslao jednog svog činovnika Haki begu, pretstavniku muslimanske opštine u Kruševcu da traži da devojke vrati njihovim porodicama i da, u isto vreme, potstakne izvesne ljude da pobune seljake i da oteraju Turke iz tih krajeva. Kako su Vrenčevići bili sestrići leskovačkog paše, pod čijom je vlašću bio i Kruševac, Haki Beg nije smeo ništa preduzeti protiv njih, nego je tužbu poslao samom paši. Taj odgovor nije zadovoljio kneza. Usled toga on je odmah poslao jednog čoveka upravniku Rumelije, koji se tada bavio u Bitolju i zamolio ga je da odredi jednog komesara koji će izvideti sva nasilja u pomenutim krajevima i da izradi da se ferman o čitluk-sahibijama, koji je izadat za Jadar, Rađevinu i Stari Vlah, primeni i na Kruševačku nahiju.[3])

Međutim srpski seljaci u Župi pobunili su se bili još početkom decembra, a ubrzo za tim i seljaci iz paraćinskog, ražanjskog i aleksinačkog kraja. Tamošnji Turci sklonili su se u Kruševac i Aleksinac a neki su pobegli čak u Niš i u Leskovac. Pobunjenici su tražili pomoć od kneza. Položaj je bio veoma

[1]) Delovodni protokol, 14, 19 i 22 novembra 1832. (Isto).
[2]) A. Petronijević Emin paši, 9 decembra 1832. (Isto. 418).
[3]) Knez Miloš deputatima, 11 decembra 1832. (Isto. 422).

nezgodan, ali Miloš je obazrivo postupio. Uputio je proglas tamošnjim seljacima. Priznavao je da su njihove patnje velike i da im treba učiniti kraj, ali im je savetovao da ostave oružje, da se vrate kućama i da Turke ne diraju, nego da se žale višoj vlasti, obećavajući im da će se i on za njih zauzeti.[1]) Ali on im je, u isto vreme, potajno, postavio sudije i kapetane a javno im preporučio da starešine — koje su sami, tobož izabrali — slušaju i da održe red i mir. Osem toga pisao je deputatima u Carigrad, pretstavio im je opasnost položaja i naredio im da traže posredovanje ruskog poslanika. S druge strane naredio je da se priberu sve narodne tužbe o nasiljima koja su Turci izvršili u tim krajevima a tako isto i podatke o samoj otmici Vrenčevića.

[1]) Isti narodu pobunjenih krajeva, 20 decembra 1832. (Isto. 424).

GLAVA TRIDESET I DRUGA.

I.

Sadržina kneževog izveštaja o buni i upustva deputaciji u Carigradu. Poraz turske vojske kod Konje. Razgovor L. Teodorovića s ruskim poslanikom i s Muravjevom (24 decembra 1832 g.). Nova politika Rusije prema Turskoj. Pretstavka ruskog poslanika i srpskih deputata turskoj vladi za izvidaj o otmici Vrenčevića i o narodnoj pobuni.

Srpski deputati primili su bili, još 21 decembra 1832 god. izveštaj kneza Miloša o buni koja se desila u Pomoravlju i jedno pismo za ruskog poslanika.

Knez im je javljao da je položaj u Srbiji i u susednim oblastima vrlo težak; da je narod u Srbiji uzrujan i da starešine javno raspravljaju o tome da li je Rusija nemoćna ili hladna prema Srbima, ili je turska vlada toliko uporna, ili knez zavarava ili obmanjuje narod i pitaju: kako je Evropa već rešila sudbinu Grčke i Belgije, koje su posle Srba ustale na oružje a sudbina Srbije još nije rešena. On ih je uveravao da je pomenuta buna obradovala sve Srbe i da još jedino on izražava negodovanje povodom toga događaja i brižno gleda u budućnost, ali je dodao da samo čeka da vidi na šta će se narod rešiti pa da se i sam odluči. »Glave naše — pisao im je on — milije su nam, nego sve ostalo na svetu; kuda narod svoju prikloni, onamo je je i nama dužnost našu prikloniti.« U isto vreme knez je naredio Lazaru Teodoroviću, pretsedniku deputacije da od ruskog poslanika zatraži dozvolu da dođe u Srbiju pa da onda ide u Petrograd.[1])

Taj izveštaj stigao je deputatima baš na dan bitke kod Konje, u kojoj je Ibrahim paša, sin Mehmed Alije pobedio i zarobio velikog vezira, Rešid pašu. Ta pobeda otvorila je egipatskoj vojsci put za Carigrad i izazvala paniku među Turcima.

Lazar Teodorović je odmah dao da se knežev izveštaj i upustva prevedu na ruski i odneo ih je, sutradan, u rusko poslanstvo. Ali poslanik ga nije mogao primiti. On je bio u poslu s ruskim izvanrednim izaslanikom, Muravjevom koga je car, na molbu sultanovu, poslao u Carigrad da ga spase od Mehmed Alije.

Poslanik je primio Teodorovića tek 24 decembra. Pošto je od njega dobio obaveštenja o uzrocima bune u kruševačkoj

[1]) Knez Miloš deputatima, 11 decembra 1832. (Isto. 425).

nahiji, obećao mu je da će se odmah enregično zauzeti kod turske vlade u korist pobunjenika i uverio ga je da i Knez Miloš i srpski narod uživaju potpunu milost carevu. Čudio se što se knez žali na njegovo nedovoljno zauzimanje za srpske stvari i uveravao ga je da je već sklonio turske ministre da prime sve granice po izrađenoj karti i da oni sad rade samo na tome da se u oduzetim nahijama postave starešine, koje ne bi zavisile neposredno od kneza, ali da je on to energično odbio. Priznavao je, međutim, da se stvari sporo rešavaju, ali je tvrdio da tome nisu krivi ni on, ni turska vlada, nego naročito rat s Egiptom. Zatim je objasnio Teodoroviću da je cilj careve politike da se očuva turska carevina i evropski mir, da car čini velike usluge sultanu i da će sultan sa zahvalnošću izvršiti ugovore koje je s carem zaključio. Rekao mu je da se nije nadao takvoj zahvalnosti od srpskih starešina, ali da će i dalje zadržati simpatije prema knezu i narodu i da će se za srpske stvari zauzimati. Kneževa namera da pošalje deputaciju u Petrograd nije mu se dopala, pošto, po njegovom mišljenju, ne bi mogla uticati na pregovore s turskom vladom, ali se nije protivio odlasku Teodorovića iz Carigrada. Preporučio je samo knezu da se ne meša u bunu u oduzetim nahijama, iz razloga što bi time ne samo izazvao negodovanje kod cara, nego bi od njega mogao napraviti najvećeg neprijatelja ,pošto on mrzi buntovnike i trudi se da Tursku od njih sačuva. »Što se tiče nezavisnosti Grčke i Belgije — rekao mu je — koju mi sad napominjete, kao što ste mi je u vreme poljske bune napominjali, iz toga vidim da se u vaše starešine uselio duh revolucije. Vi ne možete još tražiti nezavisnost a vremenom sve može biti, jer carstva velika padaju a mala se dižu.«

U trenutku kada mu je poslanik te reči izgovorio u njegov je kabinet ušao Muravjev. Pošto mu je prestavio srpskoga deputata, poslanik mu je saopšto novosti iz Srbije i brige koje knezu zadaje nestrpljenje srpskih starešina. Muravjev je tada tri puta zapitao Teodorovića da li Srbija priznaje zaštitu Rusije. Kada mu je Teodorović dao potvrdan odgovor, on mu je rekao da Srbi treba da slušaju ruske savete, da je Rusija silna i da će ona svoje ugovore izvršiti pa radili Srbi na tome ili ne. Osem toga dodao je da se već može smatrati da je egipatsko pitanje svršeno i obećao je da će srpska stvar biti uređena za dva dana.[1])

Ubrzo po tom razgovoru ruski poslanik je zatražio od turske vlade da prevedenu tužbu pobunjenih Srba odmah ispita, otete devojke vrati i da nezakonite dažbine u tim krajevima ukine. Drugog januara 1833 g. podneli su i srpski deputati sličnu pretstavku Reis efendiji. On je odmah odredio jednog svog činovnika da ode u Srbiju pa da s beogradskim vezirom izvidi otmicu Vrenčevića i ostala turska nasilja. »Ako su de-

[1]) L. Teodorović knezu Milošu, 26 decembra 1832. (Isto. 426—8).

vojke uzrasne — rekao je turski ministar tumaču srpske deputacije — i poturčile se svojevoljno, one će ostati Turkinje; ako su maloletne i naterane da tursku veru prime, one će se predati knezu Milošu; oni pak koji su ih silom oteli i primorali da se turče, biće oštro kažnjeni.«[1])

II.

Dolazak turskog komesara u Srbiju. Suđenje Vrenčevićima i oslobođenje devojaka (12 februara 1833 g.). Skupština srpskih sudija i kapetana u Kragujevcu. Njeno mišljenje o držanju Srbije u pitanju o prisajedinjenju oduzetih nahija. Rešenje da se pošalje nova deputacija u Carigrad. Upustva novim deputatima. Odgovori kneza Miloša grafu Nesselrode i Rodofinikinu.

Musa efendija, komesar turske vlade stigao je, 20 januara 1833 g., u Kragujevac. Miloš je odmah nastao da za Srbe zadobije beogradskog vezira a preko njega i samog komesara. Za tu uslugu obećao mu je 25.000 groša.[2]) Husejin paša, koji je baš tada bio postavljen za upravnika Rumelije, rado se odazvao njegovoj želji. »Ja znam — rekao je on Aleksi Simiću — da Miloš begu nije stalo za onim devojkama da se vrate, nego da je njegova želja da mu one nahije dodu čim pre u ruke i zato ja ću se o tome postarati koliko mogu.«[3]) Osem toga, čim je vezir poslao čoveka da optužene Vrenčeviće s otetim devojkama dovede u Beograd, Miloš je poverljivo preporučio vlastima da se postaraju te da se matere otetih devojaka sastanu sa svojim kćerima gde na putu, da ih nagovori da ostanu verne hrišćanskoj veri i da im obećaju da će ih knez uzeti u zaštitu i udati ih za dobre ljude.[4])

Pošto su se sastale sa svojom rodbinom u Jagodini, devojke su, 7 februara, dovedene u Beograd. Miloš je tada turskom komesaru već bio dao na poklon 5.000 groša.[5])

Suđenje je izvršeno 12 februara. Čim je utvrđeno da su silom odvedene i poturčene a da su ostale hrišćanke, devojke su odmah oslobođene i predane Srbima. Ta presuda dobila je mnogo veći značaj, nego što ga je, u stvari, imala. Njom je turski sud utvrdio muslimanska nedela i njom je, u neku ruku, opravdana pobuna srpskih seljaka u kruševačkoj nahiji i susednim krajevima. Njen je uticaj bio tako jak da su Turci, koji su dotle bili ostali u Paraćinu, Ražnju, Aleksincu i Kruševcu, napustili te varoši i povukli se na jug.[6])

Za vreme dok je to suđenje pripremano, Miloš je u Kragujevcu, održao skupštinu sudija i kapetana. On je tačno izlo-

[1]) Deputati istome, 5 januara 1832 g. (Isto. 429).
[2]) Jefrem Obrenović knezu Milošu, 21 januara 1833. (Isto. 431).
[3]) Knez Miloš Jefremu Obrenoviću, 20 januara 1833 g. M. Petrović. (Isto. I. 256).
[4]) Isti Mileti Radojkoviću, 2 februara 1833. (M. Gavrilović. Isto. 431).
[5]) Isti J. Obrenoviću, 8 februara 1833. (M. Petrović. Isto I. 265).
[6]) Knez Miloš Sašaljskom, 8 maja 1833. (M. Gavrilović. Isto. 434).

žio dotadanji bezuspešni trud srpskih deputata i ruskog poslanika u Carigradu da se nerešena pitanja svšre. Nabrojao im je nasilja koja su izvršena u kruševačkom i njemu susednim krajevima i koja su izazvala pobunu tamošnjeg naroda. Skrenuo im je, naposletku, pažnju i na to da tim krajevima preti opasnost od upada Turaka i Arnauta i tražio je mišljenje skupštine o tome kako da se drži Srbija, ako do takvog upada dode.

Članovi Narodnog suda, kao najviše ustanove u zemlji, dali su mišljenje da bi, pre svega, trebalo moliti vlade tursku i rusku da ti krajevi budu predati na upravu knezu Milošu ili bar da budu obezbedeni od turskog nasilja do njihova prisajedanjenja Srbiji, ali da bi sve te krajeve, u slučaju ako Turci budu napali na njih, trebalo oružanom rukom zaštititi. Što se tiče narodnog raspoloženja prema potlačenoj braći, sve su starešine uverile kneza da će im sav narod, na prvi njegov poziv, priteći u pomoć.[1])

Miloš je usvojio to mišljenje. Da bi ubrzao rešenje toga pitanja našao je da bi najbolje bilo odmah poslati dva nova deputata u Carigrad, koji će turskoj vladi i ruskom poslaniku pretstaviti nevolje pobunjenih krajeva i moliti ih da se granice jedanput odrede, pa ma i do linije za koju se oni budu složili, da se samo učini kraj dotadanjoj neizvesnosti i da se narod očuva od nasilja. Za slučaj, ako Turci, pre nego što o tome iz Carigrada bude stiglo ikakvo rešenje, budu napali na pobunjene krajeve, nalazio je da nebi trebalo čekati ni jedan trenutak, nego da bi Srbi, ne žaleći ni imanja ni života, trebalo da se dignu i da zauzmu granice koje je Srbija imala prilikom potpisivanja Bukureškog ugovora.[2])

Iako je odmah po zaključku skupštine dobio iz Petrograda obaveštenja o novoj politici Rusije prema sultanu, protiv Mehmed Alije i poziv od strane careve da se drži te politike i da se uzdržava od svega što bi moglo biti neprijatno turskoj vladi,[4]) Miloš je nalazio da samo pretnjama i bunom može dobiti oduzete nahije.

Usled toga on je odmah, čim su narodne tužbe iz pobunjenih krajeva prevedene na francuski, odredio za deputate u Carigrad Stojana Simića, člana Narodnog suda i D. Davidovića, sekretara kneževske kancelarije. Naredio im je da te tužbe predadu turskoj vladi i da izjave da bi ih, iz ostalih oduzetih nahija u kojima se narod nije pobunio, bilo više ,kad bi narod imao dovoljno slobode da ih podnese; da joj pretstave potrebu da pobunjene krajeve prisajedini Srbiji, pošto u slučaju, ako se Turci zulumćari budu vratili medu ogorčeni narod, mogu nastati nedogledne posledice; da joj saopšte da u Srbiji vlada velika uzrujanost i da norod želi da pritekne u pomoć ugnjetenoj braći; da je uvere da njena zebnja od Srbije nije opravdana, pošto bi

[1]) Odgovor članova Narodnog suda, od februara 1833. (Isto. 438).
[2]) Isto. 441.

Srbija prisajedinjenjem oduzetih nahija bila povećana samo za trećinu i da će njegovi naslednici biti isto tako verni sultanu, kao što je i on i da će po beratima moći da budu kneževi samo dokle budu bili verni sultanu; da joj pretstave da bi postavljanje naročitih starešina u oduzetim nahijama, kao što je Reis efendija ranije predlagao, samo izazvalo zaplete izmedu srpskog kneza i tih starešina i izmedu i turske vlade i da bi, u ostalom, takvo rešenje bilo ne samo nepraktično teško za narod, nego i protivno odredbama hatišerifa od 1830 g.

Osim toga preporučio im je da ruskom poslaniku pokažu narodne tužbe i svoja upustva i da mu izjave od prilike ovo. Knez je potpuno ubeden da turska vlada, osem krajeva koje je već nudila preko Lepib efendije, neće na lep način vratiti ostale oduzete nahije i da to naročito važi za Krajinu. Usled toga potrebno je da poslanik energično zatraži od turske vlade odgovor o granicama, kako bi Srbi mogli biti načisto i, prema tome, preduzeti najpogodnije mere za zauzimanje tih granica. U slučaju, ako pitanje o granicama ne bude svršeno u toku leta, buna će, izvesno, planuti i u ostalim krajevima oduzetih nahija, sudeći prema izveštajima i pozivma, koje je knez otuda dobio. Da bi to pitanje jednom bilo svršeno, knez je gotov da nešto i popusti od onoga što Srbija treba da dobije, ali nikako u Krajini, koja je narodu tako potrebna zbog saobraćaja s Rusima. Knez je potpuno uveren u simpatije i zauzimanja ruskog poslanika, ali narod je izgubio svako strpljenje i ništa ga neće moći uzdržati, ako bar pitanje o granicama ne bude što pre rešeno. Položaj je u toliko ozbiljniji što su u Srbiji počeli stizati deputati iz Bugarske i iz Maćedonije i tražiti zaštite a ni u Bosni i Hercegovini nije stanje povoljno. Knez zna da je Rusija. protivna svakom pokretu u Turskoj i to je iscrpno razložio starešinama na poslednjoj skupštini, ali narod živo oseća patnje potlačene braće i nije u stanju da joj odrekne pomoć za koju ga preklinju, uveren da je njegova stvar tako pravedna da Rusija neće biti u stanju da ga odgurne od sebe i da mu potpuno odrekne svoju milost i zaštitu.[1])

U isto vreme knez je odgovorio grafu Nesselrode i Rodofinikinu da je položaj vrlo težak i da će mučno moći da zadovolji zahtev ruske vlade u pogledu održavanja reda.[2])

Knez je prepise tih pisama predao deputatima i naredio im je da zamole ruskog poslanika da o svemu izvesti svoju vladu i da im, pošto bude dobio odgovor, otvoreno kaže čemu se knez može nadati, te da prema tome ili napusti presto ili da i on »uzme pušku po sredi, pak s narodom i pred narodom... da ide kud on pode.«[3])

[1]) Upustva, od 12 februara 1833. (Isto. 442—4).
[2]) Knez Miloš grafu Nesselrode i Rodofinikinu, 12 februara 1833. (Isto).
[3]) Upustva, od 12 februara 1833. (Isto).

III.

Dolazak novih srpskih deputata u Carigrad. Izjava Reis efendije. Protesti kneza Miloša protiv odlaganja pregovora i pretnja da će poslati deputaciju u Petrograd. Izjava ruskoga poslanika deputatima o odlaganju pregovora. Nova izjava Reis efendije da se granice Srbiji ne mogu odrediti. Pretnja kneza Miloša da će dići bunu. Koraci grafa Orlova i Butenjeva u korist rešenja pitanja o granicama i njihovi saveti deputatima da malo popuste. Saveti deputata knezu da diže bunu.

Novi srpski deputati stigli su u Carigrad, 2 marta. Tih je dana vođena tamo žestoka diplomatska borba izmedu Rusije i Francuske. Francuski poslanik tražio je da se ruska flota, koja je stigla u Carigrad, u pomoć sultanu protiv Mehmed Alije, vrati u Rusiju. I pokraj zabune u kojoj se tada nalazila turska vlada, Reis efendija je, čim je pregledao tužbe Srba iz pobunjenih krajeva, primio Simića i Davidovića i izrazio im svoje najveće čuđenje, povodom užasa koje su izvesni muslimani počinili u tim krajevima.

Ali ruski poslanik, veoma zauzet rešenjem sukoba izmedu Turske i Egipta, nije ih mogao odmah primiti. Očekujući da ih pozove oni su dobili nova upustva od kneza Miloša.

Pismo koje mu je ruski poslanik poslao, 13 februara, proizvelo je mučan utisak na kneza. Poslanik ga je izvestio da je turska vlada, s opravdanim žaljenjem, primila vest o buni u Pomoravlju, pominjao je samo Srbe kao pokretače bune i savetovao mu je da za rešenje srpskih stvari strpljivo sačeka svršetak pregovora, koji se vode u Carigradu. Miloš je pao u jarost i odmah je odgovorio poslaniku i obratio se, u isto vreme, i deputatima. Pomenuo je strašna nasilja koja su Srbi pretrpeli od Turaka i naglasio je da su oni iz očajanja ustali protiv nasilnika, ali ne i protiv sultana. Mesto da prinudi tursku vladu da izvrši svoje svečane obaveze prema Srbima — pisao je on — Rusija joj popušta, savetuje im mir i u nedogled odlaže beskorisne pregovore. Medutim, Srbija u stvari traži od Rusije samo ono što joj je zajemčio Bukureški ugovor a to je cena kojom je Rusija platila savezništvo Srba i njihovu odlučnost što se nisu hteli sami pomiriti s Turskom, koja im je onda nudila »veća prava, nego što danas ištu«. Srbija je, jedanput, usled neprijateljstva Rusije prema Turskoj podjarmljena; neka i drugi put zbog prijateljstva i saveza Rusije s Turskom bude potlačena. Ako se ona tada svoje zaštite nad Srbijom ne postidi, neće ni srpski knez s narodom imati čega da se postidi. Hladnoća prema Srbima ne može biti posledica volje cara Nikole i »pravih velikodušnih Rusa«, nego rezultat popuštanja tobožnjih Rusa koji težeći za stranim ordenima, nisu vršili pravu volju carevu (aluzije na kapetana Kotzebu). Usled toga izjavio je da će, u slučaju ako ruski poslanik ne bude odmah uredio

srpske stvari, poslati u Petrograd jednu deputaciju »od nekoliko starih i pravih svakoga roda Srba« i učiniti apel na prave Ruse i na samoga cara.[1])

Dvadeset trećeg marta deputati su dobili novo pismo od kneza, kojim im je javio da će poslati deputaciju u Petrograd, pošto nalazi da je to jedini način na koji moše narod umiriti i održati u pokornosti.[2])

Ruski poslanik primio je srpske deputate, tek 27 marta. Odmah im je saopštio da je Turska zapala u opasnost i da »njen opstanak visi o koncu«; da Srbija »pretstavlja jednu kaplju u okeanu koji je uzmućen i da će, u slučaju ako se okean stiša, i kaplji biti dobro, inače će biti progutana«; da nije vreme ni misliti o srpskim stvarima a kamo li raditi na njima i da se, zbog toga, one moraju odložiti. Za tim ih je uverio svojom čašću da će, čim se prilike budu promenile, energično pokrenuti i svršiti srpske stvari.[3])

Čim je, na skoro za tim velika opasnost za Tursku prošla, Reis efendija je od jedanput izjavio srpskim deputatima da se granice Srbije ne mogu odrediti i da bi svaki pokušaj u tom pogledu naišao na nesavladljive teškoće.[4])

Ova izjava proizvela je težak utisak na deputate. Ali oni su ubrzo primili prijatne vesti od kneza. Miloš je, 26. aprila, doznao da je novi beogradski vezir, Vedži paša dobio haračke priznanice iz Carigrada. To je značilo da turska vlada nije imala nameru da izvrši odredbe hatišerifa od 1830. g.

Ogorčen, Miloš je pitao deputate da li je to rezultat pisama ruskog poslanika kojima je obećao da će što pre urediti srpske stvari. On im je naredio da ga zamole da te stvari odmah uredi, inače je pretio da će dići bunu i da će »kod Niša stati s onolikom silom, koliku je Ibrahim (paša) kod Kutaje Porti protivstavio« i da će onda, kao Mehmed Alija, »iz logora s turskom vladom pregovarati.«[5]) Posle nekoliko dana oni su dobili od kneza poverljiv izveštaj o tome da je iz Austrije već nabavio znatnu količinu oružja i municije; da mu, ne samo iz Bosne i Hercegovine, nego i iz Crne Gore, Albanije i Bugarske stižu poslanici i vesti da sav tamošnji narod želi sjediniti se sa Srbijom i da će on poslati svoje ljude i spremiti ih za ustanak. »Neću se ja više ruskoj politici na žertvu prinositi — pisao im je on. Da znam da će me ovaj korak otečestva, dostoinstva, pa i samog života mog stati, neću od njega otstupiti.«[6])

Deputati su odmah učinili potrebne korake u ruskom poslanstvu da pokrenu pregovore za rešenje srpskog pitanja, ali

[1]) Knez Miloš deputatima, 5 marta 1833. Isti Butenjevu, 14 marta 1833. (Isto. 445—6).
[2]) Isti deputatima, 14 marta 1833. (Isto. 447).
[3]) Deputati knezu Milošu, 5 aprila 1833. (Isto. 447—8).
[4]) Isti istome 26 aprila 1833. (Isto. 457).
[5]) Knez Miloš deputatima, 26 aprila 1833. (Isto. 449—50).
[6]) Isti istima, 28 aprila 1833. (Isto).

bez dovoljno uspeha. Rusi su tada vodili s Turcima pregovore za zaključenje saveza. Sva ostala pitanja bila su tada za njih od sporednog značaja. Graf Orlov, koji je početkom maja stigao u Carigrad, kao komandant ruskih trupa poslatih u pomoć Turskoj, tražio je, istina, od sultana da, pre svega, reši srpsko pitanje i da se na taj način bar u nekoliko oduži caru za usluge koje mu je učinio u njegovom zapletu s Mehmed Alijom, ali je, u isto vreme, savetovao srpskim deputatima da u pitanju o granicama popuste, bar u onome što ne bi bitno štetilo srpske interese i uveravao ih je da bi se to dopalo i samom caru. Butenjev je bio još popustljiviji i odgovarao je deputatima, koji su često išli u rusko poslanstvo, da je zauzet i da nema vremena da se bavi srpskim stvarima.

Da li je usled toga koraka grafa Orlova ili usled bojazni od šire pobune u oduzetim nahijama, Reis efendija je izmenio svoju raniju izjavu. Rekao je deputatima da će oduzete nahije biti vraćene Srbiji, ali da se pri tom mora voditi računa o klancima, velikim gorama i rekama; da se oko Beograda mora obeležiti zemljište koje će ostati pod vlašću Turaka; da muslimani mogu ostati u Srbiji pod srpskim zakonima i da knez Miloš mora doći na podvorenje sultanu.[1])

Videći da posredovanje ruske vlade nije dovoljno energično i da srpsko pitanje neće biti skoro rešeno mirnim pregovorima i znajući s druge strane, da je Turska ostala bez vojske i da joj nije do rata, deputati su došli do uverenja da će biti najbolje da knez izvrši svoj plan o pobuni ostalih oduzetih nahija i da, na taj način, prinudi Rusiju i Tursku da srpske stvari konačno urede. »Već nam dozlogrdi ovakvo izvijanje i oklevanje — pisali su oni tada u Srbiju — zato i velimo da je pravo da Gospodar pokuša sreću zauzimanjem predela. Biće, Boga mi, kao i sa zvonima u Beogradu i kao sa spahilucima: uzeo, pa eto ti! Ko će mu ih opet dati? Jošte kad bi u onom trku i sve šančeve i Ćupriju srušili, Turke prinudili da prodadu imanja, pa da odlaze, eto ti slovo hatišerifa privedeno u dejstvo po svima tačkama.... Samo što mi ne bismo sad još bunili Albanije, Bosne, Bulgarije i proč., nego bi samo zauzeli predele otrgnute, pak ako bi ko udario i na njih i na nas, onda i onde da bunimo, nek je veća gungula. Turci nisu ni onako sad u stanju vojevati s kime, a Rusu zar neće podneti obraz biti nas i pokoravati. Bilo bi kao i s Mehmed Alijom: što uzeo, zadržao; što iskao, dali mu, pak se lepo mir zaključio!«[2])

IV.

Buna u oduzetim nahijama. Vojna pomoć kneza Miloša pobunjenicima. Knežev proglas tamošnjem narodu. Kneževe mere za odbranu novih granica. Njegov izveštaj o buni srpskim deputatima u Carigradu. Priznanje

[1]) Deputati knezu Milošu, 16 maja 1833. (Isto. 457).
[2]) D. Davidović i S. Simić L. Teodoroviću, 16 maja 1833. (Isto. 452).

novih granica Srbije od strane turske vlade. Narodno veselje u Srbiji. Proglas kneza Miloša o konačnom prisajedinjenju oduzetih nahija.

Međutim Miloš je već bio pristupio izvršenju svoga plana. Početkom maja on je svojim poverenicima u oduzetim nahijama, koje su još bile pod turskom vlašću, uputio naredbe da pobune narod protiv tamošnjih Turaka. Ustanak je planuo 8. maja, u Svrljigu,[1]) sutra dan u Crnoj Reci i u Banji[2]) a za tim u gurgusovačkom (knjaževačkom) i zaječarskom kraju. Ubrzo zatim pobunili su se i Srbi u Krajini i isterali su iz Negotina Abdul agu, tamošnjeg turskog vojvodu.[3])

Kako su ustanici bili naoružani većinom batinama i sekirama — u Krajini nije bilo ni pedeset pušaka — oni su zatražili pomoć od kneza. Miloš je odmah naredio vojnu pripravnost u celoj zemlji, poslao je po jednog kapetana i izvesan broj oružanih ljudi u svaki pobunjeni kraj i njima je za starešinu postavio Miletu Radojkovića, člana Narodnog suda.[4])

Trinaestog maja knez je uputio narodu u tim krajevima proglas kojim je obećao da će narod od »napadenija zulumćara braniti« i održati red i poredak; izjavio je da zna »da se narod nije digao protiv cara, nego protiv zulumćara, koji narod protiv carske volje ugnjetavaju, globe i muče« i dodao je da bi bolje bilo da »vatra nije planula«, nego da su sačekali da na miran način budu oslobođeni zulumćara i ujedinjeni sa Srbijom.[5])

Ubrzo zatim oterani su i Turci, koji su se još držali u šančevima u Banji i u Gurgusovcu, porušeni su svi šančevi osem onih u Negotinu i u Zaječaru i postavljene sudske i policiske vlasti i u tim krajevima.

Međutim, Miloš je, još 15. maja, izvestio generala Kisiljeva, komandanta ruskih trupa u Vlaškoj i u Moldaviji o tim događajima uveravajući ga da su ih Turci svojim nasiljem izazvali. Osem toga stavio je na znanje vidinskom veziru da će svaki napad na t ekrajeve energično odbiti.[6]) U isto vreme javio je i deputatima u Carigrad da su Turci izazvali nerede i da je on zauzeo nahije. »Nije već više dvanaest nahija u Srbiji — pisao im je on — nego osamnaest. Sve to jednim je oduševljeno duhom; sve se to bratski izljubilo i jedno drugom tvrdu veru zadalo da će se do kaplje krvi braniti, ako bi ko sveto im obećano prisajedinjenje sviju predela u jedno narušiti hteo!«[7])

Pošto je izveo na Timok nekoliko hiljada opremljenih i

[1]) J. Veljković M. Radojkoviću, 7 maja 1833 g. (Isto. 453).
[2]) D. K. Jovanović. Crna Reka. *(Glasnik Srpskog Učenog Društva.* Sv. 54. str. 251—2).
[3]) I. Marković knezu Milošu, 11 maja 1833. (M. Gavrilović. Isto. 454).
[4]) Raspis svima kapetanima, od 16 maja 1833. (Isto).
[5]) Proglas, od 13 maja. (Isto. 455).
[6]) Knez Miloš M. Radojkoviću, 17 maja 1833. (Isto. 456).
[7]) Isti deputatima, 18 maja 1833. (Isto. 458).

oduševljenih boraca i razdao narodu oružje, Miloš je čekao da vidi šta će turka vlada na sve to odgovoriti. I na taj odgovor nije dugo čekao.

Petoga juna stiglo mu je u Kragujevac izvešće od deputata iz Carigrada da je turska vlada, na sastanku koji je, 28 maja, održala s ruskim poslanikom, pristala da se Srbiji dadu granice, po karti koju je izradio ruski komesar, Kotzebu.[1]) vest izazvala je veliko oduševljenje i taj važni događaj proslavljen je u celoj Srbiji blagodarenjem u crkvama i narodnim veseljem. Desetog juna knez je jednim proglasom službeno objavio narodu da su svih šest oduzetih nahija prisajedinjene Srbiji. Osem toga poslao je znatne novčane poklone članovima srpske deputacije u Carigrad i izrazio je ruskom poslaniku, Butenjevu i grafu Orlovu najusrdniju zahvalnost na njihovom zauzimanju za Srbiju.[2])

[3]) J. Jakšić deputatima, 8 juna 1833. (Isto. 463).
[4]) Knez Miloš Butenjevu, 24 juna 1833. (Isto).

GLAVA TRIDESET TREĆA.

I.

Zahtev turske vlade da se Turcima za iseljenje ostavi rok od šest godina a da beogradski Turci ostanu gde su. Raspoloženje ruskog poslanika i grafa Orlova da učine taj ustupak turskoj vladi. Opozicija srpskih deputata. Pisma grafa Orlova i Butenjeva knezu Milošu, od 11 juna 1833 g. Mišljenje D. Davidovića. Odgovori kneza Miloša, od 24 juna 1833 g. Srpski uslovi.

Međutim na sastanku od 25 maja, na kome je turska vlada dala pristanak na konačno prisajedinjenje oduzetih nahija, Reis efendija je tražio da Rusija, u naknadu za to, učini jedan ustupak Turskoj. Taj se ustupak ticao Turaka koji su stanovali u Srbiji. Prema odredbama odelitog akta Akermanske konvencije i hatišerifa od 1830, Turci koji su živeli u selima i palankama (varošicama) imali su da prodadu svoja dobra i da se isele iz zemlje a Turci, koji su stanovali u varošima pored gradova imali su, takođe, da prodadu svoja dobra i da se ili nasele u gradovima, kao njihova posada, ili da se isele iz zemlje. Reis efendija je tražio od ruskog poslanika da se Turcima iz sela i palanaka ostavi za seobu rok od šest godina a da Turci iz varoši pored gradova ostanu i dalje gde su. Butenjev i graf Orlov, koji je sastanku takođe prisustvovao, nisu pristali na tu naknadu. Ali kako su poslaniku upustva iz Petrograda preporučivala umerenost u tumačenju ugovora, Butenjev je, posle sastanka, izvestio tursku vladu da joj za iseljenje Turaka iz Srbije može ostaviti rok od četiri godine.[1])

Povodom toga održan je, 8 juna, još jedan sastanak. Turski ministri su dokazivali da je taj rok nedovoljan i trudili su se da Turke iz Beograda izuzmu od te odredbe. Butenjev je pristao da produži rok za iseljenje od četiri na pet godina, samo pod uslovom da on važi i za Turke iz Beograda. Ali Turci nisu hteli na to nikako pristati. Navodili su da u svima državama izvesan rejon oko tvrđava pripada samim tvrđavama i da bi, prema tome, trebalo i njima ostaviti rejon bar za beogradski grad, pošto su oni ostavili Srbima sve ostale varoši pored gradova. Dokazivali su da bi bilo postidno za tursku vladu da vlast sultanovog pretstavnika u Srbiji, na granici Austrije, doseže samo do gradskih zidova, da je Srbija

[1]) Isto. 465.

gotovo nezavisna, ali sultanova pokrajina i da bi od toga trebalo ostaviti izvesan trag. Napomenuli su da je turska vlada popustila Srbima u svima pitanjima i dala im čak i nasledno kneževsko dostojanstvo i da bi bilo pravo da i oni njoj učine nešto po volji. Naposletku izjavili su da će za to moliti i samoga cara Nikolu.

Butenjev i graf Orlov nalazili su da je traženje turske vlade opravdano, ali nisu hteli dati određen odgovor, dok se ne budu sporazumeli sa srpskim deputatima i dok se ne bude našao način na koji će Srbi i Turci moći mirno da žive jedni pored drugih.

Poslanik je primio srpske deputate, 10 juna. Pošto im je saopštio sve zahteve i razloge turske vlade, deputati su se trudili da ih pobiju. Tvrdili su da je traženje rejona oko beogradskog grada protivno ugovorima i hatišerifu; da Srbija nije nezavisna, nego sultanu plaća danak; da su gradovi u rukama turske vlade a Srbi pod turskim topovima; da dostojanstvo knezu daje turska vlada i da od nje zavisi u toliko više što ga Rusija jednako tera da bude u pokornosti sultanu. Rusija — razlagali su oni dalje — može prinuditi Srbe da ustupe Beograd, ali »to bi bilo nasilje i protivno ugovorima i svim dosadanjim uveravanjima ruske vlade i ruske zaštite«. Svi ratovi koje je Srbija vodila, sva prolivena srpska krv, sve molbe srpskoga naroda išle su samo na to da se oproste Turaka. Kako mogu sada Srbi živeti s Turcima, s kojima su se do juče klali? Beogradski su Turci najgori zulumćari; to su sve sami Arnauti i Bošnjaci. Ustupanjem varoši Beograda Turcima naneta bi bila ogromna šteta Srbima, pošto je to jedino mesto pogodno za trgovinu. Kako Srbi ne mogu ostati zajedno s Turcima znači da sad treba sasvim izvrnuti smisao hatišerifa i naterati Srbe, da se oni, mesto Turaka, iz Beograda isele.

Razlozi, koje su deputati davali, bili su veoma jaki ali nova ruska politika prema Turskoj zahtevala je da se sultanu učini taj ustupak. Pošto Butenjev nije mogao izaći na kraj s deputatima, on je otišao grafu Orlovu. Malo docnije pozvati su k njemu i deputati. On ih je ljutito primio. Prebacio je Srbima što su zauzeli oduzete nahije, nazivajući to nasiljem i dodao je da je vidinski vezir povukao svoju vojsku, čim je primio pismo generala Kiseljeva a da Srbi nisu svoju vojsku rasturili, nego i dalje zemlju zauzimaju. Deputati su odgovorili da o tome nemaju tačnih izveštaja, ali znaju da je narod naoružan i da se svašta može dogoditi. On je za tim prekoreo Srbe da »samo gledaju da za sebe gutaju a drugome ništa da ne ostave;« da traže »da Turci njima sve ispune a oni njima ništa;« da hoće nezavisnost, ali da to ne mogu dobiti i da je ono što je već dobiveno narodu dovoljno. Na kraju je tvrdio da su se Turci iz prisajedinjenih nahija već iselili i da će se oni koji žive u Srbiji iseliti u roku od pet godina. Što se tiče varoši Beograda izjavio im je energčno da će turskoj vladi uči-

niti po volji i da će se za takvo rešenje zauzeti kod cara, po povratku u Petrograd. Zatim im je prijateljski preporučno da budu umereni, uveravajući ih da će izgubiti milost i naklonost carevu, ako Turke budu nasilno isterali. Deputati su ostali pri svojim zahtevima i molili su Butenjeva i grafa Orlova da oni knezu Milošu iznesu svoje razloge, dodajući da će ih on saopštiti narodu, a da će on izvesno biti nezadovoljan i da će se žaliti caru. Graf Orlov je pristao na to. Kako mu je izgledalo da je zebnja od beogradskih Turaka neopravdana, pošto će oni, kao posednici, imati i suviše razloga da žive lepo i u ljubavi sa Srbima, on je tražio da i deputati stvar što bolje pretstave i obrazlože knezu i da mu savetuju umerenost. Preporučio im je da to bez odlaganja učine, kako bi to pitanje moglo biti svršeno odmah u Carigradu.[1])

Sutra dan je graf Orlov pisao knezu Milošu i pretstavio mu je želju turske vlade da Turci ostanu u Beogradu, kao opravdanu. Trvdio je da bi Beograd bio lišen odbrane, kad bi turski garnizon bio ograničen samo na gradske zidove i da o takom ograničenju nema ni pomena ni u ugovorima, ni u hatišerifu od 1830 g.; da je turska vlada, time što je pristala da iseli Turke iz ostalih varoši koje se nalaze pored gradova, pokazala da ima obzira prema ruskim zahtevima i prema unutarnjem spokojstvu Srbije; da to njeno traženje diktira njena briga za održanjem i da je gotova da se za to obrati i samom caru. Usled toga on je tražio od kneza uslove, pod kojima bi se mogao obezbediti miran, zajednički život Srbima i Turcima u varoši Beogradu, dodajući otvoreno da će traženje turske vlade naći odziva u Petrogradu, pošto careva naklonost prema Srbiji ne ide tako daleko da u njoj uništi tursku vrhovnu vlast, nego da joj samo obezbedi unutarnje blagostanje pod vlašću Turske carevine. U istom smislu pisao je knezu i Butenjev.[2])

Držanje grafa Orlova i Butenjeva u tom pitanju iznenadilo je srpske deputate. Davidović, koji je inače vrlo vešto i energično branio srpske interese, držao je da to nije »iz glave imperatorove,« nego da oni popuštaju da »polumesec dobiju za nagradu«. »Sad Rusi — pisao je on knezu — hoće da se pokažu velikodušni k sultanu a o tudem trošku i o trošku Srba za koje su do juče Beograd držali, a danas ga puštaju.[3])

Ne poznajući dobro tadanju politiku Rusije oni su nalazili da traženje turske vlade mogu Srbi osujetiti samo jednom energičnom žalbom ruskom caru i da, u slučaju ako Turci moradnu ostati u Beogradu, na to treba pristati samo pod izvesnim uslovima. Oni su verovali da ubrzo mora doći do sukoba ijmeđu pojedinih Srba i Turaka i da ko od Srba može

[1]) Deputati knezu Milošu, 13 juna 1833. (Isto).
[2]) Graf Orlov istome, 11 juna 1833. Butenjev istome, istoga dana. (Isto. 470).
[3]) D. Davidović kneževskoj kancelariji, 22 juna 1853 g. (Isto. 472-473).

poginuti i računali su da će tada srpska vlada moći lako da dokaže da Srbi i Turci ne mogu zajedno živeti i onda izraditi da se Turci isele u grad. Oni su navodili za primer Belgiju i Holandiju, koje su savezne sile na Bečkom kongresu ujedinile u jednu državu, pa su ih nedavno, kad je tamo planula buna i kad su uvideli da ne mogu ostati u zajednici opet odvojile.[1])

Deputati su o svemu tome izvestili kneza i čekali su njegova upustva. Početkom jula primili su od njega jedno opširno pismo. Knez je potpuno odobrio držanje deputata u pitanju o iseljenju Turaka. Pri rešavanju ovoga pitanja — pisao im je on u glavnom — ne može biti reči o tome šta je Turcima korisno ili potrebno, nego samo o tačnom izvršenju hatišerifa. O rejonu oko Beograda moglo se govoriti samo prilikom zaključivanja ugovora o Srbiji i sastavljanju hatišerifa a ne sad, kad njihove jasne odredbe treba izvršiti. Nijedna varoš nije pridodana gradu koji se nalazi pored nje pa ni varoš Beograd i stoga se Turci moraju iseliti iz nje, a tako isto i iz svih ostalih mesta. Tako su hatišerif od 1830 g. razumeli ne samo Srbi, nego i Turci, koji su odmah po objavi hatišerifa počeli prodavati svoja imanja. Da im to tada nije bilo zabranjeno iz Carigrada, oni bi se iselili još u toku 1831 g. Tako su taj hatišerif razumeli i rusko poslanstvo u Carigradu i ruska vlada u Petrogradu.

Osem toga dokazivao je da on ne sme uzeti na sebe odgovornost da narod liši Beograda, nego da, kao knez, mora ostati uz narod u tom pitanju. U ostalom — pisao im je dalje — narod ne bi na taj ustupak pristao; čak se treba bojati da se, uzbunjen tim zahtevom, ne digne i da ne otera Turke u gradove. Neka Rusija i Turska pošalju svoje komesare u Beograd i neka oni na Vračaru, gde je 1830 g. pročitan hatišerif, objave tu odluku u pogledu varoši Beograda pa će videti kako će biti primljena. Beograd je jedino mesto u Srbiji u kome mogu procvetati trgovina i zanati (hudožestva), odakle se najpre civilizacija može među nama raširiti, gd ese najlakše više škole mogu osnovati. U Srbiji nema mesta koje bi se moglo porediti s Beogradom u pogledu pogodnosti za vođenje trgovine.

Da bi što jače uticao na Ruse on je napomenuo da su u početku njegove vlade najugledniji beogradski trgovci i komisionari bili austriski podanici, da je to podanstvo bilo lako dobiti i da su ljudi u tom podanstvu nalazili više bezbednosti. Austrija — objašnjavao je on — nije imala svoga pretstavnika u Beogradu, ali je tumač austrijskih vlasti iz Zemuna redovno dolazio u Beograd i zauzimao se za austriske podanike kod turskih vlasti. Ostavljanje Turaka u Beogradu učinilo bi da sva trgovina padne u ruke Nemcima. Ono malo Srba primilo bi opet austrisko podanstvo. Nemarnošću Turaka broj austriskih podanika mnogo bi porastao; oni bi pokupovali najbolja imanja

[1]) (Isto. 472).

ili bi ih uzeli pod zakup i postali bi gospodari u Beogradu. Beograd bi postao austriska varoš, odakle b Austrija lako mogla spletkariti po Srbiji i dovesti narod do propasti.

Naposletku dokazivao je da Srbi i Turci ne mogu zajedno u Beogradu živeti i da bi svaki pokušaj, učinjen u cilju da ih ostavi u zajednici, bio završen ili naslnim isterivanjem Turaka u grad ili iseljenjem Srba u unutrašnjost zemlje.[1])

U isto vreme knez je uputio kratka pisma i grafu Orlovu i Butenjevu i zamolio ih je da razlozima koje je saopštio deputatima poklone pažnju koju oni zaslužuju.[2])

Ali kad su deputati, 2 jula, primili upustva od kneza, već je bilo dockan da njegove razloge mogu upotrebiti. Pitanje o Turcima iz Beograda zainteresovalo je bilo i samog sultana. On je izjavio gotovost da se lično obrati pismom caru Nikoli i da ga zamoli da to pitanje reši u korist Turske. Da varoš Beograd ne bi bila ostavljena Turcima bez ikakvih uslova, graf Orlov je uzeo na sebe da o tome izvesti svoju vladu i da joj objasni celo pitanje.[3]) Tako je Butenjev, još 22 juna, izvestio rusku vladu o želji sultanovoj i dostavio joj povoljno mišljenje grafa Orlova.[4])

Rusima je u tom trenutku bilo stalo samo do toga da privedu kraju pregovore koje su vodili s Turcima za zaključenje jednog tajnog saveznog ugovora, koji je u njihovim očima bio od ogromnoga značaja za budućnost Rusije i stoga su bili raspoloženi da zadovolje želju sultanovu u pogledu beogradskih Turaka. Taj je ugovor zaključen, 8 jula, u Unkijar-Skelesi. Njime je car obećao da će dati sultanu svu svoju vojsku za odbranu a sultan se obavezao da će sve moreuze, koji vode iz Sredozemnoga u Crno More, zatvoriti svima ratnim brodovima, osem ruskih. Tako je Crno More postalo jedno ogromno vojno pristanište rusko, iz koga je ruska flota mogla uvek izaći u Sredozemno More i napasti neprijatelja, bez opasnosti da je on kroz moreuze može goniti do njinoga skloništa u Crnom Moru. Odmah po zaključku toga ugovora ruske trupe koje su bile došle u pomoć sultanu otputovale su za Odesu. Dvadesetog jula imao je da pođe i graf Orlov.

Ne znajući ništa o tom ugovoru L. Teodorović je otišao toga dana k njemu da mu poželi srećan put od strane srpske deputacije i da ga, još jedanput, zamoli da kod ruske vlade — u slučaju ako pitanje o beogradskim Turcima još ne bude bilo rešeno — potkrepi srepske razloge. Ali ni graf Orlov ni Butenjev nisu hteli ni da čuju za to, nego su mu tražili uslove pod kojima Srbi i Turci mogu ostati zajedno u Beogradu. Graf Orlov mu je, tom prilikom, rekao još i to da car želi Srbiji

[1]) Knez Miloš deputatima, 24 juna 1833 g. (Isto. 473—5).
[2]) Isti grafu Orlovu, 24 juna 1833. Isti Butenjevu, istoga dana. (Isto. 476).
[3]) Deputati knezu Milošu, 10 jula 1833. (Isto. 477).
[4]) Butenjev grafu Nesselrode, 22 jula 1833. (Isto).

blagostanje, ali ne i njenu nezavisnost od turske vlade; preporučio mu je da Srbi sve svoje korake podešavaju prema tome i uveravao ga je da se caru neće dopasti upornost koju knez i narod pokazuju u pitanju o iseljenju beogradskih Turaka. Kad je video da je to pitanje, u stvari, rešeno u korist Turaka i da se samo čeka odgovor ruske vlade, Teodorović je, po ranijem dogovoru sa svojim drugovima, vešto odgovorio da je, po izveštajima koji su stigli iz Srbije, knez Miloš morao već održati skupštinu koja je imala da odredi uslove, pod kojima bi Turci mogli ostati u Beogradu. Taj je odgovor toliko odobrovoljio grafa Orlova da je odmah promenio držanje i obećao je da će kneza u Petrogradu pohvaliti.[1])

Iako ta skupština nije ni održana deputati su istoga dana napisali ruskom poslaniku izveštaj o njenim tobožnjim odlukama. Po tom izveštaju knez i starešine pristali su na rok od pet godina za iseljenje Turaka iz varoši pored gradova, s tim da se svi ostali Turci iz Sokolske nahije, iz Krupnja, Lešnice, Lipnice, Ćuprije i iz prisajedinjenih krajeva isele, čim žetvu od te godine budu pribrali. Što se tiče beodraskih Turaka našli su da oni mogu ostati u Beogradu na određeno ili neodređeno vreme, kako car bude rešio, ali pod uslovima: 1. da se drugi Turci, ni iz Turske, ni iz Srbije, ne mogu u Beogradu više naseljavati; 2. da beogradski Turci svoja imanja mogu prodati samo Srbima; 3. da ne mogu podizati zgrade, ni u varoši ni na drugom kom mestu i da moraju biti podvrgnuti propisima srpskih vlasti o redu i čistoti; 4. da samo vezirovi i kadijini momci i predstavnici srpskih vlasti mogu nositi oružje; da zli Turci budu isterani iz varoši i da, ako i posle toga bude nereda ili ubistava, Srbi imaju pravo tražiti da se svi Turci isele; 5. da šanac i palisadi (ograde od prošća) varoški budu srušeni i 6. da se Srbima da bezuslovno pravo da mogu trgovati u varoši a da stranci mogu trgovati samo »na veliko«.[2])

Poslanik je našao da su ti uslovi pravični i umereni i obećao je deputatima da će o njima voditi računa, kada bude stiglo rešenje iz Petrograda. U isto vreme preporučio im je da Turcima ne kažu da u tim uslovima ima pomena o pravu da Srbi, u izvesnom slučaju, mogu tražiti iseljenje Turaka, jer se to pravo razume samo po sebi.[3])

II.

Odluke cara Nikole u korist beogradskih Turaka. Uslovi pod kojima Turci mogu ostati u varoši Beogradu i odredbe o iseljenju Turaka iz ostalih mesta (17 septembra 1833). Pokušaj turske vlade da smanji učinjene ustupke Srbima (oktobar i novembar 1833). Izrada hatišerifa i potvrda sultanova.

[1]) Deputati knezu Milošu, 12 jula 1833. (Isto. 479).
[2]) Izveštaj srpskih deputata Butenjevu, od 12 jula 1833. (Isto. 479-480).
[3]) Deputati knezu Milošu, 22 jula 1833. (Isto).

Carevo rešenje o beogradskim Turcima stiglo je u Carigrad, tek početkom septembra. Kao što se moglo predvideti, ono je bilo povoljno po Turke. Prema objašnjenjima grafa Orlova, »sam tekst ugovora nije davao nepobitno pravo Rusiji da traži iseljenje Turaka iz varoši Beograda«, a politika očuvanja Turske, koju je car bio usvojio, nalagala joj je da turskoj vladi ne nametne jedan uslov, koji bi škodio ugledu sultanovu. Na osnovu toga car je odmah zadovoljio želju turske vlade da Turci koji stanuju u varoši Beogradu mogu tu i dalje ostati i da za njih ne važe odredbe kojima je predviđeno iseljavanje Turaka iz cele Srbije.[1])

Čim je tu odluku primio Butenjev je zatražio od Reis efendije jedan sastanak, radi konačnog uređenja srpskog pitanja. Taj je sastanak održan, 17 septembra i tada je, na predlog ruskog poslanika, usvojeno :1. da Turci, koji su stanovali u varoši Beogradu, ostanu gde su, pod uslovima koje su srpski deputati ranije podneli, s tom izmenom da se šanac varoški ne ruši, ali da se Turci izvan šanca ne mogu ni u što mešati i da se Srbima dadu dve varoške kapije (ulaza); 2. da se Turci koji žive u okolini Sokola (trinaest sela sa preko 300 porodica) isele po mogućnosti još te godine, ali svakako pre roka od pet godina koji je ostavljen muslimanima koji su živeli po varošima uz gradove; da se sruše Ćuprija i svi šančevi u prisajedinjenim krajevima, osem Adakala i Kladova.[2]) Pored toga i godišnji danak, koji je Srbija imala da plaća sultanu, bio je tada utvrđen. Zahvaljujući poklonu od 200.000 groša, koji su deputati učinili Reis efendiji, danak je sveden na cifru od 2,300.000 groša, s tim da turska vlada iz te sume plaća spahijama naknadu za njihove prihode od dobara (timara i ziameta) koji su imali da pripadnu Srbima.[3]) Naposletku sultan je rešio da se danak plaća u turskim groševima, što je pretstavljalo znatnu uštedu za Srbe, pošto je bilo izvesno da će vrednost turskog novca padati.[4])

Na taj način rešena su bila sva glavna pitanja. Ostalo je da se hatišerif napiše. Pošto je Davidović, 24 septembra, krenuo za Srbiju, ostali članovi deputacije imali su da sačekaju izradu i potvrdu hatišerifa.

Međutim Turci su, po svom običaju, u poslednjem trenutku pokušali da otmu što od onoga što su Srbima već bili dali. Pozivajući se na akat ruskog poslanika, od avgusta 1832 g., kojim im je nudio Alksinac, Svrljig i Gurgusovac, oni su tražili da ti krajevi ostanu Turskoj. Ali, poslanik se nije dao zbunti, nego se pozvao na zapnsnik sastanka, od 25 maja 1833 g., iz koga se videlo da su tuski ministri pristali tada na granice, koje je na karti obeležio ruski komesar, Kotzebu. Povodom toga određen je, 26 oktobra, nov sastanak kod ministra vojnog, na

[1]) Graf Nesselrode Butenjevu, 17 avgusta 1833. (Isto. 480).
[2]) Butenjev grafu Nesselrode, 22 septembra 1833. (Isto. 482—3).
[3]) Deputati knezu Milošu, 20 septembra 1833. (Isto. 483—4).
[4]) Butenjev grafu Nesselrode, 2 oktobra 1833. (Isto).

kom je odlučeno da se to pitanje podnese sultanu da ga on pravično reši. I, sultan ga je rešio u korist Srba.[1])

Ali, time pregovori još nisu bili završeni. Turci su, ubrzo zatim, istakli još jedan zahtev. Tražili su da se suma danka povisi na dva i po milijona groša, pod izgovorom da pomenuti krajevi nisu bili uzeti u obzir prilikom utvrđenja sume danka. Ali ruski poslanik je energično odbio i taj zahtev. Da bi to pitanje što brže rešio, on je obećao sultanu, od Miloševe strane, poklon od 250.000 groša i tako su turski ministri pristali na već ugovorenu sumu danka.[2])

Kad je, nazposle, i to pitanje raspravljeno izrađen je hatišerif. Taj je akt upućen knezu Milošu i poveren jednom činovniku carske kancelarije da ga odnese u Kragujevac. Iz želje da jedan tako važan akt odnese u Srbiju njihov čovek, deputati su tom činovniku dali poklon od 30.000 groša i predali su, 29 septembra, original hatišerifa svom kuriru, da ga on knezu odnese.[3])

III.

Dolazak barona Budberga u Srbiju. Saveti grafa Nesselrode knezu Milošu. Postavljenje komesara za obeleženje granica. Skupština u Kragujevcu (13 februara 1834 g.). Pogranični izgredi. Nasilno iseljenje Turaka iz Podrinja (juna 1834 g.). Pokloni sultanu i turskim ministrima. Osiguranje granica.

Vest da je pitanje o Turcima u Srbiji rešeno, doneo je jedan knežev kurir, još 27 septembra, u Kragujevac. Kako to rešenje nije bilo potpuno povoljno po Srbe, knez Miloš ga nije mogao primiti sa zadovoljstvom.

Ali, četiri dana docnije, stigao je u Kragujevac baron Budberg, krilni adutant i naročiti izaslanik cara Nikole, koji je knezu doneo jedno psmo od grafa Nesserode. Tim pismom ruski Ministar inostranih dela potsetio je Miloša na sve ono što je Srbija, zahvaljujući jedino ruskoj zaštiti dotle dobila, i izjavio mu je da je ruska vlada žalila što su stanovnici oduzetih nahija »svojim nestrpljenjem bili stavili u opasnost blagostanje cele Srbije, na što turska vlada, srećom, nije obratila pažnju, samo iz obzira prema Rusiji«. On je savetovao Milošu da izbegava sve što bi moglo dati povoda turskoj vladi da bude nezadovoljna, da skromnim ponašanjem zadobije njeno poverenje i da, koristeći se povlasticama koje su Srbiji poderene, poveća i utvrdi blagostanje srpskog naroda.[4]) Osem toga carev izaslanik je doneo knezu usmene poruke da Tursku treba štedeti, ali da budućnost pripada Srbima i da oni na nju mogu polagati najlepše nade.

[1]) Deputati knezu Milošu, 11 oktobra 1833. (Isto. 488).
[2]) Isti istome, 18 novembra 1833. (Isto. 488).
[3]) Isti istome, 29 novembra 1833. (Isto. 490).
[4]) Graf Nesselrode knezu Milošu, 23 avgusta 1833. (Isto. 485—6).

Knežev kurir koji je nosio hatišerif stigao je, 4 decembra, u Kragujevac. Donošenje toga akta proslavljeno je blagodarenjem u crkvama i narodnim veseljem u celoj Srbiji.

Kako je u srpskom interesu bilo da se odmah obeleže i prime granice prisajedinjenih nahija, knez je, 22 decembra, naredio Đ. Protiću i Jov. Veljkoviću da odu u Vidin i da s turskim komesarima koje će Husejin paša, tamošnji vezir odrediti, svrše taj posao. On im je tom prilikom izdao opširna upustva za rad i dao im kartu granica, koju je 1831 g. izradio ruski komesar, Kotzebu. U isto vreme saopštio je i srpskim pograničnim vlastima sadržinu novog hatišerifa, imena određenih komesara i izdao im potrebne naredbe za prisajedinjenje nove teritorije.[1])

Pošto je taj posao svršio otišao je, 27 decembra, u Beograd. Naredio je svom bratu, Jevremu, koji je tada bio »guverner« varoši Beograda da sa srpski mčinovnicima ode veziru da hatišerif bude pročitan Srbima i Turcima. Drugog januara 1834 g. Vadži paša je predao srpskim vlastima beogradsku carinarnicu.

Što se tiče komesara za granice oni su svoj posao otpočeli u Vidinu s Ćašif-Ahmet agom, turskim komesarom, 29 decembra 1833 g. a završili su ga 6 februara 1834 g., na ušću Drine u Savu. Posle dva dana komesari su, na poziv knežev, pošli preko Beograda za Kragujevac da prisustvuju otvaranju skupštine.[2])

Da bi narodu mogao što svečanije saopštiti sadržinu hatišerifa knez je bio sazvao u Kragujevac skupštinu »starešina i kmetova glavnih«. Ona je otvorena 13 februara 1834 g. Kako su toga dana po podne stigli i srpski komesari kozi su obeležili nove granice, zajedno sa Ćešif agom, knez naredi da članovi skupštine dođu pred crkvu. Kao i uvek ranije Davidović je pročitao jednu opširnu kneževu poslanicu. Njome je knez izvestio članove skupštine da su hatišerifom utvrđeni svi odnosi izmedu Srbije i Turske vlade i dodao je da je dužnost i njemu i narodu da se pokažu dostojni dobivenih sloboda. Za tim su objašnjene važnije odredbe hatišerifa, izražena zahvalnost Bogu, sultanu i caru Nikoli a naposletku »nisu ostali bez vozglasa: »večnaja pamjat« ni ona braća Srbi, koji su od 1804 do 1813 godine, ni oni koji su 1815 i 1833 pali za Otečestvo, na bitvištu, svikolici, kog vremena, imena i čina bili da bili.« Osem toga govoreno je o uređenju ministarstava za sve struke, o najboljem razrezu danka i spahiskih dacija na narod, o otplati dugova i preporučeno je starešinama da o tim pitanjima dadu svoja mišljenja i da narod, kad se kući budu vratili, za to pripreme, kako bi knezu mogao dati određen odgovor o velikoj skupštini, koja će se u proleće sastati. Sutra dan je Narodni sud,

[1]) Knez Miloš St. Simiću, 22 decembra 1833. Isti Đ. Protiću i J. Veljkoviću, istoga dana. (M. Petrović. Isto. I. 289—293).
[2]) Đ. Protić i Veljković knezu Milošu, 7 februara 1834. (Isto. 300—301).

u ime svih starešina i svega naroda, podneo knezu „blagodarstveno pismo« kao odgovor na njegovu poslanicu. Za tim su izrađeni pismeni predlozi o pitanjima koja su bila pokrenuta kneževom poslanicom i tim je bio završen rad.[1])

Za vreme skupštine knez je zadržao kao svoga gosta turskog komesara. Češif agu. Pored 40.000 groša, koje mu je bio poslao na Drinu, prilikom dovršenja rada na obeležavanju granica, knez ga je obdario bogatim poklonima i ispratio ga u Vidin.[2])

Ali pitanje o granicama nije bilo još, u stvari, stvršeno. Komesari su ih obeležavali koljem u ravnici a zarezima na drveću u šumama. Po otopljenju snega trebalo je na mesto kolja podići humke a šume prokrčiti da se granica obeleži. Taj posao išao je već mnogo teže. Muslimani su, kod Sokola, presreli ljude određene za taj posao i počeli su im tako pretiti da su rad morali napustiti. Posle nekoliko dana muslimani iz Priboja, Višegrada i Ruda napali su noću na selo Mokru Goru, mnoge su stanovnike pobili, neke odveli u ropstvo[3]) a selo gotovo uništili. Isto su tako napali i na selo Zaovine, kojom je prilikom ubijeno i ranjeno oko 20 Srba. Arnauti su u kruševačkoj Župi[4]) činili manje napade i kvarili granicu. Što se tiče Bosanaca oni su prelazili granicu, kvarili podignute humke i pobijali granično kolje gde su hteli »i o njih drvene sablje izvešali«.[5])

Znajući da se ne može nadati nikakvoj pomoći od turskih vlasti, knez je odmah rešio da pitanje o iseljenju Turaka iz Srbije sam uredi.

Pošto je uspeo da na miran način iseli Turke iz Ćuprije i da otkupi njihova imanja, naredio je mačvanskom serdaru da silom istera Turke iz Lešnice, Loznice, Lipnice i ostalih sela kraj Drne. Serdar je 22 juna, otišao s vojskom i uspeo je lako da izrši dobivenu naredbu u svima mestima, osem nekoliko sela u okolini Sokola. Tu su srpske trupe morale napasti na sela Perućac, Alugu, Bučje, Kozle i Peći, naterati silom Turke da se isele i spaliti sva ta sela.

Da bi bar u nekoliko ublažio izvršeno nasilje, knez je dopustio tim Turcima da se, kao posada, nasele odmah ispod grada Sokola i dao im je i nešto novaca da tu sebi novu kuće mogu podići.

Tako su ostala samo dva sela Mali Zvornik i Sakar, koja su se nalazila „pod topovima« Velikog Zvornika, koja nisu mogla biti iseljena. Ali duž Drine su postavljene jake straže a za tim, u novembru 1834 g., pravi vojnički kordon.[6])

[1]) *Novine Srpske*, od 1834. g. br. 5 i 6.
[2]) M. Petrović. Isto I. 303.
[3]) Knez Miloš Reis efendiji, 19 marta 1834. (M. Gavrilović. Isto. 506).
[4]) Isti grafu Nesselrode, 13 marta 1834. (Isto).
[5]) Vedži paša knezu Milošu, 4 juna 1834 g. (Isto. 507).
[6]) Knez Miloš Jov. Obrenoviću i V. Gligorijeviću, 10 decembra 1834 g. (Isto).

Međutim, taj oružani napad na podrinska sela izazvao je u Carigradu neraspoloženje prema Srbiji. Turska vlada je odmah odredila komesara da izvrši izviđaj. Ali ni knez Miloš nije ostao skrštenih ruku. Da bi zagladio stvar naredio je odmah deputatima u Carigradu da Reis efendiji, koji mu je bio prijatelj, stave na raspoloženje potrebnu sumu novaca za sultana i turske velikodostojnike. U isto vreme pisao je i lično Reis efendiji i izvinio mu se za taj događaj. Turski ministar je odmah dao savet deputatima da sultanu podnesu tri stotine kesa kao dar prilikom udadbe njegove kćeri, Salihe i pedeset kesa zetu sultanovom.[1])

Reis efendija je za svoj trud dobio dve hiljade dukata. Što se tiče turskog komesara, knez mu je, pošto mu je izložio zločine Bosanaca, dao 25.000 groša i Turčin je odmah obećao da će vladi podneti povoljan izveštaj po Srbe. Isti takav izveštaj podneo je i Husejin paša, vidinski vezir. Za usluge koje je on učinio Srbima, prilikom određenja granica, dobio je od Miloša 280,255 groša a Aga paša vidinski 24.000 groša.[2])

Na skoro zatim veliki vezir je javio knezu da mu je iseljenje podrinskih Turaka »oprošteno«, s tim da im Srbi isplate štetu za imanja, koja će jedna mešovita komisija proceniti.[3])

Tako je, naposletku, knez Miloš uspeo da Srbiju, u glavnom, oslobodi turskog stanovništva i da joj osigura granice, koje je krvlju svojih sinova, za vreme Karađorđeva ustanka (do 28 maja 1812 g.) bila zadobila.

Srpska država koja je pod udarcima Turaka, pala još u XV. veku, povraćena je u život posle izvanrednih vojničkih i diplomatskih napora od punih trideset godina. Ona je, istina, ostala u zavisnosti od sultana, ali već je dobila svoju potpunu unutarnju upravu i svoga naslednoga kneza. Iako je pravno bila samo povlašćena pokrajina, ona je stvarno bila mnogo više. Srbija je tada imala 2.300 sela sa 668.582 stanovnika;[4]) ona je raspolagala s 12.000 obučenih vojnika, imala je već, pored znatnih ušteda u novcu, svoju crkvu, finansije sudstvo i policiju i počela je osnivati škole, štamparije i listove. To su bili osnovni uslovi za njen napredak i ojačanje. Ona je u stvari imala samo da sačeka svoje vreme pa da se oslobodi turskih posada, koje su ostale u njenim gradovima i da povrati svoju potpunu nezavisnost i svoje nekadanje granice.

[1]) Isti Knjeginji Ljubici, 23 avgusta 1834 g. (Isto. 508).
[2]) M. Petrović. Isto. I. 303.
[3]) Veliki Vezir knezu Milošu, 24 avgusta 1834 g. (Isto).
[4]) J. Ubicini. *Les Serbes de Turquie* Paris. 1865. str. 35.

PRILOZI

I.

BUKUREŠKI UGOVOR.

ZAKLJUČEN IZMEĐU RUSIJE I TURSKE, 16/28. MAJA 1812.

Čl. VIII. Iako nije dopušteno sumnjati da Visoka Porta, verna svojim načelima, neće biti milostiva i plemenita prema Srbima (narodu koji joj je potčinjen i koji joj odavno plaća danak), nađeno je kao pravično da se, s pogledom na učešće koje su Srbi uzeli u ovom ratu, to svečano ugovori jednom odredbom o njihovoj bezbednosti. Usled toga i prema čl. 4. preliminara, Visoka Porta daje Srbima potpunu amnestiju, i obećava da njihov mir neće moći biti pomućen zbog prošlih događaja. Utvrđenja sagrađena u njihovoj zemlji za vreme ovoga rata a koja nisu ranije postojala, biće sravnjena sa zemljom, u toliko u koliko budu nepotrebna u buduće, i Visoka Porta zauzeće kao i ranije druge gradove i staviće u njih artileriju, municiju i garnizone koje bude smatrala za umesno. Ali da ti garnizoni ne bi nepravedno ugnjetavali Srbe, Visoka Porta će, samo po svojim osećajima milosrda, postupati prema tom narodu sa svom potrebnom umerenošću; osem toga, na molbu Srba, Visoka Porta će im dati iste povlastice koje uživaju njeni podanici na Arhipelaškim ostrvima i u drugim krajevima njenih država; a da bi im takođe dala dokaza o svojoj velikodušnosti, ona će ostaviti njima samima brigu o unutarnjoj upravi zemlje, primaće neposredno od njih novac od umerenih poreza koje će razrezati na njih i preduzeće za to mere dogovorno s narodom.

II.

AKERMANSKA KONVENCIJA.

ZAKLJUČENA IZMEĐU RUSIJE I TURSKE 25 SEPTEMBRA — 7 OKTOBRA 1826

Čl. V. Iz želje da ruskom carskom dvoru da sjajan dokaz o svom prijateljskom raspoloženju i o svojoj savesnoj pažnji da potpuno izvrši uslove Bukureškog ugovora Visoka Otomanska Porta, izvršiće odmah sve odredbe člana VIII-og toga ugo-

vora o srpskom narodu, koji, pošto je od starine potčinjen i plaća danak Visokoj Porti, treba u svakoj prilici da oseti posledice njene blagosti i plemenitosti. Prema tome, Visoka Porta utvrdiće s deputatima srpskog naroda mere koje budu cenjene kao najzgodnije da mu osiguraju povlastice utvrđene u njegovu korist, povlastice čije će uživanje biti potpuno pravična nagrada i najboljâ zaloga vernosti o kojoj je ovaj narod dao dokaza Turskoj carevini. Kako se smatra da je rok od osamnaest meseca potreban za izvršenje ovih mera a prema ovde priloženom Odelitom Aktu, koji je zaključen između ruskih i turskih punomoćnika, pomenute mere biće određene i uređene dogovorno sa srpskom deputacijom u Carigradu i potanko izložene u najvišem fermanu, snabdevenom hatišerifom, koji će stupiti u život što pre i najdalje u gorepomenutom roku od osamnaest meseci i koji će, osem toga, biti saopšten carskom ruskom dvoru i od tada biti smatran kao sastavni deo ove konvencije.

ODELITI AKAT O SRBIJI.

(PRILOŽEN AKERMANSKOJ KONVENCIJI).

Pošto je Visoka Porta, u jedinoj nameri da verno izvrši odredbe člana VIII-og Bukureškog ugovora, ranije odobrila srpskim deputatima u Carigradu da joj podnesu molbe srpskog naroda o potrebama koje su najbolje u stanju da utvrde sigurnost i blagostanje zemlje, ti deputati izneli su ranije u svojoj molbi narodnu želju o nekima od tih pitanja, kao što su: sloboda vere; izbor njihovih starešina; nezavisnost njene unutarnje uprave; povraćaj oduzetih nahija od Srbije; skup svih raznih poreza ujedno; ustupanje Srbima uprave nad muslimanskim imanjima, pod uslovom da prihod od njih plaćaju zajedno sa dankom; sloboda trgovine; dozvola srpskim trgovcima da mogu putovati po tursknm zemljama sa svojim sopstvenim pasošima; podizanje bolnica, škola i štamparija i, naposletku, zabrana muslimanima, koji ne pripadaju garnizonima, da se nastane u Srbiji. Za vreme proveravanja i rešavanja gore pomenutih pitanja izvesne prepreke prouzrokovale su odlaganje daljeg rada. Ali pošto Visoka Porta i dalje ostaje pri čvrstoj odluci da srpskom narodu dâ olakšice određene činom VIII-im Bukureškog ugovora, ona će sporazumno sa srpskim deputatima u Carigradu rešiti gore navedene molbe toga vernog i pokornog naroda a tako isto i sve druge koje bude podnela srpska deputacija a koje ne bi bile protivne svojstvu podanika Turske carevine.

Visoka Porta izvestiće ruski carski dvor o izvršenju VIII-og člana Bukureškog ugovora i saopštiće mu ferman, snabdeven hatišerifom, kojim će gore navedene olakšice biti date.

III.

JEDRENSKI UGOVOR

ZAKLJUČEN IZMEĐU RUSIJE I TURSKE 2/14 SEPTEMBRA 1829.

Čl. VI. Pošto prilike koje su nastale od zaključenja Akermanske konvencije nisu dopustile Visokoj Porti da odmah izvrši odredbe Odelitog akta o Srbiji, priloženoga članu V-om te konvencije, ona se najsvečanije obvezuje da će ih ispuniti bez i najmanjeg odlaganja i sa najvećom tačnošću i da će odmah vratiti šest nahija oduzetih od Srbije i na taj način osigurati za uvek mir i blagostanje toga vernog i pokornog naroda.

Ferman, snabdeven hatišerifom, kojim će se narediti izvršenje gore navedenih odredaba, biće izdat i službeno saopšten carskom ruskom dvoru u roku od mesec dana, računajući od dana potpisa ovoga ugovora o miru.

IV.

HATIŠERIF

OD 30. SEPTEMBRA — 11 OKTOBRA 1829.

„Neka se tako učini". U članu V-om Akermanske konvencije, zaključene između Visoke Porte i ruskog dvora, rečeno je:

„Da Visoka Porta, želeći dati ruskom dvoru nov dokaz o svojim prijateljskim osećajima i svoje iskrene revnosti da osigura potpuno izvršenje svih članova Bukureškog ugovora, narediće bez odlaganja izvršenje odredaba VIII-og člana toga ugovora o srpskom narodu koji, pošto je odavno potčinjen i plaća danak Visokoj Porti, ima puno pravo na njenu blagost. Prema tome Visoka Porta preduzeće, dogovorno sa deputatima potrebne i najpogodnije mere za ostvarenje i za utvrđenje prava ugovorenih u njegovu korist a koja će u isto vreme služiti kao pravedna nagrada za njegovu dokazanu vernost prema Visokoj Porti Otomanskoj i kao zaloga za njeno dalje održanje. I kako su velike ugovaračke sile priznale Odelitim aktom, ovde priloženim, preko punomoćnika obe strane, potrebu da se utvrdi rok od osamnaest meseca, za koje vreme istraga o tome mora biti izvršena, te će mere, pošto se tiču prava podarenih srpskom narodu, biti utvrđene dogovorno sa srpskom deputacijom u Carigradu i izložene u pojedinostima u najvišem fermanu, snabdevenom hatišerifom, koji mora biti stavljen na snagu u najkraćem roku, ali ni u kom slučaju docnije od utvrđenog roka od osamnaest meseca." Ovaj ferman pošto bude saopšten carskom ruskom dvoru, biće smatran kao sastavni deo te konvencije.

Osem toga, u Odelitom aktu iste konvencije o Srbima je rečeno: „da pošto je Visoka Porta, ispunjena željom da verno

izvrši odredbe člana VIII-og Bukureškog ugovora, ranije dala dozvolu srpskim deputatima u Carigradu da joj podnesu molbe srpskoga naroda, radi utvrđenja bezbednosti i blagostanja zemlje, srpski su deputati izložili u jednoj molbi nekoliko od tih zahteva i to: slobodu vere; slobodan izbor njihovih starešina, nezavisnu unutarnju upravu, prisajedinjenje nahija ranije oduzetih od Srbije, skup svih dažbina ujedno, pravo za Srbe da upravljaju dobrima koja su pripadala muslimanima pod uslovom da plaćaju prihod od njih u isto vreme sa dankom, slobodu trgovine i dozvolu srpskim trgovcima da putuju po svima turskim pokrajinama sa pasošima svojih vlasti, pravo podizanja bolnica, škola i štamparija i naposletku zabranu svima muslimanima, izuzev onih koji pripadaju garnizonima, da se ponova nastane u Srbiji; da su za vreme dok se o gore izloženim žalbama rešavalo, nepredvidene prepreke prinudile Visoku Portu da odloži ovo pitanje; da pri svem tom, Visoka Porta, budući uvek tvrdo rešena da odobri srpskom narodu prava ugovorena članom VIII-im Bukureškog ugovora, neće propustiti a da se ne sporazume sa srpskim deputatima u Carigradu o sredstima koja su u stanju da osiguraju brzo izvršenje tom vernom i odanom narodu garantovanih i konačno datih prava, a tako isto i svih molbi koje bi joj mogli podneti srpski deputati, i koje ne bi bile protivne dužnostima podanka Visoke Porte; da će Visoka Porta izvestiti carski ruski dvor o svemu onome što bude utvrđeno i odlučeno za izvršenje člana VIII-og Bukureškog ugovora i da će joj saopštiti ferman snabdeven hatišerifom, na osnovu koga će gore pomenuta prava biti data".

Međutim, dok su srpski deputati i komesari, određeni za to od strane Visoke Porte, tražili sredstva da dovrše taj posao povoljno po srpski narod, prepreke i teškoće koje su potekle od rata koji se desio, prekinule su njihov rad.

Ali, posle nekog vremena, pošto je mir zaključen između moga i ruskoga dvora Jedrenskim ugovorom, u čl. VI-om toga ugovora rečeno je: „da, pošto prilike koje su nastale od Akermanske konvecije nisu dozvolile Visokoj Porti da dmah izvrši odredbe pomenutog Odelitog akta o Srbiji, dodanog članu V-om te konvencije, ona se svečano obvezuje ovim članom da ih najtačnije izvrši i to bez i najmanjeg odlaganja a naročito da vrati šest nahija oduzetih od Srbije da bi za uvek osigurala mir i blagostanje toga vernog naroda.

Prema tome, naređujem da se izvrše gore navedene odredbe a ovaj je ferman izdao moj carski rekiab (stremen) i snabdeven je mojim uzvišenim potpisom, kako bi ova odluka bila dostavljena svima do znanja; šta više, vi, paša i mola (veliki sudija), s vaše strane, pošto o njoj budete izvestili srpski narod, vi ćete mu objasniti da za to treba da bude zahvalan, a što se tiče izvršenja, vi ćete se držati verno ove odluke."

V.

HATIŠERIF

OD 29. AVGUSTA — 11 SEPTEMBRA 1830.

Sultan Mahmud Kan, sin sultana Abdul Hamid Kana uvek pobednik! Neka sadržaj bude izvršen! Ugovor zaključen u Jedrenu između moje Visoke Porte i Rusije propisuje izvršenje oderdaba Akermanske konvencije, koja naređuje: da se Porta sporazume sa srpskom deputacijom u Carigradu o interesima Srbije, da joj odobri slobodu vere i unutarnju upravu, prisajedinjenje oduzetih nahija, utvrđenje poreza, upravu dobara i čiflika koji pripadaju muslimanima; dozvolu za putovanje s njihovim sopstvenim pasošima; pravo osnivanja bolnica, škola, štamparija; zabranu muslimanima da stanuju u Srbiji, izuzev gradske garnizone i, na posletku, da im dozvoli da imaju jednu vrstu predstavništva u Carigradu, ali tako da ono ne vređa položaj podanika.

S pogledom na to što je srpski narod, koji je dao dokaza o svojoj vernosti mojoj Visokoj Porti, predmet moje carske naklonosti, i što hoću da uvažim njegove molbe na pravičan i pogodan način, da bih povećao sredstva za unutrašnju sigurnost.

Prema tome, pošto je o tome postignut sporazum sa srpskim deputatima u Carigradu, odlučeno je ovo:

1. pomenuti narod imaće potpunu slobodu vere u njegovim crkvama;

2. knez Miloš Obrenović, na osnovu carske diplome koju je dobio, i u nagradu za njegovu vernost mojoj Visokoj Porti, potvrđen je u dostojanstvu baš-kneza (prvog kneza) srpskog naroda, i to će dostojanstvo ostati nasledno u njegovoj porodici;

3. on će produžiti u ime moje Visoke Porte da upravlja unutarnjim poslovima zemlje u dogovoru sa skupštinom narodnih starešina;

4. što se tiče šest nahija koje treba da budu prisajedinjene Srbiji, postignut je sporazum da se drže izveštaja koje će o tome podneti komesari, naimenovani od strane Rusije i od strane moje Visoke Porte i kojima je stavljeno u dužnost da o tome pribave najtačnije podatke;

5. harač i drugi porezi biće tačno utvrđeni. Uprava vojničkih pahilika, koje sada drže Zaimi i Timarioti, osem onih iz Niša, biće poverena Srbima, a njihovi prihodi kao i prihodi nahija koje treba da budu prisajedinjene Srbiji, ući će u sumu koju treba utvrditi za danak i biće polagani blagajnici u Beogradu;

6. viši i niži činovnici moje Visoke Porte neće se u buduće nikako mešati u upravu zemlje, niti u razmirice između Srba i neće moći tražiti od njih nijednu paru više od utvrđene sume za danak;

7. pošto naročito želim da narod uživa koristi od trgo-

vine pod mojom carskom zaštitom, svaki Srbin koji hoće da joj se oda, posle vize pasoša koju mu njegov knez bude dao, dobiće potrebnu teskeru (propustnicu) od vlasti moje Visoke Porte da može putovati po svima pokrajinama moje prostrane carevine i tamo trgovati kao i ostali podanici moje Visoke Porte a da mu se ne može tražiti ni aspra za teskere, pošto je moja volja, naprotiv, da on bude svuda zaštićen i potpomognut i osem carinskih prava, niko neće moći tražiti od njega Avaid i Zavaid,[1]) niti šta od onoga što je protivno državnim uredbama; oni će se dobro čuvati da prema njemu vrše kažnjiva dela takve prirode;

8. što se tiče robe, podnete carinarnici u Beogradu za odašiljanje u Carigrad, ona će biti snabdevena srpskim teskerama i platiće ovde određene carinske takse;

9. carinske takse za robu, koja će se otpravljati iz beogradske carinarnice u druga mesta naplaćivaće Srbi, koji će za to plaćati potpunu sumu određenoga danka blagajni u Beogradu. Knez Miloš će propisati mere koje treba preduzeti za naplatu tih taksa. Svake sedme godine proučavaće se razlika u srazmernoj ceni robe radi srazmernog povećavanja i smanjenja utvrđene sume u tom pogledu;

10. radi otklanjanja nemira i nereda i radi zemaljske policije, knez će izdržavati oružanu silu potrebnu za to;

11. Srbi će moći osnivati bolnice, štamparije i škole za upočavanje mladeži;

12. vojvode i muselimi turski postojaće samo u utvrđenim mestima, pošto će sudstvo u zemlji biti u buduće povereno pomenutom knezu;

13. Turci koji imaju nepokretnog imanja u Srbiji i koji ne bi više hteli imati veza sa zemljom imaće godinu dana vremena da ih prodadu Srbima po pravičnim cenama, posle procene komesara;

14. prihod od kuća, vinograda, bašta, zemlje i drugih dobara koja pripadaju muslimanima koji ne bi hteli da ih proradu, biće isplaćivan u isto vreme kad i danak beogradskoj blagajnici, radi predaje sopstvenicima;

15. muslimanima koji ne pripadaju garnizonima gradova zabranjuje se da mogu stanovati u Srbiji;

16. srpski narod ć edavati rečenom knezu potrebnu sumu za njegovo izdržavanje i srazmerno njegovom rangu, ali ipak da ona ne bude suviše teška za narod;

17. kad se mesto kneza upraznі, naslednik će platiti, primajući diplomu o svečanom postavljenju, sumu od sto hiljada groša carskoj blagajnici i to iz njegove privatne kase;

18. mitropolit i vladike koje narod bude izabrao moraju dobiti njihova svečana postavljenja od grčkog patrijarha iz Carigrada, bez obveze da dolaze u ovu prestonicu;

[1]) Sume koje prima državna kasa, bilo kao zakonsku zakupninu, bilo kao poklon, ali koji je običajem postao na neki način obavezan.

19. članovi Senata, dokle god ne budu izvršili kakav težak prestup protiv moje Visoke Porte ili zemaljskih zakona, neće moći biti svrgnuti i lišeni svoga zvanja;

20. ako pomenuti narod nađe za potrebno da, u svom posebnom interesu, ustanovi poštu za pisma, vlasti moje Visoke Porte neće mu u tome smetati;

21. kad jedan Srbin svojevoljno odrekne da služi jednog muslimana, neće moći biti na to prinuđen ni na koji način;

22. osem carskih gradova koji postoje iz davnih vremena, sva ostala utvrđena mesta i stražare sagrađene docnije biće porušene;

23. pošto je Srbija deo mojih dobro čuvanih država neće se moći praviti prepreka ni smetnja mojoj Visokoj Porti da može u njoj nabavljati, za gotov novac, stoku, životne namirnice i drugu svakovrsnu hranu koja joj može trebati i kad ona to bude našla za potrebno;

24. naposletku u Carigradu će postojati srpski agenti kojima će biti stavljeno u zadatak da pregovaraju sa mojom Visokom Portom o poslovima koji se tiču njihove zemlje.

To su odredbe na kojima je postignut sporazum i koje su ugovorene. Zbog toga sam ja blagoizvoleo dati sadašnji vrlo milostivi hatišerif koji će biti svečano obnarodovan i pročitan srpskom narodu.

Ti, moj veziru Husein pašo, i ti veliki sudijo u Beogradu, pošto budete primili k znanju glavne odredbe ovoga vrlo milostivog hatišerifa, objavićete srpskom narodu da će on, dokle god se bude pokazao zahvalan, kao što treba to da bude, na svima dokazima moje visoke naklonosti i moje carske brige o njemu, uvek biti predmet moga blagovoljenja i imaće potpunu sigurnost pod zaštitom moje carske moći, dokle god bude ostao u granicama vernosti i pokornosti.

Vi veziru i veliki sudijo, potrudite se da Srbima usadite u dušu potrebu da tačno vrše njihove podaničke dužnosti, i da se dobro čuvaju onoga što bi bilo protivno tim dužnostima.

Vi ćete raditi kako vam ja to naređujem; a pošto budete objavili ovaj plemeniti ferman i pošto bude zaveden u akta suda (mehćeme) u Beogradu, vi ćete ga prdati knezu Milošu Obrenoviću koji treba da ga čuva. Dato u Carigradu sedmog dana meseca rebi-ul-evela, godine od hedžire 1246 (29 avgusta 1830).

VI.

BERAT

OD 29. AVGUSTA — 11 SEPTEMBRA 1830.

Uzvišeni sudija carevina, jedini, nesravnjivi dobrotvor, koji je u svojoj večnoj mudrosti i beskrajnoj dobroti, blago-

voleo učiniti od naše ličnosti najplemenitijega sultana i od naše Visoke Porte utočište monarha i prinčeva, nesrećnih i gonjenih, hteo je da nam nametne, između ostalih dužnosti suverena, dužnost da se postaramo da svi podanici koji se pokažu zahvalni prema našim carskim darovima, bili oni moćni, slabi ili nesrećni, ako se i najmanje pokažu verni i odani mojoj Visokoj Porti, moraju biti potpuno zdravi pod senkom naše carske moći i milosrđa.

Prema tome naša je dužnost i naše pravo da postavimo, prema zakonima Naše Visoke Porte, sve upravnike, poglavare i druge činovnike sposobne za vladu i upravu zemlje; da nađemo način da intriga, tiranija i nemiri budu sprečeni i da pravda i red vladaju uvek na svom mestu, šireći svuda svoj dobrotvorni uticaj. Naša je carska volja da sprski narod, potčinjen našoj Visokoj Porti, uživa dobiti od savršenoga reda i najpotpunije bezbednosti. Radi toga izabrali smo najdostojnijeg i najsposobnijeg čoveka da upravlja zemljom.

Sadašnji knez toga naroda. imalac ove carske diplome, pravi uzor plemenitih hrišćana, Miloš Obrenović (neka njegov kraj bude srećan!) uživa od oca na sina milost našeg carskog prestola. Njegova sposobnost u upravi pomenutog naroda, a naročito njegova čestitost, njegova odanost našoj uzvišenoj ličnosti poznati su celom svetu, i po svedodžbi našeg vezira Husejin paše, upravnika Beograda, mi se nadamo i imamo poverenja da on neće nikada promeniti svoje dosadanje lojalno i plemenito držanje i da će on produžiti svoju vernu službu pod našom zaštitom. I kako našem visokom dostojanstvu pristoji na izlijemo našu carsku milost na sve one koji su dali stvarnih dokaza o njihovoj vernosti, naša carska blagonaklonost morala je da se pokaže prema pomenutom knezu; prema tome i prema pismu našeg milostivog hatišerifa, od 25 meseca rebi-ul-evela ove godine 1246, dostojanstvo kneza srpkoga naroda ostaje za navek osigurano onome kome je izdana ova carska diploma. Posle njegove smrti dostojanstvo kneževo preći će na njegovog najstarijeg sina, posle njega na njegovog unuka: tako će ono ostati uvek utvrđeno u njegovoj porodici. U slučaju ako mesto kneza bude upražnjeno, nov carski berat naše Visoke Porte biće poslat nasledniku. Tako je ta kneževina, po našoj naročitoj milosti, za uvek data pomenutom knezu i njegovoj porodici.

Za dokaz toga obnarodovali smo ovu carsku diplomu, naređujući:

Da gore pomenuti baš — knez Miloš Obrenović vlada Srbijom, pod ugovorenim uslovima, da ispunjava tačno u svima prilikama dužnosti pravde i vernosti, da obraća naročito svu svoju pažnju i brigu upravi zemlje, da brani i štiti njene podanike, da vrši poslove tako da zasluži da bude smatran kao izabrani knez od naše Visoke Porte, svih činovnika i svih podanika zemlje.

Što se tiče njega, idući čvrsto putem poslušnosti, pokornosti, poštenja i vernosti prema mojoj Visokoj Porti i čineći sve napore za vršenje svojih dužnosti po našoj carskoj želji, on neće propustiti da podnožju našeg carskog prestola podnese predmete koji bi mogli prouzrokovati nove administrativne mere. Naposletku on će se poslužiti u svojoj vladi i upravi i sredstvima sile i moći koja mu je data. Niko, osem njega, neće imati prava da se meša u upravu kneževine. Neka ovo bude jasno svima, i neka se pokloni vera ovom plemenitom i svetom potpisu.

VII.

HATIŠERIF

OD NOVEMBRA 1833.

»Neka bude učinjeno po tome«.

Želeći nagraditi srpski narod, potčinjen mojoj carevini, za vernost koju je pokazao prema mojoj Visokoj Porti, ja sam 1246 g. kao sjajan dokaz svojih osećaja blagonaslonosti i svoje carske milosti prema njemu, izdao ferman ukrašen mojom svojeručnom naredbom (hatišerifom) kojim sam mu dao razne povlastice kao: potpunu unutarnju upravu, prisjedinjenje nahija ranije oduzetih od Srbije, plaćanje jednog jedinog danka za sve stare dažbine i upravu dobara koja pripadaju muslimanima, koji će, osem garnizona, morati da napuste Srbiju u roku od godinu dana.

Izvršenje ovih raznih mera bilo je odlagano, usled nedovoljnih obaveštenja o izvesnim stvarima koje je trebalo konstatovati i koje su bile korisne i za muslimane i za Srbe, moje podanike. Ali pošto su sumnje o tome razbijene, sve prepreke uklonjene a sva gledišta i svi predlozi objašenjeni i rešeni, moja je suverena volja, pristupajući konačnom izvršenju povlastica datih srpskom narodu, čije je izvršenje početo dok su moji činovnici pregovarali s ruskim poslanstvom, da osiguram posledice povlastica i milosti datih gore pomenutih fermanom; u kojem je cilju rešeno ovo:

Nahijama oduzetim od Srbije a koje su ranije bile predmet spora a tako i ostalim nahijama Srbije, moraš upravljati ti, o kneže! u granicama određenim izveštajima komesara naimenovanih i poslatih radi toga na lice mesta a prema topografskim planovima, koji su izrađeni. Te su nahije: Krajina, računajući tu i Ključ, Crna Reka sa Gurgusovcem, Banja i Svrljig, Aleksinac sa Ražnjom i Paraćinom, Kruševac ili Aladže Hisar, jedan deo Starog Vlaha, računajući tu deo Novog Pazara, poznatog pod imenom Brvenik i Podrinje, koje se sastoji iz Jadra i Radevine. Prema tome, da bi te nahije bile vraćene pod srpsku upravu izdati su naročiti fermani, upućeni upravnicima Vidina i Beograda, Husejinu i Vedži paši, s naredbom da komesari,

koje ćete izabrati, kako ti, tako i Husejin paša, odu na lice mesta i da dobiju od činovnika i drugih upravnika koji se nalaze u susedstvu svaku potrebnu pomoć da taj posao bude svršen. Šta više, da te nahije budu tačno ograničene, biće svakom komesaru predat po jedan primerak topografske karte, izdate gore pomenutim vezirima.

Moj raniji ferman odredio je na godinu dana rok u kome muslimani, koji stanuju po varošima pored gradova, osem Beograda, mogu dobro prodati svoja dobra. Ali kako je ovaj rok priznat kao nedovoljan, njima je, u cilju izmene i određenja toga roka, dato ovlašćenje da stanuju u Srbiji još pet godina, računajući od dana objave ovog fermana. Za vreme od tih pet godina oni će zavisiti od vezira tih krajeva, i njima će upravljati muslimanske vlasti koje oni sami budu izabrali.

Sve potrebne namirnice, kako za muslimane kojima je dat rok od pet godina, tako i za vojnike po garnizonima koji u njima stanuju za uvek, moraju nabavljati Srbi i one će biti odmah isplaćivane a bez ikakvog kinjenja ili globe.

Muslimanske vlasti neće se mešati ni pod kakvim izgovorom u poslove Srba i živeće s njima u potpunoj slozi.

Oni muslimani koji budu hteli da se sele pre isteka roka od pet godina moraju dobiti sve potrebne olakšice za povoljnu prodaju svojih dobara i za prevoz njihovih porodica.

Po isteku određenog roka, muslimani koji stanuju po varošima moraju se seliti, a oni koji su nastanjeni po predgrađima, osem predgrađa Beograda, moraju se povući s njihovim porodicama u unutrašnjost gradova ili na drugo mesto, tako da se u buduće ni jedan musliman ne može više nastaniti u Srbiji.

Sa svoje strane Srbi će morati da otkupe po pravičnoj ceni zemlje i imanja muslimana pre njihova odseljenja.

Muslimani nastanjeni u predgrađima Beograda nisu samo određeni da formiraju garnizon toga grada, nego oni vode šta više sa Srbima korisnu trgovinu. Iz razloga što su ta dva naroda podjednako podanici moga carstva, i da bi njihove veze postale tešnje, muslimani će stanovati uvek u predgrađima grada Beograda i biće pod vlašću upravnika toga grada, moga vezira Mehmed Vedži paše. Ali u cilju održanja javnog mira i za očuvanje od svega onoga što bi ga moglo pomutiti, Srbi će stanovati, takođe, kao u prošlosti, u ovim predgrađima. Ti, kneže, i sve ostale srpske starešine, imaćete slobodan ulaz i izlaz u to predgrađe i nikakvog kinjenja ne treba među vama nikada da bude.

I muslimani i Srbi uživaće, u Beogradu, uz plaćanje utvrđenih carinskih taksa, punu slobodu trgovine i te će takse naplaćivati Srbi.

Osem vojnika pod vlašću upravnika, garnizona i srpskih činovnika ili policijskih agenata, niko ne može nositi oružje u predgrađu Beograda.

Muslimani neće moći zidati kuće ni podizati ikakve zgrade izvan predgrađa.

Oni, takođe, neće moći više prestupati policijske naredbe koje upravnik Beograda bude izdao u dogovoru s knezom.

Ni ti, ni srpski narod, nemojte nikad i nikako raditi protiv podaničkih dužnosti i dužne pokornosti mojoj Visokoj Porti.

Pošto je, prema propisima koji su u važnosti, seoba podanika Visoke Porte iz jedne pokrajine u drugu i bez prethodnog ovlašćenja zabranjena, oni koji se tome ne budu pokoravali biće vraćeni na njihova ognjišta i vlasti će se pobrinuti da se gore navedeni propisi ne prestupe.

Gore pomenuti upravnik i ti dogovoraćete se o svemu što se tiče reda i zdravstvenosti varoši.

Upravnik i ti sporazumećete se o pravu stranih podanika za trgovanje u Beogradu i o stanovanju u njegovim predgrađima, da bi stranci mogli naći pomoći i zaštite, prema ugovorima zaključenim između Visoke Porte i prijateljskih sila.

Muslimani koji bi iz vlastite želje hteli prodati bilo Srbima, bilo drugim muslimanima imanja, koja imaju u Beogradu moćiće to učiniti bez ikakve prepreke.

Ali stranci neće imati nikad prava da imaju nepokretnih imanja ni u Beogradu ni u nahijama.

Nikakva se prepreka neće stavljati muslimanima i Srbima da od njihove dobre volje i uzajamno prodaju imanja koja imaju.

Prema izvodu dažbina koje su Srbi do sada plaćali mojoj carskoj blagajni, prema gore navedenom fermanu i suvišku učinjenih troškova u zemlji pri predaji unutarnje uprave njenim starešinama, danak je za u buduće utvrđen u sumi od 2.500.000 groša, suma u koju je uračunata i carina, koja ti je poverena, prihodi od timara, zijameta i mukada, čija će uprava preći u ruke Srba, porez na glavu i sve dažbine uopšte, koje su do sada skupljane, kako u naturi tako i u novcu, pod ma kakvim nazivom. Ovaj danak plaćaće se svake godine u Beogradu i u dva roka, počev od Mitrovadne tekuće godine i na kraju svakih šest meseca. Srbi će imati u rukama upravu svih zemaljskih prihoda i uživaće proizvode sa njihovih zemalja.

Osem carskih gradova koji postoje u Srbiji iz davnih vremena, sva nova utvrđenja kao što su Ćuprija, Palanka i druga docnije podignuta, moraju biti potpuno porušena.

Pošto su gore pomenute odredbe, kao dodatak već pomenutog fermana, potvrđene ovim hatišerifom, ministri Visoke Porte i ruska ambasada odlučili su da se pristupi njegovom potpunom izvršenju.

Pošto je moja suverena volja da izvedene odredbe budu shvaćene i izvršene, izdao sam svoju plemenitu svojeručnu naredbu, i dva su fermana poslata, jedan upravniku u Beogradu koji mu naređuje da se sporazume s tobom o izvršenju tih gornjih propisa, drugi paši u Vidinu, koji se tiče ograničenja

nahija koje su u pitanju i o predaji potrebnih upustava koja se tiču drugih članova toga fermana.

Ovaj ferman, ukrašen mojim hatišerifom, izdat je da ti saopšti to stanje stvari.

Tako, primajući k znanju moju suverenu volju, ti ćeš se pobrinuti da radiš na uređenju i izvršenju gore pomenutih odredaba, dogovorno sa obe pomenute paše. I priznajući dobročinstva kojima se srpski narod obasut od moje strane, ti ćeš se truditi da u svakoj prilici radiš tako da budeš prijatan mojoj Visokoj Porti; i izbegavajući u svakom pogledu da kinjiš moje podanike, nastanjene na zemljištu koje je potčinjeno tvojoj upravi, ti ćeš se truditi da zadobiješ za mene kao i za tebe njihove želje i njihove blagoslove. Nadam se, da ćeš se, kao i u prošlosti, pokazati službenik moje Visoke Porte, radeći shodno dužnostima podanika i izbegavajući da ih povrediš.

REČNIK STRANIH REČI.

Aga — gospodin, gospodar, kao vojnička titula.
Agaluk — čitluk.
Adlija — srebrn novac u prednosti od 12 groša.
Alaj beg — vši žandarmeriski oficir; komandant (zastavnik) spahija u Beogradskom pašaluku.
Ambasada — poslanstvo Velike Sile.
Ambasador — poslanik Velike Sile.
Ametdži efendija — kabinetski sekretar Reis efendije.
Amnestija — potpun oproštaj kazne i izvršenoga dela.
Aspra — sitan turski govac.
Bajram — veliki muslimanski praznik.
Baš — prvi; istom.
Baš-knez — prvi knez.
Beg — nasledna titula koju nose sinovi plemenitih feudalaca.
Beglikči efendija — direktor kancelarije Divana.
Bojar — veliki posednik.
Berat — carska diploma.
Bin-baša — komandant odreda od hiljadu ljudi.
Buljuk-baša — komandant bataljona.
Buruntija — otvoreno pismo vezirsko.
Vakuf — imanje koje pripada džamijama.
Varoš — grad.
Vezir — upravnik pašaluka, oblasti.
Veliki vezir — predsednik ministarskog saveta.
Gospodar — knez Vlaške i Moldavije.
Grad — tvrđava.
Dahija — odmetnik, upravnik u Beogradskom pašaluku od 1801—1804.
Deputat — izaslanik.
Despot — srpski poglavar u Ugarskoj, vladalac Srbije u XV veku.
Divan — sultanov privatan savet, savet u Vlaškoj i u Moldaviji.
Elčija — poslanik.
Erlija — turski građanin.
Efendija — gospodin.
Zijami — posednici zijameta.
Zijamet — carsko dobro, dato na uživanje oficiru, čiji su prihodi iznosili preko 20,000 aspri.

Zulum — ugnjetavanje, nasilje.
Izun — odobrenje.
Ikramija — dar veziru i njegovim činovnicima.
Investitura — obdarenje izvesnim dostojanstvom.
Kabadahija — komandant jednog odeljenja.
Kadija — sudija.
Kadiluk — oblast jednog sudije.
Kazamat — zatvor u tvrdavi.
Kajmakam paša — zamenik, zastupnik velikog vezira.
Kantar — sprava za merenje težina.
Kancelarija — ured.
Kapidži ćaja — komandant vratara u dvoru.
Kapudan paša — veliki turski admiral.
Kesa — pet stotina groša.
Keserdar efendija — sekretar Reis efendije.
Kmet — pretsednik opštine.
Konkordat — ugovor s upravom jedne crkve.
Krgžalija — najamnik.
Kurir — glasnik, tatarin.
Logor — vojnički stan, lager.
Malićane — državno imanje izdavano pod zakup doživotno.
Memoar — izveštaj, akat, napis.
Mehćeme (Mešćema) — turski sud.
Misija — izaslanstvo, izvršenje jednog zadatka.
Mohazil — viši finansiski činovnik.
Mola (Mula) — muslimanski sveštenik.
Mošti — kosti, lešina.
Mukade — državno imanje izdavano pod zakup na godinu dana.
Muselim — okružni načelnik.
Muhafiz — komandant grada, čuvar carske oblasti.
Muftija — muslimanski episkop.
Nazir — administrator, ministar.
Nahija — okrug.
Nizam-đedit — novi red, redovna vojska po evropskom načinu.
Oficir — časnik.
Palisadi — ograda (utvrđenje) od kolja.
Para — novac, novčić.
Paragraf — član, odredba zakona.
Pahilik — imanje dato na uživanje oficirima.
Pokroviteljstvo — zaštita.
Porta — turska vlada, palata turske vlade.
Praviteljstvo — vlada, ministarstvo.
Prangija — mali top (merzer), mužara.
Preliminari — prethodne, osnovne odredbe ugovora.
Raja — hrišćani, podanici sultanovi.
Ramazan — veliki muslimanski post.
Ratifikacija — izmena potvrda jednog ugovora.
Sandžakat — manja oblast.
Serasker-paša — ministar vojni.

Serdar — starešina jedne ili više nahija.
Silihtar — čuvar oružja.
Sir-ćatib — sultanov sekretar.
Sidžade — mala prostirka.
Skela — splav za prevoz preko reke.
Spahija — konjički oficir.
Spahiluk — imanje dato na uživanje spahiji.
Subaša — upravnk sreza, manjeg predela.
Tatarin — glasnik, kurir.
Teskere — pasoš, priznanica, uverenje.
Timar — carsko dobro, dato na uživanje oficiru, čiji su prihodi iznosili manje od 20,000 aspri.
Timarioti — posednici timara.
Traktat — ugovor.
Uhapšen — zatvoren.
Ćehaja (ćaja) beg — pomoćnik.
Ćurčibaša — kožar ili krznar.
Fanar — grčki kvart u Carigradu.
Fanariot — stanovnik Fanara.
Ferman — akt sa sultanovim monogramom.
Fetva — odluka ministra vere.
Han — turski hotel.
Harač — danak.
Hatišerif — akt s potpisom sultanovim.
Hodža-ćan — viši sekretar.
Čitluk — imanje, koje osem spahije ima još jednog gospodara.
Čitluk sahibija — gospodar čitluka.
Dželat — izvršilac smrtne kazne, krvnik.
Šeik-ul-Islam — ministar vere.
Štab — stožer.

SADRŽAJ

STRANA

Predgovor I
Reč u napred V

UVOD

Kratak pogled na istoriju Srba od njihova doselenja na Balkansko Poluostrvo do propasti srpskih država (1499) 1
Turska uprava u srpskim zemljama. Političko ekonomska strana srpskog naroda pred kraj XVIII veka. 3
Seoba Srba, njihova borba uz Austriju protiv Turaka i povlastice koje im je dala Austrija. Ukidanje Pećskog Patrijarhata (1764). .. 5
Planovi Austrije i Rusije o podeli Turske. Kočina Krajina. Svištovski ugovor (4 avgusta 1791). 9

GLAVA PRVA

I

Srbi u Beogradskom Pašaluku i Svištovski Ugovor. Vojne reforme u Turskoj i reakcija protiv janičara. Austrija i srpski oficiri. Nova turska uprava u Beogradskom pašaluku. 10

II

Vlada Hadži Mustafa paše. Borba protiv odlivnika. Ubistvo Hadži-Mustafe paše (1801). 14

III

Vlada dahija. Režim tiranije i opšte nezadovoljstvo stanovništva. Srbi i Turci spremaju ustanak na dahije. Plan za pokolj svih videnijih Srba u Beogradskom Pašaluku (1803). 16

GLAVA DRUGA

I

Pogubljenje knezova Alekse Nenadovića i Ilije Birčanina (4 februara 1804). Karađorđe Petrović. Početak ustanka u Šumadiji. Skup u Orašcu i izbor Karađorđa za vođu. 19

II

Ustanak u zapadnom delu pašaluka. Misija prote Nenadovića u Zemunu. Pismo prote Nenadovića mitropolitu Stratimiroviću i generalu Genejnu i njihovi odgovori. 22

III

Posredovanje Austrije za povraćaj mira. Neuspeh zemunske konferencije (18 maja 1804). Srpski uslovi sultanu. 26

STRANA

IV

Ustanak u istočnom delu pašaluka. Milenko Stojković i Petar Dobrnjac. Doseljavanje srpskih oficira iz Austrije. Kapetan Čardaklija. Odluka da se pošlje deputacija caru Aleksandru. 29

GLAVA TREĆA

I

Držanje turske vlade prema srpskom ustanku. Dolazak Abu-Bećir paše radi povraćaja reda u Beogradskom pašaluku. Begstvo dahija i njihovo pogubljenje u Ada Kale-u (6 avgusta 1804). Želje ustanika. Pitanje o jemstvu Austrije. 31

II

Odlazak srpske deputacije u Petrograd (13 septembra 1804). Pogled na istočnu politiku Rusije od 1792 do 1804. Austrija i srpski ustanak. Savet ruske vlade Srbima. Povratak deputata (26 decembra 1804). 33

III

Neuspeh misije Abu-Bećir paše i njegov povratak u Bosnu (novembra 1804). 39

GLAVA ČETVRTA

I

Povratak deputacije iz Petrograda (7 januara 1805). Posredovanje vlaškog i moldavskog kneza. Odašiljanje srpske deputacije u Carigrad. 42

II

Mere turske vlade za suzbijanje srpskog ustanka. Audijencija srpskih deputata kod ministra unutrašnjih dela (13 juna 1805). Zauzimanje ruskog poslanika u korist Srba. Naimenovanje Hafis paše iz Niša za vezira Beogradskog pašaluka. Savet Srbima da se odupru Hafis paši. 43

III

Širenje ustanka. Borba protiv sultana: poraz Hafis paše kod Ivankovca (18 avgusta). Ustanova Saveta. Velike turske pripreme protiv Srbije. Molba ustanika sultanu, caru Franzu i caru Aleksandru (novembra 1805). 48

IV

Srpska deputacija u Beču (februara 1806) i njen prijam kod barona Valenburga. Koraci Austrije u Carigradu u korist Srpskih ustanika (marta 1806). 53

GLAVA PETA

I

Objava »svetog rata« Srbima. Pripreme Turaka. Nove ruske prestavke u korist Srba. Posredovanje Austrije kod sultana. Neuspeh rusko-austrijskog zauzimanja. Pokušaj turske vlade da osujeti posredovanje Francuske (Maja 1806). 56

II

Novo proširenje ustanka van Beogradskog pašaluka. Ustanici u opasnosti od više turskih armija. Karađorđe i vladika Petar I. Pregovori prote Nenadovića s turskim pašama. Nastupanje rumenliske vojske ka Deligradu. Misija Petra Ička u Carigradu (jula 1806). Turski porazi na Mišaru i na Deligradu (avgusta 1806). 60

STRANA

III

Ičkov dolazak u Carigrad (avgusta 1806). Francuska politika prema Turskoj posle Amijenskog ugovora. Napoleon protiv Aleksandra. Novi francuski ambasador u Carigradu, Sebastijani i knez Ipsilanty, (jula 1806). Borba između Francuske i Rusije u Carigradu. Utisak srpskih pobeda. Zabuna turske vlade. Zadovoljenje srpskih želja. Naimenovanje Hasan bega za mohazila u Beogradu (septembra 1806). 65

GLAVA ŠESTA

I

Ustupci turske vlade Srbima. Adresa zahvalnosti sultanu (novembra 1806). Ičkov povratak u Carigrad. Predaja beogradskog grada (27 decembra 1806). Predaja šabačkog grada (7 februara 1807). 72

II

Produženje borbe između francuskog i ruskog uticaja u Carigradu Prekid odnosa između Turske i Rusije i objava rata (decembra 1806). Srpsko-turska konvencija, od 25 januara 1807. 75

III

Manifest generala Mihelsona Srbima (januara 1807). Odluka o savezu s Rusima i odbačaj srpsko-turske konvencije (mart 1807). 77

GLAVA SEDMA

I

Borba srpskih i ruskih trupa protiv Turaka u Krajini (1807). .. 81

II

Misija pukovnika Paulučija u Srbiji (juli 1807). 82

III

Zbačenje Selima III. i dolazak na presto Mustafe IV (marta 1807). Tilzitski Ugovor (7 jula 1807). Obustava borbe između Rusa i Turaka. 86

GLAVA OSMA

I

Dolazak prvog ruskog predstavnika u Beograd (avgusta 1807). 88

II

Pregovori između Rusa i Turaka u Slobozeji. Primirje od 24 avgusta 1807. Nezadovoljstvo među Srbima. Car Aleksandar poništava potvrdu primirja. Naimenovanje kneza Prozorovskog za glavnog komandanta ruske dunavske vojske. Turska vlada se obvezuje da će Srbe ostaviti na miru do zaključka ugovora o miru s Rusijom. .. 91

III

Nov pokušaj turske vlade da se neposredno sporazume sa Srbima i da ih odvoji od Rusa. Misija mitropolita Aksentija u Beogradu Novembra 1807). 96

STRANA

GLAVA DEVETA

I

Spletke austrijskih agenata u Srbiji. Sastanak maršala Simbšena s Karađorđem (4 aprila 1808). Politika ruskog pretstavnika u Beogradu. Pregovori između srpskih i austriskih delegata. Reakcija protiv Austrije u Srbiji. Prekid pregovora između Srba i Austrijanaca (jula 1808) 99

II

Napori kneza Prozorovskog da suzbije austrijski uticaj u Srbiji. Srpski Savet protiv Karađorđa. Držanje Rusije. 104

III

Nov pokušaj turske vlade da pregovara neposredno sa Srbima. Misija mitropolita Dionisija u Golubinju (13 oktobra 1808). Neuspeh posredovanja Mula paše iz Vidina (decembar 1808). 106

GLAVA DESETA

I

Planovi o podeli Turske carevine između Francuske i Rusije (mart 1808). Sudbina namenjena Srbiji. Erfurtska Konvencija (12 oktobar 1808). 110

II

Neposredni pregovori između Rusije i Turske. Prvi projekat Ustava za Srbiju, od 10 avgusta 1807. Novi projekat, od 14 novembra 1808. Rodofinikinovi predlozi za utvrđenje ruskog uticaja u Srbiji 114

III

Intrige austrijskih agenata protiv ruskog uticaja u Srbiji. Nepoverenje srpskih starešina prema Rodofinikinu. Nove intrige austrijskih agenata i državni udar, od 25 novembra 1808. Proglašenje Karađorđa za naslednog vrhovnog starešinu. 117

GLAVA JEDANAESTA

I

Primedbe kneza Prozorovskog na projekat Rodofinikinov, od 24 novembra 1808. Razgovori kneza Prozorovskog i generala Kutuzova s Ivanom Jugovićem (januar i februar 1807). 120

II

Englesko-turski savez, od 5 januara1809 i Rusija. Dolazak turskih punomoćnika i nove srpske deputacije u Bukurešt 1809. Izjava kneza Prozorovskog srpskim deputatima. Upustva ruskim punomoćnicima za pregovore s Turcima. 127

III

Nov pokušaj turske vlade da pregovara neposredno sa Srbima. Prekid odnosa između Rusije i Turske. Izmena uverenja o prijateljstvu između Karađorđa i kneza Prozorovskog. 129

GLAVA DVANAESTA

I

Napad srpskih ustanika na Turke i pogibija na Kamenici (31 maja 1909). Nesloga između srpskih starešina. Ulazak Turaka u Jagodinu i u Požarevac (kraj avgusta 1809). Odlazak K. Rodofinikina u Pančevo (18 avgusta 1809). Pad Ismaila u ruske ruke (17 septembra 1809). Povlačenje Turaka iz Srbije (oktobra 1809). 130

II

Nezadovoljstvo protiv Rusa. Karađorđe traži zaštitu Napoleona I. (18 avgusta 1809). Pregovori između kapetana Vučinića i pukovnika Merijaža. Karađorđevo pismo Napoleonu, od 13 januara 1810. Misija kapetana Vučinića u Ljubljani i u Parizu (april-maj 1810). 133

III

Pregovori između Srba i Austrijanaca. Karađorđe traži od austrijskog cara zaštitu i pomoć i nudi mu glavne srpske gradove (28 avgusta 1809). Karađorđev sastanak s maršalom Simbšenom (28 septembra 1809). Karađorđe ponova nudi beogradski grad Austriji. Neuspeh misije Ivana Jugovića u Beču (april-maj 1810). 139

GLAVA TRINAESTA

I

Nove razmirice između srpskih starešina; pobeda rusofila. Skupština u Hasan-Pašinoj Palanci (5 decembra 1809). Skupština ne priznaje Karađorđeve korake kod Francuza i kod Austrijanaca. Preduzimanje mera da se pošlju ruske trupe u Srbiju. Smena kneza Bagrationa 146

II

Prelazak ruske vojske u Srbiju (17 juna 1810). Poraz Turaka kod Jasike (7 septembra 1810). Novi poraz Turaka kod Varvarina (18 septembra). Osnivanje prve srpske vlade. Ostavke Milenka Stojkovića i Petra Dobrnjca i njihovo progonstvo (19 februara 1811). Karađorđe i Miloš Obrenović. 149

III

Naimenovanje novog komandanta ruske dunavske vojske. Ratni plan generala Kutuzova i Srbi (aprila 1811). Poraz Turaka kod Ruščuka (oktobra 1811). Naimenovanje punomoćnika za pregovore o miru. 153

GLAVA ČETRNAESTA

I

Opšta evropska politika prema Turskoj od 1810 g. Stanje duhova u Austriji; memoar generala Radeckog i Meternihova misija u Parizu (jula 1810). Napoleon i srpsko pitanje. Većanje u Beču o eventualnom posedanju Beograda od strane austrijskih trupa (avgust 1810). Položaj Rusije u oči pregovora o miru. 156

II

Pregovori u Đurđevu (kraj oktobra 1811). Srpsko pitanje. Borba Francuske i Austrije protiv Rusije u Carigradu. Zaključenje Bukureškog ugovora (28 maja 1812). Odredbe čl. VIII-og o Srbiji. 160

III

Naimenovanje admirala Čičagova za komandanta dunavske vojske (maj 1812). Misao o ruskom-turskom savezu. Plan o ustanku Slovena u Turskoj i o vojničkom pohodu u Dalmaciju i u Italiju. Rat između Francuske i Rusije. Smena admirala Čičagova i povlačenje ruske vojske s Dunava. 164

STRANA

GLAVA PETNAESTA

I

Neobaveštenost Srba o Bukureškom Ugovoru. Misija generala Ivelića u Srbiji. Povlačenje ruskih trupa iz Srbije. Skupština u Vraćevšnici. Srbi primaju VIII-mi član Bukureškog ugovora (27 avgusta 1812). 169

II

Naimenovanje Kuršid paše za velikog vezira (11 septembra 1812). Progonstvo Galib efendije i pogubljenje braće Moruzi. Tursko-srpski pregovori o VIII-om članu Bukureškog ugovora. 174

III

Srpske starešine i Mula paša iz Vidina. Srpski predlozi turskoj vladi, od 13 januara 1813. Nova srpska delegacija u Nišu. Pregovori sa Čelebi efendijom, komesarom turske vlade. 179

GLAVA ŠESNAESTA

I

Reakcija austriske vlade protiv ruskog uticaja u Srbiji. Protesti turske vlade protiv bavljenja ruskog prestavnika u Srbiji (decembra 1812). Upustva Italinskoga ruskom prestavniku u Srbiji. 183

II

Položaj Srbije u proleće 1813. Karađorđe traži od cara dozvolu da se nastani u Rusiji. Kritičan položaj Srba. Karsli Ali paša, glavni komandant turske vojske poziva Srbe da prime turske uslove (3 jula 1813) Karadordev proglas narodu (3 jula 1813). 190

III

Novi koraci Italinskog kod turske vlade. (10 juna). Novi protest turske vlade protiv bavljenja ruskog prestavnika u Srbiji. Naredbe cara Aleksandra, od 12 avgusta 1813. 193

GLAVA SEDAMNAESTA

I

Prave namere turske vlade prema Srbima. Napad na Srbiju s tri strane. Srpski plan za odbranu. Karađorđeva bolest. Smrt Hajduk Veljka i pad Negotina (krajem jula 1813). Povlačenje Srba iz Loznice. Karađorđevo oporavljenje. Naimenovanje Mehmed Bahram paše za komandanta turske vojske prema Nišu (krajem avgusta 1813). Sjedinjenje turskih trupa iz Vidina i iz Niša na ušću Morave. Karađorđe traži primirje od velikog vezira. Bekstvo srpskog stanovništva u Austriju i u goru .Pojave Turaka na levoj obali Morave. Prelazak Karađorđa, njegove porodice i nekoliko starešina u Zemun (3 oktobra 1813). Ulazak turske vojske u Beograd (7 oktobra 1813. Oduševljenje u Carigradu. 201

II

Srpske izbeglice i austriske vlasti. Interniranje srpskih starešina. Turska vlada traži od Austrije da joj izda srpske izbeglice. Udaljenje srpskih starešina od granice (27 januara 1814). Razgovor kneza Hoencolerna s Karađorđem. Odlazak srpskih starešina u Rusiju (krajem aprila 1814). 206

STRANA

III

Izgled Srbije u oktobru 1813. Naimenovanje Sulejman paše »Skopljaka« za vezira Beogradskog pašaluka. Umirenje zemlje i potvrda Miloša Obrenovića za kneza rudničke nahije. Povraćaj turske uprave u Srbiju. Nove globe. Premetačine i uzapćenje oružja. Pomor od kuge. Srpski odbor u Zemunu. Molba srpskih starešina caru ruskom (krajem aprila 1814). 209

GLAVA OSAMNAESTA

I

Poziv viđenijih Srba iz Beogradskog Pašaluka srpskom odboru u Zemunu (april 1814). Putovanje prote Nenadovića u Rusiju i u Beč. Hadži Prodanova buna (novembar 1814). Savet grafa Stakelberga Srbima. Povratak prote Nenadovića u Zemun (decembra 1814). 215

II

Srpsko pitanje na Bečkom Kongresu (rad prote Nenadovića, Frušića i Davidovića). 218

III

Projekt ruske note u korist hrišćana u Turskoj (februar 1815). Drugi srpski ustanak (aprila 1815). Protesti cara Aleksandra u Carigradu, u korist Srba. Povratak prote Nenadovića u Srbiju. 225

GLAVA DEVETNAESTA

I

Miloš Obrenović na čelu Drugog ustanka (april 1815). Povratak srpskih izbeglica iz Austrije. Oslobođenje pašaluka od Sulejman paše i rđavih Turaka, blago postupanje prema ostalim Turcima i izjava vernosti sultanu. 233

II

Pomirljivo držanje turske vlade. Pregovori između Miloša Obrenovića i Kuršid paše, bosanskog vezira (avgusta 1815). Koraci niškog vladike kod srpskih starešina u korist pregovora sa Marašli Ali pašom. Neuspeh pregovora između Miloša i Kuršid paše (20 avgusta 1815). 237

III

Pregovori između srpskih starešina i Marašli Ali paše. Odlazak srpske deputacije u Carigrad (krajem avgusta 1815). Naimenovanje Marašli Ali paše za vezira Beogradskog pašaluka. Usmeni dogovor između Miloša i Marašlije. Miloš vrhovni knez (novembra 1815). 240

GLAVA DVADESETA

I

Mihailo German i njegova misija u Rusiji. Narodne starešine protiv Miloša. Smrt Petra Molera (maja 1816). Ubistvo vladike Nikšića. Miloševi napori da fermanom utvrdi sumu danka. Podvale turske vlade. 246

II

Novo nezadovoljstvo protiv Miloša. Zavera kneza Sime Markovića, Čukića i drugih starešina i njihovo pogubljenje (marta 1817 g.). Miloševa molba caru za zaštitu od srpskih izbeglica u Rusiji. Politika Marašli Ali-paše. Adresa zahvalnosti, od 27 jula 1817 god. 250

STRANA

III

Ruska vlada i srpske izbeglice u Rusiji. Heterija i predlog o oslobođenju svih hrišćana u Turskoj. Begstvo Karađorđevo, njegov dolazak u Srbiju i njegova smrt (24 juli 1817). 252

GLAVA DVADESET PRVA

I

Pregovori između Rusije i Turske o izvršenju Bukureškog ugovora. Mišljenje grafa Kapodistrije. Upustva baronu Stroganovu, novom ruskom poslaniku u Carigradu (1816). Pregovori barona Stroganova s Reis efendijom o izvršenju VIII-og člana Bukureškog ugovora. 257

II

Adresa zahvalnosti sultanu i nezadovoljstvo Stroganova. Miloševa odbrana. Neraspoloženje Stroganova prema Milošu zbog Karađorđeva ubistva. 262

III

Pregovori barona Stroganova s turskim ministrima o srpskom pitanju (11 i 18 decembra 1817). Turci poriču Rusiji pravo posredovanja u srpskom pitanju. Odlaganje pregovora o Srbima. 264

GLAVA DVADESET DRUGA

I

Pokušaji turske vlade da od Miloša dobije novu izjavu zahvalnosti. Narodna molba sultanu, od 4 juna 1818. Pregovori Miloševi s Marašli-Ali pašom. Odašiljanje nove srpske deputacije u Carigrad (aprila 1820). Nova narodna molba sultanu, od 21. aprila 1820 g. .. 273

II

Mišljenje ruske vlade o naimenovanju Miloša Obrenovića za naslednog kneza i o budućem uređenju Srbije. Nacrt molbe koju Srbi treba da podnesu sultanu, od 1. marta 1820. Upustva ruske vlade baronu Stroganovu. 276

III

Pregovori barona Stroganova s turskom vladom (marta 1820). Nacrt nove narodne molbe koju je izradio baron Stroganov. Njegova upustva Milošu (jula 1820). 278

GLAVA DVADESET TREĆA

I

Spletke beogradskih Turaka. Svečan prijem carskog komesara u Srbiji. Zavera protiv Miloša. Srbi odbijaju ferman. Saopštenje nove narodne molbe carskom komesaru i beogradskom veziru. 285

II

Nezadovoljstvo u Carigradu. Predaja srpske molbe turskoj vladi (30 septembra 1829). Mišljenje barona Stroganova o držanju Srba prema carskom komesaru i o sadržini njihove molbe. 288

STRANA

III

Poruka turske vlade da se pošalje nova srpska deputacija u Carigrad. Bezuspešni pokušaj beogradskog vezira da u novu deputaciju uvede vladike. Pitanje o granicama Srbije. 291

GLAVA DVADESET ČETVRTA

I

Buna T. Vladimireska u Vlaškoj. Planovi heterista. Sukob između ruskog poslanstva i turske vlade. Upad A. Ipsilantija u Moldaviju. Sumnja da Rusija pomaže grčki ustanak. Fanatizam turskog stanovništva u Carigradu. 294

II

Uzapćenje pisma koje je knez Ipsilanty bio uputio Milošu. Buna Marka Abdule i Stevana Dobrnjca. 298

III

Otpuštanje Ispilantija iz ruske vojske i zabrana da se može vratiti u Rusiju. Pokolj Grka u Carigradu (22 aprila 1821). Ultimatum cara Aleksandra. Prekid odnosa između Rusije i Turske i odlazak barona Stroganova iz Carigrada (10 avgusta 1821). 301

GLAVA DVADESET PETA

I

Smrt Marašli-Ali paše (23 septembra 1821). Postavljanje Abdurahman paše za beogradskog vezira. Neprijateljsko držanje novog vezira. Miloševa molba caru. Oduzimanje srpskim deputatima punomoćija za pregovore (oktobra 1822). Obrazovanje Miloševo. Kretanje Heterista oko granica Srbije. Mahne Miloševe unutarnje politike: nameti, kuluci, globe činovnika. Đakova buna (januara 1825). Ustanova redovne vojske u Srbiji (maja 1825). 303

II

Rusija i Turska, od 1821 do 1825 g. Obnova diplomatskih odnosa između Rusije i Turske (januara 1824). Traženje ruskog otpravnika poslova u Carigradu da se srpski deputati puste na slobodu i da se ispune želje srpskog naroda (jula 1825). Turska vlada ne priznaje Rusiji pravo da posreduje u korist Srba i ostavlja srpske deputate u pritvoru. 310

III

Nove spletke heterista u Srbiji. Čarapićeva buna (aprila 1826). 314

GLAVA DVADESET ŠESTA

I

Smrt cara Aleksandra (6 decembra 1825). Istočna politika Nikole I. Ruski ultimatum Turskoj od 17 marta 1826. Srpsko pitanje. 317

II

Turska vlada prima ruske predloge (23 aprila 1826). Zaključenje Akermanske konvencije (7 oktobra 1826). Potvrda VIII-og člana Bukureškog ugovora o Srbiji. Odeliti akat o Srbiji. 319

III

Odredbe Akermanske konvencije o Srbiji i skupština od 16 januara 1827 g. Ponovni izbor Miloša za naslednog kneza Srbije.

STRANA

Politika davanja poklona. Ruska nota o Srbima, od 19 juna. Naimenovanje komesara turske vlade, za pregovore sa srpskim deputatima (oktobra 1827). Bitka kod Novarina (20 oktobra 1827). Prekid odnosa između Rusije i Turske. Odlazak ruskog poslanika iz Carigrada (decembra 1827). Srpski deputati ponova zadržani kao taoci. 322

GLAVA DVADESET SEDMA

I

Težnja turske vlade da održi Srbe u pokornosti. Saveti ruske vlade Milošu da Srbi ostanu na miru. Odluke srpske skupštine od 1 januara 1825. Neiskrenost turske vlade. Obaveze Miloševe i narodne. 329

II

Rat između Rusije i Turske. Buna u Sarajevu i rasturanje bosanskih trupa. Miloševi predlozi za uređenje odnosa između turske i Srba. 331

III

Pregovori o miru. Odredbe Jedrenskog ugovora (14 septembra 1829). 335

GLAVA DVADESET OSMA

Pregovori turske vlade sa srpskim deputatima u Carigradu i njen pokušaj da izigra odredbu ugovora o povraćaju oduzetih nahija. Energična intervencija grafa Orlova. Postavljanje turskog komesara za određenje granica oduzetih nahija. 337

II

Sastanak Narodne Skupštine u Kragujevcu (3 februara 1830). Miloševa ostavka. Odluka Narodne Skupštine kojom se Milošu i njegovim naslednicima daje titula kneza. Zahvalnost sultanu i molba da Miloša potvrdi za neslednog kneza. Izjava zahvalnosti ruskom caru. 340

III

Početak iseljavanja Turaka iz Srbije. Uzbuna Turaka protiv upotrebe zvona u srpskim crkvama. Dolazak komesara za granice u Srbiju. Neuspeh izaslanih komisija. Drska izjava ruskog komesara. Miloševa žalba. 341

GLAVA DVADESET DEVETA

I

Pokušaji turskih ministara da odugovlače pregovore. Nacrt hatišerifa za Srbiju. Miloševe primedbe na nacrt hatišerifa. Nezadovoljstvo ruskog poslanika Miloševim držanjem. Pokušaj turske vlade da izigra odredbu o oduzetim nahijama. 344

II

Miloševa »deklaracija« o nacrtu hatišerifa. Odašiljanje Cvetka Rajovića i Avrama Petronijevića u Petrograd. 352

III

Primedbe ruske vlade na nacrt hatišerifa. Pregovori u ruskom poslanstvu (10 jula). Turski nacrt hatišerifa za Srbiju. Odgovor ruskog poslanika. 355

STRANA

GLAVA TRIDESETA

I

Miloš uspeva da pridobije turskog komesara. Odlazak komesara u Carigrad (8 juna 1830). Upustva deputatima u Carigradu za odbranu srpskih zahteva i pridobijanje ljudi od uticaja. 362

II

Pokušaji turske vlade da okrnji oduzete nahije. Nezadovoljstvo ruskog poslanika zbog odašiljanja srpske deputacije u Petrograd. Tekst turskog hatišerifa. Novi Miloševi zahtevi. Zadobivanje turskih ministara novcem. Potpis Hatišerifa i berata. 365

III

Dolazak turskog komesara Lebip efendije u Beograd (21 novembra 1830). Svečano obnarodovanje hatišerifa i berata u Beogradu (5 decembra 1830). Narodno oduševljenje. 369

GLAVA TRIDESET PRVA

I

Teškoće u rešenju pitanja o granicama. Prodaja turskih imanja i pitanje o iseljenju Turaka iz Srbije. Poljska revolucija i pokušaj turske vlade da izigra odredbu hatišerifa o iseljenju Turaka (februar 1831). Buna Mustafa paše skadarskog protiv sultana, njegove veze s knezom Milošem i njegov poraz (maj 1831). Buna bosanskih kapetana protiv sultana i poraz velikog vezira (juli 1831). 372

II

Novi ruski poslanik u Carigradu, Butenjev i njegovo držanje prema Srbima. Izjava turskog komesara za granice. Pregovori u Kragujevcu (7 maja 1831). Traženje ruskog poslanika da se Srbiji vrate svih šest oduzetih nahija. 378

III

Knez Miloševe žalbe grafu Nesselrode (22 avgusta 1832). Ugušenje bosanskog pokreta i bekstvo Gradaščevića u Austriju (juni 1832). Afera braće Vrenčevića. Knez Miloš podstiče pobunu u krajevima kruševačkom, paraćinskom, ražanjskom i aleksinačkom. Skupština sudija i kapetana u Kragujevcu (5 februara 1833). 383

GLAVA TRIDESET DRUGA

I

Poraz turske vojske kod Konje. Nova politika Rusije prema Turskoj. Pretstavke ruskog poslanika i srpskih deputata turskoj vladi za izvidaj o otmici Vrenčevića i narodnoj pobuni. 386

II

Dolazak turskog komesara u Srbiju. Suđenje Vrenčevićima i oslobođenje devojaka (12 februara 1832). Skupština srpskih sudija i kapetana u Kragujevcu. 388

III

Dolazak novih srpskih deputata u Carigrad. Protest kneza Miloša protiv odlaganja pregovara i pretnja da će poslati deputaciju u Petrograd. Izjava Reis efendije da se granice Srbiji ne mogu odrediti. Pretnja kneza Miloša da će dići bunu. Koraci grafa Orlova i Butenjeva.

STRANA

u korist rešenja pitanja o granicama. Saveti deputata knezu da diže bunu. 391

IV

Buna u oduzetim nahijama. Vojna pomoć kneza Miloša pobunjenicima. Knežev proglas tamošnjem narodu i mere za odbranu novih granica. Priznanje novih granica Srbije od strane turske vlade. Narodno veselje u Srbiji. Proglas kneza Miloša o konačnom prisajedinjenju oduzetih nahija. 393

GLAVA TRIDESET TREĆA

I

Zahtev turske vlade da se Turcima za iseljenje ostavi rok od šest godina a da beogradski Turci ostanu gde su. Raspoloženje ruskog poslanika i grafa Orlova da učine taj ustupak turskoj vladi. Opozicija srpskih deputata. 396

II

Odluka cara Nikole u korist beogradskih Turaka. Uslovi pod kojima Turci mogu ostati u varoši Beogradu i odredbe o iseljenju Turaka iz ostalih mesta (17 septembra 1833). Pokušaj turske vlade da smanji učinjene ustupke Srbima (oktobar i novembar 1833). Izrada hatišerifa i potvrda sultanova. 401

III

Dolazak barona Budberga u Srbiju. Saveti grafa Nesselrode knezu Milošu. Postavljenje komesara za obeleženje granica. Skupština u Kragujevcu (13 februara 1834 g.). Pogranični izgredi. Nasilno iseljenje Turaka iz Podrinja (juna 1834 g.). Pokloni sultanu i turskim ministrima. Osiguranje granica. 403

Prilozi 413

Rečnik stranih reči 419

Ispravke 429

Sadržaj 423